

KAUFMANN
DÁVID
KÖNYVTÁRA

B. 599.

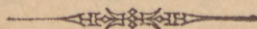
מבוא

להסדר עולם רבה

מאת

בער ראטנער

חלק ראשון

ווילנא

בדפוס האלמנה והאחים ראם

שנת תרנ"ד לפ"ק

МЕВО ЛЕСЕДЕРЪ ОЛАМЪ.

Введение къ книгѣ «Порядокъ Мира».

Критическій обзоръ еврейской хронологіи.

Соч. Б. Рагнера.

В И Л Ъ Н А.

Типографія Вдовы и бр. Ромъ. Жмуд. пер. собст. домъ № 328.

1894.

ИЗДАНИЕ

ВЪВЕДЕНИЕ

ИЛИ

ОБЪЯВЛЕНИЕ

ОБЪЯВЛЕНИЕ

Доволено цензурою. -- 22 Января 1894 г. Вильна.

ИЗДАНИЕ

ВЪВЕДЕНИЕ

ИЛИ

ОБЪЯВЛЕНИЕ

ОБЪЯВЛЕНИЕ

ОБЪЯВЛЕНИЕ

ОБЪЯВЛЕНИЕ

ОБЪЯВЛЕНИЕ

ОБЪЯВЛЕНИЕ

ИЛИ

מבוא

להסדר עולם רבה

EINLEITUNG

zum

S E D E R O L A M .

הקדמה

ברוך ה' המלמד אדם דעת שהביאני עד הלום וזכני לחבר הערות ותקונים ובאורים עם מבוא גדול ומספיק להסדר עולם רבה. למותר יהיה לי להרבות בדברים לפניך קורא יקר ע"ד ערך מלאכתי, כי מי איננו יודע את יקר ערך הסדר עולם שנתחבר קודם חבור המשנה. ושרוב דבריו בנוים על קבלת אבות, ושבלא כל ספק השתמשו התנאים שוני הס"ע במקורים בדברי ימינו שהיו לפניהם ונאברו ממנו.

ובכמה מקומות רואים אנחנו שדברי הס"ע יתאימו למה שנאמר בספר חשמונאים א' [ועי' הערה כ"ג לפרק ל'] ולקבלת פילון היהודי [הערה ה' לפרק י"ח] ולמ"ש בן סירא [לקמן במבוא פ"י] ולמה שמספר יוסף הכהן בקדמוניות ובמלחמות היהודים שמוה מוכח שכלם שאבו ממקור אחד שהיה לפניהם [ע"ד יוסף הכהן שדבריו מסכימים לס"ע העיריותי במבוא בכ"מ וביחוד בפ"י] והסדר עולם כבר היה כתוב ומסודר לפני האמוראים והיה תמיד לעין לפני הז"ל בהתלמודים ומדרשים וחשבו למקור נאמן שאין לסור ממנו כמו שהוכחתי למדי בהמבוא.

אכן לדאבון לב כל חכם לב הס"ע שלפנינו משובש ונוסחותיו מקומעות וחסרות. חלו בו ידי מעתיקי הספרים שגרעו והוסיפו קצרו והחסירו מאמרים שלמים. גם לפני המדפיס הראשון שהדפיס הס"ע במאנובא שנת רע"ד גם לפניו היה הכתב יד שממנו הדפיס מקומע וחסר כנראה מזה שהמאמרים שהביאו הראשונים בשם הס"ע יחסרו גם בו ועד עתה לא הוגה הס"ע כראוי לספר יקר כזה שכל קורות ימינו תלויים בו.

וגם הפירושים להס"ע מהקדמונים המובאים בספרי הראשונים נאברו מאתנו ואין זכרון להם כמו שהראיתי לקמן במבוא פרק י"ט. אמנם הגאונים ראו"ו וה"ר יעב"ץ ז"ל הניחו ופירשו הס"ע אבל כל מעין בשום לב יודה בצדק שמקום הניחו לי להתגדר. ובמקומות רבים הניחו הנוסחא הישנה ולא הניחו כלל ולפעמים הניחו ולא כוונו למטרת האמת כי לא היה ת"י כתבי יד מס"ע. ובמקומות הרבה מצינו בבאור הגר"א להס"ע דברים תמוהים שספק גדול אם הדברים יצאו מת"י. ולפעמים דבריו בבאורו להס"ע סותרים למ"ש במקומות אחרים בספריו. ויודע שרבינו הגר"א לא כתב בעצמו חדושו על ספר וע"כ אפשר שלא יצאו הדברים ממנו כמו שהוכחתי במבוא פרק כ"א.

ואני

אלף

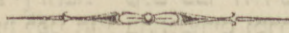

ואני ב"ה יגעתי ועמלתי ועלתה בידי להאיר על מקומות שהובאו מאמרי הס"ע בשני התלמודים תוספתא ספרי ומכילתא ומדרשים ויתר ספרי חז"ל. תקנתו הנוסחת הישרה והאמיתית. פירשתי ובארתי במקומות הרבה. השלמתי מאמרים רבים החסרים בנוסחתנו בעזרת הכתבי יד מהס"ע שהצליח חפץ ה' בידי להשיגם. השויתי נוסחת הס"ע עם נוסחת הילקוט ושאר ספרי הראשונים שהביאו מאמרים מס"ע. וביותר בעל הילקוט שהעתיק הרבה מהס"ע. שמתני עיני על השינויים בנוס' המקראות הנמצאים בהכתי"ו, אף כי קרוב לודאי שט"ס המה, בכ"ז העיורותי עליהם. גם ההעתיקת הס"ע בלשון רומית ע"י הח' המלומד מאיר היה לנגד עיני וגם בו נעזרתי בכ"מ לתקן הנוסחאות. — גם מבוא גדול המכיל כ"ב פרקים ערכתי לברר זמן חבור וסדרו הס"ע ומי סדרו ועוד ענינים רבים שהחלטתי להוציאו לאור בראשונה כספר בפני עצמו. ואני תפלה שיחנני ה' להוציא לאור גם שאר חבורי וזכני שאוכל לשבת באהל של תורה בנחת ולא בצער ושלא אכשל בדבר הלכה.

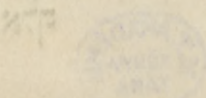
דוב בער בהר"ר אברהם בעלאל ו"ל ראטנער

נץ ונכד להגאון בעל פנים מאירות ז"ל.

ווי לנא בחדש סיון תר"ן.

[Faint, mostly illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.]

מבוא להסדר עולם רבה .

פרק א

מאן תנא דסדר עולם .

כבר נודע קבלת ר' יוחנן [יבמות פ"ב ע"ב נדה מ"ו סע"ב] מאן תנא דסדר עולם ר' יוסי . וידענו גם ממקומות רבים בתלמודים ומדרשים שר' יוסי עסק הרבה בחקרי קדמוניות האומה והיה נעלה בידיעתה למאד . [ועי' לדוגמא שבת ט"ז ע"ב ח' ע"ב ועוד בכמה מקומות] וכאשר נעיין בשום שכל בהסדר עולם שלפנינו נמצא שרוב סתימותיו הן עפ"י דעת ר' יוסי במקומות אחרים כמו לדוגמא מפרק א' מ"ש שם הנוך קבר את אדם והיה אחריו נ"ו שנה [בכתב יד מינכען קבר את אדם וחיה] ועי' ברשב"ם בב"ב ד' קב"א ע"ב ד"ה קפלו את כל העולם וו"ל והאי תנא [דס"ע] לא ס"ל הנוך זה מטטרון דהוה ליה למימר שנים קפלו את כל העולם דהאי תנא דסדר עולם וס"ל דהאי ואיגנו כי לקח אותו דהיינו שמת בחצי ימיו וכדקתני התם הנוך קבר אדם כו' עכ"ל וזה כדעת ר' יוסי בבראשית רבה פ' כ"ה שהשיב ר' יוסי להמטרונא ששאלתו שאין אנו מוצאין מיתה להנוך אלו נאמר ויתהלך הנוך וגו' וראה בס' הנוך בבית המדרש ח"ה צד קע"א ובתוס' יבמות ט"ז ד"ה פסוק .ת. ומ"ש שם בפ"א א"ר יוסי נביא גדול היה עבר שקרא שם בנו פלג ברות הקודש כו' זה לדעת ר' יוסי בבראשית רבה פ' ל"ז ר' יוסי אומר [כצ"ל ולפנינו במדרש שם במעוה רשב"ג] הראשונים ע"י שהיו משתמשין ברות הקודש היו מוציאין לשם המאורע אבל אנו כו' והמלות בס"ע בראש המאמר : אמר ר' יוסי נוספו ממדרש הנ"ל . והס"ע מובא בילקוט בראשית רבה מ"ב ובדה"א ר' אלף ע"ד וברש"י בפ"י עה"ת פ' נח ובשבת י' ע"ב ובע"ז י"ט ע"א וע"ש . מ"ש שם אברהם אבינו היה בשעה שנדבר עמו בין הבתרים בן שבעים שנה שנאמר ויהי מקץ וגו' זה נשנה במדרש במדבר רבה נשא פי"ד ובל"ב מדות דר"א בר' יוסי הגלילי מדה מוקדם ומאוחר בשם ר' יוסי . מ"ש שם נמצא מן הפלגה ועד שיצא אברהם אבינו מחרן כ"ז שנים הן הן י"ב שנה עבדו זה כר' יוסי במדרש ב"ר פ' י"ב שחולק על רשב"ג שטובר שהיו ביחד י"ג שנה . וכדעת הס"ע כן דעת רב בשבת ד' י' ע"ב וכן תרגם אונקלוס . מ"ש שם אבינו יצחק היה כשנעקד על המזבח בן ל"ז שנה כו' בו בפרק נולדה רבקה ובכת"י אקספארד ומינכען הני' אבינו יצחק היה כשנעקד כו' בו בפרק מנה שרה אותו הפרק נולדה רבקה נמצאת רבקה נשאת ליצחק בת ג' שנה . וכ"ה בשם הס"ע בילקוט בראשית ר' ק"י . וכ"ז מובא בפרקי דר"א פ' ל"ד על שם ר' יוסי אומר שלש שנים עשה יצחק מתאבל על אמו שרה לאחר ג' שנים לקח את רבקה כו' ועי' בתוס' יבמות ד' ס"א ע"א ד"ה וכן . ובילקוט ר' ק"ט . מ"ש שם שבעה בני אדם שקפלו את העולם כלו ואלו הן כו' ואלוהו . העיר ע"ז הרשב"ם בב"ב שם ד"ה ואלוהו ובתוס' שם ד"ה שבעה והאי תנא דס"ע לא ס"ל פנחס זה אליהו דאי ס"ל כו' ע"כ וזה לשיטת

לשיטת ר' יוסי כמו שמפורש בירושלמי מגילה פ"א ה"י ר' יוסי כד הוה בעי' למקנתר לר' אלעזר בר"י בריה הוה א"ל ופנתם בן אלעזר נגיד הוה עליהם לפני' ה' עמו בימי זמרי מוחה ובימי פלגש בגבעה לא מיתח ויעי' בק"ע שם. והר"ק בפ' לר"ה שם הביא ראייה מהמקרא זה לדעת האומרים פנתם זה אליהו. ובצדק תמהו עליו הצמח דוד ערך פנתם והמלומד מאיר בתרגומו לסדר עולם צד 845 שפשוטו של מקרא שרק מימים קדמונים היה נגיד עליהם לא כן עתה כמו וזאת לפני' בישראל ונעלם מהמשיגים שכבר קדמו חז"ל בירושלמי לפרש כן. ומהירושלמי זה המקור לדברי בעל הלכות גדולות [סוף ה' עדות] שאמר וזאת לפני' בישראל בימי משהוזה ר' יוסי בעל המאמר בירושלמי הוא ר' יוסי בן הלפתא כמו שיש אתי בעו"ה ראיות נכונות ע"ז. והקנתור מר' יוסי על ר"א בנו היה לדעתי מחמת לכתו לרומי (מעילה י"ז) ונשאר ברומי אח"כ זמן רב והיה מקורב עם גדולי רומי ובעזרתם עלתה בידו לראות הרבה מכלי המקדש (ערכין י' ובכ"מ) וזה היה למורת רוחו של ר' יוסי כי מטבעו היה נוח ומתון שלא להתערב בעניני הרומים כמו שמצינו ר' יוסי שתק (שבת ל"ג) ועי"ז היה רגיל בפיו לאמר: יאמרו יוסי שתק (קדושין נ"ב; וגיזר נ.). ובהדרגות האלו הבאתי בהערותי בכמה מקומות בכל הסדר שרוב סתימותיו עפ"י שיטת ר' יוסי.

(ב) אולם בכל זאת בהכרח לא נוכל לאמר שדעת ר' יוחנן באמרו מאן תנא דס"ע ר' יוסי שכל הס"ע מעשה ידי ר' יוסי והוא הוא המחבר אשר שנה הסדר עולם [כדעת הרב מהר"ה ווייס נ"י בס' דור דור ודורשו ח"ב צד 258 ולפניו יעי' מ"ש הרב גרעמין ח"ד נאמע ל"ט בהוצאה ראשונה] כי הלא מצינו בסדר עולם סתמות רבות שנשנו במקומות אחרים על שם תנאים אחרים וסותרות לשיטת ר' יוסי ושנויות לפי דעת החולק עליו. ואם נאמר שכל הסדר עולם מעשה ידי ר' יוסי. קשה אם לא סבר לה למה ליה למיתנייהו? ומה שאמרו בתוס' עירובין מ' ע"ב ד"ה אי וז"ל אע"ג דבפרק יוצא דופן — נדה מ"ו ע"ב — אשכחן ר' יוסי דתני ברייתא דסדר עולם ולא סבר לה י"ל דהיינו דברי ראשונים ממנו אבל דברי דבר פלוגתא לא תני עכ"ל לא זכית להבינם דהלא ראינו בשבת פ"ה ע"א ת"ש דתניא בסדר עולם גיטין שיצאו ישראל ממצרים כו' קשיא לר' יוסי אמר לך ר' יוסי הא מני רבנן היא ומבואר שלהעת חז"ל סתם ר' יוסי הסדר עולם כבר פלוגתי והנה בדקדוקי סופרים העיר שם שבכת"י מינכען מהש"ס חסר בגמ' המאמר ת"ש דתניא בס"ע. אולם נראה כי רק חסרון הוא זה כי בכת"י אחר מהגמ' נמצא. זולת זה מצינו בס"ע בפרק ו' ויברך אותם משה מה ברכה ברכם כו' ר' מאיר אומר לא כן אמר להם אלא כו' יע"ש והסתם כאן כדעת ר' שמעון כמו שמפורש בספרי פנתם פ' קמ"ד. הרי מבואר שר' יוסי הביא דברי ר' מאיר. והג"ר מאיר היא מוכרחת כי כן הוא בתוספתא מנחות פ"ז ובתו"כ פ' שמיני וכעין זה בתולין ל"ח ע"א ר' יוסי אומר היה ר' מאיר אומר.

וכן מ"ש בפרק ה' שם נתנו לישראל עשר מצות ו' מהן שנצטוו לכני נח' כו' זה דלא כר' יוסי דהא ר' יוסי חולק על ת"ק וסובר שגם על

על כל האמור בפרשת מכשף בן נח מוזהר עליו [סנהדרין נ"ז ע"ב] וסתמא דס"ע כת"ק. וגם זה כותב למ"ש בתו"כ ויקרא פ' י"ב ר' יוסי אומר אם נפשך לידע מתן שכרן של צדיקים לע"ל צא ולמד מאדם הקדמוני שלא נצטוו אלא מצוה אחת בל"ת ועבר עליה. ואולי הכונה ששארי מצות בני נח נכללו אז במצוה זו.

ומ"ש שם בסוף פרק ה' בשישי לחדש נתנו להם עשרת הדברות ויום השבת היה זה דלא כר' יוסי אלא כרבנן [שבת פ"ו ע"א, תענית כ"ה ע"ב וש"נ]. שם ריש פרק ו' וישכון כבוד ה' על הר סיני וגו' לטדרו למשה זה דלא כר' יוסי אלא כר' יוסי הגלילי ר' נתן ור' מתאי בן תרש [יומא ד' ע"ב, אבות דר"ג ריש פרק א']. שם פרק ז' כל שבעת ימי המלוואים היה משה מעמיד את המשכן בכל בקר ובקר ומקריב עליו קרבנות ומפרקו. ובכת"י אקספארד ומקריב עליו קרבנותיו. וזה דלא כר' יוסי דלדעת ר' יוסי שהי פעמים בכל יום העמיד משה את המשכן בבקר ובערב [ירושלמי יומא פ"א ה"א] ומברייתא דילן בס"ע מבוואר שרק בבקר העמידו ופרקו. וסתמא דס"ע כתנא בתו"כ פ' שמיני ובירושלמי יומא שם. גם ר' יוסי סובר שנמשחו ג"כ בכל יום מז' ימי המלוואים [ירושלמי שם] ושמ"ש לבני אהרן תעשה כתנות כתנות אחת לכל אחד ואחד [ירושלמי הגיגה פ"א ה"א] כפשוטו של מקרא ולפנינו בס"ע שם אין כל זכר מזה. שם פרק ו' מן המן שלקטו בו' באדר היו אוכלין עד ט"ז בניסן זה דלא כר' יוסי שהוא סובר [במכילתא בשלה מס' ד' פ"ה הובא בילקוט] שנ"ד שנה אכלו ישראל את המן ארבעים שנה בחיי משה וי"ד שנה אחרי מותו. והס"ע סתם כאן עפ"י דעת ר' יהושע במכילתא שם. שם פרק י"א בנו מובה ושדו בשיד וכתבו עליהן התורה בשבעים לשונות שנאמר וכתבת וגו' זה דלא כר' יוסי דלדעתו [בירושלמי סוטה פ"ה ה"ה] שעל אבני המזבח נכתבו ומוכרח שלשימרתו אבני המלון לא היו אבני המזבח וא"כ חולק על הסדר עולם כאן דאיתן אבנים סתרום והביאו עמם ואבני המזבח ואבני המלון אחת הם ויע"ש בק"ע וביפ"מ. וברייתא דס"ע כשיטת ר' יהודה בירושלמי שם. שם בפרק הנ"ל באותה שעה נתחייבו ישראל בחלה בערלה ובחדש. זה כדעת ר' שמעון בתוספתא מנחות פרק ו'. אבל ר' יוסי חולק על זה וסובר שרק בחלה נתחייבו ישראל בכניסתן לארץ [קדושין מ' ע"ב וע"ש בפירש"ן]. ובספרי פ' עקב פ' מ"א ובלקח טוב שם ד' ט"ז ובילקוט דברים ר' תתס"א הגי' בזה המאמר ר' יוסי הגלילי. אבל המעיין בשום לב יראה שהגי' הנכונה ר' יוסי סתם ולא ר' יוסי הגלילי, כי מקודם נאמר שם בקדושין נענו כלם ואמרו למוד גדול וא"כ אין מקום אח"כ למאמר ר' יוסי הגלילי. וראיה ממדרש שה"ש פ"ב פסוק יונתי שהביא כל המאמר. וממאמרו של ר' יוסי לא זכר. מטעם שזה מאמר מאוחר ואין נוגע למאמר הראשון. וודוע שהשאלה אם למוד גדול חיתה אז שאלת הדין ודבר בעתו [גרעמיץ ח"ד] ע"כ בהכרח הגי' הישרה כמו שהוא לפנינו בקדושין ר' יוסי סתם וכן הוא בשאלות פ' לך ובילקוט משלו ר' תתקנ"ו ובכפתור ופרח פ"א ובמנורת המאור ה"ב פ"ב נר ד'. ובתוס'

ובתוס' ר"ה ט' ד"ה ולאפוקי ור' יוסי נמוקי עמו קאי כר' ישמעאל בפ"ק דקדושין דאית ליה דיובל בתחלתו הוא משמט ע"ב. שם פרק ט"ז או יקהל שלמה את זקני ישראל וגו' מלמד שאין השכינה שורה אלא בהקהל. וזה דלא כר' יוסי לדעתו במכילתא יתרו פ"ג אפילו יש שני אלפים ושני רבבות הם כדי לקבל שנאמר ובגדה יאמר שובה ה' רבבות וגו' וכ"ה דעת ר' דוסתאי מן בירי בבבא קמא פ"ג ע"א וסתמא דס"ע כאן כבר פלוגתי דר' יוסי במכילתא שם ועי' יבמות ס"ד ובספרי בהעלותך ספ"ד, דברים רבה פ' ז' והוריות ג' ע"ב ובירושלמי שם ובפסחים פ"ז סה"ו ובילקוט מלכים ר' קפ"ז שהעתיק הס"ע.

שם בפרק הנ"ל ויתן המלך שלמה את הכסף וגו' ומוצא הסוסים וגו' והמלך שלמה אהב וגו' והס"ע מונה כאן ג' דברים שעשה שלמה שלא כהוגן כמו שהוכחתי שם בהערותי. אבל ר' יוסי חולק על זה וסובר [בירושלמי סנהדרין פ"ב ה"ג ועוד בכ"מ] דלשם שמים נתכוון שלמה ולא נתחתן בהן בגיותן אלא גיירן והכניסן תחת כנפי השכינה. וסתמא דס"ע בדעת ר' שמעון והנניה ור' ליעזר בירושלמי שם. שכן מפורש שם והמלך שלמה אהב נשים נכריות ר"ש בן יוחאי אומר אהב נשים ממש לזנות הנניה בן אחי ר"י אומר על שם לא תחתן בם ר' יוסי אומר למושכן לדברי תורה ולקרבת תחת כנפי השכינה ר' ליעזר אומר על שם גם אותו החמיאו הנשים הנכריות אשכח תימר רשב"י והנניה ור' ליעזר חדא ור' יוסי בן הלפתא פליגי אתלתיהון. וכדעת ר' יוסי כ"ה ברמב"ם ה' א"ב פ' י"ג ה' י"ד. וכעין זה בשבת נ"ו ע"ב ר' יוסי אומר מקיש ראשונים לאחרונים כו' אף ראשונים לא עשו כו' ועי' יבמות ע"ז ע"ב ובמכילתא בא פ"ב.

שם פרק כ"ג לאחר מפתחו של סנהריב עמד חוקיה ופטר את האוכלסים כו' וקבלו עליהן כו' לקיים מה שנאמר ביום ההוא יהיה המש ערים וגו' זה דעת ר' מאיר במנחות ק"ט ע"ב. ועוד יש הרבה סתמות בס"ע שלא כר' יוסי והעירותי ע"ז בהערותי. מזה נראה ברור שמש"ש התוס' בעירובין שזכרתי שר' יוסי סתם בסדר עולם רק דברי הראשונים ממנו אבל דברי דבר פלוגתי לא תני אין להם על מה שישמכו וצ"ע. ויש ראיות ברורות שברייתא דס"ע לא היתה תמיד לפני רבותינו בעלי התוס' כמו שהראתי לקמן במבוא פרק ז' וכאן אעיר על מ"ש בתוס' יבמות צ"ח ע"א ד"ה רב נחמן וז"ל אומר ר' שחולק רב נחמן על אותו מדרש שהביא רש"י בפירושו נביאים [מלכים ב' י'] ויאמר ה' וגו' יע"ש ורמזו על מ"ש שם ברש"י פסוק ל' ויאמר ה' אל יהוא ביד יונה ע"ב ומקור רש"י מהס"ע פרק י"ט ששם מפורש כ"ז. ואלו היו דברי הס"ע פתוחים לבעלי התוס' או בלא ספק הזכירו הס"ע מפורש, ולא קראו בשם אותו מדרש.

ג) אמנם מזה שנוכר בהס"ע בפרק ז' מאמר ר' יוסי בר' יהודה אף בשמיני העמידו ופרקו. אין להביא שום ראיה על איחוד זמן הס"ע ולהוציא מזה משפט שר' יוסי לא חיבר הס"ע, אף שנודע שר' יוסי בר' יהודה היה ברור מאוחר אתרי ר' יוסי כי בחברה הוספה מאוחרת

היא

היא בס"ע לפנינו מירושלמי יומא פ"א ה"א ובמקומות אחרים במדרשים ולא היה עוד כל המאמר בס"ע לפני בעל מדרש במדבר רבה פרק י"ג המאוחר מכל המדרשים שמעתוק שם מהס"ע בעלימות כל הפרק ד' ומאמר ר' יוסי בר"י השמיט כי לא היה לפניו זה בהס"ע. וכן לא היה זה בהס"ע גם לפני רש"י בזבחים ק"א ע"ב ד"ה שניתנו יע"ש ודע כי בפסיקתא דר"כ מובא זה בשם ר' שמואל בר נחמני וכן ממ"ש בתענית ט' ע"א תניא אמר ר' יוסי בר' יהודה ג' פרנסים טובים עמדו להן לישראל כו' והכוונה במ"ש תניא אמר ר' יוסי למ"ש בס"ע פרק י' כי שם מקור המאמר. כמו שהוכחתי לקמן במבוא פרק ב'. גם מזה אין לאחר זמן חיבור הס"ע כי לנכון הוכחתי בהערותי שם הערה י"ד שצ"ל בגמרא תניא ר' יוסי אומר כמו שהוא באמת במדרש שה"ש פ' שני שדיך. והכוונה במ"ש ר' יוסי אומר להס"ע.

ואולם בכת"י אקספארד ומינכען מהס"ע ובילקוט יהושע ר' ט"ו מובא המאמר בלא שם ר' יוסי —

גם ממ"ש בפרק ה' ותאני ר' חייא הנשמר בגנה אסור משום גזל ושאינו נשמר בגנה מותר כו' אין לשפוט מאומה לאחר זמן הס"ע כי כבר הראיתי בהערותי שם שגם זה הוספה מאוחרת בס"ע לפנינו שם. ובכתבי יד אקספארד ומינכען ובילקוט ליתא כ"ו וגם בכת"י של הרב רשוח"ה הי"ו משנת רס"ט ג"כ ליתא. ורק היה זה בהס"ע לפני המתנות כהונה בב"ר פ' ט"ו. ולא מצאתי כל המאמר בשום מקום בתוספתא בשם ר' חייא, ויעי' בסנהדרין ג"ו ע"א א"ר לוי כירק עשב ולא כירק גינה ובב"מ כ"א ובירושלמי ב"ב פ"ה ה"ב כל הספיתין אסורין ופי' הפ"מ משום גזל. ונעלם זה מהנדע ביהודה מהדו"ק חאה"ע סי' נ"ט יע"ש.

וראה זה בירושלמי דמאי פ"א ה"א שרבי חולק בעיקר הרבר שכן מפורש שם רבי ור' יוסי בר' יהודה נכנסו ליכל במסויפות וצוח בתן השומר ומשך ר' יוסי בר"י את ידיו מהן אמר לו רבי אכול שכבר נתייאשו הבעלים מהן. ושיטת ר' חייא כדעת ר' יוסי בר חלפתא בירושלמי שם ועי' בבבלי פסחים ד' ר' ע"ב ובתוספתא פ"ג דמעשר. והמאמר בר' חייא המובא בס"ע כאן ראיתי שנוי בפסיקתא רבתי פ' י' הדברות קמיתא ד' ק"ח, וקרוב לוודאי שנוסף משם לבאן —

ד) ולכאורה יש להוכיח שמצינו בס"ע במקום אחר סתמא ענשנה במדרש על שם ר' חייא והוא בפרק ט"ו אבל לעת זקנת שלמה סמוך למיתתו שרתה עליו רוח הקודש ואמר שלשה ספרים הללו משלי שה"ש וקהלת. וברויש מדרש תורת תני ר' חייא רבה רק לעת זקנת שלמה שרתה עליו רוח"ק ואמר ג' ספרים משלי קהלת ושה"ש. וכמו שהוא לפנינו בס"ע בדפוס כ"ה בכל הכת"י ובילקוט מלכים ר' קע"ט בשם הס"ע.

ואולם המבין יראה ויבין שמלבד שתנוסחאות מהמדרש להס"ע משונות כמו, שבס"ע נאמר סמוך למיתתו, ובמדרש ליתא. בס"ע כתוב, משלי שיר השירים וקהלת ובמדרש משלי וקהלת ושה"ש, וזה מחלוקת

מחלוקת ר' יונתן ור' חייא בר אבא במדרש הזית שם מובא בילקוט מלכים שם. מלבד זה הנה כל המאמר הנזכר נגד דעת ר' יוסי תנא דס"ע, דהלא הוא סובר שמחלוקת ב"ש וב"ה שקלה את מטמא את הידים ושה"ש מחלוקת [ידיים פרק ב' ויעי' מגילה ז' ע"א] ולפי דעת המאמר הנ"ל כל השלשה ספרים נאמרו ברוח הקודש. וע"כ לבי מפקפק שאולי כל המאמר נוסף בהס"ע, אף כי נמצא בכל הכת"ל מהס"ע שתי" וגם מובא בשם הס"ע בילקוט מלכים ר' קע"ב.

וכעין ראה לזה שהמאמר נוסף בזמן מאוחר מ"ש רש"י בב"ב ד' י"ד ע"א ד"ה משלי וז"ל משלי קהלת שניהם ספרי חכמה, שה"ש נראה בעיני שאמרו לעת זקנתו עכ"ל. ואם היה לפניו בהס"ע המאמר הנ"ל לא כתב נראה בעיני ולהפך מדעת הס"ע. אכן באמת הוכחתי לקמן במבוא פ' ז' שלפני רש"י לא היה תמיד גלוי הס"ע. ועוד נשוב לזה המאמר ממדרש הזית לקמן במבוא פרק ד'. ויעי' גרעמץ בהעתקתו לקהלת ובפי' הרד"ק למלכים א' ז"א מ"א. —

(ה) כן אין להוציא משפט על זמן הס"ע ממה שמצינו כמה מאמרים במקומות רבים בשם אמוראים מה שמפורש בס"ע כמו לדוגמא בפרקים הראשונים מ"ש בפרק א' ושיבתה של סרום נ"ב שנה מהן כו' הנה בשבת ד' י' סע"ב הוא בשם ר' אבין ובילקוט בראשית ר' פ"ד מביא הגמ' וגורס בשם ר' יצחק, ובילקוט איוב ר' תתק"ד בשם ר' אלעזר. מ"ש בפרק ב' יצא מארם נהרים ובא לו לסוכות ועשה שם י"ח חדשים כו' כ"ז בב"ר פ' ע"ח בשם ר' אבא בר כהנא. מ"ש בפ' הנ"ל בו בפרק מתה רבקה ודבורה. הוא מאמר ר' שמאל בר נחמני בבראשית רבה פ' פ"א ועוד בכ"מ. מ"ש שם בסוף הפרק יסכה זו שרת שנה בסנהדרין ס"ט ע"ב ובמגילה י"ד ע"א בשם ר' יצחק ועי' שוחר טוב מזמור קי"ח. מ"ש בפרק ג' אין לך בכל השבטים שקצר ימים מיוסף ועי' ברכות ג"ה ע"א בשם ר' חמא בר חנינא. מ"ש בפרק ד' שהה עוד שבעה ימים כו' בבראשית רבה פ' ל"ב בשם ר' יוסי בר חנינא. מ"ש בפרק ה' כל שבעת הימים היה הקב"ה מדבר עם משה בסנה כו' בשמ"ר פ"ג ועוד בכ"מ בשם ר' שמאל בר נחמני בעל אנדה הידועה, מ"ש בסוף פרק ז' בשני בניסן שרף אלעזר הכהן פרת חטאת כו' בירושלמי מגילה פ"ג ה"ה בשם ר' לוי בשם ר' חמא בר חנינא. וברש"י מגילה כ"ט ע"א ד"ה ברביעית מביא הירושלמי בשם ר' חמא.

וכמצינו דוגמאות רבות כאלו ראה לקמן במבוא פרק ח' שהארכנו בזה אבל לדעתי לא נוכל מזה להוציא משפט מעוקל שהמאמרים האלו נוספו בזמן מאוחר בהס"ע. אך להפך שהאמוראים שאבו מהס"ע. וכדרכם בקדש להביא מאמרים שנובעים ממקור קבלת אבות בלא זכרון המקור. (1) היוצא מדברינו שאי אפשר לומר שדעת ר' יוחנן באמרו מאן תנא דס"ע ר' יוסי שכל הסדר הוא מעשה ידו ר' יוסי, שהרי ראינו שדרכה מסתימותיו שנויות כדעת תנאים החולקים עליו וכנגד דעתו אלא ע"כ כוונת ר' יוחנן שר' יוסי הגיה היסוד ושנה וקבץ מאמרים בתקירת קורות קדמוניות אומתנו ממקורים נאכנים שהיו לפניו ומדברי רבותיו

כמ"ש הריד"א בהקדמה לס' מלכים וז"ל ראיתי לכתבם דברי ימי מלכי יהודה וישראל פה בלוח אחד כו' כפי מה שלקמתי מספורי הכתובים בזה הספר ובספר ד"ה וכפי מה שקבלו חז"ל בסדר עולם באותם הדברים כו' כי אין ספק שהיו ביניהם ספרי דברי הימים למלכי יהודה ולמלכי ישראל שמהם לקחו קבלתם עכ"ל. והוסף ר' יוסי מרעתו ודעת חביריו וכמו שסדר מס' כלים כמו שאמרו אמר ר' יוסי אשריך כלים שנכנסת בטומאה ויצאת בטהרה [סוף כלים].

אבל לא כוון ר' יוחנן שר' יוסי חבר הס"ע וסירו. ויהיה א"כ מאמרו זה של ר' יוחנן כמו מאמרו [בסנהדרין פ"ו ע"א] סתם משנה ר' מאיר שכוונתו שיש במשנתנו סתמות כר' מאיר והמחבר הוא רבי וכמ"ש ר' שרירא גאון באגרתו וז"ל ור' מאיר אחז דרך הגמ' שלו מר' עקיבא רבו ור"ע קבלם מרבותיו הראשונים ע"כ וכן דעת רש"י נדה מ"ו סע"ב וז"ל מאן תנא סדר עולם ר' יוסי דהוא סתמה כי היכי דסתם מתניתין ר' מאיר ע"כ ואולי היתה לפני רש"י הגירסא בדברי ר' יוחנן בסנהדרין שם בזה הנוסח: סתם משנה ר' מאיר כו' סתם סדר עולם ר' יוסי וכלן אליביה דר' עקיבא. ולזה רמז רש"י בפירושו שם בנדה וא"ר' יוחנן בעלמא עכ"ל כי לא מצינו במקום אחר דברי ר' יוחנן בזה זולת אם נאמר שהיה כן הגי' לפני רש"י בסנהדרין.

ובאמת היה כן הגי' בסנהדרין שם לפני הרשב"ם בפ"י בבא בתרא ד' קכ"ד ע"ב ד"ה בשאר וז"ל והיינו דאמרינן בעלמא סתם מתניתין ר' מאיר סתם ספרי ר' שמעון כו' סתם סדר עולם ר' יוסי סתם תוספתא ר"נ וכלן אליבי' דר"ע עכ"ל, וכ"ה ביוחסין השלם [ד' לונדון צד ל"ב] סתם מתניתין ר' מאיר סתם ספרא כו' וסתם ס"ע ר' יוסי וכלהו אליבא דר"ע ע"כ ושם צד ז' בזה"ל וזה אינו נראה כפי הקבלה בסדר עולם שעשה ר' יוסי לדעת ר' עקיבא ע"כ ושם צד מ"ז וסתם ס"ע הוא ר' יוסי. ובמאור עינים פרק ל"ה ד' מ"ז [ד' ברלין] וז"ל מלבד האמור ס"פ הערל כו' על סדר עולם דסתמיה ר' יוסי ע"כ ובצמח דוד ובסדר הדורות ערך ר' יוסי וז"ל והוא ר' יוסי סתם ס"ע לדעת ר"ע כמ"ש בפרק יוצא דופן עכ"ל מכל זה נראה שכמה מהראשונים הי' להם הגירסא בסנהדרין סתם סדר עולם ר' יוסי בתוך שארי הסתמות בקבלת ר' יוחנן.

(ז) ולפי"ז בהכרח כוונת ר' יוחנן שמתברר הס"ע הוא אחר ולא ר' יוסי וכמו שאמר ר' יוחנן בירושלמי יומא פ"ב מאן תנא תמיד ר' שמעון איש המצפה ולא נובל לאמר שכל מסכת תמיד לר"ש איש המצפה הוא שהלא נמצאו בה מאמרים גם ממאוחרים בזמן ממונו, אלא שכוונתו שר' שמעון הוא הראשון שהתחיל לסדר מס' תמיד.

וכן נצרך להבין מה שאמרו מאן תנא מדות ר' אליעזר בן יעקב היא [יומא ט"ז] וא"א לומר שכל סתימותיה מעשה יד ראב"י, שהלא נזכרו בה שמות חכמים מאוחרים הרבה מראב"י כמו ר' יהודה ר' מאיר, ר' יוסי ועוד אלא שכוונת האומר שראב"י היה הראשון שעסק במדות המקדש שהוא היה בזמן הבית. וכן מ"ש עירובין ע"ס ע"א מאן תנא אהילות ר' יוסי ע"כ פ"י כמו שאמרנו ויע"ש בתוס' ד"ה מאן.

(ח) וכן הבינו הו"ל בנדה מ"ו ברעת ר' יוחנן שהקשו שם על שיטת ר' יוסי וסבר ר' יוסי תרומה בזמן הזה מדרבנן והתניא בסדר עולם אשר ישבו אבותיך וירשתה ירושה ראשונה ושניה יש להן שלישית אין להן [בכת"י אקספארד בפרק ל' הגוס' יכול ירושת שלישית ת"ל וירשתה ירושה ראשונה ושניה יש לכם ואין לכם ירושה שלישית. ובכת"י מינבען יש ירושה שניה ואין לכם ירושה שלישית, ובילקוט נחמיה ר' אלף ע"א מעתוק מס"ע ואין לכם ירושה שלישית בחידוש כל הדברים האלו] וא"ר יוחנן מאן תנא ס"ע ר' יוסי ר' יוסי תני לה ולא סבר לה. ותרוצם עולה יפה לפי דברינו כי לא כל הסתמות על הס"ע נוכל לייחס לר' יוסי שהן דווקא כדעתו וכסברתו.

ובחערוותי בפרק ל' הערה ט"ז העירוותי שבהכרח שהבריותא דס"ע ירושה ושניה יש לכם בודאי לאו ר' יוסי. והבאתי ראיה מפורשת מירושלמי יבמות פ"ו ה"ג אשכח תני ר' ישמעאל בר' יוסי בשם אביי מאליהן קבלו את המעשרות ואמר יאות מעשרות מדבריהן ויע"ש בק"ע אשכח תני בתר הכי מצא ברייתא מפורשת דתני בשם ר' יוסי אבוי מאליהן קבלו המעשרות ואין אלא מדרבנן ומה אמר ר' יוסי במשנתנו לעיל אם היתה בת מאכלת בתרומה דס"ל תרומות ומעשרות בזה"ו דרבנן עכ"ל.

ויפדה פירש. שכן ראיות ברורות לפי הק"ע מ"ש בירושלמי תרומות פ"א סה"א שמוקי מ"ש ר' יוסי במשנה שם משבא לעונה נדרים תרומתו תרומה כמ"ד מאליהן קבלו המעשרות. וכן בירושלמי קדושין פ"ד ה"א א"ר יוסי גדולה היא החוקה מכיון שהחוקו שם להיות אוכלין אף כאן אוכלין נחא תכין דכתיב כו' הכא מאי אית לך כמ"ד מאליהן קבלו את המעשרות. וכ"ה בובחים ד' ס' ע"א ויע"ש בתוס' ד"ה מאי. וקצת קשה מירושלמי דמאי פ"ג ה"ג ומתוספתא שם. ומבואר מכ"ז שבריותא דילן שלישית אין לכם דלא כר' יוסי כמו שהוכיחו בנדה תני לה ולא סבר לה.

ותא הוי שגם דעת ר' יוחנן כן שמאליהן קבלו המעשרות כמ"ש בירושלמי דמאי פ"ג ה"ד ר' יוחנן אמר חכמים ממש בעון קומי מה מעם א"ל כד תתאבון אנא אומר לכו. מה היה מימר להון כמאן דאמר מאליהן קבלו עליהן את המעשרות. ועי' במדרש רות פ' והנה בועז בא. וחידוש שהתוס' ביבמות פ"ב ד"ה ירושה לא העירו מהירושלמי להקשות על ר' יוחנן.

וכן שיטת ר' אלעזר בירושלמי שביעית פ"ו ה"א ועוד הרבה מהאמוראים סוברים כן בירושלמי בהרבה מקומות. ומ"ש בס' העיטור ה"א אות פ' ד' כ"א שר' יוסי הנזכר בירושלמי שביעית שם הוא תנא ר' יוסי בן הלפתא זה צ"ע שנראת שר' יוסי זה הוא אמורא השגור הרבה בירושלמי ולא תנא.

וכן מ"ש בספר התרומה הלכות א"ו וז"ל ובמס' שביעית בירושלמי גרסינן בה ר' יוסי הגלילי, וכן בשלחי מבות בתלמוד דידן ע"כ אבל לפנינו ליתא שם ושם. ועי' בירושלמי גיטין פ"ד ה"ג.

(ט) [ולא יפלא בעיני כל מבין על מה שאמרנו שחסר בגמרתנו בסנהדרין בקבלת ר' יוחנן המאמר סתם סדר עולם ר' יוסי שהיה לפני הרבה מקדמוניו. כי נוסחאות שונות היו להראשונים בהמאמר הנ"ל כמו יע"ו ברש"י בכורות ד' ל' ע"א ד"ה יש מפרשים דאמרינן בסנהדרין סתם משנה ר' מאיר סתם ברייתא ר' נתן כו' עכ"ל ולפנינו שם ליתא המאמר סתם ברייתא ר' נתן. וברש"י שבועות ד' ד' ע"א ד"ה הא מביא המאמר בסנהדרין ול"ג סתם ספרי ר' שמעון. הרמב"ם בהקדמה להוד החוקה כתב וז"ל רב חבר ספרא וספרי לבאר ולהודיע עיקרי המישנה עכ"ל וגם זה שלא כגורסתנו בגמ' שר' יהודה ור' שמעון סתמום. בס' כריתות לר"ש מקינן [ד' ל"ו ד' זאלקאווע] סתם מתניתין ר' מאיר כו' סתם ספרי ר' ישמעאל. וכ"ה שם בהליכות עולם. אבל בנוסחתנו סתם ספרי ר' שמעון. ואין לומר שבס' כריתות וה"ע ט"ס כי נראה שנוסחא קדומה היא וכמו שאמרו בכמה מקומות בגמ' תנא דבי ר' ישמעאל כו' שמעון ב"י וסימניך משכא גברא לגברי [זבחים קי"ט ע"ב וש"נ] ככפתור ופרח פ"ה ד"י [ד' ברלין] סתם מתניתין ר' מאיר כו' סתם ברייתא ר' חייא ע"כ וגם זה אינו לפנינו. ובפתיחה לאבות להמאירי ד' ט"ו ע"א [הוצאת כוכב טוב] ומה שאמרו סתם מתני' ר"מ סתם ברייתא ר' נתן כו' וכלהו אליבי דר"ע עכ"ל וזה בגי' רש"י שזכרנו לעיל ולפנינו אינו. ובספר הקנה ד' פ"ג שהעתיק מסדר תנאים ואמוראים, הביא המאמר מר' יוחנן ומסיים וכלהו אליבי דר"ע ולא ראו ר"ע שלא היו עמו בדור אחד אלא הפליגו על דעתו. וב"ה בס' תנאים ואמוראים הנדפס ע"י הרשד"ל ז"ל בכ"ה ח"ד צד קפ"ה ולפנינו ליתא. ובילקוט עה"ת ר' תתקל"ו מביא הגמ' סנהדרין בקיצור לשון תני פטור דכתם ספרי ר' שמעון עכ"ל ומכל המאמר של ר' יוחנן אין זכרון].

(י) ואמרתיה להתעורר שלפי מה שראינו שהרבה מהראשונים גרסו במאמר ר' יוחנן סתם מתניתין ר' מאיר סתם סדר עולם ר' יוסי ואליבי דר' עקיבא, וידענו גם ממקומות אחרים שר' יוסי בשיטת רבו ר' עקיבא אמר רוב הלכותיו [פסחים י"ח ועוד בכ"מ] ונמצא גם בסדר עולם כעין זכר לזה שבאו בו כמה ממאמרי ר"ע כמו מ"ש בס"ע פרק ג' מכות מצרים י"ב חדש כו' מכות איוב י"ב חדשים כו' משפט גוג כו' נשנה במשנה עדיות פ"ב מ"י בשם ר"ע בלשון אף הוא היה אומר. הכלל שהעמיד ר"ע כל ששמועה מרובה ושמעו מועט תפשת את המרובה לא תפשת את המועט תפשת. [תורת כהנים, ועוד בכ"מ] שטרה הברייתא דס"ע שתפשה תמיד בשנים החשבון המעוט האפשרי לעיקר. [ראה חשבון מלכי פרס לפי דעת הס"ע בפ' כ"ט ועוד בהרבה מקומות. ונודע זה לכל מעיין בשום לב בהס"ע]. כן כללו של ר"ע שמגלגלין זכות ע"י זכאי וחוב ע"י חייב שמחות פ"ח מזכיר הס"ע בפרק ל'.

מ"ש ר"ע בתוספתא קרושין פ"ה מנימין טעית הלכה כבר עלה סנהריב ובלבל את האומות לא מצרים במקומם ולא עמוני ומואבי במקומם אלא כו' זה לדעת הס"ע פרק כ"ג שטף סנהריב עמונים ומואבים שהיו מסייעין כו' הלך לכוש ונטל חמדת כל הארצות לקיים מה שנאמר יגיע מצרים וגו'.

ובמ"ש ר"ת ב"ם הישר סי' שמ"א מובא בתוס' סוטה ד' מ' ד"ה
 מנימין וגם מואב שטף כדאמרי' בס"ע כו' ול"ג עמון כו' ולפום הרימא
 גרם עמון ומואב בהדי מואב ע"כ בהכרח שהיה לר"ת גירסא אחרת
 בהס"ע. אולם בילקוט מלכים ר' רל"ו וברש"י ישע"י מ"ז י"ב העתיקו
 הס"ע כנסחתנו וע"י משנה ידים פ"ד מ"ד.

ולזה מצאתי לנכון להעיר על איזה מקומות שנמצא בהס"ע סתמות
 שלא כר"ע ויהיה גם מזה ראיה למה שהוכחתי שלא כל הס"ע מעשה
 ידי ר' יוסי ההולך עפ"י רוב בשיטת ר"ע רבו. [וראה בתוס' ב"ק ד' ק"ג
 ע"ב ד"ה לעולם שבכל מקום מהדרי לאוקמי מתני' כר"ע. ואולי מחמת
 שאמרו בירושלמי שקלים פ"ה ה"א ואת עצומים יחלק שלל זה ר'
 עקיבא שזתקין מדרש ההלכות ואגדות]. מ"ש בפרק ד' דור המבול
 אינן חיון לעולם הבא ואינן נדונים שנאמר לא וגו' ובכת"י אקספארד
 אינן כאין לעולם הבא. וזה עפ"י דעת ר' יהודה בן בתירה בסנהדרין
 ק"ח ע"א וחולק שם על ר' עקיבא. מ"ש בפרק ה' בששי לחדש ניתנה
 להם עשרת הדברות כו' זה שלא כשיטת ר"ע שהוא סובר כו' יוסי
 דבשביעי להרש ניתנה תורה [שבת פ"ז יומא ד']. שם פרק ששי לטהרו
 למשה זה שלא כר"ע שהוא סובר שמי"ש וישכון כבוד ה' וגו' זה היה
 קודם מתן תורה ולא היה למשה פרישה כלל [יומא שם, אבות דר"ג
 פ"א]. שם פרק ז' אחר ז' ימי המלואים ואחד בשבת היה ור"ח ניסן
 היה. אבל בספרי בהעלותך פ' ס"ה ובסוכה כ"ג ויהי אנשים אשר היו
 טמאים נפש אדם ר' עקיבא אומר מישאל ואלצפן היו שנמטאו לנדב
 ואביהוא. ולפ"ז יום השביעי למיתת נדב ואביהוא היה בערב פסח וא"כ
 יום מיתתם בשמיני לניסן וחולק על שיטת הס"ע שנדב ואביהוא מתו
 בראש חודש ניסן.

ובלקח טוב פ' צו ד' כ"ד [ד' ווילנא] דע אע"פ שנחלקו חכמים
 ביום השמיני יש מהם שאמרו שהא שמיני למלואים שחל באחד בניסן
 ויש מהם שאמרו כי חל יום שמיני בשמיני בניסן ר"ע אומר בפרק
 הישן, נראין הדברים שהוא אחד בניסן כו' עכ"ל וכדעת ר"ע כ"ה שיטת
 סתמא דגמ' פסחים ד' ו' ע"ב ובירושלמי שם.

שם בפרק הנ"ל ראשון למעשה בראשית כו' בהערותי שם
 הוכחתי בראיות ברורות שר"ע חולק על ברייתא זו. וכאן אעיר שר"ע
 סובר כאחרים דאין מעברין שנה לצורך כמו שהוכיחו התוס' בשבת ד'
 קי"ד ד"ה חלבי וא"כ חולק על ברייתא שלנו דלהברייתא ז' או ח'
 חסרים עביד ולאחרים לא מעברים ולא מחכרים לצורך וע"י שבת ד' פ"ז.
 שם פרק י"ט ויאמר ה' אל יהוא וגו' מי אמר לו כך יונה בן
 אמתי. אולם ביבמות ד' צ"ח מכילתא פ' בא ר"ע אומר ויהי דבר ה'
 אל יונה שנית, שנית דברה עמו שכינה שלישיית לא דברה עמו
 שכינה והא קתוב הוא השוב את גבול ישראל וגו' ר"ג בר יצחק
 אומר הכי קאמר כדבר ה' וגו' כשם שנהפך כו' הרי מפורש שר"ע חולק
 על הס"ע שיונה אמר בדבר ה' אל יהוא וע"י בתוס' שם ד"ה ר"ג, שם
 פרק כ"א ואלו הנביאים שנתנבאו במצרים כו' בלעם ואביו ואלהיו בן
 ברכאל

ברכאל הבווי. ובירושלמי סימה ספ"ה דרש ר"ע אליהו בן ברכאל הבווי זה בלעם וחולק על הס"ע.

שם פרק ל' בחודש השביעי בתשעה לחדש הובקעה העיר וגו' בראשונה ובשניה ב'ז בו. אכן בירושלמי תענית פ"ד ה"ד ובתוספתא סוטה פ"א דורש ר"ע צום הרביעי זה י"ז בתמוז שבו הובקעה העיר וחולק על הס"ע ועי' ר"ה י"ח ע"ב. ר"ע סובר שלא כדעת ר' יהודה דאמר שנת חמשים עולה לכאן ולכאן [ר"ה מ'] אבל בערכין י"ב מוקי סתמא דגמרא ברייתא דילן פרק ל' שבמוצאי שביעית חרב הבית כר' יהודה.

אמנם דע שלפי אוקימתא דגמרא קשה ברייתא השניה בפרק י"א שח' מאות ונ' שנה עשו ישראל על הארץ משנכנסו לה עד שיצאו ממנה שהן י"ז ויבלות שלמין. ובכת"י אקספארד ובילקוט יהושע ר' כ"ג ובלקח טוב שלח ד' ק"י הגי' בשם הס"ע שהן י"ז ויבלות ול"ג שלמים. כי לא מנו י"ז ויבלות שלמים בארץ. והנה ברייתא ע"כ לא כר' יהודה דאילו לר"י דסובר ששנת הויבל עולה לכאן ולכאן לא יהי' החורבן בשנת ל"ז לויבל היו"ז אבל בשנה השלישית לויבל היו"ח כמ"ש הראב"ד בהל' שמיטה ויבלות פ"י ה"ג. וכן כתב רש"י בערכין ד' י"ג הובא בתשובות הרלב"ח בקונטרס השמיטה [ד' מ"ט ד"ז] וברש"י שלפנינו אינו דלר"י לא ס"ל להך דרשא דדרשינן בהך קרא דבארבע עשרה וגו' ופי' מוכרח מסוגות הגמ' בערכין שלא הקשו לר' יהודה בתרתי יהיא שנה שלישית בשבוע ושנת ג' בויבל כמ"ש התוס' שם. וע"כ ברייתא דס"ע כרבנן. ואיך נוכל לאוקים ברייתא אחריתא בס"ע כר' יהודה?

יא) נחזור לעניננו שלפי מה שהוכחנו שר' יוסי לא חיבר כל הס"ע נבין שרק במקומות מעטים מצינו בשני התלמודים ובמדרשים הראשונים שהביאו מאמרי הס"ע בשם ר' יוסי אומר, ועפ"י רוב הביאו מאמרי הס"ע בדבורי הצעה שונים דתנן, דתניא, תנא, או בלשונות אחרים כמו שהראיתי לקמן במבוא פרק ב', יען כי ר' יוסי לא היה המחבר הס"ע וע"כ לא יחסו לו כל המאמרים שנשנו בסדר עולם בסתם. יב) ובאמת יראה ממקומות רבים בתלמוד בבלי שלא קבלו בזה קבלת ר' יוחנן שתנא דס"ע ר' יוסי. [וכעין זה בעירובין מ"ז ע"ב הני כללי לאו דברי הכל נגהו דהא רב לית ליה הני כללי ועוד בכ"מ] ולא ס"ל להאי כללא כמו שמוכח מכמה מקומות.

הנה בשבת פ"ה שהקשה סתמא דגמרא מסדר עולם על ר' יוסי. ואין שם שום רמז להקשות מר' יוסי על ר' יוסי. עפ"י קבלת ר' יוחנן שתנא דס"ע ר' יוסי?

ביבמות פ"ב ע"ב וגדה מ"ו שהקשו מס"ע לר' יוסי זה רק מחמת מאמרי של ר' יוחנן שם דתרומה בזה"ו דאורייתא. ולפי"ז הקשו מר' יוחנן לר' יוחנן.

בשבת פ"ו שהרבו להקשות על דעת ר' יוסי שסובר שבשביעי בסיון ניתנה תורה ולא העירו מהסדר עולם ספ"ה שמפורש להך מדברי ר' יוסי שבששי לחדש ניתנה תורה?

בערכין י"ב ע"א ר' יוסי אומר מגלגלין זכות ליום זכאי והטובה בו' וזה נעתק מס"ע פרק ל' ושם הקשו ע"ז מהכתוב בכ"ה לגלותנו בר"ה וגו' איזה היא שנה שר"ה בעשור להודיש בו' והברייתא השניה ג"כ מס"ע פ"א ולא הקשו מר' יוסי על ר' יוסי?

בשבת ט"ז ע"א א"ר כהנא משום ר' ישמעאל בר' יוסי שאמר משום אביו ק"פ שנה עד שלא חרב הבית פשטה בו' ולא התעוררו להקשות ע"ז מהס"ע פרק ל' מלכות פרס בפני הבית בו' לשיטת ר' יוסי? הן' אמת בע"ז מ' סע"א הקשו ע"ז מהברייתא דס"ע הנ"ל אבל גם שם לא הזכירו להקשות מכת מאמר ר' יוחנן שתנא דס"ע ר' יוסי?

בסנהדרין ד' נ"ו ע"ב ר' יוסי אומר כל האמור בפרשת בשוף בן נח מזהר עליו לא ימצא כך מעביר וגו' ולא הקשו על ר' יוסי מס"ע פ"ה ששם לא נזכר כלל מזה בין העשר מצות שנצטוו ישראל ובני נח? (ג) מציינו שבכמה מקומות בתלמוד בבלי מסופקים למצוא סברת ר' יוסי ולא זכרו להביא ראיה מהס"ע לדעת ר' יוסי או לסתור שיטתו כמי בנדה מ"ו ספקי מספקא ליה בדעת ר' יוסי אם סובר חלה בזמן הזה דאורייתא או מרבנן ולא הביאו ראיה מהס"ע פרק י"א ששם נאמר באותה שעה נתחייבו ישראל בחלה שמוה מבואר שדעת הס"ע שחלה בה"ז דרבנן.

ביבמות ק"ה ע"ב אמר ר' יהודה אמר רב זו דברי ר' מאיר דאמר איש כתוב בפרשה אישה בין גרו'ה בין קטנה מאן חכמים ר' יוסי היא ועי' בתו' שם ד"ה רבא אמר. ולא התעוררו מהס"ע ספ"ב ששם נאמר שדורות הראשונים הולידו בקטנותם ע"ש. וראה בירושלמי יבמות פרק י' ה"ח ר' יהודה בר פזי בשם ר' יהושע בן לוי מאחו למד ר' יוסי בר יודה [דבן ט' יכול להוליד] דתני אחו הוליד וגו' והרן בן שש ע"כ והראיה מהרן מפורש בס"ע שם.

יומא ח' ע"א מספקי' בשיטת ר' יוסי אם סובר טומאה דחיה או הותרה בצבור ולא זכרו מהס"ע ספ"ז בשני בניסן שרף אלעזר פרת החטאת והווי כל ישראל ושינו. ועי' רש"י סוכה כ"ה ע"ב ד"ה ואם.

יד) כן ר' יוסי בעצמו לא הביא ראיה לדבריו מהס"ע כמו במנחות ד' ס"ה ע"ב בענין ממחרת השבת לא הביא ר' יוסי ראיה מהקרא ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח [יהושע ה'] שלדעת הס"ע פרק י"א שכ"ה בניסן היה בשנה ההיא ביום השבת וא"כ מ"ז בניסן היה ביום ב' ולא בשבת? ועי' ביד החוקה ה' תמידין ומוספין פרק ז' הלכה י"א, שוב ראיתי בהלכות גדולות ה' מנחות שהזכיר באמת הראיה מקרא זה.

במכילתא פ' בשלה ובפסיקתא דר"כ פ' ויהי בשלה ר' יוסי אומר וחמושם לחמשה דורות עלו. ולא הביא מהס"ע פ"ג מהחשבון של רד"ז שנה? וכבר היה נודע החשבון מרד"ו שנה גם לפני ר' אלעזר בן עזריה [פרקי דר"א פ' מ"ח] ועי' בפ"י הרמב"ם והראב"ד בעדיות פ"ב. כנגד זה מציינו מאמרים רבים בתלמודים ומדרשים על שם ר' יוסי הנוגעים לקורות דברי ימינו והנאותים שיהיה מקומם בס"ע ולפינו בס"ע אין כל זכרון מהם. (כמו בפסחים ק"ו ע"א הלל זה מי אמרו ר' יוסי אומר אלעזר בני אומר משה וישראל אמרוהו בשעה שעלו מן

הים וחלוקין עליו הכירו ונראין דבריו מדבריהם. ולפנינו בס"ע פ"ה אין זכר מזה.

במנהדרין ק"ה ע"א אמר ר' יוסי דור המבול לא נתנאו אלא בשביל גלגל העין שיומה למים שנאמר ויקחי להם נשים וגו' לפיכך דן אותם במים כו'. ולפנינו בס"ע פ"ד ליתא.

פסחים נ"ד ר' יוסי אומר אור שברא הקב"ה בשני בשבת אין לו כבוה עולמית כו' ובב"ר פ"ד הוא מאמר ר' יוחנן בשם ר' יוסי בן חלפתא ולפנינו בס"ע ליתא. ועי' הערותי בפרק ג' הערה מ"ב, פ"ד הערה ד', פרק ה' הערה י"ח, פרק ו' הערה כ"א, זבחים נ"ט ע"א תמורה ט"ז ע"ב סנהדרין י"ט ע"ב שם כ' ע"ב, וכ"א ע"ב ועוד במקומות רבים] וקשה לאמר שכל זה חסר בחסרד שלפנינו? (טו) מבבל זה נראה ברור שיש מחו"ל שחלקו על קבלת ר' יוחנן באמרו מאן תנא דס"ע ר' יוסי.

וראוי עוד לשים עין גם על זה שבכל מקום שהקשו בש"ס והא טתם משנה ר"מ, טתם ספרא ר' יהודה לא העלו ע"י שם ר' יוחנן מחמת כי השבו זה לוודאית שאין חולק ע"ו ונמצא דוגמאות שהקשו מברייתא דספרא על ר' יהודה מה שמפורש בגמרא במקום אחר ועי' שבת קל"ו ע"ב א"ר חסדא לא לכל אמר ר' יהודה אנדרוגניוס זכר הוא שאם אתה אומר כו' ומגלגל דלא מעירך דתניא הזכר ולא טומטום ואנדרוגניוס יכול כו' וטתם ספרא ר' יהודה ע"כ וזה מפורש בתוספתא דערכין פ"א ובגמרא שם ד' ה' ע"ב אמר ר' יהודה וכי מאחר שמקרא אחד מרבה ומקרא אחד ממעט כו' שהרי טימטים ואנדרוגניוס מעריכין אבל לא נעריכין. וכן בעירובין ד' צ"ו ע"ב ולא ר' יהודה סבר כו' יוסי דתניא דבר אל בני ישראל וסמך בני ישראל סומכין ואין בנות ישראל סומכות כו' וטתם ספרא ר' יהודה ע"כ וזה מפורש בר"ה ל"ג ע"א דבר אל בני ישראל בני ישראל סומכין ואין כו' דברי ר' יהודה. וזה מטיסם שלהו"ל היה זה כלל מונה וקים. אולם בשני המקומות ביבמות ונדה שזכרו הס"ע להקשת ממנו לשיטת ר' יוסי הביאו מאמר ר' יוחנן שסובר תרומה בזה"ו דאורייתא והקשו לדעתו שמאן תנא דס"ע ר' יוסי כמ"ש לעיל.

ובעין זה כתוב בריטב"א בחי' ליבמות פ"ב וו"ל וריש לקיש שסובר שדעת ר' יוסי שתרומה דרבנן לא סבר מתניתין דסדר עולם? י"ל דאיהו סבר דס"ע לאו ר' יוסי היא אלא תנא אחרתא עכ"ל ועי' בס' התרומה ה' א"י ובר"ש פ"ו דשביעיות ובתוספתא הרא"ש ביבמות שם.

(טז) וגם ע"ז ראוי להתבונן שמקבלת ר' יוחנן שמאן תנא דסדר עולם ר' יוסי שנשנה בבבלי בשני מקומות, לא מצינו זכר בירושלמי, אף כי מסדרו היה לדעת הראשונים ר' יוחנן; ומצאתי להעיר ע"ד אמת ע"ד חדש שלא ראיתי למי שנגע בזה ונגוע לפנינו שמצינו בהרבה מקומות שהתלמיד בבלי והירושלמי מחלקים וסותרים זא"ז בכללי ר' יוחנן שבבבלי מפורש כלל ר' יוחנן כך, ובירושלמי להפך, ולפעמים הבבלי מזכיר בכמה מקומות קבלת ר' יוחנן. ובירושלמי אין זכר מזה כלל. כמו בענין שזכרתי לעיל מיומא י"ד שר' יוחנן אמר מאן תנא סדר ימא.

יומא ר' שמעון איש המצפה אולם דמס' תמיד תנא אחר הוא ולא ר' שמעון איש המצפה. ובירושלמי יומא שם ה"ב שר' יוחנן סובר שתמיד ר' שמעון איש המצפה הוא.

בסנהדרין פ"ו ע"א ובכמה מקומות בשם ר' יוחנן שסתם משנה ר' מאיר. ולא מצינו בבבלי שום חולק ע"ז כמ"ש למעלה. אבל בירושלמי ימות פ"ד ה"א אמר ר' יוחנן כל מקום ששנה סתם משניות ברבנן עד שיפרש לו רובו (פי' רבו) ר' שמעון בן לקיש אומר כל סתם משניות כר' מאיר עד שיפרש כו' ושם להלן אמר ר"ז קומי דר"י לא דר"ש בן לקיש פליג אלא דו חמי רוב סתם משניות כר' מאיר וע"ש בק"ע ובמראה הפנים.

ובירושלמי ברכות פ"ב ה"ד סתמא ור' יוסי הלכה כסתמא כו' כגון שמע דתני לה בשם ר"מ כו' מבואר שסתמא לאו ר' מאיר. וכן הוא בירושלמי מעשרות סוף פ"א א"ר לעזר דר"מ היא דלא תסבור מימר סתמא ור' יוסי הלכה כסתמא כו' ע"ש.

בעירובין מ"ז אמר ר' יוחנן הלכה כר' יוסי מכלל דיחידאי פליג עלי' וסובר שהלכה כר' יוסי מחברו. ובירושלמי תרומות פ"ג סה"א אמר ר' יוסי בשם ר' יוחנן ר' יוסי וחבריו הלכה כר' יוסי וזה כדעת ר' יעקב ור' זריקא בבבלי עירובין שם.

בכ"ד מקומות מצינו בבבלי בשם ר' יוחנן שהלכה כסתם משנה. ואפי' אתי' כחידאה. אבל בירושלמי אין רמו מזה על שם ר' יוחנן, ואדרבה יש ראיות ברורות שלא ידעו בירושלמי מכלליו של ר' יוחנן כמו לדוגמא שבת ד' מ"ו ע"א ומי א"ר יחנן הכי והא אמר ר' יוחנן הלכה כסתם משנה ותנן מוכני שלה בזמן שהיא נשמטת כו' א"ר זירא תהא משנתינו שלא היה עליה מעות כו' כדי שלא לשבור דבריו של ר' יוחנן ע"כ אולם בירושלמי שם פ"ג ה"ז בעון קומי ר' יוחנן את מה את אמר לון אני אין לי אלא משנה כל הנרות מטמלין כו' ואין זכר מהקושיא כסתם משנה כמו שהקטנו בבבלי.

וביבמות מ"ז ע"א ומי א"ר יוחנן הכי והתנן כל הכתמים הבאים כו' וכי תימא זאת ולא ס"ל והא"ר יוחנן הלכה כסתם משנה ע"ש ובירושלמי שם פ"א ה"ז ר' אבהו בשם ר' יוחנן מתניתין אמרה בן שגרי תרמוד כשרין תמן תנינן כל הכתמים הבאים מרקם טהורין כו' ולא הזכירו להקשות על ר' יוחנן מסתם משנה.

ובב"מ ל"ג ע"א איתמר ר' יצחק בר' יוסף אמר ר' יוחנן הלכה כר' יהודה ומי אמר ר' יוחנן הכי והאמר ר' יוחנן הלכה כסתם משנה כו' אבל בירושלמי שם פ"ב ה"א ור' יוחנן כר' יהודה. ואין רמו מהקושיא מסתם משנה.

ויותר פלא שנראה שתלמידי ר' יוחנן ספקי מספקא להו בדעת ר' יוחנן ולא החליטו הדבר להחלט גמור. כמו בב"מ שהבאתי רואים כי ר' יצחק בר' יוסף סובר בשם ר' יוחנן הלכה כסתם משנה. וכן בשבת ק"ב ע"ב אמר ר' יצחק בר' יוסף תהא משנתינו בסנדל כו' שלא לשבור דבריו של ר' יוחנן. ועי' שבת מ"ו. אולם בחולין מ"ג א"ר יצחק בר' יוסף

יוסף הלכה כדבריו האומר כזית ומי אר"י הכי והאמר רבה בב"ה אמר ר' יוחנן הלכה כסתם משנה? הרי מפורש שר' יצחק בר יוסף חולק ע"ז.—
וכן רבה בר ב"ה סובר בתולין הנ"ל שר' יוחנן אמר הלכה כסתם משנה ובגמ"ד ר' פ' ע"א סובר בדעת ר' יוחנן שאין הלכה כסתם משנה.
ועי' ביצה ל"ז ע"ב.

וגם ר' חייא בר אבא לא ידע מכלל זה של ר' יוחנן כי במו"ק ד' י"ט ע"א א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן הלכה בין באבן בין בפלך וכ"ה בירושלמי שם וזה שלא כהסתם משנה שם וטוה על ירכו תכלת לציצתו וע"ש בפירש"י.

ומזה אנו רואים שמ"ש בתוס' ר"ה מ"ו ע"ב ד"ה שבקית עדיפא מיניה היה ליה לאקשווי דר' יוחנן אית ליה הלכה כסתם משנה.
שזה דוחק גדול דהרי מוכח שלא כ"ע סוברים כן בדעת ר' יוחנן.

וכן מ"ש בקרבן עדה ביבמות פ"ד ה"א ד"ה שבקין סתמא שבק סתם מתני' דתנן כל הנשים לא יתארסו וכו' ועביד כיתודאי והאמר ר' יוחנן הלכה כסתם משנה עכ"ל. במח"כ לא ידע שזה לא מצינו בירושלמי אלא בבבלי.

בעירובין מ"ו ע"ב אמר ר' יעקב ב"א אמר ר' יוחנן ר' מאיר ור' יהודה הלכה כר' יהודה ר"מ ור' יוסי כו' איבעי להו ר' מאיר ור' שמעון מאי תיקו ובירושלמי תרומות פ"ג שזכרתי למעלה ועוד בכ"מ ר' זעירא ר' יעקב ב"א בשם ר' יוחנן ר' מאיר ור' שמעון הלכה כר' שמעון ואין צ"ל ר' מאיר ור' יהודה שהלכה כר"י. ומה שנסתפקו בשם ר' יוחנן בבבלי פשיטא להירושלמי. ומצאתי אה"ז שהעיר ע"ז באיזה ספר ששכחתי שמו.

כשבבבלי מקומות נמצא בבבלי אמר רבה בר בר חנה אמר ר' יוחנן כל מקום ששנה רשב"ג במשנתנו הלכה כמותו חוץ מערב וצידון וראיה אחרונה. אולם בירושלמי מצינו במקום אחד בבבא בתרא פ"י ה"ח אמר ר' אבהו בשם ר' יוחנן בשיש נכסים ללוה אבל כו' תמן מרין בכל מקום הלכה כרשב"ג. חוץ מערב וצידון כו'. מזה מבואר שהש"ס ירושלמי לא ידע מקבלת ר' יוחנן בזה שהרי ר' אבהו בשם ר' יוחנן מפרש פלוגת רשב"ג ות"ק ואה"ז מביא סתמא דתלמודא בשם תמן מרין והלשון הזה מכון לבבל.

ור' אבהו בשם ר' יוחנן למעמי' שלא סבר להאי כללא שר"י אמר הלכה כרשב"ג בכ"מ שמצינו בירושלמי בכ"מ פ"ג ה"ד שפסק שם ר' אבהו בשם ר' יוחנן הלכה כרשב"ג וראה מגילה ט' ע"ב א"ר אבהו א"ר יוחנן הלכה כרשב"ג.

ובירושלמי כתובות פ"ז ה"ח ר' בא בר כהנא בשם ר' יוחנן הלכה כרשב"ג. וגם זה לעד שסוברים שלא בכל מקום אמר ר' יוחנן שהלכה כרשב"ג.

ולא עוד אלא שמצינו בירושלמי גיטין פ"ז ה"ז שפסק ר' יוחנן להפך מדעת רשב"ג.

ואולי עי"ז נטו רוב מהראשונים מהאי כללא כמו הרי"ף כתב

בפרק גט פשוט על המשנה המלוח את חבירו על ידי ערב וח"ל והדין כללא לאו דוקא הוא דלא אמרינן הלכתא כרשב"ג אלא עד דאיכא מעמא ע"ב וברוי"ף פ' השולח גט על המשנה עבד שנשבה ופדאוהו לשם עבד רשב"ג אומר כו' וחזינן לגאון דקא פסק הלכתא כרבנן דקו"ל יהוד ורבים הלכה כרבים ע"ב ועי' בשו"ת ר' יוסף אבן מוגש סי' פ"א וברמב"ם פ"ד ה"ב מהל' חובל ומוזק שחולק ג"כ על הכלל הזה. ובחידושי הרשב"א לשבועות ד' ל"ט ע"א ובאור זרוע ה' ק"ש סי' פ"ג ואע"ג דאמר רבב"ח הלכה כרשב"ג כו' ליתא להחיא כללא.

במנחות ד' ל' ע"ב א"ר יוחנן הלכה כר"ש שזורי במסוכן ובתרומת מעשר כו' אולם בירושלמי לא מצינו זה בשם ר' יוחנן ורק בירושלמי גיטין פ"ו ה"ה נאמר זה בשם ר' יעקב בר אידי בשם ר' יונתן. והמעין בירושלמי דמאי פ"ד ה"א יראה שאין רמז מכללו של ר' יוחנן בזה ולהפך נראה ממ"ש שם חברייה בשם ר' יוחנן מפני כבוד שבת התירו שחולק ר' יוחנן על ר"ש שזורי.

בחולין נ' ע"ב אמר ר' יוחנן הלכה כר' שמעון באבל. אבל בירושלמי מ"ק פ"ג ה"ה מובא חברייה ומכללו של ר' יוחנן אין שום זכרון.

בסנהדרין כ"ד ע"א וש"נ אמר ר' יוחנן אימתי דבברי ר' יהודה לפרש ובמה לחלוק. ובכל הש"ס ירושלמי אין זכר מזה. ולכאורה יש ראייה לסתור להאי כללא מירושלמי פאה פ"ג ה"ה ע"ש.

סוטה כ"ג ע"ב אמר ר' יוחנן הלכה היא בנזיר ופירש"י הלכה למשה מסיני הוא בהלכות נזיר ועי' ברמב"ם אבל בירושלמי נזיר פ"ד ה"ו ר' יוחנן בשם ר' מאיר כ"ד דברים מקולי ב"ש ומחומרי ב"ה וזה אחד מהן ב"ש אומרים אין האיש מדיר את בנו בנזיר כו' ולא נזכר מהלכה למ"מ.

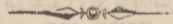
בכורות נ"ח א"ר יוחנן מפי השמועה אמרוהו מפי חגי זכריה ומלאכי ופירש"י שר' מאיר ור"א ור"ש אמרו מפי השמועה מפי חגי זכריה ומלאכי. ולכן לא היה רוצה בן עזאי לסמוך על מעשיו עכ"ל אולם בירושלמי שקלים פ"ג ה"א ובן עזאי מכריע על דברי תלמידיו? אתא ר"י ור' מייאשה שכן נחלקו עליה אבות העולם. ומאן ניהו אבות העולם? ר' ישמעאל ור' עקיבא. הרי שלא ידע הש"ס ירושלמי מקבלת ר' יוחנן ששמע מפי חגי זכריה ומלאכי.

בב"ב צ"ט ע"א א"ר לוי ואיתימא ר' יוחנן דבר זה מסורת בידנו מאבותינו מקום ארון וכרובים אינו מן המדה. ובירושלמי שם פ"ו ה"ב א"ר לוי ולא מקום ארון עולה מן המנין ואין זכר מר' יוחנן. ויש לי עוד דברים ארוכים בזה ואכ"מ —

והנה הש"ך ביו"ד סי' קמ"ה ס"ק א' כ' שהוכח דפליגי הבבלי והירושלמי אליבא דר' יוחנן אולינן בתר הירושלמי כיון דר' יוחנן גופא חיבר הירושלמי וא"כ הודאת בע"ד כו'. ומכל מה שהבאתי נראה שהדבר לא כן הוא —

תכלית דברינו בפרק זה בקוצר מלין הוא זה:

(א) סתמות רבות מצינו בס"ע שנשנו עפ"י דעת ר' יוסי. (ב) אולם כנגד זה מצינו במקומות רבים בס"ע שנסתמו כנגד דעת ר' יוסי במקומות אחרים והסתם בהס"ע כשישת בר פלוגתי'. (ג) גם במקומות רבים נסתמו הסתמות שלא כדעת ר"ע. (ד) מכ"ז נראה בהכרח שכוונת ר' יוחנן באמרו מאן תנא דס"ע ר"י שר' יוסי הניח היסוד לקיבוץ מאמרים בס"ע ושיש סתמות בהס"ע כדעת ר' יוסי ומעולם לא היה על דעתו שר' יוסי חבר הס"ע ושכל דברי הס"ע כדעתו וכסברתו. (ה) לפני הרבה מהראשונים היה הגי' בסנהדרין במאמר ר' יוחנן סתם ס"ע ר' יוסי. (ו) דעת ר' יוחנן בקבלתו היא דעה יהודית ומצינו בכמה מקומות בגמ' בבלי וירושלמי שלא ידעו מכללו. (ז) ושרק עפ"ז נבין שרק במקומות מעטים הביאו בהתלמודים מאמרי הס"ע בשם ר' יוסי וזה מתמת שידעו שלא נוכל לייחס כל הס"ע לר' יוסי. (ח) ממה שנוכר בהס"ע לפנינו מאמרים מר' יוסי בר"י ומר' הייא אין לשפוט מזה על איתור זמן הס"ע כי המאמרים נוספו בגוף הספר בזמן אחרון. (ט) גם ממה שמצינו מאמרי הס"ע מובא בגמ' ומדרשים על שם אמוראים גם מזה אין לשפוט על זמן הס"ע. (י) מצינו שהבבלי והירושלמי מחולקים בהרבה מקומות בכללי של ר' יוחנן. (יא) הערה בגמרא סנהדרין שלפנינו חסר בכל הנוס'. (יב) הערות בדברי התוס' ובדברי העיטור ובס' התרומה.

פרק ב

באיזה זמן נתחברה הברייתא דס"ע?

בס' המנהיג להרב אבן ירחי בהקדמה ד' ב' ע"א [ד' ברלוי] כתוב בזה"ל ועמודיו של ספר המנהיג מיוסדים על אדני פו הן הם מדרשי התלמוד ירושלמי והשנערי כו' ושחר טוב וסדר עולם וילמדנו ופסיקתא ע"כ ובפתיחה לאבות להמאירי ד' י"ד כתוב וכן חברו קצת חכמים אחרים תקף לאותם הזמנים ברייתות אחרות משנת המשכן כו' מס' סופרים כו' ופרק כלה וסדר עולם ע"כ ובשערי ציון להר"י אבן לאמיש צד כ"ה וכן חברו חכמים אחרים ברייתות אחרות כגון משנת המשכן ודרך ארץ רבה וזמא ומסכת סופרים ואבל רבתי ופרק כלה וסדר עולם ע"כ ומכל זה יוכל הקורא לתמוד שהסדר עולם נתחבר בזמן מאוחר אחרי חתימת התלמוד, בזמן אחד עם הילמדנו ופסיקתא ופרק כלה ומס' סופרים; וידוע מ"ש הרא"ש בה' ס"ת דמס' סופרים נתחברה בדורות אחרונים, ובודאי בזמן הגאונים, שכן השבו המנהיג והמאירי והר"י אבן לאמיש את הסדר עולם עם המדרשים המאוחרים בזמן ובסדר אחד. (ב) ובאמת כתוב בשלשלת הקבלה ערך משה ד' ו' [ד' זאלקאווע] וי"ל כל אלה ההשבונות והענינים שכתבתי עד הנה רובם בסדר עולם רבה

רבה וזוטא אשר הם כתבו מה שראו ושקבלו מאגדות ומדרשות המפוזרות בים השיתא סדרי ע"כ ושם ערך ברוך ד' י"ג בזה"ל כל אשר כתבתי פה תמצאנו בספר סדר עולם רבה וזוטא כו' שהם לקטו מן המדרשים ואגדות הגמרא וקצת קבלות ע"פ שהיה להם ע"כ ושם ערך ר"י ד' כ"ט וז"ל מחבר סדר עולם רבא וזוטא היה ברור הזה שנת דת"א ע"כ ובערך רבינו הקדוש ד' כ"ד כתב וז"ל ד' ג' דורות אחר רבינו הקדוש נמצאו חכמים רבים אשר חברו ספרים ולא נודע שם המחברים ובחתי להציג לפניך מזכרת קצתם פסיקתא כו' סדר עולם וראיתי בס' רוקח שמחבר סדר עולם היה נקרא יוסי כמנין תיבת מאדם ושהוא תחילת הספר ההוא כו' ע"כ ועי' בסדר הדורות חלק ראשון ערך רש"י.

ונראה שהיה לעיני השלשלת הקבלה מ"ש בספר חסידים סי' שס"ז וז"ל חכמים הראשונים לא היו כותבים ספריהם בשמם ולא היו מניחים לכתוב שמם על ספריהם כגון מי שחבר תורת כהנים מכילתא וברייתא ומדרשים ואגדות ותקוני עולם [צ"ל וסדר עולם] וסופרים כו' עכ"ל לכן כתב מה שכתב בלא עיון.

והרמ"א כתב בסוף ספר יוחסין צד קפ"ה [ווארשוי תרל"ו] וז"ל ובימיהם [תלמודי רש"י] היה ר' יוסף טוב עלם אשר סדר סדר עולם עכ"ל והרב ריב"ל בבית יהודה חלק שני ד' קמ"ז כתב וז"ל לפי הנראה בבירור מזה הסדר עולם הנדפס הוא נתחבר מאחרונים בזמן כו' ואפשר לומר שגם סדר עולם רבא הוא מלוקט משני התלמודים ומדרשים מפורות ע"כ. וחכם אחד כתב בהצופה להמגיד שנת כ"ג צד פ"ו שהס"ע שאב כאן מפרקי דר"א פרק ל"א עכ"ל. וידוע שרוב חלק הפרק"א נתחבר בזמן אחרון. וגם הרב ר' יו"ט צונץ ז"ל כתב בספרו הגדול על הדרשות צד 138 כפי שמוכר מחרב גרעמץ בחלק רביעי הוצאה ראשונה הערה ל"ט שרעתו נוטה שהסדר עולם נסדר בשנת ד"א תקס"ז. והוכיח זה ממאמר אחד בילקוט דניאל ר' אלף ס"ז שעל אודותו נרחיב הדיבור לקמן במבוא פרק ד'.

ג) והנה מכל זה שהבאתי מחבל חכמים. יכולים לשפוט ולהחליט שהס"ע שלפנינו מאוחר בזמן; אבל בע"ה עלתה בידי לברר בראיות ברורות שהדבר לא כן, ושהברייתא דס"ע שלפנינו, מלבד איזה חסרונות והוספות, נתחברה עוד קודם חבור המשנה, ושכל הדברים הנזכרים המאחרים זמן הס"ע אין בהם ממש ואי אפשר לסמוך עליהם ואברר דברי: במשנה נעתקו מאמרים רבים אשר עיקרם מס"ע כמו לדוגמא במשנה תענית ד' כ"ו ע"א חמשה דברים אירעו את אבותינו בשבעה עשר בתמוז וחמשה בתשעה באב, בשבעה עשר בתמוז נשתברו הלוחות כו' והובקעה העיר כו'. בתשעה באב נגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ וחרב הבית בראשונה כו' והמקור שבי"ו בתמוז נשתברו הלוחות נובע מהס"ע פ"ו שנאמר שם: ביום השביעי אחר עשרת הדברות עלה משה להר כו' ויהי משה בהר ארבעים יום וארבעים לילה כו' בתמוז ירד ושבר את הלוחות ובכת"י אקספארד מסיים נמצא עולה בשבעה בסיון

בסיון וירד בי"ז בתמוז. וכ"ז מועתק בגמרא תענית כ"ח ע"ב ויומא ד' ע"ב וירושלמי תענית פ"ב ה"ה מהס"ע הנ"ל לבאר דברי המשנה. ועי' בחי' הריטב"א שהארך לבאר הס"ע כאן.

ומה שאמרו במשנה בי"ז הובקעה העיר זה ג"כ מס"ע כמו שמבואר בתענית כ"ח ע"ב הובקעה העיר בי"ז הוה? והכתוב בחדש הרביעי בתשעה לחדש וגו' ותבקע העיר אמר רבא לא קשיא כאן בראשונה כאן בשניה דתניא בראשונה הובקעה העיר בתשעה בתמוז בשניה בשבעה עשר בו. ומה שמובא בדיבור דתניא הכונה להס"ע פרק ל' כי שם מקור הברייתא.

מה שאמרה במשנה במ' באב נגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ זה ג"כ מס"ע פרק ו' ז' וח' כמו שמובא בגמ' לראי' ע"ז הס"ע הנ"ל.

כמ"ש במשנה הרב הבית בראשונה במ' באב זה ג"כ מס"ע פרק ל' וג"כ מובא הברייתא בגמ' בבלי וירושלמי תענית שם.

שם במשנה וכן הוא אומר צאינה וראינה בנות ציון וגו' ביום חתונתו זה מתן תורה וביום שמחת לבו זה בנין בית המקדש ופירש"י זה מתן תורה יום הכפורים שנתנו בו לוחות אחרונות. וזה מס"ע פרק ששי ירד בעשרה בתשרי והוא היה יום הכפורים כו' ע"ש.

ומ"ש ביום שמחת לבו כו' זה משם מפרק מ"ו ע"ש.

במשנה ריש פרק ח' דסוטה ד' ל"ב ע"א ברכות וקללות כיצד כיון שעברו ישראל את הירדן ובאו אל הר גרזים ואל הר עיבל שבשמרון שבצד שכם כו' ואחרי כן הביאו כו' עד ולנו במקומן. כ"ז נעתק במשנה באיזה שינוים מפרק י"א בס"ע; ומכיון שהזכירה המשנה לראיה מהס"ע שברכות וקללות נאמרו בלה"ק העתיקה בדרך אגב משם שהכתב על גבי האבנים היה בשבעים לשון.

שם במשנה סוף סוטה ד' מ"ט ע"א בפולמוס של אספסיוס גזרו על עמרות חתנים ועל האירוס בפולמוס של טיטוס גזרו על עמרות כלה בפולמוס האחרון גזרו שלא תצא הכלה באפיריון כו' וכ"ז נעתק מסדר עולם פרק ל' וכ"ה בכתב יד אקספארד בשינוים קטנים ולפנינו בדפוס בס"ע הברייתא קטיע.

ודע שמ"ש בפולמוס של טיטוס פירש"י והרע"ב בפולמוס של טיטוס שהביא הורקנוס ואריסטובלוס אחיו ובין זה לזה היו חמישים ושנים שנה כדאמר בס"ע ע"כ וזה תמוה שנודע שמלחמת האחים היתה בזמן קרום הרבה למאד.

אבל באמת פ"ס כאן במשנה וצ"ל בפולמוס של קיטוס וכ"ה בס"ע שם בכת"י אקספארד, וכן העתיק המאור עינים פי"ט מס"ע ומילקוט כת"י. וכ"ה בכת"י ישן מהמשנה סוטה שם [המוכיר חוברת ז' משנת תרכ"ג] וכ"ה בכ"י מתניתא דבני מערבא [קאמברידז תרמ"ז] ובכתתור ופרח פרק ה' ד' י"ט הגי' בפולמוס של קיטוס וצ"ל קיטוס. וסובב על המרידה שהיתה בא"י בסוף ימי טריינוס ששלח להשקיט המרידה שמרדו היהודים את שר צבאו קוויטוס, והוא שפך דם הרבה, עשה אכזריות באופן

באופן נורא ולזה כוונו חז"ל בפולמוס של קיטוס. ובכת"י מינבען ג"כ במעות מיטוס ובכ"ה מיטוס הרשע והגי' המוטעת מיטוס המטעה את רש"י וגם את הגר"א שהגיה בפ"י על הס"ע שם פולמוס של מיטוס כ"ד שצ"ל ב' שנים אלו בפני הבית. וסמך בזה על פירש"י. וכן שגה בזה בעל תפארת ישראל בפ"י לשם — .

משננה עדיות פ"ב אף הוא ר' עקיבא היה אומר המשנה דברים של שנים עשר חדש משפט דור המבול שנים עשר חדש משפט איוב וגו' ומקור המשנה בס"ע פרק ג' ושם הגי' מיושרת ולקמן במבוא פרק ח' השלמתי מאמר שלם במשנתנו בדברי ר' יוחנן בן נורי שם ונמצא לנכון בהכתב יד אקספארד מהס"ע .

וכבר הרגיש הראב"ד בפ"י לעדיות שם שמקור המשנה בס"ע והעיר שם בזה"ל כלן מפורש הטעם שלהן בס"ע פרק ג' ע"ש .

משננה דסנהדרין פ"ט המוותר על דברי נביא ונביא שעבר על דברי עצמו מיתתו בידי שמים. שנאמר אנכי אדרש מעמו. ובתוספתא ובגמ' בבלי וירושלמי סנהדרין שם בארו המשנה המוותר על דברי נביא כגון חבריה דמיכה דכתיב ואיש אחד מבני הנביאים וגו' והמקור שמיכה היה הנביא ההוא רק בס"ע פרק כ' .

וכן מ"ש במשנה נביא שעבר על דברי עצמו כגון עדו הנביא. וזה ג"כ מס"ע פרק הנ"ל .

שם במשנה ד' ק"ז ע"א דור המבול אין להם חלק לעולם הבא ואינו עומדין בדין כו' זה מסדר עולם פרק ד' .

שם במשנה זבחים ק"ב ע"ב ולא היה שם תקרה אלא בית אבנים בלבד מלמען כו' כ"ז מס"ע פרק י"א .

ובהערותי שש שערתי לנכון שמ"ש ברישא דמתניתין עד שלא הוקם המשכן היו הבמות כו' גם זה מס"ע וחסרה הנוס' לפנינו בס"ע שם. (ד) ובתלמוד בבלי נזכרה הברייתא בשמה סדר עולם בכמה מקומות כמו בשבת פ"ח ע"א דתניא בסדר עולם ניסן שבו יצאו ישראל מצרים כו' וזה לפנינו בפ"ה ה'. יבמות פ"ב ע"ב נדה מ"ז דתניא בסדר עולם אשר ירשו אבותיך וירשתה ירושה ראשונה כו' וא"ר יוחנן מאן תנא סדר עולם ר' יוסי. וזה לפנינו בפרק ל'. ובעבודה זרה ד' ט' ע"א האי מאן דלא ידע כמה שני בשבוע נשיילה לתנא דסדר עולם כמה חשיב [זה לשון המאור שם: הכי גרס לה בספרים ישנים הבאים מספרד מישבת גאונים מדוקדקים מוגהים עכ"ל ולפנינו בגמ' הגי' במעות] ושם אי טעני תנא לישוילה לספרא ואי טעני ספרא לישוילה לתנא דסדר עולם [כ"ה נוסחת הגמרא לפני הראשונים ועי' בפ"י ר"ח בע"ז שם. וראה במאור עינים מצרף לכסף פ"א ד' ט"ו] ובספר העיבור לר' אברהם בר חייה הנשיא צד צ"ז בשם ר' סעדיה גאון וז"ל קדמונינו נתנו לנו מסורת בתלמוד שיש בין סדר עולם ובין מלכות אלכסנדרוס באחדים שתי שנים ונתנו לזה סימן כי זה שנתים הרעב וגו' עכ"ל ובגירסתנו בגמרא בע"ז שם הגי' משונה באופן אחר. והרבה מהראשונים גרסו בסנהדרין פ"ו סתם סדר עולם ר' יוסי [מבוא פ"א לעיל] .

ה) ועפ"י רוב מעתיקי הש"ס בבלי מס"ע ברייתות שאין להן מקור אחר בשום מקום בדבורי הצעה שונים :

דתנן: בגימטין ז' ע"א דתנן בפולמוס של אספסיוס גזרו על עמרות חתנים כו' והמקור לזה מס"ע פ"ל כמ"ש לעיל. ובר"ה י"א ע"ב דתנן בשנת שש מאות וגו' כ"ה הגי' לנכון בכת"י בנמ' ועי' דקדוקי סופרים שם שהגיה לחנם והכוונה להס"ע פרק ד'.

תנו רבנן:

כמו בשבת כ"א ע"ב מאי חנוכה דת"ר בכ"ה בכסליו יומי דחנוכה כו' ולפנינו בס"ע ליתא כ"ז אבל היה בס"ע עוד לפני הרב ר' מנחם עזריה בשו"ת סי' כ"ה שכ' וז"ל דחוינן לברייתא דסדר עולם שהכל בקיאות בה ובפרק במה מדליקין איתא מאי חנוכה דת"ר כו' עכ"ל. וסבור הייתי לומר שאולי צ"ל בשו"ת מגילת תענית תחת סדר עולם אבל קשה בעיני לומר כן שאי אפשר לומר שמקור הברייתא בשבת ממג"ת, כי להמעיון שם במג"ת יראה שאין זה מעיקר המגילה אבל נאספו שם בפרק ט' ממסדר אחרון כמה ברייתות מאוחרות וסותרות זו לזו. וזולת זה מלבד המאמר הנזכר בשו"ת רמ"ע מס"ע מצינו עוד בספרי הקדמונים מאמרים בענין חנוכה והחשמונאים מובאים על שם הס"ע ולפנינו בנוס' ג"כ אינם, ע"כ מוכרחים לשפוט שחסרה הברייתא בפרק ל' לפנינו כל הענין מנס חנוכה, וממלכתי החשמונאים. ועי' לדוגמא בס' בירך יצחק פ' בהעלותך מובא מהרב חיד"א בברכי יוסף או"ח סי' תרפ"ב דאיתא בס"ע דיוחנן כהן גדול שתי שמות היו לו יוחנן חשמונאי ע"כ. ובספר תולדות גדולי ישראל לה"ר כרמולי [מיץ תקפ"ח] כתוב בהקדמה וז"ל ויש סדר עולם דרבנן אשר לא הגיע לידנו אך הובא בס' דורות עולם לה"ר יעקב ב"ר אברהם ז"ל הלא כה דבריו בד' ק"פ בשנת ק"פ למלכות יון מלך יוחנן בן שמעון בן מתתיהו בן חשמונאי ל"ז שנה כמו שמצאתי בסדר עולם דרבנן וכו' עכ"ל. אבל באמת שגו בזה שכ' שהסדר לא הגיע לידנו. כי הכוונה בלא כל ספק להסדר עולם שלנו. ורק חסר המאמר בנוסחתנו כמו שכתבנו בזה לקמן במבוא פרק י"א. ואפשר שהי' ספר סדר עולם מהקראים ע"כ קראו לברייתא דס"ע ס"ע דרבנן.

ובענין נתחוקה השערתו בעיני כי ראיתי בספר סדר החכמים וקורות הימים שהוציא לאור הרב החה"ג ר"א נייבואהר הגי' בשנת תרנ"ח באקספארד בצד 197 שכתוב שם בשנת ק"פ למלכות יון מלך יוחנן בן שמעון בן מתתיהו בן חשמונאי ל"ז שנים כמו שמצאתי בסדר עולם דרבנן ואומר אני שמא היה להם זקן ששמו חשמונאי וע"כ נקרא מלכי בית חשמונאי ע"כ. ובעין זכר להם גדול לדבר שהכוונה במ"ש סדר עולם דרבנן לס"ע דילן ממה שמצאתי בספר יקר המציאות והנהו ת"י הפראנצזסאר החה"ג דניאל הוואלסאהן הי"ו שמו הגדול התלמוד ד' קונסטאנטינאפאל רע"א] ושם ד' ט"ו במס' שבת כתוב ותניא בסדר עולם דרבנן ניסן שבו יצאו ישראל ממצרים כו' וזה בודאי הכוונה לס"ע דילן פ"ה כמו שמובא ג"כ בש"ס דילן.

בשבת

בשבת פ"ו ע"ב ת"ר בששי בחודש ניתנו עשרת הדברות לישראל
כו' ס"ע פרק ה' .

מגילה י"ד ע"א ת"ר ארבעים ושמונה נביאים ושבע נביאות
שנתנבאו כו' ס"ע פרק כ"א .

ר"ה י"ב ע"א ת"ר חכמי ישראל מונין למבול כר"י כו' ס"ע
פרק ד' .

תענית כ"ח ע"ב [לג' הלכות גדולות ה' מ"ב] תנו רבנן בראשונה
הובקעה העיר בתשעה כו' מס"ע פרק ל' .

קדושין ל"ח ע"א תנו רבנן [כ"ג הערוך ערך משה] בשבעה
באדר מת משה כו' ס"ע פרק י' .

סוטה מ"ח ע"ב דת"ר משמתו חגי זכריה ומלאכי נסתלקה רוח
הקודש מישראל כו' ס"ע פרק ל' וכ"ה בלשון תנו רבנן בסנהדרין מ"ח
ע"ב אבל ביומא מ' ע"א בלשון דתניא .

ב"ב קכ"א ע"ב דתנו רבנן שבעה קפלו את כל העולם כלו כו'
ובפ"י הרשב"ם שם תנו רבנן שבעה ברייתא היא בסדר עולם ע"כ ולפנינו
בסוף פרק א' .

זבחים קי"ב ע"ב ת"ר ימי אהל מועד שבמדבר ארבעים שנה
כו' וזה מס"ע פ"א כפי נוסחת כתב יד אקספארד ולפנינו בדפוס הגי'
משוובשת בגמ' שם .

אמר מר, דאמר מר .

ר"ה י"ח ע"ב דאמר מר במ' באב הרב הבית ובשניה כו' ס"ע
פרק ח' ולזה יכון הלשון דאמר מר , אם כי כבר מובא זה במשנה
תענית שזכרתי למעלה .

מגילה י"א ע"ב דאמר מר גלו בשבעה גלו בשמונה כו' ס"ע
פרק כ"ה .

שם דאמר מר שנה ראשונה כבש נינהו כו' ס"ע פרק כ"ד . ולזה
כוון רש"י שם ד"ה שניה וז"ל קראי קא דריש בס"ע כתוב כו' עכ"ל .
סוטה י"ב ע"ב דאמר מר בשבעה באדר מת משה כו' ס"ע פ"י .
ב"מ פ"ט ע"א דאמר מר שבע שכבשו ושבע שהלקו נתחייבו
בחלה כו' ס"ע פ"א .

מכות ג' ע"ב דאמר מר שלשים יום בשנה כו' ס"ע פרק ד' .
ב"ב פ"ו ע"ב והא אמר מר בקש משה שלא תשרה שכונה כו'
ס"ע סוף פרק כ"א .

דוריות ח' ע"ב והא אמר מר עשר מצות נצטוו ישראל כו' ס"ע פ' ה'
זבחים ק"א ע"ב דאמר מר משה בהשכמה עלה כו' לדעתי כוונתו
ג"כ להס"ע וגם ר' אדא בר אהבה בשבת פ"ו ע"א שאב מהס"ע כדרך
רוב האמוראים כמ"ש לעיל בפרק א' והדיבור אמר מר יותר נכון להס"ע
ולא לדברי אמורא .

אח"ז ראיתי שהיה זה באמת בהס"ע עוד לפני הרימב"א בב"ב
קכ"א שכ' וז"ל ובס"ע מפרש כי הלוחות נשתברו בי"ז בתמוז כו' ועלה
כשה

משה להר ביום ז' בהשכמה ע"כ וכן הביא כ"ז בשם הס"ע השלשלת
 הקבלה ד' נ"ה ע"ב ד"ז. ולפנינו חסר הגוס' בפרק ו' .
 ערכין י"ב ע"א ואמר מר שנה ראשונה כו' פירוש המיוחס לרש"י
 דאמר מר בסדר עולם ע"כ וגם בערוך ערך גל ז' העיר מקור המאמר
 מהס"ע ולפנינו בפרק כ"ד .
 שם דאמר מר גלו בו' כו' ס"ע פכ"ה .
 נדה מ"ה ואמר מר שלשים יום כו' ס"ע פ"ד .

תניא, תניא אידך .

שבת י' סע"ב דתניא אמלטה נא שמה וגו' של סדום המישים
 וחד כו' כן הגי' בנמ' בכת"י לפי שמובא בדקדוקי סופרים שם . ולפנינו
 בס"ע פ"א .

יומא ד' ע"ב תענית כ"ח ע"ב דתניא בששה בחדש נתנה כו'
 ס"ע פרק ד' .

ר"ה ג' ע"ב ותניא באותו זמן לשנה הבאה עלה עזרא כו'
 ס"ע פרק כ"ט .

שם י"א ע"ב דתניא בשנת שש מאות שנה וגו' ר' יהושע אומר
 כו' ס"ע פרק ד' ועי' ברש"י שם . ובסוף המס' מעיר מפרש קדמון ע"ז
 וז"ל הכי גרסי' הלכה זו בפרק ראשון עד שלא הגיה רבינו וכן בספרי
 רומיים כו' וכן הברייתא בסדר עולם וכן עיקר ע"כ .

שם ט"ז ע"ב דתניא ב"ש אומרים כו' ושם בד' י"ז ע"א פושעי
 ישראל כו' וזה מס"ע פרק ג' כמו שהעיר רש"י שם ע"ז בד"ה שפירשו
 וז"ל והך מתניתין בסדר עולם והכי גרסין ליה התם כו' ע"כ .

תענית כ"ח ע"ב דתניא בראשונה הובקעה העיר כו' ס"ע פ"ל .
 שם כ"ט ע"א ותניא בעשרים ותשעה בסיון שלח משה מרגלים
 כו' סדר עולם פרק ח' .

שם ותניא אי אפשר לומר בשבעה שהרי כבר נאמר בעשור
 כו' ס"ע פכ"ז .

שם דתניא מנלגלין זכות ע"י זכאי כו' ס"ע פ"ל .
 מגילה י"ב ע"א דתניא נמי הכי ועוד שנה אחרת לבבל ועמד
 כו' ופירש"י הכי אתא בסדר עולם ביה בליליא כו' עכ"ל ולפנינו בפ' כ"ח .
 שם י"ד ע"א דתניא הרבה נביאים עמדו להם לישראל כו'
 ס"ע פרק כ"א .

שם ותניא היה יעקב אבינו בשעה שנתברך כו' ס"ע פרק ב' .
 שם דתניא היה יעקב בבית עבר מושמן י"ד שנה משמש כו'
 סדר עולם פרק ב' .

שם דתניא נמצא יוסף שפירש כו' ס"ע פ"ב .
 שם דתניא יצא מארם נהרים ובא לו לסוכות כו' ס"ע פ"ב .
 קדושין ל"ח ע"א תניא אידך ובני ישראל אכלו את המן וגו' וכי
 ארבעים שנה אכלו כו' ס"ע פ"ו .
 שם תניא אידך בשבעה באדר כו' ס"ע פ"י .

ב"ב קב"א ע"ב והתניא יאיר בן מנשה ומכיר בן מנשה כו' ס"ע פרק ט'.

ע"ף י' ע"א דתניא בגולה אין מונין אלא כו' ס"ע פ"ל .
 סנהדרין נ"ו ע"ב והתניא עשר מצות כו' ס"ע פ"ה .
 שם ס"ט ע"ב ותניא שנה ראשונה מס"ע פ"ו ופ"ז .
 הוריות י"ב ע"א והתניא משנגנו הארון כו' ומי נגזו יאשיהו
 מלך יהודה ס"ע פכ"ד .
 מנחות ק"ט ע"ב לכדתניא אחר מפלתו של סנהריב יצא הזקיה
 כו' ס"ע פכ"ג .

ערכין י"ב ע"ב דתניא י"ו יובלות מנו ישראל כו' ס"ע פי"א .
 תמורה י"ד ע"א תניא ר' נהוראי אומר משום ר' יהושע מקץ וגו'
 ס"ע פרק י"ג וע"ש ברש"י ותוס' שגלו המקור מס"ע .
 שם דתניא אותה שנה ששאלו להם מלך כו' ס"ע פי"ד . וגם
 ע"ז העירו שם בפירש"י ותוס' להם"ע .
 תנא . שבת פ"ז ע"ב תנא אותו יום נמל עשר עשרות ראשון
 כו' ס"ע פ"ז .

ר"ה ג' ע"ב תנא הוא כורש הוא דריוש כו' ס"ע פ"ל .
 נזיר ה' ע"א תנא אותה שנה כו' ס"ע פי"ד .
 סוטה ל"ו ע"א תנא הצרעה לא עברה עמהם את הירדן כו' ס"ע
 פי"א לפי נוסחא דוקנית בכתי"א , ולפינו בדפוס הברייתא קמיעא .
 זבחים קי"ח ע"ב תנא כשמת עלי הכהן הרבה שילה כו'
 סדר עולם פרק י"ד .
 ערכין י"ג ע"א תנא באותו זמן כו' ס"ע פכ"ט .

תניא אמר ר' יוסי , ר' יוסי אומר , משום
 ר' יוסי , היה ר' יוסי אומר .

ברכות ז' ע"א וא"ר יוחנן משום ר' יוסי בקש משה כו' בקש
 שלא תשרה שכינה רק על ישראל ונתן לו כו' ס"ע סוף פרק כ"א .
 ומה שאמרו משום ר' יוסי הכוונה להם"ע ענ"י כללו של ר'
 יוחנן שתנא דס"ע ר' יוסי . ובמנורת המאור הקדמה לנר ראשון הגי'
 במעות אמר ר' יוחנן משום ר' יוסי בן זימרא .
 שבת קמ"ה דתניא ר' יהודה אומר נ"ב שנה לא עבר איש
 ביהודה כו' וצ"ל תחת ר' יהודה , ר' יוסי , כמו שהוא לנכון בירושלמי
 תענית פ"ד ה"ה ובסוף פתיחתא דאיכה רבתי . ובילקוט בכ"מ . והכוונה
 להם"ע פרק כ"ז ועי' בהערות שם הערה ט"ז .
 יומא נ"ד ע"א והתני ר' יוסי אומר ז' שנים נתקיימה גפרית
 ומלח בארץ כו' ס"ע פכ"ז .

תענית ט' ע"א ר' יוסי ב"ר יהודה אומר ג' פרנסים טובים עמדו
 כו' וצ"ל ר' יוסי סתם כמו שהעירותי לעיל והכוונה להם"ע פ"ו .
 קדושין מ' ע"ב תניא ר' יוסי אומר גדול למד שקדם לחלה מ'
 שנה כו' וזה מס"ע פרק י"א .

ובעת נרפס פי' הר"ה לאיזה מס' וראיתי בפי' בע"ז ד' מ' ע"ב שב' ויש אומרים דהאי תנא הוא דסדר עולם דתני במס' קדושין בסוף פ"א בשנת ס"א ליציאת מצרים עשו שמיטה כו' וע"ש ובתשובות הגאונים [הוצאת חברת מקיצי נרדמים ברלין תרמ"ה צד כ'] תשובה מ"ה כתוב וז"ל וזה פירוש השמועה אמר ר"ה ברי' דר' יהושע האי דמעני ולא ידע כמה בשבוע לשיילה לתנא דסדר עולם דתאני בשנת ס"א עשו שמיטה ובשנת ק"ג עשו יובל כו' עכ"ל ושמתני שכוונתי לדעתם.

סימנה ל"ג סע"ב תניא ר' יוסי אומר בג' מקומות נשאו כהנים את הארון כו' ושהחזירוהו למקומו. והנה רש"י ותוס' מרחו שם לפרש מקור הדברים שאמרו ושהחזירוהו למקומו. אבל מקור הגמ' בס"ע פרק י"ד בברות דוד מפני אבשלום בנו היה אביתר עומד עד שעלה במעלה הזיתים כו' ונכנס צדוק תחתיו והחזירוהו את הארון למקומו ע"כ. ונראה שכוונתי לאמת.

ע"ז ה' סע"ב והתני ר' יוסי ברבי מלכות פרס בפני הבית כו' ובדקדוקי סופרים העיר שם שבכת"י הגי' והתניא ר' יוסי אומר. ובמאור עינים פרק י"ט מביא בשם פירש"י בע"ז שם ע"ז בזה"ל: הכי תני בסדר עולם ע"כ ולפנינו ברש"י ליהא. והכוונה להס"ע פרק ל'. ערכין י"א ע"ב ת"ש ר' יוסי אומר מגלגלין זכות ע"ז וכאי כו' ס"ע פ"ל.

מיתביה, איתביה, מתיב,

מגילה ט"ז ע"א מיתבי' ברוך בן נריה ושריה בן מעשה ודניאל ומרדכי בלשן כו' תיובתא, סדר עולם פ"ב בסופו. ב"ב ט"ז ע"א מיתבי ימי שנותיו של איוב משעה שנכנסו ישראל כו' ס"ע פ"ג. שם ע"ב מיתביה שבעה נביאים נתנבאו לעובדי כוכבים, ואלו הן בלעם כו' ס"ע פרק כ"א.

זבחים ס"א ע"ב. מתיב ר' אחא בר אמי אש שירדה מן השמים בימי משה לא נסתלקה מעל מזבח הנחשת כו' ס"ע פרק ט"ז כפי שהשלמתי בע"ה הנוסח עפ"י הילקוט מלכים א' ר' קפ"ז ואח"כ גם עפ"י נוסחת הכתב יד אקספארד; ובדפוס בס"ע הברייתא חסרה. שם ק"ב ע"א מיתביה חמש שמחות היתה אלישבע יתירה על בנות ישראל כו' ס"ע פרק ז' ולזה כוון רש"י שם ד"ה היתה אלישבע יתירה ביום שהוקם המשכן קאי בסדר עולם עכ"ל. שם באותו הרף מתיב רבא ר' ישמעאל אומר יבמה מלך. והכוונה להס"ע הנ"ל.

ונראה שפ"ס בגמ' כל המאמר שם כי כבר נזכר למעלה שם; ואולי תחת ר' ישמעאל צ"ל: ר' יוסי. ובכפתור ופרח לר' אשתורי הפרחי פמ"ז ד' ק"ד מביא הגמ' וגורם מתיב ר' אבא בר' ישמעאל. ובילקוט מתיב רבה.

בכורות ד' ד' ע"ב איתביה אותו היום שהוקם המשכן קרבו להם בישראל נדרים כו' ס"ע פ"ו .
שם איתביה ריש לקיש לר' יוחנן אותו היום שהוקם כו' ס"ע שם .

גמירי, גמרא .

מגילה י"א ע"ב עשרין ותלת דאזיל מרודך גמרא . והכוונה בזה לדעתיה להס"ע פרק כ"ח ששם מבואר החשבון לנבוכדנצר מ"ה ולבלשצר ג' ולאזיל מרודך כ"ג למלאות השבעים שנה של גלות בבל . וכבר נתבטלה דעת האומרים שבלשון גמירי כוונת חז"ל להלכה למ"מ .

ע"ז ט' ע"א גמירי דאברהם אבינו בההיא שעתא בר נ"ב הוה . ובררתי בהנהותי לפרק א' שכוונת הגמ' להס"ע שם אלא שחסרה הברייתא לפנינו שם והיה עוד כל זה בהס"ע לפני הראב"ד הלוי בקבלתו ולפני התוס' בע"ז שם ד"ה גמירי וע"ש .

וגם מצינו בספרי הראשונים שהשתמשו בלשון גמירי למאמרי הס"ע כמו ברש"י נזיר כ"ט ע"ב ד"ה ר' יוסי בר' יהודה ובס"ע פ"ב וע"ש .

מסורת בידנו מאבותינו .

מגילה י' ע"ב א"ר לוי מסורת בידנו מאבותינו אמוץ ואמציה אחים היו והכוונה להס"ע פרק כ' .

ודע שר' אליעזר חולק ע"ז כמו שמפורש בסוכה כ"ז אמר ר' אליעזר אין לך כל שבט מישראל שלא העמיד נביאים יהודה ובנימין העמידו מלכים ע"פ נביאים אבל נביאים בעצמם לא מצא להם .

ודלשון מסורת על הס"ע מצוי גם בספרי הראשונים כמו בספר יסוד עולם להר"י הישראלי פ"ב ד' ה' ד' ברלין וז"ל וכבר פירש החשבון הזה ופרש אותו בעל המסורות עכ"ל וכוונתו לס"ע שחשבונו שם מבואר בפרקים הראשונים .

ומה שהעלה הגרצ"ח בדרכי משה ד' י"ז שעפ"י הרוב מסורת היא הלמ"מ ג"ב לא נכון כמו שראינו מהמאמר דר' לוי הנ"ל שנמצא חולקים עליו . וראוי לשום עין שבכתב יד אקספארד מהס"ע ליתא תיבת אחיו וכן בשערי ציון מאבן לאמיש ג"ב ליתא . וגם אלו המאמרים יעמדו לנגד דעת רצ"ח . מסורת היא ביד פרושים שהן מצערין כו' מסורת גאולה בידם כו' .

ספרא דאדם הראשון .

לדעתיה כוונת חז"ל בב"מ פ"ה ע"ב להסד"ע שלנו . עפ"י התחלת הספר מאדם . ואפשר שלזה כוון רש"י שם שפי' ספרא דאדם הראשון שהראוהו הקב"ה דור דור ודורשיו דור דור וסופריו דור דור וחכמיו ע"ב וזה המאמר מקורו בס"ע בסופו . ואז"ל כוון גם ריש לקיש בסנהדרין ל"ה ע"ב ובע"ז ה' ע"ב . ובס' מקור חיים פ' תשא ד' פ"ג מביא הס"ע בשם: ספר עולם .

ובהרכבה

ו) ובתורה מקומות מצינו בנמ' שמעתיקים מהס"ע וסומכים עליו כעל דבר נודע ומפורסם באומה שאין לחלוק עליו לכן לא זכרוהו בשמו כמו שנראה בהרבה מקומות. ואביא כאן איזה מקומות.

ברכות ד' ד' ע"א אביתר אלו אורים ותומים ופירש"י שכל ימי דוד היה נשאל באביתר כו' כדאמרין בסדר עולם ונסתלק או מן הכהונה ע"כ וזה לפנינו בפ' י"ד.

שבת נ"ו ע"ב א"ר שמואל בר נחמני אר"י כל האומר יאשיהו חמא אינו אלא טועה כו' מה אני מקיים וכמורו לא היה לפניו מלך אשר שב שכל דין שדן מבן שמונה עד שמונה עשרה החזיר להן כו' ופירש"י מבן ח' שישב על כסא מלכותו עד בן י"ח שמצא חלקיהו הספר ע"כ ולמדו חז"ל זה ממ"ש בס"ע פרק כ"ד ששם מפורש אותה שנה שמצא חלקיהו הספר עשה יאשיהו תשובה וכמורו לא היה לפניו וגו'.

ובהערתו שם הוכחתי שלחז"ל היה זוגי' בהס"ע שם משונה משלפניו; שלונוסחתינו; הרי רי"ח שנה משבדקו יואש עד שבדקו יאשיהו נראה שלדעת הס"ע השנה שעשה יאשיהו תשובה היתה י"ח למלכות יאשיהו וכ"ו לימי חייו ושם"ש מלכים ב' כ"ב ג' ויהי בשמונה עשרה שנה למלך יאשיהו פירושו למלכותו כמ"ש בדה"ב ל"ד ח' ובשנת שמונה עשרה למלכו. ואם לא נאמר כן יחסר מהחשבון רי"ח שנה ח' שנים. אולם לדעת ר' שמואל ב"ג נראה שהבין שהשנה שעשה יאשיהו תשובה היתה י"ח לימי חייו כמו שפירש"י. וטזה למד מן בטור חו"מ סי' ח' שאין הקטן ראוי לדין עד שיהיה בן י"ח ע"ש ברש"א וברד"ק בד"ה שם. וראה בב"ב ד' קנ"ה ע"א מאימתי מוכר בנכסי אביו ר' נחמן אומר בן שמונה עשרה שנה. ובסנהדרין י"ד ע"א.

שם ד' פ"ו ע"ב אמר רבא דכולי עלמא בשבת נתנה תורה לישראל. והנה דעת רבא שכ"ע סוברים כן מחמת שכן הוא מפורש בס"ע סוף פרק ה' בששי לחדש נתנה להם עשרת הדברות ויום השבת היה אף כי שדעת המכילתא פ' יתרו פ"ג מתנגדת לזה וסוברת שבערב שבת נתנה תורה. וכן בפרקי דר"א פרק מ"א ערב שבת ה' ערוכין כו'.

עירובין י"ח ע"ב מתקיף לה רב נחמן ב"י אלא מעתה דכתיב וילך אלקנה וגו' הכי נמי ופירש"י אלקנה נביא היה כרתניא בס"ע ויבוא איש האלהים אל עלי זה אלקנה י' נביאים נקראו איש האלהים והוא אחד מהם וליכא למימר עם הארץ היה עכ"ל ומה שהביא רש"י מהס"ע שאלקנה נביא היה זה שם בפ"כ ומ"ש שעשרה נביאים נקראו איש האלהים כו' זה ג"כ משם בסוף הפרק.

פסחים ק"ט ע"א ר"ש אומר כמצולה שאין בה דגים והיה מונח עד רחבעם בא שישק מלך מצרים כו' בא זרח מלך כוש ונמלו משישק בא אסא ונמלו מורח מלך כוש. ופירש"י והרשב"ם שם בזה"ל מלחמתו של זרח במצרים גמרא אבל מלחמת זרח באסא קראי ע"כ ונראה בעיני שהגמ' סמכה בזה על מ"ש בס"ע פרק ט"ז בא זרח הכושי [בכת"א] ומינובען ובילקוט מלכים הגי' זרח מלך כוש] והחזיר לאסא את כל הבזה אשר בוז שישק מלך מצרים מירושלים.

ודעתת הו"ל מתאים לדעת רוב דורשי קדמוניות מצרים שזרח
הכושי הוא אזרקאן הראשון מלך מצרים שמלך אחר שישק. והח'
גרעטן חלק שני צד י"ה בהערה לא זכר דעת הו"ל בזה
יומא ע"ג ע"ב מיתבי כל בהן שאינו מדבר ברוח הקודש
ושכינה שזרה עליו אין שואלין בו שהרי שאל צדוק ועלתה לו אביתר
ולא עלתה לו שנאמר ויעל אביתר וגו' וכ"ה בשינוי נוס' בסוטה ד'
מ"ה ע"ב ופירש"י שם ושם שנאמר ויעל אביתר וגו' ותניא בסדר
עולם ושאל באורים ותומים ולא עלתה לו ונסתלק מן הכהונה שנאמר
ויעל אביתר ע"כ וזה בס"ע פו"ד; אבל לפנינו בכל הדפוסים גם
בדפוס הראשון [מאנובוא ורחמ"ד] חסר הראיה מועל אביתר וגו' אולם
בילקוט שמואל ר' קמ"ב מעתיק בשם הס"ע כמו שמובא בגמ' ואח"ז
מצאתי כן בכתב יד אקספארד.

רה"ש ג' ע"א וישמע הכנעני מלך ערד מה שמועה שמע
שמת אהרן ונסתלקו ענני כבוד כו' וזה מס"ע פרק ט' ועפ"י נוס'
הס"ע סרה קישית התוס' ברה"ש על רש"י שם.

סוכה ד' ה' ע"א תניא ר' יוסי אומר מעולם לא ירדה שכונה
למטה ולא עלו משה ואליהו למרום שנאמר השמים וגו'. בהערותי שערתי
שאולי כוונת הו"ל במ"ש ר' יוסי אומר להס"ע פרק י"ז כמו שמצינו בכ"מ
כמ"ש למעלה וחסרה הברייתא שם לפנינו בדפוס.

ובעין זכר לדבר הוא שדעת ר' יוסי כאן מסכמת לשיטת סתמא
הס"ע שם שאמר ובשנה השנית לאחזיה נגנו אליהו. וכן שם לקמן: כבר
היה לאליהו ז' שנים משנגנו. ומדקתני נגנו בהכרה מפרש מ"ש שגלגל
בסערה לשמים ר"ל באויר ועודנו חי וכמ"ש בס"ע בפ"א בסופו ועדיין
הוא קיים. וא"כ לפ"ז מסכים לשיטת הגמ' שלא עלה אליהו לשמים.

תענית ל' ע"ב בשלמא יום הכפורים משום דאית ביה סליחה
ומחולה יום שנתנו בו לוחות אחרונות. ומנ"ל להו"ל שיוהכ"פ היה ביום
שנתנו בו לוחות האחרונות? והמקור לזה מס"ע פרק ששי כמו שהעיר
כבר ע"ז הרשב"ם בפ"ל לב"ב קכ"א ע"ב וז"ל יום שנתנו בו לוחות
האחרונות כדתניא בס"ע משה עלה בששה בסיון כו' עכ"ל.

ביצה ה' ע"ב מכדי כתיב היו נכונים לשלשת ימים וגו' לך אמר
להם וגו' וע"ש בפירש"י וזה עפ"י שיטת הס"ע פרק ז' יבא דודי לגנו
זה השכינה ועי' תענית כ"א ע"ב ר' יוסי אומר לא מקומו של אדם מכבר
כו' שכן מצינו בהר שכל זמן שהשכינה בהר כו' וע"ש בפירש"י. וכ"ז
לפי שיטת הס"ע כאן.

חגיגה ו' ע"ב עולה שהקריבו ישראל במדבר עולת תמיד הואי
זה לדעת הס"ע פ"ז וע"ש הערה כ'.

מגילה ט"ו ע"ב אמר רבה אמר ר"י גדול תלמוד תורה יותר
מכיבוד אב ואם שכל אותן שנים שהיה יעקב אבינו בבית עבר לא נענש
כו' כ"ו עפ"י ס"ע פ"ב וראה בשאלות ס"פ תולדות סי' י"ט.

מ"ק ד' ז' ע"ב מובא מתוספתא נגעים פ"ח אמר ר' חייא דנתי
לפני רבי והלא יותם [כצ"ל] לא היה לו לעוידו אלא בימי חלומו אמר לו

אף אני כך אמרתי ע"כ וזה שאמרו שיותרם לא היה לו לעזויהו אלא בימי חלומו נובע רק ממקור הס"ע פרק י"ט שעזויהו וירבעם מלכו כאחת וע"ש ברש"י ותוס' ובשיטה מקובצת שם שהביאו הס"ע.

וזה המאור שם במו"ק וכשאתה מזהב לפי תיקון המקראות הללו כדברי תנא דסדר עולם תמצא שהיה יותרם לעזויהו בימי חלומו והגאון רב אחא משבחה ז"ל כתב וירבעם ועזויהו מלכו כאחת והוא נתנגע בו עכ"ל וזה בשאלתות פ' מצורע. וראוי לשום עין ע"ז כי כבר גלה המקור להס"ע רא"ג שהיה מהגאונים הראשונים —

יבמות ע"א ע"א בעשורי לא מהילו משום חולשיה דאורחא כו' זה עפ"י דעת הס"ע פרק י"א בי"א בניסן ויעש לו יהושע חרבות וגו'.

כתובות כ"ה ע"א ועוד בכ"ט אשכחתינהו לרבנן דבי רב ויתבי כו' שהרי שבע שכבשו ושבע שחילקו נתחייבו בחלה ולא נתחייבו בתרומות ומעשרות זה נובע מהס"ע פרק י"א כמו שב' רש"י שם ושמויות לא מנו אלא משכבשו ושחלקו כדאמרו' בס"ע ע"כ.

קדושין ל"ח ע"א שאין ת"ל היום מה ת"ל היום מלמד שהקב"ה יושב כו' ב"ז בס"ע פרק י'.

גיטין ד' ו' ע"ב אמר ר' יהודה אמר רב [וברי"ף פרק ב' דשבת הגי' אמר רב יהודה אמר שמואל] לעולם אל ישיל אדם אימה יתורה בתוך ביתו שהרי פלגש בגבעה כו' סוף הוא בא לדין שלש עבירות. גלוי עריות שפיכות דמים וחילול שבת ע"כ ומנין לנו לדעת שבפלגש בגבעה היה חלול שבת? המקור לזה מהס"ע כמו שגלו המקור בתוס' שם ד"ה שלש וז"ל בסדר עולם אומר דאותו יום דפלגש בגבעה שבת היה ע"כ ובנוסחתינו בדפוס בס"ע חסר כל המאמר.

ובהערותי לפרק י"ב הערה ח' העירותי ע"ז וגם על עוד שני מאמרים המובאים מהראשונים בשם הס"ע הנוגעים לענין פלגש בגבעה וחסרים ג"כ בנוסחתינו.

נזיר ה' ע"א הני מ' שנה מאי עבדתיהו כו' זה מס"ע פי"ד וע"ש ברש"י שכ' כמו שלמדנו בס"ע כו' ובתוס' שם לא העירו ע"ז.

קומה ל"ח ע"א קשיא ליה לר' יונתן אי מה להלן כהן גדול ור"ח ועבודת צבור כו' זה עפ"י ס"ע כמו שהעיר ע"ז רש"י שם. ולפנינו בפרק ז'.

ב"מ פ"ט ע"א ולא קשיא כאן בשבע שכיבשו ובשבע שחלקו והכונה לס"ע פי"א.

ב"ב כ"ה ע"א שהרי נביא עומד בעשר ומזהיר על אהת עשרה כו' וע"ש בפריש"י. ובתוס' שם ד"ה ודלמא ור"ח פי' דר' יוסף יליף הכי וגרים שהרי נביא עומד בתשע כו' וכן בסדר עולם שלנו תניא בשנה העשירית כו' ע"כ ובשיטה מקובצת שם האריך בזה והביא גירסת הגאונים ור"י אבן מייגש והראב"ד שגרסו בהס"ע כגו' הר"ח ועי' בהי' הרמב"ן שם.

שם ד' קכ"א ע"ב עולא אמר יום שבטל בו הושע בן אלה פרדיסאות של ירבעם. המקור מס"ע פרק כ"ב כמו שהעיר ע"ז לנכון הרשב"ם בב"ב ז"ל יום שבטל הושע בן אלה פרדיסאות שומרים כדתניא בס"ע

בס"ע כשראה הושע בן אלה שגלו בו' עב"ל .

סנהדרין ס"ט ע"ב אלא מהכא אלה תולדות תרה וגו' ואברהם גדול מנחור שנה בו' כל הענין מס"ע פרק ב' .

ע"ץ י"ט ע"ב אשרי האיש וגו' זה אברהם אבינו שלא הלך בעצת דור הפלגה בו' ומנן לנו שאברהם היה בזמן הפלגה? המקור מס"ע פ"א כמ"ש רש"י שם וז"ל א"א בימי דור הפלגה היה בסוף ימי פלג נפלגה הארץ כדתניא בסדר עולם אר"י נביא גדול היה עבר שקרא בו' ע"ב .

הוריות ד' ו' ע"א כיוצא בו אמר ר' יוסי הבאים מהשבי בני הגולה הקריבו וגו' הכל עולה בו' בהערותי שערתי שהכוונה במ"ש ר' יוסי אומר להס"ע פרק ל' ושחסרה הברייתא לפנינו שם .

זבחים ק"ה ע"א ואיבעית אימא מדלא משכחת לה ארבע עשרה שנה וגו' ורמזו למ"ש בס"ע פ"א ואומר בכ"ה שנה לגלותינו וגו' אימתי נאמר לו בר"ה בו' .

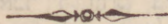
ומ"ש שם בגמ' זבחים להלן הגי' כ' שנה עשרה שנה שמלך שמואל בעצמו ושנה שמלך שאול בו' כ"ז נעתק ג"כ מס"ע פרק י"ג .

ערכין ל"ב ע"ב דכתיב ויעשו בני הגולה וגו' אפשר בא דוד בו' אלא מקיש ביאתם בו' וכ"ז מס"ע פרק ל' וע"ש . וכדוגמאות האלו העירותי בהרבה מקומות שהשתמשו חז"ל בהס"ע תמיד .

וראיה זוקה שכבר היתה הברייתא דס"ע כתובה בזמן האמוראים ממ"ש בע"ז ד' ו' ע"ב מתקוף לה רב אחא בר יעקב ממאי דלמלכות יונים מנינן בו' אמר רב נחמן בגולה אין מונים אלא למלכי יונים בלבד . הוא סבר דחויי קא מרחי ליה נפק דק ואשכח דתניא בגולה אין מונים אלא למלכי יונים בלבד . ובהדיבור נפק דק ואשכח דתניא כיוונו להס"ע פרק ל' ששם נאמר ובגולה כותבין בשטרות למנין יתים . ובבב"י אקספארד ומינכען דגי' כותבין בשטר . [ועי' תוס' יבמות צ"א ע"ב ד"ה מלכות יון ובתוס' גיטין פ' ע"א ד"ה מפני ובר"ן שם שכ' הר"ת שמ"ש בגולה אין מונים אלא למלכות יון בלבד היינו בשטרות אבל לא בניטין . ובספר העיטור חלק ראשון מאמר זמן ד' ו' ע"ב הולק וסובר שגם בניטין היו מונים למלכות יון . וכלם לא הזכירו הס"ע ששם מקור הברייתא ומפורש שם כותבין בשטרות] מזה נראה לעין שכבר היתה הברייתא כתובה וסדורה בימי האמוראים ובעין זה הלשון בניטין ד' מ"ד ע"א פוק עיין במכילתך נפק דק ואשכח ועי' זבחים נ"ח ע"א ועוד בכ"מ — .

והנה מכל זה שכתבנו אקוה שיראה ויוכח כל קורא מבין שדי כמה שהוכחתי לדעת על נכון זמן חבור הס"ע . ואי אפשר להתעקש ולאמר שמאסף אחרון אסף מכל המקומות הנזכרים והבר הס"ע שלפנינו . שמלבד שהשכל הישר מורה שיותר נכון לאמר שכל אלה לקחו ממקור אחד מלשער שאיש אחד שאב ממקורים רבים . מלבד זה הלא נראה בשום שכל מפורש מהמשך המאמרים במשניות הנ"ל שהם לקוחים מהס"ע ושעיקרם משם . ושהגמ' הבבליה הביאה בפירוש הברייתא דס"ע במקומות אחדים . וכל המאמרים נמצאו באמת בס"ע שלפנינו . וגם כל הברייתות המובאות בגמ' בלשונות שונות תנן , תנורבנן , תניא , אמר מר , וכו' .

זכו. אין להם מקור אחר כ"א בהס"ע אשר לפנינו, ושעור ר' אחאי גאון בשאלות ובתשובות הגאונים, ור' סעדיה גאון והר"ח ורש"י ורשב"ם, העירו שמקור הבריות מהס"ע. וע"כ בודאי נאמנה עדותם. ומה נוכל להוציא משפט נאמן שהס"ע נתחבר עוד קודם חיבור המשנה —

פרק ג

בהמשך אל הקודם: עד כמה השתמשו חז"ל בהס"ע במדרשי א"י:

רואה אני שפן תאמר קורא היקר הנה הראת לדעת שהס"ע היה סדור לפני הגמ' הבבלי, אבל הוציאה נא ראיותיך עד כמה השתמשו מס"ע בישיבות א"י ע"ז אענך בקוצר מילים:

(א) בתלמוד ירושלמי לא נזכר בשום מקום הבריותא דסדר עולם בשמה ורק במקום אחד יש להסתפק. והוא מ"ש בירושלמי חלה פ"ב ה"א תנא ר' סידר מסייע לר' מנא ימים קלים עשו ישראל באותו הארץ ע"כ ומי הוא האמורא ר' סידר? מדוע נפקד זכרוננו במקום אחר? מנ"ל שימים קלים עשו ישראל באותה הארץ שכבש ירבעם השני? לכן לענ"ד צ"ל: תני בסד"ע תחת ר' סידר, ולפנינו הבריותא חסרה.

אבל ברור באין כל ספק שידע מהס"ע מסדר הירושלמי ומעתיק פעמים רבות מהס"ע וסומך עליו כעל מקור נאמן וקיים שאין לסור ממנו כמעט באופן אחד כבש"ס בבלי.

וראה לדוגמא בירושלמי ברכות פ"ד ה"א תמן אמר ר"א בר"י דר"פ בשם ר' לוי בכל עצב יהיה מותר וגו' חנה ע"י שרבתה בתפלה קצרה בימיו של שמואל שנאמר וישב שם עד עולם וגו'. וזה ששמואל חי רק נ"ב שנה נובע מהס"ע פרק י"ג.

וגם בשמחות פ"ג ובבבלי מו"ק כ"ח ע"א חמישים ושתים שנה זו היא מיתתו של שמואל הרמתי. ובתענית ה' ע"ב ויהי כי זקן שמואל ומי סיב שמואל כולי האי והא בר נ"ב הוה דאמר מר מת בנ"ב שנה זהו מיתתו של שמואל הרמתי. ולכל זה המקור מהס"ע הנ"ל כמו שב' רש"י בתענית שם.

אכן ר' מאיר חולק ע"ז וסובר ששמואל חי וזמן רב יותר [בירושלמי ברכות שם] שדורש והיה כי הרבתה להתפלל אל ה'. מכאן שכל המרבה בתפלה נענה. וכן במדרש שוחר טוב מזמור כ"ה אם יעמוד משה ושמואל וגו' זה מלך מ' שנה וזה מלך מ' שנה. וג"כ חולק על הס"ע בזה. וגם רוב המפרשים הקדמונים נוטים בזה מדעת הס"ע. פאה פ"ז ה"ה כמה דתימא אין מעשר שני אלא לאחר י"ד שנה בו' כוונת להס"ע פ"א.

שביעית פ"ו ה"א אבותיכם לא נתחייבו אלא לאחר י"ד שנה
שבע שכבשו כו' זה מס"ע פרק י"א .

וזה שלא כדעת השמרונים שלדעתם ספר יהושע פמ"ז צד 68
מיד מנו שמימות ויובלות כמו שנאמר שם ועל הענן בתחלת
ההדש כו' וע"ש .

פסחים פ"ט סה"ג אמר ר' יוחנן בשם ר"ש ב"י כתיב השיר
יהיה לכם כליל התקדש הג בא ליל פסח ללמד על מפלתו של סנהרב
כו' ונפלא שמנין אנו יודעים שמפלתו של סנהרב היתה בליל פסח?
אמנם המקור בס"ע פרק כ"ג שסנהרב עלה בפרס הפסח .

ונראה שצ"ל בס"ע בפרק הפסח . ואח"ז מצאתי כן בכ"י מינבען
וכי"ה . ובכ"י אקספארד שעלה בערב פסח . אבל בפרס הפסח פי' עפ"י
רוב ט"ו יום קודם הפסח כמ"ש בפ"ג דשקלים ובבכורות נ"ח מאי פרום
פלגא . פלגא דמאי הלכות פסחא . וכתענית י"ט פי' המיוחד לרש"י פרום
בימי הפסח וזה תמוה . איברא בירושלמי קדושין פ"ג סה"ט מה פליגין
בפרס הפסח הן אמר עד שיצא והן אמר עד שיגיע .

ועי' ברש"י ורד"ק ישע"י ל"ח א' יום מפלתו של סנהרב הוא יו"ט
ראשון של פסח ובשמ"ר פ' י"ח ובמדרש פנים אחרים נוסח ב' ד' ל"ז .
ועי' במדרש חזית פ' עד שהמלך אמר ר' יודן עד שחוקיהו וסיעתו
אוכלים פסחיהם כו' — .

שם יומא פ"א ה"א או אינו אלא שעיר של ר"ח כו' רמזו למ"ש
בס"ע פ"ז שבאחד בניסן שלמו המלוואים .

שם וישכן כבוד ה' על הר סיני מה משה לא נכנס לפני ולפנים
עד שנחקרש בענן כל שבעה כו' כל הענין מס"ע פרק ו' .

שם א"ר חייא בר אבא בני אהרן באחד בניסן מתו זה מס"ע פ"ז
וחסרה שם הברייתא לפנינו והיה עוד כו' בהס"ע לפני הלכת טוב פ'
חקת ד' קי"ט יעו"ש .

שם וכי במסרה מת אהרן והלא בהר ההר כו' ונסעו לאחוריהן כו'
אף הם הרגו ממנו ארבע משפחות כו' כ"ז מס"ע פרק ט' והסופרים
המעתיקים הס"ע קצרו את המאמר בדפוס כמו שכבר העיר ע"ז הסופר
מהכתי" אקספארד וע"ש בהערותי הערה י"א .

שקלים פ"ו ה"א משנגנו ארון נגנו עמו כו' מי נגזו יאשיהו נגזו
וכ"ה בבבלי בהרבה מקומות . והמקור שאשיהו נגזו הארון בס"ע פכ"ז .

רד"ש פ"א ה"א תפתר כו' אלעזר דר' אלעזר אמר כל שנה שלא
נכנסו לה ל' יום אין מונין אותה שנה שלימה . מאמר ר' אלעזר
מקורו בס"ע פ"ד .

שם יהודה בי רבי אמר השבון מרובה בולע לחשבון מועט . זה
עפ"י שימת הס"ע בכ"מ ועי' ט"ש בפרק ה' הערה כ' ולקמן במבוא .

תענית פ"ד ה"ו ר"ח בר"א בשם רב שבו התיר הושע ב"א
פרדיסאות כו' ס"ע פכ"ד כמ"ש לעיל .

שם כהנא שאל לרב כל הדא טיבותא רבתא עבר וכתוב ביה
עליו וגו' ? השאלה והתשובה נובע מס"ע פכ"ב .

מגילה פ"א ה"א ורא מסייעא לר' יוסי בן חנינא עורי צפון ובואי
 תימן עורי צפון זה עולה הנשחמת כו' כל הברייתא מס"ע פ"ו.

שם ה"ב ר' פנחס בשם ר' יוסי בי ר' אלעי כתוב אחד אומר
 ומוש משכן שילה וכתוב אחד אומר ותביאהו וגו' הא כיצד בית של
 אבנים מלמטן כו' כ"ז מס"ע פרק י"א.

שם סוף פרק א' שבע שכבשו ושבע שחלקו בשילה עשו שס"מ
 בנוב וגבעון נ"ז בנוב וגבעון כו' בבנין הראשון ת"י ובבנין האחרון ת"ב
 לקיים מה שנאמר כו' וכ"ז מס"ע פרק י"א, י"ג, וכ"ה ע"ש. והמאמר
 שבע שכבשו כו' שנוי בירושלמי בשמונה מקומות.

שם פ"ג ה"ה שבא' בניסן הוקם המשכן ובשני נשרפה הפרה מס"ע ספ"ז.
 מו"ק ה"ה אית דבעי מימר אלו שבעה ימי אבלו של משותלה
 הצדיק זה מס"ע פרק א' כמו שמובא כ"ז בשם הס"ע בפירש"י למדרש
 בר"ר פ"ג ולפנינו הברייתא קמיע שם. ועי' תוספתא סוטה פ"א וסנהדרין
 ק"ה ואדר"נ פרק ל"א ובשוח"ט מוזכר כ"ז שכלם שאבו ממקור הס"ע.

יבמות פרק ט"ז ה"ג ולא עצר כה ירבעם וגו' את סבור שהוא
 ירבעם אינו אלא אביה ולמה נוגף ר' יוחנן אמר על שחישד את ירבעם
 ברבים הה"ד ואתם המון רב ועמכם עגלי זהב וגו' וזה מס"ע פרק ט"ז
 שהיה [בכתי"א מפני שהוא] עומד ומחסד את ישראל ופי' שחרפם
 וגדפם. והריד"א בפ' למלכים א' י"ב כתב אמרו בסדר עולם שהיה עומד
 ומחשד את ישראל ואומר להם וגו' הנך רואה שהז"ל אמרו שמאמר
 אביה לישראל היה חשד ולא דבר אמת עכ"ל ולא כוון יפה כי הפשט
 הפשוט שמחסד שחרפם וגדפם מל' כי חסד הוא. והרד"ק בפ' שם
 הביא מהס"ע שביזה את ירבעם. וכן לשון ס' הסידים סו' תתשכ"ה
 אבל יחיד שהטא לא ילבין פניו ברבים כאביה לירבעם ע"כ.

וכן מ"ש בירושלמי שם ורבנן אמרין ע"י שבאת ע"ז לידו ולא
 ביערה ג"כ נובע מהס"ע שם. שכ' שם והוא אז לכד את בית אל וראה
 את עגל הזהב והניחו ובכתי"א אקספארד הגי' וראה את עגל הזהב המל'
 עליהם לפיכך נגפו המקום. ופי' שבמקרא כתוב מ"ב י' כ"ט רק חטאי
 ירבעם ב"נ אשר חטאי את ישראל לא סר יהוא מאחריהם עגל הזהב
 אשר בבית אל ואשר בן. וכן בכל מלכי ישראל כתוב כי לא סרו
 מעל המאות ירבעם. מזה מפורש שהניח אביה את עגל הזהב ועי'
 בס"ע פרק כ"ב. וביפ"ת בכראשית רבה פ' ס"ה שגה בזה —

סנהדרין פ"א ה"ה ויאמר ויאמר שתי פעמים אלא שהאמירה
 ראשונה אמר לו כו' זה נובע מס"ע פ"ב וע"ש.

ולפעמים מעתיק הירושלמי ברייתות דס"ע בלשון תני כמו
 ביומא פ"א ה"א תני כל שבעת ימי המלואים היה משה מושח את
 המשכן כו' וזה בס"ע פ"ד.

ובמגילה פ"א ה"ג ותנו כן בשביעי נכנסו לתוכו כו' ס"ע פכ"ז.
 לפעמים מעתיק הירושלמי מאמרי הס"ע בלשון שכן מצינו כמו
 בשבת פ"א ה"ה ומועד קטן ספ"ב שכן מצינו שלא נכבשה יריחו אלא
 בשבת וכוונו להס"ע פ"א ששם מפורש שמלחמת יריחו ביום השבת

היה

היה. וכן בפסחים ספ"ה א"ר יוחנן בשם ר' בניי ישראל ערל מזון עליו שכן מצינו שקבלו אבותינו במדבר הוייה ערלים אמר ר' חסדא אתיא כמ"ד באחד עשר מלו והמ"ד בס"ע פ"א וראה יבמות ד' ע"א ע"ב.— לפעמים בלשון הכל מודים כמו בתענית פ"א ה"ג הכל מודים בי"ז שהוא זמן כימה לשקע שבו ירד מבול לעולם. וזה מס"ע פ"ד והירושלמי העתיק את באות לשון הס"ע כדעת ר"א. ונראה שהיה לפניו הגי' בס"ע בדברי ר"א ובו כימה שוקעת וזה שלא כהגהת הגר"א ע"ש.

לפעמים מעתיק בלשון אתיא כמ"ד כמו בביצה פ"ב ה"א אתיא כמ"ד במרה נתנה השבת ביום כמ"ד באלוש נתנה השבת עומדין באלוש כו' והמ"ד שבאלוש נתנה השבת בס"ע פ"ה.

לפעמים מעתיק הירושלמי מס"ע והשמיט שם השונה כמו בסוטה פ"א ה"ח ויהי מקץ ארבעים שנה מונה כל עצמו של דוד כו' וכאן הוא מונה הכין אלא משעה ששאלו ישראל מלך וזה מס"ע פרק י"ד ולפינו שם נשנה בשם ר' נהוראי משום ר' יהושע וכן נעתק מהס"ע בבבלי בנזיר ה' ע"א ובתמורה י"ד ע"ב ובמדרש רבה במדבר רבה נשא פ' י'; ובילקוט מלכים ר' קמ"ט הביא בשם הס"ע וגורם ר' נהוראי משום ר' שמעון ומצינו דוגמתו בירושלמי פ"א דמעשרות ה"ג ובתוספתא שם. ובתוס' נזיר שם מביא מס"ע ר' נהוראי אומר. אבל הירושלמי לא זכר שם בעל המאמר.

כן מצינו בירושלמי שהביא מאמרי הס"ע ומיחסם לר' יוסי שמוה מוכח שידע מכלל ר' יוחנן שמאן תנא דס"ע ר' יוסי אף כי בכל הש"ס ירושלמי אין זכר מקבלת ר' יוחנן בזה. ועי' בתענית פרק ד' ה"ה תני ר' יוסי אומר יום שחרב הבית היה מוצאי שבת כו' וכונתו במ"ש ר"י אומר להס"ע פרק ל'.

ושם תני ר' יוסי אומר נ"ב שנה עשת ביתר לאחר חורבן ביהמ"ק. והכוונה למ"ש בס"ע פרק ל' לפולמוס של קיטוס שהיה נ"ב שנה אחר החורבן ועי' בהערותי שם. שם סה"ה תני ר' יוסי אומר נ"ב שנה לא נראה עוף טס בא"י כו' וזה מס"ע פרק כ"ז.

שם כתובות פ"ד ה"א תני בשם ר' יודה שבעה שנים עשתה א"י נשרפת כו' ומ"ס הוא וצ"ל תחת; ר' יהודה, בשם ר' יוסי כמו שהוא בבבלי יומא נ"ד ע"א ועוד בכ"מ במדרש והכוונה להס"ע פכ"ז.

סוטה ספ"ה ר' יוסי בן חלפתא אומר בירידתן למצרים היה אינב כו' סדר עולם פרק ג' ומ"ש שם בירושלמי המשל נוסף ממסדר התלמוד.— (ב) במכילתא נעתקו ג"כ מאמרי הס"ע אבל מעטים המה במספר ואין זכרון לר' יוסי עליהם כמו בפ' בא פי"ד ומושב בני ישראל וגו' כיצד יתקיימו שני מקראות הללו כו' זה מס"ע פ"ג.

שם נס גדול נעשה להם בהררה שאכלו ממנה כו' ס"ע פ"י. שם ויהי מקץ שלשים וגו' קץ אחד לכלן ס"ע פרק ה' ובמכילתא הנירסא משובש.

שם פמ"ז מצינו שמותיהם של צדיקים ומעשיהם כו' סדר
עולם פרק ל' — .

שם בשלח מס' דשירתא פ"ב אמרו הגדול שבהם היה ממונה
על קפ"ב אלף והקמן שבהם כו' אולי כווננו במ"ש אמרו להס"ע פרק
כ"ג כי כ"ז הביא מהס"ע בפירש"י ישעיה ל"ז פסוק ל"ז ולפנינו
הברייתא שם חסרה .

שם פ"ו ועל"י הוא אומר הוי משקה רעהו מספח המתך וגו' ס"ע
פרק כ"ח וחסרה הברייתא שם בנוסחתינו וזה היה עוד בהס"ע לפני
רש"י בפ"י להבבוקק שם שכ' בזה"ל הוי משקה רעהו בס"ע דורשו
כלפי בלשאצר כו' עכ"ל .

שם מס' ד' פ"א ובי במוסרה מת והלא לא כו' ס"ע פ"ט .
שם ויבואו אלימה ויתנו שם לעולם אין ישראל חונים אלא כו'
ס"ע פ"ה .

שם ר' שילא אומר נתפרנסו ממנה ס"א סעודות כו' ס"ע פ"י
ועי' בשהש"ר פסוק הגידה לי .

שם ספ"ה מתה מרים נסתלק הבאר מת אהרן נסתלקו ענני
כבוד כו' ס"ע פ"י .

ומה שנאמר שם להלן במכילתא והצירעה לא עברה עמהם את
הירדן ג"ז מס"ע שם כמו שהוא בכת"י אקספארד כמו שרמתי לעיל .

וראו לשום עין ע"ז שמצינו דבר זר שדוגמתו קשה למצוא
בשאר ספרי חז"ל והוא שהמכילתא מחולקת עם הס"ע במקומות אחדים
בקבלת אבות כמו לדוגמא בפ' בשלח מס' ד' פ"א בחמשה עשר יום
לחדש למה נאמר יום לידע באיזה יום נתנה תורה לישראל ניסן שיצאו
ישראל ממצרים אירע להיות בחמישי בשבת השלים ניסן אירע אייר
להיות בשבת חסר אייר אירע סיון להיות באחד בשבת ואומר ממחרת
הפסח וגו' נמצאת אומר בתורש השלישי בששי בחדש בששי בשבת
ע"כ ושם פ' יתרו מס' דבחדש פ"ג לך אל העם וקדשתם היום זה
רביעי ומחר יום חמישי והיו נכונים ליום השלישי זה יום ששי שנתנה
בו תורה ע"כ ולפי"ז שימת המכילתא שר"ח ניסן שיצאו ממצרים היה
ביום החמישי וי"ד בניסן ביום הרביעי היה . אבל הס"ע פ"ה סובר
שר"ח ניסן בשנה ההיא היה בששי וי"ד ביום חמישי וכן מפורש
בס"ע שם בי"ד יום בו שחמו ישראל את פסחיהן במצרים ויום חמישי
היה . — ובכת"י"ה וכי"א הגי' משובשת ויום רביעי היה — וגירסתינו
מוכרחת ממ"ש בס"ע שם בכל הפרק וממ"ש מפורש בסוף הפרק: הא
למרגו שר"ח אייר באחד בשבת היה .

לדעת המכילתא ר"ח אייר היה בשבת ור"ח סיון ביום א' היה .
אבל לדעת הס"ע ר"ח אייר בא' בשבת ור"ח סיון בשני בשבת שכן
מפורש בס"ע בפ"ה בשני בשבת באחד בסיון נסעו מרפודים . כן
הגוס' דוקנית בכתב יד אקספארד ובכת"י"ה ובמוטוט פ' עקב בשם
הס"ע וע"ש היטב .

גם לדעת המכילתא ששי לחדש שנתנו בו עשרת הדברות ביום
ששי

ששי היה ולשימת הס"ע ביום השבת היה כמ"ש שם בפ"ה בסופו .
וראה מ"ש בלקח טוב בשלה מ"ו כ"ג אי אפשר לומר כן כהמכילתא
אלא כמו שאומר בסדר עולם וכן הלכה וכן הדין וכן העיקר ע"כ .

ג) בתוספתא מובא מאמרים רבים מס"ע ואעיר כאן על
מקומות אלהים :

בתענית פ"ג מגלגלן זכות ע"י זכאי כו' ס"ע פ"ל .

שם בתשעה לחדש הובקעה העיר כו' ס"ע פ"ל .

שם סוטה בפרק י' וי"א נתקו מאמרים שלמים מס"ע כמעט
רוב מפרקי י"א, מ"ז, י"ז, י"ש, זכ"א, ובאיזה מאמרים נוספו בראשם
ר' יוסי אומר ובוודאי נוספו בזמן מאוחר או אולי מהמסדר על פי
כלל ר' יוחנן . ועתה ראיתי בהכת"י מהתוספתא נשנו רק שני מאמרים
ע"ש ר' יוסי .

סנהדרין פ"ג פושעי ישראל כו' סדר עולם פרק ג' .

שם סוף פרק י"ד המותר על דברי נביא כתברו של מיכה
ונביא שעבר על דברי עצמו כעדו . כבר כתבתי שהמקורים מס"ע פ"ב .
מנחות פ"ו נמצא אתה אומר כיון שעבר ישראל את הירדן
נתחייבו בחלה ובערלה כו' לכ"א שנה עשו שמטה כו' כ"ז מס"ע פ"א .
שם פ"ז ד"א וירא משה את כל המלאכה וגו' מה היא ברכה
שברכן כו' כ"ז מס"ע ספ"ו .

ומ"ש שם מקודם בשם ר' יוסי נראה ג"כ שהכוונה להס"ע
שם ורק שחסר בנוסחתינו .

זבחים פ"ג ימי אהל מועד שבמדבר ארבעים חסר אחת
ושבגלגל י"ד כו' בבית העולמים ת"י לבנינו הראשון כו' כ"ז מס"ע
פ' י"א וי"ג וכ"ח וראה בפ' הר"ה בע"ז ד' מ' ע"ב —

ד) בספרא מצינו ג"כ מובאים מאמרי הס"ע כמו בויקרא דבורא
דנדבה פ"ד אש שירדה בימי משה לא נסתלקה ממזבח הנחושת עד
שבאו לבית העולמים אש שירדה בימי שלמה כו' כ"ז מס"ע פרק
מ"ו וחסר בכל הדפוסים אבל בכתב יד אקספארד נמצא בשלימות .

פ' צו מכילתא דמלואים ומפני מה משחו את שלמה כו' ואת
יהואחז מפני מחלקותו של יהויקים שהיה גדול ממנו שתי שנים . וזה
נשנה בירושלמי שקלים ובבלי הוריות י"א ועוד בכ"מ והמקור לזה
מס"ע פרק כ"ד כמו שכבר גלה המקור רש"י בפ' כריתות ד' ה' ע"ב
וז"ל ויהויקים גדול מיהואחז שתי שנים כך שנויה בס"ע .

שם סוף פ' צו סי' ל"ו ומפתח אהל מועד לא תצאו שבעת
ימים מכאן אמרו כ"ג באדר קרבו מלואים כו' ובמ"ש מכאן אמרו
בונו להס"ע פ"ז ששם מקור הדברים . וכל הפרק ז' מס"ע מועתק
במדרש במדבר רבה נשא פ' י"ג והוסיף בראש המאמר התיבות : היה
ר' יוסי אומר .

שם שמיני פ"א אותו היום נמל עשר עמרות ראשון למעשה
בראשית כו' זה מס"ע פ"ו . וכבר הביא לזה המסדר התנחומא בסוף
פרשת פקודי הברייתא דעשר עמרות ומסיים כדאיתא בסדר עולם .

זכנ רש"י בפיעה"ת שמיני שם ובזבחים ק"א ע"ב ובסוטה ל"ח ע"א
הביא ברייתא דילין בשם הס"ע.

איברא שלפני מסדר הש"ס לא היה הברייתא דעשר עשרות
בהס"ע שכן בשבת ד' פ"ו הביאו זה בשם תנא והקשו על ר' יוסי.
זאה"ז הביא שם הס"ע ג"כ להקשות על ר' יוסי. משמע מזה שהברייתא
הראשונה לא היה לפניו בהס"ע. וגם לפני בעל המדרש רבה נשא הנ"ל
לא היה זה בהס"ע. וגם הילקוט פ' שמיני ציין למקור המאמר
בתו"כ. אך יש לעיין בזה.

שם ס' מ"ו כיון שכלו ישראל את מלאכת המשכן בא משה
וברכם כו' ס"ע פ"ז.

ומ"ש בספרא שם ועל אותו שעה הוא אומר צאנה וראנה בנות
ציין בנים המצוינים כו' אין אמו אלא ישראל כו' גם זה לדעתי מהס"ע
שם וקטיע הברייתא לפנינו שם. ובעיין ראה לזה שבפסיקתא ויהי
ביום כלות משה ובכמה מקומות במדרשים מובא כל המאמר בשם ר'
יוסי בן חלפתא.

שם מצורע ספ"א אמר ר' חייא השבתי לפני רבי שלא היה יותם
לעוויהו אלא בימי החליטו. כבר העירוני שהמקור לזה מס"ע פרק י"ט
ואולי צ"ל בדברי ר' חייא והלא למדנו רב"י ור"ת ר' יוסי ויהיה לפי"ז
מכוון תשובת רבי אף אני כך אמרתי —

שם בחר פ"א יכול יהיו חייבים בשמיטה ת"ל שדך וזה
מסדר עולם פרק י"א.

שם מ"ג נמצאת אתה אומר כיון שעברו ישראל את הירדן
נתחייבו בחלה כו' ל"ד שנה נתחייבו במעשרות כו' כ"ז מס"ע פרק
י"א כמו שהעיר ע"ז רש"י כתובות כ"ה סע"א ע"ש.

ה' בספרי ג"כ מצינו מאמרי הס"ע שמקורם משם כמו בפ'
נשא פ' מ"ד מגיד הכתוב שכל שבעה ימי המלואים כו' ס"ע פ"ז.

ומ"ש להלן בספרי שם כיצד יצאו היה ר' יוסי אומר המלאך
מדרן מתים כו' אולי כוון המסדר במ"ש: היה ר' יוסי אומר להס"ע
וחסרה הברייתא שם לפנינו שעפ"י רוב קצרו הסופרים המעתקים
הברייתות בס"ע השניות במקומות אחרים. והם לא ידעו כי
המקורים בס"ע. ובעיין ראה להשערתי בזה כי בהערותי שם הערות
י"ז ול"ז הראיתי לחסרונות אחרים בפ' ז' החסרים בנוסחתנינו
ונמצאים בנוס' הראשונים.

שם בהעלותך פ' פ"ב ר' שמעון בן יוחאי אומר וכי בא ישראל
דרך האתרים כיון שמת אהרן כו' ס"ע פ"ט ושם נשנה סתם.

ומזה שנאמר בספרי כאן על שם ר' שמעון ב"י אפשר שנוסף
מאיזה מעתיק עפ"י הכלל: סתם ספרי ר' שמעון. ולא דק שהמאמר
נעתק באמת מהס"ע.

שם פ' צ"ט מגיד הכתוב שכל שהוא רואה אותה כו' וכה"א
אבי מלכה ואבי יסכה שהכל סוכים בה ביפיה כו' זה לשון הסדר
עולם פרק ב'.

וגם אפרם סורי אשר אסף בפרושו הרבה מקבלתינו שאב זה מחס"ע בפ"י להכתוב הנ"ל .

שם שלח פ' קמ"ו ויצאו אלו אנשים מוקני ישראל וישבו לפני אמרו לו עבד שמכרו רבו לא יצא מרשותו כו' ס"ע פכ"ו כמו שהביא זה רש"י בירמיה ל"ד פסוק ח' בשם הס"ע ולפנינו ליתא .
שם קרה פ' קי"ט וכה"א ולי מה יקרו רעיד אל וגו' וזאת תורת האדם וגו' זה לשון סוף הס"ע עפ"י נוס' כתב יד אקספארד .
וכן העתיק בעל הילקוט ירמיה ר' ר"ם בשם הס"ע .

שם פנחס פ' קמ"ג אמר ר' שמעון אע"פ שנגמרו כו' וכה"א וירא משה את כל המלאכה וגו' מה ברכה ברכם כו' ס"ע פ"ז . ומי יודע אם לא נוספו גם כאן מאיזה מעתיק המלות : א"ר שמעון מטעם שכתבתי למעלה .

שם דברים פ"ב שאין ת"ל היום ומה ת"ל היום מלאו ימי כו' ס"ע פ"י וע"ש .

שם עקב פ' מ"ג וכן אתה מוצא בשבט יהודה ובנימין גולה אחר גולה בשנת ז' בשנת י"ח בשנת עשרים ושלוש ע"כ זה לשון הס"ע פרק כ"ה כפי נוסח קרמון .

וכן מובא הברייטא בזה הנוסח בגמ' ערכין י"ב ע"א דאמר מר גלו בז' גלו בח' גלו בי"ח גלו בי"ט והגמ' שם ספוקי מספקי' בכונת הס"ע ואח"כ העלו למסקנא מי סברת ג' גליות גלו [בערוך השלם ערך גל ד' הגי' בגמ' ד' גליות הוה] ב' גליות הוה כו' וע"ש ואם היה לפני חז"ל בס"ע כמו שהוא בנוסחתינו שם בס"ע לפנינו שנת ח' משמלך ושנת ז' לכבוש יהויקים ושם בפרק כ"ז י"ט משמלך י"ח לכבוש יהויקים אז לא היה מקום למאמר רבינא בערכין שם ולקושיית הגמרא עליו וע"ש .

ורא"ה זה פלא כי כנוסחת הגמ' בס"ע היה עוד לפני רש"י בפ"י לדניאל ט' פסוק ב' וז"ל שם ושנינו בסדר עולם גלו בז' גלו בח' גלו בי"ח גלו בי"ט ופרשו רז"ל במסכת מגילה גלו גלות יכניה בשבעה לכבוש יהויקים כו' עכ"ל ובפירש"י יומא נ"ד ע"א ד"ה ר"ל וז"ל כדאמר מר גלו בשבע גלו בח' גלו בי"ח גלו בי"ט כו' ופירושו גלה יכניה בשבע לכבוש יהויקים שהיא שמונה לנבוכדנצר כו' ע"כ וראה בערוך השלם שם .

שם נציבים פ' ש"ה וכו' בירח אחד מתו כו' מתה מרים נסתלקה הבאר כו' ס"ע פ"י . וגם כאן נוסף בהספרי בראש המאמר המלות ר' שמעון ב"י אומר .

שם פ' האזינו פ' שכ"א וכה"א הכל גבורים עושי מלחמה וכו' מה גבורה עושים כו' ס"ע פכ"ה וכבר הביא זה רש"י בסוכה מ"ד סע"א בשם הס"ע .

שם ברכה פ' שמ"ב איש האלהים זה אחד מעשרה שנקראו איש האלהים כו' סדר עולם סוף פ"כ והגר"א בהגהותיו להספרי הגיה על פי הסדר עולם .

והנה בס"ע הגו' את מוצא בהן עשרה שנאמר איש האלהים
ופירושו בהן בהמ"ח נביאים שנמנו למעלה שם עשרה יש שנקראו איש
האלהים, אולם הס"ע איננו מחולק עם המסורה שמוספת חנן בן יגדליהו
ומונה י"א, וכל המאמר הנ"ל מובא ברש"י בכמה מקומות בשם
הסדר עולם.

שם פ' שני' שש זוגות ששנותיהם שוות רבקה וקתה, שמואל
ושלמה כו' ומנין זה לנו לדעת כ"ז? הספרי שאב זה מהס"ע.

מ"ש ששנות רבקה וקתה שוות זה מפ"א שרבקה היתה בת י"ד
שנה כשנשאת ליצחק ושם בפ"ב בו בפרק מתי רבקה ע"ש ותבין.

ואף כי שהתום' ביבמות ד' ס"א ע"ב ד"ה והנערה ובראב"ן סי'
ק"ה ובתוספת הרא"ש ביבמות שם העירו שהספרי חולק על הס"ע שאמר
שרבקה נשאת ליצחק בת ג' שנה. אבל באמת אין להחליט מזה מאומה,
שכבר נודע שנים' שונות היו להראשונים בס"ע כאן, וכמה מהקדמונים
גרסו בת י"ד שנה. וכ"ה בבראשית רבה פ' ג"ו בנ"א וביסוד עולם פרק
י"ה ד' ל"ג ע"ב ד' ברלין.

ולקבלת הס"ע כפי נוסחא זו מסכים גם כן קבלת יוסף הכהן
בקדמוניות היהודים ספר ראשון פרק י"ג שאמר שיצחק היה בעת העקרה
בן עשרים וחמש שנים. וא"כ דעתו מתאמת להס"ע שאמר בן כ"ז
שנה היה בו בפרק מתי שרה אותו הפרק נולדה רבקה ועי' בביאור
הגרא"ה להס"ע שהגתה נובע ממ"ש —

ומ"ש בספרי ששנות שמואל ושלמה שוות נובע ג"כ מס"ע שחושב
בפרק י"ג ששמואל חי ג"ב שנה ובפרק י"ד מפורש: מכאן אתה מחשב
שבן י"ב שנה היה שלמה במלכו ועם ארבעים שנה שמלך יעלו לנ"ב
שנים וראה בסנהדרין ס"ט ע"ב ובפירש"י שם.

ו גם במדרשים הראשונים והמאוחרים שהם עפ"י רוב מדרשי
א"י מובא ג"כ הס"ע אבל השתמשו בו זעיר שם כמו לערך בהירושלמי.
ועי' בראשית רבה פ' ל"ב תנינן משפט דור המבול ז"ב חדש
כו' נעתק באיזה שינוים קטנים כמעט פרק שלם מהס"ע הלא הוא
פרק ד'.

שם פל"ז א"ר יוסי נביא גדול היה עבר ס"ע פל"ח.

שם פל"ח אברהם היה גדול מנחור שנה ס"ע פ"ב.

שם פ' מ"ב ר' יוסי אומר שנים עשר וי"ג הרי כ"ה כו' כן דעת
ר' יוסי בסתם ס"ע פ"א.

שם פ' מ"ז חזקיה תני שכן מצינו שלא נכבשה וירחו אלא בשבת
כבר העירוהו למעלה שהמקור בס"ע פ"א ובאן נשנה ע"ש חזקיה רבו
של ר' יוחנן. ובירושלמי שבת פ"א איננו מזכירו —

שם ס"פ נ"ד ויגר אברהם בארץ וגו' בחברון עשה כ"ה שנה
כו' ס"ע פ"א.

שם הריני עכשיו כו' ס"ע פ"א.

שם פנ"ו ר' לוי בשם ר' יוסי בן חלפתא אומר ביודיתן למצרים
נולד איוב כו' זה מס"ע פ"ג.

בשמות

בשמות רבה מובא מהס"ע מעט, ואפשר שמסדרו לא ראהו והמאמרים האחרים שנוכח ראה במ"א כמו :

שם פ"א וימת יוסף וגו' ללמדך שכל זמן שהיה אחד מהם קיים כו' וזה בס"ע פ"ג ועי' בפרקי דר"א פמ"ח .

שם אותו היום כ"א בניסן היה וזה עפ"י ס"ע פ"ה ופ"י וע"ש אולם כ"ה גם בסוטה ד' י"א ע"ב .

שם פ"ג אמרו חכמים כל שבעת הימים היה משה כו' זה בס"ע ריש פ"ה וכוון במ"ש אמרו חכמים להס"ע או למדרש אחר, כי המאמר נשנה בכ"מ במדרש על שם ר' שמואל בר נחמני ועי' בשו"ט מומד י"ה ועוד בכ"מ. ובתנחומא ויקרא סי' ג' בשם ר' לוי .

שם פ"ח יואש מנין שעשה עצמו אלוה כו' זה בס"ע פי"ט ובבבבב רבה פ' כ"ג .

שם פ' ט"ז וכן במצרים היו ישראל משועבדים פ"ז שנה זה מס"ע פ"ג ולפנינו הגי' : אין שעבוד יותר על כן ולא פחות מפ"ז שנים והגר"א הגיה ואין הענין פחות מפ"ז שנים. אבל במדרש חזית פ' הנה הסתיו עבר ובתנחומא בא סי' ז' [הוצאת הרב הג' רש"ב הי"ד] אלו שמונים ושש שנים שחזק השעבוד על ישראל .

שם פ' י"ח והיה מקץ ל' שנה וגו' משעה שנגזרה עליהן הגזירה כו' ס"ע פ"א ופ"ג ועי' מכלילתא בא פ' י"ד ובתנחומא שם פי"ה .

שם שרק הקב"ה פוסל את זכו' שנאמר בן אדם וגו' ס"ע פכ"ו .
שם פכ"ו וימרו את חיהם והעמיד כו' זו מרים על שם המיורוד וזה מס"ע פ"ג .

ובבבבב חזית הנ"ל ובפסיקתא דר"כ פ' פרשת החדש ובפסיקתא רבתו פמ"ז ולמה נקרא שמה מרים אר"י לשון מרור. ובמ"ש אר"י כווננו לר' יוסי בן חלפתא כמנהג רוב המדרשים בהעתיקים מאמרי הס"ע שהציגו בראשם : ר' יוסי אומר או אמר ר' יוסי. ובפסיקתא שם פ"א ראיתי עוד דוגמא כזאת שכ' אמר ר' יוסי בן חלפתא נ"ב שנה לאחר חורבן הבית כו' וכוון ג"כ להס"ע פכ"ז וע"ש .

ובתנחומא שם הביא בלא שם ר' יוסי כמו שהוא בשמ"ר הנ"ל .
שם פ"מ ומה עשה הקב"ה הביא לו ספרו של אדם הראשון והראה כו' זה בס"ע סוף פרק ל' ועוד בכ"מ במדרש. מכל זה נראה למדו שבעל מדרש שמ"ר שהוא מהמדרשים המאוחרים השתמש בהס"ע במעט מעט או לא ראהו כלל — .

בויקרא רבה שהוא מהמדרשים הקדומים בזמן ראינו ג"כ שלקח מהס"ע מעט וג"כ בלא זכרון ר' יוסי כמו בפ"א ודכותה ויעל מלאך ה' מן הגלגל וגו' וכי מלאך היה ותלא פנתם היה ? וכ"ה בתנחומא שלה אות א' ובבבבב פ"ג . וסמכו בזה על מ"ש בס"ע פ"כ ששם מפורש ויעל מלאך ה' וגו' זה היה פנתם וכן מובא זה בשם הס"ע בפירש"י לשופטים שם ובפי' למגילה י"ד ע"א. ולפנינו בכל הדפוסים שם חכר בל המאמר בס"ע אולם בכת"י אקספארד מצאתיו אח"כ בע"ה בשלימות .
שם פ"ז כתוב אחד הוא אומר ישעי' בן אמוץ וגו' שהיה

נביא

נביא בן נביא, זה עפ"י דעת הס"ע פ"כ שאמוץ נביא היה ועי' מגילה ט"ו.

שם א"ר שמואל ב"ג כל ז' ימי הסנה כו' כבר כתבתי שזה מהס"ע פ"ה.

שם פ"ט אמרו לו מה עשית כו' מעט מזה בס"ע פכ"ח ועי' ברש"י מגילה י"א סע"ב.

שם פ"כ מה היו אומרות אחי אבינו מלך כו' ס"ע פ"ז. וגם זה נשנה במ"א.

שם והלא לא ניגף אלא אביה כו' זה בס"ע פט"ז אבל נמצא ג"כ בירושלמי יבמות כמ"ש למעלה ובכמה מקומות במדרש כמו בב"ד פ' ס"ה.

וגם כאן לא נמעה אם נאמר שקרוב לוודאי שבעל המדרש ראה את הס"ע לפעמים או שלא ראהו כלל —

בעל מדרש במדבר רבה לקח מהס"ע במקומות רבים ומיחסם לר' יוסי. וידוע שהוא מהמדרשים היותר מאוחרים.

כמו בפ' א' כיון שנסתלק משה וישבות המן כו' זה מסדר עולם פרק ט'.

שם הוקם באחד בניסן כו' ס"ע פ"ז.

שם פ"ג נמצא אומר שהאריכו ימים אחר יהושע המקור מס"ע פרק י"ב ועי' בהערותי שם.

שם והרי כל ימי חייו לא היו אלא נ"ב ס"ע פ' י"ד —

שם פ' י"ב ויהי ביום כלות משה אי זה יום זה ר"ח ניסן ס"ע פ"ז.

שם פ"ג היה ר' יוסי אומר אימתי התחילו המלואים בכ"ג באדר כו' והעתיק כל פרק ז' מהס"ע.

שם פ"ד דברי ר' יוסי לקיים מה שנאמר ויהי מקץ שלשים שנה וגו' וכוון לס"ע פרק א'.

במדרש דברים רבה שהוא ג"כ מהמדרשים המאוחרים אין זכר מהס"ע.

במדרש שה"ש פ"א פסוק שה"ש תני ר"ח רבה רק לעת זקנת שלמה שרתה עליו כו' המקור מס"ע פמ"ז.

שם פסוק ישקני עורי צפון זו העולה כו' ס"ע פ"ז:

שם כך אדם הראשון נצטווה על המילה כו' ס"ע פ"ה עפ"י נוסחת כת"י אקספארד. וכן העתיק הילקוט שמות ר' רנ"ז בשם חס"ע.

שם פסוק הגידה לי כל שבעת הימים היה הקב"ה מפתה כו' ס"ע פ"ה.

שם עיקר שעבודן של ישראל במצרים כו' ס"ע פ"ג.

שם פסוק מי זאת אמרו אלישבע בת עמינדב ראתה חמש שמחות כו' ס"ע פ"ז.

שם פסוק שני שדיך ר' יוסי אומר שלשה פרנסין כו' ס"ע פ"י.

שם פסוק אתי מלבנן כלה ר"י ב"ד יוסי בשם ר' אבה אומר

כבר

כבר פרעה בו' ומעתיק חצי פרק כ"ג מס"ע ונראה שצ"ל כאן ה' ישמעאל ב"ר יוסי בשם אביו .

שם פסוק נופת תמונה נביאים אין פחות משנים ס"ע פכ"א כמו שהוא בכת"י אקספארד ולפנינו הברייתא קמיע שם .

שם פסוק זאת קומתך הה"ד ויבואו אלי אנשים מוקני ישראל וגו' ומי היו אלו חנניה מישאל ועזריה ס"ע פכ"ו ולפנינו הברייתא חסרה . והובא זה בשם הס"ע ברד"ק וריד"א שם .

מדרש רות פ' ויהי בימי שפוט השופטים ומפני מה לא נתפרסמה נבואתם ס"ע פכ"א .

שם פסוק ושם האיש אלימלך ר"י אמר כלן אלף זה מס"ע פכ"ה .

שם ומי היו ר' יהושע בן לוי שמגר ואהוד וזה מס"ע פי"א .

ובהערותי לשם העירותי על מ"ש במכות ד' כ"ג ע"א אמר ר'

יהושע בן לוי ג' דברים עשו ב"ד של מטה והכבימו ב"ד של מעלה

על ידם ואחד מהם שאלת שלום בשם בועז אמר לקוצרים ה' עמכם

וב"ד של מעלה הסכימו ע"ז שהמלאך אמר אל גדעון ה' עמך ע"ש

והקשה ע"ז הרש"א הלא אבצן הוא בועז א"כ הלא חי זמן רב אחר

גדעון ואיך נוכל להביא ראיה מגדעון שהיה קודם זמנו והניח בצ"ע

אולם האמת שר' יהושע בן לוי בעל המאמר בגמ' כאן הולך לשיטתו

במדרש רות שזכרתי שסובר כדעת הס"ע הנ"ל שבימי עגלון היו

השופטים . ושהשופטים היו שמגר ואהוד וחולק על מאמרם אבצן זה

בועז ונכון .

שם פסוק שבנה בנותי תלמידי דר' נחמיה מיתתי לה מהתם

בכל אשר יצאו וגו' וזה מפורש בס"ע פי"א וע"ש גם בפירשי' שם .

בפתיחתא דאיכה רבתי א"ר יוסי בר הלפתא נ"ב שנה בו'

ס"ע פכ"ז .

שם להלן א"ר יודן שבע שנים בו' וצ"ל א"ר יוסי והכוונה ג"כ

להס"ע שם .

שם פסוק בלע ה' נ"ב שנה בו' ס"ע פ"ל .

מדרש קהלת פסוק לשחוק אמרתי מהולל אלישבע בת עמינדב

ראתה ס"ע פ"ז .

שם פסוק טוב שם טוב כשנולדה מרים בו' ס"ע פ"י .

שם א"ר יוסי [כצ"ל] ושמואל מת מיתה ודאי בו' הכוונה

להס"ע פי"ג .

שם פסוק לך אכול מחיבן בא בו' ס"ע פ"א .

שם פסוק מובה חכמה א"ר לוי שלש גליות הגלה סתורב בו'

ס"ע פכ"ב .

מדרש מנילת אסתר פ"א ורבנן אמרי החרש והמסגר אלף

ס"ע פכ"ה .

שם פסוק בהרש הראשון בתמוז וכות הארץ רומז לס"ע פי"א

וע"ש בהערותי .

שם בכ"ג בו נתקבצו כל ישראל על בלגש בגבעה . בהערותי

לפרק

לפרק י"ב הערה ה' שערתי שזה חסר בברייטא שלנו שם.
 ל"ב מדות דר"א בר' יוסי הגלילי מדה ל"ב ויהי מקץ שלשים
 שנה וגו' ואמר ר' יוסי אי אתה מוצא חשבון זה אלא כו' וכוון
 להס"ע פ"א.

בפרקי דר"א שנסדר בזמן מאוחר נראה שלא היה לפני מסדרו
 הס"ע. בשני מקומות נזכר מאמרי הס"ע אבל יתכן שלקחום ממ"א
 כמו בפ' ל"ב ר' יוסי אומר שלש שנים עשה יצחק אבל על שרה
 אמו כו' וזה נראה מבואר מהס"ע פ"א.

שם פרק מ"ו וע"כ התקינו חכמים שיהיו תוקעין בשופר בר"ח
 אלול זה ע"פ יסוד שימת הס"ע פ"ו. אולם בנוסחתינו הגי' באופן אחר
 ועי' בביאור הגר"א.

אכן ע"פ רוב מחולק הפרקי דר"א עם הס"ע בכמה ענינים כמו
 מ"ש בפ"ט בחמישי יצאו אבותינו ממצרים זה כנגד הס"ע פ"ה.
 מ"ש שם בפרד"א בה' עמדו מימי הירדן לפני ארון ברית ה' זה כנגד
 הס"ע פ"א. מ"ש בפרק מ"א ר' פנחס אומר ערב שבת עמדו ישראל
 בהר סיני כנגד הס"ע פ"ה. מ"ש בפרק מ"ב ר' אליעזר אומר ביום
 שיקוו המים בו ביום נקפאו ונעשו ל"ב שבילים זה כנגד הס"ע פ"א.
 מ"ש בפרק מ"ו ר' אליעזר בן עזריה אומר ערב שבת בששה
 לחדש כו' קבלו ישראל את התורה כ"ז כנגד הס"ע פ"ה, ועוד
 במקומות רבים.

בפסיקתות מובא ג"כ מעט מהס"ע. וכן במדרש שוה"ט ג"כ
 שאב מהס"ע מעט.

וכעת הגיעני התנחומא הנדפס ע"י הרב הגדול רש"ב נ"י ועיינתי
 שהתנחומא השתמש ג"כ בהס"ע והמול העיר ע"ז במקומות אחדים
 וגם אני אעיר ע"ז מעט.

כפי בראשית אות כ"ו מאי בשבט אנשים הה"ד ורזון בן אלידע
 כו' ס"ע פמ"ו. בפרק חובת הלבבות אצל ר"ב בפרק
 שם אות כ"ה ד"א גלמי ראו עיניך שהראה הקב"ה כו'
 ס"ע פרק ל'.

שם אות ל"ג משפט רשעים בניהגם כו' ס"ע פ"ג.
 שם וירא אות ט"ז נתמלא עליהן הקב"ה רחמים ועשה להן אותו
 יום יום כפרה ס"ע פ"ו.

שם אות י"ב א"ל יצחק בן ל"ז שנה ס"ע פ"א.
 שם ויצא אות י' ביואש כתיב ויעש יהואש וגו' כיון שמת יהוידע
 כו' ס"ע פ"ט.

שם וישב אות י' ד"א מה יעקב נתכסה מאביו כ"ב שנה ס"ע פ"ב.
 שם בא אות ז' הגשם חלף הלך לו לפיכך נקרא שמה מרים
 כו' ס"ע פ"ג.

שם ויקרא אות ד' אר"ל ז' ימים היה הקב"ה כו' ס"ע פ"ה.
 שם נשא אות ל"א אם יאמר לך אדם למה הלל יהושע את
 השבת כו' והעיר ע"ז הרב המו"ל בהערה ק"ע וז"ל בכת"י רומי ורח"ם
 ובכת"י

ובכת"י מינבען ומנן שהיתה שבת א"ר יוסי בן חלפתא שנאמר וסבותם וגו' ע"כ ומ"ש אר"י בן חלפתא ג"כ כוון להס"ע פי"א.

שם חקת אות נ"ד יש אומרים מלחמת סיהון כאלול כו' ס"ע פ"ט כפי שנמצא המאמר בשלימות בכת"י אקספארד שם.

שם פתח אות ד' יש אומרים מפני שנזורה גזירה שיהרג עם אחאב כו' ס"ע פי"ז —

דיוצא מדברינו בפרק ב' וגו' : א) ברייתא דס"ע נתחברה קודם היבור המשנה. ב) במשנה נעתקו מאמרים הרבה שעיקרם מס"ע. ג) בתלמוד בבלי נזכר ברייתא דס"ע בשמה בששה מקומות. אבל בירושלמי וגם בשארי ספרי חז"ל ומדרשים אין רמז מהשם סדר עולם לברייתא דילן. ד) בבבלי נעתקו יותר ממאה וחמשים מאמרים מס"ע בדבורי הצעת שונים כמו תנן, תנו רבנן וכו', אבל בירושלמי מובא מאמרי הס"ע במעט. וזה מטעם שבישיבות א"י לא עסקו הרבה בחקירת קדמוניות האומה. ה) הבבלי והירושלמי סומכים על הס"ע כעל דבר נודע ומקובל באומה שכל דבריו דבריו קבלה ורק לעתים רחוקות נוטים ממנו. ו) ברייתא דס"ע היתה כתובה עוד מימי האמוראים. ז) המכילתא מביאה מאמרי הס"ע מעט מועיר; מסדר המכילתא איננו מייחס המאמרים מס"ע לר' יוסי. מאמרים אחרים שהעתיקה המכילתא מהס"ע לא נמצאו בנוסחתינו והיו להראשונים בהס"ע. המכילתא חולקת על הס"ע באיזה מקומות. ח) בתוספתא נעתקו מאמרים רבים מהס"ע. ובמקומות רבים בשם ר' יוסי אומר. ט) בספרא מובא ג"כ מאמרים רבים מס"ע ואיננו מייחס בשום מקום לר' יוסי. במקום אחד מביא הספרא הלשון מכאן אכרו ומכוון להס"ע. י) בספרי מובא ג"כ מאמרים רבים מס"ע בלא זכרון ר' יוסי. ורק בפעם אחת מציינו מאמר היה ר' יוסי אומר. ונראה שהכוונה בזה להס"ע. בספרי נעתקו שלשה מאמרים ונרשם עליהם בראשם ר' שמעון ב"י אומר. אולם המאמרים מקורם בס"ע וכפי הנראה נוספו המלות ארשבי"י מוזן מאוחר. בספרי מעתיק מאמר אחד מס"ע עפ"י נוסח הישן שאינו לפנינו. יא) במדרשים מובא הס"ע ועיר שם, ובשמות רבה, ויקרא רבה, דברים רבה, ובפרקי דר"א אין זכרון מהס"ע. ונראה כילא היה לפניהם.

פרק ד

מי סדר הסדר עולם?

בילקוט דניאל ר' אלף ס"ו העתיק בשם הס"ע ר' יוסי אומר מלכות בבל ע' שנה מלכות פרס בפני הבית שלשים וארבע שנה כו' מכאן ואילך צא וחשוב תשס"ב וכן כותבין בגולה בשטרות למנין יונים אלף וקמ"ז ע"כ. ובילקוט ד' ווארשוי תרל"ז הגיהו מחדש תחת: תשס"ב, לחורבן, והמלות

המלות : אלף וקמ"ז הציגו בין שני חצאי עגולה . אבל שלחו יד להגיה ללא צורך כמו שיעיין הקורא המבין שמ"ש בילקוט א"ר יוסי כו' עד צא וחשוב כו' שכ"ו העתיק בעל הילקוט מס"ע פרק ל', וע"ז כוון בהמלות א"ר יוסי שהציג בראש המאמר כדרך המדרשים תמיד .

וכבר מובא הס"ע הנ"ל בגמ' ע"ז דף ת' סע"ב בלשון ותני ר' יוסי ברבי ומסיים מכאן ואילך צא וחשוב כמה שנים אחר תורבן הבית, מזה נראה שמ"ש בילקוט צא וחשוב תשס"ב כו' עד אלף וקמ"ז, הוספה מאוחרת, וגם ליתא כ"ז בנוסחאות שלפנינו בכל הדפוסים בס"ע, ובהכרח שמספרי השנים, תשס"ב, אלף וקמ"ז שביא הילקוט נוספו בהמאמר מס"ע מאיזה סופר שהעתיק הס"ע וציין זמנו, כמו שמצינו דוגמאות כאלו בכמה ספרים קדמונים שהסופר רשם זמנו. למשל בתנא דבי אליהו רבה פרק ששי, נמצא משנברא העולם ועד עכשיו תשעים עולמות וצ"ד שנים שעולה לשנת תקצ"ד, לאלף החמישי, וכן בפסיקתא רבתי כתב הסופר זמנו, והזמנים הללו יתאימו לזמן הסופר המעתיק הס"ע, ואולי איש אחד העתיק כל הספרים האלו בהמשך איזה זמן וציין זמנו עליהם . —

ואולי הסופר המעתיק הוא ר' שמואל גאון סורא בעל מדרש אספה וילמדנו .

ועתה מצאתי ראייה לדברי שמספר השנים נוספו אח"כ בהמאמר הנזכר ממ"ש בתשובות הגאונים [הוצאת החברה מקיצי נרדמים ברלין תרמ"ה תשובה מ"ה] ע"הני' שם מכאן ואילך צא וחשוב תשע מאות וארבעים ואחת ושם להלן בדברי ר' האי גאון ז"ל וזה אשר כתבנו א"יך באגרת הזאת מכאן ואילך צא וחשוב תתקכ"א עד השנה הזאת יהיה שנת אלף ש"א ובכל שנה ושנה שתבא ראוי להוסיפה להשבון אשתקד היה ראוי לשנות מכאן ואילך צא וחשוב תתקכ"ב כו' ובספרים הישנים את מוצא כמה שהיה באותה שנה והלבלר שאין מבין נוסח כמה שהוא רואה ואין משנה ומסופר למנין שנתו עכ"ל .

והנה הרב דיט"ל צונץ ז"ל בספרו הגדול כפי שהביא ממנו גרעטץ מחליט ע"פ הילקוט הנ"ל שהס"ע נסדר בזמן הנזכר מהסופר, אולם כפי שהוכחתי אין להביא שום ראיה מהמספרים הכתובים בילקוט על חבור וסדרו הס"ע, כי המספרים נוספו מהסופר הבת"י, וא"כ בנפול היסוד יפול הבנין .

(ב) ורואה אני לברר שנפל ט"ס קטן בהמספרים בילקוט ונשתבשו בו הרבה מחכמינו .

וז"ל הרב בעל מאור עינים פרק י"ט ראה תראה כי בדברי ר' יוסי האומר מלכות פרס בפני הבית כו' מסיים בס"ע ואומר מכאן ואילך צא וחשוב תשס"ב שנים לחרבן ואלף קי"ז ליונים גם בסמוך כו', ואם כי מצאתי הלשון הזה מחולף הנוסח מס"ע בדפוס לכתוב יד וכן בילקוט ר' שמעון הדרשן בס' דינאל שהובא שם מאמר זה דס"ע תמצא דפוס תוגרמה ודפוס וויניציאה משונים זה מזה, ואני הנה העתקתי הלשון הנזכר מילקוט כתיבת יד משנת ע' לאלף הששי אשר ביד האחוזים כו' עכ"ל ובכת"י אקספארד מהס"ע שת"י ג"כ משנת ע' לאלף הששי הנוסח

מכאן

מכאן ואילך צא וחשוב שבע מאות וס"ב שמונים ושתים שנה ונראה שט"ס הוא וצ"ל בהכת"י ששים ושתים שנה, ובכתבי יד מינכען ומשנת רס"ט צא וחשוב שבע מאות ושבעים שנה.

אמנם בעיני נראה שנוסח משובש נודמן להמאור עינים, וכן משובש בכל הכת"י ושצ"ל בילקוט תחת: תשס"ב שנה, תשס"ה, כי הלא שנת החרבן היה ג"א תתכ"ח, ואם נוסף על ג"א תתכ"ח שמן היצירה תשס"ח אחר החרבן יעלו ד"א תקצ"ו, וכן אם תוסיף על ג"א תמ"ט מחשבון השטרות אלף וקמ"ז כפי שכתוב בילקוט לפנינו ובכתב יד אקספארד מהס"ע יעלה ג"כ ד"א תקצ"ז, וזה זמנו של הסופר המעתיק הס"ע והיה בבלי מאלה המונים מספר השטרות משנת ג"א תמ"ט כרוב הגאונים ולא משנת תמ"ח, ראה ערך מילים ערך אלכסנדר מוקדון, וה"ר צונץ הגיה שם בילקוט בכדי להתאים להמספר אלף קי"ז לשטרות הכתוב במעות במאור עינים, תחת: תשס"ב, שצ"ל תשל"ח, ולפ"ז יהיה זמנו של הסופר ד"א תקס"ו, ולא נראה בעיני הגהתו כי בכל הנוסחאות בילקוט ובכת"י מס"ע כתוב מפורש תשס"ב, ולכן בנקל יותר להגיה אות אחד ב' ולהציג ח' ולהשוות המספר להמנין אלף וקמ"ז לשטרות מלהגיה כל המספרים, והמספר האחרון אלף וקמ"ז כתוב בכל הכת"י לא קי"ז כמו שהעתיק המאור עינים.

ג) זולת זה נראה ברור שהגהתי הקטנה מוכרחת ממ"ש שם להלן בילקוט בשם הס"ע וז"ל מפוליומוס של אסורוס [צ"ל ווארוס, וזה ט"ס מלחמת כי שם אסורוס מצוי במדרשים, וכונת הס"ע על המרידות שצמחו אחרי מות הורדוס, ואז היה ווארוס נציב הרומיים בירושלים שהשקיט המרידות בשפיכות דם הרבה, ובכתב יד משנת רס"ט הגי' מפוליומוס של הורדוס וכן נראה שהיה בכ"י מינכען כי הכתב נמחק שם, והרב שי"ר בערך מילים הגיה אסקורוס ע"ש], עד פוליומוס של קיסוס [צ"ל כמו שהגהתי למעלה] כו', מכאן ואילך צא וחשוב תרי"ו שנה ומחצה, וכן הוא בילקוט כת"י המובא מהמאור עינים שם, והחשבון מבואר באופן כזה שכאשר תצרף המספרים הנזכרים למעלה היונו: שמונים שנה מפוליומוס של ווארוס [אסורוס] עד פוליומוס של אספסינוס ומפוליומוס של אספסינוס עד פוליומוס של קיסוס נ"ב שנה, ומפוליומוס של קיסוס עד מלחמת בן כוויבא י"ו ומחצה, ומלחמת בן כוויבא ג' שנים, ויעלו ביחד קנ"א ומחצה, וכאשר תחסרם מהמספר תשס"ח לחרבן כפי שהגהתי ישאר תרי"ו ומחצה, אבל לפי הגהת הרריט"ן לא יתכן כלל המספר מתרי"ו ומחצה.

ד) אמנם לא אוכל להעלים שהחשבון של הסופר מתרי"ו ומחצה נפלא ממני ולא אוכל להבינו, שנראה מחשבוננו של הסופר שצירף לחשבוננו השמונים שנה מפוליומוס של ווארוס שהיה לפני החרבן, ועי"ז עלה עד מלחמת בן כוויבא לסך קנ"א שנה ומחצה, אולם באמת לא נוכל לנכות מהמספר תשס"ח רק מפוליומוס של אספסינוס שהיה בזמן החרבן, ומז"ן זה עד פוליומוס של קיסוס נ"ב שנה, וממנו עד מלחמת בן כוויבא י"ו, ומלחמת ב"כ ג', ויעלו ביחד לע"א שנים ולא קנ"א ומחצה כחשבוננו של הסופר, וקשה בעיני לומר שמעה הסופר וחשב שפוליומוס

שפולמוס של ווארוס היה בשעת החרבן — .
 (ה) מכל אלה רואים אנתו שהשערת הרימ"ץ שהסופר הזה אסף
 וסדר הס"ע השערה פורחת באויר היא, ולבטל דעתו די ממה שהזכרתי
 בפרקים הקודמים שהס"ע נתחבר בזמן קודם מאד .

ולפי שידועים היטב ששבשתא כיון דעל על, וגם מנהג דורינו הוא
 להביט על כל דבר שהזקנה חופפת בעין חשד ולאמר: ראה זה הדש הוא,
 לזאת לא למותר להראות שגם אחרי חתימת התלמוד, זמן רב קודם מומן
 הסופר המעתיק הס"ע הנ"ל, מובא הס"ע מהמדרשים המאוחרים ובספרי
 הקדמונים פרקים שלמים ומאמרים גדולים ממנו, ושגם מזה ישפוט כל
 מבין שהברייתא דילן כפי שהיא עתה לפנינו, מלבד איזה חסרונות
 וחוספות מומן מאוחר, היתה מסודרת כבר קודם זמנו של הסופר הנ"ל:
 במס' סופרים פי"ו אמרו למה הזכיר דוד במזמור יהודי לה' קראו
 בשמו וגו' וזה שאב מהס"ע פי"ד, ומובא זה בשם הס"ע בסדר הר"ע
 גאון ובאשכול הל' תפלה וק"ש צד ה' ובילקוט מלכים ר' קפ"ח ובארחות
 חיים הל' מאה ברכות דף ז' ובכלבו שם וראה בפ' המיוחד לרש"י
 בר"ה שם ובשו"ט פ' ע' .

בתנחומא סוף פרשת פקודי כדאיתא בס"ע ע"ב ולפנינו בפ' ז' .
 במדרש תדשא [בית המדרש חדר ג' צד קי"ז] מביא מאמר גדול
 ומסיים כך הוא בס"ע ע"ב ולפנינו בפ"ב .

במדרש עשר גלויות נוסח א' [בית המדרש חדר ד' צד קל"ד]
 שהוא מדרש קדמון, וכבר זכרו ר' צמח גאון בתשובתו לאנשי קירואן
 ע"ד אלרד הרני, שאב רוב דבריו מהס"ע .

ולקמן במבוא אבאר בראיות ברורות שלפני הרבה מהראשונים היו
 כתובים העשר גלויות בנוף הס"ע — .

בעל הס"ע זוטא שנתחבר מימות הגאונים הראשונים לקח רוב
 דיבריו מהס"ע וכל הסדר הוא קצור מסע"ר .
 ר' אליעזר הקליר יסד במקומות רבים בפיוטיו ע"פ הס"ע, ולדוגמא
 ראה מה שהעירתי בפרק י"ח הערה ז' על מה שהביא רש"י בפ' לתהלים
 [כ"ד] כי יצפנני בסכה וגו' ושנינו בס"ע שהמקרא הזה נאמר על יואש
 בן אחזיהו כו' שהכנסתו לקדשי כו' וזה שיסד ר"א הקליר לנפץ חדר
 המזות חרבן ביתך יכפר עליהם כו' ע"ב ולפנינו בס"ע שם חסר כ"ז .

בשאלתות דר' אחאי גאון שאילתא ז' מפרש חשבון שלם ע"פ
 שיטת הס"ע פי"א המאמר מר' יוסי בקדושין דף מ' ע"ב גדול תלמוד וכו'
 ובפ' מצורע מעתים מס"ע פרק י"ט כל החשבון שירבעם ועוויהו מלבו
 באחת וע"ש באריכות .

ר' יהודאי גאון השיב לשאלו [תשובות הגאונים סי' מ"ה ד' ליק]
 על מ"ש בסוטה דף י' ע"ב זכור לי עשרים ושתים וכו' וכן הוא בס"ע
 וכוון לפרק י"ב וע"ש בגליון הש"ס .

בהלכות גדולות ה' הספד מעתיק שני פרקים מס"ע פרק כ' וכ"א
 במעט בשלימות, והיה זה בה"ג לפני רש"י שכן כתב בפ' במגילה י"ד
 ע"א וביואל ועוד בכ"מ ז"ל ובבה"ג מניין כל המ"ה נביאים מס"ע ע"כ .

ובהלכות

דליות

ובהלכות גדולות שיצאו ע"י החברה הנכבדה מקיצי נדרמים חסר כ"ז שם...
 וזמנו של הבה"ג יע"י מה שהעיר הרב הגדול רא"א ד"ר הרבני
 דו"ר בהערותיו לספר של הרב גרעטץ ז"ל חלק ה' צד תי"ד בשם הרב
 רשז"ה נ"י — .

מספר הנביאים שבמצרים מכתב יד ר' משה בן אשר נעתק
 בספר אבן ספיר חלק שני דף רכ"א מאמרים ממספר השנים של ספרים
 ואלו הנביאים שנתבאו על ישראל [א"ס שם דף רכ"ה] ובלא כל ספק
 שבן אשר שחי בשנת תרנ"ו העתיק כ"ז מספרים שקדמוהו, וכל אלו
 המאמרים נובעים ממקור הס"ע כמו שמבואר לכל מעיין, וביחוד מפרק כ'
 וכו' מועתק גם בתנ"ך רש"ש ובמחברת התיגאן שם .

רס"ג מביא בפירושו מאמרים רבים שנובעים מהס"ע והעירותיו
 ע"ז בהערותיו, וגם בס' אמונות ודעות [מאמר ג' צד ס"ט ה"ס] כתב וז"ל
 וראיתי אנשים שואלים מי הוא זה שאמר אליו עובדיהו וציר בנוים שולח
 קומו ונקומו עליה למלחמה, ותודעתים שהוא יחזיאל וזאת המלחמה היתה
 לאדום בימי יהושפט כי עובדיה היה בימיו, וכאשר באו להלחם עמו בני
 עמון ומואב בהר שעיר צם יהושפט ושלה אליו יחזיאל וגו' וענין קומו
 בדברי עובדיהו הוא ענין התיצבו עמדי בדברי יחזיאל ע"כ ומקור דברי
 רס"ג בס"ע פרק כ' ע"פ נוסחת כתב יד אקספארד: חזון עובדיה וגו'
 אימתי היתה מלחמה זו בימי יהושפט, וכן הוא בשם הס"ע בילקוט עובדיה
 ובפירש"י לבראשית רבה ס"פ וישלח, והכוונה למלחמת יהושפט עם המון
 רב מעבר לים מאדום [דה"ב כ, ב'] ולפנינו בקרא מארם ועי' בביאור
 רי"ז שם, אבל בנוסחתנו בסדר עולם שם הגירסא בימי אמציה .

ועתה ראיתי שגם בהקדמה העברית לס' האגרון קצת דבריו
 מיוסדים על מ"ש בס"ע, ראה וזכרון לראשונים מתברת חמישית צד נ"ב .
 והנה למעלה במבוא פ"ב זכרתי על מ"ש הרמ"א בסוף ספר יוחסין
 שר' יוסף טוב עלם סדר ס"ע, אולם גם זה תמוה ואינן אלא דברי נביאות .
 ואפשר שכוונת הרמ"א שהעתיק מכת"י הס"ע כי מצינו תמיד
 בספרי הראשונים שר' יוסף טוב עלם הראשון בן דורו של ר' גרשון מאור
 הגולה, עסק הרבה בהעתקות מספרי הקדמונים והביאו הראשונים במקומות
 רבים מכתב יד הריט"ע כמה ספרים כמו סדר תנאים ואמוראים, הלכות
 גדולות, הלכות פסוקות, תשובות הגאונים, תקון שמרות, ועוד כמה
 ספרים מהעתקתו .

אמנם לא מצאתי בשום מקום שום זכר מכתב יד הריט"ע את הסדר
 עולם רבה או זוטא, אף כי כבר היה הס"ע בזמן ההוא מצוי בארצות
 המערב כמו שהוכחתי לקמן במבוא פ"ז, ובכלל היה אז בארצות המערב
 התקרבות עם הישיבות בבבל ובאו בכתובים עמהם .
 ובפרט להריט"ע השני בן זמנו של רש"י ותלמידיו לא מצאתי
 רמז שהתעסק בהעתקת הס"ע .

והנה נשאר לנו להעיר על מ"ש הגאון רד"ל ז"ל בהנהגותיו בריש
 ויקרא רבה ומדרש חזית, לדבר ברור שר' חייא הגדול סדר הס"ע אליבית דר'
 יוסי ומביא ראיה ממ"ש בריש מדרש חזית תני ר' חייא רבה רק לעת זקנת
 שלמה

שלמה שרתה עליו רוח הקודש ואמר ג' ספרים משלו וקהלת ושה"ש, והמאמר הזה שנוי בס"ע פרק ט"ו סתם עכ"ל, וכעת ראיתי להרב הח' רר"כ נ"י שב' בס"ע הכרמל החדשי שנת תרל"ט צד תרמ"ז בזה"ל: ועל דבריו ר' חייא רבה סמך בעל הס"ע שאמר אבל לעת זקנת שלמה סמוך למותו שרתה עליו כו' ס"ע פט"ו עכ"ל, אולם כבר הוכחתי לעיל בפ"ב שנוסחת מאמר זה במדרש משונה מנוסחת הס"ע, ושהמאמר סותר לדעת ר' יוסי תנא דס"ע במקום אחר, ושנראה שכ"ז חוספה הוא בנוסחתו ושלפני רש"י לא היה כל המאמר בהס"ע, וע"כ מובן מאליו שראיה כזו חלושה מאד, ושקשה להחליט מזה ולהוציא משפט וודאית שר' חייא סדר הס"ע, או להסכים לדעת הרב שהס"ע סמך על מאמר ר' חייא — .

זולת זה הנה לא מצאתי דוגמתו במקום אחר בגמ' ובמדרשים תני ר' חייא ושיהיה מקום המאמר בס"ע, ומהמאמר תני ר"ח בס"ע פ"ה אין לזכור מאומה, ואם היה בדעת הגרד"ל שר"ח סדרו אז בודאי מצאנו דוגמאות הרבה כאלו כמו שנמצא באמת במקומות רבים תני ר' חייא והכוונה להתוספתא או להת"כ וע"כ מכיון שלא נמצא רק במקום אחד, וגם המקום האחד ג"כ בספק גדול, לכן אין להוכיח מזה החלטה כלל. (ח) וכמו שלא נובל להוכיח ממה שנאמר במדרש שה"ש הנ"ל בפ"א עורי צפון ובואי תימן עורי צפון זה עולה שנשחטת כו' ושוה על דעת ר' מאיר ע"כ וכל המאמר מקורו מס"ע פרק ז' כמו שכבר העיר ע"ז רש"י בפ"י לבראשית דבה פ' כ"ב והאם נובל להוציא מזה משפט שכל סתמות דס"ע כו' מאיר? או ממ"ש שם במדרש פסוק הגידה לי דאמר ר' שמואל בר נחמן כל שבעת ימי הסנה היה הקב"ה מפתח את משה שילך בשליחותו כו' וזה נשנה בס"ע ריש פ"ה סתם, והאם אפשר לומר בשביל זה שסתם הס"ע ר' שמואל בר נחמני? או ממ"ש במדרש שם בפסוק כי הנה הסתיו עבר, א"ר תנחומא עיקר טרחותא מטרא הוא, כך עיקר שעבודן של ישראל כו' וזה סתם בס"ע פ"ג האם יתכן לבעל שכל ישר להוכיח מזה שכל הס"ע ר' תנחומא סדרו?

(ט) ובנגד זה מצינו נקודות אחדות המורים שר' חייא תנא כנגד הס"ע כמו בויקרא רבה פרשה י"ט תני ר' חייא ימים שנים רבים שלשה, והכוונה להת"כ שם אבל הס"ע [ועי' פ"ב הערה ט' ופי"ז הערה ט'] סובר שמ"ש ימים שנה, בירושלמי סוטה ספ"ה תני ר' חייא היה לו בעולמו גוי אחד צדיק ונתתיו לו שכרו כו', ומשמעות הס"ע פכ"א מוכח שדעתו שלא היה גוי וראה ב"ב ט"ו ע"ב, גם מהמאמר בתוספתא דנגעים פ"ח אמר ר' חייא דנתי לפני רבי והלא יותם לא היה לו לעווהו אלא בימי חלוטו שהערנו לעיל שמקור המאמר מס"ע ג"כ מורה שר' חייא לא סדרו ועתה ראיתי שבתוספתא מכת"י הוצאת הרב צוקערמאנדל הגי' למדתנו ר' — . מכיל זה שאמרתי נראה ברור שאין סברה ישרה לייחס לר' חייא רבה סדרו הס"ע.

(י) גם ראיתי להעיר ע"ד דבר קטן והוא בפ"י על ד"ה לאחד מתלמידיו רס"ג צד י"ב כ' וז"ל דע לך באר הוטב כו' וזהו הן דבריו ר' יוסי הגלילי בס"ע יאיר בן מנשה כו' ע"כ ובודאי מלת הגלילי ט"ס או שהכוונה

שהכוונה על ר' יוסי בן חלפתא שהיה מצפורי דגליל .
יציא לנו מדברינו בפרק זה. (א) שממ"ש בילקוט דניאל מס"ע אין להוכיח על זמן סדור הס"ע כי המספרים בילקוט נוספו מזמן מאוחר מהסופר הכתי"י שחי בזמן ההוא. (ב) הערות בילקוט ובהם"ע. (ג) ראיות מדברי הראשונים שגם אחרי חתימת התלמוד קודם זמנו של הסופר הכתי"י הנ"ל היה כבר הס"ע מסודר. (ד) מ"ש הרמ"א שרימ"ע סדר הס"ע אין לסמוך עליו. (ה) מ"ש הגרד"ל שר' חייא סדר הס"ע השערה פורחת באויר היא .

פרק ה

ר' יוחנן סדר הס"ע .

לדעתי יותר קרוב לשער שר' יוחנן סדר הס"ע אליבא דר' יוסי וקבץ לסדורו מה שהיה לפניו מקובץ מר' יוסי ומרבנותיו ומתנאים אחרים והוסף ג"כ מדעתו. והנה אף כי השערה חדשה היא, ואין לה כל זכר בספרי קורות ישראל, אבל מקום הניחו לי להתגדר בו וסדר ה' ליראוי . והשערתי בניה על עשרה יסודות :

(א) **מצינו** סתמות רבות בס"ע שנשנו בתלמודים ומדרשים על שם ר' יוחנן וזה מובן רק לפי השערתי שר' יוחנן סדר הס"ע וע"כ קראו מאמרי הס"ע בשמו כמו לדוגמא. מ"ש בס"ע בפ"ג מכאן אמרו אחד מן האחים שמת ידאנו כל האחים כו' בשבת ד' ק"ה ע"ב ובמדרש רות פ' וימת אלימלך זה מאמר ר' חייא בר אבא בשם ר' יוחנן. ובגמ' שם אמרי לה דמית קמן ואמרי לה דמית גדול וע"ש ברש"י. וברייחא דס"ע כמ"ד דמית קמן. מ"ש בפרק ה' ויצו אלו הדינין וכה"א כי ידעתי וגו' ה' זו ברכת השם כו' אלהים זו ע"ד שנאמר לא יהי וגו' זה מאמר ר' יוחנן בסנהדרין נ"ז ע"ב. מ"ש בפרק ח' שתמצא אומר בתשעה באב נגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ. זה מאמר רבה בשם ר' יוחנן בתענית כ"ט ע"א ובסנהדרין ק"ד ע"א. מ"ש בפרק ט' בנוסחת כתב יד אקספ' ובדפוס חסר. שם נלחמו עם סיחון ויכהו ישראל באלול ויפנו ויעלו דרך הבשן בתשרי זה מאמר ר' יוחנן בתנחומא מובא בילקוט חקת ר' תנש"ה. מ"ש בפרק י"א ביו"א בניסן ויעש לו יהושע וגו' וימל וגו' זה עפ"י שיטת ר' יוחנן ביבמות ע"א ע"ב ובובבחים קי"ח ע"א וע"ש. מ"ש בפרק י"ב אשר האריכו ימים האריכו ולא שנים זה מאמר ר' יוחנן בשבת ק"ה ע"א. מ"ש בפרק ט"ז שהיה עומד ומחסר את ישראל ואומר להם ועמכם וגו' בירושלמי יבמות פמ"ז ה"ג מאמר ר' יוחנן. מ"ש בפרק כ' מלמד שכלן נתנבאו בפרק אחד אבל אי אתה יודע מי קדם כו' כ"ז מאמר ר' יוחנן בפסחים פ"ז ע"א ובבבא בתרא י"ד ע"ב. מ"ש בפרק כ"ד נמצא מנשה עשה תשובה ל"ג שנה כו' זה דעת ר' יוחנן בסנהדרין ק"ג ע"א. מ"ש שם בפרק הנ"ל הוא אמון הרבה אשמה

אשמה בער תורה מישראל זה מאמר ר' יוחנן בסנהדרין שם ע"ב .
 ובגמ' שם כי הוא אמון הרבה אשמה ר' יוחנן ור' אלעזר חד אמר
 ששרף את התורה וחד אמר כו' ובהכרח ש"ש בס"ע כאן בער תורה
 מישראל ג"כ הכוונה ששרף התורה וא"ו בעור אלא שרפה כמו שיוכח
 זה השורש ג"כ בבנין הכבד . וא"כ תסתיים מזה ש"ש בגמרא חד אמר
 ששרף את התורה שזה דעת ר' יוחנן [ורש"י רד"ק ור"א בפ' למלכים
 ב' כ"ב כתבו בשם ר"ל שאחו שרף את התורה . וזה שלא כנוסתהינו
 בסנהדרין שם שאחו חתם את התורה מנשה קרר את האזכרות . והמניה
 פי' הריד"א במלכים שם העיר שלא אמרו חז"ל זה על מנשה כ"א על
 אחזיהו ושהריד"א לא עיין יפה בזה . ולא ידע מאי קאמר . ובכחה מקומות
 השיג על הריד"א בחנם] . מ"ש שם ועליו קונן ירמיהו רוח אפינו משיח
 ה' וגו' זה מאמר ר' יוחנן בתענית כ"ב ובמדרש איכה . מ"ש בפרק
 כ"ו אתה מוצא אותם עשר מסעות לשכינה כ"ז כאמר ר' יהודה בר
 אידי בשם ר' יוחנן ברה"ש ל"א ע"א . מ"ש בפרק כ"ה וספרו עליו ווי
 דמית מלכא צדקיהו שתי שמריא דבלהון דריא כו' זה עפ"י מאמר ר'
 יוחנן משום ר"ש בערכין י"ז ע"ב ע"ש . [ובכתבי יד אקספארד ומינכען
 הגי' כאן בו בפרק מת צדקיהו וספרו עליו הוי אדון . וזה כלשון הכתוב
 [ירמיה ל"ד ה'] והוי אדון יספרו לך , ולהפך ממה שנאמר על יהויקים
 [ירמיה כ"ב י"ח] לא יספרו לו הוי אדון וגו' . ונדע שהיה אצלם הספד
 בהתחלת הוי אדון . וראה תמורה ט"ז ובמ"ק ט"ז וישמע עבד מלך
 הכושי וכי כושי כו' אף צדקיהו משונה במעשיו פירש"י צדיק נמור היה
 ובהוריות י"א ע"ב הוא שלום הוא צדקיהו כו' שהיה מושלם במעשיו
 ועי' בשבת קמ"ט ובסוכה ג"ב . ולא זכיתי להבין הלא קרא כתיב [מלכים
 ב' כ"ד י"ט] ויעש הרע בעיני ד' ככל אשר עשה יהויקים ? ובברכות י"ח
 ואתה הלל רשע נשיא ישראל דרשו על צדקיהו ? ועי' בסנהדרין ק"ג
 ובסוף מועד קמן] .

(ב) מצינו כמה מאמרים מר' יוחנן שעיקרם בס"ע . וזה לראיה שהיה
 רגיל בו כמו לדוגמא . ברכות ד' מ"ה ע"ב ר' יוחנן אמר לפי שאין מלכות
 נוגעת בחברתה וזה מס"ע פכ"ה ומ"ש רש"י ביומא ל"ה ע"ב ד"ה ואין
 מלכות לקח מהס"ע הנ"ל . שם ג"ה ע"א אמר ר' יוחנן אין הקב"ה נותן
 חכמה אלא למי שיש בו חכמה כו' ס"ע פרק ל' . תענית ה' ע"ב הכי
 אמר ר' יוחנן וקנה קפצה עליו . וזה עפ"י ס"ע פרק י"ד ששמאל חי
 ג"ב שנה . יומא ט' ע"א אמר רבה בר ב"ה אמר ר' יוחנן מאי דכתיב
 יראת ה' וגו' שמקדש ראשון שעמד ת"י כו' זה מקדש שני שעמד ת"ב
 שנה ס"ע פרק כ"ח . מגילה ט"ז סע"ב דאמר ר' חייא בר אבא אמר ר'
 יוחנן [בן גי' השאלתות שאילתא י"ט] למה נמנו שנתנו של ישמעאל
 כו' כ"ד עפ"י ס"ע פרק ב' . סנהדרין צ"ד עפ"י גי' הילקוט מלכים ר'
 דל"ז אמר ר' יוחנן ח' שמות היה לסנהדרב כו' וזה עפ"י ס"ע פרק כ"ב .
 בבבאשית רבה פ' . שם פ' ס"ד א"ר יוחנן בן מ"ח שנה הכיר אברהם את
 וזה מס"ע פ"ד . שם פ' ס"ד א"ר יוחנן בן מ"ח שנה הכיר אברהם את
 בוראו וזה מס"ע פ' א' . שבעת הפלגה היה אברהם בן מ"ח . בויקרא

רבה פ"ו א"ר יוחנן כל נביא שנתפרש שמו ונתפרש שם אביו כו' עפ"י ס"ע פ"ב ועי' מגילה ט"ו ע"א. במדרש ובילקוט קהלת פסוק והכסיל בחשך הולך אמר ר' יוחנן מגבת ועד כו' ויצאו בני הנביאים וגו' אין נביאים פתוח משנים ולמה לא נתפרסמה נבואתן אמור מעתה נבואה שנצריכה לדורות כו' כ"ז מס"ע פרק כ"א ולפנינו הברייתא קמיעה ובבתי"א הגי' בשלימות. ירושלמי מגילה ספ"א א"ד יסא בשם ר' יוחנן זה סימן כל זמן שארון מבפנים הבמות אסורות יצאו כו' זה עפ"י ס"ע פי"ג. בתנחומא נשא סי' כ"ז א"ר יוחנן לשני בקרים כו' ומה ברכה ברכם אמר להם כו' וזה מס"ע פ"ו.

ג) יומא נ"ד ע"א תניא אמר ר' יוסי ז' שנים נתקיימה גפרית ומלח בארץ ישראל ואמר ר' יוחנן מ"ט דר' יוסי אתיא ברית ברית כתיב הכא והגבר ברית לרבים שבוע אחד וכתיב התם ואמרו על אשר עובו את ברית ה' וגו' ופירש"י הגביר לרבים בספר דניאל כתיב והכי מפרש ליה ר' יוחנן אותו ברית האמור בגפרית ומלח שנאמר בו כו' ע"כ אולם בירושלמי כתובות פרק י"ב ה"ג תני בשם ר' יוסי [כצ"ל] שבע שנים עשתה ארץ ישראל נשרפה הה"ד והגביר ברית לרבים שבוע אחד וכ"ז מס"ע פכ"ז כמו שהערנו לעיל. הרי מבואר שמה שהביא הבבלי בשם ר' יוחנן לפרש הברייתא דס"ע היה לפני הש"ס ירושלמי בגוף הברייתא סתם. וראה בפתוחתא דאיכה.

ד) במדרש ותנחומא פ' חקת שזכרתי למעלה כתוב יש אומרים מלחמת סיחון עשו באלול כו' ומ"ש כאן בשם יש אומרים כתוב בתנחומא החדש שהוציא הרב רש"ב נ"י ובילקוט שם בשם ר' יוחנן. ובעין זה בירושלמי נדרים פ"ו ה"ה החרש והמסגר אלף ורבנן אמרי כולהו אלף וכ"ה בויקרא רבה פ"א ובב"ד פמ"ב. ומה שמוכא כאן בשם רבנן כן הוא בס"ע פכ"ה אבל במדרש רות פ' ושם האיש אלימלך החרש והמסגר אלף ר' יוחנן אמר כולן אלף.

ה) מציינו מאמרים מועתקים מס"ע בשם ר' יוחנן אמר בשם ר' יוסי כמו בברכות ז' ע"א ר' יוחנן משום ר' יוסי ג' דברים בקש משה כו' בקש שלא תשרה שכונה רק על ישראל כו' וכ"ז מס"ע סוף פרק כ"א כמו שכתבתי למעלה. ונראה שכוון ר' יוחנן להס"ע מה שאמר בשם ר"י. וכן בבראשית רבה פ' ד' ר' יוחנן תני לה בשם ר' יוסי בן חלפתא שבו נבראת הגיהנם. ובפסחים נ"ז ע"א התניא אמר ר' יוסי ולא נזכר שם ר' יוחנן. ולדעתי המקור להברייתא בס"ע בסוף פרק ג' על הכתוב ויצאו וראו בפגרי האנשים וגו' וכבר הראיתי שהסופרים המעתקים הס"ע החסירו מהברייתא דס"ע מאמרים שלמים וקצרו הברייתות שנשנו במ"א.

ו) תענית כ"ט ע"א ותניא [ס"ע פכ"ז] אי אפשר לומר שהרו כבר נאמר בעשור כו' הא כיצד בשבעה נכנסו נכרים כו' ותשיעו סמוך להשיכה הציתו בו את האור כו' והיינו דאמר ר' יוחנן אלמלא הייתי באותו הדור לא קבעתי אלא בעשירי כו' ולכאורה פלא שהגמרא מביאה דאיה להברייתא ממאמר ר' יוחנן. אבל באמת כוונת הגמ' שר' יוחנן למעמית

למעמיה שסדר הברייתא בדעתו וכסברתו. והרוחנו בזה לדעת שמ"ש הגי' בבה"ג ה' תעניות ובילקוט מלכים ר' רנ"א ובשבלי הלקט הל' ת"ב סי' צ' ועוד הרבה בספרי הראשונים: והיינו דאמר ר' יוחנן בן זכאי שגיי' משובשת היא, ושהנכון כמו שכתוב בגמרתנו.

(ז) סנהדרין ק"ג ע"א שזכרתי למעלה אמר ר' יוחנן כל האומר מנשה אין לו חלק לעוה"ב מרפה ידיו של בעלי תשובה דתני תנא קמיה דר' יוחנן מנשה עשה תשובה ל"ג שנים. ולא רחוק לאמר שמ"ש תני תנא קמיה דר' יוחנן הכוונה להס"ע פרק כ"ד שנאמר שם: נמצא מנשה עשה תשובה ל"ג שנה לפני מיתתו. ויהיה זה התנא אחד מהאמוראים שסדר הברייתא דס"ע לפני ר' יוחנן. וראוי לדעת שר' יוחנן התייר אף לכתוב אגדות בספר, כמ"ש בירושלמי ברכות פ"ה ה"א ר' יוחנן אומר הלומר אגדה מתוך הספר לא במהרה הוא משכת. ודע שבילקוט מלכים ר' רמ"ז מעתיק מס"ע כאן נמצא מנשה עשה תשובה ל"ג שנה כמו שהוא בגמרא. ובכתב יד אקספארד נמצא מנשה עשה תשובה בן ל"ג שנים ולפי נוסחת כתי"א הישוב הי"ב שנים שהיה במלכו וכ"ב שנים בגלותו לשנים מקוטעות לל"ג שנים וראה סוף אבות דר"ג שברייתא דילן לאו ר' יוסי ע"ש אלא ר' יהודה כמ"ש במשנה סנהדרין ד' צ' ע"א —.

(ח) תעניות מ' ע"א א"ר יוחנן מטר בשביל יהיד פרנסה בשביל רבים מיתיבי ר' יוסי אומר ג' פרנסים בו' וכווננו לס"ע פרק י' כמ"ש לעיל ולפי"ז הקשה הגמ' לר' יוחנן מהברייתא דס"ע שסדר לשיטתו.

(ט) במשנה זכחים קי"ב ע"ב ולא היה שם בשילה תקרה אלא בית בו' וזה נעתק במשנה מס"ע סוף פרק י"ב אבל מה שכתוב במשנה ולא היה שם תקרה זה מאמר ר' יוחנן בזכחים שם קי"ח ע"א ונוסף אח"כ בהמשנה כי ר' יוחנן עסק הרבה במשנתו של רבי זהגיה בכ"מ. וראה מ"ש לקמן במבוא פ"ח. ויקרא רבה פ' י"ט ויהי ימים רבים ודבר ה' אל אליהו בשנה השלישית לאמר ר' ברכיה ור' חלבו בשם ר' יוחנן שלשה חדשים בראשונה ושלשה חדשים באחרונה וי"ב חדשים באמצע בו' ומ"ש בשם ר' יוחנן זה מס"ע פרק י"ז אף כי חסרה שם הברייתא לפנינו. וזכר גדול לזה ממ"ש הריד"א במלכים א' י"ז פסוק מ"ז וז"ל ובסדר עולם כתוב שהתמיד הנס הזה שנה תמימה ע"כ וכ"ה בפ"י הרלב"ג שם.

ובהערותי העירותי שמקור הס"ע ממ"ש בקרא ותאכל היא והוא וביתה ימים ופירש"י שנה. וכמ"ש לעיל בס"ע פרק ב' שנה אחת לזירבו הימים ע"ש הערה מ' וראה כתובות נ"ז ע"א. לזה אמרו שהתמיד הנס שנה תמימה.

ונראה שמ"ש במדרש ר' יוחנן אמר י"ב חדשים באמצע שכיון להס"ע שהביא הריד"א ועי' בירושלמי ב"ב פ"ג ה"ב —.

(י) מ"ש וא"ר יוחנן מאן תנא דס"ע ר' יוסי לענ"ד ג"כ הכוונה שר' יוחנן סדר הס"ע אליביה דר' יוסי.

וכ"ז די לחוכיה שהשערתי יש לה על מה לסמוך כי בניה על יסודות

יסודות חוקים. וע"י יפלו כל הזרות הנזכרות. ואם יאמר אדם הלא מצינו מר' יוחנן מאמרים אחדים שסותרים לדעת הס"ע שלפנינו כמו בב"ב ט"ו ע"א ר' יוחנן ור"א דאמרו תרווייהו איוב מעולי גולה היה ובית מדרשו בטבריא היה. והגמ' מקשה שם ע"ז מהברייתא דס"ע פ"ג ימי שנתו של איוב משעה שנכנסו ישראל למצרים כו' ובירושלמי תענית פ"ד ה"ד ר' יוחנן אמר למלך שהיה יושב ומחשב חשבונות באר ואמרו לו נשבה בנך ונתקלקלו חשבונותיו שזה כנגד הס"ע פרק ל' שלא היה שם טעות בחשבון וע"ש הערה ס"ז. ובערכין ל"ג ע"א אלא אמר ר' יוחנן ירמיה החזירן ויאשה בן אמון מלך עליהם ע"כ ומדעת ר' יוחנן בזה אין זכר בהס"ע. ע"ז אשיב שבאמת חולק ר' יוחנן באלה המאמרים ותנא להו ולא סבר לה כמו שמתרץ הגמרא במקומות רבים.

פרק ו

בהבאת ראיות שהברייתא דס"ע לא היתה תמיד פתוחה לפני חז"ל בתלמודים ומדרשים.

במבוא לעיל פ"ב וג' הראיתי שהברייתא דס"ע היתה לעין לחז"ל בשני התלמודים ובשאר ספרי חז"ל בהרבה מקומות ושהשתמשו בה הרבה. וסמכו עליה כעל מקור נאמן שאין לחלוק עליה ולא יסור איש ממנה. לזה ראיתי להעיר ע"ד פלא שבמקומות לא מעטים לא הזכירו חז"ל בבבלי וירושלמי הס"ע. אף כי במקומות הראויים להזכירה ולהביא ממנה תנא דמסייע לדעתם או להקשות ממנה כדרכם תמיד. ובכמה מקומות מצינו שסותרים לדעת הס"ע:

(א) מצינו שהבבלי והירושלמי לא הזכירו הס"ע כמו לדוגמא בבבלי סנהדרין ס"ט ע"ב אר"ח בריה דרבה בר נחמני א"ר חסדא ואמרי לה א"ר חסדא א"ז הכל מודים בבן תשע שנים ויום אחד שביאתו ביאה פחות מבן שמונה שאין ביאתו ביאה לא נחלקו אלא בבן שמונה דב"ש סברי גמרינן מדורות הראשונים וב"ה סברי לא גמרינן מדורות הראשונים ודורות הראשונים מנלן דאוליד אולימא מדכתיב הלא זאת בת שבע וגו' אשתכח כו' אלא מהכא אלה תולדות וגו' וע"ז מקשה הגמ' עוד ומתרץ בתירוצים שונים ע"ש ולא זכרו גמ"ש בס"ע פרק ב' הגדיל ער ז' שנה ונשא אשה הרי ח' שנה שנה אחת לער כו' הגדיל פרץ ז' שנים ונשא אשה הרי שמונה [כצ"ל], ובדפוס הגי' הרי י"ח. והגר"א בבאורו להס"ע והג' יעב"ץ בפ' הגיהו שם הרי כ', ובמבאר בראשית ל"ח א' כתב חז"ל הגאון מו"ה יעב"ץ ז"ל מגיה שם בפירושו הרי כ' ונכון הוא לפי ההשבו

ע"כ אבל באמת הגי' הנכונה בס"ע הרי שמונה והמדפיסים טעו ועשו
 מן הרי ח' הרי י"ז, כי לקחו אות י' מתיבת הרי ועי"ז הטעו את
 הגאונים הנ"ל, ואח"כ ראיתי שכמו שהגהתי כן הוא בילקוט בראשית
 ר' קמ"ה בשם הס"ע ובכתב יד אקספארד, וכן העתיק מאיר בתרגומו
 רוג"ת; ובחוקני שם הביא מהס"ע גי' משובש[ח] שנה אחת
 לחצרון כו' שמוה מבואר בעירוש שדורות הראשונים הולידו בג' מנות
 וגם פחות מה' שנה.

ובירושלמי יבמות פ' י' ה"ח ובקדושין פ"א ה"ב ר' יהודה
 בר פוי בשם ר' יהושע בן לוי מאהו למד ר' יוסי ברבי יודה שבן מ'
 יכול להוליד דתני אתו הוליד בן תשע והרן בן שש וכלב בן עשר
 וג"כ אין זכר מ"ש בס"ע הנ"ל?

כן מ"ש בבבלי שם אלא מהכא אלה תולדות תרח וגו' נמצא
 אברהם גדול כו' אשהכח כי אולידה הרן לשרה בתמיני אולידה ממאי
 דלמא אברהם זוטא דאחיה הוה ודרך הכמתן קחשיב להו. והנה כ"ז
 נובע מהס"ע שם. אבל שתי פליאות בזה, חדא שבס"ע שלפנינו
 כתוב הגדיל הרן ו' שנה ונשא אשה הרי שמונה, ובגמרא אמרו שהכל
 מודים שפחות מבן שמונה עינים שאין ביאתו ביאה, ועוד פלא
 שבגמרא דחו מה שנאמר בס"ע בדיחוי דלמא דרך חכמתן קחשיב
 להו. ולא מצינו דגמתו בש"ס בבלי שיחלוקו על הס"ע בדיחוי
 בעלמא בזה —

איברא שראיתי אח"כ שגם אחד מן המדרשים המאוחרים חולק
 ג"כ בזה על הס"ע והוא בעל המדרש במדבר רבה פ' ב' אומר:
 וכי אברהם היה בכור אלא כו' וע"ש.

בפסחים ס"ו ע"א ובירושלמי שם כמעשה דבני בתירה שנתעלמה
 מהם הלכה אם פסח דוחה שבת או לא ולמדו זה מגו"ש מועדו
 מועדו מתמיד. ובמכילתא פ' בא פ"ה מחלוקת בזה ר' יאשיהו ור'
 יונתן. ואין זכר מהס"ע פרק ה' ששם מפורש ב"ד בניסן שהמו
 ישראל את פסחיהן ויום השבת היה? כן לדעת הס"ע פ"א פסח
 שעשה יהושע ג"כ חל י"ד ביום השבת, שהלא אמרו שם שכ"ה
 בניסן היה ביום השבת. ולפי"ז ר"ה ניסן היה באחד בשבת וע"פ
 בשבת. וגם מזה לא זכרו חז"ל בתלמודים לראיה ששחיתת פסח
 דוחה שבת?

בתענית כ"ט ע"א ובירושלמי שם ה"ה וכתוב ויסעו מהר ה'
 וגו' א"ר חמא בר חנינא אותו היום סרו מאחרי ה' וגו' ופלא שלא
 זכרו החשבון הישר שמפורש בס"ע פרק ח' וע"ש ויותר תמוה הלא
 מ"ש שם בגמ' בבלי ותניא בכ"ט בסיון שלח משה מרגלם נתק
 מס"ע שם?

כן מ"ש בגמרא שם ואמר מר שנה ראשונה עשה משה את
 המשכן כו' ג"כ מס"ע פרק ו' וז' ?
 גם מ"ש שם בתענית הני ארבעים יום נכי חד הוה אמר
 אב"י תמוז דההיא שתא מלוי מלוי דכתיב קרא עלי מועד וגו'
 שמוה

שמוה ג"כ אין זכר בהס"ע. ואדרבה לגי' הישנה בס"ע שם וישונו מתור הארץ מקץ מ' יום ותשעה באב היה. וכ"ה בכתב יד אקספארד וכת"י מינכען וראה בקבלת הראב"ד, לא יחסר יום וסותר לשימת אביו וע"ש בהערה י"ג ?

ב) ולפעמים מצינו שהירושלמי מעתיק הס"ע ובבבלי ויתר ספרי הו"ל אין זכר מהברייתא, אף כי כבר ידענו שהירושלמי השתמש בהס"ע רק במקומות מעטים כמו לדוגמא בירושלמי שבת פ"א ה"ח אין מקיפין על עיר של עובדי כוכבים פחות מג' ימים קודם לשבת הרא דתימר במלחמת הרשות אבל במלחמת חובה אפילו בשבת שכן מצינו שלא נכבשה יריחו אלא בשבת ע"כ וכבר העירותי שכוונת הירושלמי מהראיה מכבישת יריחו להס"ע פ"א ששם מפורש שמלחמת יריחו היתה ביום השבת.

אבל בבבלי שבת ד' י"ט ע"א מתוספתא עירובין פ"ג ת"ר אין צדין על עירות של עובדי כוכבים פחות מג' ימים קודם לשבת ואם התחילו אין מפסיקין וכן היה שמאי אומר עד רדתה אפילו בשבת ע"כ [ובתוספתא כת"י הגי' וכן היה הלל הזקן דורש כו'] ובספרי שופטים פ' כ"ב מכאן אמרו אין צרים על עיר של גוים פחות משלשה ימים קודם לשבת. ומהראיה מכבישת יריחו שהיתה בשבת אין שום זכר בגמ' ובתוספתא ובספרי. ועי"ז לא העלו שום נפקא מיני' בין מלחמת הרשות למלחמת מצוה, וכן גם בזה, שלדעת הבבלי בעינין שלשה ימים קודם השבת אבל לדעת הירושלמי מותר אף בתוך שלשה ימים —

ולפלא על מ"ש במדרש במדבר רבה נשא פ' י"ד ושם פ' מסעי פכ"ג. ובתנחומא נשא שם וו"ל אפרים מעזו ראשי מדבר ביהושע כו' והוא עשה מלחמה בשבת שנאמר ויהי וגו' ואם יאמר לך אדם האיך חלל יהושע את השבת אמור לו עפ"י הקב"ה עשה ע"כ וכ"ה בבחי' נשא שם ובילקוט יהושע ר' ו' בשם הירושלמי שבת ולפינו ליתא בירושלמי שם. ונראה מזה שדעת בעלי מדרשים הללו שמה שנלחם יהושע בשבת עשה שלא כדון והוראת שעה היתה וכן כתב הריד"א בפיו' ליהושע שם. וו"ל הספורנו דברים י"א כ"א איכה נדע הדבר כשיצוה לשעה איוה מצוה כגון אליהו בהר הכרמל ויהושע שהקוף יריחו בשבת עב"ל וכ"ז כנגד הס"ע והירושלמי שע"פ דין היה מותר ללחום בשבת.

אמנם באמת נודע כי בזמן קדום נהגו איסור להלחם בשבת כמ"ש במגילת השמונאים א' פ"ב ובקדמוניות ליוסף ח"ב ספר י"ב פ"ב ובמלחמות היהודים ס"ר פ"ז, ובספרו נגד אפיון צד י"ב ביוחסין השלם בשם סופר יוניי הנה נמצא עם הנקראים יהודים כו' ומנהגם לשבות מדי שבת בשבתו, בו לא יצאו למלחמה, ויהי היום בבוא בתלמיוס בן לאגוס עם כל חילו על העיר הזאת, האנשים האלה הרבקים במנהג זה לא דאגו לקריתם ובכן נפלה כל ארצם לשלל ביד הצר ע"כ ועוד

ועוד בעל ספר היובלים פרק נ' כותב ואיש אשר יעשה מלחמה ביום השבת מות יומת.

ודע שהרס"ג באמונות ודעות מאמר ג' והראב"ע בפ' נשא ובפ' פקודי כתבו שמלחמת יום השביעי ביריחו לא היתה ביום השבת וזה כנגד הס"ע והירושלמי?

ואולי כתבו כזה רק כנגד הקראים כי הקראים התמרמרו ע"ז כמו שנראה להקראי מרדכי בן נתן בס' לבוש מלכות ד' ס"ה ו"ל על יהושע תלמידו של משה אמרו כי הלל השבת ביריחו ע"כ ואפשר שעליהם כוון הרמב"ם ה' שבת פ"ב ה"ג שקרא אפקורסים לאלה שמתמרים ואומרים כי מן התורה אסור פקוח נפש בשבת. ועי' פרקי דר"א פ' נ"ב. [ובתוספתא שבת פרק ט"ז א"ר יוסי מנין לפקוח נפש שדוחה את השבת שנאמר את שבתותי תשמרו וכול במילה ועבודה ופיקוח נפש ת"ל אך חלק ולא הביא הראיה מכבישת יריחו שמוכא בס"ע כאן? אמנם בנמרא יומא פ"ה ע"ב הגי' ר' יוסי בר' יהודה ובמכילתא תשא ר' יוסי הגלילי אבל בתוספתא כת"י הגי' ר' יוסי סתם] —

ובירושלמי מועד קמן פ"ב ה"ד ריב"ל שאל לרשב"ל מהו לוקח מן העובד כוכבים, א"ל אימת רבי שאל בשבת ותני כו' כיצד היה עושה מראה לו כסין של דינרין והעובד כוכבים חותם כו' שכן מצינו שלא נכבשה יריחו אלא בשבת. אבל בבבלי בכא קמא פ' ע"ב ובגיטין ה' ע"ב הלוקח בית בארץ ישראל כותבין עליו אונן אפילו בשבת, בשבת ס"ד אלא כדאמר רבא אומר לנכרי ועושה, ואע"ג דאמירה לנכרי שבות משום ישוב ארץ ישראל לא גזרו כו' ע"כ ואין רמז גם פה מהראיה מכבישת יריחו שהיתה בשבת הנוכרת לענין זה בירושלמי? ונודע שאמירה לנכרי לכתוב בשבת לדעת הרמ"א היא שבות דשבות ועי' במ"א ש"מ סק"י שמביא מל' הרמ"א. אבל שבות בעצמה לפי דעת הבבלי לא התירו וראה באור זרוע ה' שבת סי' פ"ד סי' כ"ה וזה להפך מדעת הירושלמי שהתירו משום ישוב א"י אפילו שבות בעצמה וגם שבות דאית ביה מעשה. וכמו שתורה ע"ז הראיה מכבישת יריחו. —

שם יומא פ"א ה"א תני כל שבעת ימי המלוואים היה משה מושח את המשכן כו' וזה מס"ע פ"ז אולם בבבלי שם בפ"א אין כל זכר מזה. וראה שם בד' ז' ע"ב.

שם בירושלמי יומא וכו' במסורה מת אהרן כו' כ"ז מס"ע פ"ט וגם לזה אין זכר בבבלי רה"ש נ' ע"ב ותענית ט' ע"א ע"ש. —

ביצה פ"ב ה"א א"ד ליעזר אתיא כמ"ד במרה נתנה השבת ברם כמ"ד באלוש נתנה השבת עומדין באלוש ומהירין באלוש. וכבר העירותי שם"ש ברם כמ"ד באלוש נתנה השבת הכוונה להס"ע פרק ה' ששם מפורש באלוש נתנה להם השבת ושם עשו שבת ראשונה. שנאמר וישבתו העם ביום השביעי וגו'.

ולזה כוון הכוזרי מאמר שני שאמר שהתחלת השבת אינה כ"א מסיני

מסיני ומאלוש קודם לכן ע"כ וחכם אחד הקשה בזה על הכוורי ולא ידע שדבריו נובעים מס"ע כאן.

והגר"א בביאורו כאן פ'י שמשנה לא אמר להם עד שבא לאלוש ודבריו במחכ"ת סותרים להירושלמי שנראה לעין שחלוקי העות בזה אם במרה או באלוש נתנה להם השבת. אמנם עפ"י דברי הגר"א יש לתרץ קושית התום שבת ד' פ"ט ד"ה כאשר וקושית הלכה טוב פ' בשלח ט"ז כ"ג גם מה שהקשה הרא"מ בשלח שם ד"ה ויום אחד וראה בס' והוהיר ח"א צד י"ה. אבל בבבלי ביצה ט"ז ע"ב שבת פ"ג ע"ב וסנהדרין ג"ז ע"ב ועוד בכמה ענינים שונים בגמרא אין זכרון מדעת הס"ע כאן שבאלוש נתנה להם השבת.

ג) וכן נגד זה הבבלי מביא הס"ע עפ"י רוב ובירושלמי אין זכר ממנו כמו לדוגמא בתענית כ"ח ע"ב הובקעה העיה בי"ז הוה והכתיב בחדש הרביעי בתשעה לחודש וגו' ותבקע העיר וגו' אמר רבא לא קשיא כאן בראשונה כאן בשניה דתניא [בס"ע פ"ל] בראשונה הובקעה העיר בתשעה בתמוז בשניה בי"ז בתמוז ע"כ וע"ז אנו סומכים שעושים בי"ז בתמוז תענית כמו שמפורש בהראשונים. אבל בירושלמי תענית פ"ו ה"ח כתיב בתשעה לחדש הובקעה העיר ואת אמר הכין [שהיה בי"ז]? א"ר תנחום בר' חנילאי קלקול השבונות יש כאן הה"ד ויהי בעשתי עשרה שנה באחד לחדש וגו' למלך שהיה יושב ומחשב השבונות באו ואמרו לו נשבה בנך ונתקלקלו השבונותיו ע"כ והנה דחקו את עצמם ואמרו שקלקול השבונות היה שם ולא זכרו מהס"ע המובא בבבלי הנה"ל?

והנה ר' תנחום בר' חנילאי תלמיד ר' יהושע בן לוי שהיה הרבה דורות קודם בזמן מרבא לא ידע מהס"ע! רח"ש ג' ע"ב מקשה ר' יוסף על ר' יוחנן שסובר שאין מונין למלכי ישראל אלא מניסן. ותניא [בס"ע פכ"ט] אותו זמן לשנה הבאה עלה עזרא בו ע"כ אבל בירושלמי שם מובא ג"כ דברי ר' יוחנן והאמרא היפא נושא ונותן בזה. וידוע שחיפא בירושלמי הוא עיפא בבבלי ובנו של רחבא חיפא דפומבדיתא ובכ"ז ר' יוסף אמורא דפומבדיתא ידע מהס"ע וחיפא לא ידע מהברייתא —

יומא ע"ג ע"ב מיתבי כל כהן שאינו מדבר ברוה"ק בו שהרי שאל צדוק ועלתה לו אביתר ולא עלתה לו בו. וזה מהס"ע פ"ד אבל בירושלמי שם פ"ז סח"ז מובא כל הסוגיא כמו בבבלי ורק הראיה מהס"ע נשמטה?

ונראה בהכרח שלפני בעל הילקוט שופטים ר' ע"ז לא היה עוד בגמ' בבלי שם הראיה מהס"ע וזה תימה גדולה בעיני!

וכן נשנה המאמר בבבלי סוטה מ"ח ע"ב בענין אחר מאן נביאים ראשונים בו בימי דוד זמנין סליק וזמנין לא סליק שהרי שאל צדוק ועלתה לו בו ובירושלמי שם פרק ט' הי"ג מובא כל הסוגיא והראיה מס"ע חסרה? ה"ש י"א י"ב י"ג י"ד י"ה י"ו י"ז י"ח י"ט

זבחים קי"ט ע"ב תמורה י"ד ע"ב ועוד בכמה מקומות בבבלי מובא מהס"ע פי"ג פרטי החשבון מהי שמואל יעו"ש כמו שהעירו ע"ז רש"י ותוס' שם ושם. אבל בירושלמי בכורים פ"ב ה"א ועוד בכ"מ לחמשים ושתיים מיתת שמואל הנביא ר' אבה בריה דר"פ ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי בכל עצב יהיה מותר וגו' חנה שרבתה בתפלתה קצרה בימיו של שמואל הרמתי שאמרה וישב שם עד עולם והלא אין עולמו של לוי אלא חמשים שנה דכתיב ומבן חמשים שנה וגו' והידלוק חמשים ותרתי אר"י בר בון ושתיים שגמלתו. ומה שלמד הירושלמי מקרא וישב שם עד עולם סותר למ"ש בספרי בהעלותך פ' ס"ג ובבבלי תולין כ"ד ע"א שבשולה ובית עולמים ליום אין נפסלים אלא בקול ושנים אין פוסלים במ שכן מפורש שם יכול אף בשולה ובבית עולמים כן [שהיו נפסלים בשנים] ת"ל לעבוד עבודה עבודה וגו' לא אמרת אלא בזמן שהעבודה בכתף וכ"ה להלכה ברמב"ם פ"ג מה' כלי המקדש ה"ח וראה בספר המצות להרמב"ם שרש שלישי וברמב"ן ובמפרשים שם. והקרא וישב שם עד עולם הלא בזמן שילה נאמר?

ואפשר שהירושלמי הולק על הברייתא הנ"ל, וחשב שזה רק לסימנא בעלמא. וכמ"ש במכילתא משפטים פ"ב רבי אומר בא וראה שאין העולם אלא חמשים שנה שנאמר וישב שם עד עולם [א"צ]. עכ"פ ללא שלא זכרו חשבון הס"ע המוכיח ממקראות פרטי חיי שמואל —.

ובפי' המיוחס לרש"י בתענית ה' ע"ב כתוב וז"ל ימיו של שמואל נ"ב שנה דכתיב עד יגמל הנער וגו' וכ"ד חדשים כו' וכתוב וישב שם עד עולם עולמו של לוי חמשים שנה שנאמר ומבן חמשים שנה בכורים ירושלמי, ובסדר עולם המצא כשני דפין תוספות על זה עכ"ל והנה גם מזה ראות שלא מידי רש"י הפי' הזה שלא התעורר מאומה על כל הדברים שהערנו ולא ידע ואשם שלא תוספת הוא בס"ע רק דבריו קבלה. ושנתק מהס"ע בכ"מ בגמ' בבלי.

אח"ז ראיתי שגם בפי' רש"י שמואל א' פסוק כ"ב כתוב וז"ל וישב שם עד עולם עולמו של לוי חמשים שנה שנאמר ומבן חמשים שנה וגו' וכך היו ימיו של שמואל כו' ומפרש אח"ז גם עפ"י הס"ע בלא הזכרת שמו!

ובמזות פ"ב מובא ברייתא דס"ע פרק ל' וכן עוד בכ"מ ובירושלמי שם אין שמץ דבר מזה.

ב"ב כ"ה ע"ב שרזי נביא עומד בעשר ומוזיה על ו"א וזה רומז להס"ע פכ"ו ובירושלמי שם מובא כל הסוגיא ומהראיה מס"ע אין זכר.

מגילת ד' ל"א ע"א יו"ט האחרון של פסח קורין ויהי בשלח. ולכך אנו קוראים השירה ביום השבעי של פסח עי' רש"י, וזה מס"ע פרק ה' באותה שעה אמרו ישראל ישירה ויום ה' היה ועי' פרקי דר"א פמ"ב. וכן מ"ש בגמרא שם ומפטירין עוד היום. ופירש"י לפי שמפלתו

שמפלתו של סנהרב בליל פסח היה זה ג"כ מס"ע פרק כ"ג ומכל זה אין זכר בירושלמי מגילה שם — .

ד) וגם בש"ס בבלי שראינו לעיל למרי שמביא הס"ע תמיד בכ"ז יש ראיות מוכרחות שנפקד זכרונו במקומות רבים; מלבד המקומות שהבאתי למעלה ראה עוד לדוגמא ברה"ש ד' ב' ע"ב מבאי דמעשה דאב קדים דלמא מעשה דשבט קדים לא ס"ד דכתיב אחרי וגו' ולא זכרו הס"ע פרק ט' שמפורש שם דמעשה דאב קדים ובנוסחת כתב יד אקספארד מפורש שמלחמת סיחון היתה באלול.

שם י"א ע"א בפסח נולד יצחק מנלך כו' אלא דקאי בתג וקאמר לה בניסן אתני בשתא ירחי כו' אבל בס"ע פרק ה' מפורש במ"ו בניסן באו המלאכים אצל אברהם אבינו לבשרו ובאותו הפרק לשנה הבאה נולד יצחק שנאמר למועד אשוב ועי' בתוס' שם ד"ה אלא שהביאו הס"ע. ובכתב יד אקספארד ובילקוט שמות ר' קע"ב מעתיק ג"כ הס"ע וליתא המלות שנאמר למועד אשוב וגו' וכן הנכון ע"ש בגמרא .

שם י"ג ע"א ממאי דאקריבו דלמא לא אקריבו לא ס"ד כו' ואין זכר ממ"ש בס"ע פרק י"א: בששה עשר בניסן הקריבו בני" את העומר שנאמר ויאכלו מעבור הארץ וגו' וראה בקדושין ל"ו סע"ב שגם שם לא הזכירו הס"ע ועי' ירושלמי הלה פ"ב ה"א ובספרא בהר פ' א' — .
במגילה ד' י' ע"א מרחו למצוא אחרי דעת מי שסובר שקדושת ירושלים לא במלה ולא זכרו ברייתא דילן בפ"ל שראשונה ושניה יש להן ושלישית אין להן שמוכח מזה שגם קדושה אחרונה לא במלה כמו שתמרו ע"ז בתוס' שם ד"ה למה?

מז"ק ט' ע"א ומשכן דרתי שבת מנלן אילימא מדכתיב ביום הראשון וגו' דלמא שביעי לקרבנות . וממ"ש בס"ע פ"ז התהילו ימי המלואים בכ"ג באדר ובאחד בניסן שלמו אין זכרון?
ע"ז כ"ה ע"א א"ר יהושע בן לוי כ"ד שעו כו' ר' שמואל בר נחמני אמר ארבעים ושמונה כו' איכא דאמרי בתוספתא פליגי כו' ולא הביאו הס"ע פ"א ר' יוסי אומר יום התקופה היה?

ה) ולא עוד אלא שלפעמים מצינו לאמורא א"י ובבל שמוקירים בכמה מקומות הס"ע, והברייתא היתה שגורה בפהם, בכ"ז במקומות אחרים לא יזכירוהו ולא חיישי לו כמו לדוגמא רואים אנו. שהס"ע שגור כפי רב כמו שמוכח בגיטין פ"ח ע"א א"ל ר' כחנא ורב אסי לרב כתיב ביה בהושע בן אלה ויעש הרע בעיני ה' וכתוב עליו עלה שלמנאמר וגו' אמר להן אותן פרדיסאות שהושיב ירבעם על הדרכים כדי שלא יעלו ישראל כו' וקושיה ר"כ ור"א ותשובת רב מבואר בפירושו בהס"ע פכ"ב . ובגיטין ד' ו' ע"ב אמר רב יהודה אמר רב כל המטיל אימה יתירה בתוך ביתו כו' בא לירי שלש עבירות גלוי עריות וש"ד והילול שבת . והמקור לזה מס"ע פ"א כמ"ש בתוס' ד"ה שלש . ובשבת ד' י' ע"ב אמר רב חמא בר גוריא אמר רב לעולם יחזור אדם וישב בעיר כו' ומאמרו נובע מס"ע פ"א כמ"ש רש"י שם . ושם פ"ז ע"ב

ע"ב אמר רב יהודה אמר רב כאשר צוך במרה וזה מס"ע פ"ה .
 ובמגילה ט"ו ע"א אמר רב שהעביר יום ראשון של פסח בתענית וזה
 מס"ע פכ"ט ע"ש בפירש"י ובגליון שם ובתשובות הרדב"ז ח"ב סי'
 תת"ה . ובבבא בתרא ז"א ע"א אמר רב חנן בר רבא אמר רב
 אלימלך ושלמון כו' כלם בני נחשון בן עמינדב וזה מס"ע פ"ב .
 ובסנהדרין ק"ה ע"ב והי לשבעת הימים וגו' מה טעם של שבעת
 הימים אמר רב אלו ימי אבלות של מתושלה כו' וזה מס"ע פ"א כמר
 שהעיר ע"ז בפירש"י בב"ר פ"ג ובביאור מהר"פ שם ע"ש . ומ"ש
 בתענית ל' ע"א ובב"ב קב"א ע"ב עולא אמר יום שבמל בו הושע
 ב"א פרדיסאות כו' שמקור המאמר בס"ע פכ"ג . נשנה בירושלמי
 תענית פ"ד ה"ה בשם ר' חייה בר אשי בשם רב ע"ש — .

וכנגד זה מצינו מאמרים בשם רב שסותרים לדעת הס"ע ועל
 איזה מהם התעוררה הגמ' להקשות מהס"ע כמו בזבחים ס"א ע"ב אמר
 רב הונא אמר רב מובח של שילה של אבנים היה כו' מתיב רב
 אחא בר אמי אש שירדה מן השמים כו' והברייתא שהביא
 ר"א ב"א מקורה בס"ע פרק ט"ו . [ובילקוט יתרו ר' ש"י הוא
 דאמר כי האי תנא ר' יוסי אומר מובח של נחושת הלול כו' ובהכרח
 ט"ס זה שא"כ יהיה סותר לברייתא הנ"ל וצ"ל ר' נתן אומר וכמ"ש
 בזבחים שם וכ"ה באמת בילקוט ד"ה ר' אלף פ"ד . וביקרא רבה פ"ז
 תני בשם ר' נחמיה קרוב למאה ושש עשרה שנה היתה האש מיתוקרת
 בו . והחשבון משובש ואולי צ"ל קרוב לתפ"ז שנה . וגם מ"ש בענין זה
 ההינדק פ' צו קל"ב דבריו שם נפלאים ולא זכותי להבינם ע"ש] .

זבחים ק"א ע"ב אמר רב משה רבינו כהן גדול וחולק בקדשי
 שמים ושם בד' ק"ב ע"א מתיבוי חמש שמחות היתה אלישבע כו'
 והברייתא שהקשו על רב מקורה בס"ע ע"ש בפירש"י .
 ובמגילה ט"ו ע"ב אמר רב [בן גי' הילקוט ריש מלאכי ובע"י
 במגילה שם] מלאכי זה מרדכי ולמה נקרא שמו מלאכי כו' מתיבוי ברוך
 בן נדיה ושריה בן מחסאי כו' תיובתא . והברייתא שתמהו ממנה על
 רב מקומה בס"ע ספ"ב . ובב"ב ז"א ע"א אמר רב אבצן זה בועז זה
 כנגד הס"ע פ' י"א . ובשבת קי"ט ע"א אמר רב יהודה אמר רב אלמלא
 שצרו ישראל שבת ראשונה לא שלטו בהם כו' וזה כנגד הס"ע פ"ה
 שמבואר שעשו שתי שבתות קודם מתן תורה . וכן בפרקי דר"א פ"ת
 ושתי שבתות שבתו לישראל עד שלא ניתן להם כו' ובשותר טוב
 מזמר צ"ב ושתי שבתות שבתו כו' .

ובפסחים ד' ו' ע"ב אמר רב מנשיא בר תחליפא משמיה דרב זאת
 אומרת אין מוקדם ומאוחר בתורה אמר ר' פפא לא אמרן אלא כו' ולא
 הביאו ראיה מהס"ע טכמה מקומות שאין מוקדם ומאוחר בתורה כמו
 לדוגמא לדעת הס"ע פ"א מלחמת המלכים היתה קודם ברית בה"ב
 ושהפרשיות נאמרו שלא כסדרן וראה ברש"י יהושע ח' פסוק ל' ודבריו
 נובעים מהס"ע פ"א וברש"י מלכים א' ג' כך שנינו בס"ע למדנו
 שאין הפרשיות כתובות כסדר — .

וכן לר' לוי המורגל בהס"ע כמו שיעני' בגימטין ס' ע"א דאמר ר' לוי שמונה פרשויות נאמרו ביום שהוקם בני המשכן וזה עפ"י ס"ע פ"ז וחי'. ובירושלמי ברכות פ"ד אמר ר' לוי חנה שרכתה בתפלה קצרה כו' וזה מס"ע פ"ג. ובבב"ר פ' נ"ז ר' לוי בשם ר' יוסי בר חלפתא אמר בירידתן למצרים נולד איוב כו' וזה מס"ע פ"ג. ובתנחומא וישלה אות כ"ו במה ברכו א"ר לוי ברכת אבליים ברכו וזה מס"ע פ"ב ע"ש בהערותי [ובבראשית רבה פ' ע"ח ר' ברכיה בשם ר' לוי אמר כל אותן הרשים שעשה יעקב בבית אל היה מכבד כו' וזה מס"ע פרק ב' שעשה שם ששה חדשים מקריב למקום] ועוד מצינו מאמרים לר"ל הנובעים מהס"ע.

ואולם מצינו לו מאמרים נגד דעת הס"ע כמו בבב"ר פ' י"ז ר' לוי אמר צווחו על שש מצות כו' וזה להפך מס"ע פ"ה שגל שבע מצות נצטווה. ושם פ' מ"ג א"ר לוי אף זה לא מצינו מידו שמשם קרא עליו כו' וזה כנגד הס"ע פ"א ע"ש בהערותי. וביוקרא רבה פ"א א"ר לוי כל ז' ימי אדר היה משה מבקש תפלה כו' וזה להפך מהס"ע פ"ז בששה בו ויאמר ה' הן וגו' וכדעת הס"ע כ"ה במדרש דברי הימים של משה [בוהמ"ד חדר ראשון]. ובתנחומא פ' וירא אות מ"ו אמר ר' לוי עלה בחמישי ומחמישי לחמישי כו' וזה שלא כהס"ע פ"ה כמו שמוכח לקמן במבוא פרק י"ד.

ור' שמואל בר נחמני שהשתמש הרבה בהס"ע כמו שמבואר לקמן במבוא פ"ה בכ"ז מצינו לו בשוחר טוב פ"ח רשב"ג אמר בתאים הוה ויאש טמון כנגד הס"ע פ"ה שבקדשי קדשים היה טמון. ובמדרש איכה רבתי רשב"ג אומר שבט זבולון ונפתלי גלו תחילה להפך מדעת הס"ע פכ"ב שראובן וגד גלו תחילה. ועי' בפ"י היריד"א בכ"מ בשם הס"ע —.

ור' חייא בר אבא שמביא מאמרי הס"ע בכמה מקומות כמו בירושלמי יומא פ"א ה"א אר"ה בר בא בני אהרן באחד בניסן מתו וזה מס"ע פ"ז. ובפסוקתא רבתי מובא בילקוט מלכים ר' קע"ט ר' חייא בר אבא אמר משלי אמר תחילה ואח"כ שה"ש ואח"כ קהלת וזה מס"ע פט"ו ועוד בכ"מ מביא מאמרי ס"ע בשם ר' יוחנן רבו.

ואולם מצינו לו מאמרים נגד הס"ע כמו במגילה ג' ע"ב אר"י ואיתימא ר' חייא בר אבא והאנשים אשר היו עמו וגו' ומאי ניהו אנשים זה חגי כו' אינהו עדיפי מיניה דאינהו נביא ואיהו לאו נביא וזה שלא כהס"ע פרק כ' שחושב דניאל בין המ"ח נביאים. ובשבת ק"ה ע"ב אר"ה בר אבא לר' יוחנן ויעברו העם וגו' אשר האריכו ימים א"ל בבלאי ימים האריכו שנים לא האריכו ע"ב ותשובת ר' יוחנן נובע מס"ע פרק י"ב ורחב"א לא ידע מזה.

ור' נחמן סתם שהוא ר' נחמן בר יעקב כדעת התוס' כנידע, רואים שהשתמש בהס"ע כמו בע"ז י' ע"א א"ר א"ר נחמן בגולה אין מונים אלא למלכו כו' נפק דק ואשכח דתניא [בס"ע פ"ל] בגולה אין מונים כו'. ובסיטה מ"ח ע"ב ר' נחמן אמר זמנן בישי דוד וזה מפ' י"ד. ובתענית

ד' ע"ב א"ל ר' נחמן לר' יצחק מאי דכתיב והי כאשר זקן שמואל הוא בר נ"ב הוה וזה מס"ע פי"ג.

אבל במגילה ט"ו ע"א לגירסת הגמ' שלפנינו ר' נחמן אמר מלאכי זה מרדכי מיתבי ברוך כו' וזה מפ"ב כמ"ש לעיל. ובסנהדרין ז"ו ע"א ר' נחמן אמר על עסקי גוג ומגוג היו מתנבאין שנאמר כה אמר ה' וגו' וזה שלא כס"ע פ"ב שלא נחשבו בין המ"ח נביאים. וביבמות ס"ד ע"א א"ל רבא לר' נחמן וליקף מיצחק כו' וע"ש שתילק על הס"ע פ"א ראה בתוס' שם ד"ה וליקף.

וכן ר' אחא בר יעקב בב"ב קכ"א ע"ב אלא אמר ר' אב"י לא נגזרה גזירה לא על פחות כו' ומיישב ע"ז הברייתא דס"ע פ"ט הנוכרה שם למעלה. ובגיטין פ"ח ע"ב אמר ר"א ב"י ש"מ מהרה דמרי עלמא תמני מאה ונ"ב הוה וזה עפ"י חשבון הס"ע פכ"ח.

אבל בע"ז י' ע"א הוא, ר"א ב"י, סבר דחוי קא מדחי ליה נפק דק ואשכח דתניא כו' וזה מס"ע פ"ל כמ"ש. ובשבת פ"ז ע"ב ר' אחא בר יעקב אומר ששי למסען וזה כנגד הס"ע פרק ה'.

וכן רואים לאביי שמביא הס"ע כמו מנחות ק"ט סע"ב א"ל מר קשישא בריה דר"ח לאביי ר' מאיר האי קרא דר' יהודה מאי עביד ליה לכדתניא אחר מפתלו של סתורב כו' וזה מס"ע פכ"ב. ובנוזר ל"ב ע"ב אמר אביי ולא ידעין לאימת והכתיב שבעיים שבעים וגו' וזה עפ"י הס"ע פכ"ה וע"י בפירש"י שם.

אולם בכמה מקומות מצינו בש"ס בשם אביי תמוז דהאי שתא מילויה מילוה וזה כנגד הס"ע פ"ח כמ"ש לעיל. ובבבא בתרא ק"ב ע"א א"ל אביי לר' פפא פנתס דובין כו' אלא אימא דנפלה ליה משרה חרמים ופי' הרשב"ם עם הרמי גבוה שחוזרת לכהנים בזובל. אבל לפי המבואר בס"ע פ"ב היה היובל הראשון אחר מיתתו של אלעזר כ"ב שנה?

ורבא שמביא בכ"מ הס"ע כמו בתענית כ"ח ע"ב אמר רבא לא קשיא כאן בראשונה כאן בשניה דתניא [ס"ע פ"ל] בראשונה כו' ובמגילה י"א ע"ב אמר רבא שנים מקומעות הוו תניא נמי הכי [בילקוט, דתניא] ועוד שנה אחרת כו' וזה מס"ע פכ"ח כמ"ש ברש"י [וצ"ל בגמ' ועוד שנה אחת כמו שהוא בילקוט אסתר]. ושם להלן מ"מ קשי קראי אהרדי כתיב מלאת לבבל וכתוב לתרבות ירושלים אמר רבא לפקידה בעלמא ותשובת רבא נובע מס"ע פכ"ט שכן כתוב שם: הרי הוא אומר כי לפי מלאת לבבל שבעים שנה למלאות [בכתי"א וכי"מ ואומר] לתרבות ירושלים וגו' נ"ב שנה שעשו בגולה ועלו [כן הנוסח הישר בכת"י אקספארד ומינכען ובילקוט ריש עזרא בשם הס"ע] ובדפוס לפנינו שעשו ישראל במלכות כשדים ועלו והרואה בילקוט דניאל ר' אלף ע"ז יראה שהיה לפניו בהגמ' מגולה נוסח הס"ע. ובסנהדרין צ"ג ע"ב אמר רבא דמוכח ודאין כו' בר כוויבא מלך תרתין שנין ופלגא בו' מס"ע פ"ל. ובערכין י"א ע"ב אמר רבא ותסברה שירה דיומא כו' ומפרש הברייתא דפ"ל ע"ש.

ובנגד זה מצינו לרבא מאמרים לסתור דעת הס"ע כמו ב"ב ט"ו
 ע"א רבא אמר איוב בימי מרגלים היה וזה להפך מס"ע פ"ג שכשעלו
 ממצרים מת איוב. ובשבת פ"ו סע"א רבא אמר דכ"ע בר"ח אתו
 למדבר סיני כו' מה להלן ר"ח אף כאן ר"ח וע"ז חולקים כמה אמוראים
 ועי' פסחים ר' ע"ב ובתוס' שם ר"ה ממאי ולא זכר שבס"ע פ"ה כתוב
 מפורש שבר"ח באו למדבר סיני ובכת"י אקספארד וכת"י רס"ט הגי'
 בשני בשבת באחד בסיון נסעו מרפידים ובאו להן למדבר סיני וכן
 העתיק בשם הס"ע המוטט פ' עקב. ובשבת ד' פ"ו ע"א רבא אמר
 ששי לחניתן וזה להפך מס"ע פ"ה ע"ש. וע"ש בס"ע הגי' בשלישי בששי
 לחדש ופי' בחודש השלישי בששי לחדש. והס"ע תפס תמיד לשון
 ה'רא. וכדברי בן העתיק גם מאיר בתרגומו והמפרש עי' יוסף שגה
 כאן בפירושו. ובמוטט שם ליתא מלת בשלישי. וביבמות ס"ד ע"א
 א"ל רבא לר"ג ויליף מיצחק כו' וכבר העירותי שזה שלא כהס"ע פ"א.

ור' נחמן בר יצחק שהיה רגיל בהס"ע כמו שיעי' בעירובין י"ט
 ע"ב מתקיף לה רב נחמן ב"י אלא מעתה דכתיב גבי אלקנה וילך כו'
 וזה מס"ע פ"כ ע"ש ברש"י. ובסנהדרין כ' ע"א אמר ר' נחמן ב"י
 ששהה מלכות בית דוד שתי שנים ומחצה וע"ש ברש"י ותוס' שדברי
 ר' נחמן נובע מס"ע פ"ד. ובסוטה מ"ח ע"ב אלא אמר ר' נחמן ב"י
 מאן נביאים הראשונים כו' וזה מס"ע פ"ל. ובערכין ל"ב א"ר נחמן
 ב"י מנו יובלות לקדש שמיטין וזה עפ"י שימת הס"ע כמ"ש בפרק כ"ג:
 ב"א ביובל בשנה הרביעית בשבוע.

ובילקוט מלכים ר' רל"ו מעתיק מס"ע גורם בארבע לשבוע
 שהיא י"ח ליובל וכ"ה בכת"י אקספארד אולם נוסח הדפוס עיקר
 שכאשר תחשוב שנה היא שהיא שנת י"ד לחזקיהו עד י"ח ליאשיהו
 שהיתה שנת יובל תמצא ששנת י"ד לחזקיהו ב"א ביובל ד.ה.

ובפרק כ"ד אותה שנה היא היתה תחילה של יובל ועי'
 בערכין ל"ב ע"ב משגלה שבט ראובן וגד כו' וחולק על הס"ע בזה.
 ושם בערכין הנך שני דאגלינהו כנחרב עד דאתא ירמיה אהדרינהו לא
 קחשיב לרו ובפירוש המיוחס לרש"י שם פי' דאותה השנה שחזרו בימי
 יאשיהו התחילו למנות ליובל וצא וחשוב מאותה שנה כו' וכך מצאתי
 בס"ע ב"ח ליאשיהו היה תחילת היובל כו' ע"ב וביותר באור בספר
 הישר לר"ת סי' תצ"א וז"ל ול"ג תלת וכן פי' רש"י דלא מנו יובל מבי
 גלות עשרת השבטים עד ר"ח [צ"ל רי"ח] ליאשיהו דאמרינן בס"ע
 בשנת י"ח ליאשיהו היתה תחילתה עכ"ל ונפלא ממני ראיחם שהבינו
 ממ"ש בס"ע כאן שבשנת י"ח ליאשיהו התחילו למנות ליובלות,
 ושמאלות עשרת השבטים עד הזמן ההוא לא מנו כלל יובלות ושמיטין,
 וזה אי אפשר ללמוד מס"ע שלפנינו, ואדרבה הלא מפורש מס"ע
 פכ"ג שמנו יובלות ושמיטין גם אחרי גלות השבטים וששנת י"ח
 ליאשיהו חל בתחילת היובל האחרון. וז"ל רש"י ביהוקאל א' ב' היובל
 האחרון בתחילת י"ח ליאשיהו וכן שנינו בסדר עולם שהיא היתה
 תחילת

תחילת היובל ע"כ וראה בתשובת הרלב"ה דף נ"ב וצ"ע.
 אולם מצינו לר' נחמן ב"י מאמרים להפך משיטת הס"ע כמו
 ביבמות ס"א ע"ב רנב"י אומר האי תנא הוא דתניא אין בתולה אלא
 נערה וכה"א והנערה וגו' וראה בתום' שם ד"ה אין שחולק על הס"ע
 פ"א. ושם צ"ח ע"ב ר"נ בר יצחק אמר הכי קאמר כדבר ה' וגו'
 כשם שנהפך כו' וזה להפך מדעת הס"ע פי"ט ע"ש בתום'. ובמגילה
 ט"ז ע"א אמר רנב"י [כן גי' הע"י והילקוט] מסתברא כמ"ד מלאכי זה
 עזרא וכו' להס"ע פ"כ שחושבם לשנים בין המ"ה נביאים.

(ו) וליישב כ"ז הנראה לפלא בעיני כל מבין איך שבהרבה
 מקומות נמשכו חז"ל בתלמוד בבלי ובירושלמי ובשאר ספרי חז"ל אחרי
 הס"ע והשבוהו כמקור נאמן שאין לחלוק עליו וכנגד זה רואים
 שבמקומות אחרים לא זכרוהו וחולקים עליו. לדעתי לא נרחיק ממטרת
 האמת אם נחליט ונאמר שהברייתא דס"ע אף שהיתה מסודרת וכתובה
 בספר [מבוא לעיל] לא היתה תמיד לנגד חז"ל וע"כ לא זכרוהו
 במקומות רבים שראוי להזכירו; ואין לומר שהברייתות מס"ע שלא
 זכרו בתלמודים זה משום שלא קבלון אותן ולא סמכו עליהן ובטלו
 אותן והלא כבר הראנו שדברי הס"ע היה בעיני חז"ל בבבלי וירושלמי
 ויתר ספרי חז"ל כדברי קבלה מוזן קדום ולא יסור איש ממנו.
 והרבה ממאמריו ננתקו במשנה, ובמקומות אחדים דקדקו לפרש מלוי
 כדרכם במגילת תענית;

וגם מדרשי הס"ע שנראים שמקורם נובע ממדרש המקרא ולא
 מקבלת אבות, גם על מאמרים כאלו שיצאו מדרש הכתוב חביבים
 לחז"ל כמו לדוגמא במגילה ט"ז ע"ב גדול ת"ת יותר מכבוד אב ואם
 שכן אותן שנים שהיה יעקב אבינו בבית עבר לא נענש ולמדו זה
 שם ממ"ש בס"ע פ"ב שדרשתם מדיוק הכתובים. וברה"ש ג' ע"ב
 וישמע הכנעני וגו' ס"ע פ"ט ובתענית ט' ע"א וס"ע פ"י שהדרש
 שדרשו הכתובים הוא ממדרש המקרא.

וא"כ מי חכם ויבין את אלה ויאמר שהברייתות מס"ע עזכרם
 חז"ל זה מטעם שקבלון והשבון לדברי קבלה והברייתות שלא זכרו
 בטלו והשבו כמויפות ועל מה? מאי אולמי הא מהא? מאי חזית
 שהברייתא שהזכירו היא אמיתית ושלא הזכירו היא כתיצונות ובטלה?
 הלא ראינו שעפ"י רוב הברייתות מס"ע שנעתקו בבבלי אין זכרון
 מהם בירושלמי, ולפעמים להפך שהירושלמי מעתיק מס"ע ובבבלי אין
 שמי' מזה. ומה הנסיבה? גם הברייתות שנעתקו מס"ע במכילתא
 כפרא ספרי ותוספתא אך מעט מועיר מהן מובאים בהתלמודים ועפ"י
 רוב אין זכרון מהן שם?

גם אין להוציא משפט מעוקל שלוח לא זכרו חז"ל הס"ע בכמה
 מקומות יען שחשבו הברייתות האלו שלא זכרו לנוספות מוזן מאוחר,
 ובפרט לפי השערתו למעלה שר' יוחנן סדר הס"ע והוסף מדעתו; הלא
 בכל אופן היה לחז"ל להזכירן ולהשבן כדברי האמוראים ולהביא
 ראיות לדעתם או לבטלן כדרכם. —

וע"כ ליישב כל השאלות ששאלנו, קרוב בעיני לומר שהס"ע לא היה תמיד לנגד עיני חז"ל לכן לא הביאוהו.

תכלית הדברים בפ' זה. א) מצינו מקומות רבים בבבלי וירושלמי שאין מביאים הס"ע להביא ראיה ממנו לדעתם או להקשות ממנו. ב) לפעמים הירושלמי מביא הס"ע ובבבלי ושאר ספרי חז"ל אין זכרון מהברייתות המובאות בירושלמי. ג) וכנגד זה הבבלי מביא במקומות רבים הס"ע ובירושלמי אין זכר מהברייתות הנעתיקות בבבלי. ד) הירושלמי מפרש לפעמים הכתובים בדוחק גדול ומשבש המקראות מחמת שלא הביאו הס"ע. ה) גם הבבלי שהשתמש הרבה בהס"ע מצינו שבכמה מקומות לא ידע ממנו. ו) יותר מזה מצינו לכמה אמוראי א"י ובבל שהס"ע היה שגור בפיהם. ובכ"ז אינם מוכירים הס"ע במקומות רבים. ז) מכ"ז מוכרחים לאמר שהברייתא דס"ע לא היתה פתחה תמיד לנגד עיני חז"ל. ח) הערות שונות לפרש הס"ע.

פרק ז

הסדר עולם לא היה מצוי בידי הראשונים.

זמן רב אחר חתימת התלמוד מצינו ג"כ לגאונים ולבעלי מדרשים המאוחרים שכתבו בספריהם להפך מדעת הס"ע. ונוכל לאמר שהלקו על הברייתא דס"ע ונטו מדעתה. אבל יותר קרוב לאמת להחליט שזה מטעם שהס"ע לא היה ת"י ואברר דברי בקצור מלן:

ה"ר שר שלום גאון מובא מר' עמרם גאון בסדרו ד' ל' ועוד בהרבה ספרי הראשונים אמר שאין קובעין מדרש במנחה בשבת מפני שבו מת משה [בס' אבן ספיר ח"ב בסופו מביא מתנ"ך ר' שר שלום שמשו רבינו מת בשבת, ומי יודע אולי הוא זה ר' שר שלום גאון הנ"ל?] וכבר העירו ע"ז הר"א אב"ד באשכול ח"ב ה' מ"ק ד' קס"ג והאור זרוע ה' מוצ"ש ובתוס' מנחות ד' ל' ד"ה מכאן והרוקח ה' שבת ס' נ"ו והרא"ש בע"פ ס' י"ג ובתוס' שבמרדכי שם וברד"ק בפ' ליהושע שם ובמנהיג ד' ל"ג ס' ס"ד ובארתות חיים להר"א הכהן ה' שבת בשם ה"ר נתן ובאגור דיני שבת ד' ל"ד ובאבודרהם סדר מוצ"ש ובשו"ת מהר"ם מרוטנבורג ס' י"א ובשו"ת מהר"ל שזה כנגד הס"ע פ"א שו' באדר שמת משה חל בערב שבת. ר' סעדיה גאון מפרש שעל אבנים שהקים יהושע היה כתוב מספר המצות כמו הכתובות בה"ג בענין אזהרות ויפה אמר עכ"ל הראב"ע בפ' לדיברים וכן הביאו בשם רס"ג החוקני והבחיי שם וזה כנגד הס"ע פ"א שנאמר שם וכתבו עליהן התורה בשבעים לשונות.

אמנם מה שהביאו בשם הרס"ג סותר למ"ש רס"ג באזהרותיו

[קובץ מעשי ידי גאונים קדמונים ד' מ"ג] וז"ל שבעים לאומים בכתב על אבנים ספר דת ופרושיו, כי הנה ראוהו בעינינו ולא האזינו מדרשו ע"כ.

רס"ג באו"ד מאמר ג' אומר שמלחמת יום השביעי ביריחו לא היתה ביום השבת, וכבר העירוני שבס"ע פי"א מפורש שהיתה ביום השבת.

כן מביא הרס"ג מספר היובלות ששנת הארבעים למלכות דוד בחצי היובל בארבע בשבוע [בפי' על ד"ה לא' מתלמידי רס"ג בשמו צד ל"ו] וזה כנגד הס"ע פט"ו ששנת הארבעים למלכות דוד היתה בשנת עשרים ליובל וע"ש הערה ג'.

גם מפרש הרס"ג שמ"ש ויסעו מרעמסס וגו' ממחרת הפסח וגו' ממחרת הפסח על מ"ז בניסן וזה דעה יחידית בירושלמי חלה. [לקח טוב פ' מסעי, ובראב"ע פ' אמור בשם רס"ג] וזה כנגד הס"ע פ"ה. כן מבאר הרס"ג שעגל הזהב שבבית אל נגלה תחלה ואח"כ עגל הזהב שבדן [פי' על ד"ה הנ"ל] וזה להפך מס"ע פכ"ב שבגלות ראשונה נטל עגל הזהב שבדן והלך לו. וחולקים בזה אמוראי בפתיחתא דאיכה ר"א ורשב"נ ע"ש.

ואנב אעיר על מ"ש בספר העבור להר"א הנשיא מאמר ג' שער ששי וז"ל וגלות הראובני והגדי במלכות יהוא בן נמשי בשנת ג' אלפים ל"ז לב"ע עב"ל ודבריו תמוהים מכמה טעמים. א) שכאשר תחשוב תמצא שראשית מלכות יהוא משנת ג"א פ"ו. ב) במקרא לא מצינו רמז לגלות הראובני והגדי במלכות יהוא. אמנם מצינו מלכים ב' י' בימים ההם החל לקצות בישראל ויכם הואל וגו' את כל ארץ הגלעד הגדי הראובני והמנשי, וזה רק יורה שתואל הכס אבל לא נזכר שהגלם ואח"כ שם י"ג כתוב ויתן ה' לישראל מושיע ויצאו מתחת יד ארם וגו'. ג) לדעת הס"ע היתה גלות ראובן וגד בימי פקח. ואין לומר שמ"ס בס' העבור שהרי דבריו אלה מוכרחים ממ"ש שם להלן וז"ל ופירושו החשבון הזה תדע כי בשנת ג"א ל"ז גלו הראובני והגדי הוצא ג"א ביובלי ישאר לך לשבוע ל"ז כו' ועוד שם מפני שבשנת ג"א ת"ה התחילו לבנות בית שני והיא היתה שנת כ"ה ליובלות כשאתה חושב לגלות הראובני כו' ע"כ ודברי הר"א הנשיא מובאים בחשב האפוד לרון פרופית דוראן [בסוף ספר העבור] ובמאור עינים מצרף לכסף פרק י"ג וראה בס' בירוסי הכשרי צד 114 בהערה.

ר' שרירא גאון לא זכר מברייתא דס"ע באגרתו היהועה וגם לא רמז עליה כלל. ואם היתה לנגד עיניו בוודאי לא מנע מלהוכירה וליחסה לר' יוסי.

בעל מדרש במדבר רבה, בן דורו של רש"י, אמר בפ' ב' וכי אברהם היה בכור כו' וזה להפך מס"ע פ"ב. כמ"ש לעיל. רב האי גאון בתשובותיו [בית נכות הלכות ח"ב צד מ"ו] וז"ל וששאלהם הא דאמרי רבנן [סוטה י'] אמר שמשון לפני הקב"ה זכור לי כ"ב שנה כו' מה טיבן של שתי שנים הללו כך ראינו ששאלה זו אמרו שנשאל עליה

עליה מר רב יהודאי גאון ז"ל ולא השיב כו' אבל כך אנו שמענו שאמרו חכמים של אחריו כו' ע"כ ולא זכר רה"ג מהס"ע ס"פ י"ב ששפורש שרק עשרים שנה שפט שמשון. ושבאמת העיר מהס"ע רב יהודאי גאון כמו שמוכח בתשובות הגאונים ד' ליק.

ועפ"י רוב בכל ספרי תשובות הגאונים לא מצאתי רק מעט מן המעט שזכרו מהס"ע.

(ב) ולפלא שעוד בזמן קדום כבר נתפשט הס"ע כמעט בכל העולם כמו שמוכח במבוא למעלה. וגם בזמן רש"ג הנה באפריקא הצפונית ה"ר דונש בן תמים תלמיד של ר' יצחק הישראלי הראשון פרש ובאר הס"ע כמו שזכר באורו להס"ע בהקדמתו לספר יצירה [לקמן במבוא פרק י"ח] וכן אח"ז הבר שם ר' ניסים גאון ספר הקבלה שהיה עוד לנגד עיני המאירי בפתיחה לאבות ד' ט"ו ע"ב ד"ה סדר דור האמוראים ועוד בכ"מ שם ובוודאי היה הס"ע נוכח עיניו כיאות לספר כות. וכן ה"ר הננאל בן עירו אלקירוואן ראה הס"ע כמו שנראה בפ"י למגילה י"ד ע"א שהעתיק מס"ע פ"כ מאמר גדול, ובב"ב ד' כ"ה ע"א מסדר עולם פכ"ו, ובתוס' יבמות פ"ב ד"ה ירושה הביאו בשם ר"ח לפרש הסדר עולם.

וקצת תמיה בתוס' גיטין ד' ו' ע"ב ד"ה שלש שהביאו בשם ר"ח להפך מהס"ע. וכן ממ"ש הר"ח בפ"י לע"ו ט' ע"ב ד"ה אמר ר' הונא בריה דר"י האי מאן דלא ידע כו' לישאליה להאי תנא דס"ע דתני בתוספתא בסוף מס' שחיטת קדשים כו' ויש אומרים דהאי תנא הוא בס"ע דתני כו' ולא הביא הברייתא דס"ע בעצמה? ונראה מזה שלא היתה אז ת"י הר"ח.

וגם בארצות המערב ג"כ ידעו מכבר מהס"ע. עוד ר' חסאן הדין שהי במדינת ספרד והכיר בשנת תשל"א שלשה ספרים בסוד העבור [ספר העבור להראב"ע ד' י' ע"ב] השתמש בהס"ע כמו שנראה ממ"ש ביסוד עולם ה"ב ד' ה' וז"ל וכך יסר ר' חסאן הדין ע"כ וחשבנונו נובע מס"ע ע"ש. והמסדר ספר תנא דבי אליהו רבה שהיה מאיטליא בימי ר' שרירא גאון [גרעמיץ] שאב במקומות רבים מהס"ע כמו בפרק י"א פלגש בגבעה בימי כושן רשעתים היתה כו' כל המאמר מס"ע פרק י"ב ושם פרק י"ז מעתיק מס"ע הצי פרק ל' וגם העתיק מלה אחת בטעות כמו שהוא בס"ע בדפוס. שכתוב שם מהשניא עדניא של סדום, וצ"ל עדניא של כשדים כמו שיוכיח שם הענין. וכוזמא פ"ב בן ל"ז שנה אני כו' מס"ע פ"א ובפ"ש מה נשתנה הושע בן אלה כו' כל המאמר עד ויעש הושע כו' נעתק מס"ע פכ"ב. ובאשכנז ר' גרשון מאור הגולה בפ"י לש"ס מביא מהס"ע בפ"י לב"ב כ"ח סע"ב ותענית כ"ט ע"א ובערכין י"ב יעו"ש. וה"ר יוסף טוב עלם הראשון בצרפת סדר הס"ע לדעת הרמ"א שזכרתי למעלה שכוונתו שהעתיק מכת"י כדרך הריש"ע כמ"ש למעלה.

(ג) אמנם בימים ההם ההעתקות מספרי קדמונים היו יקרי המציאות ולא היו בידי כל כמובן, וע"כ רואים כי גם אחרי זמן רב

לא היה הס"ע לפני רבים. כמו האלפס בתירושו לש"ס ובתשובותיו לא זכר מהס"ע וכעין ראה שלא היה ת"י ועי' ברה"ש י"ז ע"א אבל וכו' ושפירשו מדרכי ציבור וכו' ופירש"י שם שפירשו מדרכי ציבור לא גרסין דהיינו כל הני דלעיל והך מתניתין בסדר עולם וה"ג ליה התם שפירשו מדרכי ציבור כגון הצדוקים כו' ע"כ אבל האלפס גרס כמו שהוא לפנינו בנמרא ולא הגיה עפ"י הס"ע כמו שהגיה רש"י. ומ"ש במדרכי סוף מו"ק שוב בדקנו בכל הספרים פ"ק דרה"ש וכתוב בהם ושפירשו מדרכי ציבור וכן בסדר עולם עכ"ל בהכרח שגורסא משובשת נודמנה לו בס"ע.

(ד) הרמב"ם לא זכר בשום מקום מספריו ובתשובותיו מהס"ע ואם ידע ממנו בוודאי זכרותו; ומה גם בתשובותיו בענין שמיטה ויובלות לא מנע מלהזכירו. וראה לדוגמא בפ"י המשנה לעריות פ"ב מ"ג שהראב"ד גלה המקור להמשנה שם מהס"ע פ"ג ובפ"י הרמב"ם אין שום רמז מזה ובכמה מקומות כתב להפך מדעת הס"ע כמו מ"ש בפ' מה' ע"ז בן ארבעים שנה הכיר אברהם את בוראו. זה שלא כהס"ע פ"א שבן מ"ח היה אברהם בהפלגה. מ"ש בפ"א מה' בית הבחירה כשמת עלי חרב שילה ובאו לגוב ובנו שם מקדש וכשמת שמואל חרב ובאו לגבעון ובנו שם מקדש. וכ"ז העתיק הסמ"ג עשין קס"ג וזה שלא כהס"ע פ"ג שמפורש שם הרבה נוב ובאו להם לגבעון ופ"י עם המשכן ואין שום זכר ממקדש שבנו כנוב וגבעון שב' הרמב"ם. מ"ש בה' מלכים פ"ט ה"א על ששה דברים נצטווה אדם הראשון כו' בא נח וחוסף כו' זה כנגד הס"ע פ"ה שעל שבעה דברים נצטווה אדם. מ"ש בה' תרומות פ"א הכ"י התרומה ואפילו בימי עזרא אינה מן התורה אלא מדבריהם שאין לך תרומה של תורה אלא בא"י כו' זה כנגד הס"ע פ"ל ששלישית אין לה תרומה בזמן הזה דאורייתא. מ"ש בה' שמיטה ויובל פ"י ה"ח משגלה שבט ראובן וגד וחצי שבט מנשה כסלו ויובלות זה לדעת התו"כ ולא כהס"ע פ"ב שגם אח"ז מנו יובלות. ובפ"י לרה"ש ד' י"א פ"י מאמר ר' אליעזר אומר אותו היום י"ז במרחשוון היה כו' והאריך בזה ולא זכר מקור המאמר בס"ע פ"ד. ושם בפ"י ד' כ"ד וכתתנן בבראשית רבה אמר רשב"ג כל שהוא רוצה לידע כו' ולא הביא מהמקור מס"ע פ"ד. ובד' י"א ד"ה ר"א אומר וכדקו"ל במכילתא דר' ישמעאל בחצי הלילה נדבר עם אברהם אבינו כו' וזה בפ' בא פ"ד בשינוי נוסחא אבל מקור המאמר בס"ע פ"ה כמ"ש למעלה. ובמורה פ"ג ל"ג והיה מעמדם במסע אחד י"ח שנה וכ"ה בגוף הערבי בהעתקה של מונק. ובס"ע פ"ח ש"ש שנה ישבו בקדש. ובאגרת תימן כתב לפי העתקת אבן תיבון שנבואת בלעם נאמרה בשנת ל"ח לצאתם מארץ מצרים אולם בס"ע פ"ט מבואר שבשנת ארבעים היתה והמעין ימצא עוד דוגמאות רבות בספרי הרמב"ם.

וע"ד הספר ס"ע להרמב"ם נדבר לקמן במבוא פרק מ"ו.
 (ה) גם רש"י שמביא הרבה מהס"ע עפ"י רוב בשם ברייתא זלפעמים בשם משנה כמו בפ"י לדניאל ט' פסוק ב' וברה"ש י"ז ע"א,
 נראה

נראה ברור שגם לפני לא היה הס"ע לפרקים. ולזה מורה הלשון שב' בכמה מקומות מצאתי בס"ע שכעין מציאה מצא. גם מפ' לתנ"ך ובפ' לש"ס רואים כן כמו ממ"ש בפ' עה"ת בראשית ה' פסוק ו' והיו מקץ ארבעים יום משנראו ראשי ההרים ופ' תמוה כמו שהעיר ע"ד החוקני שם וכנגד דעת הס"ע פרק ד' שמפרש כפשומו לקץ שהתחילו המים לחסור. אבל בפ' רש"י רה"ש די י"א ע"ב מביא הס"ע הנ"ל ומפרש עפ"י הס"ע וזה מוכיח שבעת שפירש פי' עה"ת לא היה ת"י הס"ע. בפ' תשא ל"ג י"א ובפ' עקב ט' י"ח מבאר חשבון מעלות משה וקבלת התורה ולא זכר מהס"ע פ"ז ששם מפורש החשבון ביתר ביאור. במדבר ל"ב פסוק ח' כתב רש"י ששני קדש היו וזה סותר להס"ע פ"ה שמבואר שקדש היא קדש ברנע. שם כ"ז י"ג ומצאתי בגמ' ירושלמית שכשמת אהרן כו' וזה בירושלמי יומא פ"א ה"א אבל המקור לזה בס"ע פ"ט. ונדוע שרש"י מביא הירושלמי רק לעתים רחוקות וכאן מביא מהירושלמי מה שמקורו בהס"ע. דברים א' כתב רש"י דמהלקותו של קרח קדמה לשלוח המרגלים וזה להפך מדעת הס"ע בפ' ח' וראה תוס' בב"ב ק"ט ד"ה הא וברשב"ם שם ד"ה דלא שהביאו הס"ע הנ"ל. בפ' ליהושע אין רמו מהס"ע. ובפ' שם י"ת א' וישכינו שם את אהל מועד שעשו במדבר ולא היה שם תקרה כו' כך שנינו בשחיטת קדשים ע"כ והמקור לזה בס"ע פ"א. בפ' לישעי' כ' ג' למדנו שכבש תרתן את אשדוד שלש שנים לפני מפלתו של סנחרב כו' וזה שלא כהס"ע פרק כ"ג. אבל פשטות המקרא כדעת הס"ע וכמו שכתב הרד"ק שם. בפ' ליואל א' א' כתוב ובהלכות גדולות נמצא יואל ונחום וחבקוק היו בימי מנשה ע"כ וזה מפורש בס"ע פרק כ'. בפ' לעובדיה וביונה ובצפניה ובמלאכי איננו מזכיר מ"ש בס"ע על זמנם. בפ' לדניאל תלת עלעין וגו' ואני אומר תלת עלעין ג' מלכים כרש כו' ע"ש וזה הביא הריר"א בפ' מהס"ע.

בברכות ס"א ע"א אלא מעתה גבי אלקנה וכו' ולא העיר רש"י כלום ע"ז אבל בעירובין י"ט ע"א מפרש שהמקור לזה מס"ע פרק כ'. וזה ראייה שבעת שפ' בברכות לא היה אז הס"ע ת"י. במגילה י"ד ע"א ד"ה נבואה ז"ל ובהלכות גדולות מנווין מ"ח נביאים מסדר עולם ע"כ וע"י ברש"י בע"י. וכן כתב בפ' ליואל כמ"ש לעיל. וזה בבה"ג ה' הספר. אבל כל זה מפורש בס"ע פרק כ' ששם נמנו בפרט המ"ח נביאים. ואם היה ת"י רש"י גוף הס"ע לא הביא שבבה"ג מנווין מהס"ע, ולמה לא הביא מהס"ע בעצמו? ומדוע כתב במגילה שם שנים לא ידעתי הלא בס"ע מנווין בשלימות כל המ"ח נביאים, ומה שהחסיר רש"י שם מפורש בס"ע? ומדוע חשב רש"י מרדכי בלשן לשנים (ו) ואם להשך אדם לאמר כי לפני רש"י לא היה כתוב בהס"ע המ"ח נביאים בפרט, ומה גם לפי מ"ש הרב המאירי בפתחה לאבות ד' ב' הוצאת כ"ט ז"ל ואפילו במ"ש שם מ"ח נביאים עמדו להם לישראל כו' לא נתברר אצלנו מניינם אלא שנתחבטו בה המפרשים ז"ל זה בכה וזה בכה כמו שבארנו שם ע"כ ושמה לכאורה נוכל לשפוט שגם

שגם לפניו לא היה בהסדר עולם פרטי החשבון מהס"ע מהמ"ה נביאים, שאל"כ לא אמר שלא נזכר מניינם ? אבל לדעתי הרבר לא כן הוא, שנראה שגם לפני המאורי לא היה כלל הס"ע כמו שנראה להמעין בפתחה שם בכמה מקומות ובחידושויו לש"ס שלא זכר הס"ע. וגם בחי' למגילה שם לא מלא הבטחתו ולא פרש כלל המאמר מהמ"ה נביאים וע"ש. ושנית הלא רש"י אמר בפירושו שבבה"ג מניינם מס"ע. וכבר מוכח ממ"ש למעלה במבוא שמ"ש בתוספתא סנהדרין פ"ט ומשם בבבלי והירושלמי המותר על דברי נביא כגון חברי דמיכה ונביא שעבר על דברי עצמו כגון עדו הנביא שהמקור לכ"ז רק מס"ע פ"כ שמוה מוכרח להודות כל קורא ישר שעוד לפני חז"ל היו מניין המ"ה נביאים מפורשים בס"ע. וכן מ"ש בספרי ברכה פ' שמ"ב זה אחד מעשרה שנקראו איש האלהים ג"ז נעתק מס"ע פ"כ. והמאמר עיקרו בס"ע שהלא נאמר שם בס"ע אתה מוצא בהן עשרה שנאמר בהן איש האלהים ופי' בהן בהמ"ה נביאים שנמנו בס"ע למעלה.

ושלישית רש"י בעצמו מעתיק מהס"ע מפרק הנ"ל פרטי החשבון מהמ"ה נביאים במקומות רבים כמו בשופטים ב' פסוק א' שנינו בס"ע ויעל מלאך ה' זה היה פנחס ע"כ וכ"ה ברש"י מגילה שם ובודאי היה לפני רש"י כן בגוף הס"ע כמו שהוא באמת בכת"א שם. ובשופטים ו' פסוק ח' איש נביא הוא פנחס בסדר עולם ע"כ וכ"ה שם בפ"כ. ובפי' לעירובין י"ה ע"ב אלקנה נביא היה כדתניא בס"ע ויבא איש האלהים אל עלי זה אלקנה ע"כ וכ"ה שם בפ"כ. ובסנהדרין ק"ד ע"א ד"ה ומשרה והנה איש האלהים בא מיהודה וגו' ומפרש בסדר עולם דהיינו עדו הנביא ע"כ וזה לפנינו בפ"כ שם. ובפירש"י לבראשית רבה ס"פ וישלח אימתי היתה מלחמה זו בימי יהושפט מלך יהודה כך שנינו בס"ע וזה לפנינו בפ"כ שם. הרי שלך לפניך ברור כשמש שכבר לפני רבותינו בתוספתא ובגמ' בבלי וירושלמי ולפני הגאון רס"ג ורש"י היה פרטי החשבון ממ"ה נביאים כגוף הס"ע, וע"כ בהכרח שבעת שפירש"י ביואל ובמגילה לא היה אז הסדר עולם ת"י —

בגומין ס' ע"ב ד"ה פרשת פרה פירש"י וז"ל לפי שביום המחרת נשרפה הפרה להיות נטהרין לפסחיהן כו' והכי אמרינן במסכת מגילה בירושלמי באחד בניסן הוקם המשכן ושני לו נשרפה הפרה כו' ע"כ וכ"ה ברש"י מגילה כ"ט ע"א ד"ה ברביעי ובסוכה כ"ה ע"ב ובפרדס לרש"י ס' כ"א והמאמר בירושלמי שם פ"ג ה"ה בשם ר' חמא בר חנינא אבל מקור המאמר בס"ע סוף פ"ז. ולקמן אוכח שמדדך ר' חמא אב' חנינא להביא מאמרים שמקורם מס"ע.

כתובות כ"ה סע"ב בפירש"י ועוד שהרי תלה הכתוב המעשר כו' כדאמרינן בס"ע ע"כ וכיון לפרק י"א אבל ברש"י נדה מ"ז ע"א ובב"מ פ"ט ע"א מפרש רש"י באופן אחר ולא זכר מהס"ע ועי' בהגרי"ב וזה מחמת כי לא היה אז ת"י רש"י בעת שפי' בנדה ובב"מ הס"ע —

ב"ב י"ד ע"ב פירש"י שה"ש נראה בעיני שאמרו לעת זקנתו וכבר

וכבר העירותי שזה מפורש בסדר עולם פרק מ"ו.

שם באותו הדף שנתנבאו באותו הפרק בימי אותם המלכים כו'
ולא התעורר שהמקור מס"ע פרק כ'. ובהערותי שם הערה ו'
העירותי למ"ש בויקרא רבה פ"י ובפסיקתא דאנכי וברבתי אמר ישעיה
מטייל הייתי בבית תלמודי ושמעתי קולו של הקב"ה אומרת את מי
אשלח וגו' שלחתי את מיכה והיו מכין אותו בלחי הה"ד בשבט יכו
וגו' שמוה נראה שמיכה היה קודם בזמן מישעיה וזה להפך מהס"ע
שכלם נתנבאו באותו הפרק. וביוחסין השלם צד י"א התעורר ג"כ בזה.
ואח"כ ראיתי שגם הרב רמ"ש ז"ל התעורר בזה בהשרון שנה ג'
צד שפ"ו. ופי' שהכוונה במדרש על מיכיהו בן ימלא ע"ש.

שם מ"ו סע"א מיתבי ימי שנותיו של איוב כו' ושם ע"ב
מיתבי שבעה נביאים כו' ושם להלן ואמר מר בקש משה כו' ואין
זכר בפירש"י שמקור המאמרים האלו בס"ע פרק ג' ופרק כ"א.
שבעות מ"ו ע"ב שיר של פגעים יושב בסתר וגו' ומה ברכן
כו' והבי איתא בתו"כ ע"ב ומקור המאמר בס"ע פ"ו.

מנחות מ"ה ע"א מלואים הקריבו כו' כדאמרינן במסכת שבת
באחד לחרש ותנא אותו היום נטל עשר עטרות כו' ואין זכר שמקור
המאמר בס"ע פ"ו. ובמקומות אחרים מביא רש"י בעצמו הברייתא
דעשר עטרות בשם הס"ע.

בפי' רש"י אבות פ"ה פו' שיעקב שהה מסוכות בדרך ששה
חדשים וזה שלא כהס"ע פ"ב אולם בפי' עה"ת פי' כהס"ע;

ופלא על התו"ט שם שכתב שהנכון כפי' רש"י באבות שם
זשרש"י בפי' עה"ת לא דק ונעלם ממנו שדברי רש"י עה"ת נובעים מהס"ע.

ז) ועי"ן שידענו שהס"ע לא היה תמיד לפני רש"י נבין ענין
מזור שלכאורה יפלא בעינינו; על מ"ש רש"י במקומות אחדים דברים
מופלאים כמו: מ"ש רש"י בסוטה מ"ט ע"א בפולמוס של מיטוס שהביא
הורקנוס אאריסטובלוס ובין זה לזה היו חמישים ושנים שנה כדאמר
בס"ע ע"כ וכבר הערנו שמלחמת האחים החשמונאים היתה מקודם זמן
זה לערך ק"פ שנה קודם חורבן הבית. אבל באמת בס"ע לא נמצא
שום רמז מזה שהביא רש"י. ופי' עפ"י זכרונו. וכן מ"ש רש"י בב"ב
י"א ע"א מונבו המלך בנה של הילני המלכה מורע החשמונאים ע"כ
וכבר העיר ע"ז הרב בעל המאור עינים שמונבו זה לא היה מורע
החשמונאים ומאחר הרבה מהם. אמנם לפני רש"י היה כתוב בהס"ע
פרק ל' כל מלכי החשמונאים בפרט ושאר מלכים שמלכו בבית שני
כמו שהיה זה בהס"ע לפני בעל סע"ז. [ראה לקמן במבוא פי"ד]
ובניהם מונבו בן אגריפס. ומאשר שלא היה ת"י רש"י הס"ע בעת
שפי' בב"ב כמו שהוכחתי למעלה ע"כ החליפם זה בזה. ובסנהדרין
פ"ט ע"ב ד"ה ערו פירש"י ערו הנביא שנתנבא על מזבח ה' בבית
אל שחיה ירבעם מקטר עליו ובר"ה גבי יאשיהו כתיב והוא היה ערו
ע"כ ובגליון שם העיר שלא נמצא שם בפירוש. והרד"ק נתן רמז לזה.
אולם האמת שהמקור לזה מס"ע פ"ב. והראתי למעלה שהפ"ב

לא היה תמיד לפני רש"י. ובמגילה י"א ע"ב ד"ה שניה כתב רש"י וז"ל קראי קא דריש בס"ע כתיב בראש ספר דניאל כו' אמרו לו יועציו האב מרד בך והמלכת בנו מתלא אמרין כו' ע"ב ומה שהביא רש"י מס"ע זה לפנינו בפ' כ"ה אבל מה שמסיים אמרו לו כו' אינו שם ומקור המאמר בירושלמי שקלים ובמדרש ויק"ר ורש"י כתב ע"פ זכרוננו.

(ח) ודע שרש"י בפ"י לש"ס מביא הס"ע רק במס' ברכות ד' ה' ע"א, שבת י' סע"ב, שם ל"ג ע"ב, עירובין י"ח ע"ב, רה"ש י' ע"ב, שם י"א ע"ב, שם י"ז ע"א, מגילה י"א ע"א, שם י"ד ע"א, כתובות כ"ד ע"א, סוטה י"ב ע"א, שם ל"ח ע"א, שם מ"ט ע"א, נזיר ה' ע"א, סנהדרין ד' כ' ע"א, צ"ב ע"ב, שם צ"ז ע"ב, שם ק"ד ע"א, ע"ז ד' י"ט ע"א, זבחים ק"א ע"ב, שם ק"ב ע"א, ותמורה מ"ז ע"א. אבל בפירושו למס' פסחים, ביצה, חגיגה, מועד קטן, יבמות, קדושין, גיטין, נדרים, ג' בבות, שבועות, מכות כו' אין כל זכר להס"ע בפירש"י, אף כי במקומות רבים ראוי היה לו להוכיחו כי הרבה ברייתות מס"ע נעתקו בהמס' ה"ל —

וגם במס' שהביא רש"י הס"ע, מוכיחו רק לפרקים ולא בתמידיות כמו שראינו למעלה שבמס' שבת מביא הס"ע בשני מקומות, אבל בשאר מקומות שם כמו ד' פ"ז ע"ב ת"ר בששי בחדש כו' לא גלה מקורו להס"ע פ"ה. ושם פ"ז ע"ב תנא אותו יום נטל עשר עטרות כו' לא הראה להס"ע פ"ז. ושם ק"ה סע"ב ימים האריכו ולא שנים כו' לא רמו להס"ע פ"ב. ושם אחד מן האחים שמת כו' שמקורו בפ"ב מהס"ע. ושם קמ"ה ר' יוסי אומר נ"ב שנה כו' לא זכר שמקורו בהס"ע פכ"ז. וכן בפ"י למגילה בד' י"א מביא הס"ע, ובד' י"ד לא היתה ת"י, כמי שהוכחתי למעלה; וביומא נ"ד ע"א תניא ר' יוסי אומר ד' שנים כו' לא גלה רש"י את המקור בס"ע פכ"ז. ושם בד' ע"ג ע"ב הוכיח הס"ע. בסנהדרין מביא רש"י הס"ע בד' מקומות כמ"ש לעיל. ובכ"ז לא העיר בד' ס"ט ע"ב שמוא שם ד' מאמר הס"ע. ובזבחים בד' ק"א ע"ב ובד' ק"ב מעתיק הס"ע אבל בד' קמ"ז ע"א במאמר עורי צפון כו' לא התעורר מאומה מהס"ע פ"ז ואם היה לפני רש"י או הס"ע לא פירש מה שפירש שם בדוחק גדול. אולם בפירש"י לבראשית רבה פכ"ג שמוא שם ג"כ המאמר הנ"ל עורי צפון וגו' הראה רש"י שם המקור להס"ע הנ"ל. ואולי פירש"י לב"ר אינו מרש"י. ושם בזבחים ק"ח ע"ב מובא בגמרא הס"ע פ"א בשלשה מקומות ובפירש"י שם אין זכר מזה.

(ט) ובפ"י המיוחס לרש"י בתענית מביא ג"כ הס"ע במקומות אחדים כמו שהבאתי לעיל. וכן מה שכ' בד' י"ח ע"ב ד"ה שמעיה דאותו שאכל הארזה ערו היה ולא שמעיה ע"כ נובע מהס"ע פ"ב. וכן מ"ש בד' י"ז ע"א וז"ל יונה הוה בימי אמציהו סדר עולם עכ"ל נראה שפ"ס וצ"ל: בימי יהוא ראה ס"ע ריש פי"ט.

בכל זה כתב שם ד' ל' ע"א כל החשבון מעליות וירידת משה ומסיים כך שמעתי וזה מפורש ס"ע פ"ז. ושם עולא אמר יום שבטל הושע

הושע בן אלה פרדיסאות כו' לא העיר שמקורו בס"ע בפרק כ"ג.
 כמו שהעיר ע"ז לנכון הרשב"ם בב"ב קכ"א ע"א. וכן בד' כ"ט ע"א
 בתענית שם מובא הס"ע בשלשה מקומות והמפרש לא רמו ע"ז.
 (י) והרשב"ם בפ"י לגמ' מעתיק תמיד הס"ע כמו שיעי' בפ"י
 לב"ב ק"י ע"א וד' קי"ט ע"א, וד' קכ"א ע"א ושם ע"ב, ועוד בכ"מ.
 אולם במקומות אחרים לא התעורר להס"ע כמו מ"ש שם קכ"א ע"ב
 והתניא יאיר בן מנשה כו' שמקורו בס"ע פ"ט, ושם קי"ב בד"ה
 משדה הרמים שפי' להפך מדעת הס"ע פי"ב כמו שכתבתי לעיל.
 ובד' צ"א ע"א לא רמו שמקור דברי רב שאלומלך ושלמון כו' מס"ע
 פי"ב. ובפ"י לפסחים קי"ט ע"ב מ"ש מלחמתו של זרח במצרים כו'
 לא הראה להס"ע פמ"ו. גם לא מצאתי זכרון הס"ע בפ"י הרשב"ם
 עה"ת. גם בהוצאת ראזין נפקד מקומו.

(יא) וכמו כן רואים אנהנו לבעלי התוס' שמוכרים הסדר עולם
 לפרקים. אמנם ממקומות רבים נוכל להוכיח באין בל ספק כי לא
 היתה הברייתא לפעמים ת"י כמו בברכות ז' ע"ב ד"ה לא שהאריכו
 בהשבון וסיימו נמצא שבן ע"ג שנה היה אברהם במלחמת המלכים
 כו' ולא זכרו כלל מהס"ע פ"א שמפורש שם השבונם ביתר דיוק ושהיה
 אברהם בן ע"ה שנה במלחמת המלכים; אבל בשבת י' ע"ב ד"ה ושל
 פי' ג"כ ההשבון הנ"ל והעתיקו הס"ע. וכן בתוס' עה"ת פ' לך ובפענח
 רזא שם מובא ג"כ הס"ע הנ"ל. וזה יורה שבעת שפירשו בברכות
 לא היה הס"ע לפניהם.

בשבת נ"ה ע"ב ד"ה מעבירים וכן מצינו בירושלמי בשמשון
 כו' ולא זכרו מהס"ע ספי"א ששם מפורש כ' שנה, ובהערותי לשם
 העירותי על מ"ש התוס' שם שהש"ס שלנו חולק על ספרים שלנו וכן
 מצינו בירושלמי והוא שפט את ישראל ארבעים שנה מלמד שהיו
 פלשתים יראים ממנו כ' שנה אחר מותו כו' שבירושלמי לפנינו בסוטה
 פ"א ה"ה הגי' כתוב אחד אומר וישפוט את ישראל מ' שנה כגורסת
 התוס' אולם במדרש רבה פ' נשא הגי' כתוב אחד אומר וישפוט את
 ישראל בימי פלשתים עשרים שנה וכתוב אחד אומר והוא שפט את
 ישראל עשרים שנה מלמד שהיו יראים כו' —

בשבת פ"ז ע"ב ד"ה כאשר וא"ת כיון דבמרה אפקוד אישבת
 היכי אמרינן כו' וכתוב בתריה ויבוא וגו' ולא התעוררו מס"ע פ"ה ששם
 מפורש שבאלוש נחנה להם השבת.

שם באותו הדרך ד"ה עשר דלא השיב ראשון להקמת המשכן
 משום דאמרינן במדרש שכל ז' ימי המלואים היה משה כו' אי נמי
 משום דעליה דהקמת המשכן קאי כו' ולא זכרו שמקור הברייתא בט"ע
 פ"ז, ושמה שהביאו בשם מדרש מפורש שם בס"ע בזה הפרק. גם
 מ"ש בתירוץ השני מפורש ג"כ בס"ע שם.

שם פ"ע ע"א ד"ה לטוף ואין נראה לרוב"ם דבהדיא משמע
 כו' ושלמו ביה"כ שאז א"ל הקב"ה למשה כו' ולא הביאו מס"ע פ"ו
 ששם מבוואר החשבון. אולם בב"ק פ"ב ע"א ד"ה כדי פירשו החשבון

הביאו

והביאו הס"ע. ובב"ב קב"א ד"ה יום רמזו למה שפי' בב"ק שם. וזה ראה שבעת שפי' בשבת לא ראו הס"ע.

עירובין ט' סע"ב ד"ה אי ואע"ג דבפרק יוצא דופן כו' ע"ז העירותי למעלה שדבריהם צע"ג.

פסחים פ"ז ע"א ד"ה בימי עוויהו אע"ג דבמיכה לא כתיב ביה בעוויהו אלא בימי יותם כו' י"ל שבתחילת מלכותו יותם נתנבא כו' ולא הביאו מהס"ע פ"כ ששם מפורש אבל אי אתה יודע מי קדם את מי כיון שאמר תחילת וגו' מלמד שכלן קדמו את מיכה ע"כ. וכן מ"ש בפסיקתא רבתי דאנכי תחילת דבר ה' בהושע וגו' אלא תחילת מלכותו של עוויהו הכוונה ג"כ למ"ש בס"ע כאן.

רה"ש ג' ע"ב ד"ה באותו זמן וד"ה ביום לא התעוררו על המקור מהברייתות בס"ע פרק ל'.

שם ח' ע"א בתום ד"ה ולתקופות שב' ודבר תימא כמה נחלקו ר"א ור"י כו' ולא הביאו הס"ע ספ"ד ר"א אומר והלא מתחלת ברייתו כו'.

שם י"ב ד"ה אלא ואע"ג דלר"א בתש"י נברא העולם כו' ולא העירו מהס"ע פ"ד כמו שנעיר ע"ז לקמן.

שם י"ג ע"א ד"ה דאקריבו ומיהו קשיא דבתוספתא סומה כו' ולא זכרו מהס"ע פ"א.

שם י"ח ע"ב ד"ה זה תשעהיבתמוז היינו בראשונה אבל בשניה הובקעה העיר כו' וכ"ז מפורש בס"ע פרק ל' ועי' בהגרי"ב שם שלא הביא הס"ע.

יומא ח' ע"א ד"ה ור' יוסי תימא לי א"כ גבי פרה אמאי סגו בג' ובשביעי כו' ולא זכרו ממ"ש בס"ע ספ"ז בשני בניסן שרף אלעזר הכהן פרת החמאת והזו כל ישראל ושינו.

שם ג"ג ע"ב ד"ה ופליגא דעולא דאמר לר"ש גלה לבבל כו' ולא נזכר מהס"ע פכ"ד שיאשיהו גנוז.

שם ד' ו' בתום ישנים ד"ה מביתו וא"ת ומאי קאמר מביתו למה כו' והלא יש לו להיות תדיר במחנה ליה כמו אהרן ובנוו שהיו יושבין תמיד פתח אהל מועד מהא דתניא בברייתא דמלאכת המשכן שכל ז' ימי המלואים היה משה מעמיד המשכן ומפרקו פ' היה מפרקו ומעמידו מיד כו' ולא הביאו שמקור הברייתא מס"ע פ"ז ושם הגי' כל ז' ימי המלואים היה משה מעמיד את המשכן בכל בקר ובקר.

שם ד' כ"ב ע"ב ד"ה שאול קשה לרבי בשאול נמי איכא שתים שמתחילה קודם מעשה של אגג כבר ניחם כו' ולא נזכר מס"ע פ"ג. ששם מפורש שניה ירד ולא שמר הבטחתו ויאמר שמואל אל שאול נסבלת לא שמרת וגו' ובכתב יד אקספארד שם מוסף בזה הנוסח ואומר אל כל אשר יפנה ירשיע וגו' ואומר כי חמאת קסם מרי באותה שעה ויסב שמואל ללכת ויחוק וגו' ואחר כך ויקח שמואל את קרן וגו' ועי' במדרש שמואל שם ובשחר טוב סוף מזמור ז'.

סוכה כ"ה ע"ב ד"ה שחל ככאן קשה להא דאמר ר"ל כו' ופי' שם בקונטרס ויהי אנשים וגו' ולא זכרו להקשות על רש"י מהס"ע פ"ח ב"ד באייר שחטו כו' וידבר ה' אל משה לאמר וגו' ע"כ.

תענית

תענית כ"ט ע"א ד"ה דכתיב לא זכרו שחשבונם מבואר בדיוק בס"ע פרק ט'.

מגילה י"ב ע"ב ד"ה זיל לגבי עמון ומואב וקשה דהא בפרק כו' ולא הביאו הס"ע פכ"ב שעמון ומואב שטף סנהרב וכן ביבמות ע"ו ד"ה מנימין ג"כ לא זכרו מהס"ע הנ"ל אבל בסוטה ט' ד"ה מנימין הביאו הס"ע בשם ר"ת. ודברי ר"ת מקומם בספר הישר סי' שמ"א.

ולפנינו בפ' כ"ג שם הגי' שטף עמונים ומואבים, ובילקוט מלכים ר' רל"ו מביא בשם הס"ע שטף עמונים ומואבים והערביים וכ"ה בכתב יד אקספארד. והר"ת כתב שם וגם מואב שטף כדאמרינן בס"ע שלש שנים ונקלה כבוד מואב שסנהרב שטפן כו' ול"ג עמון כו' ולפום רהיטא גרס עמון בהדי מואב ע"כ וזה שלא כנוסחתינו כמ"ש לעיל. וכן מ"ש שם הר"ת מואב בתוס' שם וז"ל ובמצרים אישכון בהדיא שלא בלבדן אלא שטפן כדאמרינן בס"ע כשהלך לתרהקה מלך כוש ועל אותה שעה אמר בתוספת כו' וזה אינו מבואר יפה בנוסחתנו שם.

ביבמות ט"ז ע"ב ד"ה פסוק ועוד דאגדות חלוקות זו על זו דבבראשית רבה יש אומר דחנוך מת כו' ובריש מס' דרך ארץ כו' ולא הביאו מהס"ע פ"א דחנוך קבר את אדם והי' אחריו נ"ו שנה.

שם ט"ח ע"ב ד"ה אשר ותימא דבפרק מי שאמר הריני נזיר אומר דרות בת בנו של עגלון מלך מואב וכשתחשוב שנתו של אהוד עד סוף ימים של אבצן תמצא יותר ממאתים שנה כו' ויש לומר דבת בנו של עגלון לאו דוקא אלא כלומר דמורעו היתה כו' ע"כ ובנזיר כ"ג ע"ב ד"ה בת בנו של עגלון לאו דוקא נקט בת בנו כו' אלא הרבה דורות היתה אחר עגלון דאמר כו' ועכ"ז העירו בתוס' עוד בכמה מקומות.

אבל באמת ר' יוסי בר' חנינא בעל המאמר כאן שרות בת בנו של עגלון מלך מואב היתה, הולך בשיטת הס"ע פרק י"ב שאומר שם בזה"ל: אותו הפרק בימי עגלון היה ויהי בימי שפוט השופטים וגו' ושם האיש אלימלך וגו' ע"כ ובילקוט ובכ"י אקספארד הגי' ובימי עגלון נאמר ויהי וגו' וחולק על מי שאומר אבצן זה בועז כמו שמפורש שם להלן בס"ע וא"כ בת בנו דוקא נקט.

שם צ"ח ע"א ד"ה ר' נחמן אומר ר"י שהולק על אותו מדרש כו' העירותי לעיל ע"ז שמקור המדרש בס"ע. ויותר נפלא שביבמות ד' ס"א ע"ב ד"ה וכן הביאו הס"ע.

כתובות כ"ו ד"ה בתר והר"י פי' מדכתיב כו' וקיי"ל דמלאכי זה עזרא. מ"ש וקיי"ל הנה זה במחלוקת שנויה במגילה ט"ז ע"א ולא העירו מהס"ע פ"ב שמפורש שם שמלאכי לאו עזרא.

קדושין ל"ח ע"א ד"ה ובנ"י וא"ת אמאי לא מפיק ליה כולא מילתא בהדיא דכתיב וישבת המן וגו' ולא זכרו שבס"ע פ"י למדו כ"ז מהכתוב הנ"ל.

שם ד"ה עד בואם פירש בקונטרס היינו מעבר לירדן כו' מ"ש בפירש"י מפורש בס"ע פ"י בנוס' כתי"א .

נזיר ה' ע"א ד"ה הני מ' שנה פי' דליכא למומר כו' ולא העיר שמקור המאמר שם המובא בגמ' מס"ע פי"ד וכל החשבון שפי' בתוס' שם מבואר בס"ע שם . אבל בתמורה מ"ו ע"א ד"ה ושלישם הביאו הס"ע הנ"ל .

סומה ל"ג סע"ב ד"ה : שהחזירוהו ואי קשה כו' לא הביאו הס"ע פרק י"ד .

ב"ב מ"ו ע"א ד"ה פ"ה דחוקאל לא כתב ספרו כו' וקשה דהא כו' בפירש"י ירמיה מ"ד י"ד כתוב וז"ל כי אם פלטים ירמיה וברוך חזרו ששם שהגלם נבוכדנצר כשנתנה ארץ מצרים בידו בכ"ו למלכו כך שנויה בס"ע ע"כ ובוה סרה קושית התוס' ועי' בהערותי לפרק כ"ו הערה מ"ה .

שם ע"ב ד"ה אימא וא"ת ומאי קמ"ל קרא כתיב ויוסף ה' וגו' וז"ל דס"ד דלא כפל אלא כו' ואין זכר מהס"ע פ"ג שמפורש ויחי אויב אחרי זאת ק"מ שנה ואומר ויוסף ה' כל אשר וגו' ועי' ברש"י שם .

שם קב"א ע"ב ד"ה שבעה האי תנא סבר דאלוהו לא הוה פנחס דאי כו' ולא הביאו דהאי תנא דס"ע ושם פ"כ מפורש שאלוהו לאו פנחס שכן חושבם לשנים וכן מ"ש התוס' בדבר סרה ב"א ג"כ לא הביאו מהס"ע פרק מ' .

סנהדרין נ"ו ע"ב ד"ה עשר תימא הא איכא גיד הנשה למ"ד לבני ועקב נאסר ומילה שנתן לאברהם אבינו והניחו בתימא ובהוריות ח' ע"ב ד"ה והא ג"כ העירו ע"ז . אבל מהס"ע פ"ה שאביא לקמן בפ"ה תסור הפליאה .

שם ס"ט ע"ב ד"ה אלא תימא א"כ לחשב חס כו' ולא התעורר להקשות מס"ע פ"ב ששם מבואר שדחית הגמ' שם דלמא דרך חכמתן קא חשיב להו לא סבר ליה להס"ע .

ע"ז ח' סע"ב והתני ר' יוסי ברבי כו' ולא הביאו מהמקור מס"ע פרק ל' .

מנחות ס"ה ע"א ד"ה אחד פי' בקונטרס שאם היה מוליך את ישראל כו' ובפירש"י עה"ת כו' המקור של פירש"י הוא בהס"ע פ"ח . ערכין י"ב ד"ה הנך וא"ת א"כ מאי קאמר בברייתא אם אתה אומר משנכנסו מנו נמצא חרב בתחילת יובל הא ליתא דכשגלו פסקו מלמנות כו' ולא העירו שהברייתא משנכנסו מנו מועתקה בגמרא שם מס"ע פי"א ושכלל הסדר אין זכרון ממ"ש שם שהחזירום ושלדעת הס"ע מנו גם אח"כ יובלות ושמיטין .

ודע שבאלו המקומות מובא הס"ע בתוס' בגמ' : שבת י' ע"ב , תענית ה' ע"ב , מ"ק ז' ע"ב , יבמות ס"א ע"ב , גיטין ז' ע"ב , סוטה מ' ע"א , שם ל"ו ע"א , ב"ק פ"ב ע"א , ב"ב כ"ח ע"ב , ע"ד מ' ע"א , תמורה מ"ו ע"א ; ובמקומות אחרים העתיקו הס"ע בשם רש"י כמו בסוכה מ"ד ע"א , ובסנהדרין כ' ע"א , ובשם הרשב"ם בב"ב ק"ז ע"א , אבל

אבל בשארי המס' אין שום זכר בתום' מהס"ע ובחידושם עה"ת הביאו ג"כ מעט מס"ע.

(יב) וכן ראיתי למ"ש הר"ש משאנץ בפ"י על התו"כ פ' אמור פ"ה וז"ל עוד יקשה בספרי זוטא תניא מקושש בשנה הראשונה בכ"א לתודש היה, ומתצינן שנה שניה היה בפרק שנצטוו על השבת כו' ותדע שכן הוא כי בכילתא תניא נצטוו על שבת בכ"ב להדיש כו' עכ"ל ובאמת הספרי זוטא בשיטת הס"ע פ"ה שר"ה אייר באחד בשבת היה וא"כ מעשה דמקושש באחד בשבת היה אבל המכילתא חולקת ע"ז כמו שהוכחתי למעלה. ובמהכ"ת הר"ש ששנה בזה.

ובילקוט שלח ר' תש"ן הגיהו מחדש בד' ווארשוי תחת בכ"א לחדש: בכ"ב, ושלחו יד לחנם.

ובאגור שכתב ספרו בשנת ר"מ כתב בד' כ"ח ד' זאלקאווע זו"ל: וכן שמעתי שמביאין ראיה מיומו של יהושע כשצמד כו' ואיכא במדרש כי היום ההוא יום תקופת תמוז היה כו' עכ"ל וכ"ה בשו"ת מהר"ל. ומ"ש שאיכא במדרש לא ידעו שמקומו בס"ע פרק י"א וע"ש הערה ל"א.

והנה הס"ע נדפס בראשונה בדפוס מאנטובא רע"ד — ורחמ"ך, לא ירחמך כאשר כתב הרה"ח בן יעקב ז"ל באוצר הספרים — ובשלשלת הקבלה ד' נ"ז כתב וז"ל בחרתי להציג לפניך הדברים האלה כו' ע"ד סדר עולם כו' ולהיות כי אין ביד כל אדם הסדר ההוא אמרתי לכתוב אליך גם את הדבר הזה עכ"ל.

פרק ח

להאיר ולהעיר שהנוסחאות והגירסאות המובאות
מהס"ע במשנה ותלמודים משונות מנוסחאות
הס"ע שלפנינו. ועוד איזה ענינים שונים.

(א) הבריות מס"ע מובאות במשנה ותלמוד בהוספות רבות מאוחרות שלא נמצאו בגוף הס"ע שלפנינו בדפוס ובכת"ל כמו במשנה סוטה פ"ו ד' ל"ב ברכות וקללות כיצד כיון שעברו ישראל את הירדן ובאו אל הר גריזים ואל הר עיבל שבשומרון שבצד שכם שבאצל אלוני מורה שנאמר הלא המה בעבר הירדן וגו' מה אלון מורה האמור להלן שכם אף אלון מורה האמור כאן שכם ע"כ והנה מקור המשנה מהס"ע פ"א. אולם בנוסחתינו בס"ע ליתא הגו"ש שאלון מורה הוא שכם. והמעין בבבלי סוטה ל"ג ע"ב ובירושלמי שם ה"ג יראה שהגו"ש מאוחרת היא בוטן מהמשנה.

ומ"ש במשנה כיון שעברו ישראל את הירדן ובקול הרמו דיין

בזה

בוה שלא תני אחר שעברו כו' והיינו כיון עכ"ל אולם בכתב יד מינכען בס"ע שם ליתא מלת כיון .

שם במשנה סוף פ"ט בפולמוס של מיטום גזרו על עמרות כלה ושלא ילמד אדם את בנו יונית והמשנה מוסדת על מ"ש בס"ע פרק ל'. אבל בכתב יד אקספארד הנוסח שם בס"ע בפולמוס של קיטום גזרו על עמרות כלה ע"כ ומהאיסור מלימוד יונית אין זכר .

ונודע מכמה מקומות בגמרא שהאיסור שלא ילמד אדם יונית או חכמת יונית הוא מומן קדום קודם חורבן הבית ועי' בתוס' מנחות ד' ס"ד ד"ה ארור ובתוס' ב"ק ד' פ"ב ע"ב ד"ה ואסור ובכ"מ בתוס'. ופולמוס של קיטום הלא היה נ"ב שנה אחר החורבן ?

במשנה סנהדרין פי"א ד' ק"ו ע"ב דור המבול אין להם חלק לעוה"ב ואין עומדים בדין שנאמר לא ידון רוחי באדם לעולם לא דין ולא רוח . ומקור המשנה מס"ע פ"ד אבל שם לא גרסינן לא דין ולא רוח וכן ליתא בכתי"א ומינכען וגם במשנה שבירושלמי אינו . וגם באגדות א"י בויקרא רבה פ"ד ובמרש שוחר טוב מזמור א' ל"ג זה במשנה . והמעין בסנהדרין שם ד' ק"ח ע"א יראה שזה במחלוקת רע"ק ור"י בן בתירה כמ"ש לעיל .

במשנה זבחים פי"ד ד' קי"ב ע"ב ולא היה שם תקרה אלא בית אבנים בלבד מלמטן ויריעות מלמעלן והיא היתה מנוחה ע"כ וכ"ו מס"ע פי"א אבל שם הגי' בית הבחירה שבשילה היה בנוי בנין של אבנים מלמטן ויריעות מלמעלן . ובכתי"א היה בנין אבנים . אבל מ"ש במשנה לא היה שם תקרה ליתא בס"ע וע"ש ד' קי"ח ע"א שזה דעת ר' יוחנן כמ"ש לעיל והס"ע נעתק גם בירושלמי מגילה פ"א הי"ב וגם שם ליתא המלות ולא היה שם תקרה ; ובמדרש שמואל פ"ג בית שילה אבנים מלמטן ויריעות מלמעלן . ר' זעירא בעי יכול אף הקרשים [פי' אם היו גם קרשים בשילה] א"ל ריש לקיש לא כן כתיב קרסיו קרשיו ע"כ . מזה נראה שעוד לפני ר' זעירא לא היה בהמשנה המאמר ולא היה שם תקרה . וראה שוחר טוב מזמור ע"ח . ובשבלי הלקט סדר פסח סי' רי"ח הגי' . וז"ל אמרו חכמים בית של אבנים מלמטה ויריעות וקרשים מלמעלה ע"כ וברמב"ם פ"א מה' בית הבחירה ויריעות המשכן מלמעלה .

והנה ראיתי בתוספתא פ"ק דמגילה (דפוס ווילנא תרכ"א) שהגי' אין בין שילה לירושלים אלא שבשילה בנין אבנים מלמטה ויריעות מלמעלה ע"כ וזה תמוה שהתחיל בעל המאמר מאין בין שילה לירושלים ומירושלים איננו מסיים כלום ; וחסרון הניכר יש כאן ולפלא שהגר"א לא הגיה כלום . ולי נראה שצ"ל בסוף המאמר וירושלים בנין של אבנים מלמטה ותקרה מלמעלה כמו שהוא במדרש שמואל הנ"ל . ועתה בעת הדפסה מצאתי בתוספתא כת"י הוצאת הרב צוקערמאנדל כהגהתי וברוך ה' שהנחתי בדרך אמת .

כן מ"ש במשנה זבחים שם והיא היתה מנוחה גם זה ליתא לפנינו בסדר עולם . ומחלוקת בזה בזבחים קי"ט ע"א ובמגילה י'

ע"א ובירושלמי מגילה שם ה"ב וע"י ילקוט ירמיה ר' ר"צ.
 וזה לא כביר בא לידו על זמן קצר הם' דרכו המשנה להרז"פ
 ז"ל וראיתי שם בסופו בההוספות צד כ"ד שב' שלפעמים המשנה מרמות
 על איה מדרש אשר לא נמצא במשנה כ"א בספרא או בספרי ומביא
 ראיה מהמאמר הנ"ל באו לשילה כו' וזה הוא מדרש בספרי פ' ראה
 ע"ב ושנה בזה במחכ"ת שמקור המשנה מהסדר עולם ולא מהספרי
 כמ"ש לעיל.

דה"ט י"א ע"ב דתניא בשנת שש מאות שנה וגו' ר' יהושע
 אומר אותו היום י"ז באייר היה כו' והעלה מזל כימה ביום ונמל שני
 כוכבים מכימה והביא מבול לעולם ומקור המאמר בס"ע פ"ד; אבל מה
 שנאמר בגמ' מן והעלה מזל כימה ביום כו' עד והביא מבול לעולם זה
 אינו בנוסחתינו בס"ע בדפוס ולא בכת"י שת"י. ועי' ברכות נ"ט ע"א
 שבשעה שהקב"ה בקש להביא מבול לעולם נמל שני כוכבים מכימה
 כו' שזוה מוכח שהמאמר מאוחר הוא ונוסף בגמרתנו בדברי
 ר' יהושע.

[ומה שאמרו מזל כימה עי' ברכות נ"ח שכימה היא עקרב השולט
 במרחשוון בימי הגשמים ועי' תדא"ר פ"ב ובפ"י הרמב"ם לרה"ש
 ד' כ"ג ובפ"י רש"י עמוס ה'. ור' שבתי דונולו והקליר פי' שכימה בין
 מלה לשור והערוך ערך כמה ורש"י ותוס' רה"ש שם פי' כימה היא
 זנב מלה ועי' כ"ח חלק ז' וכבר קדמו להעיר ע"י הרש"א בברכות שם
 ובהותו יאיר סי' רי"ט].

שם ד' י"ב ע"א ת"ר חכמי ישראל מונין למבול כר"א ולתקופות
 כר' יהושע חכמי אומות העולם מונין אף למבול כר' יהושע ע"ב כבר
 העירותי שהכוונה לת"ר בס"ע פ"ד אבל לפנינו שם ליתא המאמר
 שחכמי א"ה מונין אף כו' ובכת"א הגי' חכמים אומרים כדברי ר'
 אליעזר למבול.

ודע שדעת יוסף הכהן כהס"ע בקדמוניות היהודים ספר
 ראשון פרק ג' שהמבול התחיל במרחשוון ובעל ספר היובלים מונה
 למבול כר' יהושע.

שם י"ז ע"א פושעי ישראל בגופן כו' ושחטאו והחטאו את
 הרבים כגון ירבעם בן נבט וחבריו ע"כ וכל הברייתא מס"ע פ"ג אבל
 מ"ש ושחטאו כו' כ"ז אינו בנוסחתינו שם וגם בכת"י ליתא. אבל
 בתוספתא מנהדרין פי"ג איתא. ולדעתי נסדרה התוספתא שלפנינו
 אחרי התיבת הגמ'. וע"כ מצינו תמיד בתוספתא הוספות מאוחרות
 עפ"י מסקנת האמוראים —

מגילה י"ד ע"א ת"ר מ"ח נביאים ושבע נביאות שנתנבאו כו'
 זה מס"ע פ"ב וכ"א אבל מ"ש בגמ' ולא פחתו ולא הותירו כו' זה
 ליתא בנוסחתינו.

תענית כ"ט ע"א אי אפשר בשבעה כו' הא כיצד בשבעה נכנסו
 נכרים להיכל כו' שנאמר אוי נא לנו כי פנה היום וגו' וכ"ז מס"ע
 פכ"ז וכ"ה לפנינו שם בדפוס אבל בכת"י אקספארד חסרה הראיה
 מהכתוב

מהכתוב אינו נא לנו וגו' והוספה מאוחרת היא בגמרא וכן בירושלמי תענית שם ג"כ ליתא. אבל בתוספתא איתא.

סנהדרין י"א ע"א ת"ר משמתו נביאים הראשונים כו' זה מס"ע פרק ל' אבל מ"ש בגמרא ואעפ"כ היו משתמשים בבת קול זה ליתא לפנינו שם. ועי' גם בסוטה מ"ח ע"ב. אולם בתוספתא שם איתא כו' וזוהו יכולים לשפוט על זמן חבור התוספתא. אולם מ"ש בגמ' שם לאפקי מתני זכר' כו' דאחרונים נינהו דת"ר כו' הנה בתוספתא שם מפורש משמת הגוי כו' נביאים האחרונים כו' פסקו וגם זה לראיה עמ"ש לעיל בדבר התוספתא.

[רמ"ש בס"ע שם מכאן ואילך הט' אונך ושמע דברי חכמים כי נעים וגו' הלא כתבתי לך שלשים וגו' וכ"ה בשם הס"ע בילקוט דניאל ר' אלף ס"ו ובכת"י שת"י. וזה לפלא הלא הכתובים האלו נאמרו זמן רב קודם חתימת הגבואה. ואיך מביא ראיה מהם לשמוע דברי חכמים וצ"ע]. שם ד' ל"ה ע"ב אמר ריש לקיש זה ספר תולדות אדם מלמד שהראהו לו הקב"ה דור דור כו' כיון שהגיע לדורו של רע"ק כו' ומקור הברייתא בס"ע פרק ל' אולם מ"ש כיון שהגיע לדורו כו' זה הוספה מאוחרת מבעל המאמר.

מנחות ק"ט ע"ב לאחר מפלתו של סנחרב יצא חזקיה ומצא בני מלכים שהיו יושבין בקרונות של זהב הדירן שלא לעבוד עבודת כוכבים שנאמר ביום ההוא יהיה חמש ערים וגו' וזה מס"ע פכ"ג אבל לפנינו הנוסח שם לאחר מפלתו של סנחרב עמד חזקיה ופטר את האוכלוסים שבאו עמו בקולרין וקבלו עליהם עול מלכות שמים והלכו למקומן ועי' רש"י ישעיה שם שהביא הס"ע באיזה שינוים.

וכי"ש שם בגמ' הלכו לאלכסנדריא של מצרים ובנו מזבח. גם זה אינו בס"ע וידוע דעת טובי החכמים שאלכסנדריא נבנתה ע"י אלכסנדר ועי' מאור עינים א"ב פי"ב אבל בס"ע הגי' הלכו ובנו מזבח כו' ובכת"י אקספארד וקבלו עליהן עול מלכות שמים והלכו למקומן.

גם מ"ש בגמ' על עיר ההרס וגו' גם זה ליתא שם בס"ע ונוסף בהגמ' מוזמן מאוחר.

ערכין י"א ע"ב מגלגלון זכות ע"י זכאי כו' ומשמרתו של יהויריב היתה והיו כהנים ולוים עומדים על דוכנם ואומרים שירה כו' האי שירה מאי עבדתיה או לימא דעולת חובה מי הואי אמר רבא ואיתימא רב אשי ותסברה שירה דיומא כו' ע"ש והנה המאמר מס"ע פרק ל' כמו שהוכחתי לעיל אבל בכתב יד אקספארד ובכת"י מינכען ליתא בברייתא מן בזה ובוה הלויים היו עומדים על דוכנם ואומרים שירה כו' עד סוף המאמר. וזה פלא גדול שראוי להתבונן ע"ז!

ועתה ראיתי שגם בתוספתא תענית פ"ד וכן במדרש שוח"ט מזמור צ"ד ליתא המלות ואומרים שירה וגם בכת"י מהתוספתא ליתא ורק הגר"א הגיה שצ"ל כן כמ"ש בגמ'.

[וכן מ"ש בגמ' משמרתו של יהויריב בשניה מי הואי לפלא בעיני הלא בנחמיה י"ב ו' הושב בין העולים גם יהויריב ובכפר חשמונאים א'

ב', מספר כי מתתיה בן יוחנן בן שמעון היה מבני יהויריב וכן הוא בקדמוניות היהודים ליוסף הכהן ספר י"ב פ"ו] כן מ"ש שם בגמ' ולא הספיקו לומר יצמתם כו' גם זה ליתא בס"ע בדפוס וגם בירושלמי תענית פ"ד ה"ה שנעתק כל המאמר שם מס"ע וגם בתוספתא שם ג"כ אינו.

ובש"ת ר' מנחם עזריה סי' כ"ה שזכרתי לעיל בפרק ב' כתב שבמס' סופרים זכרו דבר"ה למוסף אמרו וישב עליהם את אונם וכוון למס' סופרים ריש פי"ה אבל אינו יודע היכן מצא זה. הלא מקור הברייתא בס"ע כאן. ואנן במ' באב אמרינן ולא בר"ה?.

ערבין ל"ב ע"ב מה ביאתם בימי יהושע כו' אף ביאתם בימי עזרא מנו שמיטות ויובלות וקדשו ערי חומה וזה מס"ע פרק ל' וע"ש בתוס' ד"ה וקדשו ערי חומה שדחקו בזה איך היו מקדשים ערי חומה וסיימו אבל שאר עיירות לא ידעתי האיך היו מקדשין אותה ע"כ ועי' משנה למלך ה' שמיטה ויובל פי"ב ה"ט שהארץ בזה. אבל בספר כפתור ופרח פ"ג צד ב' ע"ב מביא הברייתא ולא גרס להא שקדשו ערי חומה —.

ב) ולפעמים מצינו להפך שנעתקו במשנה וגמ' מאמרי הס"ע בקיצור לשון ובגירסאות מקוטעות ובס"ע בדפוס ובכת"י הגי' מיושרות ודוקנות כמו במשנה עדיות פ"ב מ"י משפט רשעים בגיהנם י"ב חדש שנאמר והיה מדי חדש בחדשו ר' יוחנן בן נורי אומר מן הפסח ועד העצרת שנאמר ומדי שבת בשבתו ע"כ והמשנה עיקרית בהס"ע פ"ג כמ"ש לעיל ה"ל התוי"ט שם ד"ה שנאמר ומדי שבת ונ"ל דד' יוחנן בן נורי נמי מודה לת"ק דיש רשעים שנידונים י"ב חדש כדכתיב מדי חדש בחדשו אלא דקאמר דאיכא נמי דאינן נידונים אלא כמפסח ועד עצרת כו' ע"כ ובאמת כן הוא מפורש בס"ע בנוסחת כ"י אקספארד ר' יוחנן בן נורי אומר יש רשעים בישראל שהן נידונים בגיהנם מן פסח ועד עצרת שנאמר מדי שבת בשבתו ויש רשעים גמורים שאין להם מנוחה כל י"ב חדש ודנים אותם בגיהנם כל י"ב חדש ע"כ וא"כ בזון התוי"ט לדעת הס"ע.

ובגירסת הס"ע בכת"י נראה שהיה בהס"ע הגי' לפני בעל תנא דבי אליהו רבה פ"ג שאמר שם יש רשעים נידונים ששים יום ויש נידונים כו' ע"ש. וחידוש ראיתי עתה בדקדוקי סופרים בעדיות שם שבכת"י מהמשנה ליתא לכל המאמר מר' יוחנן בן נורי שם. ובודאי ט"ס הוא.

וידענו גם מסקומות אחרים שר' יוסי תנא דס"ע מביא מאמרים בשם ר' יוחנן בן נורי כמו בתוספתא כלים פ"ב ה"ד ר' יוסי אומר משום ר' יוחנן בן נורי וראה תוספתא שביעית פ"ד ועוד בכ"מ. ועי' בשבלי הלקט הלכות ספירת העומר סי' רל"ה ה"ל ואחי ר' בנימין פי' הטעם מה שנהגו שלא לישא בין פסח לעצרת לפי מה שמצינו בס"ע משפט רשעים כו' ר' יוחנן בן נורי אומר מן הפסח כו' ע"ש.

שם במשנה עדיות משפט רשעים בגיהנם י"ב חדש שנאמר

והיה מדי חדש בחדשו וגו' ופי' הראב"ד מדקאמר בחדשו משמע באותו חדש עצמו כלומר מניסן לניסן או מתשרי כו' אבל במקור המשנה בס"ע שם בבתי"א הגי' והיה מדי חדש בחדשו וגו' מה שבתות למנוי להם אף חדשים למנוי להם. וכן נעתק הס"ע בילקוט סוף ישעיה ובפירש"י שבת ל"ג ע"ב.

שם במשנה עדיות מכות מצרים יב"ח כו' לקו המצריים עשר מכות כל י"ב חדש ועי' תוס' רה"ש ד' י"א ע"ב ד"ה ברה"ש שנדחקו בזה לפרש זמן הי"ב חדש. אולם בבתי"א שם הגי' לקו המצריים עשר מכות והקב"ה הוסיף להן מכות כל י"ב חדש וראה שמ"ר פ' מ' ובתנחומא פ' וראה אות י"ד מחלוקת בזה ר' יהודה ור' נחמי' ובשוח"ט מזמור ע"ח מחלוקת ר' שמעון בן יוחאי ורבנן.

רה"ש י"ז ע"א אבל המינים כו' שכפרו בתורה וזה מס"ע פ"ג אולם בבתי"א ומוינבען הגי' האפיקורסים כו' והגדפנין והמבויין את המועדות ועי' סנהדרין צ"ט ע"א ובאבות פ"ג.

ובס"ע בדפוס מוסיף שם והמלעיגים על דברי חכמים וברפוס אמשטרדם ובהעתקה של מאיר הגי' ויהודים המלעיגים על דברי חכמים וראה סנהדרין ק' ע"א ערובין כ"א ע"ב ובשאלות ברכה סי' קס"ו. שם י"ח ע"ב צום השביעי ג' בתשרי שבו נהרג גדליה ורבים נסתפקו באיזה שנה נהרג גדליה ועי' בט"ו אר"ח. אבל בס"ע פכ"ו הגי' בשלשה בתשרי אחר חורבן הבית חמשים ושנים יום נהרג גדליה בן אחיזקם.

יומא ד' ע"ב מביאה הגמ' הס"ע פ"ה בשישה בחדש נתנה תורה לישראל ושם דאי סלקא דעתך וישכון כבוד ה' מר"ח כו' לקבולי עשרת הדברות הא קבולי להו משהו והא אחתלק ענן משהו ע"כ אבל בבתי"א אקספארד בס"ע שם הגי' ויהי משה בהר מ' יום ומ' לילה ושישה ימים הראשונים לא עלו מן המנין. ובמטוט פ' עקב מביא בשם הס"ע יום השביעי אחר שנתנו עשרת הדברות וישכון וגו' וגי' ימים הראשונים לא עלו מן המנין פירוש ג' ימים שישב בהר כדכתיב ומשה עלה וגו' היו נכונים וגו' לא עלה מן המנין עכ"ל אבל לפי מה שנאמר לעיל בס"ע סוף פ"ה כל חמשת הימים היה משה עולה להר נוסחת בתי"א מיושרת וראה בראב"ע וברמב"ן שמות י"ט פסוק כ'.

כונניה ט"ו ע"א מיתיבי ברוך בן נריה ושריה בן מעשה ודניאל ומרדכי בלשן הגי' זכריה ומלאכי כולן נתנבאו בשנת שתים לדריוש וכ"ה הגוסס בילקוט זכריה וזה תמוה שהרי כל אלו הנביאים לא נתנבאו בזמן אחד? הלא ברוך שריה דניאל ומרדכי היו מקודם בזמן? אולם במקור הברייתא בס"ע ספ"כ הגי' בזה"ל ברוך בן נריה ושריה ודניאל איש חמדות ומרדכי היהודי כולם בימי נבוכדנצר הגי' זכריה ומלאכי כולם נתנבאו בשנת ב' לדריוש ע"כ וצ"ל בשנת ארבע לדריוש.

שם י"ז ע"א דתניא נמצא יוסף שפירש מאביו עשרים ושתים שנה בשם שפירש יעקב אביו מאביו. דיעקב תלתין ושתא הוון? אלא

אלא ארביסר דהווה בבית עבר לא חשיב להו סוף סוף דבית לכן עשרים שנין הוון אלא משום דאשתהי באורחא ב' שנין ע"ב והברייתא בס"ע פ"ב . אבל לפנינו שם הגי' בדפוס נמצא שפירש יוסף מיעקב אביו שלא שמשו כ"ב שנה ע"ב ומפרישת יעקב לא נזכר כלל ובב"י אקספארד הנוסה מדויק נמצא יוסף שפירש מאביו כ"ב שנה שלא ראהו כשם שפירש יעקב מאביו שלא ראהו כ"ב שנה . ובכתב יד מינבען נמצא יוסף פירש מאביו שלא ראהו כ"ב שנה כשם שפירש יעקב כ"ב שנה מאביו שלא ראהו . ובילקוט בראשית ר' קמ"ה מביא מס"ע כמו שהוא בגמרא לפנינו .

שם במגילה דתניא יצא מארס נהרים כו' ובבית אל עשה ששה חרשים והקריב זבחים וזה מס"ע שם אולם בכת"י מינבען הגי' והקריב זבחים שם עישר את בניו . וזה כמ"ש בב"ר פ' ע' ובפרקי דר"א פ' ל"ו ובתרגום המיוחס ליוב"ע בבראשית ל"ב כ"ה אבל שם מפורש שזה היה מיד אחרי עברו את מעבר יבוק אמנם בספר היובלים פל"ב כתוב כמו שהוא בס"ע שזה היה בבית אל .

קדושין ל"ח ע"א ובני ישראל אכלו את המן וגו' אי אפשר לומר עד בואם אל ארץ נושבת שכבר נאמר אל קצה ארץ כנען ואי אפשר לומר אל קצה ארץ כנען וגו' הא כיצד בשבעה בארז מת משה כו' ופירש"י אל ארץ נושבת מעבר הירדן ואילך שהיא חשובה מארץ סיוון ועוג קצה ארץ כנען בערבות מואב ששם מת משה שהיא ארץ האמורי ובתוס' שם ד"ה עד בואם פירש בקונטרס ארץ נושבת היינו מעבר לירדן ואילך כו' ויש מפרשים איפכא בארץ נושבת היינו ארץ סיוון ועוג כו' וקצה ארץ כנען היינו סוף ארץ כנען ע"כ ומקור הברייתא בסוף פ"י מס"ע . ושם הנוסה בכתב יד אקספארד כתוב אחד הוא אומר עד בואם אל ארץ נושבת וגו' וכתוב אחד אומר עד בואם אל קצה וגו' יום שמת משה אותו היום פסק המן מלידך עד בואם אל ארץ נושבת ואותו היום כלה המן שבידם ע"כ וזה מפורש כפירש"י . ובוודאי היה לפני רש"י הגי' בסדר עולם כמו שהוא בנוס' כתי"א . וכן פי' הלקח טוב בפ' בשלח שם .

ב"ב ד' קכ"א ע"ב תנו רבנן שבעה הם שקפלו את כל העולם כלה כו' וע"ז יש להקשות מדוע לא חשבו כאן את הירם שלדעת חז"ל חי קרוב לאלף ומאתים שנה כמ"ש בבראשית רבה פ' פ"ה וביק"ר פי"ח ? אולם מקור הברייתא בס"ע סוף פ"א כמו שב' הרשב"ם שם ובכת"י אקספארד הגי' שבעה הם שקפלו את כל העולם כלו וראו זה את זה ולמדו תורה זה מזה . ולפי"ז ניחא שלא חשיב כאן רק צדיקים גמורים . ואפשר שכן היה הגי' לפני הרשב"ם שם שפי' שם חז"ל ובה להודיענו שאלו שבעה מתוך שצדיקים היו ועסקו בתורה חיו כל כך .

סנהדרין ל"ח ע"ב מלמד שהראהו הקב"ה לאדם הראשון דור דור ודורשיו דור דור וחכמיו ומקור המאמר בסוף ס"ע ושם בכת"י א הגי' דור דור ודורשיו דור דור וחכמיו דור דור ופרנסיו דור דור ושופמיו

ושופטיו דור דור וגבוריו דור דור וצדיקיו ורשעי כל דור ודור שנאמר
 זורו רשעים מרחם. וכן הוא בילקוט ירמיה ר' ר"ם בשם הס"ע ועי'
 מכילתא בא פט"ו. אולם באדר"ג פ' ל"א מביא כ"ז ומסיים ויש
 אומרים לא הראהו אלא צדיקים בלבד שנאמר כל הכתוב לחיים בירושלים.
 ע"ז ו' ע"א מתקיף לה ר"א ב"י ממאי דלמלכות יונים מנין
 דלמא כו' ושבקיה לאלפא קמא ונקמיה אלפא בתרא כו' דתניא
 בגולה אין מנין אלא למלכי יונים בלבד וע"ש בתוס' ד"ה ספרא שכ'
 וגם אם דלג נמי האלפים אין לחוש מדקאמר בסמוך שבקיה לאלפא
 קמא ונקמיה לאלפא בתרא ויש ספרים שגורסין שבקיה לכללא ונקמיה
 לפרטא אולם במקור בס"ע פ"ל הגי' ובגולה כותבין בשטרות למנין
 יונים אלפא ופי' הגר"א מיציאת מצרים למנין יונים אלף שנה. וליתא
 מלת בלבד. ובכתי"א הגי' למנין יונאי אלפא ומאה שבסדר שנין.
 ובכ"מ למנין יונאי אלפין. אמנם בכ"ה הגי' למנין יונאי מלכא.

זבחים קט"ז ע"א מ"ט דמ"ד לא קרבו בני נח שלמים דכתיב
 עורי צפון ובואי תימן עבודת כוכבים שמעשיה בצפון ותבוא אומה
 שמעשיה בצפון ובדרום ופירש"י שמעשיה בצפון היינו עולה שמעונה
 צפון ותבוא אל מלך המשיח אומה כו' ומקור המאמר בס"ע פ"ז אבל
 לפנינו שם הגי' מיושרת בזה הנוסח על אותו יום. הקמת המשכן.
 הוא אומר עורי צפון ובואי תימן עורי צפון זה עולה הנשחטת
 בצפון ובואי תימן אלו שלמים הנשחטים בדרום. והס"ע נעתק
 גם בירושלמי מגילה פ"א ה"א ובב"ר פ' כ"ד ועוד בכ"מ במדרש
 בגזים' ורא מסייעא לר' יוסי בר"ה עורי צפון וגו' עורי צפון זה העולה
 הנשחטת בצפון והוא עורי דבר שהיה ישן ונתעורר ובואי תימן אלו
 שלמים שהן נשחטין בדרום מהו בואי כו' וזה הוספה במדרש לפרש
 הברייתא ע"ש.

בכורות ד' ד' ע"ב אותו היום שהוקם המשכן קרבו להם
 בישראל נדרים ונדבות כו' אולם בס"ע פ"ז הגי' בו ביום הקריבו
 ישראל תמידן נדרים ונדבות כו' ועי' הגיגה ד' ו' ע"א וביבמות ד' ה'
 ע"ב מה לתמיד שכן ישנו לפני הרבור.

ג) לפעמים מביאה הגמ' ברייתא מס"ע וספוקי מספקא להו
 בפירושה אמרי לה כן ואמרי לה כן כמו בשבת ק"ה סע"ב אחר מן
 האחין שמת ידאנו כל האחין כלן אמרי לה דמית גדול ואמרי לה
 דמית קטן וע"ש בפירש"י. אבל במקור הברייתא בס"ע פ"ג מפורש
 כמ"ד דמית קטן ובמדרש רות פ' וימת אלימלך מובא המאמר וליתא
 כ"ז אמרי לה כו'.

ולפעמים מביאה הגמ' הברייתא דס"ע בשתי גירסאות שונות
 כמו במגילה י"ד ע"א כדתניא הרבה נביאים עמדו להם לישראל כיוצאי
 מצרים ואמרי לה כפלים כיוצאי מצרים [כן הגי' בגמ' בילקוט ריש
 שמואל] אבל במקור בס"ע פכ"א הגי' כיוצאי מצרים. ובגמרא שם
 לפנינו הגי' כפלים כיוצאי מצרים. וראה במדרש שה"ש רבה פ' נפת
 המופנה ר"ד ור' ירמיה בשם ר"ש בר יצחק ששים רבוא נביאים
 עמדו

עמדו כו' ר' יעקב בשם ר' יוחנן מאה ועשרים רבוא. ופליגי בשתי הגרסאות בהס"ע.

ד) מצינו שמובא בגמ' ברייתות מס"ע. והגמ' מקשה עליהן. אבל לפי נוסחתנו בס"ע אין מקום לקושי הגמ' כמו ברה"ש ד' י"ב ע"א בשלמא לר' יהושע היינו דכתיב שני אלא לר' אליעזר מאי שני שני לדין. ובתוס' שם ד"ה אלא ואע"ג דלר"א בתשרי נברא העולם כו' וברש"י שם ד' י"א ע"ב ד"ה ואודא וו"ל ויש פותרין ואזדו למעמיהו מדאמר ר"א בחדש שני מרחשוון אית ליה בתשרי נברא העולם והוי מרחשוון שני לחדש שהתחילה בו שנת שש מאות דאי לאו הכי למאי קרי ליה שני ולא מילתא היא דאי מדקרי ליה שני שמעינן שבתשרי נברא העולם א"כ מאי פריך לקמיה בשלמא לר' יהושע היינו דכתיב שני אלא לר' אליעזר הא מהבא יליף שני לבריאת העולם עכ"ל אבל מה נשתומם למראה עינינו אם נעיין בס"ע שם פ"ד המובא בגמ' שם בזה הנוסח: ר' אליעזר אומר בחדש השני בי"ז לחדש זה מרחשוון שהוא שני לתשרי שבו נברא העולם ע"כ ובדברי ר' יהושע בי"ז לחדש זה אייר שהוא שני לניסן שבו נברא העולם. ובהכרח שגם להיש פותרין שהביא רש"י הויה ג"כ הגי' בהס"ע כמו שהוא לפנינו וכן הוא בכל הכת"י מהס"ע שנמצא ת"י.

שם בגמ' בשלמא לר' יהושע היינו דשינה אלא לר' אליעזר מאי שינה כדרב חסדא דאמר ר"ה ברותחין קלקלו וברותחין גדונו. אולם בס"ע שם בדפוס ובכל הכת"י לא גרסינן בדברי ר' אליעזר. שסובר שהמבול היה בי"ז במרחשוון. מה שנאמר בדברי ר' יהושע ומתוך ששינו מעשיהם שינה הקב"ה עליהם מעשה בראשית כו' ע"כ. וזה מציאה גדולה הראוי לשמוח עליה!

ב"ב קכ"א ע"ב ומשאר שבטים לא עייל והתניא יאיר בן מנשה ומכיר בן מנשה נולדו בימי יעקב ולא מתו עד שנכנסו ישראל לארץ אלא אמר ר"א בי"ז לא נגזרה גזירה כו' ובמ"ש: והתניא. כווננו לס"ע פ"ט כמ"ש לעיל אבל לפנינו בדפוס ובכל הכת"י הגי': נולדו בחיי יעקב אבינו ומתו לאחר מיתת משה רבינו. ולפי"ז לא נוכל להקשות מזה מאומה. וכן היה בהס"ע הגי' לפני אחד מתלמידי רס"ג בפ"י על דברי הימים צד י"ב וו"ל דע לך באר היטב כי אותם הדברים של חומש של מכיר ויאיר וגובה לא לקחו כלום במדבר והן הן דברי ר"י הגלילי בס"ע יאיר בן מנשה ומכיר בן מנשה נולדו בחיי יעקב אבינו ומתו לאחר משה —.

ובכתב"ה מוסיף לאחר מיתת משה רבינו עד שלא כבשו ולא נותר מהן איש כי אם כלב בן יפונה ויהושע בן נון לנחלת הארץ ע"כ ועי' ב"ב שם קי"ז ובמדבר רבה פ"ב.

ובשלשלת הקבלה ד' ה' ד"ז במדרש יאיר ומכיר ונבת בני מנשה נולדו בחיי יעקב ומתו לאחר מיתת משה. ולא הביא מהס"ע וסהגמ' ב"ב הג"ל. כדרכו תמיד —.

ה) לפעמים מביאה הגמ' ברייתא דס"ע וו"ל נתקשו בה אבל

אבל לפנינו הברייתא בנוס' אחרת ואין שום קושיא כמו בסנהדרין נ"ז ע"א והתניא עשר מצות נצטוו ישראל במרה שבע שקבלו עליהם בני נח והוסיפו עליהם דינים ושבת וכבוד אב ואם דינין דכתיב כו' דינים בני נח אפקוד והתניא עשר מצות נצטוו כו' והוסיפו עליהם דינים כו' ותירצו בגמ' באופנים שונים ובמסקנא אלא אמר רבא האי תנא תנא דבני מנשה הוא דמפיק ד"כ ועייל ס"ך וע"ש בפירש"י ובתוס' ד"ה עשר מה שהניחו בתימא. אבל מקור הברייתא בס"ע פ"ה ובכ"י אקספארד שם הגי' ו"א מצות נצטוו ישראל במרה ז' שנצטוו בני נח אברהם על המילה ויעקב על גיד הנשה הוסיפו לישראל שבת וכבוד אב ואם ע"כ וכן הוא בשם הס"ע בילקוט שמות ר' רנ"ז וע"ש ולפי"ו לא נזכר כלל דינים בין הדברים שהוסיפו עליהם.

ודע שמ"ש בגמ' סנהדרין שם אכתי והוסיפו בדינין מיבעי ליה אלא אר"א ב"י לא נצרכה אלא להושיב כו' הנה בס"ע בדפוס הגי' ויצו אלו הדינים אבל בכתי"א ויצו אלו הדינים, וכן בתוספתא ע"ז פ"ט על הדינין כיצד כשם שישראל מצווין להושיב בתי דינים בעיירות כו' ובעת בעת הרפסה ראיתי שכן הוא גם בתוספתא כת"י שם הוצאת צ"מ. ובכת"י אקספארד הגי' בא יעקב והוסיף לו גיד הנשה בא יהודה והוסיף לו מצות יבום וזה בלא ספק הוספה מאוזה מעתיק שאל"כ יהיה י"ב מצות? וגם בילקוט הנ"ל ליתא זה. ונוסף מפסיקתא דר"כ פ' בחדש השלישי ומדרש חזית פ' ישקני. ובילקוט יתרו ר' רע"ב ובחוקני פ' בראשית. יראה יבמות ה' ע"ב מה להנך שכן ישנו לפני הדבור וברמב"ן ובריוטב"א שם בשם רש"י [שלפנינו ליתא] מצות יבום אינו לפני הדבור פי' לפי' דאע"ג דחוינן ליהודה ואבות שהיו נוהגים בה לאו בתורת מצוה אלא בדרך שקיים אברהם אבינו ע"ת ע"כ ועי' בר"ר פ' פ"ה.

ועל מ"ש בס"ע פ"ב שנה אחת לאונן שייבם הנה בכי"א שם ובילקוט בראשית ר' קמ"ה בשם הס"ע ליתא מלת שייבם —

(ו) לפעמים מעתקת הגמ' הס"ע בני' שלפנינו לא נמצאה והגמ' מפרשת הגי'. כמו ברה"ש י"ז ע"א פושעי ישראל בגופן ופושעי עובדי כוכבים בגופן יורדין לגיהנם ונידונים בה י"ב חדש כו' ושם להלן פושעי ישראל בגופן מאי ניהו אמר רב קרקפתא דלא מנח תפילין פושעי עובדי כוכבים בגופן אמר רב בעבירה ע"ש בפירש"י ובשערני תשובה סי' קנ"ג הגי' אר"ש בן לקיש קרקפתא כו' ומקור הברייתא בס"ע פ"ג ולפנינו בדפוס ובכת"י הגי' פושעי ישראל שעברו על התורה ועל המצות נפשו בלה כו' ואין זכר מהגוס' פושעי ישראל בגופן כו'. ועפ"י נוסחת הס"ע מתורצת קושיא התוס' בב"מ ד' נ"ט ד"ה חוץ וז"ל ומיהו תימא דלא חשיב פושעי ישראל בגופן כגון כו'.

שוב ראיתי במרדכי סוף ה' תפילין שהביא מספרי הגאונים הגי' בגמרא דרה"ש פושעי ישראל קרקפתא דלא מנח תפילין כו' ע"כ. שם בגמ' ושנתנו חיתתם בארץ חיים ושם להלן ושנתנו חיתתם בארץ

חיים אמר ר' חסדא זה פרנס הכמיל אימה יתירה על הציבור שלא לשם שמים

שמים וזה גם לפנינו בס"ע שם בדפוס והוא לשון המקרא יתקאל ל"ב. כ"ד.
 כ"ה. אבל בכ"י אק"ה ומינכען ליתא לזה המאמר שנתנו חיתתם בארץ חיים.
 ז) לפעמים מפרשת הגמ' הס"ע וע"ז יש להקשות. אולם לפנינו
 נוסח אחר ולפי"ז אין צריכין להפירוש שפי' הז"ל כמו במגילה י"ד
 ע"א שבע נביאות מאן נינהו שרה כו' ואסתר ושם להלן אסתר דכתיב
 ויהי ביום השלישי ותלבש אסתר מלכות בגדי מלכות מיבעי' ליה
 אלא שלבשתה רוח הקודש כתיב הכא ותלבש וכתיב התם ורוח
 לבשה את עמשא וגו' ע"כ ומ"ש שבע נביאות כ"ו מהס"ע פכ"א אבל
 מה שלמדו לראיה ע"ז שאסתר נביאה היתה מגו"ש מעמשא זה תמוה
 ולא זכיתי להבין דהא עמשא לא נחשב בין המ"ה נביאים ובקרא מוכח
 שלבשתו רוח הקודש וזה מעלה פחותה מהנבואה ואח"ז ראיתי שהעיר
 ע"ז בס' קדש הלולים ד' ט"ו אבל בס"ע שם בנוסחתינו בדפוס ובכת"י
 הגו' באסתר נאמר ותכתוב אסתר וגו' וכ"ה בילקוט שופטים ר' מ"ב
 בשם הס"ע. ובילקוט תהלים ר' תתס"ג חסר הציון להס"ע. ופי'
 מדהותר לאסתר הכתיבה בהכרח שהיתה נביאה וכעין זה במגילה י"ט
 ע"א מנלן [בשאלות פ' ויקהל הגו' אמר רבא] אתי כתיבה כתיבה
 כתיב הכא ותכתוב וגו'.

[ודע שהגו"א הגיה בפירושו להס"ע שם שבע נביאות נתבואו
 וזה עפ"י נוס' הגמ' מגילה והילקוט שם. אבל הנוסחא הישנה בס"ע
 שם ומנן שכל האבות והאמהות נקראו נביאים שנאמר ויתהלכו וגו'
 וכ"ה בכל הכת"י שת"י. ובכ"י"מ וכל אבות ואמהות נקראו נביאים.
 ונראה בעיני שהנוס' הישנה עיקרית וכ"ה בשו"ת טוב מומר
 ק"ה ובנביאי אל תרעו אלו האמהות שהיו נביאות ובירושלמי ברכות
 פ"ה ט"ג אמנו רחל בנביאות הראשונות היתה ובכ"ר פס"ז אמהות
 נביאות היו ובסוטה י"ג באותה שעה נתקיימה נבואתה של רבקה
 ובכ"ר פ' ס"א ויגר לרבקה וגו' ר' חגי אמר בשם ר"י אמהות נביאות
 היו ובשו"ת מומר ט' א"ד לוי כתיב ויאמר לה ה' שני גוים בבטןך
 מעולם לא נוקק הקב"ה לשוה עם אשה אלא עם אותה צדקת ועי'
 ירושלמי סוטה פ"ו ה"א].

בערכין י"ב ע"א בראשונה במוצאי שביעית מי משכחת לה
 והכתיב בכ"ה לגלותינו בכ"ה בעשור לחדש בי"ד שנה וגו' איזו היא
 שנה שראש השנה בעשור לחדש הוא אומר זה יובל וע"ש בפירוש
 המיוחס לרש"י רה"ש שלה ביום הכפורים דתוקעין ב"ד בשופר ונפטרין
 עבדים לבתיהם ושדות חוזרות לבעליהן ואז נראת שהיא יובל ע"כ
 ותם אני ולא אדע הלא בזמן ההוא לא מגו יובלות ושמיטין?
 וגם לדעת האומרים בערכין ד' ל"ב מגו יובלות כדי לקדש שמיטין
 בודאי חכ' מודים שלא היה נוהג דין עבד עברי אחר החורבן, והלא
 אין עבד עברי נוהג אלא בזמן שהיובל נוהג [משנה ערכין כ"ט ע"א]?
 אולם מקור הברייאא בס"ע פ"א ושם הנוסח בזה"ל: ואומר
 בעשרים וחמש שנה לגלותינו ברה"ש וגו' אימתי נאמר לו בתחילת
 יובל ע"כ וכ"ה בכת"י אקספארד ובילקוט יהושע ר' כ"ג בשם הס"ע

ס"ה א"י חמשה ע"ה חזרו. תביא יוספא סוטה ד' א"ה וכן

וכן העתיק הס"ע בלקח טוב פ' שלח ד' ק"י ופירושו צא וחשוב מן י"ח
ליאשיהו שהיתה תחילת היובל כמו שמפורש בס"ע פכ"ד. עד כ"ה
שנה לגלותינו ותמצא שהשנה היא היתה גם כן בתחלת היובל פ'
בשנת היובל.

ובמדרכי יומא פ"א סי' תשכ"ג מובא הגמ' דערבין בנוס' אחר
נפלא וז"ל ואמר בפרק שני דערבין איוו היא ראש השנה שהיא בעשור
להדש זה יו"ב עכ"ל.

ח) לפעמים מביאה הגמ' להקשות על דברי אמורא מהס"ע
ומתרת אבל לפי נוסחתינו בס"ע אין תירוצם עולה יפה כמו בב"ב
ט"ז סע"א מיתיבי [על ר' יוחנן שסובר שאיוב מעולי גולה היה] ימי
שנותיו של איוב משעה שנכנסו ישראל למצרים ועד שעה שיצאו
אימא כמשעה שנכנסו ישראל למצרים ועד שעה שיצאו ובפי' ר"ח
ורש"י שם אימא כמשעה שנכנסו כו' מאתים ועשר דכתיב ויוסף ה'
את כל אשר לאיוב וגו' ולעולם מעולי גולה היה עכ"ל ובילקום ריש
איוב הנוסח בגמ' אימא כמשנכנסו ומה שפי' שם הוית רענן נעתק
מפירש"י הנ"ל.

והנה הבריייתא מקומה בס"ע פ"ג אבל לפנינו שם הגי' נשתירו
שם במצרים מאתים ועשר סימן שנותיו של איוב שבאותו פרק נולד
[בכת"י הגי' באותו פרק נולד] שנאמר ויחי איוב וגו' [בכ"א ליתא
למלת שנאמר] נמצאת אומר כשירדו ישראל למצרים נולד איוב וכשעלו
מת ע"כ וכן נעתק בשם הס"ע בילקום בראשית ר' ע"ז ע"ש. מזה
מבואר שדעת הס"ע שאיוב נולד בירידתן למצרים וכשעלו מת. וכבר
הוכחתי למעלה שמ"ש בירושלמי סוטה סוף פ"ה ובב"ר פנ"ז ר' יוסי
בן חלפתא אומר בירידתן למצרים היה איוב ובעלייתן מת. שכוננו
במ"ש ר"י בן חלפתא אומר להס"ע הנ"ל כמו שרגיל הלשון תמיד
במדרשים ולפי"ז אי אפשר לדרוש לשון הס"ע שלפנינו כמו שמתרצת
הגמ' אימא כמשעה שנכנסו ושהיה מעולי גולה.

שם ע"ב מיתיבי שבעה נביאים נתנבאו לעובדי כוכבים ואלו
הן בלעם ואביו ואיוב בו' [אלמא לעובדי כוכבים הוה פירש"י] א"ל
ולפעמך [כצ"ל] אליהו בן ברכאל לאו מישראל הוה כו' אטו כולהו
נביאי כו' הכא עיקר נבואתייהו לעובדי כוכבים ע"כ והבריייתא נעתקה
מס"ע פכ"א אבל לפנינו שם הגי' בלעם ואביו ואיוב ואלפז כו' אלו
הנביאים שנתנבאו לאומות עד שלא נתנה התורה לישראל אבל משנתנה
תורה לישראל פסקה וכו' הרי מפורש שלדעת הס"ע איוב לאו מישראל
הוה ולפי"ז דוחק גדול לאמר כמ"ש בגמ' שמ"ש שנתנבאו לאומות
הכוונה שעיקר נבואתייהו לעובדי כוכבים ושהיה ישראל. אמנם יש לפלות
ע"ז כמו שכתבתי למעלה וצ"ע.

זכחים ק"ב ע"א מיתיבי חמש ושמחות היתה אלישבע יתירה
על בנות ישראל יבמה מלך אישה כהן גדול כו' מלך אין כהן גדול לא
אימא אף מלך ע"כ אבל בס"ע פ"ז שמשם נעתק בגמ' שם הגי'
לפנינו מפורש שדעת הס"ע שלא נתכון משה אלא בשבעת ימי
המלוואים

המלואים כדעת החכמים בזבחים שם. ואח"כ נתבהן אהרן ובניו ולפי"ז דוחק ליישב הברייתא לגירסתנו אמא אף מלך. ובתנחומא שמיני אות ג' הגי' ומשה אחי בעלה מלך ונביא.

ובמ"ש בזבחים שם בן בנה משוח מלחמה ופירש"י זה פנחס וב"ה במדרש היות פ' מי זאת וזה תמוה הלא פנחס היה משוח מלחמה אחר זמן רב במלחמת מדין? אבל לפנינו הגי' בס"ע שם ויש אומרים אף בן בנה משוח מלחמה וזה הוספה מאוחרת בס"ע וכן ליתא במדרש במדבר רבה פי"ג ובתנחומא פ' שמיני שם ובמדרש קהלת פסוק לשחוק אמרתי מהולל ובילקוט סוף משלי ועוד בכ"מ.

בכורות ד' ע"ב איתביה אותו היום שהוקם המשכן קרבו להם ישראל נדרים ונדבות האאות ואשמות כו' אותו היום אין מכאן ואילך לא אימא מאותו היום ואילך ומאי קמ"ל מאותו היום כו' אלמא חובות בבטה לא קריב ע"כ ע"ש והנה כל הסוגיא שם הקושיות והתירוצים הוא ממסדר התלמוד כי במסקנא שם העלו אלא אי אתמר הכי אתמר ר' יוחנן אמר קדשו ולא פסקו וריש לקיש אמר קדשו ופסקו וע"ש בתוס' ד"ה אלא והברייתא שהביאה הגמ' להקשות לר' יוחנן ואח"ז לריש לקיש מקומה בס"ע פ"ז כמו שנרשם שם במסורת הש"ס. אבל לפנינו הגי' בו ביום הקריבו ישראל נדרים ונדבות כו' וקאי על יום שהקימו המשכן ולפי פשטיות הס"ע בגירסתינו קשה לדייק מלשון בו ביום שרק בו ביום הקריבו ולא אח"ז כמו שדייקו בגמ'. שהס"ע מדבר מה שהיה ביום הקמת המשכן וכמו שאומר למעלה בס"ע שם בזה הפרק בו ביום עמדו אהרן ובניו ורחצו ידיהם כו' ולהלן שם בו ביום נמצאת אלישבע כו' וכנסחתינו בס"ע שם כ"ה ברבה נשא פי"ד שהעתיק שם כל הפרק וכ"ה בכל הכתי"י —

מ) מצינו שהגמ' מביאה ראיה מהס"ע לדעת אמורא ולפי נוסחתינו אין משם ראיה ובודאי היתה הנוסחא לפני תול' משונה משלפנינו כמו ברה"ש ד' ג' ע"ב אמר ר' אבהו כרש מלך כשר היה מתקוף לה ר' יוסף תדא דא"כ קשי קראי אהרדי כו' ועוד מי דמי התם כרש הכא דריוש תנא הוא כרש הוא דריוש הוא ארתחשסתא כרש שמלך כשר היה ארתחשסתא על שם מלכותו ומה שמו דריוש שמו ע"כ ובמ"ש תנא כווננו להס"ע פרק ל' וראה במאור עינים פרק י"ח מה שתמה והרעיש העולם על זה. וכמו שהוא בגמ' כן הוא בסדר עולם לפנינו שם.

אבל לפלא גדול שבכת"י מינבען ובכת"י רס"ט הגי' בס"ע שם בזה הנוסח דריוש הוא ארתחשסתא וכל המלכות נקראת ארתחשסתא ואין אתה מוצא מלכים לפרס אלא שלשה ולמדי אחר ומלכות מדי ופרס ג"ב שנה ע"כ. ובכת"י אקספארד ובילקוט עזרא ר' אלף ס"ח בשם הס"ע הגי' וממעם כרש ודריוש וארתחשסתא [בילקוט לותא] וכל המלכות נקראת ארתחשסתא ואי אתה מוצא מלכים לפרס אלא שלשה ולמדי אחר ולמלכות מדי ופרס ג"ב שנה. אבל מזה שברש הוא דריוש אין זכר בנוסחתינו בס"ע וכן נראה ברור כשמש שכנסחתינו בכת"י

בכת"י כן היה לפני רש"י בס"ע וז"ל רש"י בפ"י לעזרא ד' פסוק ד' ובימי ארתחשסתא הוא כרש כו' וכן שינינו במס' רה"ש הוא כרש הוא דרוש הוא ארתחשסתא כו' ובס"ע מצאתי דרוש הוא ארתחשסתא כו' עכ"ל רש"י.

וכן מבואר שגם הרז"ה במאור גרס בס"ע כן וז"ל במאור ברה"ש שם: לפי מה ששינינו באותה ברייתא דתניא באותו זמן לשנה הבאה וכו' [כוון להס"ע פכ"ט] שהיה נקרא בשני שמות בשם דרוש ובשם ארתחשסתא ולא מצינו לו בכל מקום שנקרא כרש אלא במקום אחד בלבד שנרמה לו לר' אבהו כו' ומדברי ר' אבהו למדנו לו אף השם השלישי שהוא כרש כו' עכ"ל מזה נראה ברור שלא היה בהס"ע לפני רש"י, רז"ה, הילקוט, ובכת"י, המאמר הוא כרש הוא דרוש הוא כו' וא"כ סרה מהס"ע תמיתת המאור עינים שם. ובעיניי א חשוב זה לאמת ברור.

וראה בס"ע הנדפס בספר סדר החכמים צד 166 [ראיתי] כרגע בבית אוצר הספרים של החת"ג הפראפעסאר מ"ד דניאל חוואלסאן ג"י ה"ז] וז"ל ואע"פ שכתוב בספר יוסיפון שהיה לו בן לכרש ושמו כמבישה מכל מקום כך היא משנה שלמה בס"ע ע"כ.

אמנם כבר היה זה בהס"ע עוד לפני ר' ישעיה הזקן מטראני כמו שמוא ממנו בס"ע שם וז"ל: אך הנה בתחלה תדע כי רבינו ישעיה ז"ל בפ"י עזרא אחר שהביא על זה הכתוב לשון סדר עולם רבא דלעילא הוא כרש הוא דרוש כו' כתב וז"ל אבל בסדר עולם זוטא מוכח דארתחשסתא ודריוש הפרסי שני מלכים היו וארתחשסתא מלך ל"ב שנים ודריוש הפרסי מלך אחריו שתי שנים וברייתא זו דס"ע פליגא ע"כ לשון היריד"א, ולמדנו מזה מדברי היריד"א, א) שהוא הראשון [חי באמליא עד לערך ל' שנה לאלף הנוכחי] שקרא הס"ע בשם סדר עולם רבה ואחריו מצינו שם סע"ר להס"ע בס' המנהיג ד' י"ט וד' נ"ב וד' ע"ג ד' ברלין. ב) שכבר ר' ישעיה חשב את הסע"ז למקור עתיק לימים. ג) שמי"ש ה"ר ישעיה בשם הסע"ז ליתא בשלפנינו. ובאותו ענין שם יש חסרון הניכר בנוסחתינו שם בסע"ז גם בלא זה שהביא היריד"א וזה שכתוב שם בשנת י"ח למדי היא שנת שבעים לחורבן הבית עלה עזרא לירושלים וגלות יהודה עמו ע"כ וזה תמוה דהא קרא כתיב שעזרא לא עלה עד שנה שביעית לארתחשסתא ומי שיש ת"י כתי"י מהסע"ז עליו המצוה לעיין שם ולתקן הגי' . ובכלל ע"ד הסע"ז יש לי דברים ארוכים —

שוב ראיתי כעת בלקח טוב למגילת אסתר [ספרי דאגדתא לבוב ד' מ"ב] כתוב וז"ל ואמרו רז"ל במס' רה"ש הוא דרוש הוא ארתחשסתא ע"כ והרב הגדול המו"ל הגיה הוא כרש כו' ע"פ גורסת הגמ' ברה"ש. אולם נראה שגם להר"ם היה הגי' משונה בהגמרא משלפנינו.

י) הגמ' מביאה הס"ע ומניה אבל לפנינו הברייתא מונה כמסקנת הגמ' כמו. בשבת פ"ז ע"ב ת"ש ניסן שבו יצאו כו' ולערב לק

לקו בכורות לערב ס"ד אלא מבערב ע"כ אבל בסדר עולם פ"ה כפי נוסחת הלקח טוב פ' בשלה י"ד אות ג' וז"ל תניא בס"ע ניסן שבו יצאו ישראל ממצרים כו' ומבערב לקו בכורות ע"כ .

יא) הגמ' מביאה הס"ע ומקשה עליה ומפרשה . ובנוסחתינו הגי' באופן אחר ואין שום קושיא כמו בקדושין ד' מ' ע"ב תניא ר' יוסי אומר גדול למוד שקדמה כו' ולויבלות מאה ושלוש . מאה ושלוש מאה וארבע הוין? קסבר יובל מתחילתו הוא משמט . והנה הגמ' כוונה להס"ע פו"א כמו שב' לעיל אבל בכתי' אקספארד הגי' שם נמצאו שעושין שמוטה לעשרים ואחד שנים ויובל לששים וארבע שנים ע"ש בהערה מ"ב . וכן הוא בתוספתא מנחות פ"ו בסופו (הוצאת צוקערמאנדל).

יב) לפעמים מביאה הגמ' הס"ע ומפרשה ע"פ גימטריא אבל זה רק לסומנא בעלמא כי דברי הס"ע נובעים מקבלת אבות ולא מגימטריא כמו בשבת קמ"ה וביומא נ"ד ע"א והתניא ר' יהודה אומר חמשים ושנים שנה לא עבר איש ביהודה שנאמר על ההרים וגו' מעוף השמים ועד בהמה נדרו הלכו בהמ"ה בגימטריא נ"ב הוה . ומקור המאמר בס"ע פכ"ז ומבואר שם שהחשבון הנ"ב שנה הם משחרב בית המקדש עד שנה לכרש וע"ש בפירש"י . ומתגימטריא אין זכר בהס"ע . וראה בתוס' שבת שם ד"ה בהמה .

וזוה לא כביר בא לידי על זמן קצר ספר הנכבד מבוא המשנה וראיתי שם בד' קע"א שכ' והוא . ר' יהודה . הראשון אשר נודע לי שדרש גימטריא שבת קמ"ה ע"ב חמשים ושתי שנה בהמה בגימטריא נ"ב עכ"ל ובמחכ"ת לא כוון יפה שבעל המאמר בכאן אינו ר' יהודה כמו שהוא בטעות לפנינו בגמ' ורק ר' יוסי כמו שהוכחתי לעיל . ושהגימטריא הוספה מאוחרת בגמ' ולא מבעל המאמר .

וכן מ"ש בשבת י' ע"ב א"ר אבין מאי קרא אמלטה נא שמה נא בגימטריא חמשים וחד הוי ושל סדום נ"ב . גם זה מבואר שם הטוב ע"פ החשבון שפירשו שם מהכתובים בהס"ע והגימטריא אסמכתא .

וראיה לדברי שהגימטריא נוסף . ממדרש לעולם בביהמ"ד ח"ג צד קי"א שמובא שם המאמר הנ"ל וחסרה הראיה מהגימטריא .

יג) במקום אחד מביאה הגמ' ברייתא דס"ע וספוקי מספקא להו בכונות הס"ע ובמקום אחר מובא המאמר הנזכר ופשיטא לחז"ל בכונות כמו . בערכין י"ב ע"א אמר רבינא בי"ד שנה אחר שנה שהוכחה העיר אי הכי בכ"ה שנה כ"ו הוון דאמר מר גלו בו' גלו בח' גלו בי"ח גלו בי"ט משב ועד תמני סרי הד סרי י"ט עשרים ושית חויה אמר לך רבינא ולדירך מי ניהא מבדי גלו גמי בי"ט כו' מי סברת שלש גלוות הוי גלו בשבע לכיבוש יהויקים שהיא ח' כו' ע"ש וכבר העירוני שהמאמר גלו בו' גלו בח' כו' מקורו בהס"ע והז"ל נתקשר בכונתו שמראשונה חשבג שד' גלוות הוה ואח"כ העלו במסכתא שפי' גלו בו' שהיא שנת ח' לנבוכדנצר כו' אבל במגילה י"א ע"ב דאמר מר גלו בו' גלו בח' גלו בי"ח כו' גלו בו' לכיבוש יהויקים גלות יהויכין

יהויכין שהיא שמונה לנבוכדנצר כו' ולא העלו שום ספק בפי' הברייתא .

ודע שגם דעת יוסף הכהן [נגד אפיון צד 9] שכתב וז"ל כן כתוב בס' [בספרנו] כי נבוכדנצר בשנת שמונה עשרה למלכותו חרס בית מקדשנו עכ"ל וזה קרוב לדעת הס"ע הנ"ל ולפנינו במקרא ידמיה נ"ב י"ב היא שנת י"ט למלך נבוכדנצר. ושם כ"ה בשנת שמונה עשרה לנבוכדנצר מירושלים גו' .

יד) לפעמים מביאה הגמ' הס"ע בדיבורי הצעה דתניא או באופן אחר והמאמרים לא מצינו לפנינו בכ"ע שלמים כמו שהעתיקו חז"ל ורק ממקומות שונים בפרקים שונים נוכל ללמוד זה כמו בסנהדרין ס"ט ע"ב ותניא שנה ראשונה עשה משה משכן שניה הקים משה משכן ושלה מרגלים כו' ולפנינו בפרק ששי נאמר ששנה ראשונה עשה משכן ובפ"ה שהקים משכן ושלה מרגלים. ובזבחים קי"ח ע"ב ת"ר ימי אהל מועד שבמדבר מ' שנה חסר אחת ימי אהל מועד שבגלגל י"ד כו' וכל המאמר נובע מפרק ששי, שביעי, י"א, וי"ד, מלבד שהמאמר ימי אהל"מ שבמדבר מ' שנה חסר אחת זה אינו מבואר יפה לפי נוסחתיו. ושם בזבחים ע"ב ותנא כשמת עלי הכהן חרבה שילה ובאו לנוב כשמת שמואל הרמתי חרבה נוב כו' והמאמר מפ' י"ג משני מקומות שם. ובתמורה י"ד סע"ב אותה שנה ששאלו להם מלך אותה שנה עשירית של שמואל כו' וגם זה מפ' י"ג ומפ' י"ד וע"ש .

טז) לפעמים מביאה הגמ' סיפא דברייתא מהס"ע ולא הרישא כמו. בסנהדרין ס"ט ע"ב אלא מהכא אלה תולדות ונרח וגו' נמצא אברהם גדול ב' שנים מרחן כו' אשתכח כו' והגמ' מרחת זה יעו"ש וכי' מס"ע סוף פ"ב ופלא שלא הביאו חז"ל ממ"ש לעיל מיניה הראיה המפורשת מער ופרץ שהולידו בקטנותם שאין עליה שום פירכא .
ואח"ז ראיתי בפי' על ד"ה לאחד מתלמידי רס"ג צד י"א שבי' וז"ל ואף ההיא נמי דאמרינן בבן סורר ומורה לא גמרינן מדורות הראשונים כו' אין לעמוד עליה כי רם וכלב שוים לתולדה ולשנים ואם רבותינו אמרוהו היו למדין מפרץ אבי חצרון כדאיתא בסדר עולם פ"ב כו' ע"כ .

ובתענית כ"ט ע"א וכתוב ויסעו מהר ה' דרך ג' ימים וא"ר חמא בר' חנינא אותו היום סרו מאחרי ה' וכתוב עד חדש ימים וגו' ותניא בכ"ט בסיון שלח משה מרגלים ע"כ וזה מס"ע פ"ה וחידוש שלא הביאו חז"ל מ"ש שם ברישא דברייתא . ששם החשבון מפורש ולא הוצרכו כלל להמאמר של ר"ח בר' חנינא וצ"ע. ועי' ילקוט במדבר ר' תשמ"ד שהביא הגמרא תענית ואיננו גורם המאמר דהוה לתו עשרים ותרתין בסיון .

טז) לפעמים מביאה הגמ' ברייתא דס"ע ואח"ז מביאה ברייתא אחרת לפרש הס"ע כמו. בב"ב קכ"א ע"ב ומשאר שבטמים לא עייל ותניא יאיר בן מנשה כו' וזה מס"ע פ"ט כמ"ש לעיל ובגמ' שם ותניא שלשים וישה ממש דברי ר' יהודה אמר לו ר' נחמיה וכי נאמר

נאמר ל"ו כו' אלא זה יאיר בן מנשה כו' וזה לראיה מדעת ר' נחמיה
 להברייתא דס"ע על יאיר שמת בזמן ההוא והכלל לא בא לסתום אלא
 לפרש [ס"ע פ"א] נובע ג"כ מדברי ר' נחמיה בתו"כ מצורע ובירושלמי
 יומא פ"ב ה"ד. וכן מ"ש ר' נחמיה בכ"ר פ' ל"ב ששנת המבול עולה
 לחשבון תקופות ומזלות כ"ה גם דעת הס"ע בפרק ד' אבל דעת ר'
 יהודה שם ששנת המבול אינה עולה מן המנין והובא דעתו בירושלמי
 דה"ש פ"א בשם ותני עלה — .

(ז) ממקומות הרבה רואים שהי' בהס"ע לפני אמוראי א"י
 יבבל נוסחאות שונות וזה מוכיח שהיה לחז"ל קובצים שונים מהס"ע
 כמו בסנהדרין נ"ו ע"ב מנה"מ [על מה שהובא שם למעלה מס"ע
 פ"ה ששבע מצות נצטוו בני נת] אמר ר' יוחנן דאמר קרא ויצו ה'
 אלהים על האדם לאמר מכל עץ הגן וגו' ויצו אלו הדינים וכה"א כי
 ידעתיו למען וגו' ה' זו ברכת ה' כו' אלהים זו עבודת כוכבים וכה"א
 לא יהיה וגו' ושם להלן כי אתא ר' יצחק [מבבל לא"י] תני איפכא
 ויצו זו עבודת כוכבים אלהים זו דינים בשלמא אלהים זו דינים דכתיב
 ונקרב וגו' אמר ויצו זו עבודת כוכבים מאי משמע ר' חסדא ור' יצחק
 ב"א חד אמר סרו מהר וגו' — אולי הכוונה למ"ש בתבלי הניום
 צעאום — מזה מבואר שנוסחאות שונות היה להם בגוף הס"ע. ולפי
 מה שמבאר שם ר' יוחנן כ"ה בנוסחתנו שם בפ"ה. אבל נוסחת
 המדרשים ברבה פמ"ז ובפ' משפטים ובפ' ואתהנן כדעת ר' יצחק
 תלמיד ר' יוחנן — .

ונודע שעפ"י רוב המדרשים אגדות א"י ולא נמשכו אחרי דעת
 ר' יוחנן בזה; וזה פלא!

ובספרי נשא פ' מ"ד ויהי ביום כלות משה מגיד הכתוב שכל ז'
 ימי המלואים היה משה מעמיד את המשכן ובכל בקר ובקר מושחו
 ומפרקו ואותו היום העמידו מושחו ולא פרקו ע"כ וזה מס"ע פ"ז אבל
 לפנינו שם הגי' כל ז' ימי המלואים היה משה מעמיד את המשכן כו'
 ומקריב עליו קרבנות ומפרקו ובשמיני העמידו ולא פרקו ולא נזכר כלל
 ממשחת המשכן בכל יום. ובספרא מס' דמלואים נעתק הסדר עולם
 כנוסחתינו. אבל בירושלמי יומא פ"א ה"א מובא הס"ע כנוסחת הספרי
 ושם בירושלמי התעוררו אית תניי תני נמשח ואית תניי תני לא נמשח.
 ופליגי בנוסחאות הס"ע.

ובירושלמי תענית פ"ד ה"ז כהנא שאל לרב כל הדא טיבותא
 רבתא עבד וכתיב ביה עליו עלה שלמנאסר מלך אשור אמר ליה ע"י
 ששמט את הקולר מצוארו ותלוי בצואר הרבים לא אמר כל עמא
 יסקון אלא מאן דבעי מיסיק יסיק וכ"ה בתנא דבי אליהו זוטא פ"ט
 והמקור ליה מס"ע פכ"ב אבל לפנינו שם הנוס' בהושע הוא אומר רק
 לא כמלכי ישראל אשר היו לפניו אלא מפני מה נתחתם גזר דינם
 לגלות בימיו מפני שהיו ישראל תולין את הקללה במלכותם שנאמר אני
 ידעתי אפרים וגו' ע"כ וכן נעתק הס"ע ברש"י הושע ה' וברשב"ם ב"ב

קב"א ע"ב ולפי גרסא זו מבואר כמעט הירושלמי שעונות הושע גרמו לזה ולא עונות כל ישראל.

אולם בכת"י אקספארד שם הנוס' אלא מפני מה נתחתם גור דינם של ישראל לנלות ובבלי גיטין פ"ח ע"א א"ל ר' כהנא ורב אסי לרב כתיב ביה בהושע ב"א ויעש הרע בעיני ה' וגו' וכתוב עליו עלה שלמנאסר אמר להן אותן פרדיסאות שהושיב ירבעם כו' בא הושע ובמלן ואעפ"כ לא עלו ישראל לרגל אמר הקב"ה אותן שנים שלא עלו ישראל לרגל ילכו בשבי. והנה נוסחת כת"י א מפני מה נתחתם גור דינם של ישראל כו' נוטה לגי' גמרא בבלי. ונוסחת הדפוס לדעת הירושלמי שעונות הושע גרם לזה.

וראוי לדעת שהיראימוס בפ' להושע י' ב' שאב זה מהס"ע כדרכו במקומות רבים.

ובירושלמי יומא פ"א ה"א מכין שמת אהרן ונסתלקו ענני כבוד ובקשו הכנענים להתגרות במה"ד וישמע הכנעני מלך ערד וישב הנגב כי בא ישראל דרך האתרים כי מת התייר הגדול שהיה תר להן את הדרך ונתגרו במ כו' וזה מס"ע פ"ט וישמע הכנעני מלך ערד וגו' ומה שמועה שמע שמע שמת אהרן והלך התייר הגדול שבהו ונסתלק עמוד הענן שהיה נלחם להם ובא ונלחם עמם כו' וכ"ה בספרי בהעלותך פ' פ"א ובתוספתא סוטה פ"א. אבל בבבלי תענית ט' ע"א ובר"ה ש"ג ע"א מת אהרן ונסתלקו ענני כבוד שנאמר וישמע הכנעני מלך ערד ומה שמועה שמע שמע שמת אהרן ונסתלקו ענני כבוד וכסבור נתנה לו רשות להלחם בישראל כו' ונראה מזה שהבבלי נסח בהס"ע המקרא במדבר ל"ג פסוק י' וישמע הכנעני מלך ערד והוא וישב הנגב וגו' אולם לפני הירושלמי היה הנוס' הקרא במדבר כ"א פסוק א' וישמע הכנעני מלך ערד וישב הנגב כי בא ישראל דרך האתרים וילחם בישראל ולזה מפרש מה דרך האתרים כי מת התייר הגדול שהיה תר להם את הדרך. ובכת"י א הגי' שמע שמת אהרן ונסתלקו ענני כבוד והלך התייר הגדול ועמוד הענן שהיה נלחם להם לישראל פסק בא ונלחם עמם.

יח) מדרך התלמודים והמדרשים להביא מאמרי הס"ע על שם אמוראים כמו בברכות ג"ה ע"א דאמר ר' חמא בר חנינא מפני מה מת יוסף קודם לאחיו כו' וזה מפרק ג' ובב"ב ק"כ ע"א דאמר ר' חמא בר' חנינא זו יוכבד שהורתה בדרך ונולדה בין הרומות דכתיב אשר ילדה וגו' וע"ש בפ' הרשב"ם שהתעורר מס"ע פ"ג ולא הביא מהמפורש בפ"ט. ובשבת קמ"ז ע"א ותענית כ"ט ע"א אמר ר' חמא בר"ח אותו היום סרו מאחרי ה' וגו' וזה נובע מפ"ח. ובירושלמי מגילה פ"ג ה"ה ר' לוי בשם ר' חמא בר"ה באחד בניסן הוקם המשכן ובשני נשרפה הפרה כו' וזה מסוף פ"ז [ואפשר שמ"ש בירושלמי מגילה פ"א ה"ה ר' לוי בשם ר' חמא בר חנינא אותה השנה היתה מעוברת מה טעמה מיום ליום ומחדש לחדש וגו' ג"כ מס"ע פרק כ"ט אף שהוא כנגד נוסחתונו שם] ובתנחומא בשלח אות כ"ג א"ר חמא בר"ח המן כשניתן

כשניתן לישראל באלוהי נתון להם כו' וכ"ה בבראשית רבה פמ"ח וזה
 מפ"ה . ואפשר שמ"ש בסנהדרין ק"ה ע"ב ועוד בכ"מ דאמר ר' יוסי
 בר"ח רות בת בתו של עגלון מלך מואב היתה כו' שהמאמר מקורו
 מס"ע פי"א כמ"ש לעיל . שצ"ל תחת ר' יוסי בר"ח : ר' חמא בר"ח .
 כדרכו להביא תמיד מאמרי הס"ע [איברא מצינו במקום אחר מאמר
 שמקורו מס"ע בשם ר' יוסי בר"ח חנינא והוא בזבחים ד' י"ט ע"ב אמר
 ר"י בר חנינא כל כיוור שאין מחזיק שיכול לקדש ממנו ד' כהנים פסול שנא'
 ורחצו ממנו משה ואהרן ובניו ופירש"י משה ואהרן תרין ובניו תרין שאף משה
 כהן היה בו ימי המלואים ועי' בצ"ק שם . וזה ממ"ש בס"ע פ"ז כפי נוסחת
 כת"י אקספארד בו ביום עמדו אהרן ובניו ורחצו ידיהם ורגליהם מן
 הכיור ולבשו בגדי השרד והקריבו עולות ושלמים עבדו את העבודות
 וסדרום על הסדר . וכן הוא בכי"מ ובמדרש במדבר רבה פי"ד בשם
 ר' יוסי . אבל לפי נוסחת הדפוס ועבדו את כל העבודות קשה דהא
 אהרן לא הקריב אלא הקרבנות שנצטוו לבו ביום . אבל שמש גם
 משה עדיין והקריב קרבנות צבור דאל"כ היכן מצינו זר רוחץ מן
 הכיור ? והתחת סופר אר"ח השובה קע"ג שכ' נמצא התחלת תשמיש
 הכיור היה ביום ב' אחר ה' למלואים לא דק] .

במגילה י"ד ע"א וסנהדרין ס"ט ע"ב ואמר ר' יצחק יסכה זו
 שרה ולמה נקרא שמה יסכה שהיתה סוכה בנבואה ופי' סוכה בל"א
 כמו צופה ורואה בלשון עברי וכמ"ש בויק"ר פ"א בערבוי קורין לנביא
 סכיא . ומקור המאמר מס"ע פ"ב . ובתענית ה' ע"ב אל"ר ר"ג לר'
 יצחק מ"ד ויהי כאשר זקן שמואל ומי סיב שמואל כולי האי אל הכי
 אר"י זקנה כו' וכי מה ענין גבעה אצל רמה אלא לומר לך מי גרם
 לשאול שישב בגבעה שתי שנים ומחצה כו' וזה מפ' י"ג כמ"ש רש"י
 שם . ובשבת י' סע"ב א"ר יצחק [בנ"א] מאי קרא דכתיב אמלטה נא
 וגו' ושל סדום כו' וזה מפ"א . ובסנהדרין נ"ו ע"ב כי אתא ר' יצחק
 תני איפכא ויצו וגו' וזה מפרק ה' כמ"ש לעיל .

ובסנהדרין צ"ה ע"ב ויצא מלאך ה' ויכה במחנה אשר וגו'
 א"ר אבהו הללו ראשי גייסות הן כו' וזה מפ' כ"ג כמ"ש בהערותי .
 ובפרקי דר"א פ' מ"ט ר' אבהו אומר ארבעים וחמשה שנים מלך
 נבוכדנצר תדע לך שהוא כן בשעה שמלך כו' וכ"ז מפ' כ"ח ועי' ויקרא
 רבה פ' ב' ובמגילה י"א .

בויקרא רבה פי"א ובמדרש שה"ש פ' הגידה לו דאמר ר'
 שמואל בר נחמני כל שבעת ימי הסנה היה הקב"ה מפתה את משה
 כו' גם מתמול כו' וזה מפרק ה' . ובב"ר פ' פ"א א"ר שמואל ב"ג עד
 שהוא משמר אבלה כו' וזה מפ"ב . ובע"ז י"ח סע"ב ארשב"נ אר"י אשרי
 האיש אשר לא הלך וגו' זה אברהם אבינו שלא הלך בעצת דור
 הפלגה כו' וזה עפ"י פ"א . ובתענית כ"ב ע"ב אר"ש ב"נ אר"י מפני
 מה נענש יאשיהו כו' גחין ושמיעה דקא מצדיק עליה דינא אנפשיה
 אמר צדיק וגו' וזה מפ' כ"ד . ובירושלמי יבמות פמ"ז רשב"נ אמר

את סבור שהוא ירבעם אינו אלא אביה כו' וכ"ז מפ' ט"ז וע"ש בהערותי.

בבראשית רבה פ' ע"ח כמה שנים עשה יעקב אבינו בסכות ר' אבא [בר כהנא. כ"ה בילקוט ר' קל"ג] אמר י"ח חדש סכת ובית וסכות כו' וזה מס"ע פ"ב.

סנהדרין צ"ד ע"ב א"ר הונא עשר מסעות נסע אותו הרשע באותו היום שנאמר בא על עית וגו' וזה מפ' כ"ג. ובגמ' סנהדרין שם הקשו הני טובא הוין פירש"י דו"ב הוא דאיכא ומשני צהלי קולך בת גלים נביא הוא דקאמר ליה וע"ש אבל במדרש פנים אחרים נוסח ב' על מגילת אסתר [הוצאת הרב רש"ב] ד' ל"ו הני' ושלשה עשר מסעות הלך בו ביום לבא כו' ועי' רש"י בישעיה שם [וכן מ"ש א"ר הונא [הונא] בירושלמי הוריות פ"ג ה"ב כל אותן ישישה חדשים שהיה דוד בורח מפני אבשלום בנו בשעיר היה מתכפר ונשנה המאמר בירושלמי רה"ש פ"א ובמדרש רות וזה כנגד הס"ע פרק י"ד וגם בגמ' בבלי אין זכר מזה ועי' סנהדרין ד' ק"ו סע"א].

בבראשית רבה פכ"ד א"ר יהודה בר סימון הראה לו דור דור ודורשיו כו' וזה מפ' ל'. ובמדרש רות פ' לכנה שבנה אר"י בר סימון בכל אשר יצאו וגו' ביוצאים היתה כו' וזה מפ' י"א. ובויק"ר פי"א החרש והמסגר אלף ר' יודה בר' סימון אמר אלו תלמידי חכמים כו' זה מפ' כ"ד. במדרש אסתר פ' ותתחלחל ר"י בר' סימון אמר דריוש האחרון שהור היה מאמו כו' וזה מפ' כ"ט וע"ש בהערותי. ובשוחר טוב מזמור ק"ג אמר ר"י בר סימון ויעל מלאך ה' מן הגלגל זה פנחס וזה מפ' כ'.

י"ב במקום אחד מביאה הגמ' בריותא דס"ע ומיישבה שר' יוסי תני לה ולא סבר לה ובמקום אחר מביאה הברייתא הנוכרת והגמ' מתרצה שר' יוסי תני לה וסבר לה כמו. בנדה ט"ו סע"ב ומי סבר ר' יוסי תרומה כו' והתניא בס"ע אשר ירשו אבותיך וגו' שלישית אין להן ר' יוסי תני לה ולא סבר לה וביבמות פ"ב ע"ב אנא דאמרי בר' יוסי דתניא בס"ע אשר ירשו וגו' וא"ר יוחנן מאן תנא דס"ע ר' יוסי. והפליאה הזאת נוכל ליישבה רק עפ"י מה שהוכחתי למעלה במבוא שרבותינו בנגמרא בבלי מחולקים בכלל ר' יוחנן שתנא דסדר עולם ר' יוסי ושיש מהן שחולקים ע"ז.

כ) לפעמים מפרש הס"ע פשט המקרא כנגד דעת המשנה כמו בפרק כ"ג קודם ביאתו של סנהרב סתם חזקיה את מימי גיחון שנאמר ויועץ עם וגו' הוא חזקיה סתם את מוצא וגו' ובכ"י אקספארד הגי' לפני ביאתו של סנהרב ויועץ וגו' ופי' מפני שבפסוק ויועץ עם שריו וגו' לא נזכר שם גיחון לכך מביא הפסוק הזה הוא חזקיה סתם וגו' ועי' בפ"י הגר"א. ומזה נראה שדעת הסדר עולם שסתומת מי גיחון וסתומת המעינות דבר אחד הוא. וכן דעת כל המבארים ועי' מ"ש הרי"ש בספרו. וא"כ ע"כ סובר הס"ע כמ"ש באבות דר' נתן פרק ב' שבסתומת מי גיחון הסכים דעתו לדעת המקום

המקום. וכ"ה בשוחר טוב מזמור פ"ג נכבדות מדובר בכ זה הזקיה שנאמר ואשר וגו' שפתם מי גיחון. וא"כ חולקים על המשנה פסחים פ"ד שחשבה זה בין הדברים שלא הודו לו ועי' ברד"ק בפי' שם.

(כא) לפעמים מביאה הגמ' הברייתא דס"ע בהוספת לשון לפרשה כמו. ברה"ש ג' ע"א וישמע הכנעני מה שמועה שמע שמע שמת אהרן כו' והיינו דכתיב ויראו כל העדה כי גוע אהרן וא"ר אבהו אל תקרי ויראו אלא ויראו כדריש לקיש כו' ועיקר הברייתא מס"ע פ"ט ור"א מפרשה. ובערכין י"ב ע"ב י"ז יובלות מנו ישראל משנכנסו לארץ ועד שיצאו ואי אתה יכול לומר משעה שנכנסו מנו שאם אתה כו' ומקור הברייתא מס"ע פי"א אבל מ"ש ואי אתה יכול כו' זה הוספה לפרשה. וראוי להעיר שברמב"ם ה' שמיטה ויובל פ"י ה"ג הגי' ג"כ י"ז יובלות מנו וע"ש בכ"מ שמתרין הרמב"ם מהשגת הראב"ד שם ומביא ראיה ששיעור יובלות קאמר מהא שאמרו שם מנו ישראל ולא עשו וע"ש. אכן במקור הברייתא בס"ע שם הגי' שמונה מאות וחמשים שנה עשו ישראל על הארץ וכן הוא בשם הס"ע בילקוט יהושע ר' כ"ג ובלקח טוב פ' שלח ד' ק"י. וכן הוא בתשובות הגאונים [הוצאת מ"נ תרמ"ה תשובה מ"ה] והבין תניא בהדיא תת"ן שנה עשו על הארץ מאתר שבע שכבשו ושבע שחלקו שהן י"ז יובלות כו' ע"ש —.

(כב) לפעמים מביאה הגמ' הס"ע ג"א כנוסחתינו ולכאורה נראה כשינוי נוס' ואחרי העיון נראה שאין שום שינוי כמו. בזבחים ק"ח ע"ב מביאה הגמ' הס"ע בנוב וגבעון חמשים ושבע. אבל בס"ע פרק י"ד השב וכך היו עושים כל חמשים שנה בגבעון. ובפרק י"ג השב י"ג בנוב ועי' בתפארת ישראל בפיהמ"ש בזבחים שם שהניח בתימא אבל באמת אין כאן שום קושיא כי הגמ' חשבה מ"ד דגבעון וז' שנים של בנין הבית לא מנה כאן לפי שבחשבון זה לא זעלו רק להוכיח שנשתיירו לשילה שס"ט שנה וע"ש. ובסמ"ג עשין קס"ג הגי' יומי נוב וגבעון שבעים וחמש שנים ופ"ט וצ"ל חמשים ושבע. [ואגב אעיר על מ"ש חכם גדול אחד בהשחר תרל"ד ה"ד שיש בהס"ע פ"ב טעות גמור שהוא חושב שהיה יעקב עושה בבית לבן ז' עד שלא נשא את האמהות וז' משנשא את האמהות ושש שנים אחר שנולדו י"א שבטים ודינה כו' ולא הבין כונת הסדר עולם הפשוטה שאמר נמצאו כל השבטים נולדו בז' שנים. ופי' בתוך הז' שנים משנשא את האמהות ואח"ז שהה עוד שש שנים בשכר צאנו. והתחילה לאה להוליד אחר ז' שני העבודה הראשונים ובשבע שנים השניים נולדו כלם] —.

(כג) לכאורה מצינו להוציא משפט שחז"ל בהס"ע מנו לחשבון בהר"ד שהלא אמרו בפרק ה' שר"ח ניסן שיצאו ממצרים היה בששי בשבת והברייתא הובאה בגמ' שבת כנודע. והנה בשנת ב"א ת"ן היה סימנו ה. ב. של"ב. ואם נאמר שהיה בב"א תמ"ח ע"כ הקרימו ר"ח למולדו! וראה מאוד עינים פרק ל"ה. אולם באמת אין מזה שום ראיה כי לפי"ז הנה בשנה השנית ליציאת מצרים שאמרו לקמן בס"ע שר"ח

שר"ח ניסן באחד בשבת היה ולפי סדר גי"ח אדו"ט היה מולד ניסן של שנה זו ב. י"א. קב"ח. ומוכרח שהקדימו למולדו והנכון שלא הלכו עפ"י הסדר הנהוג בקביעותינו ולא עיברו בשנה זו כ"א ד' חדשים כמ"ש בשבת פ"ז שם.

וכבר העיר הגאון שי"ר ז"ל בלקוטיו פי' הר"ח עה"ת שהאמת מונחת פה באמצע והיינו גם שלא כדברי הגאון רס"ג האומר שממנו רק על החשבון לבד ולא על ראית הלכנה כלל כ"א ממנו על החשבון ולפעמים סרו ממנו — .

פרק ט

ע"ד שינוי נוסחאות במקראות בסדר עולם
בפרט ובתלמוד בבלי בכלל.

מצינו במ"ע שהיה לחז"ל במקומות רבים שינוים במקראות מכפי המסרה כמו לדוגמא בפרק כ"ב ושאר העם היכן היה בדמשק נראה שקראו ובדמשק ערש כאלו כתוב בשי"ן שמאלית ולפנינו בשי"ן ימנית. ועי' בפ"י היריד"א שם. ובפרק כ"ה ואלה דברי הספר אשר שלח ירמיהו וגו' ודרשו את שלום העיר וגו' ואומר לפי מלאת לבבל ע' שנה אפקוד וגו' מלשון ואומר נראה כאלו היה כתוב לפניהם ודרשו את שלום העיר אשר הגלית אתכם משמה והדרישת שלום היא על ירושלים ולא על בבל שאל"כ מאי ואומר? וכן קרא ר' יהושע בן לוי בס' פרק השלום במס' ד"א אריב"ל היו שואלים בשלומה של ירושלים ואני מחל לכם כו' ואומר ודרשו את שלום העיר וגו' וכן מפורש במדרש גדול וגדולה [בית המדרש ח"ג צד ק"ל] וז"ל וכן אנו היובן לדרוש את שלום ירושלים שנאמר ודרשו את שלום העיר וגו' כי בשלומה יהיה לכם שלום עכ"ל. ובפרק י"ז והלא הוא [יהורם] מלך בשנת י"ט ליהושפט ולפנינו במלכים ב' ג' א' כתוב בשנת י"ח ליהושפט. ובפרק י"ג וישב ארון ה' בית עובד אדום וגו' הא למדנו שלא נתברך עובד אלא בעבור ארון האלהים. ובכת"א מהס"ע וכן בילקוט שמואל ר' קל"ט מעתיק מס"ע למדנו שלא נתברך אלא בשביל הארון. ולפנינו כ"ז מפורש בקרא [שמואל ב' ו' י"ב] ברך ה' את בית עובד אדום וכל אשר לו בעבור ארון האלהים. וא"כ מאי חידוש למדנו כאן בס"ע? אולם ברה"א י"ג י"ד ליתא הטלות בעבור ארון האלהים. שם פי"ג ואע"פ שהיה ארון השם בקרית יערים בנוב היו מקריבים כל י"ג שנה [בכת"א בנוב היו מקריבין הציבור ועי' משנה זבתים פי"ד ד' קי"ב ושם ד' קי"ט ע"א ובתוספתא שם] אולם לפנינו שמואל א' י"ד י"ח מפורש ויאמר שאול לאחיה הגישה ארון האלהים כי היה

היה ארון האלהים וגו' ולדעת הס"ע הלא הארון היה בקרית יערים? אבל בשקלים פ"ג ובברייתא דמלאכת המשכן ספ"ז העתיקו הגישה האפוד ויתכן שכן היה לחז"ל בס"ע. ובסוף פי"ח שעשה יואש עצמו ע"ז. אולם בקרא מלכים ב' י"ב ויעש יהואש הישר בעיני ה' כל ימיו אשר הורהו יהודע. ואפשר שגם חז"ל כאן בס"ע קראו כהשבעים כל ימי אשר הורהו יהודע. בפרק י"ט בכת"י מינבען מס"ע ובמאור פ"ק דמו"ק העתיק מהסדר עולם ויהי לדרוש אלהים בימי זכריהו המבין ביראת אלהים. ולפנינו בקרא בראות אלהים. ובכתב יד אקספארד מהסדר עולם מצינו במקומות רבים שהעתיק המקראות בשינוים רבים.

אבל רואה אני את עצמי מחויב להעיר בזה שאיני מחליט מאומה מכ"ז שלפני חז"ל היו באמת שינוים וחלופים במקראות. שע"פ רוב בענינים כאלה צריכין להזהר מאד ולהיות מתונן בדון להוציא משפט ולהחליט דבר ברור. כי ע"פ רוב השגיאה מצויה בזה בנקל מחמת איזה ט"ס או מטעות אחר. שהספרים היו כתובים בכת"י. ומשגיאות כאלה יולדו ודונות ונמצא התורה כשתי תורות.

ולראיה בזה מה שב' בס"ע בריש פ' כ' הרי הוא אומר ונסתם גיא הרי כי יגיע גיא הרים אל אצל וגו' חזון ישעיהו וגו' והמפרש עין יוסף בפ"י להס"ע כתב שלא ידע לאיזה ענין הביא הס"ע המקרא הזה. והר"י אבן ספיר ח"ב ד' רכ"ז בהערה כתב וז"ל עוד דבר לחש עמדי בס"ע פ"ב הרי הוא אומר ונסתם גיא הרי וגו' והנה כל מתבונן ישתומם על המראה מה ענין ונסתם גיא הרי אל הנביאים?

והנראה לענ"ד ברור שהס"ע קרא ונסתם לשון סתימה ודרש גיא על הנבואה והרים על הנביאים כו' עכ"ל והנה אף שבאמת כבר קראו ונסתם לשון סתימה השבעים וסומכוס כמ"ש המאור עינים בקול אלהים. וכן כתב הר"ת נגד דונש צד י"א וז"ל ובדבר הזה שעו הנקדנים ונקדו ונסתם כו' שטעו שהוא ונסתם וכן ת"י ויחתם ע"כ ועי' באבן עזרא שם.

אכן בכונת הס"ע כאן אינן צריכין לזה; ולדעתי כונת הס"ע נמשכת לסוף הפסוק כאשר נסתם מפני הרעש בימי עזיחו ולזה כוונת במלת וגו' שמכאן אנו למדין שתחילת נבואתו של ישעיהו היתה ביום הרעש ביום שנצטרע עזיחו כמו שאמרו במכילתא בשלח פסוק אמר אויב ועי' בירושלמי ברכות פ"ט ה"ב. וז"ל רש"י בישעיהו ו' ד' מקול הקורא הוא היה יום הרעש שנאמר בו ונסתם כאשר נסתם מפני הרעש וגו' ולזה אמרו בס"ע כאן כי יגיע גיא הרים אל אצל וגו' חזון ישעיהו וגו'.

וכבר מצינו במקומות רבים לחז"ל שמביאים את ראש הפסוק ועיקר ראייתם מסופו כמו שהוכיחו התוס' בכתובות ד' כ"ט ד"ה אלו ועוד בכ"מ.

והנה ידוע שבהרבה מקומות מצינו לחז"ל בתלמוד בבלי שמביאים מקראות שלא כנוסחתינו. ורב חכם גדול [ר' שי"ר ז"ל] החליט שכן הוא רק דרך בעלי הגמ' בבלי ובירושלמי לא נמצא כאלה. ובזמנינו אקף

אסף חכם אחד הרבה מהשינוים במקראות בתלמוד בבלי וחבר מזה ספר שלם. ובאמת כתבו התוס' בב"ב ד' קי"ג שהאמוראים לא היו בקיאים במקראות. ובמקומות אחרים כתבו בעלי התוס' שמדרך חז"ל לקצר המקראות. ומובא כ"ו כדבר מיתלט בהליכות עולם שער ב' וביבין שמיעה שם ובכללי הגמ' למהר"ק.

וע"ז מצאתי להעיר כעל דבר חדש שבכמה מקומות בש"ס שמצינו מקראות בשינוי או לפעמים פסוק שלם שלא נמצא בתנ"ך ואין זה לפי שחז"ל לא היו בקיאים במקראות. רק שזה ט"ס בגמרתנו. ומי יודע איזה יד שלטה בזה. מי יודע אם לא שלחו יד הסופרים בימי הבינים בכוננה. כי כמעט שלא יאומן שבמקרה הוא. ואביא כאן איזה מאמרים לראיה לדברי; בעירובין ס"ה כל שאין דעתו מיושבת עליו אל יתפלל משום שנאמר בצר אל יורה וע"ש ברש"י ותוס' שהאריכו בזה וכתבו ושמא בספר בן סירא הוא אבל בספר האשכול בה' תפלה וק"ש צד כ"ד מצאתי שהביא הגמ' עירובין וגורם דאמר מר בצר אל יורה והא דאמר ר' יוחנן בשם ר' אליעזר [ירושלמי ריש פרק אין עומדין] המיצר אסור להתפלל בו' והוא מר ר' אליעזר הוא עב"ל האשכול. ועתה ראיתי שבמחזור ויטרי [צד 76 הוצאת חברה מ"נ] ג"כ הגי' בגמרא דאמר מר בצר אל יורה. [שוב ראיתי שכן הוא הגי' גם בה"ג ה' תפלה ד' ג' סע"ב ד"ו].

ובברכות נ"ה ע"ב לקיים מה שנאמר כל החלומות הולכים אחר הפה וזה הפסוק לא נמצא. אבל בירושלמי מעשר שני סוף פ"ד הגי' למה שאין החלום הולך אחר פתרונו בו' א"ר יוחנן כל החלומות הולכין אחר פתרוניהן בו' ובדאי היתה כן הגי' גם בבבלי. וכעין זכר לדבר שנירסתינו בגמ' איננה עיקרית כי במחזור ויטרי צד 48 ראיתי שגורם בגמ' שם אלא כמו שלפנינו וז"ל ואמרינן בברכות פ' הרואה כל החלומות הולכין אחר הפה תנא אחר הפותח הראשון.

ובעירובין י"ח ע"ב אלא מעתה דכתיב וילך אלקנה אחרי אשתו. והנה אין פסוק זה בכל מקום. אולם בילקוט שופטים ר' ס"ח מעתיק הגמ' אלא מעתה וילך אלקנה הרמתה על ביתו הכי נמי. ובב"ק ד' צ"ב ע"ב ומשולש בכתובים כל עוף כנף למינהו ישכון וע"ש בתוס' שכתבו שאין זה מקרא בכל התורה ושמא בספר בן סירא הוא. אבל איך נשתומם על המראה למ"ש בתנא דבי אליהו רבה פי"ב ואמרו חכמים כל עוף למינו ישכון וכן אדם לדומה לו.

ובסנהדרין ק"ג ע"א מאי דכתיב ויתפלל אליו ויחתר לו ויעתר לו מיבעי ליה כו' ובגליון שם בפסוק כתיב ויעתר ואפשר שבר"ה שהיה לפני ר' שמעון ב"י היה כתוב ויחתר לו. ובעל משפחת סופרים הביא זה ג"כ בין השינוים. אבל בילקוט מלכים ב' ר' רמ"ז מביא הגמ' בני' הה"ד ויתפלל אליו ויעתר לו ויחתר לו א"ר אלעזר בר ר"ש שכן בערבייא קורין לעתירא חתירא. וכ"ה בירושלמי סנהדרין פרק חלק. מזה נראה ברור שאין כאן שינוי הנוסח במקרא ורק שצ"ל בגמרתנו ויעתר לו ויחתר לו מיבעי ליה.

ובנבחים קי"ה ע"ב ר' אבדימי בר אחא אמר אמר קרא ולו תאנת שילה מקום שכל הרואה אותו מתאנה כו' ופירש"י ולו תאנת שילה חפשתיו ולא מצאתיו במקרא כו'. אכן בילקוט דברים ד' תתפ"א הגי' אמר קרא ונסב הגבול מזרחה תאנת שילה [יהושע ט"ו ד'] מאי תאנת שילה שכל הרואה כו'. במקומות רבים מובא בגמ' שנאמר ונתן הכסף וקם לו שכבר העירו ע"ז בתוס' שבת ד' קכ"ה ע"א ובמגילה ג' שלא נמצא בתורה אבל במקום אחד בגמ' מוכרח שזה ט"ס בגמרתנו והוא בקדושין כ"ט ע"א משכו במנה ולא הספיק כו' מאי טעמא ונתן הכסף וקם לו אולם באמת ט"ס לפנינו וצ"ל ויסף המישיית כסף ערכך עליו וקם לו כמו שהוא בירושלמי שם פ"א סוף ה"ו. וה"ל הר"ן באלפס שם משכו במנה כו' הואיל ולא נתן מעות דכתיב ויסף המישיית כסף ערכך עליו וקם לו דאלמא קנין גבוה בכסף עכ"ל הרי מפורש שכן היה לפני הר"ן בגמרא ועי' תוס' בכורות נ"א ע"א ד"ה אימא .

בשבת נ"ה ע"ב אמר רב הונא בריה דר"י מעבירם כתיב ופירש"י קשה בעיני שם החכם הנזכר כאן כי אומר אני שמעות גדול הוא וכו' והאי מעבירים לשון רבים הוא ואעס ה' קאי ולא אבני עלי שהרי הם עוברים ולא היו מעבירים את אחרים ע"כ . ולא ראה במח"ב מ"ש באגדת בראשית פרק מ"א מחסימים עם ה' אין כתיב כאן אלא מעבירים השעות כו' כמו שרמו ע"ז הרז"ל .

במגילה ג' סע"א וילן יהושע בלילה ההוא בתוך העמק אמר ר' יוחנן מלמד שלן בעומקה של הלכה ובתוס' שם ד"ה וילן לא כתיב בהאי קרא כן אלא כשצר על יריחו כתיב וילן בלילה ההוא בתוך העמק ודרך הש"ס לקצר הפסוקים ולערבם יחד כמו ונתן הכסף וקם לו עכ"ל . והנה בלא כל ספק הדברים האלה לא יצאו מפי רבותינו בעלי התוס' כ"א מאיזה תלמיד טועה כי כשצר על יריחו לא כתיב כלל המקרא שמובא בתוס' כ"א במלחמת העי כתובים השני המקראות [יהושע ח' פסוק ט' ופסוק י"ג] אולם בגמ' מגילה שם הגי' הנכונה וילך יהושע בלילה ההוא בתוך העמק והכוונה לפסוק י"ג הנ"ל כמו שהוא לנכון בעירובין ס"ג ע"ב . וכן היה הגי' לפני רש"י ז"ל בגמרא וה"ל בפ"י ליהושע שם וילך יהושע בלילה הוא בתוך העמק אמרו רבותינו שלן בעומקה של הלכה ע"כ .

במנחות ק"ז ע"א מאי עיר ההרס יאמר וגו' כדמתרגם רב יוסף קרתא דבית שמש דעתיד למחרב וגו' מתוך גי' זו יראה שלפני הגמרא היה קר"ב במקרא ההרס . וחרס . אבל לפני הערוך ערך חרס ב' מאי עיר החרס כדמתרגם ר"י קרתא דבית שמשא מאי משמע דהאי חרס לשנא דשמשא הוא דכתיב האומר לחרס וגו' .

ובסנהדרין צ"ג ע"ב ברוד כתיב בכל אשר יפנה יצליח . ולא מצינו כתוב כך על דוד . ובעל משפחת סופרים מנה זה בין המקומות התמיהים בדברי הו"ל . וחידוש שלא הביא מה שהעיר הגר"ב בגליון שבלקוט ליתא כ"ו .

ערכין י"ד ע"ב כי חוק הוא ממנו אל תקרא ממנו אלא ממנו

וזה תמוה כנודע. אכן בערוך ערך בעל מביא הנמרא וגורם מנו לא
נאמר אלא מינו כו' ע"ש.

ברכות ט"ו סע"ב עני רבא בתריה כגון על לבבך על לבבכם
כו' וזה שלא כסדר הכתוב במקרא אמנם בשאלתות ואתחנן סי' קמ"ד
הגי' כסדרן ועי' בהגרי"ב.

וגם מ"ש ביבמות פ"ו ע"ב אין מעמידין שוטרים אלא מישראל
שנאמר ושוטרים הרבים בראשיכם. ומקרא כזה לא נמצא. ובודאי ט"ס
הוא וצ"ל לשבטיכם כמ"ש הריעב"ץ ז"ל או ט"ס אחר —

במנחות ד' צ"ג ע"ב אקשי ליה עשרים וארבע ידיו ובעל
משפחת סופרים ד' כ' כתב שלכאורה פלא מאין מצא ריש לקיש בתורה
כ"ד פעמים ידיו מלא י' הרבים. אבל באמת אין כאן שום פלא כי
הלשון כ"ד כאן לשון גזומא והפלגה הוא כמו שהעיר ע"ז כבר הערוך
ערך עשר וז"ל ודקאמר כ"ד בלשון הבאי וגזומא כדכתיב מהכות וגו'
ואי אמרת היכי כ"ד אמרי רגילי רבנן במאי דנפשי למימר כ"ד כי
היא הדשוכר את הפועלים מקשי ליה כ"ד קושיי ומפריקנא ליה כ"ד
פירוקא וכן אמרינן כ"ד מוכי שהין היו בירושלים ע"כ.

ש"וב ראיתי עתה מה שכ' הרב הגדול בעל דור דור ודורשו
ה"ד צד 241 הערה י' וז"ל ואציג הנה קצת מראיות שהביא בעל
משפחת סופרים שאין עליהן תשובה בויקרא מן הכבשים או מן העזים
וגרסו בספרא מן הכבשים ומן העזים הרי אלו מעושין פרט לחולה ומוקצה
זקן ומוזהם ולהם נצרך ד' מעושין ג' מן למעט וגם ו"ו למעט כו'. ולא
יכולתי להבין איך נעלם מרב גדול כמוהו שהגי' בספרא כאן משובשת
היא ושכצ"ל פרט לחולה זקן ומוזהם וממעט רק ג' מעושין כמו שהוא
לנכון הגי' בגמ' תמורה כ"ה ע"ב וש"נ. וכן נעתק הספרא ברש"י עה"ת
ובלקח טוב ובילקוט שם. והמעוט ממוקצה למרו בבכורות מ"א ע"ב
וש"נ ממעוט ממן הצאן וע"ש וא"כ אין מכאן שום ראיה על שינוי
הנוסח ועי' בערוך ערך זהם.

כן מ"ש הרב שם צד 240 על המאמר בכ"ד מקומות נקראו
כהנים לויים שמנינו אינו נכון ולא התעורר על מ"ש למעלה בדבר מנין
כ"ד שענינו הפלגה וגזומא. ורש"י בפי' ליהושע ג' ג' מעתיק המאמר
וגורם במ"ה מקומות וגם זה ט"ס.

גם מה שהתעורר שם מהמאמר בספרי עשרה נקראו איש
האלהים שבמסרה יש י"א נקראו איש האלהים ע"ו העירותי למעלה
שהמאמר מקורו בס"ע סוף פ"כ ושאין כאן מחלוקת שבהם"ע הגי'
אתה מוצא בהן עשרה שנאמר בהן איש האלהים ופי' בהמ"ח נביאים
הנמנים למעלה.

ויש לי בזה דברים הרבה נכונים אבל אין כאן מקומם.
ורק אעיר איזה הערות מעט מהרבה מה שרשמתי בשכבר הימים על
גליון מחברת הערוך להר"ש פרחון שהה' המו"ל הספר הנ"ל מצא
נוסחאות משונות בתנ"ך בהעתקות הר"ש פרחון; ובאמת שנה בזה
ואין שום זכר משינוי נוסחאות ורק מעיות המעתיק כמו:

בשרש

בשרש איל כתב הר"ש פרחון: מ"א כי תבשו מאילים אשר חמדתם [ישעיה] והעיר ע"ז המו"ל לפנינו הנוסחא יבשו מאילים אשר חמדתם ונוס' המחבר אינה טעות המעתיק כי כן מצאתי בגליון התנ"ך כו' ע"ב. ונעלם ממנו מ"ש הר"ש פרחון לעיל בחלק הדקדוק שער החילוף ד' ז' סע"ב וז"ל כי יבשו מאילים אשר חמדתם פי' תבושו עכ"ל. ונראה מזה ברור שאין כאן שינוי נוסחא רק ט"ס.

שם שרש גנו וחלקת מחוקק צפון [דברים ל"ג] והעיר ע"ז המו"ל לפנינו הנוסחא ספון ע"ב ובאמת גם באן אין שום שינוי נוסחא רק ט"ס כמו שנראה להדיא בשרש ספון וז"ל שם חלקת מחוקק ספון פי' טמון וכן ושפוני טמוני חול' אע"פ שנכתב בשי"ן ומוה ויספון וגו' עכ"ל.

ובשרש זמר וז"ל מ"א עת הזמיר הגיע [שיר ב'] פי' עת קטיפת פירות שנאמר את ספיה קצירך לא תזמור [ויקרא כ"ה] והעיר ע"ז המו"ל שהיא נוסחא אשר לא נמצא לפנינו בכל ספרי תנ"ך כי בנוסחאות דידן כתוב את ספיה קצירך לא תקצור ולא לבד בכ"י אשר בידי כתוב תזמור אף כי בשני דוגמאות כ"י אשר בעקד די רומי נמצא כן כאשר העיר בלוקוטיו אשר עשה מספר הפרחון כו' עכ"ל. ועל זכרוני שגם הרשד"ל ז"ל באוצר נחמד הסכים לזה ששינוי נוסחא יש כאן. אבל לדעתי גם כאן שגו כל החכמים הנוכרים. כי בודאי נסח הר"ש פרחון את ספיה קצירך לא תקצור ורק ט"ס בפרחון שתחת: את ספיה קצירך לא תזמור. צ"ל: וכרמך לא תזמור שאם לא כן היתכן להביא ראיה ללשון קטיפת הפירות מהקרא ספיה קצירך? מה ענין כריתת הזמורה לקצירת השדה?

ובא וראה בשרש כסח בפרחון שם וטראה בפירוש שלא היה לפני הר"ש פרחון שום נוסחא משונה כי ז"ל שם שרופה באש כסוטה [תהלים פ'] פי' זרויה ומי שפירשו מן תרגום וכרמך לא תזמור לא תכסח שהוא לשון קציצה [כוונתו לרש"י] נתפס עכ"ל הרי שלך לפניך שקרא: וכרמך לא תזמור. את ספיה קצירך לא תקצור — .

שם חלק הדקדוק שער השינוי ד' ו' ישלון אהלים לשודרים [איוב] העיר ע"ז המו"ל לפנינו כתוב ישליו. ולא הביא מ"ש הפרחון בשרש שלה. ובהכרח שכאן ט"ס — .

שרש בתר מ"א וילכו כל הבתרין והציג המו"ל סימן השאלה שלא ידע מקום המקרא. ובאמת קרא הוא בשמואל ב' ב' פסוק כ"ט — .

פרק י

מקורי הסדר עולם .

המקור הראשון הוא מדרש הכתובים שדרשו חז"ל לפרש רוב הדמעשים והמאורעות באומתנו. כמו בפרק י"ג כל ימיו של שמואל הרואה אינו אלא נ"ב [כצ"ל]. וכ"ה בכתי"א ובילקוט ותיבת ועוד מ"ט] שנאמר ועלי הכהן ישב על הכסא וגו' באותו הפרק [בכתי"י השעה וכן במדרש שמואל] נתמנה להיות שופט. והדרש שישב חסר כתיב כמו שכתוב בפ"י רש"י בנויר ד' ה' ע"א ד"ה הני. וידוע שר' יוסי ב"ה תנא דס"ע דורש גם נקודי בכל הש"ס ומדרשים. ובפרק ז' כל ז' ימי המלוואים היה משה מעמיד את המשכן בכל בקר ובקר ומקריב עליו קרבנות ומפרקו ובשמיני העמידו ולא פירקו. ובירושלמי יומא פ"א ה"א מובאה הברייתא ומפרשה מניין לפרוקין א"ר ועירא ויהי ביום כלות משה הקים את המשכן ביום שכלו הקמותיו. ופ"י מדלא כתיב ויהי ביום הקים את המשכן. וכתוב ויהי ביום כלות משה להקים וגו' ביום שכלו הקמותיו. ועוד בכ"מ. והשתמשו באיזה כללים ידועים לפרש המקרא כמו :

הכלל לא בא הכתוב לסתום אלא לפרש השתמשו במקומות הרבה כמו בפרק א' אם באמצע ימיו הלא לא בא הכתוב לסתום אלא לפרש וכן בכ"מ.

הכלל תפשת מרובה לא תפשת אחזה הברייתא תמיד כמו בפ"א ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים הימים הללו מרובים על של חכרון שהיו כ"ה שנה והללו כ"ו שנה.

הכלל אין מוקדם ומאוחר בתורה שמרה תמיד כמו בפ"א אברהם אבינו היה בשעה שנדבר עמו בין הבתרים בן ע' שנה כו' לאחר שנדבר עמו ירד לחרן ועשה שם חמש שנים שנאמר ואברם בן חמש ושבעים וגו' והיא השנה שכבש בה את המלכים. הרי מפורש שדעתם שפרשת ברית בה"ב קדמה למלחמת המלכים ואין מוקדם ומאוחר בתורה. לדעת הס"ע ספ"ו בשני בניסן שרף אלעזר הכהן פרת החטאת. וא"כ אין מוקדם ומאוחר בתורה שהלא פרשת הפרה נאמרה אח"ו. וכן סובר ר' מאיר שאין מוקדם ומאוחר בתורה אפ"י בחד ענינא [ירושלמי סוטה פ"ח סה"ג] ועי' בירושלמי שקלים פ"ו סה"א. ועי' בירושלמי מגילה פ"א ה"ה רב ור"ח ור' יונתן ובר קפרא וריב"ל אמרו המגילה הזאת נאמרה למשה מסיני אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה. הכלל שחשבון מרובה בולע לחשבון מועט [ירושלמי רה"ש פ"א ה"א] אחזה תמיד הברייתא ועי' בפכ"ט ויקטו ראשי האבות וגו' מלבד עבדיהם וגו' ארבע רבוא בכלל ובפרט אינו אלא ל' אלף כו' וי"ב אלף היכן הם אלא אלו שעלו משאר השבטים. ובכתי"א אלא שעלו משאר השבטים.

כן חשבו לכלל מונח כיון שנכנס יום אחד בשנה מניין אותו חדש

חדש שלם וחדש אחד שנכנס בשנה מונין אותה שנה שלימה [פ"ד] וכל מקום שנכנס אפילו חדש אחד בשנה חישב הס"ע אותה שנה לעבר ועי' פרק ח' ועוד בכ"מ — כן חישב הס"ע תמיד השנים למלכי ישראל לשנים מקומעים אבל למלכי יהודה שנים שלמים. ועי' פרק ט"ז וי"ז ועוד בכ"מ — .

המקור השני. הנה כל המתבונן בהס"ע יראה שעפ"י רוב שאבו קבלתם ממקורות דברי הימים הקדמונים שנאבדו ממנו כמו ספר מלחמות ה', ספר הישר, ספר דברי שלמה, ספר דברי הימים, ודברי נתן ועדו, ועוד הרבה ספרי נביאים ראה בפ"י הראב"ע עה"ת [במדבר כ"א י"ד] וכמ"ש הריד"א בהקדמה לס' מלכים: כפי מה שקבלו חז"ל בסדר עולם באותם הדברים כו' כי אין ספק שהיו ביניהם ספרי דברי הימים למלכי יהודה ולמלכי ישראל שמהם לקחו קבלתם — .
ומצינו שדברי יוסף הכהן בכמה מקומות מסכימים לקבלות הס"ע. ושמוזה נראה בהכרח ששאבו שניהם ממקור אחד שהיה לפניהם ונאבד מאתנו .

ונביא בזה מקומות אחדים מיוסף הכהן :

מ"ש בקדמוניות היהודים ספר שני פט"ו בצאת ישראל ממצרים בט"ו לחדש ניסן עברו ארבע מאות ושלשים שנה מיום בוא אברהם אבינו לארץ כנען. זה מתאים למ"ש בס"ע פ"א שאברהם אבינו היה משעה שנדבר עמו בין הכתרים בן ע' שנה שנאמר והיו מקץ שלשים שנה וארבע מאות שנה וגו' .

וכן מ"ש בקדמוניות היהודים ספר ראשון פי"ג ויצחק היה אז בעת עקדה בן עשרים וחמש שנים וזה ג"כ מסכים למ"ש בס"ע פרק א' אבינו יצחק היה כשנעקד על המזבח בן כ"ז שנים כמו שגרסו בבב"ד פ' נ"ו בנ"א וביסוד עולם וכן הגיה הגר"א .

דעת יוסף הכהן בקדמוניות היהודים ספר ראשון פ"ג שהמבול התחיל במרחשוון כשימת הס"ע פ"ד .

ובן מ"ש שם בקדמוניות שנה שהה ג' שבועות ימים בשילוח היונה זה ג"כ כמ"ש בס"ע שם .

מ"ש בקדמוניות ספר רביעי פ"ד בשנת הארבעים לצאת בני ישראל מארץ מצרים בחדש הראשון באחד לחדש מתה מרים זה כשימת הס"ע פרק ט'. וכן מ"ש בקדמוניות סוף פרק שמיני וימת משה בחדש האחרון מהשנה. אנחנו נקרא אותו בשם אדר. בעת התחדש הירח. זה שימת הס"ע פ"י שבו באדר מת משה. אבל במכילתא בשלח מס' ב' חולק ר' אליעזר וסובר שמושה מת בשבעה בשבט .

וכן מ"ש בקדמוניות ספר שני פרק ט"ו שמהלחם שהוציאו ממצרים אכלו שלשים יום. זה מפורש בס"ע פ"י בזה"ל ושלשים יום שהיו אוכלים עונה שהוציאו ביום ממצרים ובמכילתא בשלח מס' ד' פ"א ובמדרש שהש"ר פסוק הגידה לי' איתא שאכלו ממנה ל"א יום .

וכמ"ש בקדמוניות חלק שמיני שאחד מבני הנביאים שנבא לאחאב היה מיכה. הוא ג"כ מפורש בס"ע פרק כ' ואחד מבני הנביאים

אמר לרעהו וגו' אמרו — בכת"ל אקספארד וכן בילקוט מלכים סי' ר"ב שהעתיק המאמר מס"ע חסר תיבת אמרו. וכן הנכון שנוסף מאוזה מעתיק לרמו על מ"ש סנהדרין פ"ט — זה היה מיכיוה ע"כ.

וכן מ"ש יוסף הכהן בקדמוניות כי נבוכדנצר צוה להכות נפש המלך היוקים וישלך את נבלתו מהלאה לשערי העיר וקבורה לא היתה לו. זה מתאים להס"ע פכ"ד.

וכן מ"ש יוסף במקום אחר שם כי נשבתה ממלכת אשור עוד בימי ממשלת חזקיהו זה ג"כ מסכים למ"ש בס"ע פ"ב.

וכמ"ש פילון היהודי בספרו הובא במאור עינים [אמרי בינה פרק ל"ב] וז"ל וזה הנקרא בנערותו אלי היה יואש ראשון לזרע דוד ולשארית זרע נתן אשר עליו כתות המשוררים מימין ושמאל שוררו המזמור הנסמן מאת שבעת הזקנים במספר ע"ד ומסודר מטעם יהודיע לבל יגמור אלהים להכרית את זרע דוד כו' וזה כעין מ"ש בס"ע פ"ה ותקח את יהוישבע וגו' ועליו הכתוב אומר כי יצפנני בסכה וגו' מהו בצור ירוטמני זה יהודיע הכהן שהוא דומה לצור. ובכת"ל מינכען ובת"ה הגי' ביום רעה יסתירני זה יהודיע שמשח יואש למלך על יהודה ועי' ברש"י דה"א ג' י"א —.

כמ"ש בס' בן סירא בסופו בדבר אליהו כי לא מת הוא כי אם היה יחיה זה מסכים למ"ש בס"ע פ"א. ועדיין הוא קיים. ובפרק י"ו משננו אליהו.

וגם בס' היובלים מצינו שהביא מאמרים רבים שמצינו דוגמתם בס"ע וגם מזה מוכח כי מקורים רבים היה לפניהם שלא נמצאו אצלנו כמו מ"ש בספר היובלים פ"ט ויאהב אברהם את יעקב. וראה שם הברכה שברך אברהם את יעקב וזה מסכים למ"ש בס"ע פ"א שיעקב שמש את אברהם אבינו מ"ו שנים. וכן מ"ש שם פ' כ"ה אחרי כן דבר יעקב את רבקה אמו ויאמר אליה ראי נא אמי בן תשעה שבועים אנכי היום ולא אדע אשה זה ג"כ מתאים למ"ש בס"ע פ"ב אבינו יעקב היה בשעה שנתברך בן ס"ג שנה. מ"ש שם פ' ל"ב שבבית אל הקריב יעקב זבחים זה כדעת הס"ע פרק ב' יצא מסוכות ובא לו לבית אל ועשה שם ששה חדשים מקריב למקום. ובכת"ל מקריב עולות. ובכת"ל מקריב זבחים. מ"ש בספר היובלים פ' ל"ט ותבקשהו שנה תמימה וימאן כו' זה כהס"ע עשה בבית פוטיפר י"ב חדשים. וכן העתיק מהס"ע הילקוט בראשית ר' קמ"ו. מ"ש בס' היובלים פ' ח' ויזכור נח את כל אשר דבר בפיו בהתנבאו לאמר ברוך ה' אלהי שם וישכון ה' באהלי שם יודע כי גן עדן כו' זה כמ"ש בס"ע פרק כ"א: בשם הוא אומר ברוך ה' אלהי שם וגו' בנח הוא אומר נח איש צדיק תמים וגו' וזה הנוסחא ע"פ הגהת הגר"א אבל בנוס' הישנה בס"ע הגי' שם: בנח הוא אומר נח איש צדיק תמים וגו' ביפת הוא אומר יפת וגו'. אכן בכת"ל הגי': בנח הוא אומר יפת אלהים ליפת וגו' ופ'י שוה נבואת נח כמ"ש במגילה מ' ע"ב זה מסכים למ"ש בעל ס' היובלים.

וע"ד זמנו של ספר היובלים ידוע שתכמינו חלוקים ורק אעיר

שעור

שעוד בימי רס"ג היה בעולם ממ"ש בפי' על ד"ה מיוחס לא' כתלמודו-
צד ל"ו וז"ל ובענין דברים הללו מעיני במדות חכמים [לא נזכר שמו באוצר
הספרים] ובספר היוכלות שהביא אלפומי רס"ג מספרי הישיבה בשנת
ארבעים למלכות דוד כו'.

המקור השלישי. שהשתמשו לפעמים במקורות מתולדות העמים
הנוגעים לקורות ישראל כמו בפרק ל' ועמד מלך גבור וגו' ובעמדו תשבר
וגו' הוא אלכסנדרוס מוקדון שמלך י"ב שנה. ובכתי"א מלך אלכסנד'
מוקדון י"ב שנה ומת. ובכ"מ וימשל אלכסנדרוס מוקדון י"ב שנה ומת.
[ובילקוט דניאל מס"ע הגי' משובש] וכן הוא בחשמונאים א' א' מ'. [וגם
כותבי קורות יון מכימים לזה שמלך אלכסנדר י"ב שנים ואיזה הדישים
ותנא דס"ע לא חש לחשב החדשים] ונודע מ"ש בהלכות גדולות ה'
סופרים וקני בית שמאי וקני בית הלל הם כתבו מגילת בית חשמונאי. מזה
מבואר שיותר קרוב לאמת ששניהם [הס"ע והחשמונאים] שאבו ממקור אחד.

וכן מ"ש שם בפרק ל' ואלו הן שמנה מלכי יון אלכסנד'
מוקדון. פירטן. שלימן כו' גם זה שאבו מתולדותיהם ואף שהיו יותר
משמנה מלכי יון. אך הס"ע חושב את המלכים המפורסמים הנוגעים מה
באיזה ענין לקורות ישראל.

ובילקוט דניאל ר' אלף ס"ז מעתיק מהס"ע ואלו הן מלכי יון.
והמלה שמנה ליתא —.

ובז"ש פירטן. הנה במאור עינים פרק כ"ב העתיק מס"ע פיראטוס.
ובכתי"מ פירטוס. והוא פערדיקוס או פיליפוס ארידיאוס השוטח קרובו
של אלכסנדר. ומ"ש שלימן הנה בלשון עברי שלימן הוא אלכסנדר
בלשון יוני כמו שקראו במגילת תענית לאלכסנדרה אשת ינאי שלמינון.
וראה במאור עינים ס"פ כ"א. והוא אלכסנדר השני בנו של אלכסנדר
שנהרג בנערותו מידי קאסאנדער. וגאסקאלקעס הוא קאיוס קאליגולוס
הנודע ברשתו —.

שם מלכות יון ק"פ. גם זה נודע מדברי ימיהם ומה שאמרו
בשבת מ"ז ע"ב בשם ר' יוסי ק"פ שנה עד שלא הרב הבית פשטה
מלכות על ישראל פי' מלכות רומי כמו שפי' רש"י בע"ז ה' ע"ב ובסדר
עולם זוטא. וכן פירש"י בשבת שם בדפוסים הישנים ועי' בדקדוקי
סופרים שם. ובספר דו"ד ודורשיו ה"ד צד 337 בהערת העיר ע"ז
שרש"י סוחר את עצמו בפי' ובמחכ"ת לא כוון יפה. וגם המפרש ענף
יוסף בפי' לויקרא רבה פכ"ט מעה מעות גדול בזה ושלח ידו
להגיה במדרש להנם.

שם במ"ע פ"ל ומובא בגמ' ע"ז שש שנים מלכו בעולם ואח"כ
פשטה מלכותן בכל העולם כלו. זה מתאים להנודע בדברי ימות עולם.

מ"ש בסוף פרק ל' שכל המלכות נקרא ארתחשסתא. שבלשון
פרסי פי' מלך גדול כמו שב' גזיוניוס באוצרו.

מ"ש בסוף פרק כ"ד שנה ראשונה כבש נבוכדנצר נגה והובא
המאמר בגמרא. זה אינו מפורש במקרא. וגם מ"ש בפרק מ"ז על
דבר

דבר ורח מלך כוש ג"ב שאבו מקורות מלכי מצרים וראה מ"ש לקמן בפ"א
 וי"ב. ומ"ש בפכ"ג וסבאים אנשי מדה אלו היילות שלהן [של כוש] ג"כ
 מסכים לקורות ימי כוש. כי הסבאים הוטר מגזע כוש. וראה גיונוים מ"ש
 בשם האראדאט.

פרק יא

ע"ד איזה מקומות בס"ע הנוגעים בקורות ימי
 אדום, ארם, פלשתים ואשור.

תניא בס"ע פרק כ' משנפלו אדומיים בימי אמציהו לא העמידו
 מלך במקומן ולא זקפו ראש עד היום. ומשנפלו ארמיים בדבר אלישע לא עמדו אלא שנתעוררו בימי
 אהז ונפלו. ומשנפלו פלשתים בימי חזקיהו לא העמידו מלך עד היום.
 ומשנפלה מצרים ביד נבוכדנצר לא נתנשאת עוד על הגוים עד היום
 שנאמר מן הממלכות וגו' ע"כ והנה אמרתי לבאר כ"ז ע"ד אמת:
 כו"ש משנפלו אדומיים בימי אמציהו לא העמידו מלך במקומם
 ולא זקפו ראש עד היום. הנה בכתב יד אקספארד הגי' משנפלו אדומיים
 בימי יהושפט לא העמידו מלך עד היום ומשנפלו בימי אמציהו לא זקפו
 ראש עד היום. ובילקוט ריש עובדיה העתיק מס"ע כל המאמר ושם הגי'
 משנפלו אדומיים בימי אמציהו לא העמידו מלך במקומו עד היום הזה.
 וכן הוא בשם הס"ע בפירש"י לבראשית רבה ס"פ וישלח. והנוסחא
 הזאת מסתברת יותר כי איך נוכל לאמר שמימי אמציהו לא זקפו ראש
 והלא עמוס נבא בימי עזריהו על שלשה פשעי אדום וגו' על רדפו
 בחרב אחיו ושחת רחמיו וטרף לעד אפו וגו' ובעויהו נאמר במלכים ב'
 הוא בנה את אילת וישיבה ליהודה. ופי' המפרשים שהשיב כל ארץ
 אדום ליהודה. וכן ירמיה מ"ט נבא על ארץ אדום והיתה אדום לשממה
 וגו' גם יחזקאל ויואל. שנבא לדעת הס"ע בפרק כ' בימי מנשה.
 נבאו בפירוש על שוטמות ומהפכת אדום: ונודע שהאדומים נשארו
 בארצם עד יוחנן בן הורקנוס שהכריחם למול בשר ערלתם. ואפשר
 שבימי יוחנן היתה ארץ אדום קטנה מארץ אדום העתיקה שהיתה
 גדולה למאד ומהארץ הזאת היא נוף אדומי זכרו ג"כ חו"ל הקדמונים
 ראה בירושלמי פסחים ריש פ"ג חומץ האדומי ועוד בכמה מקומות.
 כו"ש משנפלו ארמיים בדבר אלישע לא עמדו. בילקוט שם הגי'
 לא העמידו מלך. ונוסחתנו נכונה יותר שכן מצינו שיואש בן יהואחז
 לקח את הערים מיד בן הדר אשר לקח מיד יהואחז אביו במלחמה
 שלש פעמים הכהו וואש ורבעם בן יואש השיב את דמשק ואת חמת
 ליהודה בישראל ומנחם בן גדי הכה את תפסח ואת כל גדוליה
 שהיתה מארם —

ובס"ע סוף פ' ט"ז ולא זוו מלכי ארם להיות סומנים לישראל
 עד מת אלישע. והנה בילקוט מלכ ים ר"ה ובפירש"י מלכים א'
 ט"ז

מ"ו ובכתי"א ומינכען הגי' עד מות אחו ופי' עד זמן אחו. וכן העתיק מאור בתרגומו וע"ש בפי' הגר"א. ובתוספתא סוטה פרק י"ב כל זמן שהיה אלישע קיים לא היו גדודי ארם באין בגבול ישראל וגו' ובתוספתא כתי"א הגי' לא היו גדודי ארם מתגרי' בישראל כו'. ומ"ש שם ובימי אחו כרתו ברית מלך ישראל כו' בילקוט שם ובתי"א דני' בשנת שלש לאחו ועי' מ"ש בהערותי בפי' כ"ב הערה ז'.

אמנם מ"ש שם אלא שנתעוררו בימי אחו ונפלו. זה נפלא בעיני הלא ירמיה מ"ט כ"ג נבא עוד על ארם. ונראה שעוד בימי היתה ממשלתה חוקה. ומ"ש בירמיה ל"ה י"א מפני היל כשדים ומפני היל ארם נראה שנוסחא דוקנית: היל אדום. כי כבר ידענו ממקומות אחרים שהאדומים עזרו לכשדים להרוב המקדש. וכן ביחזקאל מ"ו ג"ז הנוסחא הישרה הרפת בנות אדום ועי' גרעטץ ח"א צד תי"ג.

כו"ש משנפלו פלשתים בימי חזקיהו לא העמידו מלך עד היום. בילקוט עובדיה שם לא חזקיהו ראש עד היום. ובכתי"א אקספארד משנפלו פלשתים בימי חזקיהו לא זקפו ראש עד היום שנאמר היא חכה את פלשתים עד עוה ואת גדוליה מעיר מבצר וגו' ע"כ. וזה פלא בעיני הלא ירמיה מ"ו נבא עוד עליהם ואח"כ בשנה העשירית לצדקיהו שטף פרעה את עוה כמ"ש בירמיה שם הדבר אשר וגו' במרם יכה פרעה את עוה. שרבה אותה בעת שתור מדרכו שרצה ללכת לעזור לישראל מול הכשדים; ורש"י ורד"ק הביאו שם מהס"ע שהיה זה בשנה העשירית לצדקיהו ועי' מ"ש בהערותי בפרק כ"ו הערה ל"ב. וכן זכריה נבא והכרות גאון פלשתים וידוע שהפלשתים היו עוד על אדמתם בימי החשמונאים וכשהכה יהודה את סירון שר צבא אנטיוכוס. הנשארים נסו אל ארץ פלשתים [חשמונאים א'] ויהונתן שרף את אשורד ואת בית הגון. והיונים ודיומים קראו אח"כ על שם ארץ פלשתים את כל ארץ כנען בשם פאלעסטינא ונמצא גם השם הזה על ארץ ישראל גם במדרשים בכמה מקומות —

כו"ש משנפלו מלכי אשור בימי חזקיהו לא העמידו מלך עד היום. בילקוט שם ובכתי"א הנוס' לא העמידו מלך על כל הארץ וזה הנוחה יותר נכון בעיני שבאות מימי חזקיהו נחלשה מלכותם על כל העולם. ולא נוכל לאמר שלא העמידו מלך בארצם. שמפורש בקרא שאחרי מות סנחרב מלך עוד אסר הדון בנו. וגם ידוע שהוא נלחם במצרים ובמשך מלחמתו נפלו שרי צבאותיו על ארץ יהודה כמ"ש ויבא ה' עליהם את שרי הצבא אשר למלך אשור וילכדו את מנשה בחוחים וגו' ויוליכוהו בבלה. כי בבל היתה אז תחת ממשלת אשור. ואחריו נמשכה מלכות אשור עד סארדא. אפאל. ועליו עלה קסאקסארעס מלך מדי עם נבו פלאסר אבי נבוכדנצר. ונלחמו על נגוה והחריבו את כל הארץ. ולדעת הסדר עולם פכ"ד כבש נבוכדנצר נגוה בשנה הראשונה למלכותו ואח"ז שבה מלכות בבל להקרא גם בשם אשור ירמיה

[ירמיה ב' י"ט] וגם ממלכת פרס נקראה לפעמים בשם אשור [עזרא ו' כ"ב] ועי' גיזיניוס .

מ"ש משנפלה מצרים ביד נבוכדנצר לא נתנשאת עוד על הגוים בילקוט שם משנפל מצרים בימי נבוכדנצר לא התנשאו ראש עוד מן הממלכות וגו' ובכת"י אקספארד לא נתנשאת עוד על הגוים שנאמר מן הממלכות וגו' ובספר הישר לר"ת סי' שמ"א והובא בתוס' סוטה ד' ט' ע"א ד"ה מנימין וו"ל והכי תנא בסדר עולם מיום שעלה מלך בבל על ארץ מצרים עוד לא זקפה ראש. ובמכילתא בשלה פסוק וברוב גאונך שאל אנטונינוס את רבינו הקדוש אני מבקש לילך לאלכסנדריא שמא יעמוד מלך וינצחני אמר לו אינו יודע מ"מ כתוב לנו שאין ארץ מצרים יכולה להעמיד לא מלך ולא שר שנאמר מן הממלכות וגו' והנבואה ההיא נתקיימה גם עד היום כידוע שאין לארץ מצרים מלך שעומד ברשות עצמו והנהו משועבד להשולטאן התורקי .

פרק יב

דברים אחדים בזמן מלכי פרס לדעת הסדר עולם .

בפרק ל' ר' יוסי אומר מלכות בבל שבעים שנה (כ"ה בכת"י א' ומינבען ובילקוט דניאל) פרס בפני הבית ל"ד שנה מלכות וון ק"ג מלכות בית השמונאי ק"ג כו'. והרב בעל מאור עינים פרק ל"ז האריך בכספר שני מלכי פרס בדברים של טעם ומראה לעין בראיות ברורות שמלכי פרס היו יותר מכפי שנמנו בהברייתא דס"ע .
אבל איך שיהיה בענינים כאלו אין להקשות על דברי חז"ל כי הדברים מסוכסכים ורחוקים מאמת ובודאי ידעו גם המה שהיו יותר אך השבו אותם שנזכרו בספרינו והנוגעים לקורתנו למלאות החשבון מהת"ך שנים לבנין בית שני .

ורכבם אחד כתב זה זמן לא כביר בספרו שלדעתו עיקר מאמר ר' יוסי לראשונה היה ; מלכות פרס בפני הבית שלשים ור' ובא רעהו וכתב שלשים וד' או ל"ד בקצרה . וראיה גדולה וחזקה לדעתו ממ"ש לעיל בס"ע כל שני מלכי מדי ופרס חמשים ומאתים שנה ושמה במציאתו וקרא אחרי המאור עינים שלא ראה מאור מימיו .

אבל אם נביט בעין בקורית על דבריו נראים שכל דבריו בטלים ומבוטלים ואינם נאמרים אלא לחדורא בעלמא . וצריכין להעביר בקולמוס על דבריו . כבר אמרתי לוא יהיה באמת שזמן מלכי פרס היה יותר גדול מכפי שחשבו רז"ל . אך פשוט שרז"ל הבינו כך והמעיטו זמנם והחליטו המספר כפי נוסחתינו ולא נוכל מסבטינו עתה לחלוק על דבריהם או לשבש הגוי ע"פ ידיעתנו . —

ובלא

חית

ובלא כל ספק שהנוסחא האמיתית לעיל בהס"ע: כל מלכי מדי
 ופרס. או: כל שני מלכי פרס החמישים ושתיים שנה. וכ"ה שם בכל
 הכת"י שת"י וכן הוא בויקרא רבה פרק כ"ט א"ר שמואל ב"ג מלמד
 שהראה ליעקב שרו כו' ושל מדי נ"ב. וצ"ל של מדי ופרס. ובסדר
 עולם זוטא מלכה מלכות יין בשנת נ"ב שנה למדי ופרס. וכ"ה בילקוט
 עזרא בשם הס"ע. ומ"ש לפנינו בדפוס ר"ן שנה זה טעות מאיזה
 מעתיק שעשה מן נ"ב. נ"ד. ואח"כ העתיק מעתיק אחר מן נ"ד. ר"ן.
 וטעויות כאלו מצינו לרוב בספרי הראשונים. ולרונמא גם לעיל בהס"ע
 פרק י"ז כמה היתה מחלוקת זו ארבעים שנה. וצ"ל ארבע. כמו
 שהוא לנכון שם בפ"י הרד"ק ובכת"י.

והחשובון הפרטי מהנ"ב שנה לדעת הס"ע שתפס הקיצור
 האפשרי מה שלדעתו מפורשים במקרא.

בפרק כ"ט הושב ג' של כורש [בצ"ל]. והגר"א הגיה ארבעה.
 וזה עפ"י גם דמגילה י"א ע"ב וחמש דדריוש וכרש. אבל לדעת רש"י
 שם הגי' הנמנה כאן ג' שנים. וע"ש בריש"י שכ' ותניא נמי בס"ע
 כרש מלך ג' שנים מקוטעות הרי שמנית שנה יתירה ע"כ ובכת"א ג"כ
 הגי' שלש שנים וראה בלקח טוב למגילת אסתר צד [86] וד' של
 אחשורוש [וכן הוא מפורש במגילה שם ובפירש"י. ונעלם זה מהגאון
 ר' סיני בר' בצלאל ומהצמח דוד שנת ש"כ שנתקשו בזה ולא ידעו
 הגמ' הנ"ל]. ואחת לדריוש [ולפנינו בדפוס בטעות ושתיים של דריוש.
 וכן הביא רש"י בעזרא ד' כ"ד בשם הס"ע ואחת לדריוש] ול"ד שנה
 בפני הבית וביחד יעלו לנ"ב שנה וזה פשוט ותו לא מידו —

ובמה שאמרו בית השמונאי ק"ג ראה סנהדרין צ"ז ע"ב ולא כר'
 עקיבא שהיה דורש עוד אחת וגו' אלא מלכות ראשון שבעים שנה
 ופירש"י מלכות ראשונה של מלכות השמונאי נתקיימה שבעים שנה
 ואע"ג דאמרינן בסדר עולם דמלכות בית השמונאי ק"ג עוקר כבודם
 ופארם שלא שלטה בהם כו' לא נתקיים כל כך ע"כ. ואלה הדברים
 של רש"י קרובים לאמת כי ידענו שמעת שנגע במ יד פומפיוס היתה
 ממשלת השמונאים רק למראית עין והיו משועבדים לרומים —

פרק י"ג

מצינו להראשונים שהביאו מאמרי הס"ע בשם ר'
 יוסי אבל ממקומות אחרים רואים שאי אפשר
 לייחס המאמרים האלו לר' יוסי.

במבוא למעלה פרק ב' הוכחתי שמצינו בשני התלמידים
 ובמדרשים

ובמדרשים שבהעתיקים מאמרי הס"ע הציגו בראש המאמר המלות: ר' יוסי אומר. מטעם קבלת ר' יוחנן שתנא דסדר עולם ר' יוסי. ועי"ז השמיטו מעתיקי הס"ע בכמה מקומות מאמרים שלמים מתוך הספר לפי שמצאו שהמאמרים נשנו כנגד דעת ר' יוסי הנא דס"ע כמו למשל בפרק ו' הנה נמצא בכל הדפוסים ויכחרו הענן למדרו למשה. ובכתב יד מינכען ובת"י רס"ט ליתא לזה מחמת שהמאמר דלא כר' יוסי דהא הוא סובר שלא היה למשה פרישה כלל כמ"ש לעיל. וכן בפרק י"א ליתא בבת"י אקספארד ומינכען ורס"ט כל המאמר מן ובגו מזבח ושדו בשיד כו' עד באותה שעה נתחייבו בחלה. וזה ג"כ מטעם שהמאמר דלא כר' יוסי כמ"ש לעיל בפרק א' ונמצאו עוד דוגמאות כאלו. וגם בילקוט מלכים ר' קע"ט השמיט מאמר שלם מפרק ט"ו ויתן המלך וגו' ומוצא הסוסים וגו' והמלך שלמה אהב וגו' ג"כ מטעם שזה דלא כר' יוסי כמ"ש במבוא שם. ויכול להיות שמטעם זה השמיטו המעתיקים הכת"י בשבת ד' פ"ה המאמר ת"ש דתניא בס"ע כו' כמו שהעיד בעל דקדוקי סופרים ועתה ראיתי שגם בע"י שם חסר כל המאמר; וזה לפי שהוא דלא כר' יוסי —.

לזה אמרתי לברר שמצינו במקומות אחדים במדרשים המאוחרים ובספרי הקדמונים שהביאו מאמרים מס"ע בשם ר' יוסי אומר. וכאשר נחקר נמצא שאי אפשר לייחס המאמרים לר' יוסי. ושנויים ע"פ דעת תנא אחר. ושכל זה מחוק דעתי שר' יוסי לא היה המחבר הס"ע ושלא כל הסתמות בהס"ע כשיטת ר"י.

ולראיה לדברי אוכיר כאן דוגמאות אחדות והקורא השונה בודאי ימצא רבות כנהה:

במדרש חזית פ' שני שדיך ר' יוסי אומר שלשה פרנסין טובים עמדו לישראל ואלו הן משה ואהרן ומרים. והכוונה להס"ע פ"י. אבל כבר הוכחתי שסתמא דס"ע כאן דלא כר' יוסי דהא הוא סובר במכילתא בשלה שנ"ד שנה אכלו ישראל את המן. ובסתמא דס"ע מפורש שם שיום שמת משה נסתלקו שלשתן ולא חזרו.

במדרש במדבר רבה נשא פ"ג היה ר' יוסי אומר אימתי התחילו שבעת ימי המלואים בכ"ג באדר כו' והעתיק שם כל הפרק ז' מהס"ע באיזה שינוים קטנים מנוסחתינו. ובמ"ש היה ר' יוסי אומר כוון להס"ע אבל ממקום אחר נדע ברור שלא נוכל לייחס לר' יוסי כל הסתמות שנשנו בפרק זה כי מה שנאמר שם כל ז' ימי המלואים היה משה מעמיד את המשכן בכל בקר ובקר ומפרקו זה דלא כר' יוסי כמ"ש לעיל במבוא פ"א מירושלמי יומא פ"א ה"א אמר ר' יוחנן משיבת אהרן ובניו למד ר' יוסי כמה דתימר בשיבת אהרן ובניו צריך שיטסור יום ללילה ולילה ליום וע"ש.

ובהעירותי שם העירותי על מה שפ' הגר"א בבאורו להס"ע שם וז"ל ופתח אהל מועד תשבו יומם ולילה שפ' בקלעים שהקלעים לא פרקו כל שבעה עכ"ל אמנם לפי הירושלמי הנ"ל שר' יוסי סובר שרק

שרק צריך למסור יום ללילה לא צריבין למ"ש הגר"א .

כן מ"ש במדרש שם בזה הפרק עורי צפון ובואי תימן וגו' עורי צפון זה עולה הנשחמת בצפון ובואי תימן כו' הגה במדרש חוית פ' ישקני נאמר כ"ז על שם ר' מאיר כמו שהוא במדרש שם ר' מאיר אומר באוהל מועד נאמרה וקייתי לה מן הרא קרויה עורי צפון וגו' עורי צפון זה העולה הנשחמת כו' ושם להלן במדרש על דעתיה דר' מאיר דאמר באהל מועד נאמרה יוריד לנו האש כו' מזה נראה שבעל מדרש חוית חשב שסתמא דס"ע כאן כר' מאיר .

בילקוט פקודי ר' תי"ז ר' יוסי אומר כך אמר להם ה' אלהי אבותיכם וגו' וכוון להם"ע כמו שנרשם שם אבל לפנינו בסוף פ"ו בשם ר' מאיר אומר . וכ"ה בכל הכת"י . וכ"ה בשם ר' מאיר בתוספתא מנחות פ"ו . ובתו"כ פ' שמיני .

בילקוט נשא ר' תשי"ב ר' יוסי אומר אף בשמיני העמידו ופרקו . וכן הוא בכתב יד אקספארד בפרק ז' בשם ר' יוסי אומר . אולם הגי' הנכונה ר' יוסי בר' יהודה אומ"ש כמ"ש בירושלמי יומא פ"א ה"א ועוד בכ"מ וכבר אמרתי שהוספה מאוחרת כ"ו בהס"ע . ונמשך בזה בטעות אחרי גי' הילקוט הרב בעל נפתלי שבע רצון בפ' שמיני שהעלה שם שר' יוסי לשיטתו במקום אחר וע"ש .

ילקוט מלכים ב' ר' רל"ז ר' יוסי אומר טעות גדולה טעה סנהרב . והכוונה להם"ע פרק כ"ג וכ"ה שם בכת"א ר' יוסי אומר . אולם בדפוס הגי' ר' יהושע בן קרחה . וכ"ה בכת"מ וראה בסנהדרין צ"ד .

באור זרוע ה' מוצאי שבת ד' כ"ד וז"ל ומורי הרי"ה אמר לי שמה שאנו אומרים צדקתך צדק במנחה בשבת היינו משום שאותם פסוקים מדברים מתורה כו' כך שמעתי מפיו ולא פירש לי הטעם ונראה בעיני דהיינו טעמא כדאמרין פרק ר"ע דכ"ע בשבת נתנה תורה לישראל והא דתניא בס"ע בששה בסיון נתנה תורה לישראל ויום ששי היה וגרסינן נמי במכילתא זה הקשה הר' פטר ב"ר יוסף ז"ל [ר' פטר היה אחד מבעלי התוס' והשם ר' פטר מצינו כבר בירושלמי שנקראו אמוראים בשם זה כמו שהוכחתי במ"א] והשיב לו ה"ר יצחק בן מלכי צדק ז"ל הבריייתא דסדר עולם משובשת היא דמאן תנא דסדר עולם ר' יוסי ובני התלמוד כך היו שונין אותה בו' בחדש נתנו עשרת הדברות ויום שביעי היה עב"ל ולפלא על ה"ר יצחק בן מלכי צדק [המפרש על הש"ס] שמשבש הבריייתא דס"ע סוף פרק ז' טעם דמאן תנא דס"ע ר' יוסי ואומר שבני התלמוד כך היו שונין אותה כשיטת ר' יוסי בשבת ד' פ"ו . וחלא מבואר לפנינו בס"ע שם שסתמא דס"ע בכל הפרק שם חולקת על דעת ר' יוסי . שמפורש בס"ע שם הא למדנו שר"ה אייר באחד בשבת היה ור"ה סיון בשני בשבת . והגי' ר"ה אייר באחד בשבת היה מוכרחת כמו שיראה המעיין שם בפ"ה ובפרק ר' ורק הגי' שהביא הר' פטר בשם הס"ע ויום ששי היה משובשת וז"ל כמו שכתוב לפנינו בדפוס ובכת"י : ויום השבת היה כדעת רבנן דר' יוסי בשבת שם . והיא הגי' האמיתית והישרה . כמ"ש הלך טוב שמת

פרק יד

חסרונות בסדר עולם שלפנינו. בהרבה מקומות
נשלם החסרון ע"י כתבי יד.

הסדר עולם שלפנינו חלו בו ידים ונלקה בחסור ויתיר
מהמעתיקים וסופרים שגרעו והוסיפו כרצונם. ביחוד קצרו והסירו הסופרים
מאמרי הס"ע שנוכרו במקומות אחרים ולא הבינו שמקור המאמרים בהסדר
עולם. ועי"ז הסדר קטן מכפי שהיה לפני הראשונים. והרבה מאמרים
שהביאו הקדמונים מס"ע ולפנינו בדפוס אין כל שמץ דבר מהם.
והעירות ע"ז בהערותי ואח"כ מצאתי לשמתת לבבי שעפ"י רוב כתובים
המאמרים החסרים בהכת"י מהס"ע וברכתי את ה' ע"ז. כמו לדוגמא
מספר הילקוט שמביא בכמה מקומות מס"ע וחסרים בנוסחתינו. אבל
בכתב יד נמצא. ואעיר כאן על מקומות אחרים.

ילקוט בראשית ר' ס"ו מעתיק בשם הס"ע וחור לחרן ועשה שם
ה' שנים וכן הוא בשם הס"ע ברש"י ותוס' שבת ד' י"ג ובלקח טוב
בראשית מ"ו מ"ו ובחוקני פ' לך ופי' שחור שנית לחרן ושהה שם ה'
שנים והיה לפי"ז שתי פעמים בארץ ישראל וכן הוא בבראשית רבה פ'
ל"ט ובשחר טוב מומר צ"ה ו"ל ואלו הן לך מארצך ויצאתו
סרן. אולם לפנינו בפ"א בדפוס ליתא זה. אבל בכתב יד אקספארד
שם הנוסח כמו שהביאו הראשונים. ולפי"ז הפרשיות נאמרו בתורה
שלא בסרן. ופ' בה"ב קדמה למלחמת המלכים.

שם ר' ק"י ויהי יצחק וגו' יצחק אבינו היה כשנעקד על גבי
המזבח בן ל"ז שנה בו בפרק מתה שרה באותו פרק נולדה רבקה
נמצאת רבקה נשאת ליצחק בת ג' שנים ולפנינו בדפוס הגו' משובשת.
אכן כגו' הילקוט בן הוא בפ"א בכתי"א.
שם ר' קמ"ה שנה אחת לשילה לפנינו בפ"ב ליתא. וכן הוא
בכתב יד אקספארד.

שם ר' קמ"ו נמצא יוסף פרש מאביו שלא ראהו כ"ב שנה
כשם שפירש יעקב מאביו. לפנינו חסר זה בפ"ב אבל בכתב יד
אקספארד איתא.

שם שמות ר' רנ"ז שם שם לו חק ומשפט שם נתן לו לישראל
אחת עשרה מצות שבע שנצטוו בני נח ואברהם על המילה ויעקב על
גיד הנשה הוסיפו לישראל שבת וכבוד אב ואם ע"כ ולפנינו אין כל זכר
מזה אבל בכתב יד אקספארד בפרק ה' נמצא כל המאמר בשלימות.
שם ר' תי"ו ר' יוסי אומר כו' לפנינו ליתא ובכתב יד אקספארד
בפרק ו' בסופו איתא.

שם במדבר ר' תשמ"ג מנין אתה למד משה בשעה שעשו
ישראל את העגל כעס הקב"ה כו' א"ל בשביל שהמתנת סלחתי כדברך.
וזה מס"ע פ"ו כמו שהוא בנוס' כו"א.

שם יהושע ר' א' באותו היום נאמר לו צו את יהושע מה היתה

צואתו חזק ואמץ כי אתה תביא וגו' וכן הוא במוטו פ' דברים
ובשלת הקבלה ד' נ"ו בשם הסדר עולם אבל לפנינו בפרק י' אין זכר
מזה. אכן בכת"א איתא.

שם מלמד שהקב"ה ממלא שנותיהם של צדיקים מיום ליום
שנאמר את מספר ימך אמלא וכן הוא בשם הס"ע במוטו שם.
ובקדושין ל"ז ע"א מובא כ"ז בשם תניא ובנוסחתנו בפרק י' חסר כ"ז
אבל בכת"י אקספארד מצאתיו בשלימות. ועי' בתוספתא סוטה פ"א
בכת"י [הוצאת הרב צ"מ].

שם שופטים ר' מ"א בימי כושן היה פסלו של מיכה שנאמר
וישימו להם פסל כל ימי וגו' וכן העתיק את הס"ע רש"י ורד"ק בשופטים
ט"ז פסוק א'. ובדפוס בפרק י"א חסרה הראיה מהכתובים וישנם
בכתב יד אקספארד.

שם מלכים ר' קפ"ז או יקהל שלמה וגו' מלמד שאין השכינה
שורה כו' וכה"א במקלות ברכו אלהים. הראיה מהקרא חסרה
בנוסחתנו בפ' ט"ז ובכת"א איתא ועי' בכתובות ד' ז' ע"ב.

שם אש שירדה בימי שלמה לא נסתלקה עד מנשה. והגוי'
בילקוט משובשת וצ"ל אש שירדה בימי משה לא נסתלקה מעל מזבח
הנחושת אלא בימי שלמה ואש שירדה בימי שלמה לא נסתלקה עד
שבא מנשה וסלקה וכמ"ש בתו"כ ויקרא פ"ה ובזבחים ס"א ע"ב אבל
לפנינו בפ' ט"ז אין זכר מכל המאמר. ובכתב יד אקספארד הגי' כמו
שהוא בילקוט בשלימות. ובהערותי הראיתי שעפ"י רוב נוסחאות
הילקוט והכי"א מתאימות זו לזו ושוות. וגם המסורת הש"ס בזבחים
שם ציין להס"ע כאן ונמשך בזה אחרי גוי' הילקוט. ובפ"י התורה
והמצוה להתו"כ שם כתב וז"ל ובימי שלמה נסתלקה האש ממזבח
הנחושת אל מזבח אבנים כמ"ש בס"ע פ' ט"ז עכ"ל וכנראה שגם הוא
נמשך אחרי גוי' הילקוט ולא העיר שבנוסחתנו ליתא כ"ז.

שם ר' רל"ו ר' נהוראי אומר משום ר' יהושע הרי הוא אומר
כאשר יציל הרועה מפי הארי שתי כרעים וגו' אלו הם עשרת השבטים
שנסמכו על חזקיהו ופלטו עמהן וכן הוא בשם הס"ע ברש"י ורד"ק
ובריד"א בפ"י לעמוס שם ובישועת משיחו ד' ק"ב. ובסדר הדורות ערך
גלויות ב"ג הביא זה מהילקוט ומשיג מזה על השלשלת הקבלה.
ובנוסחתנו אין כל שמץ דבר מזה. אבל בכתב יד אקספארד
איתא בשלימות.

[רדע שמ"ש בילקוט שה"ש אחד משמונה שלא נאמר פאת
אלא בפאת משה במקצתה באחת מד' רוחות של פאה. שזה נובע מפי'
ר' מנחם בר' הלבו המובא בפירש"י עמוס שם. כי בעל הילקוט לקח
הרבה מפירש"י כמו בילקוט ויקרא ר' תע"ט שהעתיק מאמר גדול
מלשון רש"י שבועות ד' ל"ז סע"ב מן ד"ה אפילו עד פרט. וכן הוא
בילקוט ד' ויניציאה שכ"ז. ושם ר' תרע"ז ועוד בכ"מ.]

וכן היה לבעל הילקוט לעינים פי' הרשב"ם כמו בילקוט עה"ת
ר' תשמ"ד מעתיק הנ"ב ב"ב קכ"א ע"ב במדבר הזה וגו' מי שפקודיו

מבן עשרים יצא שבטו של לוי שפקדיו מבן חדש. ובגמ' שלפנינו הגי' יצא שבטו של לוי שפקדיו מבן שלשים. ופי' הילקוט נובע מפי' המובא ברשב"ם שם. ואף שבעיני הרשב"ם לא נראה הפי' הזה. בכל זה הגיה בעל הילקוט הגמ' עפ"י הפי' הנ"ל —

וכדומה לזה מצינו במקום אחר בהילקוט שמביא ביהושע ר' י"ד מה שאמרו בגמ' סוטה ל"ג סע"ב בג' מקומות נשאו כהנים את הארון כו' וכשהחזירוהו פלשתים למקומו. ובגמ' שלפנינו הגי' וכשהחזירוהו למקומו וע"ש בתוס' ובפירש"י שם וכשהחזירוהו פלשתים לא היה לו מקום קבוע כו' והילקוט הגיה הגמ' להנם!

ובכמה מקומות מביא בעל הילקוט את הפרק שירה ועוד מדרשים מאוחרים בזמן כמו ברמז קפ"ז מביא מפרק שירה המאמר הידוע רבי ישעיה — בגמ' לא מצינו שם ישעיה רק אושעיה — תלמידו של ר' הנינא ב"ד כו' ולא ראיתי למי מהראשונים לפני רש"י שיביאו הפרק שירה —

ובגמ' סוכה נ"ב סע"ב פירש"י ז' רועים וח' נסכים לא ידעתי בהם מעם כמדומה לי דאמרינן בעלמא ויצחק להיכן אזל להציל בנו מדינה של גהינם כו' וציינו ע"ז שם מדרש ילקוט מיכה ה'.

והנה מזה נוכל לכאורה להוכיח שרש"י שאב מהילקוט. אבל באמת אין מזה שום ראיה. ובודאי טעה המציין בזה. כי בילקוט מיכה שם ליתא הראיה מהקרא שהביא רש"י כי אתה אבינו וגו'. ונראה שרש"י כוון להמאמר בשבת פ"ט כמו שכתוב שם בגליון הגמ'. ויותר קרוב בעיני שרש"י כוון להמאמר במדרש שה"ש פסוק אם חומה כי שם מקור המאמר. ומ"ש הרב שו"ר ז"ל שהילקוט היה קודם בזמן מרש"י ואחריו נמשך גרעמץ ורוב כתבי דברי ימינו זה בדותא ואכמ"ל].

שם בילקוט והלא כבר היו לו ה' שנים משהרג את פקח ומלך תחתיו כ"ה בכתי"א ומינכען שם.

שם ושטף עמון כו' והערביים זה חסר בנוס' בפכ"ג אבל בכתי"א איתא. שם ר' רמ"ה בשנת ארבע כו' ונחתם גזר דינם של אומות לשנות כוס החמה כן הוא בכתי"א בפרק כ"ה ובנוס' שם חסר.

שם ישעיה ר' תקי"ד שנאמר והיה מדי חדש בחדשו מה שבתות למנוי להם אף חדשים למנוי להם וכן הוא בשם הס"ע בפירש"י שבת ל"ג ע"ב ובדפוס בפרק ג' חסר זה ונמצא בשלימות בפרק זה בכתב יד אקספארד.

שם ירמיה ר' ר"ם ורשעי כל דור ודור שנאמר וזרו רשעים מרחם זה חסר בנוס' בפ"ל וישנו בכי"א.

שם אבל תלמידי חכמים ולי וגו' כ"ה בכי"א. שם ר' ש"ט נ"ב שנה שעשו בגולה ועלו. כנוס' הילקוט כ"ה בכתי"א בפרק כ"ט.

שם עובדיה ר' תקמ"ט אימתי היתה מלחמה זו בימי יהושפט וכ"ה בכתי"א בפ"כ.

שם דניאל ר' אלף ס"ו וכן כותבין כו' למנין יון אלף וקמ"ו ושם להלן מכאן ואילך צא וחשוב כו' כ"ו חסר לפנינו בדפוס. אבל איתא בכת"א ומינכען כמ"ש לעיל.

שם והרביעי יעשיר עושר גדול מכל יכול מכל תלמוד לומר רביעי רביעי למלכי בבל וזה אינו בנוסחתינו בפרק כ"ח אבל בכת"א איתא. שם עזרא ר' אלף ס"ה ובמלכות אחשוורוש וגו' ואתחששתא הוא אחשוורוש כל המלכות כלה נקרא אתחששתא זה ליתא בפרק ל' אבל כ"ה בכת"א.

ובפירש"י דברים ותשבו בקדש ימים רבים י"ט שנה שנאמר כימים אשר ישבתם בשאר המסעות והם היו ל"ח שנה י"ט מהם עשו בקדש וי"ט הולכים ומטורפים וחזרו לקדש כמו שנאמר ויניעם במדבר כך מצאתי בסדר עולם עכ"ל ומ"ש רש"י בשם הס"ע שחזרו לקדש זה ליתא בנוסחתינו בפרק ח' ששם מקור המאמר הנ"ל. וראה במורחי פ' לך על מ"ש רש"י עין משפט על שם העתיד שתתידן משה ואהרן להשפט שם והרמב"ן כתב ע"ז לשון רש"י מד"א ולא הבינותי זה כי קדש זו היא קדש ברנע וממנו נשלחו המרגלים בשנה השנית כו' אבל קדש ששם משפט הצדיקים במדבר צין שבאו שם בשנת הארבעים כו' וע"ז כתב הרב המורחי וז"ל ואני תמה מאד איך נעלם ממנו מה שאמרו בסדר עולם ותשבו בקדש ימים רבים וגו' וחזרו לקדש שנאמר ויניעם במדבר שנראה מזה שהם סוברים שקדש ברנע שבאו שם בשנה הב' היא קדש מדבר צין כו' והאריך בזה וראה גם בגור אריה פ' לך שמביא ג"כ הס"ע. וכדברי רש"י מהס"ע הנ"ל שהבאתי כ"ה בכת"א פ' מקדמן אחד עה"ת הנדפס בפליטת סופרים להרב הגדול ד"ר ברלינר נ"י צד 8.

אבל הבחי [במדבר ל"ב ודברים שם] כתב וכן אמרו בסדר עולם י"ט שנה עשו בקדש וי"ט שנה חזרין ומטולמין במדבר עכ"ל וכן הביא מס"ע הרד"ק במכלול ד' ל' ד' ליק ונראה שלא היה לפניהם זה שהביא רש"י בשם הס"ע שחזרו לקדש ובודאי שלא היה זה בהס"ע גם לפני הרמב"ן. וגם בס"ע בדפוס לא נמצא כל המאמר. וכן ליתא בכת"א מינכען ועי"ז סרה מהרמב"ן קושית המורחי.

אבל בכתב יד אקספארד נמצא בפירוש כמו שהביא רש"י בזה הנוס': י"ט שנה עשו ישראל בקדש וי"ט שנה חזרין ומטורפין וחזרו לקדש שנאמר ותשבו בקדש וגו' וכפי רש"י בדברים כן הוא דעת דס"ג נגד דנאש וע"ש בראב"ע אבל רש"י במדבר ל"ב ח' סותר עצמו וכתב ששני קדש היו. וכן כתב החוקני והבחי פ' הקת. ובכפתור ופרח פ"א צד מ"ד. וכן דעת גיוניוס וראוענמיללער. ומחדש ראיתי שדעת הרב גרעמץ ז"ל ח"א צד מ"ז כדעת רש"י דברים בשם הס"ע ולא הביא ראיה לרבריו מהס"ע.

שוב ראיתי בתבואות הארץ להרי"ש צד קמ"ז בהערה שהעיר על רש"י דברים וכתב שמ"ש רש"י חזרו לקדש הוסיפם רש"י מדעתו ולא כוון יפה שלא מלבו הוציא רש"י רק הם דברי הס"ע.

ואנב אעיר על מ"ש התוס' עה"ת פ' מסעי ד' כ"ה וז"ל ונ"ל
 תרתי קדש ברנע הוי כדכתיב בפ' ג' דמכות [צ"ל בפ"ב ד' י'] א"ר יוסי
 תרתי קדש הוי וזה קשה קצת כי מ"ש ר' יוכפ' שם כוונתו על קדש
 בארץ כנען ששם נמצאו כמה ערים אשר נקראו בשם קדש ולא על
 קדש במדבר ערב .

רש"י עזרא ד' ד' ובסדר עולם מצאתי דריוש הוא ארתחשטא
 וכל המכות נקרא ארתחשטא כו' עכ"ל וזה לפנינו בפרק ל' בכת"א .
 ובפירש"י יומא ע"ג ע"ב ובסוטה מ"ח ע"ב ותניא בסדר עולם
 ושאל באורים ותומים ולא עלתה לו ונסתלק מן הכהונה שנאמר ויעל
 אביתר וכ"ה בגמ' שם . ולפנינו חסרה הראיה מהקרא . אכן בפ' י"ד
 בכתב יד איתא בשלימות . ובהערותי הראיתי לכמה מקומות שהביאו
 הראשונים מס"ע ולפנינו אין זכרון מהם ובעז"ה השלמתי התסרוגות
 עפ"י כתיב יד — .

אבל לדאבון לבנו עוד נשארו מאמרים רבים שזכרום הראשונים
 בשם הס"ע . ומעטים בלא זכרון שם הס"ע . והזותם מוכיה שמקום
 משם . ומכל אלה אין זכרון לא בדפוס בהס"ע וגם לא בהכת"י .
 ואעיר כאן על איזה מהם :

(א) כבר העירותי למעלה במבוא פ' ב' שמצינו בבבלי וירושלמי
 ובשאר ספרי הראשונים שמביאים מאמרי הס"ע בהתחלת המאמר : ר'
 יוסי אומר . וע"כ נוכל להוציא משפט שרוב מאמרים כאלו המתיחסים
 בקורות אומתנו המובאים בגמ' בשם תני ר' יוסי . מקומם היו בהס"ע
 וחסרים בנוסחתינו מחמת שקצרו המעתיקים והשמישו המאמרים בס"ע
 הנעתקים במ"א כמו בעז"ד ר' י' ע"א התניא ר' יוסי אומר שש שנים
 מלכו בעולם ואח"כ פשטה מלכותן בכל העולם כלו . וזה ליתא בס"ע
 פ"ל לפנינו . אבל נראה שמקומו שם . וכעין ראייה לזה שמקור המאמר
 בהסדר עולם ממה שראיתי שמובא בספר אחד בשם פ"י הרמב"ן על
 המחזור מכל השנה כתב יד וכתוב בו ממדרש היוסיפון לחנוכה וז"ל
 התניא ר' יוסי אומר שבע שנים מלך בעולם ומלך י"ב שנים על כל
 העולם ע"כ והנה לפנינו בעז"ד שם ליתא מה שהביא שמלך י"ב שנים .
 ע"כ קרוב לאמר שכל המאמר היה לפניו בהס"ע פרק ל' ששם נאמר
 לפנינו שמלך י"ב שנה . והחצי מהמאמר הראשון חסר בנוסחתינו .

ובעז"ד ח' ע"ב כשחלה ר' ישמעאל בר' יוסי שלחו ליה רבי אמור
 לנו שנים ונ' דברים שאמרת לנו משום אביך אמר להו ק"פ שנה קודם
 שנחרב הבית פשטה מלכות על ישראל כו' ובפסחים קי"ט ע"ב אמר
 רב כהנא כשחלה ר' ישמעאל בר' יוסי שלח ליה רבי כו' ועוד בגמ' בנזכה
 מקומות מצינו ששלחו לר' ישמעאל בר' יוסי לשאלו מה שמע בשם
 אביו בענין קורות ישראל . וקרוב לאמר שמקור המאמרים היו בהסדר
 עולם : וכעין זכר לדבר לזה שבמקום אחד מצינו באמת שאמר ר'
 ישמעאל בר' יוסי בשם אביו . והמאמר נמצא עוד לפנינו בס"ע והוא
 במדרש שיר השירים פסוק אתי מלבנון כלה ר' ישמעאל בר' יוסי בשם
 אביו אומר [כצ"ל . ולפנינו במדרש במעות ר' אבא] כבר פרעה מלך
 מצרים

מצרים ותרקה מלך כוש היו באותו הנס ובאו לסייע לחזקתו הרגיש
 בהן סנהרב כו' הה"ד כה אמר ה' יגיע מצרים וסחר כוש יגיע מצרים
 זה פרעה כו' וכ"ו לפנינו בס"ע פכ"ג .
 ועי' סנהרין ד' כ' ע"ב דתניא ר' יוסי אומר שלש מצוות נצטוו
 ישראל בכניסתן לארץ להעמיד להן מלך ולהכרית זרעו כו' אמנם בנ"א
 הגי' ר' יהודה אומר ושם י"ט ע"ב ר' יוסי היה דורש מקראות מעורבבין
 כתיב ויקח וגו' ובשבת נ"ו ע"ב ר' יוסי אומר ואת הבמות אשר על פני
 וגו' משיש ראשונים לאחרונים כו' ובתורה מ"ו ע"ב כיוצא בו אמר ר'
 יוסי הבאים מהשבי בני הגולה וגו' ובירושלמי יומא פ"א ה"א ר' יוסי
 אומר תחת הדם ותחת שמן המשהה פי' שסובר ר' יוסי שנמשחו ג"כ
 בכל יום מו' ימי המלואים. וזה חסר בנוסחתינו בפרק ז'. ועוד
 בכ"מ שיש לשער שרבים מהמאמרים כאלו חסרים לפנינו בהס"ע .
 כמ"ש קצת מזה לעיל .

ב) מדרש שה"ש פ' ישקני ובמדרש במדבר רבה פ"ג מעתיק
 מס"ע פ"ו המאמר עורי צפון ובואי תימן וגו' אלו עולות ושלמים כו'
 ומסיים שנתו ושכרו דודים זה נדב ואביהוא שנשתכרו בצרתן וזה חסר
 שם בנוסחתינו. וכן מ"ש בירושלמי שקלים פ"א ה"א וברה"ש פ"א
 ה"א ותני עלה ביום שהוקם המשכן בו ביום נתרמה התרומה. לדעתי
 גרסו כן בהס"ע פרק ז': בו ביום הקריבו ישראל כו' תרומות ומעשרות
 עכ"ל וחסרה הגוס' לפנינו. וע"ש לקמן בירושלמי ג' תרומות
 נאמרו כו' — .

ג) שם במדרש שה"ש פ' אתי מלבנון מעתיק מסדר עולם פכ"ג
 מאמר גדול. אכן מה שכתוב במדרש שם בסופו מה עשה להם סנהרב
 כו' בשחרית השכים חזקיהו ומצאם כפותין אמר דומה שלא באו אלא
 לסייעני כו' זה אינו בנוסחתינו .

ד) המדרש עשר גליות נוסח' א' [בית המדרש ח"ד צד 183]
 רוב דבריו לקוחים מס"ע. וגם הראב"ד הלוי בקבלתו שאב זה מהס"ע .
 אבל בס"ע שלפנינו אין זכר מהעשר גליות. ועוד היה כ"ו בגוף הס"ע
 לפני הראשונים כמו ר' הלל המפרש הספרי שכתב בפ' עקב. מובא
 במאיר עין שם בזהרה מ"ו. וז"ל ותני לה בסוף סדר עולם דעשר
 גליות גלו ישראל עם שבט יהודה ובנימין עכ"ל. והריד"א בהקדמה
 למלכים ועוד בכמה מקומות בפ' לנביאים כתב וז"ל ומבלערי אלה היו
 עליהם גליות אחרים בהיותם בגלות ובבנין בית שני כמו שבא בסדר
 עולם עכ"ל ושם להלן בהקדמתו כתב ועם אלה השלש גליות נשלם
 מספר העשרה גליות שזכרו חז"ל בסדר עולם עכ"ל .

ה) בסדר עולם זוטא שרוב דבריו קיצור מהסע"ר שלפנינו
 מביא באריכות באיזה זמן נולדו ומתו כל השבטים ונראה שהיה כ"ו
 לפניו בהס"ע. וכן הוא בילקוט שמות ר' קס"ב ממדרש תרשא. וכבר
 הראיתי לעיל פרק ד' סי' ה' שהמדרש תרשא הביא מאמר מס"ע ומסיים
 כדאיתא בסדר עולם. ואפשר שגם המאמר ממדרש תרשא המובא
 בילקוט שופטים ר' מ"ב מכל השבטים יצאו שופטים כו' שגם זה

נובע מס"ע ומרש"י בסוכה כ"ג סע"ב שכ' אבל עתנאל כו' לא ידעתי שמות שבמיהן ע"כ נעלם המדרש הנ"ל וגם מהיריד"א בהקדמתו לשופטים שהשיג על רש"י ג"כ נעלם זה — .

(ו) שם בסע"ז נתנו לישראל במרה מקצת פרשיות כו' שבת ופרה אדומה ודינים . וזה מס"ע פ"ה אבל לפנינו ברפוס וכת"י אין שמץ דבר מפרה אדומה ועי' הזקוני פ' בשלה ט"ז כ"ה .

(ז) שם בסע"ז בשנת ק"ע ליון אקטל שמעון בן יוחנן בן מתתיה כו' ויצאו בני השמונאים כו' והרגו אותו ומלך יוחנן בן שמעון בן מתתיה בן השמונאי ל"ז שנים כו' ומונה בפרט כל מלכי בית השמונאים ונראה ברור שלקח זה מהס"ע פרק ל' . שכן מה שחושב בעל סע"ז בפרט את מלכי יון ג"כ לקח משם . ופרטי החשבון ממלכי השמונאים חסר לפנינו בסדר עולם שם . וראה מ"ש גרעמץ ז"ל ח"ד נאטע 39 .

(ח) בהלכות גדולות ה' הספר מעתיק מס"ע כל פרק כ' וכ"א אבל מה שכ' בבה"ג שם בלעם ולבן אביו הוא היה בעור הם המושלים שנתנבאו על מואב ובעת ראיתי שכ"ה בס"ע הנדפס בספר סדר החכמים היו"ל ע"י הרה"ח ר"א נייבוהר היו"ד צד 163 וזה אינו בנוסחתינו בסדר עולם שם וראה סנהדרין ק"ה ע"א תנא הוא בעור הוא כו' — .

(ט) בבה"ג שם והיתה נבואת מצרים כבושה לתשע מאות שנה עד שבא יחזקאל ופרשה . לפנינו שם אין כל זכר מזה וראה בככילתא בא פ"ה וביקרא רבה פ' צו בשם ר' שמואל בר נחמני .

(י) בבה"ג שם חושב בשם הס"ע את שלמה וזכריה המבין בין המ"ח נביאים . ולפנינו לא נמנו .

ולפ"ז בהכרח לא גרסינן בסוטה מ"ח ע"ב מאן נביאים הראשונים אר"ה זה דוד ושמואל ושלמה והנכון כג' הירושלמי שם זה דוד ושמואל . וכן הוא בילקוט שמואל ר' ק"ג . ומהיריד"א בפ"י למלכים א' ט' ב' ומהבן יוחאי מענה קי"ג נעלם ג' הירושלמי וכמו כן יש לתקן הלשון ביומא ל"ז ע"ב ונדה ל' ע"ב אמר נביא לישראל .

אולם עי' במדרש א"ב דר"ע נוס' א' [ביהמ"ד ח"ג צד מ'] שלמה נתנבא ואמר יצפון לישראלים וגו' — .

ויש מחכמי ישראל שתולקים על הס"ע שחושב דוד לנביא כמו במורה פמ"ה לשני שדור לא היה נביא ומ"ש לי דבר צור ישראל ענינו שהוא יעדו לו ע"י נביא אם נתן או זולתו עכ"ל . ויהיה גם מזה ראיה למ"ש לעיל שהרמב"ם לא ראה הס"ע .

וראיתי מובא מר' תנחום הירושלמי שגם דעתו כדעת הרמב"ם וז"ל בפ"י לשופטים י"ג ג' ומי שאיננו נביא ונאמר עליו כי היה אליו דבור ותיוון . או ציווי עשה או ל"ת או בשורה על דבר העתיד . הכוונה שהגיע אליו הדבר ע"י נביא . אף שלא הוזכר הכתוב זאת בפירושו כאמור בדוד לי דבר צור ישראל . והוא על ידי אחר או נתן או אחר כמהו מן הנביאים אשר היה אז ע"כ — .

[ואנב אעיר שג"כ לא נמנו בין המ"ה נביאים עודד הנביא שנבא לאסא [היה"ב מ"ז ה'] ודוהק גדול לאמר שהאריך ימים יותר משתי מאות שנה עד אחו. וכן לא נמנה בארי אביו של הושע שנשפל נבואתו לישיעיה ח' י"ט, כ', כמ"ש ר' סימון בויקרא רבה פ"ו ומובא בפירש"י שם. גם חזו"י שנבא בימי מנשה דה"ב ל"ג י"ט. ותחת הנביאים האלו שלא נמנו בס"ע. נחשבו שם בנוסחתנינו עפ"י הגהת הגר"א את יחזיאל בן זכריהו. וזכריה בן יהוידע ועזריהו בן עדוא אשר בכלם נאמר רק שהיתה עליהם רוח אלהים שזה תחילת מדרגת הנבואה כמ"ש במורה פרק מ"ה לשני ולא נזכר שהיו נביאים כמו שלא יתחשבו בין הנביאים יפתח שמשון ועמשא שנזכר גם כן עליהם שלבשם רוח ה'.

ובעיקר המספר של המ"ה נביאים כבר הטיל בו ספק אחד מהראשונים בעל תנא דבי אליהו פרק מ"ז אמר לי רבי ומה נשתנה מ"ה מארבעים וחמשה או מחמשים אמרתי לו בני כנגד כו' וע"ש].

(יא) בבה"ג שם ברוך בן נריה ושריה בן מחסיה ומרדכי וחנמאל ושלוש נתנבאו לצורך שעה. ולפנינו שם ליתא שנתנבאו לצורך שעה וראה בטורי אבן במגילה ד' י"ד ע"א.

(יב) בבה"ג שם נבואת מצרים ואמר עליהם וגו' וימרו בי ואעש למען שמי וגו' וזה חסר לפנינו בס"ע שם.

(יג) בפ"י ר"ח לע"ו ד' מ' ע"ב לישיליה להאי תנא דסדר עולם דתני בתוספתא בסוף מס' שחיטת קדשים משנברא העולם עד שיצאו ישראל ממצרים אלפים ותמ"ח שנים ע"כ. וזה אינו שם בתוספתא וגם בכת"י מהתוספתא הוצאת צ"מ ליתא וגם בס"ע שלפנינו לא נמצא מפורש החשבון. ואפשר ללמוד זה מתוך הס"ע באופן כזה: מאדם ועד המבול אלף ותרנ"ז שנה. מן המבול ועד שנולד יצחק שצ"ב שנה ומשנולד יצחק עד שיצאו ישראל ממצרים ארבע מאות שנה. וביחד ב"א ותמ"ח. והרבה מהאחרונים מביאים ג"כ בספריהם הסימן הנ"ל בשם הס"ע. ועי' במאור עינים פרק ל"ה ובס' נפתלי שבע רצון. אבל מפורש זה בפסיקתא רבתי סי' ט"ו ובילקוט תלים ר' תשל"ה.

(יד) ילקוט בראשית ר' ס"ב מביא בשם הסדר עולם ושם אחיו יקמן שהיה מקמין את עצמו ואת עסקיו ובנוס' אינו. ובבראשית רבה פרק ו' איתא בשם ר' אחא. ואפשר שגם ר"א לקח זה מהסדר עולם. ועי' בב"ר פ' ל"ז. ובפ"י המיוחס לרש"י דה"א פסוק כ"ג כל אלה בני יקמן שהיה מקמין עסקיו נביא גדול היה עבר אבל שמות אחרים לא נתנו לדרש כי לא על פי נביא נתן להם שמות עכ"ל מזה נראה שגם לפנינו היה זה בהס"ע.

(טו) שם ר' ק"י מס"ע כתיב עשה עמי אות לטובה ויראו שונאי ויבושו וגו' ונחמתני בברכת אבליים. ולפנינו אין כל זכר מזה.

(טז) שם מלכים ר' קפ"ז ואומר וירא כל העם ויפולו וגו' ולפנינו ליתא ועי' בפ' מ"ו.

(יז) שם ר' ר"ה וספני מה נגפו כו' ועל שקרא לאחיה בכלל וזה חסר

חסר בנוסחתינו בפמ"ז. ונראה שפ"ס בילקוט וצ"ל ועל שקרא לאחיה בן בליעל. וזה דעת ריש לקיש בירושלמי יבמות פרק ט"ז ה"ג. וכ"ז היה לפני בעל הילקוט בהס"ע. וריש לקיש הביא בכמה מקומות מאמרים מס"ע.

(יח) שם ישעיה ר' תנ"ח כתוב אחד הוא אומר ויהי וגו' ולקיים מה שנאמר איום ונורא הוא ממנו משפטו וגו' וזה אינו בנוסחתינו בפ"ב וראה ויק"ר פי"ח.

(יט) ה"ר יוסף קרא בפ"י ליהושע הובא בספר נטעי נעמנים כתב וז"ל וכן שנו בסדר עולם שבשבעה בניסן חמו ימי בני אבל משה ובשמונה בניסן אמר להם יהושע הכינו לכם צידה כי בעוד וגו' ולפנינו בפרק י' אין שמץ דבר שבשמונה בניסן אמר להם יהושע הכינו וגו' וראה בתוס' קדושין ד' ל"ח ע"א ד"ה צא.

וכן מ"ש ה"ר יוסף קרא בפ"י לירמיה [צד 43] וז"ל שנינו בס"ע ויהי בשנה השביעית בחמישי וגו' וכתרו עגל לשנים וגזרו שכל מי שמשלה עבדו ושפחתו חפשים בשנה השביעית שיכתרו לשנים כעגל היה שיכתרו כו' עכ"ל גם זה אינו מבוואר יפה בנוסחתנו בפרק כ"ו שנשנה שם: ואומר העגל אשר כרתו וגו' למרוד במקום. וכמו שכתב הרי"ק בשם הסדר עולם כן פירש"י שם בלא זכרון הס"ע —.

וכמו שמפרש הס"ע שהברית היה לע"ז כ"ה גם בספרי שופטים פ' קע"א מעביר בנו ובתו באש זה שמעביר בנו ובתו לע"ז וכותר עמה ברית שנאמר העגל אשר כרתו לשנים. ועי' בירושלמי רה"ש פרק ג' ה"ה.

גם ט"ש ר"י קרא בפ"י לשם [צד כ"ה] לכן כה אמר ה' וגו' ונבואה זו נאמרה בשנה הראשונה לנבוכדנצר ושנינו בס"ע שאותה שנה כבש יהויקים ע"כ ג"ז לא כנוסחתינו בפרק כ"ד שניה עלה וכבש את יהויקים —.

(כ) ברש"י בפ"י עה"ת ע"פ ויגר אברהם ימים רבים כתוב וז"ל הרי כ"ו שנה מיד יצא משם וחזר לחברון ואותה שנה כו' כך בסדר עולם. ולפנינו בפרק א' ששם מקום המאמר ליתא זה שהביא רש"י מס"ע שמיד יצא משם וחזר לחברון.

(כא) שם שמות ט"ו כ"ה שם שם לו וגו' במרה נתן להם מקצת פרשיות של תורה שיתעסקו בהן שבת ופרה אדומה ודינין ע"כ והמקור לזה מסדר עולם פ"ה וכבר העירותי שלפנינו שם ליתא הא דפרה אדומה.

(כב) שם במדבר ז' א' וז"ל ור"ה ניסן היה בשני נשרפה הפרה בשלישי הוה הוייה ראשונה ובשביעי גלחו ע"כ וזה מס"ע פ"ז אבל לפנינו שם אין כל זכר שבשביעי גלחו.

(כג) שם בפ"י לשופטים ב' א' ויעל מלאך ה' שנינו בסדר עולם זה היה פנחס ע"כ ולפנינו אין רמז מזה.

(כד) שם בפ"י לשופטים י"א מובא בפ"י הריד"א לשמואל א' י"ג א'. ולפנינו ברש"י ליתא. בשם הסדר עולם שהזכרתי שהאריכי ימים אהרי

אחרי יהושע שפמו י"ז שנים. וכן הוא בקבלת הראב"ד וביסוד עולם
ח"ב פי"ח ד' ל"ג ד"ב.

וב"ה ביוחסין השלם צד ז' אלו הן הזקנים שהאריכו ימים שפמו
את ישראל שבע עשר שנים לדעת בעל סדר עולם עכ"ל. וכדבריהם
נמצא בקובץ כתב יד המדבר בסדר עולם ומסדר הקבלה ושם המתבר
לא נודע [ישרון כרך ששי] ובפי' לתנא דא"ז פ"ה המכונה זקוקין
דנורא. וכעת ראיתי שכ"ה גם בספר זכר צדיק לרב יוסף בן צדיק
הנדפס בס' סדר החכמים צד 86. ולפנינו אין כל רמז מזה.

כ(ח) שם בפי' לשמואל א' ב' כ"ז ויבא איש האלהים זה אלקנה
הנגלה נגלתי אל בית אבך מכאן שנתבא אהרן בכצרים ומה היא
הנבואה הוא שנאמר ואמר אליהם איש שקוצי וגו' וכ"ז כתב רש"י
גם בפי' לשבת ד' קל"ט ע"א ד"ה זה זכה. אולם מ"ש איש האלהים
זה אלקנה זה מס"ע פ"ב וכן מ"ש מכאן שנתבא אהרן כו' גם זה היה
לרש"י שם בהס"ע. כמו שהעתיק כ"ז מס"ע גם בהלכות גדולות
שוברתי לעיל. ומדרכו של רש"י להעתיק מס"ע בלא זכרון המקור.
וכנראה שנעתק כ"ז מס"ע גם בל"ב מרות דר"א בר"י הגלילי מדה ב'
ממעוט אחר כעוט. וכבר הוכחתי למעלה פרק נ' שמחברו השתמש
בהסדר עולם.

כ(ו) שם מלכים ב' ח' ט"ו כך שנויה בס"ע בשנת חמש
ליחורם ויהושפט לשנת חמישית שנגזרה גזירה על יהושפט כו' וזה
אינו מבואר יפה בנוסחתינו בפרק י"ז שיהושפט המליך את יורם
בחיי שתי שנים.

כ(ז) שם ישעיה ל"ז ל"ו ושנינו בס"ע אותה שעה ויצא וגו' וקמן
שבכלם היה שר על שני אלפים שנאמר ואתנה לך וגו' למדנו על קמן
שבפחותים כו' וזה הסר בנוסחתינו בפרק כ"ג.

כ(ח) שם ירמיה ל"ד ת' אחרי כרות המלך בשנה כו' כך שנינו
בס"ע ויהי בשנה השביעית באו אנשים מזקני ישראל לדרוש את ה'
אמרו ליהוואל עבד כהן שמכרו רבו מהו שיאכל בתרומה כו' ולפנינו
אין זכרון מזה. אבל נמצא בספרי שלח פ' קמ"ו. ובילקוט יהוואל
צ"ן ו"ר. וליתא בויקרא רבה לפנינו. ואולי צ"ל תדא"ר —

כ(ט) שם מ"ד י"ד כי אם פלמים ירמיה וברוך חזרו משם
שהגלום נבוכדנצר כו' כך שנויה בסדר עולם ולפנינו אין זכר שהזר
משם. ולעיל כתבתי שבוה מתורץ קושיית התוס' בב"ב י"ד ע"א.

ל) שם יהושע י' פסוק ט' מימי הגבעה חמאת זה נקוד כו'
מימי גבעת בנימין חמאת ישראל לפני שהיה מעשה פלגש בגבעה
כו' וכל זה מצינו בס"ע עכ"ל ומבואר שהיה לפני רש"י בס"ע פי"ב
דרש על פסוק זה ולפנינו הסר.

לא) שם נחום א' ב' אל קנא ונקם ה' על זרעו של סנהרב
נחנבא נחום ובימי מנשה כמו שמצינו בס"ע עכ"ל ולפנינו אין זכר
מזה שנחום התנבא על זרעו של סנהרב.

לב) שם אל קנא מאז שנפרע לישראל מאויביהם כו' ור' שמעון

אומר ג' נקימות הללו כנגד ג' גלויות שהגלה סנחרב את ישראל כמו שמצינו בס"ע ע"ב ולפנינו חסר המאמר מ"ש. ואולי כוון רש"י לאיזה ר' שמעון אחרון שמוכא בכמה מקומות ברש"י.

לג) שם הבקוק ב' מ"ו ד"א הוי משקה רעהו בסדר עולם דרושו כלפי בלשאצר שהשקה את השרים בכלי בית המקדש ובהם נספתו ונשתכרו בחמתו של הקב"ה ובו בלילה נהרג ע"כ ולפנינו אין רמז מזה ועי' שבת קמ"ט ע"ב.

לד) שם תהלים כ"ז כי יצפנני בסוכה וגו' ושנינו בסדר עולם שהמקרא הוה נאמר על יואש בן אחוזיהו שהסתירתו יהושבע אחותו בעלית בית קדשי הקדשים כענין שנאמר ויהי אתה בית ה' וגו' ע"ב ובנוס' בפ' י"ח אין שמץ דבר שהסתירתו בעלית בית קדשי הקדשים. ובמדרש שוח"ט פליגי בזה אמוראי.

לה) שם עזרא א' א' וד' פסוק כ"ד ואחר אחשוורוש מלך דרויש בנו של אחשוורוש שהוא בן אסתר כו' כדמפורש בסדר עולם ע"ב ולפנינו אין זכרון מזה שאחשוורוש היה אבי דרויש וראה בפירש"י הגו א' פסוק א'.

לו) בפ' המיוחס לרש"י בדברי הימים ב' ל"ו כ"ב כל ימי השמה שבתה למלאות שבעים שנה של שמיטה ויובל שבטלו ישראל בארץ וכנגדן גלו שבעים שנה אותן שבעים שבתה ארץ ישראל שנים שהכעיסו ישראל בארצם כו' לפיכך גלו שבעים שנה לקיים מה שנאמר אז תרצה הארץ את שבתותיה כך מפורש בסדר עולם ע"כ וכ"ה בפ' ל"ה לאחד מתלמידי רס"ג שם ובפירש"י ויקרא כ"ו וביחוקאל שם ובחבוקק ב' בלא זכרון הס"ע ובנוסחתינו אין זכר מזה. וכנראה שחסר זה בפרק כ"ו.

לז) בפירש"י מגילה י"ד ע"א ד"ה נבואה מביא מבה"ג שמנויין בס"ע עליו ושלמה לנביאים. ובנוס' ליתא.

לח) בפירש"י לבראשית רבה פ"ג ר' נחמיה אומר כאור שבעת הימים אלו שבעת ימי אבלו של משתלח שנאמר ויהי לשבעת הימים וגו' ומפורש בסדר עולם אלו שבעת ימים מה מיבן אלו ימי אבלו של משתלח שעכבו את הפורעניות. ובשכר שנתאבלו עליו כראוי כו' ע"ל ובבאור מהר"פ שם אלו שבעת ימי אבלות כו' עי' מ"ב עד אמרו צדיק כו' כל זה מפורש בסדר עולם בהרחבת דברים ע"כ. ולפנינו ליתא כ"ז.

לט) שם בפירש"י פ"ה וו"ל ובשנה רביעית לגלות כבש נבוכדנצר לצור והרג את הירם כדמפרש בסדר עולם ע"כ ולפנינו בפ' כ"ז אין זכר מזה שהרג נבוכדנצר את הירם. ועי' בבית המדרש הדר ה' ענין הירם מלך צור ובמ"ש בהקדמה הרב הגדול ר"א יעללינעק הי"ו ובפ' הראב"ע עה"ת פ' מקץ מ"א.

מ) שם בפירש"י פ' ל"ט מעתיק בשם הס"ע שאברהם היה בעת שיצא מחרן בן ע' שנה. וזה אינו מבואר יפה בנוסחתינו בפ"א באיזה זמן יצא אברהם אבינו מחרן בפעם הראשונה. ורק מפורש שברית

שברית בה"ב היה אז . ועי' בס' הישר . ובסדר הדורות ערך ב"א ג'
כתב אברהם בן חמשים וחמש שנים בצאתו מחרן עכ"ל וכבר כתב
הרס"ג באמנות ודעות [צד 121 ה"ס] שיציאתו מחרן איננה מפורשת
ע"ב — .

מא בפ'י הראב"ע עה"ת על הפסוק מן הארץ הוא יצא
אשור כתב וז"ל והמלך אשר מלך על בבל בתחילה היה נמרוד ובעל
סדר עולם פי' כי בימיו נפלגה הארץ שהוא היה מלך על השבעים
ע"ב וכעין זה בפ'י הקצר להראב"ע [או"ג חלק ב' צד רכ"ב]
ולפנינו ליתא .

מב שם פ' ויצא כתב והנה נולדו ליעקב י"ב בנים בשבע
שנים וכאשר ספרו הקדמונים מציאו בני ישיה הדישים וימים במספר
העיר ע"ז באהל יוסף בזה"ל פי' בס"ע כתוב שכל אחד ואחד לששה
הדישים נולד ע"ב ולפנינו בפ"ב אינו מבואר יפה .

מג בתוספות גימיו' ע"ב ד"ה שלש עבירות בסדר עולם אמר
דאותו יום דפלגש בגבעה שבת היה ע"ב ולפנינו ליתא .

מד בתוס' עה"ת ובמנחת יהודה ובחזקוני פ' תולדות הביאו
מהס"ע וז"ל כשהור אברהם מן העקידה נתבשר שנולדה רבקה ופי'
שנתבשר שנולדה כבר כשעברו י"א שנה ע"ב וזה אינו לפנינו בפ"א .

מה בלקח טוב פ' לך אות א' תניא בס"ע מאדם ועד המבול
כו' אברהם היה בשעה שאמר לו הקב"ה לך לך בן שבעים שנה
שנאמר ויהי וגו' אברהם יצא מחרן בן ע' שנה כו' ע"ב וכבר זכרתי
שזה ליתא בנוסחתנו .

מו שם בשלה י"ב ג' תניא בס"ע ניסן שבו יצאו כו' ומבערב
לקו בכורות ע"ב וזה ליתא לפנינו בפ"ה .

מז שם נשא צד קפ"ו בכ"ג באדר התחילו אהרן ובניו כו'
ובשני שרף אלעזר כו' שניה גלחו הלויים דכתיב והעבירו תער על
בשרם ע"ב והמקור לכ"ז מס"ע פ"ז וכן מביא כ"ז מפורש בשם הס"ע
בלקח טוב בפ' חקת צד רל"ח אבל לפנינו שם אין שום רמז
מטהרת הלויים .

מח שם פ' חקת צד רל"ח תניא בס"ע באחד לחדש הראשון
בשנה השנית הוקם המשכן ובו ביום מתו נדב ואביהוא ע"ב ולפנינו
בפ"ז ליתא מפורש שבו ביום מתו .

מט בקבלת הראב"ד הלוי שרוב דבריו לקח מהס"ע כתב
וז"ל משנולד אברהם עד שיצא מחרן פעם הראשונה נ"ב שנה
מיצא מחרן עד מעמד ברית הבתרים י"ח שנים ע"ב וכעין זה בתוס'
ע"ז ד' ט' על הא דאמרינן גמירי דאברהם אבינו בהויא שעתא בר
חמשין ותרתי הוה העירו ע"ז בתוס' וז"ל ואע"ג דכתיב ואברם בן
חמש ושבעים שנה בצאתו מחרן שתי יציאות הוי שרתי בברית בין
הבתרים בן שבעים שנה ואז היה בא"י ושוב חזר לחרן ועשה שם
חמש שנים כדאיתא בסדר עולם ע"ב מזה נראה שגם להתוס' הית
הגי'

הג' בהס"ע שיציאת אברהם אבינו בפעם הראשונה היה בעת שהיה בן נ"ב שנה ולפנינו אינו .

(נ) שם בקבלת הראב"ד משמת יוסף עד שעמדו במצרים נביאי השקר מבני אפרים וגלעד והטעו את ישראל ונהרגו ק"י שנה עכ"ל וקרוב לאמר שלפני הראב"ד היה כ"ז בהס"ע . ואף שנוכל ללמוד זה ממאמר רב בסנהדרין צ"ב ע"ב ומפי' רש"י שם . שפירושו נובע ממדרש שיר השירים פ' השבעתי אהכם . אמנם יותר קרוב לשער שמקור המאמר בהסדר עולם ומצינו לכמה מאמרי רב שמקורם בהסדר עולם כמ"ש לעיל .

(נא) שם בקבלת הראב"ד ובפתיחה לאבות להמאירי ד' ט' ובתשובות פאר הדור מר' סעדיה אבן דאנון סי' רכ"ה ובש"ק ערך ר"ע ובצמח דוד ערך בר כוכבא הביאו מס"ע זו"ל ומלכו ג' דורות מהם . מבר כוכבא . על ישראל והיו רומלוס בן רופוס בן כוזיבא ע"כ ולפנינו אינו .

(נב) בפ"י רשב"ם בב"ב קי"ט ע"א ד"ה דלא ותניא בס"ע אחר ביאת מרגלים היתה בליעתו של קרח ובו ביום נשרפו המתלוננים כו' עכ"ל ולפנינו בפ"ה ליתא שבו ביום נשרפו המתלוננים וראת בב"ב קי"ט ע"ב .

(נג) בחזקוני פ' וישב ל"ח א' זו"ל כדאיתא בס"ע כיצד שנה כו' אחרת לשילה כו' שנת עשרים עלתה לעבורו של חצרון ושנת כ"א לעבורו של המול כו' ע"כ וזה אינו מבואר לפי גירסתנו בפרק ב' .

(נד) בתניא ד' צ"ט ד' לייפציג ותניא בסדר עולם בת מאה ושלושים היתה יוכבד כשילדה את משה כו' ובשבלי הלקט סדר פסח סי' רי"ה צד ק"ט ג"כ מביא זה בשם הסדר עולם ולפנינו בפרק ט' אינו מבואר .

(נה) הירד"ק בפ"י לשופטים י"א כ"ז והיריד"א בפ"י לשמואל א' י"ג העתיקו בשם הס"ע ששנות שעבוד יבין בכלל הארבעים שנה והשלוש מאות שנה של יפתח נגמרו עם שש שנים של יפתח . וזה חסר לפנינו בפרק י"א .

(נו) הירד"ק בפ"י ליחזקאל כ' א' כתב זו"ל באו אנשים מוקני ישראל לדרוש וגו' אמרו בסדר עולם שזקני ישראל אלו היו חנניה מישאל ועזריה ע"כ ובפ"י היריד"א שם זו"ל ובסדר עולם אמרו מי היו אלו חנניה מישאל ועזריה כי באו לדרוש את ה' בעבור הנתורים בארץ עכ"ל ולפנינו אין רמז מזה .

(נז) במנהיג ה' רה"ש ד' נ"ב ד"ב זו"ל בכ"ה באלול נברא העולם כדאיתא בב"ד וסדר עולם רבא ע"כ ולפנינו חסר וראת בויקרא רבה פכ"ט ובפרקי דר"א .

(נח) ביוחסין השלם צד ט' זו"ל ונראה בפירוש מהסדר עולם כי אז בימי ישעיה היה הושע ועמוס וזכריה המבין ביראת אלהים ע"כ ולפנינו אין רמז מזה כמ"ש לעיל .

נמ) הריד"א בהקדמה למלכים וז"ל והגלות הרביעי היה לבני יהודה שעלה סנהרב ועמו כות ועוא כו' ולקח מארץ יהודה מאה וחמשים מדינות שהיו בהם יהודה ושמעון כו' כמו שאמר בסדר עולם עכ"ל וכן הוא במדרש עשר גליות נוסח א' ובקבלת הראב"ד ולפנינו אין רמז מזה ועי' ירושלמי סנהדרין פ"י ה"ה .

ס) שם בהקדמה וז"ל ובסדר עולם כתוב שהיו חמשים אלף מיהודה ובנימין ומשאר השבטים ומלבד השאר שזכר ע"כ ולפנינו חסר .
סא) בפי' הריד"א למלכים א' י"ז פסוק מ"ז וז"ל ובסדר עולם כתוב שהתמיד הנם הזה מכד הקמה וצפתת השמן שנה תמימה ע"כ וכן כתב הרלב"ג שם בלא זכרון הס"ע . ולפנינו ליתא .

סב) שם בפי' ליונה ג' א' וז"ל אתה תמצא שכתוב בסדר עולם שיונה משה ליהו בן נמשי למלך על ישראל בשנת ג"א וס"ב ליצירת העולם כו' ויצא מזה שהי' יונה אחרי שהתחיל בנבואתו מאה ושנים שנים עכ"ל וכ"ז אינו מבואר יפה בנוסחתינו .

סג) שם בפי' לדניאל ע"פ תלת עלעין בפומא בין שניה כתב וז"ל ורלב"ג פי' זה על ג' מלכים שיקימו במלכות אחרי דרוש המדי שלכד בבל כו' וזה הפי' לא יתכן עם היות שדרשו בסדר עולם כן כו' ע"כ ולפנינו אין זכר מהדרש הנ"ל על הקרא תלת עלעין .

סד) בשלשלת הקבלה ד' ד' ואלקוע וז"ל והגה ערוך לפנך עסקי ומאורעות יעקב ושנותיו כפי דברי סדר עולם והמדרשים בהיותו בן מ"ו שנה קנה הבכורה עכ"ל ולפנינו ליתא .

סה) שם ערך פנחס ד' ה' וז"ל ואומר סדר עולם ותנחומא כי שלמן הולד בועז בשנת מ"ב אחרי יציאת מצרים ע"כ וזה ליתא לפנינו . אמנם מסופק אני אם לא טעה כאן בעל הש"ק בדברי הסדר עולם זוטא . ואליו כוון במ"ש . בשם סדר עולם כי וז"ל הסדר עולם זוטא נחשון הוליד את שלמה ושלמה מבאי הארץ — זה מסדר עולם פרק י"ב — ושלמן הוליד את בועז . וכאן צ"ל נקודה מפסקת . ודברי הסע"ז פשוט לכל מבין שהוא מונה סדר הדורות ואח"כ מתחיל בשנת ארבעים ואחת לצאת בני ישראל ממצרים נכנסו ישראל לארץ וכן תרגם מאיר בתרגומו ללשון רומית . ובעל שלשלת הקבלה חברם לאחת שלמן הוליד את בועז בשנת מ"א לצאת בני ישראל כו' והטעה גם את הסדר הדורות ערך יהושע שהביא שם בשם הש"ק ששלמן הוליד את בועז שנת ד"א תפ"ס .

אח"ז ראיתי בפי' המיוחס לרש"י בד"ה א' י"א שכתב וז"ל ובוועז שהוא אבצן בכניסתו לארץ נולד ע"כ וזה פלא ומראה לעין שלא מידי רש"י יצא הפי' וכי גם הוא טעה בזה .

אכן מ"ש השלשלת הקבלה בשם התנחומא כוון להתנחומא פ' ויחי יותר מד' מאות שנה היו חייו . וכן הוא בב"ר פ' צ"ו אולם בלא כל ספק שהכוונה שם שכלם ביחד שלמן ובוועז עובד וישו חיו ד' מאות שנה .

סו) שם ערך יהודיע ד' י"א בסדר עולם נראה שיונה חי

יותר

יותר מק"כ שנים ע"כ וכבר העירותי שלפנינו ליתא (סז)
 (סז) שם ערך ר' גמליאל ד' י"ח בפ"ק דיומא א"ר יוחנן מאי
 דכתיב יראת ה' תוסיף ימים זה מקדש ראשון שעמד ת"י שנים ולא
 שפטו בו אלא י"ח כהנים גדולים והנראה לי בסדר עולם כאשר
 כתבתי לעיל הם יותר ע"כ ולפנינו אין שמץ דבר מזה.
 וכבר העירותי לעיל פ"ד שמאמר ר' יוחנן זה שמקדש ראשון
 עמד ת"י. ומקדש שני ת"כ שנים. נובע מס"ע פרק כ"ח. וע"כ קרוב
 לוודאי שגם סוף המאמר מר' יוחנן ממספר הכהנים ששמשו במקדש
 ראשון ושני גם זה היה כתוב בהס"ע. כמו שנראה באמת שהיה זה
 בהס"ע לפני בעל השלשלת הקבלה. וכפי שהעירו התוס' בזבחים ד'
 ק"א ע"ב ד"ה ואיך נמנו הכהנים בפרט בספרי פנחס. ובנוסחתינו
 שם חסר גם שם. ויתכן שגם הספרי שאב זה מהס"ע ויהיה גם מזה
 בעין ראיה למ"ש לעיל שר' יוחנן סדרה הס"ע. וגם בעל השערי ציון
 מנה הכהנים בפרט. ולקח זה מהס"ע.
 (סח) שם ד' נ"ה ע"ב בהרתי להציג לפניך הדברים ע"ד סדר
 העולם ולהיות כי אין ביד כל אדם הסדר שהוא אמרת כי טוב
 לכתוב אליך גם את הדבר הזה כי עד היום הוא אכלו עונות הבצק
 שהוציאו ממצרים שהיו ס"א סעודות ע"כ ולפנינו בפ"ה ליתא שהיו
 ס"א סעודות.

(סט) שם ומשה נגלה יום ב' לחדש בהשכמה כי ובהשכמת
 יום ג' לחדש כי ולפנינו לא נמצא ועי' מ"ש לעיל בפ"ב.
 (ע) שם ואהרי הדברות נקבצו זקני העם ואמרו למשה דבר
 אתה וגו' ונאמר להם אז אתם ראיתם וגו' ופ' משפטים ופרשת הנה
 אנכי שולה מלאך ואחר שירד משה ללמד אל העם בא לו דבור ואל
 משה אמר עלה אל ה' שר"ל שאהרי כי ואז משה כתב על ספר כל
 אלו הדברים וכל זה היה ביום ששי שהוא יום מתן תורה כי ולפנינו
 אין מכל זה שום רמז. ועי' במכילתא פ' יתרו פ"ג ר' יוסי בר' יהודה
 אומר בו ביום נעשו כל המעשים וע"ש ובפירש"י ורמב"ן סוף פ'
 משפטים ובלקח טוב יתרו פ' י"ט ס' ל'.

(עא) שם בש"ק התחילו ד' ימי המלוואים כי ומקריב עליו קרבנות
 ובערב מפרקו. אבל לפנינו בפרק ז' ליתא שבערב מפרקו. וזה שנויה
 במחלוקת בירושלמי יומא פ"א ה"א.

(עב) במאור עינים פרק ל"ה צד י"ח ד' ויילא וז"ל כי הנה
 בפ"ק דס"ע מיתור הכתובים אמרו שמראת הבתרים היתה עורנו באור
 כשדים ע"כ וזה תמוה ולפנינו ליתא זה. ולהמאור עינים היה כתב יד
 מהס"ע כמו שהביא בהרבה מקומות בספרו.

(עג) בצמח דוד תקי"ו וז"ל פסל מיכה עמד בא"י עד זמן צדקיה
 שנאמר ויקימו להם וגו' עד יום גלות הארץ פירוש עד חורבן הבית כן
 כתוב בס"ע פרק כ"ד עב"ל וכן הוא בסדר הדורות ולפנינו שם ליתא.
 ובפירש"י עד יום גלות הארץ בימי סנחריב בגלות הראשונה
 וברשב"ם כ"ב ק"י ע"ב וז"ל ואמרי' בסדר עולם עד יום גלות הארץ
 עד

עד יום שגלה משה דן ופסלו של מיכה עמו עב"ל וגם זה אינו לפנינו .
 (ע) בצי"ד שם תמ"ה אך תדע שרבר זה שהכהן הגדול נדר
 למלך שיתחיל מספר השנים למנין שמרותיהם לדברי בעל סדר עולם
 ולא נמצא לא ביומא כו' עב"ל ואין רמו בנוסחתינו .
 (ע) בידי משה בשמות רבה פ"א כתב וז"ל איתא בפרקי דר"א
 ובסדר עולם שיצא ישמעאל לתרבות רעה כשהיה כ"ז שנים עב"ל
 ולפנינו חסר .

(עו) בס' ברך יצחק פ' בהעלותך דאיתא בס"ע דיוחנן כהן גדול
 שתי שמות היו לו יוחנן השמונאי ע"כ ולפנינו ליתא. ובס' שבת של מי
 מביא ג"כ הסדר עולם והקשה עליו מגמ' מגילה. ועי' מ"ש לעיל בפרק ב'
 בשם הח' כרמולי מס' דורות עולם שג"כ חסר לפנינו .
 (עז) באמונת חכמים פרק כ"ד וז"ל והוצרכתי להתווכח עמהם
 על מה שהובא בסדר עולם ופרק השותפין בענין הורדוס ע"כ ולפנינו
 אין זכר מזה .

(עח) בסדר הדורות ערך משה מביא מס' א"ח שז' באדר שמת
 משה היה ביום ד' לדעת הס"ע ע"כ וזה לא נמצא בנוסחתינו .
 (עט) שם ערך שאול והאנשים שהלכו אתו לשאול באוב היו
 אבנר ועמשא ומלך ב' שנים סדר עולם ע"כ ולפנינו אין זכרון מי היו
 האנשים ועי' ויקרא רבה פכ"ו .

(פ) בפ"י התורה והמצוה לתו"כ אחרי י"ז כתב וז"ל ור' יוסי יסבור
 כמ"ד יהיו הבמות אסורות בשילה וכמו שסתם מתניתין וכן בס"ע פי"א
 אמר באו לשילה נאסרו הבמות וסתם ס"ע ר' יוסי ע"כ ולפנינו בס"ע
 אין זכר מזה .

וכן מ"ש בפ"י הג"ל ויקרא פ"ה וז"ל ובימי שלמה נסתלקה האש
 ממוזב הנחישת אל מזבח אבנים כמ"ש בס"ע פט"ו ע"כ ע"ו כבר
 העירותי שבס"ע דילן ליתא לזה אך איתא בנוס' כתי"א .

אולם מ"ש רש"י בפ"י בראשית ו' ג' וז"ל כבר היתה הגזירה
 גזורה עשרים שנה קודם שהוליד נח תולדות וכן מצינו בסדר עולם ע"כ
 וכן הוא ברש"י שם י"ח ג' ובבמדבר ז' י"ט והרב הגדול הר"ר אברהם
 ד"ר ברלינער הי"ו העיר על רש"י בראשית הג"ל בזכור לאברהם שמ"ש
 רש"י מס"ע לא נמצא לפנינו . אבל במחכ"ת לא עיין יפה כי נמצא
 בס"ע בפרק כ"ה בסופו . רק שט"ס קטן שם בנוסחתינו קודם לק"כ
 שנה וצ"ל קודם עשרים שנה . וכן הוא במדרש במדבר רבה פ' נשא
 ובאבות דר"ג פרק ל"ב .

וכן מ"ש בלקח טוב י"ב א' וז"ל תניא בס"ע מאדם ועד המבול
 אלף תרנ"ו כו' עד היא השנה שבא אל ארץ ישראל ע"כ . והעיר ע"ז הרב
 הג' המו"ל בהערה ט' תניא בס"ע הוא בס"ע זוטא . אבל באמת כוון הר"ט
 להס"ע שלנו ריש פרק א' ורק הוסיף ר"ט מדעתו איוה דברים לפרש
 הס"ע כמו מ"ש אלף ונ"ו עד נח ות"ד עד המבול . וכן פירוש משנולד
 פלג כו' וגם ואביו תרח היה בחיים כו' כ"ז הוסיפה מהר"ט . —

פרק מז

הוספות בהסדר עולם.

כנגד זה מצינו בהס"ע שלפנינו הוספות מאוחרות מומנים שונים.
ואע"פ על איזה מהם:

בפרק א' וזה פרטן אדם ק"ל שת ק"ה כו' עד הנוך קבר כל זה
ליתא בילקוט בראשית ר' מ"ב ובלקח טוב פ' לך י"ד א' שהעתיקו
הס"ע וגם בכתבי יד אקספארד ומינכען ורס"ט אינו.

שם אם בתחילת ימיו והלא יקטן אחיו היה קטן כו' עד אלא
בסוף ימיו. לדעתי זה נוסף בהס"ע מאיזה מעתיק לפרש הס"ע הדורש
הכתוב כי בימיו נפלגה הארץ שהיה זה בסוף ימי פלג. וכן ליתא כ"ז
במדרש בראשית רבה פ' ל"ז שנעתק שם כל המאמר מס"ע.
אכן כבר היה זה בהס"ע לפני הילקוט ר' מ"ב וברש"י בפ'י
עה"ת ועוד בכמה מקומות.

שם וזה פרטן אלה תולדות שם שם בן מאת שנה כו' עד את
יצחק בנו ליתא בכתבי יד אקספארד ומינכען וכן ליתא בסדר עולם זוטא.
בפרק ב' נולדו בו' שנים הוי"ן מבנימין בכת"י אקספארד
ומינכען ליתא וכן הנכון.

שם בו בפרק משה רבקה ודבורה. בהכרח שלפני כמה
מהראשונים לא היה זה בהס"ע כמו שיראה המתבונן בתוס' יבמות ס"א
ע"ב ד"ה והנערה ובתוס' הרא"ש שם שהביאו הס"ע והמדרש הנ"ל
שבו בפרק משה רבקה ודבורה הביאו מהב"ר ולא מהס"ע. וז"ל הראב"ן
סי' קי"ח תנא דספרי פליג אתנא דס"ע ואית ליה כו' אי נמי סבורא ליה
דנולדה בעקידה ולית ליה ותמת דבורה ורבקה וחיתה אחרי זאת י'
שנים וקבלה היה כן בידו עכ"ל הרי מפורש שלא היה לפני הראב"ן
כל זה בהס"ע המאמר בו בפרק משה רבקה ודבורה. ובוודאי צ"ל כאן
בו בפרק משה רבקה.

שם שהיו תאומות. בילקוט ר' קל"ה ובכת"י א ליתא ועי' בב"ב
ד' קכ"ג ע"ב.

שם לאונן שייבם. בילקוט שם ובכת"י א ליתא.

שם פרק ג' מכאן אמרו אחד מן האחים שמת ידאגו כו' בילקוט
ר' ע"ז נעתק כל המאמר ושם חסר זה. וכן בכתבי יד אקספארד
ומינכען ליתא.

שם ושנתנו חתם בארץ החיים המלעוגים על דברי חכמים
בכתב יד ליתא.

שם פרק ד' שבו נברא העולם בכתב יד אקספארד ליתא.

שם כשאתה מתחיל למנות משפסקו הגשמים מלידך וכן נעתק
כרבה פ' ל"ג. ואי אפשר לומר שביעי לירידה שהרי לא כלו ארבעים
יום של ירידת גשמים וק"ן של תגבורת המים עד אחד בסיון. ואם אתה
אומר שביעי לירידה אין זה סיון [לשון רש"י עה"ת] אמנם תמוה
מדוע

מדוע לא נאמר שביעי לירידה ויהיה מי"ז מרחשוון עד י"ז סיון שבעה חדשים שלמים? ובהכרח שכל זה הוספה בהס"ע. ובאמת לפני הערוך היה הגי' משונה וז"ל בערך קל' ח' בב"ר ותנה התיבה בחדש השביעי ביל"ז לחדש זה סיון שהוא שביעי לירידת גשמים פי' מי"ז במרחשוון עד י"ז בסיון שבעה חדשים מכוונים עכ"ל הערוך וכן הוא בערוך השלם. וכן הגי' בילקוט ר' נ"ט ותנה בחדש השביעי זה סיון שהוא שביעי לירידת גשמים.

שם א"ר אלעזר והלא מתחילת בריתו כו' עד סוף הפרק ליתא בכת"י רס"ט. אמנם בכת"א ומינכען איתא.

שם פרק ה' נולד אבינו יצחק שנאמר למועד אשוב. בכת"א ובילקוט ר' קע"ב מס"ע ליתא הראיה מהכתוב וכן נכון. וכצ"ל בהס"ע לשנה הבאה נולד אבינו יצחק שנאמר והי מקץ וגו'.

שם שנאמר או מכל אשר ישבע עליו לשקר וגו' עד מותר משום גזל בילקוט ר' רנ"ז ובכתבי יד ליתא.

שם תני ר' חייא הנשמר כו'. ליתא בכת"י.

שם שנאמר אך בשר בנפשו דמו וגו' ליתא בכתב יד אקספארד זרס"ט ועי' סנהדרין נ"ז ע"א.

שם שם נלחמו עם עמלק. בכתב יד אקספארד ליתא ועי' מכילתא בשלה שם.

שם פ"ז אמור מעתה אמצעים בכעם. וכן הוא ברש"י שמות ל"ג וזבתום בב"ק ד' פ' ע"א ד"ה כדי בשם הס"ע אבל בילקוט ר' תקע"ט ור' תתנ"ה העתיק הסדר עולם וזה אינו וכן ליתא בכתב יד מינכען וכת"י רס"ט.

שם שנאמר וסלחת לעווננו ולחטאתינו וגו' בכתב יד אקספארד ליתא וע"ש בהערותי.

שם אמרו ויהי נועם ה' אלהינו עלינו וגו' בכתב יד אקספארד זמינכען ובילקוט ר' תי"ז ליתא ועי' שבעות ד' ט"ו ע"א.

פרק ז' ר"י בר' יהודה אומר אף בשמיני העמידו ופרקו כבר העירותי שלפני בעל מדרש במדב"ר פי"ג ורש"י בכ"מ לא היה זה בהסדר עולם.

שם שנאמר ושכנתי בתוך בני וגו' בכי"א ומינכען ליתא ועי' בשבת פ"ו ע"ב ובפירש"י שם.

שם ויש אומרים אף בן בנה משוח מלחמה זה פנחס העירותי לעיל שנוסף זה בהס"ע.

שם והווי כל ישראל ושינו. בכי"א הגי' ומהר כל ישראל ממעשה העגל. ובכ"מ ורס"ט ומהר כל ישראל וע"ש בהערותי.

פרק י' מן בזכות משה עמוד ענן בזכות אהרן באר בזכות מרים. בכתבי יד ליתא.

פרק י"א והעם עלו מן הירדן בעשור לחודש הראשון ונמלו להם מתוך י"ב אבנים והניחום כו' ונמלו להם עוד מן הירדן י"ב אבנים כו' עד כיון שעלו מן הירדן כו' כל זה ליתא בכת"א זמינכען

וכן הנכון כי כל זה היה לפי דעת חו"ל בשובם כאשר לנו בגלגל ועי'
 סוטה ל"ה ובירושלמי שם .

שם שנאמר הלא המה בעבר הירדן וגו' כבר העירותי שזה
 נוסף כאן בזמן מאוחר .

פרק י"ב אשר האריכו ימים ימים האריכו ולא שנים בכת"י
 מינכען ליתא . אמנם בכת"י אקספארד איתא וכ"ה בשם הס"ע בילקוט
 יהושע ר' ל"ה . וב"ה בילקוט בד"ו — .

שם ואליםך אחיו של שלמון היה בכת"י א ליתא .

פרק י"ג אותו הפרק נמשח דוד שנאמר ויאמר השם וגו' עד
 והוא היה בן כ"ט ליתא בילקוט ר' קל"ט ובכת"י .

פרק י"ד אבל אהל מועד כו' ומנורה ושולחן כו' בילקוט ר'
 קמ"ב נעתק הס"ע וליתא זה . וכן ליתא בכת"י א ועי' מנחות צ"ח ע"א
 ובתוספתא דסוטה פרק ט' משנבנה בית ראשון נגנו אהל מועד כו'
 אבל שולחן ומנורה כו' .

פרק ט"ו באותו הפרק והרד שמע במצרים וגו' ויהי שמן וגו'
 בילקוט ר' קע"ב ובכת"י ליתא .

שם אבל לעת זקנת שלמה סמוך למיתתו שרתה עליו רוח הקדש
 כו' כבר העירותי שלפני רש"י לא היה כ"ז בהס"ע .

שם ואלו זכה ירבעם בן נבט היתה מלכות ישראל מסתיימת בידו
 לו ל"ג ולבנו שלש בילקוט ר' קצ"ז ובכת"י אקספארד ומינכען ליתא .

פרק י"ז ובשנה השנית לאחזיה נגנו אליהו ולא נראה עד שיבוא
 מלך המשיח ונראה ונגנו שניה ואינו נראה עד שיבוא גוג ומגוג .

בילקוט ובכת"י א ומינכען הנוס' ובשנה השנית לאחזיהו נגנו אליהו זכור
 לטוב ואינו נראה עד שיבוא גוג ומגוג . אבל ביוחסין ערך אליהו צד 9

ובשלשלת הקבלה העתיקו הס"ע כנוסחת הדפוס . ובילקוט ד' ווארשוי
 הגיהו מחדש ע"פ נוס' הס"ע בדפוס ואינו מוכרח .

שם בחזירתן מן המלחמה מאחר שהרגו עמון ומואב וחר שיעיר .
 זה הוספה מאיזה מעתיק וצ"ל כמו שהיה לפני רש"י בפ"י למלכים ח'

וה"ל כשהזרו מן המלחמה שנלחמו במלך מואב כך שנויה בס"ע ע"ב .
 שם א"ר יוסי וכי אפשר . בכת"י א ליתא המלות א"ר יוסי .

פרק י"ח משנולדה קלקלה בימי שלמה נולד והיודע המתקן .
 בכת"י מינכען ליתא אבל בילקוט ר' רכ"ג ובכתב יד אקספארד איתא .

והג"י משנולדה קלקלה בימי כו' — .

פרק י"ט דבר אחר מה יהורם אחזיהו ויואש בתו מיתת תחלואים
 ע"י אחרים כך כו' במאור פ"ק דמועד קטן ד' ז' הביא הס"ע וזה לא
 היה לפניו .

שם אלא שירבעם מלך בימי אביו שנה אחת שנאמר וירבעם
 ישב על כסאו . כבר העיר ע"ז רש"י בפ"י למלכים ב' ט"ו ח' וז"ל

ובסדר עולם ראיתי שירבעם מלך בחיי אביו שנה ואינו יודע אם שבוש
 הסופרים הוא שאינו יכול ליישב בשנת ל"ח לעזריהו מלך זכריה אלא

בענין זה עכ"ל וכן הגיה הגר"א כמו שפ"י רש"י ב' שנים .
 אבל

אבל במאור במועד קמן שם הביא הסדר עולם בזה"ל עוויהו
וירבעם מלכו כאחד וירבעם מלך בחיי אביו שנאמר וירבעם
ישב וגו'.

פרק כ' ובי שישק שמו והלא זבוב שמו שנאמר ושרוק ה'
לזבוב ולמה נקרא שמו שישק שהיה יושב ומשמר כו' כ"ז ליתא בכתב
יד אקספארד. ונוסף כאן ע"י איזה מעתיק ממדרש אסתר פסוק
על כסא מלכותו.

והנה בספרי העמים נקרא שישק שעשענק. והשבעים
העתיקו שם שישק סווקים ונקרא גם בשם סיכונכים. ויוסף הכהן
במלחמות היהודים ספר ששי פ"י יקראהו אוזכיום. ונודע שהמלך הזה
איננו פרעה חותנו של שלמה. כי האחרון היה שמו פסוסענעס ושישק
זה לקח מלכות מצרים מתותנו של שלמה ואולי יש להגיה כאן בס"ע
הוא שישק הוא פרעה ולמה נקרא שמו שישק כו' כמ"ש במדרש
אסתר הנ"ל. וברש"י מלכים א' הביא זה ממדרש שיר השירים ולא
מצאתיו שם ועי' בפי' הראב"ע פ' מקץ י"א.

שם אמרו זה היה כו' בילקוט וכתב"א ליתא מלת אמרו.

שם יואל ונחום ותבקוק נתנבאו בימי מנשה. בילקוט מלכים
ר' רמ"ב וריש יואל ונחום העתיק הס"ע בזה הלשון נחום ותבקוק
נתנבאו כו' ולא הזכיר מיואל וכנוס' הילקוט כן הוא בכת"א אקספארד.
ועי' רש"י ביואל שם יש אומרים שנבואה זו נאמרה באותן ז' שנים
שאמר אלישע כי קרא ה' וגו' זמ"ש בשם י"א הכוונה למ"ש בגמרא
תענית ה' ע"א. ועי' פסיקתא דר"כ פ' נחמו שמונה נבואים נתנבאו
אחד חורבן ביהמ"ק ואלו הן יואל כו' ועי' בא"ע ביואל שם.

פרק כ"א חוץ ממה שהיה ביהודה ובנימין כבי"א ליתא.

פרק כ"ד ועליו קונן ירמיהו רוח אפינו משיח ה' וגו' בכ"י
אקספארד ליתא.

שם כשם שנתנבא אוריה כך נתנבא ירמיה הגו"א הגיה בפו'
כשם שנהרג אוריה כך היה נהרג ירמיה והגהתו נובע מספרי פ'
בהעלותך פ' פ"ח ותוספתא סוטה פ"ט ע"ש בתוספתא מכת"י כשם
שאוריה נתנבא ונהרג כו' אבל בילקוט ר' רמ"ח מביא הס"ע ולא היה
כל המאמר כאן בנוסחתו. וכן בכת"א ליתא ונוסף כאן מאיזה
מעתיק מהספרי הנ"ל.

פרק כ"ה שנת ה' משמלך ושנת ז' לכבוש יהוקים כבר
העירותי לעיל שזה נוסף כאן עפ"י מסקנת הגמ' ערכין י"ב ע"א ושעוד
לפני רש"י לא היה כל המאמר בגוף הס"ע.

שם יובא בבלה עם כלי חמדת בית ה' וגו' ואלו הן כלי חמדת
בית ה' זה הארון. זה דעת ר' אליעזר בתוספתא שקלים ספ"ב
וירושלמי שם רפ"ז ובבלי יומא ד' נ"ג אבל דעת הסדר עולם לעיל פרק
כ"ד שיאשיהו גזז הארון ונעתק מהס"ע בכמה מקומות בגמ' כמו ביומא
נ"ב ובירושלמי סוטה פ"ה ח"ג ועוד בכ"מ. ומהתוספתא יומא פ"ג נראה
מבואר שכן גם דעת ר' יוסי תנא דס"ע וא"כ איך אמרו כאן שארון
הגלה

הגלה לבבל? אבל באמת מ"ש כאן שגלה הארון לבבל הוספה בהס"ע.
 וכתב יד אקספארד ומינכען ליתא כל זה.

פרק כ"ו ויהי בשנה הששית וגו' מלמד שהיתה אותה שנה מעוברת. בילקוט ר' שמ"ג נעתק כל הפרק מהס"ע וזה ליתא וכן בכתי"מ אינו אבל בכי"א איתא.

פרק כ"ז שנאמר קדשו עליה מלחמה וגו' או לנו כי פנה יום וגו' בכתב יד אקספארד ליתא.

פרק ל' הוא כרש הוא דריוש כו' כבר העירוני שכ"ז הוספה מומן מאוחר.

שם מקיש ביאתן בימי עזרא לביאתן בימי יהושע מה בימי יהושע נתחייבו במעשרות ובשמיטין כו' בהערוני שם הוכרתי לנכון שכ"ו נוסף בהס"ע מגמ' ערכין ל"ב ע"ב וע"ש.

והנהגה היום' יבמות פ"ב שם ד"ה ירושה כתבו וז"ל פר"ח ירושה ראשונה ירושה אברהם יצחק ויעקב שניה ירושת יהושע ומשם ואילך קדשה לעולם ע"כ ובכסף משנה הלכות תרומות ה' כ"ו וז"ל ולכן נ"ל שרבינו הרמב"ם מפרש כפירוש ר"ח דירושה ראשונה היא ירושת אברהם כו' שניה ירושת יהושע ומשם ואילך קדשה לעולם דהשתא מילתא שפיר כו' עכ"ל ולפירושם קשה הלא מפורש בס"ע כאן מקיש ביאתן בימי עזרא לביאתן בימי יהושע מה בימי יהושע נתחייבו כו' אף ביאתן בימי עזרא נתחייבו שמוה מפורש שבימי עזרא הוצרכו לקדש ואיך פי' הר"ח והרמב"ם ירושה שניה ירושת יהושע? אלא וודאי שלא היה לפניהם המאמר הנ"ל בהס"ע כמ"ש.

שם וקדשו ערי חומה כבר העירוני שלא היה זה בהסדר עולם לפני הרב כפתור ופרת —

שם יכול זכני השוק ת"ל ויאמרו לך הא למדת שזקן זה שקנה חכמה. בילקוט דניאל נעתק הס"ע דילן וליתא שם כ"ז וכן בספרי שם ליתא וכן ליתא בכתי"א ומינכען. ועי' סנהדרין ד' י"ד ע"א וסוטה מ"ד ע"ב וקדושין ל"ב ע"ב שבת ק"ג ויבמות ק"א ע"א. ובויקרא רבה פי"א בשם ר' יוסי. ובת"כ ויקרא פ"ו. ונוסף כאן משם.

שם ובוה ובוה הלויים היו עומדים על דוכנם ואומרים שירה כו' כבר העירוני שבכל הכת"ל ליתא כל זה.

שם ברוך ה' אלהי ישראל וגו' בכת"ל ליתא.

שם ד"א יהב חכמתא לחכימין זה יהושע כו' זה ישעיה כו' זה ירמיהו. בתנא רבי אליהו רבה פרק י"ז ובילקוט ירמיהו ר' ר"ס ובכתב יד אקספארד ומינכען ורס"מ ליתא לכל זה והוספה מאוחרת בומן ודיא מהסדר עולם —

פרק טז

כתבי יד מהסדר עולם שהיו לפני הראשונים
משובשים היו וע"כ הביאו לפעמים מאמרי הס"ע
במעיות לראיה לזכר איזה מנהג. —

כבר העירותי שהסדר שלפנינו קמן הוא משהיה לפני הראשונים
וכבר הרגישו בזה הקדמונים שנוסחאות הס"ע משובשות כמו רש"י בפ'י
למלכים ב' ט"ו ח' כתב וו"ל ובסדר עולם ראיתי כו' ואינני יודע אם
שבוש הסופרים הוא זה כו' ובתוס' מו"ק ד' ז' ע"ב ד"ה יותם וו"ל וכן
הגיה רבי בס"ע במקצת פרושים כו' ובתוס' יבמות ד' ס"א ע"ב ד"ה וכן
ובס"ע תניא בהריא כו' ואי אפשר להגיה כו' ובתוס' ב"ב כ"ח ע"ב ד"ה
ודלמא ור"ה פירש כו' ומביא ראיה מס"ע ומיהו בכלל הספרים שלנו כו'
וכן בס"ע שלנו תניא כו' וע"ש בשיטה מקובצת שם. ובתוס' תמורה
ט"ז ע"א ד"ה ושלשים ותימא לפי"ז הא התניא בס"ע שמלך כו' ויש
ספרים דגרסי ל"ז שמלך כו' ובתוס' עה"ת פ' נח וכן מצאתי בס"ע כמו
שפי' אמנם אין זה לשונו ע"ב ובפי' המיוחס לרש"י בתענית ה' ע"ב
בסדר עולם תמצא בשני דפין תוספת על זה ע"ב ובאור זרוע ה' מצאי
שבת והשיב הריבמ"צ דהברייתא דסדר עולם משובשת היא .
ועי"ז לא יפלא בעינינו שמצינו בכמה מקומות בספרי הראשונים
שמביאים מאמרי הס"ע בגירסאות מוטעות ולפעמים נמשכו אחרי הנוס'
האלו וסמכו עליהן לראיה לאיזה מנהג הנהגו :

כמו במדרש תדשא הוצאת הרב החה"ג הר"א עפשטיין הי"ז
בקדמוניות היהודים צד כ"ה ויהי המקריב ביום הראשון ר"ה ניסן היה
שנתחדש בו ששה דברים בעולם ראשון לכהונה ראשון לנשיאים ראשון
לקרבנות ראשון ליציאת מצרים ראשון לחדשים ראשון לאסור במה
דכתיב השמר לך וכו' כי אם במקום וגו' ולכך יבא בן נחשון בששה
מעלות ע"כ וידוע מברייתא דס"ע פ"ז שעשרה דברים נתחדש באותו
יום דהקמת המשכן . ועתה ראיתי שהמדרש תדשא הג"ל מובא במדרש
במדבר רבה נשא פ' י"ג בשם ר' פנחס בן יאיר אומר למה בכל
קרבנות הנשיאים כו'. וזה לפי שהראשונים יחסו המדרש תדשא
לרפ"י —

במדרש עשר גליות נוסח א' [בית המדרש ח"ד] בשנת ארבע
ליהויקים עלה נבוכדנצר כו' והגלו משבט יהודה ואפרים ומבנימין
שלושת אלפים וכו' ומשאר השבטים שבעת אלפים גבורים כו' זו גלות
חמישית ע"כ ומשם נעתקו בכמה ספרי הראשונים וזה נפלא שאין זכר
לכל מה שהביא בעל המדרש בגלות יהויקים אבל כבר הוכחתי שרוב
דברי מדרש עשר גליות נעתקים מס"ע. וגם כאן נעתק מס"ע פרק
כ"ה כי כן הוא שם בנוסח הישן בשיבוש. ושבתא כיון דעל על גם
בכל הדפוסים; וגם בכתב יד מינכען ג"כ הנוסח בטעות כמו בדפוס.
אולם בכתב יד אקספארד הגי' שם סחוב והשלך וגו' בן י"ח יהויכין
במלכו

במלכו וגו' ויעש וגו' בעת וגו' ויבא וגו' ויוצא וגו' והגלה את כל ירושלים ואת כל השרים וגו' עכ"ל וכן הגיה הגר"א בפ' מדעתו וכוון אל האמת.

בילקוט שמות ר' קע"ב כל שבעת הימים היה הקב"ה מדבר עם משה בסנה כו' בי"ד בו שחטו את פסחיהם ויום ד' היה בו בלילה לקו בכורות כו' ובה' ובו' רדפו לשחרית אמרו שירה ויום ד' היה ויו"ט אחרון של פסח היה ע"כ וכל זה מס"ע פרק ה' וחסר בילקוט הציון להס"ע. כמו שמצינו בכ"מ בילקוט שחסר במראה מקום הציון להס"ע; וכדברי הילקוט בשם הס"ע כן הוא בשם הס"ע בפ' המיוחס לרש"י בבראשית רבה פ"ו ובמתנות כהונה שם. וכו"ה לפני בכת"י אקספארד ובכת"י רס"ט ובפרדס לרש"י סי' י"ז כתוב וז"ל שבת שלפני הפסח נהגו העם לקרותו שבת הגדול ואינם יודעים על מה קוראים אותו כו' לפי שניסן שבו יצאו ישראל ממצרים חמישי בשבת היה דהכי אמרינן בסדר עולם ומקחו של פסח בעשירי לחדש ובשבת שלפני הפסח פחדו ישראל כו' לפיכך נקרא שבת הגדול שלפני הפסח עכ"ל ובשבלי הלקט סדר פסח סי' ר"ה מצאתי בפרדס שחבר רבינו שלמה ז"ל שבת שלפני הפסח נהגו לקרותו שבת הגדול והטעם לפי שניסן שבו יצאו ישראל ממצרים היה בחמישי בשבת דהכי אמרינן בס"ע כו' עכ"ל ובארחות חיים להר"א הכהן מלוניל ה' חמץ ומצה ד' ע' שבת שלפני הפסח נהגו לקרותו שבת הגדול כו' והטעם כו' כמו שמצינו בס"ע כו' ובמהניג ה' פסח ד' ע"ג וז"ל שבת שלפני הפסח נהגו כל ישראל לקרותו כו' לפי מה דקיי"ל בס"ע רבה ניסן שבו יצאו ישראל ממצרים ה' בשבת היה חל בעשור לחדש בשבת כו' עכ"ל וכ"ה בסדר או"ח סי' ת"ל וביוחסין צד ה' ובפ' להראב"ע אהל יוסף בפ' בשלח ט"ז ט"ז בשם הס"ע ועי' בתוס' שבת פ"ו ד"ה ואותו ובתוס' עה"ת פ' בא שהביאו כ"ז בשם מדרש —.

אבל באמת גורסא מומטע נודמנה לרבותינו בהסדר עולם הנ"ל והגי' האמיתית כמו שהוא לפנינו בפרק ה': בי"ד יום בו שחטו ישראל את פסחיהן יום חמישי היה ממחרת הפסח ערב שבת היה ע"כ ולפי"ז ר"ח ניסן היה ביום ששי ושבת חל בתשיעי ולא בעשירי לחדש וגורסתנו מוכרחת ממה שנשנה שם בכל הפרק הנ"ל כמו שיראה המתבונן שם בשום שכל. וגם ממ"ש שם להלן הא למדנו שר"ח אייר באחד בשבת היה. וא"כ בנפול היסוד יפול הבנין.

בילקוט בראשית ר' מ"ב מביא בשם הס"ע יעקב שמש את שם נ"ח שנת. וכן העתיק הדברים שם ר' ק"י. והוא נוסחא משובשת וצ"ל נ' שנה. כמו שתחשוב ותמצא כן. ויותר פלא שגם לפני רש"י סוטה ד' ע"א היה הנוסחא המשובשת שכתב שמשנת ששים ליעקב כלו שנתיו של שם. ועי' בתוס' סוטה ד' כ"ד ע"א ד"ה על שג"כ לא זכרו הס"ע. ברש"י סוטה מ"ט ע"א בפולמוס של טיטוס בפולמוס האחרון הוא של חורבן הבית ושל טיטוס נמי היה עכ"ל וכבר העירותי למעלה שמקור המשנה שם בס"ע פ' ל' ושמועות סופר הוא של טיטוס וישע"ל קיטוס

קיטום. והמ"ס המעה את רש"י שפולמוס של קיטום היה אחר החורבן
נ"ב שנה. ובוה מתורץ גם קושיית התוס' בע"ז כ"ג ע"ב ד"ה בקשו
וזה ואין להקשות מהיה דפרק בתרא דסוטה דתנן משמתו נביאים
כו' מדקתני בתריה פולמוס של מיטום שהיה קודם חורבן בית שני
אלמא לא הוה שמיר בבית שני כו' וכן בתוס' מנחות ס"ד ע"ב ד"ה
ארור וא"ת והלא בפולמוס של מיטום גזר כו' דפולמוס של מיטום
קודם כו' —

ברש"י יומא כ"א ע"ב ובכ"ב י"ד ע"ב ועוד בכמה מקומות כתוב
וזה ורוח הקודש לא היתה בנביאים משנת שנים לדריוש ואילך עכ"ל
המקור לזה מס"ע סוף פרק ב' לפי נוסחת הדפוס אבל באמת צ"ל
בשנת ארבע כמו שהוא מפורש בקרא כמו שהעיר ע"ז הגר"ב בהגהות
ליומא אבל במקומות אחרים לא הגיה כלום. והברייתא דס"ע נעתקה
ג"כ במגילה ד' ס"ו ע"א ושם ג"כ הגירסא משנת שנים לדריוש. וכן
הוא בסדר עולם וזמא הנדפס בספר סדר התכמים וקורות הימים צד
176 שיצא לאור ע"י הרב רא"נ הי"ו.

ברש"י סנהדרין צ"ז ע"ב וזה ומצינו בס"ע מפולמוס של
אספסינוס עד פולמוס של מיטום שנים עשר שנה כו' עכ"ל וכ"ה לפנינו
בנוסח משובש בפרק ל' אבל באמת צ"ל נ"ב שנה כמו שכתבתי
למעלה. והגר"א הגיה כאן ללא צורך.

בתוס' יבמות ד' ע"ב ע"א ד"ה נוזפין וזה אומר ר"י ממעשה
מרגלים ולא כמו שפי' בקונטרס ממעשה העגל שהרי מחל להם הקב"ה
ואמר להם סלחתי כדברך כו' ע"כ אולם מ"ש סלחתי כדברך נאמר
במרגלים ולא במעשה העגל אמנם רבותינו בעלי התוס' נמשכו בזה
אחרי הנוס' בס"ע פ"ו כמו שהוא לפנינו שם בכתב יד אקספארד וכן
הביאו בשם הס"ע התוס' בב"ק פ"ב ע"א ד"ה כדי ובמוטוט פ' עקב
ע"ש. ובתוס' עה"ת פ' שלח ובשיטה מקובצת בב"ק שם העירו על
הס"ע הנ"ל כנ"ל.

אבל לפנינו בדפוס בס"ע ליתא כל המאמר וכן נראה גם
מהילקוט ר' תנ"ה ומהלקח טוב שמות ל"ד ל"ד שלא היה לפנייהם
המאמר הנ"ל בס"ע שכן העתיקו בשם הס"ע בזה הנוס' יורד ב' בתשרי
לפיכך הוא יום סליחה כו' —

במנהגו ד' י"ט ע"ב ד"ב וזה מצאתי במדרש דרשו ה'
בהמצאו בשני וחמישי תמצאון אותו להיותו קרוב כו' ומעם לשני וחמישי
משאר ימים דניסן שבו יצאו ישראל ממצרים חמישי בשבת היה
כדאייתא בסדר עולם רבה וחדשי הקיץ אחד מלא ואחד חסר כו' ומשה
עלה בחמישי לקבל לוחות האחרונות וירד בשני ביום הכפורים ולכן
הזכר מחילת וסליחה לדורות כו' ע"כ וכן הוא בפענח רזא פ' עקב
ובחוקוני שם בלא זכרון הס"ע ועי' בערוך ערך שני ובספר הישר לר"ת
ס' תקל"ז ובתוס' עה"ת פ' עקב. אבל כבר הוכחתי למעלה שלדעת
הס"ע פ"ה ניסן שבו יצאו ישראל ממצרים בששי בשבת היה ולא
בחמישי וא"כ גי' מוטעת נודמנה גם כאן לרבותינו.

במדרכי סוף מ"ק וז"ל שוב בדקנו בכל הספרים פ"ק דרה"ש וכתוב בהם ושפרשו מדרכי צבור כגון וכן באלפסי וכן בסדר עולם עכ"ל כבר העירותי למעלה שהג"ה האמיתית בפ"ג בס"ע שפירשו מדרכי ציבור כגון הצדוקים כו' ושכן הוא בכל הכת"י ושעפ"י גירסא זו הגיה רש"י הגמרא רה"ש שם.

בהקדמת הריד"א למלכים וז"ל הראשון מהם היה כמו שכתוב בד"ה לראובני והגדי וגו' והיה זה בימי פקח בן רמליהו מלך ישראל כמו שבא בסדר עולם ע"כ ושנה הדברים בשם הס"ע בכ"מ בפ"י לתנ"ך. וכוון לפרק כ"ב אולם גי' מופעת היה לפניו בהס"ע והג"ה הישרה בס"ע כמו שהוא לפנינו וגם בכל הכת"י וכ"ה בשם הס"ע בפירוש"י למלכים ב' י"ז ב' ובפ"י לישע"י ז' שנפתלי וזבולן גלו תחילה ואח"כ ראובן וגד כמ"ש לעיל.

בשלשלת הקבלה ערך ברוך ד' י"ב וז"ל בשנת ארבע למלכותו נחתם גזר דין של מלכות יהודה ועליו עלה נבוכדנצר והגלה מיהודה כו' כל זה תמצא בסדר עולם רבה עכ"ל ובסדר הדורות משיג עליו שדבריו תמוהים. אבל הש"ק העתיק בספרו הנוסחא המשובשת בסדר עולם פרק כ"ה וע"כ טעה כדרכו —

פרק י"ז

ע"ד איזה מקומות המובאים בשם הסדר עולם
בספרי הראשונים ולא כווננו לברייתא דילן.

מצינו בספרי הראשונים שמביאים מאמרים בשם הסדר עולם והמאמרים אינם נמצאים בסדר שלפנינו ולדעתי לא כווננו להס"ע שלנו. רק לספרים אחרים שנקראים ג"כ סדר עולם; ואף כי כותבי הרשימות לא רשמו ברשימותיהם ספרים בשם סדר עולם זולת הס"ע מהרמב"ם ור' שמחה. בכ"ז נראה שלא כן הוא ושכחה היתה לפניהם.

ורק אעיר כאן כעין זכר לדבר על מה שכתב החכם המו"ל ספר התגין בהקדמתו שמצא בספר כתב יד בזה"ל אלו הן ה' ספרים וה' סדרים שגלה בן סירא לעזויאל בנו (?) ספר יצירה כו' ה' סדרים. סדר עולם. סדר תקופות. סדר שעות. סדר עבור. סדר הלכות [אולי צ"ל היכלות] עכ"ל.

א) ונהנה מספר סדר עולם המיוחס להרמב"ם מפורסם ענינו שהוא בכללי התלמוד ממה שמובא ממנו בציונים בשם הגדולים ובקה"ר ובישימה מקובצת באיזה מקומות ובשו"ת ר' בצלאל אשכנזי סי' נ"ח וממנו ביד מלאכי סי' תקנ"ג ועוד שם בכמה מקומות וביעור און לה"ר חיד"א מערכת הה' ד"ה הלכה כבתראי והלכה כתלמוד ועוד בכ"מ. ומכ"ז נראה ברור שאין להספר הנ"ל שום שייכות לס"ע דילן. וכבר

וכבר הראיתי שהרמב"ם לא ראה הברייטא דס"ע ושלא מצאתי בשום מקום בספרי הרמב"ם שיוכיר הס"ע. ואם ידע מהברייטא או בלא כל ספק לא מנע מלהזכירה. והיוצא מזה שהס"ע מהרמב"ם בוראי איננו נוגע כלל להברייטא שלנו.

(ב) עוד יש סדר עולם של רבינו שמחה ועליו כתוב בשם הגדולים אות ס' סי' י"ד וז"ל סדר עולם חבר רבינו שמחה תלמיד רש"י מבונן והרא"ש בתשובותיו כלל פ"ד סי' ג' דיני נחלות כתב וכן פסק רבינו שמחה בחבור שלו הנקרא סדר עולם ובספר קורא הדורות ריש ד' י"ח כ' דרבינו שמחה חבר ס' דינין כמ"ש הרא"ש בתשובה כו' ועתה ראיתי באיסור והיתר הארוך כלל מ"ה אות ז' שמביא מרבינו שמחה בסדר עולם בדין איסור והיתר ע"ש כנראה שרבינו שמחה חבר בס' סדר עולם דיני ממונות ודיני איסור והיתר עכ"ל ומוה באוצר הספרים להרה"ח רב"י ז"ל בח"ב סי' קנ"ב וז"ל סדר עולם רבינו שמחה תלמיד רש"י מובא בתשובת הרא"ש ובקה"ד וכנראה הוא דיני ממונות ואר"ה עכ"ל ולע"ד שבטעות יחסו הסדר עולם הנ"ל לרבינו שמחה מויטרא תלמיד רש"י ובאמת מחבר הס"ע הוא רבינו שמחה בר' שמואל משפירא ויש לי ראיות נכונות ע"י רק כאן אעיר בקיצור להראות עד כמה נוכח לסמוך על בעלי הרשימות.

הנה הסדר עולם מרבינו שמחה מובא במקומות רבים בספרי הראשונים וביחוד בהנהגות מיימוני במקומות הרבה ואביא כאן איזה מהם :

(א) בהנהגות מיימוני פ"ג מה' תפלה אות ה' וז"ל וכן מצאתי שוב בס"ע של רבינו שמחה ככל דברי מורי ורבינו וז"ל שמעינן מהתם דזמן נעילת שערי היכל מבי חזינא שמשא בריש דקלא וקימ"ל רב ור' יוחנן הלכה כר' יוחנן ועוד דמתניתין מסייעא ליה ולא ידעינן אמאי סמכינן דמצלינן נעילה בלילה וכהנים נושאים כפיהם עכ"ל.

(ב) שם בהנ"מ פ"ב אות ע' בירושלמי דג' שאכלו הניא וקטן עושין אותו סניפין כו' וכ"כ מורי רבינו בשם רבינו שמחה דלאו דוקא למנין שבעה דהוא הדין לשלשה בסדר עולם ע"כ.

(ג) שם אות צ' וכן נמצא לרב נטרונאי דאמר משמא דרבנן סבוראי דהיכא קרי שיתא ואפסקא בקדיש כו' וטעמא דמסתבר הוא ע"כ מס"ע עכ"ל.

(ד) שם ה' תפילין פ"א אות צ' ואם לא זיין פסול דלא גרע מקצו של יו"ד מצאתי בסדר עולם ע"כ.

(ה) שם פרק ב' אות ג' כתרי אותיות תפלין ונתנ"ה לך כו' ע"כ מסדר עולם עכ"ל.

(ו) שם פ"ג אות ז' ורבותינו פרשו פירוש אחר דקאי על קמטו השינוין מבחוץ עי' בסה"ת וסדר עולם ע"כ.

(ז) שם פ"ה אות ד' וכן בסדר עולם של רבינו שמחה כתב ג' פסוקים תחת המזוזה ה' ישמרך וגו' עכ"ל.

(ח) שם ה' ס"ת פ"ח אות ט' בירושלמי דפ"ק דמגילה ר' אושעיה

אושעיה בריה דר"ה צריך לכתוב ה' למטה מארכבותיו של למ"ד
הלה' תגמלו מסדר עולם ע"כ.

(ט) שם ה' אישות פ"ט אות א' והנה רבינו שמחה כתב על
דבריו [על דברי הרא"מ בס' יראים] לא מצינו למיקם עלה דמילתא
שפיר דחינו דאזלינו בתר דעתא דמקבל קדושו מהא דאמרינו לא
שבוק אינש מצוה דרמיה עליה וכו' וכן איתא בירושלמי כאביי עוד
האריך הרבה בסדר עולם עכ"ל.

(י) שם פ"י אות ו' וכן מסתבר לרבינו שמחה וכתב דארבא
רשב"ג אמר כתובת אשה מדברי סופרים ואע"ג כו' ע"כ מסדר עולם
ותימא דפסיק כמו ירושלמי לאפוכי קמייתא לגבי תלמוד שלנו כו' ושם
להלן בהג"מ כתוב ורבינו שמחה כתב במקום אחר וז"ל רוב שטרני
כתובות כתוב בהו כו' ע"כ.

(יא) שם אות ח' ובכל זה כתב בס"ה כו' ע"כ מס"ע עכ"ל.

(יב) שם פ"ה אות ל' ורבינו שמחה כתב ככל דברי ה"ג
דפלוגתייהו דתפיסה מהיים כו' ע"ש מסדר עולם עכ"ל.

ועתה בא וראה מ"ש באור זרוע ה' תפילין סי' תקס"ג וז"ל
וצריך שיגיע החריץ למקום התפר פי' רבינו אליקים וצריך שיגיע חריץ
שמבית לבית עד מקום התפר שהיא תיתורא כו' ואין נראה זה למורי
ה"ר שמחה דא"כ ה"ל לאפלוגי לעיל אברייתא של בתים והכא בשי"ן
מיירי ונראה לו לפרש דאביו אחריץ של שי"ן קאי כו' עכ"ל והנך רואה
מה שמובא כאן בשם ר' שמחה העתיק בהגהות מיימוני לעיל סי' ו'
בשם הסדר עולם. וע"כ נבין שזה ר' שמחה בר' שמואל כי מה
שמביא האור זרוע בשם ר' שמחה בוודאי הוא ר"ש בר"ש והראיות
ע"ז למותר.

וכן מ"ש בשו"ת מהר"מ בר' ברוך הארוכות שאלה ק"ח וז"ל
ופי' רבינו שמחה וצ"ל דלאו דוקא למנין ז' אלא אפילו לשלשה כו'
ע"כ וזה ג"כ מובא בהג"מ ס' ב' שזכרתי לעיל בשם הסדר עולם.
וידוע שר' שמחה בר' שמואל היה רבו של מהר"מ בר' ברוך.

גם מדברי הס"ע של ר' שמחה המובאים בהג"מ לעיל סי' ט'
וס' י"ב ראינו שר' שמחה זה חולק על ר' אליקים חותן של הראב"ן וגם
על הרא"מ וזה אי אפשר לומר על ר' שמחה מויטרא.

ודע שהראשונים קראו תמיד ה"ר שמחה הראשון בשם ה"ר
שמחה מויטרא.

ומה שמובא בהרבה מקומות בשבלי הלקט בשם רבינו שמחה
ג"כ הכונה לסדר הסדר עולם ולא לר' שמחה מויטרא. וגם מ"ש
בשבלי הלקט בסדר של פסח סי' ר"ו וז"ל ירושלמי — פסחים פ"ג
סת"א — ר' יעקב [לפנינו שם הגי' משונה — הוה מפקיד לאמחוניאי
דלא למיתן קופיא אילן על אילן דלא לירתחין וליתמנין פי' כו' מבאן
למדנו שצריך לזוהר שלא להניח השקים מלאים קמח זה על גב זה
והכי איתא בסדר עולם עכ"ל כוון ג"כ להס"ע של רבינו שמחה זה.
בודאי לא להס"ע לר' יוסי כאשר חשב בטעות הרב הגדול המו"ל
במבוא

במבוא צד 20 וע"ש. ובלא כל ספק גם בחלק השני מהשכלי הלקט
מובא ג"כ הסדר עולם מר' שמחה.

והנה מכל מה שהבאתי בשם הס"ע מר"ש יראה המעיין
שהספר יקר ערך הוא וכולל לא לבד דיני ממונות ואיסור והיתר כמו
שב' השה"ג ובאוצר הספרים רק הוראות והלכות לכל הדינים הנהוגים.
וראוי לכל חוקרי קרמוניות לשום עין על הספר ולהוציאו לאור אם
יצליח ה' הפצם בידם למצוא באיזה מאוצר הספרים.

שוב ראיתי שבסוף ס' שם הגדולים שיצא לאור ע"י הרה"ת
ב"י ז"ל נגע בקצת ממה שכתבתי להסתפק ביהום הסדר עולם לר"ש
אבל לא זכר כל מה שכתבתי.

ג) ברש"י ע"ז מ' ע"ב ד"ה תמ"ח שנים נמצא קע"ב חסרין מד'
אלפים והכי תני בסדר עולם ע"כ ונראה מזה שהיה לפני רש"י בהסדר
עולם הסימן שקע"ב לאחר החורבן נשלמו ד' אלפים לב"ע. ומבואר
יותר בספר הישר לר"ת סי' תצ"א ז"ל ובס"ע מוכיח כן דקע"ב אחר
החורבן הושלמו ד' אלפים ע"כ ובפ"י הרא"ש ע"ז פ"א סי' ז' ועוד
ליתא הא דאמר קע"ב לאחר החורבן נשלמו ד' אלפים כו' ובקרבן
נתנאל שם אות מ' מראה מקום המאמר הא דאמר קע"ב וכו' רש"י
כתב כן בשם הס"ע גבי כי מעיינת מואת הנפש וכו' עכ"ל ובשערי
ציון להר"י אבן לאמיש צד י"ח והוא שאמרו ז"ל קע"ב אחר החורבן
כו' ולפינו בס"ע אין כל רמז מזה. ובס' סדר החכמים צד 196
ובס"ע כתב שהיתה כו' וקע"ב שנה קודם כו' ולדעתי כוונת רש"י והר"ת
להסדר תנאים ואמוראים ולא לס"ע דילן כי כן הביא כ"ז העיטור בדיני
פרזבול בשם ס' תנאים ואמוראים. ובסתו"א הנדפס בשם הגדולים חסר
זה אבל כן הוא בס' תו"א מכתב יד הרשד"ל ז"ל הנדפס בכרם חמד
הלק' ד' צד קפ"ח —

אבל בס' התרומה סי' קל"ח כתוב ז"ל עוד יש קע"ב אחר
החורבן להשלים שני אלפים תורה וכן כתב ר' שרירא ע"כ ובכפתור
ופרה פרק נ"א ולדעת שנת החורבן עשה ר' שרירא גאון סי' קע"ב
כו' ובתוס' ע"ז שם ד"ה האי ז"ל מה שנהוג בפי העולם לומר קע"ב
שנה כו' ואולי גם הרש"ג לקח זה הסימן מסדר תנאים ואמוראים.
ולפינו באגרת רש"י הידועה אין זכר מזה. שוב ראיתי כעת באגרת
רש"ג הוצאת הרב רא"ג נ"י שמביא באמת המאמר הנ"ל —

ד) בס' התרומה ה' ע"ז כתב ז"ל ור"ת מצא בסוף סדר עולם
דרכן סבוראי שנת ד"א וה' מאות וס"ד לב"ע וסימנך ס"ד לפרט אז
היתה שנת שמיטה עכ"ל והרב גרעמין ז"ל בחלק ה' צד שב"ח
[בהעתקה לשפת רוסית] הוכיח שכוונת הר"ת לסדר עולם זוטא. אולם
יפה העיר ע"ז הרב הגדול ד"ר הרבני נ"י בהערה נ"א שר"ת אמר
מפורש שמצא בסוף ס"ע ולפינו בס"ע ליתא כ"ז שם ובהכרח שלפני
ר"ת היו כתובים בסוף סע"ז איזה זכרונות ע"ד רבנן סבוראי וע"ש.
ובעני נראה שהר"ת כוון גם כאן לסדר תנאים ואמוראים ולפינו שם חסר
זה שהביא הר"ת כי ידוע שהסדר חסר מכפי שהיה לפני הראשונים —

וכעין ראה לדברי שלפני בעל כפתור ופרח היה נוס' אחרת בס' התרומה וז"ל בפרק נ"א ד' קי"ב עוד הביא ה"ר התרומה וז"ל ורת"מ מצא בסוף סדר דרבינו שנת ד"א וה' מאות כו' עכ"ל וגם לפני הסמ"ג מ"ע קנ"ג היה הגי' בס' התרומה משונה משלפנינו וז"ל אמנם בסוף סדר דרבנן סבוראי אומר כו' עכ"ל.

והרב כפתור ופרח שם אומר בזה"ל וסבור אני שסדר דרבינו הוא ספר דרבינו יוסף מ"ע ז"ל שכן מצאתי בתוס' פרק אין מעמידין וכן בסדר דרבינו יוסף הנזכר שכתוב בסדר תנאים ואמוראים שהלכה כר' יהושע בן לוי בכל מקום ע"כ — גדולי הראשונים חולקים ע"ז — ולפנינו בתוס' שם ד' ל"ה ד"ה חדא הגי' וכן בסדר תו"א פסק ולא נזכר כלל מר' יוסף מ"ע.

אמנם כבר נודע שהסדר תו"א נתחבר קודם בומן גם מהריט"ע הראשון וראה ממ"ש בס' תו"א [בכרם חמר ח"ד צד קפ"ח] ומבריתו של עולם יש היום תרמ"ד; ובנוס' הרפוס בשה"ג חסר זה. זה מובא בשם סדר תו"א בהמאור עינים במצרף לכסף פ"ב צד ח' דפוס ברלין. ומה שמובא בשם הריט"ע הכוונה לכתיבת יד הריט"ע כמ"ש לעיל. ואפשר שלהם' תו"א כוון גם הרש"ג באגרתו שאמר: דהכי פי' גאונים וראינו כתוב בספרי וזכרוניהם בדברי הימים. [צד 34 הוצאה הנ"ל] ובאוצר הס' לא העיר מזה מאומה.

ה) בילקוט מלכים ר' רל"ב ולאחאב שבעים בניס בשומרון אברהם עשה רצונך נתת לו בן למאה שנה אחאב עבד כו' ונרשם שם ע"ז מקור המאמר סדר עולם. אבל ברור מתוך ענינו שאין הכוונה להסדר שלנו. ואפשר שט"ס בהציון וצ"ל תחת; ס"ע. מדרש שמואל. והוא שם בפרק ב'. ואח"כ ראיתי בס' הילקוט מד' ישן שגם שם נרשם המ"מ במעות. אולם בד"ו חסר המ"מ —.

ו) בבבתיי פ' קרח כתוב וז"ל וראיתי במדרש סדרו של עולם שאול מדור שביעי הוא חציו של אש כו' שנאמר כצאן לשאול שתו ע"כ והבתיי מביא תמיד הברייתא דס"ע ולא קראה בשום מקום בשם מדרש. וכעין זה שהביא נמצא במס' גיהנם פרק ב' מובא בראשית חכמה שער היראה פי"ג ד"ז וגם שנוי בסוף ספר אגרת בראשית. ועי' בעירובין ד' י"ט ע"ב ובתנחומא בראשית אות ל"ג ונעלם ממני הטעם שקראו בשם מדרש סדרו של עולם. וראה בילקוט ישעיה ר' תנ"ד מביא בשם מדרש אתם עדי נאום ה' וגו' מלמד כשיתחדש הקב"ה את עולמו עומד בעצמו ומסדר סדרן של חסידים סדרן של כו' ואולי גם זה ממדרש סדרו של עולם.

שוב מצאתי בהקדמה לבית המדרש ח"ב צד י"ג שהביא הרב הגדול הר"ר אהרן יעלליניע"ק הי"ו מכת"י ספר רזיאל שכתוב שם זה סדרו של עולם לפי מה שנמצא בס' הקומה ע"כ יעו"ש ונראה שלהמדרש כונן כיון הבתיי —.

ז) בהקדמה לס' חרדים ד' ג' ד' זאלקאווע וז"ל ואיתא בספרי ובסדר עולם וברעיא מהימנא דכל המצות תלויות בח' אברים שבאדם

בלב ועין יפה כו' ושם ד' כ"ב סי' מ"ג בסדר עולם מונה קצת ממצות עשה התלויות באברים ומונה מצוה תלויה בלב ושמתם את דברי אלה על לבבכם היינו שיתייב אדם בקראו כו' עכ"ל ושם סי' מ"ד ולכך שם האות באבר זה לפי שהוא ית' קדוש ושונא זמה הוא יפחד וימנע אדם מעצמו מעבירה הכי איתא בסדר עולם עכ"ל ומצינו עוד שם בספר חרדים מובא בשם הס"ע ועי' באבודרהם סדר שחרית של חול ד' כ"א ד"פ. ואיני יודע לאיזה ספר סדר עולם כוון בעל ס' חרדים? ואולי כוונתו לספר סדר עולם האצילות להר"י ז"ל כתב יד רד"א תקמ"ב הנזכר באוצר הספרים להרה"ח בן יעקב צד תי"ג סי' קנ"ב וע"ש.

ח) כן מה שזכרתי לעיל בפ"ב משו"ת רמ"ע סי' כ"ה שכ' הו"ל מה בין תניא לתנו רבנן תשובה גם אני הייתי מסופק כו' ומשם יש לי ללמוד שכל ת"ר הוא ברייתא שגורה בפי הכל מקובלת כו' והא וודאי כללא היא לפי סברתי דחוינן לברייתא דסדר עולם שהכל בקיאין בה ובפרק כמה מדליקין איתא מאי חנוכה דתנו רבנן כו' עכ"ל ושם העליתי שכוונת הרמ"ע להס"ע דילן אבל לבי עדיין חוכך בזה אם לא ט"ס הוא וצ"ל מגילת תענית כמ"ש לעיל.

אכן אם היה הגי' במגילת תענית או לא היה ג"כ שום ראייה להכליל שהעלה הרמ"ע. שהלא נודע שבגמרא מובא המגילת תענית בלשון דכתיב. ותנן. ותנו רבנן ובדבורי הצעה שונים כמ"ש לעיל. ובשאלתות פ' וישלח ובאור זרוע ה' חנוכה הביאו הגמרא שבת בשם דתניא.

ובאור זרוע שם סי' שכ"א מובא הברייתא דמגילת תענית שם בגי' אחרת משלפנינו. והברייתא במג"ת קטוע לפנינו. ובעיקר הברייתא דמג"ת יש לי בעז"ה דברים הרבה שברצות ה' אוציאם לאור. ורק אעיר כאן שהירושלמי מביא המג"ת בנוסחאות משונות משלפנינו כמו בירושלמי תענית פ"ב ה"ב מתני' דר"מ דר' מאיר אמר די לא למספד אסור להתענות ודלא להתענות מותר בהספד ודי לא סתם כדי לא להתענייא ופי' הק"ע והפ"מ די לא סתם ולא פירש אם בא לאסור הספד או תענית ה"ל כאילו פירש ואמר דאסור להתענות. אבל לפנינו במגילה לא נמצא בשום מקום הגי' די לא סתם. ושם בירושלמי דתני להן אינש דיהוי עלוהי ייסר בצלו. ולפנינו בפ' י"ב הגי' יאסר בצלו ועי' בבבלי תענית י"א ע"ב דכתיב במגילת תענית [באור זרוע לא גרס כאן דכתיב] להן כל אנש דייתי עלוהי מקדמת דנא ייסר מאי לאו ייסר עצמו לא יאסר עצמו. ואין כאן מקומו להאריך —

ט) גם מצינו לפעמים ביוחסין ובששלת הקבלה ובשאר ספרים שמביאים בשם סדר עולם וכוונתם לקבלת הראב"ד. ובס' סדר החכמים מובא ג"כ מאמר גדול בשם: ס"ע. והנה מלוקט מספרי האחרונים —

פרק יח

ע"ד כתבי יד מהס"ע שהיה לבעל הילקוט שמעוני.

הילקוט שמעוני מעתיק בילקוטו בהרבה מקומות מהסדר עולם ולפעמים מעתיק פרקים שלמים כמו פרק כ"ג מהס"ע מועתק במלכים ברמז רל"ז. פרק כ"ז ביוחזקאל בר' שמ"ג. ולפעמים רוב הפרק כמו פרקי א' וב'. וג'. וד'. מהס"ע מועתק בילקוט במקומות שונים. וע"פ רוב נוסחאות הילקוט משונות מנוסחתינו והנן מיושרות ומתאימות לנוסחאות כת"י אקספארד כמו שהעירותי ע"ז תמיד בהערותי — .

אולם אף כי היה לפניו תמיד הס"ע. בכ"ז נראה ממקומות רבים שהס"ע לא היה לפניו שלם ורק קצור ממנו או שהיה לפניו איזה פרקים אבל לא בשלימות כמו לדוגמא מפרק ו' מס"ע מעתיק הילקוט רק שני מאמרים קטנים בילקוטו עה"ת ברמזי. תי"ו ותקע"ט. ומכל הפרק אין זכר בילקוט. מפרק ז' אין כל שמץ דבר. ואדרבא הברייתא העשר עשרות שנשנה שם בפ"ז מביא בעל הילקוט בפ' שמיני ר' תק"ב ומציין מת"כ ולא מהמקור מס"ע. ובפ' נשא ר' תשי"ב ויהי ביום כלת משה מעתיק מאמר גדול שמקורו מהס"ע שם ומציין ספרי.

מפרק ח' וט' מס"ע אין זכר בילקוט. מכל פרק י"א איננו מעתיק רק מאמר קטן ביהושע ר' כ"ג תניא תת"ן שנים עשו ישראל בארץ כו' וברמז ו' ביהושע מביא מכבישת יריחו בשבת ומציין ירושלמי ולא גלה המקור מהס"ע. וכ"ה בילקוט בד"ו. מפרק ט"ו מעתיק מאמרים אחרים בר' קפ"ו ור' קע"ב ור' קצ"ג. בדברי הימים א' ר' אלף ע"ז מעתיק מאמר גדול שמקורו בס"ע פרק י"ז וי"ט ומציין תוספתא דסוטה אבל במלכים ר' רכ"ג מעתיק המאמרים הנ"ל ומציין ע"ז ס"ע. בפ' ברכה ר' אלף נ"א מעתיק המאמר מעשרה שנקראו איש האלהים ומציין ספרי ולא מהמקור ס"ע פ"ב. [ובן מביא הילקוט המאמר הנ"ל בילקוט שמואל א' ר' צ"א וג"ב ציין ספרי ושם התעורר שהמסורה חולקת ע"ז. אבל באמת אין כאן שום מחלוקת כמ"ש לעיל פ"י]. מפרק כ"א מסדר עולם מעתיק הילקוט רק מעט מועיר — .

ועוד נראה בהכרח שלפני בעל הילקוט היו קובצים שונים מהס"ע ועי"ז הביא מאמרים מס"ע במקומות שונים מנוסחאות שונות כמו בילקוט שמואל ר' קנ"ג ויהי מיום שבת הארון בקרית יערים וגו' ויהיו כ' שנה י"א של שמואל ושתים שנמשח דוד ושבעה שמלך בחברון ע"ב וציין ע"ז מדרש והכוונה למדרש שמואל ס"פ י"ב והיה לפניו כן הגי' בהס"ע פרק י"ג אבל בילקוט שם ר' קל"ט מביא בשם הס"ע ויהי מקץ וגו' נשתיירו שם י"ג שנים י"א לשמואל בעצמו ושתים לשאול כמו שהוא הנוס' לפנינו בפ' י"ג. ובילקוט ישעיה ר' תי"ח מעתיק בשם הס"ע ואתה השלכת מקברך כתוב אחד הוא אומר ויהי בשלשים וגו' בב"ז

בכ"ז הוציאו אויל מרודך בנו מקברו וגררו בשביל לבטל גזירותיו לקיים מה שנאמר ואתה השלכת מקברך וגו' ולקיים מה שנאמר איום ונורא הוא משפטו ושאתו יצא וגו' ולפנינו בס"ע פרק כ"ה ליתא המאמר ולקיים מה שנאמר איום ונורא וגו' אולם בילקוט דניאל ר' אלף נ"ט הביא הילקוט בשם הסדר עולם כל המאמר כמו שהוא בנוסחתינו ואין זכר מהמאמר הנ"ל. מזה נראה שבעת שאסף בילקוטו המאמרים בדניאל היה לפניו קובץ אחר מהס"ע. בילקוט מלכים ר' רל"ד מעתיק מס"ע ה"ל ואומר כלם נתייחסו בימי יותם ובימי ירבעם בן יואש אפשר לומר כן אלא כל כ"ה שנה שהיה עוויהו מצורע יותם בנו על בית המלך שופט ע"כ. ולא דוקא כל כ"ה שנים שהרי משנתנגע עוויהו נולד יותם ולא שפס את עם הארץ אלא אחר שגדל והיה בן דעת ועני בפ"י הראב"ד בתו"כ מצורע. אכן בילקוט דה"א ר' אלף ע"ז הגי' כל אותן השנים שהיה עוויהו מצורע. בילקוט דניאל ר' אלף ס"ד מעתיק בשם הסדר עולם ואחריו בשנה השמועה מה שנאמר לפי מלאת וגו' ומושל על מושל זה כורש הפרסי. אבל בילקוט ירמיה ר' של"ה ליתא המאמר ומושל על מושל כו'. ובילקוט תהלים ר' תתס"ג מביא מס"ע. והסר שם הצינן. בשרה הוא אומר בת הן אבי מלכה וגו' ומנין שאבות ואמהות נקראו נביאים שנאמר ויתהלכו מניו וגו' במרים היא אומר וגו' וזה מס"ע פרק כ"א אבל בשופטים ר' מ"ב מעתיק הילקוט מס"ע בשרה הוא אומר בת הן אבי וגו' במרים הוא אומר כו' וע"ש. ובילקוט שמות ר' קע"ב מעתיק מס"ע פ"ה במ"ו בניסן נולד יצחק במ"ו בניסן נתבשרה שרה במ"ו בניסן נדבר עם א"א בין הבתרים שנאמר ויהי מקץ קץ אחד לכלן. ושם ר' ר"ט מעתיק ויהי מקץ שלשים שנה וגו' מגיד שכיון שהגיע הקץ לא עכבן המקום כהרף עין במ"ו בניסן כו' שנאמר ויהי מקץ קץ אחד לכלן. ובילקוט בראשית ר' נ"ו מעתיק מס"ע פ"ד ותנח התיבה בחדש השביעי זה סיון כשאתה מתחיל למנות משפסקו הגשמים מליוד. וכן הנוס' לפנינו אבל כר"י נ"ט ותנח התיבה בחדש השביעי זה סיון שהוא שביעי לירידת גשמים ע"כ ועוד נמצאו בילקוט הרבה דוגמאות כאלו שמכל זה מוכח שכתבי יד שונים היה לפני הילקוט מהס"ע —

לפעמים נראה שבהכתי"י מהס"ע שהיה לבעל הילקוט היו הוספות מאוחרות והוא העתיקם בילקוטו ולא הרגיש בזה כלום כמו במלכים ר' קצ"ו מביא מס"ע פט"ו ומה תלמוד לומר אך לא כל הימים אמרו רבותינו עתידה היתה המלכות לחזור בימי אסא אם לא היה מקלקל אף ירבעם כו' וזה ליתא לפנינו בדפוס. ומהלשון אמרו רבותינו נראה שהוספה מאוחרת היא שם. ובדניאל ר' אלף ע"ז מעתיק הילקוט מס"ע פרק ל' המאמר ר' יוסי אומר מלכות בבל כו' ומסיים מכאן ואילך תשס"ב כו' למנין וזן אלף וקמ"ז כו' וכ"ו הוספה מאוחרת מהסופר המעתיק שהעתיק הס"ע שציין זמנו כמ"ש לעיל ובעל הילקוט אסף זה בילקוטו כאלו הם דברי הס"ע. ובילקוט שמות ר' רנ"ז שם שם לו חק ומשפט מעתיק מס"ע

מס'ע פ"ה מאמר שלם שחסר בנוסחתינו שם וישנו בכתב"א כמ"ש לעיל אבל מה שמסיים שם הילקוט תניא עשר מצות נצטוו ישראל במרה כו' א"ר יהודה אמר רב כאשר צוך במרה זה לא נוכל לאמר שכונן בעל הילקוט ג"כ להס"ע שהלא ידוע שהכוונה להגמ' סנהדרין נ"ז ע"ב. ורב גדול אחד בתגרותיו לש"ס בשבת ד' פ"ז שגה בזה ג"כ שנמשך אחר הילקוט והביא כ"ז בשם הס"ע. ואח"ז ראיתי שגם חכם גדול אחד בפ"י למדרש אחד ג"כ לא דק בזה. ואולי חסר בילקוט הציונים להגמ' סנהדרין שם כי בהרבה מקומות חסרים בילקוט הציונים להס"ע כמו לדוגמא בילקוט בראשית ר' נ"ז ויהי הגשם על הארץ וגו' עד כ"ז בכסליו כו' מעתיק כמעט פרק שלם מס'ע פ"ד. ושם ר' ק"י ויגדלו הנערים יעקב שמש את אברהם כו' וחסר הציון לס"ע פ"א. ושם ר' קל"ה יצא מארם נהרים ובא לו לסכות כו' מעתיק מאמר גדול מפ"ב מס'ע וחסר הציון. ובר' קע"ב כל שבעת הימים היה הקב"ה מדבר עם משה כו' חסר הציון לס"ע פ"ה. ובמלכים ר' ר"כ בראשונה אמר לו הראית כו' חסר הציון להס"ע פ"ב. ובריש הניאל ובשנת שתים למלכות נבוכדנצר אפשר לומר כן כו' לפני בדפוס ווארשוי מצוין: מדרש וחסר הציון להס"ע פכ"ה. ועוד במקומות רבים — .

ואם היה הס"ע לפני בעל הילקוט מחולק בפרקים כמו שהוא לפנינו בשלשים פרקים לא נודע ברור כי בשום מקום איננו מצוין בעל הילקוט מהס"ע בפרקים [ועתה ראיתי בילקוט יהושע ר' א' במאמר והיו אחרי מות משה מצוין הילקוט ס"ע פרק י', וכן הוא בילקוט בד"ו. ובאמת כ"ה שם לפנינו. ונראה שנוסף הציון להפריק אח"ז ולא מבעל הילקוט כי לא מצאתי דוגמתו [בילקוט]. והראשון שהביא הס"ע מחולק בפרקים הגרו הרב"ד בפ"י לעדיות שכ' ושנינו בס"ע בפ"ג וע"ש. והנה לפנינו בסוף פרק י' כתוב: סליק פרקא ובבא קמא. וכן הוא בדפוס ראשון מהס"ע. ובסוף פרק כ' איתא בדפוס. סליק פרקא ובבא מציעא. ובכת"י אקספארד ומינכען ורס"ט חסר כ"ז ורק אחרי פרק כ' איתא בכת"י של הרב החה"ג רשוח"ה הי"ו סליק פרקא ובבא תניינא כמו שהעריני הרב הנ"ל ולדעתו ר"ל כי פה מתחיל בבא תניינא ולכן לא כתב בבא מציעא ומוסב בבא תניינא למטה. ובעיני דוחק גדול לומר כן שכבר נודע שחז"ל הקדמונים חלקו הספרים לנ' בבות של י' פרקים. ובויקרא רבה פ' י"ט מי יכול ללמוד את התורה נזיקין ל' פרקים כלים ל' פרקים כו' וכן סדר אליהו רבה הוי שלשה בבי ל' פרקין [ערוך ערך סדר ג'] וחסדר קצר לפנינו. וגם ספר היכלות ג"כ שלשים פרקין. וע"כ קרוב לוודאי לומר שנוסחת הדפוס בחלוקת הבבות והפרקים עיקרית שהס"ע מחולק בשלשים פרקים וג' בבות — .

פרק יט

באורים להס"ע מהראשונים שנאבדו מאתנו.

באורים להס"ע מהראשונים לא נמצאו אצלנו. אולם יש רושמים אחרים המראים שהקדמונים פירשו ובארו את הס"ע אבל ברוב הזמן נאבדו ממנו וכל לב המוקיר את חכמת ישראל יכאב עליו על אבדן האוצרות היקרים האלה כי מי יודע איזה חדשות הביאו לנו הפרושים האלה?

ואע"פ פה על איזה באורים שהיו לקדמונינו להסדר עולם.

הגאון שי"ר ז"ל בתולדות רבינו נסים הערה ו' הביא בשם דע ראססי ברשימתו באות יו"ד שכתב וז"ל ר' יעקב בר נסים. בן דורו של ר' שרירא גאון. וכתב אליו רב יעקב שאלות הנדפסות ביוחסין בלי שם השואל אך אני מצאתי כן בקובץ שלי כת"י. ובקובץ אחר שלי נמצא ממנו כ"י פרוש על ספר יצירה שנעתק מערבית לעברית כו' ושם בתחילת הספר יאמר שישוג על הרבה מפירושי ר"ס כו' גם מביא באור שכתב הוא בעצמו. רב יעקב. על סדר עולם ע"כ ומי יודע איזה צפונות טמונות עוד בפירוש של רב יעקב על ס"ע עכ"ל הג' שי"ר. אבל לדעת מונק בארבעה עשר משנת 1845 צד 563 הכת"י הנמצא בפארוז על ספר יצירה הוא לר' דונש בן תמים תלמיד של ר' יצחק בר"י הראשון. בן זמנו של רב יעקב. והסכים לזה גם הרב גרעמץ בחלק ה' צד 223 הערה 2 ושם צד 273 בהערה בהעתקה לשפת מדינתנו.

אמנם ראיתי עתה בקונטרס המסורת להר"ל דוקס שמביא הקדמה מהכת"י הנ"ל בזה הלשון. ועי' בספרנו שאספנו ופרשנו בס"ע ועיקר היצירה ע"כ. ואולי הכוונה לס' יצירה או לספר בראשית —

בפירש"י עמוס ג' י"ב בפאת מטה מלמד שלא נשתייר מהם אלא אחד משמונה שבהם ושאר ערש וגו' ושמעתי משמו של ר' מנחם ז"ל שהיה מפרש זה אחד משמונה שלא נאמר פאת אלא בפאת מטה במקצת באחת מדי' רווחות של פאה כו' עכ"ל ומ"ש רש"י מלמד שלא נשתיירו מהם אלא כו' זה מאמר בס"ע פרק כ"ב ומהלשון ושמעתי משמו של ר' מנחם שהיה מפרש מורה שר' מנחם פירש הס"ע. ור' מנחם זה הוא ר' מנחם בר חלבו הפשטן הנודע שפירש רוב ספרי הנ"ך. ומפירושי הנדפסים נראה שהשתמש הרבה בהס"ע.

בתוס' מועד קמן ד' ז' ע"ב ד"ה יותם וכן מוכיח בסדר עולם ומאחר שזה אמת נמצא שצריך ליישב זה והלא עווהו וירבעם מלכו באחת — מ"ש בס"ע פרק י"ט — דהא ירבעם מלך מ"א שנה וא"כ בשמת היה מ"א למלכות עווהו והכתוב אומר בשנת ל"ח לעזריה וגו' וא"כ חסר ג' שנים וז"ל דמלך ג' שנים בחייו אביו וכן הגיה רבי במקצת פירושים

פירושים דהכי הוה מעשה דזכריה מלך בחיי אביו ירבעם ג' שנים עב"ל
ומה שהביא המאמר מס"ע הוא שם בפרק כ"ח. ומ"ש שכן הגיה רבי
במקצת פירושים כוונתו בפירושים על הס"ע פרק י"ט.

ויכול להיות שמ"ש בפירוש המיוחס לרש"י בתמורה מ"ו ע"א
ד"ה עשר שנים מלך שמואל בעצמו הא מלתא פירש רבי במקום אחר
כן שנה עשירית לשמואל היתה לגדולתו של שמואל כו' עב"ל שכונתם
ג"כ להפי' הנ"ל על ס"ע. דהלא מקום המאמר שהביא רש"י שם הוא
ג"כ בס"ע פרק י"ד. וגם מ"ש בתוס' תענית ד' ה' לפירש הס"ע פי"ג
אולי ג"כ לקחו מהפי' הנ"ל. הריד"א בהקדמה לס' מלכים כתב וז"ל
אך אמנם כפי בעל סדר עולם אותו החורבן החליטו מירושלים ושרפת
בית כו' והיה זה לפי שהם פחתו משנות יהורם בן יהושפט ומשנות
עזיחו. וא"כ אחקור עליו אם יזכני ה' בספר ימות עולם שיש עם
לכבי לעשות עב"ל ובפירושו לדניאל מעין ב' תמר ג' כתב וז"ל כמו
שאני עתיד לספרו בספר ימות עולם אשר התחלתי לעשות עב"ל ולא
נודע אם השלימו. וחרב המאור עינים בפרק ל"ו העיר וז"ל והיותו
הריד"א. בלתי חולק במקום הזה ע"ס שנות מלכי פרס — מ"ש
בס"ע פרק ל' — איננו ראייה שיסכים בו כי מקומו הראוי לו לחקור
עליו היה ספרו ימות עולם אשר בהקדמתו לס' מלכים יעד ולא עשהו
או טרוף טרוף בגרושיו ואיננו עב"ל והנה מדברי הריד"א בדניאל נראה
שכבר התחילו לעשות. ובאוצר הספרים לכן יעקב חלק ראשון צד
רכ"ח לא כוון יפה בענינו של הספר ימות עולם זה —

וגם התכם ר"י בן זאב כתב במבוא לס' דניאל ועוד בכמה
מקומות במבוא לנ"ך שחבר ספר ימות עולם על הס"ע ולא נודע לי
אם נדפס. ובאוצר הספרים איננו מזכיר מאומה מזה הספר.

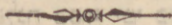
[ואגב אעיר שלא זכר באוצרו את סדר עולם דרבנן. וסדר
עולם דרבנן סבוראי שזכרתי לעיל. ומדרש סדרו של עולם. וספר
סדר עולם המובא מס' הררים כמ"ש לעיל. וספר דורות עולם
לה"ר יעקב בר' אברהם המוזכר מהח' כרמולי. והעתקות מהסדר
עולם ללשון רומי מהמלומדים מאיר. וסעבעסמייאן מינסטער וספר
בתי הנפש מר' אשתורי הפרחי מובא ממנו בספרו כפתור ופרח בכ"מ
ועי' שם בד' י"ג. וכן שושנת המלך מר' אשתורי הנ"ל מובא ג"כ ממנו
בכפתור ופרח. וגם שער השמים ג"כ מהנ"ל וע"ש ד' כ"ח. ספר אסור
והיתר לרש"י ז"ל מובא בכפתור ופרח ד' י"ג. ס' שאר בשר לר' יהודה
ברצלוני. ספר כתוב שם להראב"ד וכן עוד כמה ספרים הנרשמים אצלי על
הגליון של אוצר הספרים].

הרב בעל יד דוד בחידושיו לשבת ד' פ"ז כתב וז"ל ובסדר
עולם שנינו כו' וכבר כתבתי מזה בקונטרס הדורות אשר חברתי
עב"ל ולא נדפס.

הנאון יעב"ץ בס' מטפחת ספרים צד מ"ז ד' לבוב הביא פירושו
לסדר עולם וקראו בשם עולם ברור ובצד כ"ג כ' וז"ל וכבר זכרתי
בפירושי עולם ברור לס"ע כי לא לבד על חז"ל עותה קלקלתם כי גם
למקראות

למקראות אשר הם למופת בו' עכ"ל ולא אדע אם כוונתו להגותו שנדפסו או לפי' אחר. כי מה שהביא בהמטפת שם לא נמצא בהגותו. וגם בהגות הש"ס מביא כמה פעמים מפו' להס"ע ולא נמצא לפנינו. ראה לדוגמא מ"ש בהגותו לשבת פ"ז ע"ב ובהגותו לסוף רה"ש בהרא"ש. ובמגילה י"ד ע"ב ד"ה נבואה נעלם ממנו הסדר עולם וגם מזה לא נזכר באוצר הספרים. ע"ש חלק שני סי' קנ"ט.

הרב ר' יהודה ליב בר' מנחם בפי' לסדר עולם זוטא נדפס בדיהנפורט תק"ע כתוב בסופו וז"ל וזה שמו מסך יהודה אשר קראתי לו לבאור הזה כשם שקראתי לבאורי על ס"ע רבא מטעם המבואר בהקדמתי לסדר עולם רבא עכ"ל ושם בפירושו על סדר עולם זוטא מוכיר ג"כ פירושו על סדר עולם רבה בהרבה מקומות לא ראיתי באורו על הסע"ר — .

פרק כ

מה שיש להעיר על דברי הרי"ט צונץ ז"ל בדבר
הסדר עולם.

אמרתני להביא בזה דברי הרב החוקר הגדול הרי"ט בספרו על הדרשות צד 85 מה שהעיר בדבר סדר עולם ואעיר עליו כיד האמת הטובה עלי ז"ל. סדר עולם כבר מובא בתלמוד בשם ברייתא ומייחס אותה לר' יוסי נתחברה בלה"ק כו' מלבד שבעה תנאים קדמונים נזכרו בה שנים מוזן מאוחר שאי אפשר להיות מובאים מר' יוסי גם נזכר שם תשעה מדרשים על שם ר' יוסי עצמו שיותר יפריעו את חבור הענין משוחררים. אני חושבם כ"ז להוספות מאוחרות. כמשפט הזה אדון גם על מאמר הננוע לקורות דברי הימים שנמצא בסוף הספר מוסגר בין שני מאמרי ר' יוסי עכ"ל ובהערות שם מראה מקום למגילה י"א יבמות פ"ב נדה מ"ו נזיר ה' ע"ז ח' שבת פ"ח עכ"ל והמקומות האלו בנ"ט שרמז עליהם הרי"ט הובאו ג"כ באוצר הספרים להרב הח' בן יעקב חלק א' אות ברייתא צד פ"ד. אכן רק בשבת יבמות ונדה שם נזכרה ברייתא דס"ע מפורש בשם ס"ע. ובנזיר ובמגילה בדיבורי הצעה תניא, תנא, ובע"ז בשם תני ר' יוסי ברבי, אבל כבר הראיתי למעלה שבבבלי. מובא לערך ק"ג מאמרים מס"ע וע"ש.

וכנה שכ' הרי"ט צ' שנזכרו בהס"ע שני תנאים מוזן מאוחר ובהערה שם מראה לר' יוסי בר' יהודה. ור' הוויא: כבר הוכחתי לעיל שמוה אין לשפוט מאומה. שבוודאי הוספות מאוחרות כ"ז בס"ע. ושגם בכת"ו משנת רס"ט ליתא כל זה — .

ומה שכתב שתשעה מאמרים הנזכרים בס"ע על שם ר' יוסי הוספות המה בגוף הברייתא. וגם הרב הגדול מהרא"ה הלבן בדור דור ודורשיו ח"ב צד רנ"ט כתב שאם נתבונן בקצת אלה המאמרים נראה עין בעין שאינם אלא הוספות. אבל לענ"ד לא כן הוא, וכאשר נעיין בשום לב מוכרחים יהודות שהמאמרים האלו לא נוספו בס"ע רק נוסף בהם הדיבור אמר ר' יוסי כי רוב מהמאמרים הנזכרים, מובאו בשני התלמודים ומדרשים בשם ר' יוסי ואמר והכוונה לס"ע כמו שהוכחתי למעלה. ואת"כ הכניסו המעתיקים גם בגוף הברייתא שם ר' יוסי ע"ז לפי שראו שכן הוא בהמאמרים הנעתיקים ולא הבינו הכוונה כמו שנראה בפרט:

מה שנאמר בפרק א' א"ר יוסי נביא גדול היה עבר שקרא שם בנו פלג ברוה"ק מובא בב"ר פ' ל"ז ובילקוט בראשית ר' ס"ב ובדברי הימים ר' אלף ע"ג על שם ר' יוסי ואמר. ומשם נעתקו את"כ בגוף הס"ע המלות ר' יוסי ואמר. והמאמר הזה לראיה על מה שנאמר לעיל בס"ע שם שמן המבול עד הפלגה ש"מ שנה וגם שאברהם היה בשעת הפלגה בן מ"ה שנה ע"ז מביא לראיה שהפלגה בסוף ימי פלג ונמצא שהיה מן המבול ש"מ שנה.

והס"ע מחולק כאן עם יוסף הכהן שמספר בקדמוניות היהודים ספר ראשון פרק ששי שם האחד פלג כי נולד בעת אשר נפלגה הארץ. וכן הוא בספר היובלים פ' ח'. ולדעתם נוטה גם המדרש בראשית רבה שם ועי' ביפ"ת שם. ובפי' המיוחס לרש"י בדה"א א'. עכ"פ מבואר מזה שהמאמר בס"ע לא נוסף, ורק נוסף בראש המאמר המלות אר"י. שם בפרק י"א ר' יוסי ואמר יום השבת היתה מלחמה של יריחו. בתנחומא נשא בנוסחאות ג' כת"י מובא זה בשם ר' יוסי בן הלפתא וע"ש הערה ל"א וכן הוא בילקוט תהלים ר' תשע"ט ובאור זרוע ה' מוצאי שבת וברא"ש פ' ערבי פסחים ובתוס' מנחות ל' ד"ה אלא ובמנהגי ד' ל"ג ועוד בכמה מקומות בספרי הראשונים וכלם במ"ש ר' יוסי ואמר כוונו להס"ע הנ"ל כי כן דרכם תמיד בהעתיקים מאמרי ס"ע בשם ר"א.

אכן במקומות אחרים מובא המאמר בלא זכרון שם ר' יוסי ע"ז כמו בירושלמי שבת פ"א ה"ח ובבראשית רבה פ' מ"ז. וגם באשכל ה' מועד קטן צד קס"ג כתיב הניא בס"ע בכ"ה בניסן נלכדה יריחו ושבת היה ועוד בכמה מקדמונים מובא הס"ע בלא שם ר' יוסי. הרי מבואר שהמלות אמר ר' יוסי נוספו בגוף ס"ע ושעוד לפני בעל האשכל לא היו בהס"ע. — מה שהזכיר המעתיק פה נראה. הרי יוסף הכהן שם בפרק הנ"ל ר' יוסי ואמר יום התקופה היה. בהערותי הוכחתי שזה עפ"י דעת ר' יוסי בסנהדרין י"ג שיום התקופה מתחיל ועי' מדרש אסתר פ' ז' תמוז בזכות הארץ ובפי' אבן יחיאל בתמוז מלחמת יהושע שהיתה בתקופת תמוז. מזה נראה שעוד היה זה בס"ע לפני בעל המדרש הנ"ל. וגם האגור הביא זה בלא זכרון ר' יוסי כמ"ש לעיל.

שם פרק י"ז אמר ר' יוסי וכי אפשר לבן שיהא גדול מאביו שתי שנים. בתוספתא סוטה פרק י"ב ובילקוט מלכים ר' רכ"ג ודה"א ר' אלף ע"ז

ע"ז נשנה בשם ר' יוסי ומשם נוספו המלות א"ר יוסי והעד ע"ז כי בכתב יד אקספארד בס"ע שם ובפירש"י במלכים ב' מ' כ"ט וברדה"ב כ"ב מועתק הס"ע ואין זכרון להמלות אמר ר"י.

שם פרק כ"ג א"ר יוסי יום שלישי של חזקיהו הוא יום מפלתו של סנחרב. בילקוט מלכים ר' רל"ז בשם ר' יוסי אבל בפ"י הריד"א במלכים שם כ' פסוק א' כתב וז"ל ולזה כיוונו חז"ל באמרם שביום השלישי שעלה חזקיהו בו ולא הזכיר שם ר' יוסי ע"ז.

שם פרק כ"ז ר' יוסי אומר נ"ב שנה לא עבר איש בו כבר העירונו שבירושלמי תענית פ"ד סה"ה ועוד בכ"מ הג"י ר' יוסי אומר אבל בשבת קמ"ה יומא נ"ד ופסיקתא דר"ב פ' דברי ירמיהו ורבותי סי' א' הג"י תני ר' יהודה אומר וצ"ל ר' יוסי ושהתלמוד בבלי והירושלמי והפסיקתא כוונו למ"ש בס"ע כאן וע"כ הביאו זה על שם ר' יוסי. ויתכן שהיה כתוב רב"י וכתבו המעתיקים ר' יהודה. ובילקוט ירמיה ר' דפ"א הג"י רבי וצ"ל רב"י ר"ת ר' יוסי.

שם בפרק הנ"ל ר' יוסי אומר שבע שנים נתקיים המקרא בו' כן הוא בשם ר' יוסי בגמ' יומא נ"ד ע"א ובירושלמי במ"א ובפתיחתא דאיכה שם ובילקוט ירמיה שם תני בשם ר' יהודה וצ"ל ר' יוסי והכוונה להס"ע כי דברי הס"ע היו לעינים לחז"ל בבבלי וירושלמי ומדרש.

שם בפרק כ"ח ר' יוסי אומר שביעיים שבעים משחרב בית ראשון בו' בילקוט עמוס ד' תקמ"ז מביא הס"ע בשם ר' יוסי וכן בילקוט דניאל שם אכן בערוך ערך שבע א' מעתיק מס"ע בלא שם ר' יוסי. שם פרק ל' ר' יוסי אומר מלכות פרס בפני הבית בו' בע"ח' הג"י תני ר' יוסי בריבי אומר ובפירש"י שם הכי תני לה בסדר עולם עכ"ל ראה במ"ע. ומוכרח מזה שנוספו בהס"ע המלות אמר ר"י.

שם בפרק הנ"ל ר' יוסי אומר מגלגלין זכות ע"י זכאי בו' [בכתב"א מס"ע הג"י לעולם מגלגלין בו'] בערכון י"א ובירושלמי תענית פ"ד ה"ה ובשוחר טוב מומר צ"ד ובילקוט תהלים ר' תתנ"א בשם ר' יוסי אבל בתענית כ"ט ובתוספתא שם מובא הברייתא בלא שם ר' יוסי. ובדפוסים החדשים הגיהו בתוספתא ר' יוסי אומר וזה עפ"י הגמ' הנ"ל אולם זה ללא צורך. אמנם גם בתוספתא כת"י גודס ג"כ ר' יוסי אומר אבל בכת"י בגמ' תענית ג"כ ליתא ע"י דקדוקי סופרים שם וכמו כן מובא כ"ז בכמה מספרי הראשונים בלא שם ר' יוסי.

וכ"ז די להוכיח שהמאמרים הנ"ל לא נוספו בהס"ע כדעת הרריט"ץ רק שהמלות אמר ר' יוסי נוספו בס"ע.

וגם הרב בעל מאור עינים פ' ל"ד שגה קצת בזה שכ' ח"ל דבלא"ה יקשה מרבנן לרבנן ובפרט מר"ל ר' יוסי בו' ואמרתו בפרט מר"י לר"י יען תדע כי דבר הס"ע על שמונת שנות הושע בו' ילקוט השמעוני' בס' מלכים הביאו בשם ר' יוסי עצמו בו' עכ"ל ולא כוון יפה שמ"ש בילקוט שם אמר ר' יוסי כוון לס"ע פרק כ"ב כדרך כל המדרשים. ולפנינו שם בס"ע בדפוס וכתב יד מינכען ליתא מלות אמר ר' יוסי. וכעין זה בילקוט מלכים ר' רב"ג העתיק נ"ב מאמר מס"ע בהתחלת המלות אמר ר' יוסי, וכ"ה

וב'ה ברש"י מלכים ב' א' י"ז אבן בכתב יד אקספארד ומינכען וברד"ק מלכים שם וגם בדפוס בס"ע פרק י"ז ליתא מלות אמר ר' יוסי והוסיפם בעל הילקוט מדעתו לרמוז שהמאמר נובע מס"ע. וזה דרכו ביחוד לכנות המדרשים על שם מחברם כמו פרקי דר"א מביא תמיד בשם ר' אליעזר בראשית רבה בשם ר' אושעיא ומדרש חדשא בשם רפב"י וכדומה — אמנם בילקוט דה"א ר' אלף ע"ז. מביא ג"כ הס"ע הג"ל בלא שם ר' יוסי — .

ואגב אעיר על מ"ש המאור עינים פרק י"ש ד' ק"י ד"ב וו"ל והנה היא הבריתא דס"ע בהכרח מזויפת כו' ולא לתנא ר' יוסי עצמו כרואה את הנוגד הזהיר על ככה בדרש הכתוב אל תשכן באהלך עולה הנוכח למעלה. ולפנינו בגמ' כתובות ד' י"ט הגי' אמר ר' אסי ספר שאינו מונה עד שלשים כו' משום אל תשכן באהלך עולה. אמנם בילקוט איוב ר' תתקי"ו מביא הגמ' וגורם ר' יוסי וכו"ה בד"ו. ונראה שהמ"ע סמך גם בזה על גי' הילקוט .

ובמ"ש הרב רי"ט צונץ שלדעתו נוסף בס"ע מאמר שלם בקורות דברי הימים בסוף הספר. ובהערה שם מראה מקום לפרק ל' מן מכאן ואילך צא וחשוב כו' עד כ"ב שנה אחר חרבן הבית. אבל במחכ"ת לא אמר כלום שכבר הוכחתי למעלה במבוא שהמשנה סוף סוטה מביא מס"ע כאן מאמר מפולמוס של אספמינוס גורו על עטרות כו' הרי ברור שעוד לפני המשנה היה המאמר בס"ע. וגם מה שכתוב כאן בס"ע בגולה אין מונים אלא למלכי יון מובא כבר בגמ' בבבלי בע"ז ד' י' ע"א. והסדר עולם זוטא שהיה קדמון בימי הגאונים הראשונים העתק כל המאמר מס"ע כאן. וגם הילקוט ורש"י הביא כ"ז בכמה מקומות בשם הס"ע. וע"כ אין כל ספק שאין כאן הוספה והם דברי רבותינו התנאים השונים בקורות ישראל — .

פרק כא

ע"ד באור הגר"א ז"ל לסדר עולם .

פי' הגר"א על הס"ע נדפס בפעם הראשונה ע"ז. תלמודו הרב ר"מ בשקלאוו תקס"א, ובפי' הג"ל הניה הגר"א הס"ע תקן נוסחאותיו וצורף כבוד סגנונו ובכמה מקומות הגחותיו מכוונות לנוסחת הכתב יד אקספארד כמו שהעירותי ע"ז בהערותי. אבל מוכרח אני לפרסם דעתי שמשופק הנני אם כל הפי' יצא מת"י הגר"א יען ראיתי שבמקומות הרבה יש להרהר אחרי הגדותיו, ולחלוק עליו. ומכותלם ניכר שלא יצאו מת"י רבינו. ובכמה מקומות דבריו סותרים למ"ש הגר"א במקומות אחרים. וידוע שהגר"א ז"ל לא כתב בעצמו הדושו על הספר וע"כ

אפשר

אפשר שלא מפיהו יצאו הדברים האלו ואביא ע"ז ראיות אחרות :
בפרק א' ישיבתה של סדום נ"א שנה . הגר"א בבאורו שם
האריך בזה והעלה שהס"ע והגמ' שבת ד' י' מחולקים שס"ע סובר
נ"א שנה והגמ' נ"ב שנה . אבל באמת מ"ס לפנינו בס"ע וצ"ל נ"ב
שנה כמו שהוא בגמ' שם . ובדקדוקי סופרים שם הביא הגי' מכת"י
הגמ' תניא ישיבתה של סדום נ"ב שנה ובס"ש תניא הכוונה לס"ע כאן
כמ"ש לעיל וכן הנוסח בכת"י אקספארד נ"ב שנה . וכן הוא בס"ע עם
תרגום של מאיר בלשון רומית . ומדברי התוס' שבת שם ד"ה ושל
נראה בהכרח ג"כ שהיה להם הנוס' בס"ע כאן נ"ב שנה שז"ל שם
ובסדר עולם משמע שהיה בן ע"ה שנים כשהכה את המלכים דקאמר
התם א"א כשנדבר עמו כו' וצריך לומר שהיתה ב' שנים בשלה
בתחלה עכ"ל ואם היה לפניהם הנוס' נ"א שנה לא יחסר רק שנה
אחת וע"ש — .

שם אבינו יצחק היה כשנעקד על המזבח בן ל"ו שנה ובפי'
הגר"א בן כ"ו שנה כצ"ל ולא כתוס' ביבמות שמביא בשם ס"ע שהיה
בן ל"ו שנה כשנעקד א"א לומר כן כו' שהרי רבקה היתה בת י"ד שנה
כשנשאה ובשעת עקירה נולדה וא"צ להגיה כאן אלא שנוסחא מוטעת
נודמנה לפניהם כמו שכתוב לפנינו אלא שצ"ל כ"ו שנים עכ"ל והנה
בהערותי שם הראיתי שהנוס' הישנה בן ל"ו שנה עיקרות . ואף כי
הגהת הגר"א בן כ"ו שנה מצאתי בבראשית רבה פ' נ"ו בג"א וביסוד
עולם מאמר ד' פרק י"ה ד' ל"ג ד' ברלין אולם שם הראיתי כי כל
הראשונים גרסו בס"ע כאן בן ל"ו שנה וגם בעל הפרקי דר"א פרק ל"ד
מביא ר' יוסי אומר שלש שנים עשה יצחק מתאבל על אמו שרה לאחר
ג' שנה לקח את רבקה ושכה אבל אמו ומ"ש אמר ר' יוסי הכוונה
לס"ע . הרי מבואר שגם לבעל פדר"א היה הגי' בס"ע בן ל"ו שנה וכן
הוא בכל הכת"י שת"י — .

שם בפרק ב' יצא מארם נהרים ובא לסוכות ועשה שם י"ח
חדשים שנאמר ויעקב נסע סוכותה וגו' ופי' הגר"א ויעקב נסע סוכותה
פי' מדכתיב סוכותה היינו קיץ ויבן לו בית היינו חורף ולמקנהו עשה
סוכות היינו קיץ הרי י"ח חדשים עכ"ל וזה מפ' רש"י עה"ת שם אבל
דוחק גדול הוא דהא סוכותה דרישא דקרא היא שם העיר . וכן
נראה ממאמרם בא לו לסוכות אולם רש"י במגילה י"ו ע"א פי' ויבן
לו בית בימי החורף ועשה סוכות ב' פעמים שני ימות קיץ הרי
י"ח חדשים — .

שם פרק ג' מכות מצרים י"ב חדש ופי' הגר"א לאו מכות
מצרים היה י"ב חדש שהם התחילו באייר וג' חדשים נתעכב
משה במדון באותה שנה אלא משעה שנדבר עמו בסנה חושב
אותם למכות מצרים ורש"י ז"ל כתב שיי"ב היו המכות ואינו נראה עכ"ל
וחידוש שלא זכר רבינו ממ"ש בתחומא וארא כמה היתה המכה
עושה בהן ר' יהודה ור' נחמיה חד אמר כ"ד ימים היה מתרה בהם ור'
ימים היתה המכה ממשמשת בהן וחד אמר שבעת ימים היה מתרה
בהן

בהן וכ"ר ימים היתה ממשמשת בהן. ובשחר טוב מזמור ע"ה מתלוות
 ר' שמעון ב"י ורבנן ועי' בלקת טוב שמות ז' ב"פ.

שם נמצא משמת לוי כו' קי"ו שנה ואין השעבוד יותר על כן
 ולא פחות מפ"ו שנים כשנותיה של מרים הגר"א בפ"י הגיה ואין העינוי
 פחות מפ"ו שנים. אכן במדרש חזית פ' הנה הסתיו עבר ובתנחומא
 פ' בא הגי' מס"ע אלו שמונים ושש שנים שהוק השעבוד על ישראל
 משנולדה מרים.

פרק ד' המבול היה כל י"ב חדש שנאמר בשנת שש מאות
 שנה לחיי נח וגו' ופי' הגר"א בשנת שש מאות וכתוב ויהי באחת
 ושש מאות הרי שנה שלימה ע"כ אמנם הראיה שהמבול היה כל י"ב
 חדש מפורש מחשבון הכתובים כפי שמפרש הס"ע. ולא מהקרא הנ"ל.
 ובכת"י אקספארד ומינכען ל"ג באמת שנא' בשנת שש מאות וגו'.

שם ר' יהושע אומר בחדש השני וגו' ובו כימה שוקעת ובפי'
 הגר"א הכי גרסנן בר' יהושע ובו כימה שוקעת כו' ובהגהותי הוכחתי
 שבדברי ר' יהושע צ"ל ובו כימה זורחת ועי' ברש"י ותוס' ברה"ש י"א.
 מ"ש שם בפ"י הגר"א והמים היו עומדין ודומיין צ"ל ומתגברין
 אינו מוכרח כי הלשון דומיין פי' מלשון הכתוב יהוקאל כ"ז ל"ב כצור
 כדמה בתוך הים משורש דמס שפי' כרת.

פרק ה' ומאתם לפני פי החירות פי' הגר"א שהיו תוורים
 מאיתם לפי החירות יום אחד כו' ודלא כפירש"י ע"כ וכוון למ"ש רש"י
 בפ' בשלה ולא זכר מ"ש רש"י בסוטה ד' י"ב ע"ב ד"ה שירה שמביא
 רש"י הס"ע ומפרש כפי' הגר"א.

שם ובאלוש נתנה להם השבת ושם עשו שבת ראשנה פי' הגר"א
 שמשא לא אמר להם עד שבא לאלוש עב"ל והנה פי' כך מחמת
 שהיה קשה לרבינו הלא לעיל בס"ע מפורש שבמרה נצטוו על השבת
 אמנם לפלא שלא העיר הגר"א שפלוגתא דאמוראי הוא בירושלמי ביצה
 פ"ב ה"א ברם כמ"ד באלוש נתנה השבת עומדין באלוש ומהירין באלוש
 כמ"ש לעיל.

שם פרק ו' עלה ביה בתמוז ובקש רחמים לישראל כו' פי'
 הגר"א עלה להר להתפלל ולא להיות שם כל ארבעים יום אלא כל
 הארבעים יום האמצעיים היה בתוך המחנה אלא היה עולה בכל יום על
 ההר להתפלל כו' ודלא כהתוספת — כונתו להתוס' בב"ק ד' פ"ב ע"א
 ד"ה כדו — שכתבו שבארבעים יום אמצעים היה ג"כ בהר והגהות
 בפרקי דר"א אבל א"א לומר כן דא"כ לא ירד ביוה"כ כו' ועלה בכ"מ
 והוא היה ביום ה' נמצא היה תשעה בתשרי ביום ב' ובאותו יום נתרצץ
 הקב"ה כו' עכ"ל וזה דוחק גדול בעיני דכיון דס"ל להס"ע דארבעים
 יום האמצעים מן י"ח באב עד ר"ח אלול היה עולה להר עב"פ להתפלל.
 בהכרח מפרש כן הקרא ואתנפל מ' יום, וכן מפורש לקמן בס"ע שם
 עלה בכ"מ באב ונשנה לו תורה והיו ימי רצון כראשונים א"כ ואתנפל
 מ' יום ע"כ באמצעים הוא דכתיב, ועוד דהא לשימת הס"ע שר"ח
 סיון היה באותו השנה בשני בשבת וא"כ יום ל' באב היה ביום ו' ולא
 כהתנחומא

כהתנחומא המובא בתוס' שם שרמו עליו הגר"א. זולת כל זאת הנה הגר"א פי' בדוחק כדי לקיים המדרש מעלית וירדת משה בבי' ובה' אבל בעיקר גי' המדרש מצינו בהראשונים גירס' שונות כמו שיעון בס' הישר לר"ת סי' תקל"ז ובערוך ערך שני ובתוס' עה"ת פ' עקב — שם פרק ז' ופתה אהל מועד תשבו יומם ולילה שבעת ימים וגו' פי' הגר"א פי' בקלעים שהקלעים לא פרקו כל שבעה ע"כ ומה שהכריח את רבינו לפרש כן משום שהיה קשה לו לפרש הקרא תשבו יומם ולילה שבעת ימים והלא משה היה מפרק המשכן בכל יום? אבל כבר העירותי למעלה שלפי מ"ש בירושלמי יומא פ"א ה"א ר' יוסה אומר אף אלו נוטלין ואלו מניחין אף זו היתה תמיד אמר ר' יחנן משיבת אהרן ובניו למד ר' יוסי כמה דתימר בישיבת אהרן ובניו שצריך שימסור יום ללילה ולילה ליום ע"ש במפרשים לא צריכין לפרש כפי' הגר"א שבקלעים ישבו שהלא באהל מועד ישבו בבקר ובערב וגם זה נקרא לדעת ר' יוסי תמיד — .

שם פרק ח' מקץ מ' יום ותשעה באב היה. הגר"א הגיה וערב מ' באב היה. אכן בכת"י אקספארד ומינכען הגי' תשעה באב היה כמו שהוא לפנינו בדפוס. ולע"ד נראה שגי' זו עיקרית יעו' בתוס' תענית כ"ט ע"ב ובקבלת הראב"ד שהמרגלים באו במ' באב בסוף היום שאז בכו בכיה של חנם — .

שם פרק ט' ותמת שם מרים וגו' שנת הארבעים היתה ור"ח ניסן היה בפ' הגר"א ועשרה בניסן היה כצ"ל כדמפרש לקמן. וכן הוא כהגהתו בתרגום המיוחס במעות ליונתן ב"ע ובמגילת תענית פרק י"ז. אבל בס"ע כאן הגהת הגר"א אינה מוכרתת כי בכת"י הגי' כמו בדפוס ואפשר לומר שבאו בראשון לחדש ומתה בעשרה שעפ"י רוב בהדש הראשון פי' באחד לחדש. ובקדמוניות היהודים ליוסף הכהן בספר רביעי פ"ד בשנת הארבעים לצאת בני ישראל מארץ מצרים בחדש הראשון באחד לחדש מתה מרים — .

שם פרק י' מה ת"ל ובני ישראל אכלו וגו' פי' הגר"א אי אפשר להיות שאכלו ישראל עד בואם אל ארץ נושבת דהיינו ארץ סיחון ועוג כמו שכתבו התוספת — בתוס' קדושין ל"ה — כו' כבר הוכחתי לעיל שבס"ע בכת"י מפורש כפירש רש"י בקדושין שם ולא כדעת התוס' יע"ש — .

וכדוגמאות האלו העירותי במקומות הרבה בהערותי ומתוך זה כמסופק הנני אם כל הפי' יצא מת"י הגר"א.

ולפעמים מצינו שדברי הגר"א בבאורו לס"ע סותרים למ"ש במקום אחר כמו מ"ש בפ' הגר"א בס"ע בפרק ה' ד"ה ואחד בשבת וז"ל וראיה לזה מהא דכתוב ותשקוט הארץ ארבעים שנה והא ח' שנה של שעבוד כושן רשעתים היה מהן וכן בכל השופטים חוץ מגדעון כו' עכ"ל אבל בבאור הגר"א למלכים ב' ז' א' מפורש שבשנות ארבעים של גדעון נכללו ז' של מדין שלא כדעת סדר עולם פרק י"ב. בפרק י"ג כתב הגר"א צא מהן שנה אחת לעבורו לא גרסינן דאח"כ כתיב

כתיב ויהי לתקופת הימים לא עברו אלא ששה חדשים כו' אבל בהגהותיו בתמורה ד' מ"ו ע"א כתב ויהי לתקופת וגו' ששה חדשים ושני ימים א"כ נולד לשנה מכוון עכ"ל. ובפרק כ"ד אותה שנה היתה תחילה של יובל. ובפי' הגר"א הגיה היא היתה שנה של יובל כצ"ל כי מגלות יהויקים עד גלות יכניה שנה ולא כמ"ש רש"י בכתובים שבין גלות יהויקים לגלות יכניה לא היה אלא ג' חדשים כו' ורש"י בעצמו חור בו כמ"ש במגילה עכ"ל אכן בבאורי הגר"א ליהוקאל מ' א' באר להיפך כמ"ש כאן וחולק על פירש"י מגילה י"א וע"ש. ובאמת הגי' הישנה היא עוקרות כמ"ש לעיל. —

בתוספתא תענית פרק ד' הגיה הגר"א ערב ת"ב. אבל במקור בס"ע בסופו לא הגיה כלל וכן הנכון. שהחורבן היה במ"ב ולא בערב מ"ב ועי' לעיל. —

הגר"א פי' ביהושע א' פסוק י"א שביום ו' בניסן באותו יום שלח מרגלים ובאותו היום באו אצל רחב ושלחה אותם תחילת ליל ד' וישבו בהר יום ד' כו' ע"ש ובפי' להס"ע פרק ו' לא זכר מזה כלום. לפעמים מניה רבינו בס"ע והגהתו איננה מוכרחת ובמקום אחר שנשנה המאמר לא הגיה כלום. כמו בפרק י"ז כיון שהשיא אסא את בנו לבתו של עמרי כו' הגיה הגר"א את בן בנו. וכמה מן הדוחק בהגהתו דאפילו לחשבון הגר"א שמפרש בן ל"ב שנה יהורם במלכו מיום שמת אחאב שאז נחשב המלוכה לו הלא אז היה יהורם רק בן שתי שנים! ומ"ש הגר"א שאסא נתחתן עם עמרי בשנה שניה להמחלוקת גם זה דוחק לפי פשטות הס"ע שם שכשנתחתן עם עמרי הרגו לתבני וזה מוכיח שהתחתן של אסא היה הסיבה לזה וזה היה בשנה החמישית להמחלוקת ועדיין לא היה יהורם בעולם. אכן המאמר נשנה בתוספתא סוטה פרק י"ב ושם הנוס' כמו שהוא בסדר עולם בדפוס. והגר"א לא הגיה שם כלום. ובכת"י מהתוספתא שם [הוצאת צ"מ] ג"כ הגי' כיון שהשיא אסא את בתו של עמרי ליהושפט בנו. —

פרק כב

תכונת כתבי יד מהסדר עולם.

הכת"י הראשון שיש ת"י העתקה ממנו הוא מאוצר הספרים הגדול מאקספארד נכתב בשנת ע"ה לאלף הששי כי כן כתוב בסוף הכת"י מהסופר הראשון וז"ל כמה שנים משנברא העולם עד עכשיו מאדם עד המבול אלף שש מאות וחמשים ושש שנה — ממבול עד הפלגה שלש מאות וארבעים שנה — מן הפלגה עד שנולד יצחק אבינו חמשים ושתים שנה — משנולד יצחק אבינו עד שיצאו ישראל ממצרים

ממצרים ארבע מאות שנה — ובמדבר היו ארבעים שנה ושמונה מאות וחמשים שנה משבאו לארץ עד שגלו ממנה ושבעים שנה בין בית ראשון להאחרון — בית האחרון ארבע מאות ועשרים שנה נמצא שחרב בית האחרון בשלשת אלפים ושמונה מאות ועשרים ושמונה שנה לבריאת העולם — משחרב הבית עד עכשיו אלף ומאתים וארבעים ושבע שהן בכלל חמשת אלפים ושבעים וחמש שנים לפרט ימות היצירה עכ"ל.

הכת"י הנזכר יקר ערכו כי ע"י מלאתי חסרונות רבות החסרות בכל הדפוסים. ומאמרים רבים מובאים מהראשונים בשם סדר עולם ובנוסחתינו אין זכר מהם. גם בהדפוס הראשון שיצא לאור במאנובא שנת ורחמ"ך ג"כ אינם. ומצאתים אח"כ בהכתב יד כמו שהראיתי ע"ז במבוא למעלה ובהערותי בכמה מקומות.

ומצינו בכמה מקומות שנוספו בהכתב יד מאמרים שלמים שקצרו המעתיקים.

נוסחאות הכת"י מתוקנות ומושרות ומתאימות עפ"י רוב עם נוסחאות שהביאו הראשונים מס"ע. וביחוד שוות נוסחאות הכת"י לנוסחאות בעל הילקוט. ורק במקומות מעטים נוסח' הכתב יד משונות מנוס' הילקוט.

בהכת"י מצאתי הוספות אהרות שנוספו בו מאיזה סופר ולא נודע אם המה מהסופר הכת"י או אולי מצא גם הוא בהעתקה שהיה לפניו כמו בפרק ט' וכי במסורה מת והלא לא מת אלא בהר אלא ממקום שמת אהרן חזרו לאחוריהן שמונה מסעות ורץ אחריו שבטו של לוי והרגו וכו' כדאיתא בכפורים ירושלמי עכ"ל וקצר המאמר הכתוב בס"ע שם ורמו על מ"ש בירושלמי יומא פ"א ה"א. ובפרק כ"ו נוסף בגליון הכת"י פרטי החשבון מהש"צ שנים שנאמר ליחזקאל וחשבונו כזה: ח' שנים בימי כושן וי"ח בימי עגלון וכ' בימי סיסרא וז' במדון וי"ח בני עמון ומ' ביד פלשתים הרי קי"א שנים חשוב במיכה [צ"ל ממיכה] עד לקיחת הארון בימי עלי מ' שנה הרי קנ"א שנים בימי השופטים; למלכים לירבעם כ"ב נדב ב' שנים בעשא כ"ד אלה ב' עמרי ו"ב אחאב כ"ב אחזיה ב' ויהורם י"ב ויהוא כ"ח יהואחז י"ז יהואש י"ו ירבעם מ"א מתם י' פקחיה ב' ופקח בן רמליהו כ' הושע ח' ובשנה התשיעית למלכו גלה ולא עלתה לו אותה שנה מן החשבון הרי ש"צ שנים וסימן ושציאות מלכותא עד דרחמנא בזכותא. יסך בסכותא, ויקימנה לאריכותא עכ"ל ונראה שהיה לעיני הסופר פרט החשבון הנ"ל המובא ברש"י יחזקאל שם שמצא בתשובת רב יוסף ריש מתיבתא.

הכת"י נעתק למעני מהבאדלעאנע באקספורד ע"י השתדלות הרב החה"ג הר"ר אברהם ניבואר הי"ו.

הכתב יד השני מאוצר הספרים ממינכען משנת ק"ג לאלף הנוכחי. טבעו של הכת"י ידוע מכבר כי ממנו הדפיס הרב הג' רנ"ד ז"ל הגהותיו לש"ס בבלי בדקדוקי סופרים.

לדאבון רוחי הכת"י חסר פרקים אהדים כמו פרקי ה' ט', כ',

כ"ד. כ"ז ומפרק כ"ח הסר מן בו בפרק נאמר לו בתחילת תחנונוך עד סוף הפרק.

גם הכת"י הזה יקר ערך למאד. גם בו מצאתי חדשות נכבדות והוספות רבות ונוסחאות ישרות.

הכת"י הנזכר נעתק למעני ומוגה ע"י הרב המנוח הנ"ל.

הכתב יד השלישי משנת רס"ט וקנין כספו של הרב החה"ג הר"ר שוח"ה הי"ו וגוף הכת"י לא היה לנגד עיני אך הרב הנ"ל בטובו כדרכו תמיד העתיק למעני השינוים מהכת"י וגם ע"י נעורתי בכ"מ לתקן הנוסחאות. וחכמי לב יודו ויברכו את הרב הנ"ל גם בעד מפעלו זה.

הכת"י נודע שבועו מכבר כי ממנו הוציאו לאור הרב ה' מיללער המס' סופרים — .

תיקון

בצד 80 שורה 8 תניא נצטמו על שבת בכ"ב לחדש כו' וא"כ מעשה דמקושש באחד בשבת היה.
צ"ל מעשה דמקושש בכ"א לחדש היה.

B. Ratner, Wilna. } B. Ratner. Wilna.
B. Ratner, Wilna.

SEDER OLAM RABBA

DIE GROSSE WELTCHRONIK.

Nach Handschriften und Druckwerken herausgegeben

mit

kritischen Noten und Erklärungen

versehen

von

B. RATNER.

Subventionirt von der „Zunz-Stiftung“ in Berlin

WILNA.

Buchdruckerei v. W-we & Gebr. Romm.

1897.

סדר עולם רבה

עם הערות ותקונים ומראה מקומות והגהות לברר וללבן
הנוסחאות והגירסאות ובהרבה מקומות השלמתי החסרונות
עפ"י שני התלמודים תוספתא ספרא ספרי ומדרשים ויתר ספרי
הראשונים ועפ"י כתבי יד מאוצר הספרים מאקספארד משנת
ע"ה לאלף השישי. מאוצר הספרים ממינכען משנת ק"ג לאלף
הנ"ל. משנת רס"ט לאלף הנוכחי. ועוד כת"י אחרים. ועפ"י
דפוסים שונים וישנים.

מ מ נ י

בער ראטנער

נן ונכד להגאון בעל פנים מאירות ז"ל.

ווילנא

בדפוס האלמנה והאחים רָאָם

שנת תרנ"ז לפ"ק

СЕДЕРЪ ОЛАМЪ.

Еврейская хроника.

По рукописямъ Оксфордской и Мюнхенской библиотекъ издана
съ историко-критическими замѣтками

В. Ратнерошъ.

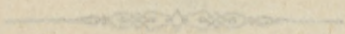
ВИЛЬНА. Тип. Вдовы и бр. Ромъ. Жгуд. пер. собств. домъ № 328.
1897.

ПЕЧАТЪ

Въ Виленскомъ Университетскомъ Типографіи
напечатано въ 1896 году.
Въ Виленскомъ Университетскомъ Типографіи
напечатано въ 1896 году.
Въ Виленскомъ Университетскомъ Типографіи
напечатано въ 1896 году.

Дозволено Цензурою, 23 Января 1896 г. Вильна.

Въ Виленскомъ Университетскомъ Типографіи

Въ Виленскомъ Университетскомъ Типографіи

напечатано въ 1896 году.

Въ Виленскомъ Университетскомъ Типографіи

напечатано въ 1896 году.

Въ Виленскомъ Университетскомъ Типографіи

напечатано въ 1896 году.

Въ Виленскомъ Университетскомъ Типографіи
напечатано въ 1896 году.

Въ Виленскомъ Университетскомъ Типографіи

напечатано въ 1896 году.

פתח דבר

בשנת תרנ"ה הוצאתי לאור החלק הראשון מספרי
מבוא להסדר עולם רבה, וביה מלאכתי מצאה חן בעיני
חכמים רבים במדינתנו ובחול. והנה עתה אני מוציא לאור
החלק השני גוף הסדר עולם מוגה ומתוקן על פי כי. יראו
חכמים את פעולתי וישפטו. ואם תמצא חן בעיניהם אז
אשמח והיה זה שכרי.

ואני תפלה יאיר ה' אלי ממאור תורתו, יחיני ויזכני
ללמוד וללמד ולהוציא לאור את חדושי אשר אתי בכתובים.
ואל יצל מפי דבר אמת אמן.

בער ראמנער.

ווילנא בחדש כסלו תרנ"ו.

סדר עולם רבה

פרק א

(א) מאדם עד המבול (ב) אלף ותרנ"ו שנים (ג) וזה פרטן אדם ק"ל שת ק"ה, אנוש צ', קינן ע', מהללאל ס"ה, ירד קס"ב, הנוך ס"ה, מתושלה קפ"ז, למך קפ"ב, ונח בן שש מאות שנה וגו' [בראשית ז] (ד) הנוך קבר (ה) את אדם (ו) וחיה אחריו נ"ז שנה,

הערות ותקונים

(א) מאדם עד המבול. ז"ל חרוק בתקדמתו כל אדם צריך לרשום שמו בספרו כמו תנא דבי אליהו כו' וכן סדר עולם מתחיל מאדם ועד נח מאדם כמו יומי עכ"ל ועי' מ"ש במבוא להס"ע פ"א. ובמנהיג ה' רה"ש דף נ"ב ד"ב כתוב וז"ל בכ"ה באלול נברא העולם כדאיתא בבראשית רבה ובסדר עולם רבה ובפרקי דר"א עכ"ל ומ"ש מפרקי דר"א כן הוא לפנינו שם בפ"ח, אבל בסדר עולם שלפנינו ליתא. וכן ליתא בבראשית רבה. ומקומו בויקרא רבה פ' כ"ט תני בשם ר' אליעזר בכ"ה באלול נברא העולם. וכ"ה בפסיקתא דר"ב פ' דרה"ש. ואולי הכוונה במ"ש בשם ר' אליעזר להפריק דר"א הנ"ל. ומ"ש לקמן בפרק ד' שהוא שני לתשרי שבו נברא העולם הכוונה ליצירת האדם כמו שנעצר להבין גם ברה"ש ד' ע"ב ר"א ואמר בתשרי נברא העולם כמ"ש התוס' שם דף ח' ע"א ד"ה לתקופות ובר"ן שם פ"א על המשנה בד' פרקים ועי' בפרדס רש"י סי' קע"ב ובפירושו רש"י לבראשית רבה פ"ג דתניא בס"ע עשר עטרות נטל כו' ובניסן נברא העולם וביום ראשון עכ"ל וגם מזה לא נזכר בס"ע שלפנינו. ובחשבון הס"ע היוצא מהמספרים שבספר התורה כתב גם כן פולין האלכסנדר' בספר העתים מובא מהמאור עינים פרק ל"ב אבל לפי נוסח תורת השמונים יהיה מאדם עד המבול רק אלף שלש מאות וי"א שנה ולחשבון השבעים ויוסף הכהן [א' ג] שני אלפים ב' מאות וס"ב שנים. וזה מחמת שזייפו תורתנו ולא העלו בידם כלום. (ב) אלף ותרנ"ו שנים. ב"ד פ' ל"ח ותנחומא פ' נח אות כ"ד [הוצאת הרב ר' שלמה באבער] ילקוט בראשית ר' מ"ב ולקח טוב פ' לך י"ד א' בשם הסדר עולם. ומ"ש בלקח טוב שם אלף ונ"ו כו' זה הוסף ר' טוביה לפרש דברי הס"ע. ובפירוש המיוחס לרש"י בב"ד פ' ל"ח כתוב לאלף ותרנ"ו שנה שמיים שנברא העולם ועד דור המבול יש אלף ותרנ"ו שנה וכן מפורש בספר יצירה עכ"ל ונראה שקרא להס"ע ספר יצירה ועי' במבוא שלי צד כ"ה (ג) וזה פרטן אדם ק"ל. בילקוט ובלקח טוב שם ובכתי' אקסארד וכי' מינכען ובתי' רס"ט ליתא עד הנוך קבר. (ד) הנוך קבר. עי' ציוני פ' חיי ר' קסמא ואמר שת קבר אדם ר' רחומאי אומר הקב"ה קבר אותו ובספר הישר כתוב ויקברו אותו שני בניו והנוך ועי' ביוחסין ד' ווארשוי תרל"ו צד 5. — וחידוש שבד' לונדון ביוחסין השלם חסר בראשו כחמשה עמודים עד המאמר מהיצירה ועד המבול כו' כמו שאמרנו לעיל בפרטות ובפירושו עכ"ל ולמעלה אין כל זכר. (ה) קבר את אדם. ברשב"ם ב"ב קכ"א ע"ב ד"ה קפלו הביא מס"ע קבר את אדם ואת שם וזה טעות הדפוס. ובכ"ל מינכען קבר את אדם וזהו וכן הוא ברשב"ם שם בס"א ובהגהות הב"ח שם. (ו) וזהו אחריו נ"ז

סדר עולם רבה פרק א

(ז) מתושלח מצה ימיו (ח) עד המכול (ט). מן המכול עד הפלגה ש"מ שנה (י) נמצא נח היה אהר הפלגה עשר שנים. (יא) אבינו אברהם היה בהפלגה בן מ"ה שנה. (יב) א"ר יוסי נביא גדול היה עבר

הערות ותקונים

נ"ז שנה כצ"ל ובלקוט שם גם בדפוס סאלוניקי ובוחסין בטעות נ"ח. (ז) מתושלח מצה ימיו. בילקוט ובלקוט טוב וברשב"ם שם ובכת"י הוציא שנותיו. (ח) מצה ימיו עד המכול. בפ"י המיוחס לרשב"י בבראשית רבה פ"ג ר' נחמיה אומר כאור שבעת הימים אלו שבעת ימי אכלו של מתושלח שנאמר ויהי לשבעת הימים וגו' ומפורש בסדר עולם אלו שבעת הימים מה טיבן אלו שבעת ימי אכלו של מתושלח שעכבו את הפורעניות ובשכר שנתאלבו עליו כראוי השפיע עליהם הקב"ה אורה לכך כתב כו' ע"כ ובבאור מהר"ם שם אלו שבעת ימי אכלות כו' ע"י מתנות כחונה עד אמרו צדוק כו' כ"ז מפורש בס"ע בהרחבת דברים ע"כ ונמשך בזה אחרי פרש"י ולפינו בס"ע אין כל רמז מזה הדרש על הכתוב ויהי לשבעת הימים והוא בתוספתא סוטה פרק י"א וירושלמי מ"ק פ"ג ה"ה ובסנהדרין ק"ח ואדר"ג פ"א ובשו"ט מזמור כ"ו. ועכשיו ראיתי במדרש אגדה שהוציא לאור הרב הגדול רש"ב נ"י בבראשית ו' ד' ט"ו הגי' אמר ר' יוסף ק"כ שנה קודם שגלה הקב"ה שיביא מכול כו' ותלה להם הקב"ה כל הימים שהיה מתושלח חי כו' ובהערה ג' העיר הרב המו"ל: וראיתי בכ"י המיוחס לר' משה הדרשן ר' יוסי אומר שנתן הקב"ה ארכה לדור המכול ק"כ שנה כו' לכן צ"ל גם בכאן ר' יוסי אומר כצ"ל וכווננו במ"ש ר' יוסי אומר להם"ע כאן, שגם לפני בעל המדרש הנ"ל היה זה בחס"ע. (ט) מן המכול עד הפלגה ש"מ שנה. בילקוט ובלקוט טוב שם. ועי' ב"ר פ' ב"ו, וכן כתב פ' לון האלקסנדרים בס' העתים. וגם כאן זיפו השומרונים וחשבו מן המכול עד הפלגה בסוף ימי פלג שש מאות וס"א שנה. ורחשבונו יוסף [א' ו] שהיה הפלגה בזמן שנולד פלג היו ארבע מאות וי"א שנה. (י) נמצא נח חי אהר הפלגה עשר שנים. נמצא שהיה אברהם בן ג"ח כשמת נח [הראב"ע בפ"ה"ה ובמגן אבות להרשב"י ד' ע"ז ר"ב] (יא) אבינו אברהם היה בהפלגה בן מ"ה שנה. פי' שהיו אברהם נולד לקצ"א דפלג ופלג חי רל"ט ובסוף ימי פלג נתפלגו הרי שהיה אברהם אז בן מ"ה שנה ועי' ע"ז ר"ט ע"א ובמדרש שוחר טוב מזמור א' אשרי האיש זה אברהם אשר לא חלק בעצת רשעים זה דור הפלגה וברש"י שם אברהם אבינו בימי דור הפלגה היה כו' כדנביא בסדר עולם א"ר יוסי נביא גדול כו' ופלג ראה את אברהם כמה שנים דהא לקצ"א דפלג נולד אברהם וזיה פלג אח"כ כמה שנים עכ"ל. ותירוש שלא הביא מאמר הס"ע שאברהם אבינו היה בהפלגה בן מ"ה שנה. ובב"ר פ' ס"ד ר' יוחנן ור"ה דאמרי תרנוויהו בן מ"ה שנה הכיר אברהם את בוראו ועי' בפרש"י שם וכן צ"ל ברמב"ם ה' ע"ז פ"ג בן מ"ה הכיר אברהם את בוראו ועי' יוחסין ד' לונגון עד ה' שהעיר שהרמב"ם כתב במדע כי בן ארבעים שנה הכיר אברהם את בוראו כו' ולקח גרסא משוכשת עכ"ל וכן נמשך בטעות אחרי גי' הרמב"ם בפ"י המיוחס לרד"ק בבראשית ד' ל"ג ע"כ. ובלקוט טוב שם מן הארץ היא יצא אשור מתרגומין מן עצה כו' זה אברהם ונראה שהיה זה לפי"ו בחס"ע כאן. ובפ"י הראב"ע שם מן הארץ היא יצא אשור גו' והמלך אשר מלך על ככל בתחילה היה נמרוד ובעל סדר עולם פ' כי בימיו נפלגה הארץ שהוה היה מלך על השבעים ע"כ, וכעין זה בפ"י הקציר לראב"ע [אוצר נחמד חלק שני עד רכ"ב] ולפינו חסר כ"ז ועי' בב"ר פ' כ"ג ובפרקי ד"א פרק י' ופ' ב"ד וכעין זה מספר יוסף הכהן בקדמוניות היהודים כי נמרוד היה ראש אנשי דור הפלגה בבנין הגדול בבבל, ומלך בבבל כאשר הפיץ ה' את כל העמים ועי' בס' בירוסים הכשרי עד 71 הערה ג' ובספר הישר. וגענעבראר בתרגומו בלשון רומית [באזיליא ש"מ] תרגם כאן שה"א היה בהפלגה בן מ"ה שנה. וגו' משוכשת נדמנה לו. (יב) א"ר יוסי נביא גדול היה עבר. עי' ב"ר פ' ל"ז ובלקוט שם ר' מ"ב ורש"י בפ"י עז"ה פ' נח ובשבת י' ע"ב ועי' ר"ט ע"א בשם הס"ע. ועפ"י רוב בעלי המדרשים בהביאים מאמרים מחסדר עולם קראו בראשם שם ר' יוסי עליהם עפ"י מאמר ר' יוחנן מאן תנא דסדר עולם

(יג) שקרא שם בנו פלג ברוח הקודש שנאמר כי בימיו נפלגה הארץ וגו' [בראשית י] (יד) אם בתחילת ימיו והלא יקמן אחיו היה קמן ממנו (טו) והוליד י"ג משפחות ונתפלגו (טז) ואם באמצע ימיו והלא (יז) לא

הערות ותקונים

עולם ר' יוסי [יבמות פ"ב ע"ב] ואה"ז הכניסו מעתיקי הס"ע גם בגוף הס"ע שם ר' יוסי. וכן כאן הוא בב"ר שם בשם ר' יוסי. וכן בילקוט וברש"י שם. ומה שאמר נביא גדול פי' צופה מרחוק שהרי נבואתו לא נתקיימה עד רל"ט שנים כמנין שנות פלג. ולכאורה זה שכתב כאן בשם ר' יוסי סותר למ"ש שם בבראשית רבה ובילקוט שם שם האחד פלג ר' יוסי אומר הראשונים ע"י שזוהו מכירין את יהוסיהן היו מוציאין שמם לשם המאורע ר' שמעון בן גמליאל אומר הראשונים ע"י שהיו משתמשין ברוח הקודש היו מוציאין לשם המאורע כו' וא"כ מ"ש בס"ע כאן שעבר קרא את שם בנו ברוח הקודש הוא כדעת רשב"ג? ונראה שט"ס במדרש וצ"ל: תחת ר' יוסי: רשב"ג. וראיתי בתוספת על ברכות לר' יהודה החסיד נדפס בס' ברכה משולשת [ווארשוי תרכ"ג] דף מ"ב ע"ב] כתב ונראה שר' ישמעאל בן בנו של הראשון היה ועל שם זקניהם נקראו הוא ואביו שכן היו מנהגם כמו שעושין גם עתה כדתניא בסדר עולם גבי נביא גדול היה עבר שדרות האחרונים ששנותיהן מועטין על שם זקניהם וכן הורקנסו בנו של רבי אליעזר בן הורקנסו כו' עכ"ל ולפנינו בס"ע כאן לא מצינו כלל מה שזכר מהס"ע ואדרבא מגויסתנו מוכח להפך שנקראו בנביאות. ובחכרה שהיה לפניו גי' אחרת בהס"ע כאן. — ואגב אעיר על מה שכתוב שם בתוספת הנ"ל להלן בהז"ל: והר' יעקב בר' שמעון פירש בסדר עולם שלו כי ר' ישמעאל שנהרג היה מחולכי אושא כי טרם גלותם ליבנה גלו לאושא ומתוך שנהרגו רבן שמעון ור' ישמעאל נטרפה השעה ולא שהו שם והלכו וחזרו ליבנה ולהכי לא השיב ליה להווא גלות כהדי עשר גלויות שגלתה סנהדרין עכ"ל ועי' תוס' יבמות ק"ד ע"א ד"ה ר' ישמעאל. והנה מר' יעקב בר' שמעון זה ידענו שהיה תלמידו של רש"י ורבו של רבינו תם כמו שכתב ר' משה תקו בכתב תמים [אוצר נחמד חלק ג' צד ס] והוא חיבר פי' על אבות שהדפים חצתו הירש"ל ז"ל בכוכבי יצחק. ומדבריו התוס' כאן למדנו שר' יעקב בר"ש הג"ל חתר גם כן ספר בקורות ישראל וקרא שמו סדר עולם. ובדואי היה כעין קבלת הראב"ד ופירש בו כמה מאמרי חז"ל הנוגעים בקורות האומה. ובמחזור ויטרי צד 481 נדפס מר' יעקב ב"ר שמעון המאמר סדר מקבלי התורה ולומדיה. ואפשר שלוח המאמר כוונו בעלי התוס' הנ"ל, אם כי לא נמצא שם מה שהביאו בשמו אך יכול להיות כי שם בצד 482 נשתבשו הדברים והיה כתוב שם יע"ש. (יג) שקרא שם בנו פלג ברוח"ק. בילקוט דה"א ר' אלף ע"ד וברש"י שם מובא מהסדר עולם גדול היה עבר שמוציא שם בנו לשם המאורע. וזה לראיה על מ"ש לעיל שמן המבול עד הפלגה ש"מ שנה וגם שאברהם היה בשעת הפלגה בן מ"ח שנה. אולם במדרש רבה שם חולק על הס"ע וסובר שעבר קרא לבנו פלג על שם איזה רעש שהיתה בארץ בעת שנולד עי' יפ"ת שם. ובקדמוניות היהודים ליוסף הכהן ספר ראשון פרק ששי מפורש שם האחד פלג כי נולד בעת אשר נפלגה הארץ. וכן הוא בס' היובלים פ' ח'; אבל בספר הישר כתוב ובאחרית ימי פלג נפלגה הארץ. (יד) אם בתחילת ימיו. צ"ל אם תאמר בתחילת ימיו כמ"ש בילקוט וברש"י ובת"י. ונראה בעיני שכ"ז מן א"ת בתחילת ימיו כו' עד אלא בסוף ימיו הוא נוסף בהסדר עולם מאיזה מעתיק קרמון לפרש הס"ע שלמד מהכתוב כי בימיו נפלגה הארץ שהיה זה בסוף ימי פלג. וכן ליתא כ"ז בבראשית רבה שם. וכבר היה זה בהס"ע לפני רש"י וילקוט. (טז) והוליד י"ג משפחות ונתפלגו. כב"י"ם וב"ר ס"ס ליתא מלת י"ג וכן ברש"י שבת ובפי' עה"ה: והוליד כמה משפחות ונתפלגו, ובכת"א: ו"א משפחות. ובקרא שם ובדה"א א"כ ב"ב מגוין י"ג משפחות מוקמן. ובילקוט ד' שאילוני והוליד דרבה משפחות. (טז) ואם באמצע ימיו. ברש"י וילקוט וב"י"ם ור"ס"ם: אם תאמר באמצע. ובכ"א אקספ': א"ת ימיו באמצע ימיו. (יז) לא בא לסתום אלא לפרש. תירושתו ירושלמי

סדר עולם רבה פרק א

כא לסתום (יה) אלא לפרש (יט) הא אינו אומר כי בימיו נפלגה הארץ
אלא (כ) בסוף ימיו. אברהם אבינו היה (כא) בשעה שנדבר עמו בין
הבתרים (כב) בן ע' שנה שנאמר ויהי מקץ שלשים שנה וגו' [שמות

הערות ותקונים

וירושלמי יומא פ"ב ה"ד בשם ר' נחמיה. (יה) אלא לפרש. ברש"י ובילקוט ובכל הכ"י:
כא הכתוב לסתום. וברש"י שבת י' ע"ב מביא מס"ע נתן לך סימן ולא תרע באיזו משנתו.
(יט) הא אינו אומר כי בימיו. בכ"א אלא לפרש כי בימיו נפלגה הארץ אלא בסוף
ימיו. ובילקוט ורש"י. הא למרת שבשנת מות פלג נתפלגו ובהקדמת האגרון לרס"ג
כתוב בימיו נפלגה הארץ שנה אחת לפני מותו של פלג. והמקור מכאן. (כ) בסוף
ימיו. בילקוט שם ר' ס"ב הביא מהסדר עולם ושם אחרו יקמן שהיה מקטין את עצמו
ואת עסקיו וכן הוא בילקוט סאלוניקי ולפנינו בס"ע כאן ליתא. וכן הוא כבראשית
רבה פ"ו. וכנראה שכן היה בהס"ע גם לפני פ' המיוחס לרש"י בדה"א א' כ"ג שב'
כל אלה בני יקמן שהיה מקטין עסקיו נביא גדול היה עבר אבל שמות אחרים לא
נתנו לירש כי לא על פי נביא נהג להם שמות עב"ל ועי' בס' הישר. (כא) בשעה
שנדבר עמו. בכתי' אקספארד וכי"מ בשעה שדבר עמו הקב"ה. ועי' במדרש במדבר
רבה נשא פ' י"ד בעת שברת הקב"ה ברית עם אברהם אבינו בן ע' היה לפי של' שנה
קודם שגולד יצחק כו' דברי ר' יוסי לקיים מה שנאמר ויהי מקץ וגו' ובל"ב מרות
דה"א בר' יוסי הגלילי מדה מוקדם ומאוחר ויהי מקץ ת"ל שנה ואמר ר' יוסי אי אתה
מוציא השבון זה אלא משבעים שנה לאברהם שנגזרה גזרה על ענין בין הבתרים כ'
וכווננו בעלי המדרשים במ"ש בשם ר' יוסי להס"ע כאן בדרך כל בעלי המדרשים כמ"ש
לעיל. ובמדרש תרשא [בית המדרש ח"ג צד קעג] ואברהם בן ע' שנה כבירת בה"ב
כאמור בסדר עולם רבא עב"ל. וגם כן כוון למ"ש כאן; אולם בהוצאת הרב ר' אברהם
עפשטיין נ"י צד כ"ה חסד המראה מקום מהס"ע. אמנם בעל המדרש תרשא שאב
בכמת מקומות מהס"ע. (כב) בן ע' שנה שנאמר ויהי מקץ ל' שנה וגו'. פ' שהת"ל
שנים נמנים כבירת בין הבתרים ומ"ש ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה היה
משנולד יצחק וכמ"ש לקמן פרק ג' וכן קבל יוסף הכהן בקדמוניות היהודים ספר שני
פרק ט"ו בצאת ישראל ממצרים כמ"ל לחדש ניסן עברו ארבע מאות ושלשים שנה מיום
כוא אברהם אבינו לארץ כנען. ועי' מכלתא בא פ"ד ובשמות רבה ותנחומא שם
פ' י"ח; ובילקוט ר' ס"ה ורש"י סנהדרין צ"ב ע"ב ובפ' הראב"ע בא ותוס' שבת י'
ד"ה ושל ועי' ט' ובתוס' עה"ת פ' לך ולקח טוב בראשית ט"ו מ"ו וברא"ש יבמות פ"ו
ס' י"ב שכלם העתיקו הס"ע כאן באיזה שינויים. אבל מ"ש בלקח טוב שם ובפענת
רוא סוף פ' בא ובפ' הירוד"א פ' לך על שם הס"ע שאברהם היה בשעה שאמר לו
הקב"ה לך בן שבעים שנה וכשיצא מחרן בן שבעים שנה, וכן הוא בשם היצא
בפירש המיוחס לרש"י כבראשית רבה פ' ל"ט, זה לא נמצא בנוסחתנו באיזה זמן יצא
אברהם מחרן בפעם הראשונה, וכן כתב ר"ם גאון שיצאתו מחרן איננה מפורשת
[אמונות ודעות צד קכ"א הוצאת סלוצקי]. ובע"ז ד' ט' ע"א וגמורו דאברהם אבינו
כהתיא שעתא בר חמשין ותרתי הנה. וכווננו במ"ש גמירי להס"ע כאן כמ"ש בתוס'
שם ד"ה וגמורו וז"ל: ואע"ג דכתוב ואברהם בן חמש ושבעים שנה בצאתו מחרן? שתי
יצאות הווי שהרי כבירת בין הבתרים היה בן שבעים ואז היה בא"י ושוב חזר לחרן
וגשה שם חמש שנים כדאייתא בסדר עולם ע"כ. מזה נראה שיעוד לפני בעלי התוס'
היה בהס"ע שיצאת אברהם בפעם הראשונה היתה בעת שהיה בן נ"ב שנה. וכן
מפורש בקבלת הראב"ה [הוצאת הרב ראבי"ן ג"י צד מ"ז] וז"ל משנולד אברהם עד
שיצא מחרן פעם ראשונה נ"ב שנה משיצא מחרן עד מעמד ברית בין הבתרים ה"ח
שנים. ובהכרח שכן היה גם לפניו בהס"ע ועי' בספר הישר פ' נה. ובסדר הדורות [ערך
ב"א ג'] אברהם בן חמשים וחמש שנים בצאתו מחרן ובכ"י מקדמון אחד [במאגאין
לחכמת היהדות הרנ"ב צד 84] כתוב שברית לו ברית בין הבתרים לאברהם בן נ"ב
שנים עב"ל. ועי' כבראשית רבה פ' פ"ד ד"א מגורו בגמטריא מאתן וחמשין ותשע
מיום

סדר עולם רבה פרק א

ג

י"ב] (כג) לאחר שנדבר עמו (כד) ירד לחרן ועשה שם חמש שנים. שנאמר ואברם בן חמש שנים ושבעים שנה בצאתו מחרן [כראשית יב] (כה) נמצא מן הפלגה ועד שיצא אברהם אבינו מחרן כ"ז שנים (כו) הן הן שנים עשרה שנה עבדו את כדרלעמר וי"ג שנה מרדו (כז) ובארבע עשרה שנה בא כדרלעמר אותה השנה שיצא בה אבינו אברהם מחרן היא היתה שנת הרעב וירד למצרים ועשה שם שלשה חדשים (כח) ועלה ובא וישב באלוני ממרא אשר בהררן (כט) והיא השנה שכבש בה את המלכים ועשה שם עשר שנים

הערות ותקונים

מיום שאמר הקב"ה לאברהם ידוע תדע עד שעה שנתישב אבינו יעקב בארץ מגורי אביו. ונראה שחולק על הס"ע כאן שסובר שבירת בה"ב היתה קודם ועי' במתנות כהונה שם. והנה הרב בעל מאור עינים פרק ל"ה מביא שרוב מהמפרשים הקדמונים חולקים על הס"ע כאן ויש להוסיף שגם רס"ג נוטה בזה מהס"ע ועי' אמונות ודעות מאמר ח' פ"א. (כג) לאחר שנדבר עמו. בילקוט ורש"י שם ובכ"י"א וכ"י"ב ליתא. (כד) ירד לחרן ועשה שם חמש שנים. ברש"י וילקוט ובתוס' שבת שם ובקבלת הראב"ד ובלקח טוב ובחוקניו פ' לך צד כ"ב מביאים מהס"ע חזר לחרן ועשה שם ה' שנים וכן הוא באמת בכ"י"א וכ"י"ב. ופ'י שחזר שנית לחרן ושהה שם ה' שנים והיה לפ"ז שתי פעמים בארץ ישראל וכן הוא בכ"ר פ' לך פ' ל"ט ובילקוט שם. ובשחר טוב מזמור צ"ה, עשר נסיונות נתנסה אברהם אבינו ואלו הן: לך לך מארצך ויצאתו מחרן, וזה ג"כ כשיטת הס"ע. ובפ'י רש"י לבראשית רבה פ' ל"ט ותנינן בס"ע א"א בן ע' שנה כשנדבר עמו בברית בה"ב וחזר לחרן ועשה שם עוד ה' שנים ע"ב ולפ"ז הפרשיות בתורה נאמרו שלא כסדרן, ופרשת ברית בה"ב קדמה למלחמת המלכים. וכמ"ש בל"ב מדות דר"א בר"ה הגלילי, וב"ה בספר הישר פ' לך. אולם מצינו לחז"ל שחולקים על הס"ע כמו עי' נדרים ל"ב ע"א אמר ר' אבהו אמר ר"א מפני מה נענש א"א ונשתעבדו בניו למצרים מפני שעשה אנגריא בתלמודי חכמים שנאמר וירק את הניביו. ובבראשית רבה פ' מ"ג אמר ר' לוי אף זה לא מצינו מירו שמשם קרא עליו ועבדום [פ'י] שמיד אחר מלחמת המלכים נאמר לו ועבדום וענו אותם [ובתנחומא פ' לך סי' י"ג א"ה לוי כמדומה לי שקבלתי שכרי בעוה"ז שעזרתי הקב"ה במלכים כו'. מכל זה נראה שדעת בעלי המדרשים שמלחמת המלכים קדמה לברית בין הבררים. ובתנחומא [הוצאת הרב ר' שלמה כאכער] פ' חיי נ' וה' ברך את אברהם ככל מהו בכל עד שהוא בין הבררים בישרו שהוא נותן לו בן אחר המשים ושנים שנה, כיצד ר' יוחנן ור' הנינא אומרים בן מ"ח שנה חכיר אברהם את בוראו באותה שעה כשרו כו' וכן נעתק התנחומא בילקוט. ולפלא בעיני שבעל המאמר הנזכר הבין שבן מ"ח היה אברהם בזמן ברית בין הבררים וזה לא נזכר במדרשים הקדמונים ואין שום שייכות לזה מהמאמר בן מ"ח חכיר אברהם את בוראו. ועי' בילקוט קהלת פסוק לכל זמן. (כה) נמצא מן הפלגה ועד שיצא א"א מחרן כ"ז שנים. בילקוט שם ובחוקניו פ' לך ובכ"י אקספארד כ"ז שנים וכפ"ל. (כו) הן הן שנים עבדו את כדרלעמר. ברייתא כר' יוסי כבראשית רבה פ' י"ב שחולק על רשב"ג שסובר שהיו ביחד י"ג שנה, וכדעת הס"ע כן דעת רב בשבת פ' ע"ב וכן תרגם אונקלוס. — המלה כדרלעומר בד' באוריא נחלת לשתי תיבות. ועי' בחולין ס"ה ע"א אלא מעתה את כדר לעמר דפסק ליה ספרא בתרי, ועי' מ"ש הרב דר' ברלינגר במבוא לתרגום אונקלוס צד 144 (כו) וב"ד בא כדרלעומר כצ"ל וכן בילקוט ובחוקניו ובכ"י"א. (כח) ועלה ובא וישב באלוני ממרא. צ"ל ובא וישב ומלת ועלה לא גרסינן כלשון הכתוב ויבא וישב באלוני ממרא [בראשית י"ג י"ח] וכבר עלה ממצרים מקודם. ועי' ברבך וישלח פ' פ"ד וישלחו מעמק חברון והלא אין חברון נתנה אלא בחר וברש"י שם. ובתוס' שבת שם ליתא מלת ועלה. (כט) והיא השנה שכבש בה את המלכים. והתוספת בברכות ד' ז' ע"ב ד"ה לא פ"י בדעת הסדר עולם

שאברהם

סדר עולם רבה פרק א

(ל) עד שלא נשא את הגר שנאמר ותקח שרי אשת אברם את הגר המצרית וגו' מקץ עשר שנים לשבת אברם בארץ כנען וגו' [בראשית ט"ז] וכתוב ואברם בן שמונים שנה ושש שנים בלדת הגר את ישמעאל [בראשית ט"ז] (לא) נמצא ישמעאל גדול מיצחק י"ד שנה נמצא מן הפלגה ועד שנולד אבינו יצחק נ"ב שנה (לב) ישיבתה (לג) של שנה נ"א שנה (לד) מהן שלוחה והשקט היה לה ולבנותיה כ"ו שנה (לה) ומן המבול עד שנולד יצחק שצ"ב שנה (לו) וזה פרטן, אלה תולדות שם שם בן מאת שנה ויולד את ארפכשד שנתים אחר המבול [בראשית יא] ארפכשד ל"ח, שלח ל' עבר ל"ד פלג ל' רעו ל"ב שרוג ל' נחור כ"ט תרה ע' ואברהם בן מאת שנה בהולד לו את יצחק בנו [בראשית כא] (לז) אבינו יצחק היה כשנעקד על המזבח (לח) בן ל"ז שנה ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים [בראשית

הערות ותקונים

שאברהם היה בן ע"ג שנים במלחמת המלכים ופרשת בה"ב נאמרה קודם שלש שנים. ובפענה רזא פ' לך כבדית בין הכתרים היה אברם אז בן ע' שנה ופסוק מה תתן לי היה לאחר שכבש את המלכים אשר כבר היה בן ע"ג שנים כאשר כבר הוכיחו בסדר עולם י"ב וכן בתוספת הרא"ש לברכות ד' ו': ואז היה אברהם בן ע"ג שנה כמו שמוכח בס"ע כו' עכ"ל. וזה שלא עפ"י נוסחתנו כאן שהיה אברהם בן ע"ה שנים במלחמת המלכים. ועי' בתוס' עה"ט פ' לך מ"ש בשם הס"ע וכתום שבת ד' י' ע"ב ד"ה ושל שהביאו הס"ע בנוסחתנו. (ז) עד שלא נשא את הגר. ובי"א ובי"מ ליתא ובכ"א הנוסח היא השנה שכבש בה המלכים מקץ עשר שנים וגו' ואברהם בן פ"ו שנים בלדת וגו' ועי' יבמות ס"ד ע"א ובירושלמי שם פ"ו ה"ג ובחידושי הרשב"א וברא"ש שם שהוכיחו הס"ע כאן. (יא) נמצא ישמעאל גדול מיצחק. בכ"א ובי"מ נמצא מן הפלגה ועד שנולד יצחק נ"ב שנה שהיה ישמעאל גדול ממנו י"ד שנה. וז"ל הידי משה בשמות רב"א איתא בפרקי דר"א ובסדר עולם שיצא ישמעאל לתרבות רעה כשהיה ב"ז שנים עכ"ל ומ"ש בפרקי דר"א כן הוא שם בפרק ל' אבל בסדר עולם שלפנינו ליתא וראה כבראשית רבה פנ"ג ואת הילד בן כ"ז שנים ובילקוט שם בן ל"ז שנים וכן הוא בספר הישר. (לב) ישיבתה של שנה נ"א שנה. צ"ל נ"ב שנה כמ"ש בשבת י' ע"ב בשם ר' אבין ובכ"ז מינכען מהגמ' שבת שם הגי' תניא ישיבתה של שנה נ"ב שנה עי' דקדוקי סופרים שם. ובמ"ש תניא כונו להס"ע כאן. וכן הנוס' בכ"א נ"ב שנה. וכן הוא בס"ע עם תרגום של מאיר בלשון רומית. ומדברי תוס' בשבת שם ד"ה ושל נראה ג"כ שהיה לפנינו הנוסח בס"ע כאן נ"ב שנה וז"ל שם ובסדר עולם משמע שהיה בן ע"ה שנים כשהכה את המלכים דקאמר התם א"א כשנדבר עמו כו' וצריך לומר שהיתה בשלוחה כ' שנים בתחילה עכ"ל ואם היה לפנינו הנוס' בהס"ע נ"א שנה לא תחסר אך שנה אחת וחדוש שרש"י ובעל הילקוט ותוס' עה"ט ולקח טוב לא זכרו מהס"ע כאן. (לג) של שנה נ"א שנה. בכ"א כל ישיבתה של שנה. (לד) מהן שלוחה והשקט היה לה ולבנותיה. וכן הוא בכ"א ובי"מ וזה לשון המקרא שלוחה והשקט היה לה [יחזקאל ט"ו פסוק מט] ובגמ' שבת הגי' ושלושה ויע"ש ברש"י. (לה) מן המבול ועד שנולד יצחק שצ"ב שנה וזה פרטן כו' עד את יצחק בנו ליתא בכת"א ובי"מ וכן ליתא בסדר עולם וזמא. (לו) וזה פרטן עיין בילקוט שם. (לז) אבינו יצחק היה כשנעקד. בכ"א ובי"מ ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים הללו מרובים כו' אבינו יצחק היה כשנעקד כו' בו בפרק מתה שרה כו' ובג"ל וכן הוא בשם הס"ע בילקוט בראשית ר' ק"א. (לח) בן ל"ז שנה. בו בפרק מתה שרה אותו הפרק נולדה רבקה נמצאת רבקה נשאת ליצחק בת ג' שנה כצ"ל. וכ"ה בפרקי דר"א פ' ל"א ובילקוט שם וכתנא דבי אליהו רבה פכ"ו ואליהו זמא פכ"ב וברש"י עה"ט שם ובראב"ן סי' קי"ה בשם הס"ע וכו' בכת"א וכת"י רס"ט. ועי'

כ"א) הימים הללו (לט) מרובים על של חברון (מ) שהיו עשרים וחמש שנה (*מ) והללו עשרים ושש שנה (מא) בו בפרק נולדה רבקה נמצא אבינו יצחק נשא את רבקה (*מא) בת י"ד שנה אבינו אברהם קבר את תרה אביו (מב) לפני מיתתה של שרה (מג) שתי שנים יעקב שמש את (מד) אבינו אברהם ט"ו שנה (מה) ואת שם חמשים שנה נמצאת אומר אבינו יעקב שמש את שם נ' שנה שם שמש את מתושלח ז"ח שנה ומתושלח שמש אדם הראשון רמ"ג שנה נמצאת אומר ארבעה (מו) מתוך כ"ב דורות ושבעה בני אדם

הערות ותקונים

ועי' תוס' בימות ס"א ע"א ד"ה וכן ובסדר עולם תניא בהדיא שהיתה בת ג' שנים כשנעקד על גבי המזבח היה בן ל"ו שנה ובו בפרק נולדה רבקה כו' ובתוס' הרא"ש ביבמות שם ובסדר עולם תניא דלא היתה אלא בת ג' והגיה הרב ר' שמואל מאוספיניא בת י"ד כו' ומיהו לא יתכן להגיה כלל דהכי מיתניא התם בס"ע יצחק אבינו כשנעקד על גבי המזבח היה בן ל"ז ובאותו הפרק נולדה רבקה וכתוב ויהי יצחק וגו' עכ"ל וכן הביא מהס"ע המאור עינים פרק י"ט. והגר"א בפ"י להסדר עולם כאן כתב שנוסחא משוכשת נזדמנה לבעלי התוס' ביבמות שם והגיה הגר"א תחת ל"ז שנה: כ"ו שנה. וזנה אף כי בהגהת הגר"א מצינו בבראשית רבה פ' נ"ו בנ"א וביסוד עולם מאמר ד' פרק י"ח דף ל"ג ד' ברלן מובא מהרמ"א ביוחסין צד קע"ו ד' ווארשוי; אולם לדעתי הגי' הישנה ל"ז עקרית שכן גרסו רוב מהקדמונים בהס"ע. וראיה גדולה לזה עוד מפרקי דר"א פרק ל"ד והובא בילקוט בראשית ר' ק"ט ר' יוסי אומר שלש שנים עשה יצחק מתאבל על אמו שרה לאחר ג' שנים לקח את רבקה ושכח אבל אמו. ומ"ש אמר ר' יוסי כוונ' להס"ע כאן. אמנם בקדמוניות היהודים ליוסף הכהן ספר ראשון פ"ג בתב ויצחק היה אז בן עשרים וחמש שנים. (לט) מרובים על של חברון. עי' ליקוט ר' צ"ח שמביא הס"ע וחסר שם הציון לס"ע. וז"ל רש"י בפ"י עה"ל [בראשית כ"ב א'] שהיה בן ע"ה שנה היה בצאתו מחרן כו' וכאן כתוב ימים רבים מרובים על הראשונים ולא בא הכתוב לסתום אלא לפרש ואם היו מרובים עליהם שתיים שנה כו' הרי כ"ו שנה מיד יצא משם וחזר לחברון ואותה שנה קדמה כו' כך שנויה בסדר עולם עכ"ל ומ"ש רש"י בשם הס"ע יצא משם וחזר לחברון ליתא בנוסחתנו כאן. (מ) שהיו כ"ה שנה. בכ"א: וכמה הן של חברון כ"ה שנה. (*מ) והללו עשרים ושש שנה. וכן הוא בספר הישר וירבו הימים והיו כ"ו שנים. ובילקוט שם הגי' שבחברון עשה כ"ה שנה ובגדר עשה כ"ו שנה. (מא) בו בפרק נולדה רבקה. בכ"מ ליתא. ונראה שחסר זה שם. ובחזקוני פ' תולדות ובתוס' עה"ל ובמגלת יהודה שם הביאו מהסדר עולם כוה"ל: כשחזר אברהם חוץ העקדה נתבשר שנוולדה רבקה ופי' שנתבשר שנוולדה כבר כשנעברו י"א שנה עכ"ל ולפי נוסחתנו בו בפרק נולדה רבקה אי אפשר לפרש כן כמ"ש לעיל. (*מא) בת י"ד שנה. צ"ל בת ג' שנה כמ"ש לעיל. ובכ"מ בת י"ד שנה וזה טעות המעתיק כי למעלה שם כתוב יצחק היה בשעה שנעקד בן ל"ז שנה. ובילקוט דפוס סאלוניקי הגי' בת ר' שנה וכן הוא בכ"י אחר. ובכ"י אחר הגי' בת שלש שנים. (מב) לפני מיתתה של שרה. בכ"א אמנו שרה. (מג) שתי שנים. עי' ב"ר פ' נ"ח וילקוט ר' ק"ב ופרקי דר"א פ' ר"ב בשם ר' יוסי. (מד) אבינו אברהם ט"ו שנה. כי אברהם בן מאה שנה בתולד לו את יצחק ויצחק בן ששים בלדת אותם וכל ימי אברהם היו קע"ה שנים. חסר מהם ק"ם נשארו ט"ו. ובספר היובלים פ' י"ט ויאהב אברהם את יעקב וע"ש הברכה שברך אברהם את יעקב. (מה) ואת שם חמשים שנה. כצ"ל וכן בכ"א וב"מ. אולם בילקוט בראשית ר' מ"ב וד' ק"מ מביא מהסדר עולם נמצאת אומר שמש יעקב את שם נ"ח שנה וכן הוא בדפוס סאלוניקי וזה טעות הדפוס, ועי' ברשב"ם ב"ב קכ"א ע"ב שהביא ג"כ הס"ע בטעות, וברש"י מוטה' סע"א ד"ה יתומה ומ"ש דשמש לאו דוקא דהא ביום שנוולדו לא שמשו. (מו) מתוך כ"ב דורות. בכ"מ נמצאת אהא אומר ד' אנשים מתוך כ"ב דורות שהן שבעה

סדר עולם רבה פרק א

(מו) שקפלו את (מח) העולם כלו ואלו הן (מט) אדם הראשון ומתושלה ושם (נ) ויעקב ועמרם (נא) ואחיה השילוני (נב) ואליהו (נג) ועדיין הוא קיים:

הערות ותקונים

שבעה כו' ועי' באבות דר"ג נוסחא ב' פרק ל"ח, ובילקוט בדפוס וויניציאה ובר' שאלוניקי הגי' ת"ב דורות, וגי' ב"ב דורות הנכונה כי מאדם עד אברהם עשרים דורות ויצחק ויעקב הרי כ"ב דורות. (מו) שקפלו את העולם. ב"ב קב"א ע"ב מובא הברייתא בשם תנו רבנן וז"ל הרשב"ם שם תנו רבנן שבעה קפלו כו' ברייתא הוא בסדר עולם ומשום דמיירי בכלב ויהושע לקמיה נקט לה עכ"ל ובאדר"ג שם מביא המאמר באיזה שינויים, ובפרקא דרבינו הקדוש סי' כ"ג מעתיק הס"ע שבעה שכפלו את העולם כו' ע"ש, וכ"ה בהשובות הגי' סי' רפ"ה [ברלון תרמ"ה] אבל בס"ב מאבות דר"ג הנדפס בס' גות שלום הגי' שקפלו. (מח) העולם כלו. בבי"א קפלו את כל העולם כלו וראו זה את זה ולמדו תורה זה מזה, ונראה שכן היה בהס"ע לפני הרשב"ם שם שכ' ובא להודיענו שאלו שבעה מתוך שצדקים היו ועסקו בתורה חיו כל כך ע"כ. (מט) אדם הראשון. בגמ' ב"ב שם אדם ראה מתושלה מתושלה ראה כו' וכן בילקוט במדבר ר' תשמ"ד ובלקח טוב ואי' ו' ט"ז בשם הס"ע; והרשב"ם שם כתב והאי תנא דס"ע לא ס"ל הנוך זה מטטרון דהוה ליה למימר שנים קפלו את כל העולם דהאי תנא דס"ע הוא וס"ל דהאי ואינגו כי לקח אותו היינו שמת בחצי ימיו כו' ע"כ וזה כדעת ר' יוסי בן חלפתא שהשיב להמטרוניא אלו נאמר ויתחלך את האלהים ושחק הייתי אמר כדברך כו' עי' בראשית רבה פ' כ"ה. (נ) ויעקב ועמרם. עי' ברשב"ם ב"ב שם ועמרם ראה את יעקב יום אחד לכל השמות, אולם לנוס' בתי"א שלמדו תורה זה מזה בוראי ראה אותו זמן יותר, ובתשובות הגאונים שם גורס בשלמא עמרם ראה את יעקב דהא אתיליד במצרים וחוה יעקב י"ז שנה תתם אלא אחיה השילוני ראה את עמרם היכי משכחת לה ועמרם וכו'. הכין היא שמענתא מן סאבי דילנא והכין מפרשין לה רבנן כו' עכ"ל מזה נראה שגורסת הגאונים בגמ' ב"ב שם משונה משלפנינו, ובאבות דר"ג שם מביא הגי' יעקב ראה את סרח, סרח ראתה את אחיה, וגירסתנו נכונה ביותר, ועי' בתוס' ב"ב שם ד"ה שבעה וסבר נמי האי תנא דסרח בת אשר איננה היה לעולם עכ"ל ועי' לקמן בפרק ט' הערה כ' שמפורש שרעת הס"ע כמ"ש בתוס'. (נא) אחיה השילוני ואליהו. אחיה ראה את עמרם ואליהו ראה את אחיה גמרא [רשב"ם שם] והרמב"ם בהקדמה ליד החזקה כתב אחיה השילוני מיוצאי מצרים היה וקטן בימי משה והוא קבל מדוד וכו' ואליהו קבל מאחיה ועי' בהשגות הראב"ד שם והראב"ע בפ' ויגש כתב וכו' אחיה חי כך וכך שנים דרך אגדה או דברי יחיד, ובאהל יוסף פי' מה שאיתא בס"ע הוא דברי אגדה או דברי יחיד וסתם ס"ע ר' יוסי וא"ת הלא ר' יוסי נמוקו עמו? יש להשיב כו' ע"כ. (נב) ואליהו, וברשב"ם שם והאי תנא לא ס"ל זה פנחס זה אליהו דאי ס"ל לימא משה ראה את עמרם ופנחס ראה את משה ולא איצטרך לאחיה כלל ע"כ, ובכ"י אחר בשם ר' משה הדרשן פנחס אינו אליהו שכן מצינו בס"ע שבעה קפלו את העולם כו' ואליהו ראה את אחיה השילוני היה לו לומר אליהו ראה את אהרן, אך כשהוא דוחק לומר אליהו ראה את אחיה השילוני כו' [מאמר ר' משה הדרשן צד 34 לירידי הרב הגדול ר' אברהם עפשטיין ג"ל]. ולקמן בס"ע פרק ב' מונה הס"ע בין המ"ת נביאים פנחס ואליהו לשנים, ור' יוסי סתם הס"ע לשיטתו בירושלמי מגילה פרק א' ה"ו ר' יוסי כד הוה בעי למקתה לר' אלעזר כו' יוסי בריה הוה אמר ליה ופנחס בן אלעזר נגיד היה עליהם לפני ה' עמו בימי זמרי מיחה ובימי פלגש בגבעה לא מיחה ועי' בקרבן עדה. (נג) ועדיין הוא קיים עי' לקמן פרק י"ז ובהערה י"ד. ובאבות דר"ג שם הגי' ואליהו חי ועדיין ע"כ שיבוא משיח, ובילקוט שם ועדיין אליהו קיים, ובאבדר"ג בנות שלום הגי' יעקב ראה את שרה, שרה ראתה אחיה השילוני, אחיה השילוני ראה אליהו וז"ל אליהו חי עד שיבוא משיח, ועי' לעיל בהערה נ'.

ובפסיקתא

פרק ב

אבינו יעקב היה בשעה שנתברך (א) בן ס"ג שנה בו כפרק מת ישמעאל שנאמר וירא עשו כי ברך יצחק וגו' וישמע יעקב אל אביו וגו' וירא עשו כי רעות וגו' וילך עשו אל ישמעאל וגו' [בראשית כח] (ב) שאין תלמוד לומר אחות נביות ומה תלמוד לומר אחות נביות. (ג) מלמד שקדשה ישמעאל ומת והשיאה לעשו נביות אחיה. עשה אבינו יעקב בארץ ישראל (ד) י"ד שנה (ה) מוטמן ומשמש את עבר (ו) ועבר מת אחר ירדתו של יעקב אבינו לארם נהרים שתי שנים יצא משם ובא לו לארם נהרים, נמצא עומד על הכאר בן ע"ז שנה, וב' שנה עשה בבית לבן ז' (ז) עד שלא נשא את האמהות (ח) וז' משנשא את האמהות ושש שנים (ט) אחר שנולדו י"א שבטים ודינה נמצאו כל השבטים (י) נולדו בז' שנים (יא) חוץ מכנימון כל אחד ואחד (יב) לז'

הערות ותקונים

ובפסיקתא שור או כשב דף ע"ו ר' יהודה אומר אם יאמר לך כו' כבר היה אליהו שלא חטא הוא חי וקיים לעולם:

(א) בן ס"ג שנה. מגילה י"ז ע"א תניא היה יעקב אבינו בשעה שנתברך כו' וכוונתו לכו"ש תניא להס"ע. ולא התעורר רש"י שם שהמקור מס"ע ועי' ילקוט בראשית ר' ק"י שהביא הגמ' במגילה כקצור לשון והס"ע לא זכר. ובפרקי דר"א פרק ל"ה בן ע"ז שנה היה יעקב בצאתו מבית אביו. וכן כתב היהודי דימטריוס בספרו. ובספר היובלים פ' כ"ה כתוב אחרי כן דבר יעקב את רבקה אמו ויאמר אליה ראי נא אמי בן תשעה ושבעים אנכי היום ולא אדע אשה וע"ש. (ב) שאין ת"ל אחות נביות, בכ"א ליתא ובגמ' מגילה שם ממשמע שנאמר בת ישמעאל אינו יודע שהיא אחות נביות. (ג) מלמד שקדשה ישמעאל ומת. בכ"א וב"מ מלמד שקדשה עשו בימי ישמעאל ולקחה בימי נביות אחיה. (ד) י"ד שנה. במגילה שם דתניא היה יעקב בבית עבר י"ד שנים והמקור מוכן. ובכ"א וב"מ אבינו יעקב עשה בארץ כנען לאחר שברכו אביו י"ד שנה. ועי' כבראשית רבה פס"ח שמוכא כ"ז בשם חזקיה אמר. ונמצא כמה פעמים במדרשים מאמרי הס"ע על שם חזקיה רבו של ר' יוחנן. (ה) מוטמן ומשמש את עבר. במגילה שם מוטמן בבית עבר ובכ"א משמש בבית עבר ובכ"מ ובכ"ל פארמא שלמד לפני עבר (ו) ועבר מת אחר ירדתו. בכת"ל נמצא שמת עבר ועי' בפירוש"ל במגילה שם. וכן הוא בספר הישר בפ' ויצא. (ז) עד שלא נשא את האמהות. בכ"מ מוסף ונמצא בשעת הופתו בן פ"ד שנה. (ח) וז' משנשא את האמהות. בכ"א וב"מ ושבע מאחר שנולדו אחד עשר שבטים ודינה. ובספר סדר החכמים מביא גי' ב"ל י"ד על האמהות ז' שנים על הצאן. (ט) אחר שנולדו. בכ"ל מאחר שנולדו. (י) נולדו בז' שנים. בכ"א נמצאו כל השבטים ודינה נולדים לשבע שנים. ופי' בתוך הז' שנים משנשא את האמהות ואח"כ שהה עוד שש שנים בשכר צאנו וזה מוכח מס"ש ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף וגו' ועברו אח"כ שש שנים בצאנו והתחילה לאה להוליד אחר ז' שני עבודה הראשונות ובשבע שנים השניים נולדו כלם. ורב חכם אחד כתב בהשחר תרל"ז ח"ד שיש כאן כדברי הס"ע טעות גמור. ולא הבין מ"ש כאן בפשטיות. ועי' בילקוט בראשית ר' ע"ח שהביא מתנא דבי אליהו צא ולמד מרחל שהיתה עקרה י"ד שנים ועי' ביות רענן שם, וכן שנה בזה השלשלת הקבלה ד' ה' רפוס ואלקאווע שכ' ואחר הריש ימים שנכנס בבית לבן לקח לאשה רחל ולאה. ובקדמוניות היהודים ליוסף הבין פרק י"ט כתב אתן לך גם אותה אחיה אשר תעבוד עמדי עוד שבע שנים אחרות וע"כ. (יא) חוץ מכנימון בכת"ל ליתא וכן הבננו. (יב) לז' חרשים. ובכ"ל מובא בס' סדר החכמים הגי' לשבעה שבעה. וס"ל שכלם נולדו זה אחרי זה. ובעת לדת בלהה וזלפת עמדו

סדר עולם רבה פרק ב

חדשים (יג) יצא מארם נהרים ובה לסכות ועשה שם שמונה עשר
חדשים שנאמר (יד) ויעקב נסע סכתה וגו' [שם ל"ג] (טו) יצא
מסכות ובה לו (טז) לבית אל ועשה שם (יז) ששה חדשים (יח) מקרוב
למוקם יצא משם ונולד לו בנימין (יט) ומתה רחל (כ) ובו בפרק מתה

הערות ותקונים

עמדו מלדת וכן בחזקוני פ' ויצא תנן התם בסדר עולם י"א שבטים ודינה כלם נולדו
ב' שנים כל אחד ואחד לז' חדשים פי' לכל אחד ואחד ששה חדשים לעיבור כו'
והראב"ע בפ' ויצא כתב והנה נולדו ליעקב י"ב בנים בשבע שנים וכאשר ספרו הקדמונים
מצאו בני ששה חדשים וימים במספר והעיר ע"ז באהל יוסף פי' בסדר עולם כתוב שכל
אחד ואחד לששה חדשים נולד, ולפנינו בס"ע ליתא זה. ובפרקי דר"א פרק ל"ו ר"א
אומר מז' חדשים ילדה את בניה ולשבע שנים נולדו ליעקב ונראה שדעתו דבני
כלה זולפה נולדו לט' וחולק על הס"ע ועי' בפ"י הגר"ל שם וכן דעת הלחק טוב
בראשית ל' י"ד שלא נולדו זאה"ו. ובמדרש תרשא [בית המדרש הלך ג] הובא בילקוט
שמות ר' קס"ב ובבבאי שם מפרש כל אחד מהשבטים באיזו חודש נולד ובאיזו יום ומשמע
שנולד כל אחד מהן בשנה אחרת לגמרי וזה שלא כהס"ע ופרקי דר"א ועי' מה שהעיר
דרב ר"א עפשטיין במקדמוניות היהודים. וראיתי בספר פרי תבואה דף י"ג להר"י שוארץ
ז"ל שב' מצאתי בילקוט ריש פרשת שמות בפסוק יומת יוסף וכל אחיו סדר תולדות
השבטים בשם סדר עולם וכאמת אין בספרי סדר עולם שלנו ע"ל הר"י. ונדפוסים
השנים בילקוט נרשם ע"ז המאמר סדר עולם. (יג) יצא מארם נהרים ובה לסכות.
מגילה שם דתניא יצא מארם נהרים והמקור מכאן. ובילקוט בראשית ר' קל"ח מביא
הס"ע וחסר שם הצינן להס"ע. ובב"ד פ' ע"ח ויעקב נסע סכתה כמה שנים עשה איניו
יעקב בסכות ר' אבא אומר י"ח חודש. וזה מהס"ע כאן. ובמחזור ויטרי ע"ד 550
ובסדר עולם הלך לסכות ועשה שם שנה ומחצה ע"ל. (יד) ויעקב נסע סכתה וגו'
פי' מרדכיב סכתה היינו קיץ ולמקנהו עשה סכת היינו קיץ ויבן לו בית הינו חורף
הרי י"ח חדשים [רש"י בפ"י עה"ת שם] ודחק הוא דהא סכתה דרישא לקרא הוא שם
העיר, וכן נראה ממאמרם בא לו לסכות, אולם רש"י במגילה שם פי' ויבן לו בית
בימי החורף ועשה סכות ב' פעמים שני ימות קיץ הרי י"ח חדשים ע"כ. (טז) יצא
מסכות ובה לו. בכ"א ליתא. ובכ"מ מסכות בא לבית אל. וגו' כ"א הנכונה
כי בקרא [בראשית ל"ג] [יח] כתוב ויבא יעקב שלם עיר שבם וגו' וע"ש במפרשים.
ואח"כ אמר לו ה' קום עלה בית אל. [שם ל"ד ל"ח]. (טז) לבית אל. בכ"מ בית אל
מלה אחת וכן להלן עשה שם ו' חדשים בית אל ג"כ נלה אחת וכן בכל הס"ע שתרגם
ממנו גענעבראר כתוב ביתאל במלה אחת ועי' מס' סופרים פרק ה' אלו שמות
הנתלקין כו' ר' יוסי אומר אין נתלקין, ועי' מ"ש הרב הגדול ר' אברהם דר' ברלינער
נ"י בהמבוא לס' תרגום אונקלוס ע"ד 144. (יז) ששה חדשים. בבראשית רבה שם
ז"ב בריכה בשם ר' לוי אומר כל אותן חדשים שעשה כבית אל היה מכבד כו' וזה לא
נוכח מקרא אלא כך היה להם בקבלה מאבותיהם וכן פי' רש"י עה"ת שם ועי' בפ"י
המוחם לרש"י אבות א"ב וכו' שם שגנעלמו מהם דס"ע כאן. (יח) מקרוב למוקם.
בגמ' מגילה שם והקריב זבחים ובילקוט שם מקריב עולות וזבחים, ובכ"א מקריב
עולות, ובכ"מ והקריב זבחים שם עישר את בניו. וזה כמ"ש בכ"מ פי' ע' בשם ר'
מאיר ובפרקי דר"א פ' ל"ו בשם ר' ישמעאל ובתרגום המוחם ליונתן ב"ע בראשית ל"ב
כ"ה אולם שם איתא שזה היה מיד אחרי עברו את מעבר יבוק אכן בספר חובבים
פ"ב מפורש כדעת הס"ע שהיה זה בבית אל ועי' בפ"י הרשב"ע בראשית כ"ה י"ח.
(יט) ומתה רחל. בכ"מ וילקוט ד' סאלוניקי מתה רחל בדרך. (כ) בו בפרק מתה רבקה
וברורה. וכן הוא בילקוט ר' קל"ח ובכ"א וכ"מ זה מסכים למאמר ר' שמואל ב"ר
נחמני בשם ר' יונתן בבראשית רבה פ' פ"א ועוד בכ"מ ע"פ אלון כבות שתי כביות
כבו, אמנם בהברה שהוספה היא בס"ע כאן מב"ר הג"ל כי כל הראשונים שהבאנו לעיל
בפרק א' הערה ל"ח הביאו זה הדרש מבראשית רבה ואם היה לפנינו כאן בס"ע אז

רבקה ודבורה נמצאת רחל מתה (כא) בת ל"ו שנה ולאח לא עברה על (כב) מ"ד שנה נמצאו רחל ולאח נישאו (כג) בנות כ"ב כ"ב (כד) שהיו תאומות בא לו אצל יצחק (כה) ושמשו כ"ב שנה (כו) ויוסף שמשו מ' שנים (כז) אלה תולדות יעקב יוסף בן שבע עשרה שנה וגו' [שם ל"ז] (כח) ובו בפרק מתה לאה ירד יוסף למצרים ועשה בבית פוטיפר (כט) י"ב חדשים שנאמר והי מאז הפקיד אתו וגו' [שם ל"ט] (ל) בבית מפני החמה ובשרה מפני הציונה ועשה בבית האמורים (לא) י"ב שנה (לב) ענו בכבל רגלו וגו' עד עת בוא דברו וגו' [תהלים ק"ח] בשנת ל' שנה (לג) יצא מבית האמורים שנאמר ויוסף בן שלשים שנה בעמדו וגו' [שם מ"א] (לד) בו בפרק מת יצחק ושבע שני השבע (לה) ושתים שני הרעב נמצא יוסף כשירדו

הערות ותקונים

לא היה שום מקום לכל דבריהם שם. וז"ל הראב"ן סי' ק"ה תנא דספרי פליג אתנא דס"ע ואית ליה כו' אי נמי סבירא ליה דנולדה בעקידה ולית ליה ותמת דבורה ורבקה וחיה אחרי זאת י' שנים וקבלה היה בן בידו עכ"ל הרי מפורש שלא היה כל זה בהס"ע לפני הראב"ן ג"כ. ולדעתי נראה שצ"ל כאן בו בפרק מתה דבורה ועיין בספר הישר והיו חיי רבקה מאת שנה ושלשים שנה ושלש שנים ועי' מ"ש בכמבוא שלי ב"ד 41. (כא) בת ל"ו שנה. ילקוט שם ומדרש תדשא צד י"ז אבל בספר הישר והיו מי רחל חמש שנים וארבעים שנה ותמת. (כב) מ"ד שנה. עי' ילקוט ומדרש תדשא שם. וגענעבראר העתיק מ"ו שנה. ומתמקרא לא ידענו זה רק שהיה להם בקבלה. (כג) כ"ב כ"ב צ"ל בנות כ"א שהרי י"ד שנה היה מוטמן וז' שעבד הרי כ"א ובכ"י בס' סדר החכמים לא נשאו עד כ"ב. (כד) שהיו תאומות. בילקוט דפוס סאלוניקי וכי"א ליתא ועי' ב"ב קכ"ג ע"א אמרה ליה אית לי אחתא דקשישא מינאי. ובחזקוני פ' ויצא וי"א לאה ורחל משתי נשים היו. (כה) ושמשו כ"ב. צ"ל כ"א שנה כי קמ"ט שנה היה יצחק כשבא יעקב וק"פ שנה היה בשמת הרי כ"א. ובכ"י רס"ט הגי' ב"ג. ובילקוט סאלוניקי בטעות נ"ב שנה. (כו) ויוסף שמשו מ' שנים. בילקוט ליתא ועי' בז"ר שם וכן בכ"י אחד ליתא. ובנתחומא מקץ אות י"ג צרת יצחק אביו שמת עשר שנים אחד מכירתו של יוסף. (כז) אלה תולדות יעקב. בכי"א שנאמר אלה תולדות וגו'. (כח) בו בפרק מתה לאה. בילקוט שם כתיב עשה עמי אות למובה ויראו שונאי ויבושו וגו' ונחמתני בברכת אבלים. ונראה שהיה זה לפניו בהס"ע כאן ולפנינו חסר ואולי צ"ל שם הציון לז"ר פ' ל"ז ובשוח"ט שם, שזה מאמר ר' אחא בשם ר' יונתן שם. ובילקוט עם ברית אברהם הגי' בו בפרק מתה רחל כתיב עשה עמי אות למובה ויראו שונאי ויבושו כי אתה עזרתני ויסעו ויהי חתת אלהים ונחמתני בברכת אבלים. וכן הוא בילקוט דפוס סאלוניקי. (כט) י"ב חדשים. כצ"ל ובילקוט ר' קמ"ו מביא הס"ע בטעות וכן ברבה פ' פ"ו הגי' ג"כ משוכשת. ובס' הויבולים פ' ל"ט כתוב ותבקשוהו שנה תמימה וימאן כו' מזה נראה שגם דעתו שיעשה שם י"ב חדשים. (ל) בבית מפני החמה. בכי"א וכי"מ מהו בבית ובשרה בבית מפני החמה ובשרה מפני הציונה וכן ברבה וילקוט שם ועי' בפירש"י שם. והג"א הגיה בבית מפני הציונה ובשרה מפני החמה וכן הוא בשם הס"ע בתוס' עה"ת שם ובפ' היריד"א סוף פ' וישב. (לא) י"ב שנה. שמות רבה פ' ד' ילקוט שם ועי' פרקי דר"א פ' ל"ט ובנתחומא פ' מקץ ויוסף הבהו [2, 5, 4]. יאמר שישב בבית האמורים שתי שנים. ודימטריוס יאמר י"ג שנה. (לב) ענו בכבל רגלו וגו'. בכי"א וכי"מ שנאמר ענו בכבל וגו'. (לג) יצא מבית האמורים שנאמר ויוסף וגו'. בכי"א וכי"מ בשנת שלשים יצא מבית האמורים נמצא יוסף על בימה בן שלשים שנה שנאמר ויוסף וגו'. (לד) בו בפרק מת יצחק. שנה קודם לכן. (לה) ושתים שני הרעב. בכי"א וכי"מ ובילקוט ושתים שני הרעב נמצא יוסף פירש מאביו כו' כשירדו למצרים היה יוסף בן ארבעים שנה

סדר עולם רבה פרק ב

אבותינו למצרים בן ל"ט שנה ולוי בן מ"ד שנה נמצא שפירש יוסף מיעקב אביו (לז) שלא שמשו כ"ב שנה (לז) בתוך אלו השנים נשא יהודה את בת שוע שנאמר ויהי בעת ההיא וירד יהודה וגו' וירא שם יהודה וגו' [שם ל"ח] שנה אחת לעיבורו של ער (לח) הגדיל ער ז' שנים ונשא אשה הרי שמנה (למ) שנה אחת לער (מ) שנה אחת לאונן (מא) שייכם שנה אחת (מב) לשכי אלמנה בית אביך (מג) שנה אחת לוירבו הימים ותמת בת שוע שנה אחת לעבורו של פריץ הגדיל פריץ ז' שנים ונשא אשה (מד) הרי י"ח (מה) שנה אחת להצרון שנה אחת לחמול (*מה) וחצרון וחמול ירדו עמו למצרים. כיוצא בו אתה

הערות ותקונים

שנה. וחידיש שלא נזכר בהס"ע כאן ממאמר ר' יוסי בתוספתא מטה פ"ר יוסי אומר כיון שמת יעקב חזר הרעב ליושנו כו'. (לז) שלא שמשו כ"ב שנה. בכ"א וכי"מ נמצא יוסף פירש מאביו שלא ראהו עשרים ושתים שנה כשם שפירש יעקב מאביו שלא ראהו עשרים ושתים שנה. וכן צריך להיות כאן. ובמגילה י"ז ע"א דתניא נמצא יוסף שפירש מאביו כ"ב שנה כשם שפירש יעקב אביו מאביו וכווננו במ"ש דתניא להס"ע כאן ועי' במבוא שלי. (לז) בתוך אלו השנים נשא יהודה. ודראב"ע בפ' חולק על הס"ע ומפרש בעת ההיא קודם המכרו. וכן דעת ר"ש בלקח טוב ובתוס' עה"ל שם. אבל בספר הישר סופר ג"כ שבשנת מכירת יוסף לקח יהודה את אשתו ובכ"ל אחד חסר המלות, בתוך אלו השנים" ואולי חסר כאן בס"ע מ"ש בסנהדרין ק"ב ע"א תנא משום ר' יוסי עת היא מוזמן לפורענות ויהי בעת ההיא וירד יהודה מאת אחיו וגו'. (לח) הגדיל ער ז' שנים ונשא אשה. בסנהדרין ס"ט ע"ב הכל מודים בכך תשע שביאתו ביאה פחות מכן שמונה שנים שאין ביאתו ביאה לא נחלקו אלא בכן שמונה שב"ש סברי גמרינן מדורות הראשונים וב"ה סברי לא גמרינן ודחקו שם למצוא ראייה לזה מהכתובים ולא זכרו מהס"ע כאן. וכן בירושלמי יבמות פ"ה ה"ח וקדושין פ"ה ח"ב ר' יהודה ב"ר פזי בשם ר' יהושע בן לוי מאחו למד ר' יוסי ב"ר דמי אחא הוריד בן תשע ודרין בן שש וכלב בן עשר ע"ב וג"כ לא זכרו מהס"ע ועי' בפ' על דברי הימים לאחד מתלמידי רס"ג צד י"א: ואם רבותינו אמרוהו היו למדין מפרץ אבי הצרון כדאיתא בסדר עולם פ"ב כו' ע"כ. (לט) שנה אחת לער. בילקוט ר' קמ"ה מתיקת כל המאמר מס"ע ובכ"א וכי"מ ליתא ושנה אחת לער וכן הגבון. (מ) שנה אחת לאונן. בכי"מ עשה רעה ומת והיו תשע שנה. ובשלשלת הקבלה דף ז' ד"ה הובא בסה"ל ערך ד"א רכ"ו ער ואונן היו בני ג' שנים כשהולידו כנראה מסדר עולם. ואולי ט"ס וצ"ל ז' שנים. ועתה ראיתי בספר חסידים הוצאת הח' מקיצי נרדמים ברלין תרנ"א צד 21 וכן מצינו בער ואונן שלא היו אלא בני ח' שנים כשנשאו תמר כדאמרינן בסדר עולם כו' עכ"ל. (מא) שייכם. בילקוט וכי"א ליתא ועי' במבוא שלי. (מב) לשכי אלמנה בית אביך. בילקוט שם ובתי"א שנה אחת לשלה שנה אחת לשכי אלמנה הרי אביך וכ"ה בחזקוני פ' וישב בשם הס"ע ובאזהרת כתבי יד. (מג) שנה אחת לוירבו הימים עי' בראשית רבה פ' פ"ב וירבו הימים י"ב חדש ובכ"ל שנה אחת וירבו הימים. (מד) הרי י"ח. הגר"א והג' יעב"ץ בפ' הגידו הרי כ' ובמבאר בראשית ל"ח א' כתב הגאון מוה" יעב"ץ ז"ל מגיה בס"ע בפירושו הרי כ' ונכון הוא לפי החשבון ע"כ ולדעתי נראה שצ"ל הגדיל פריץ ז' שנים הרי ח' והמדפיסים טעו ולקחו אות י' מתיבת הרי ועשו י"ח ועי"ז הטעו את הגאונים הג"ל. ואח"כ ראיתי שכן הוא בילקוט שם ובכתי"א ועוד בכ"ל אחד וכן העתיק מאיר בתרגומו. וכן הוא בילקוט בד' הישנים וגם בילקוט עם כרית אברהם. ובעל שמן רענן על הילקוט שלא יד להגיה בחוקה כהגדת הגר"א. אבל ענינעבראר תרגם י"ח. ובחזקוני שם הביא מהס"ע בגי' משובשת. (מה) שנה אחת להצרון. עי' בילקוט שם ובז"ר שם. (*מה) וחצרון וחמול. בילקוט סאלוניקי

סדר עולם רבה פרק ב

ז

אומר (מו) הן הוליד את לוט (מו) כמה גדול אברהם משרה עשר שנים שנאמר ויאמר בלבו הלכן מאה שנה יולד ואם שרה הבת תשעים שנה תלד [שם י"ז] (מוח) כמה אברהם גדול מנחור שנה כמה נחור גדול מהרן ו' שנה. (מט) הגדיל הן ו' שנה ונשא אשה הרי ח' (ג) שנה אחת ללוט שנה אחת (נא) ליסכה שהיא שרה ולמה נקרא שמה יסכה (גב) שהכל סוכין בה שנאמר ויהללו אותה אל פרעה [שם י"ב] ד"א יסכה (נג) שהיתה סוכה (נד) בנבואה שנאמר כל אשר תאמר אליך שרה וגו' [שם כ"א] אבינו אברהם היה בשעה שנימול בן תשעים ותשע שנה בהמלו וגו' [שם י"ז] ומת בן קע"ה שנים ושרה מתה בת קכ"ז שנים שנאמר ויהיו חיי שרה וגו' [שם כ"ג] יצחק מת בן ק"פ שנה ויעקב מת בן קמ"ז שנאמר ויהי ימי יעקב שני חייו וגו' [שם מ"ז]:

פרק ג

נאמר לאברהם אבינו בין הבתרים ידע תדע כי גר יהיה זרעך וגו' [בראשית ט"ז] (א) ואי זה זרע זה יצחק שנאמר כי ביצחק יקרא לך זרע [שם כ"א] וביצחק הוא אומר ויצחק בן ששים שנה בלדת אותם [שם כ"ח] ואבינו יעקב אמר לפרעה ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה וגו' [שם מ"ו] הרי ק"ן (ב) נשתירו שם ר"י שנים

הערות ותקונים

סאלוניקי ליתא. (מו) הן הוליד את לוט. צ"ל בתרח ויולד את אברם וגו' [שם י"א]. (מוז) אברהם משרה. בכי"א וכי"מ ורס"ט כמה אברהם גדול משרה עשר שנים שנאמר ויאמר בלבו הלכן מאה שנה וגו' וכו' ברפוס ראשון מס"ע מנמוכה רע"ד וכן בסנהדרין ס"ט ע"ב. (מוח) כמה אברהם גדול מנחור שנה. בסנהדרין שם דתו זה דלמא אברהם זוטא דאחיו היה ודרך חכמתן קחשיב להו ובמדרש הלל [בית המדרש ח"ה צד ק"ז] אמר להם אברהם אחי גדול ממני וזה כחס"ע. ובמדרש במדבר רבה פ' ב' וזי אברהם היה בכור כו' ובספר הישר פ' נח וחרן היה בימים ההם אשר יולד אברם בן ל"ב שנה. וחולקים על חס"ע. (מט) הן ו' שנה. ועי' ירושלמי יבמות וקדושין שם ובבראשית רבה פ' ל"ט ופ' מ"ה. ובסנהדרין שם אשתכח כי אוילדה לשרה בתמני וע"ש ברש"א ובכתי"מ נשא אשה הן שבע והוליד בן ח'. והרב בעל מאור עינים פרק י"ד הביא מחס"ע הגדיל הן ח' שנה ונשא אשה. (ג) שנה אחת ללוט. צ"ל שנה אחת למלכה. וכן הוא בבראשית רבה שם ועי' ילקוט ר' תש"ו מילמדנו. (גא) ליסכה שהיא שרה. סנהדרין שם ומגילה י"ד ע"א בשם ר' יצחק ועי' שוחר טוב מומזר קי"ח. (גב) שהכל סוכין בה. בגמ' שם ובכתי"מ שהכל סוכין ביפיה. (נג) שהיתה סוכה. עי' לקמן פ' כ"א ופ' סוכה בל"א כמו צופה ורואה בלשון עברי. ועי' ויקרא רבה פ"א בערביא קורין לנביא סכיא. ובכתי"א שסכה ברוח הקודש כנביאים. (נד) בנבואה, שנאמר כי לא יירש בן האמה וגו' ונאמר לו כל אשר תאמר וגו' כן בכתי"א:

(א) ואי זה זרע זה יצחק. ובכתי"א ואי זה זה יצחק עי' בפרקי דר"א פ' מ"ח א"ל ר"א בן ערך לא אמר הקב"ה לאברהם אלא משעה שהיה לו זרע שנאמר כי גר יהיה זרעך וגו' ומשנולד יצחק ועד שיצאו ישראל ממצרים ח' שנה. ועי' בילקוט ר' ע"ן שהביא כל המאמר בשם חס"ע וברשב"ם ב"ב ק"כ ע"א ד"ה אשר: ובסדר עולם יליף מקרא נאמר לאברהם בכרית בין הבתרים כי גר וגו' כו' עכ"ל. (ב) נשתירו שם ר"י שנים

סדר עולם רבה פרק ג

סימן שנתו של איוב (ג) שבאותו פרק נולד (ד) שנאמר ויחי איוב אחרי זאת ק"מ שנה [איוב מ"ב] (ה) ואומר ויוסף ה' את כל אשר לאיוב למשנה [שם] נמצאת אומר כשירדו ישראל למצרים (ו) נולד איוב וכשעלו מת (ז) או יכול כל ד' מאות שנה היו ישראל במצרים והלא קהת מיוורדי מצרים היה וכתוב ושני חיי קהת קל"ג שנה [שמות ו] ושני חיי עמרם קל"ז שנה [שם] ופ' שנים של משה הרי ש"נ שנים אלא מה ת"ל ועבדום וענו אותם ת' שנה [בראשית ט"ו] (ח) ללמדך שכל זמן שזרעך בארץ לא להם ת' שנה ועבדום אלו ימי השעבוד וענו אותם אלו ימי העינוי וכלם ת' שנה. (ט) וימת יוסף וכל אחיו [שמות א'] יוסף מת בן ק"י שנה. אין לך בכל השבטים (י) שקצר ימים פחות מיוסף ואין לך בכל השבטים שהארוך ימים

הערות ותקונים

שנים. כן דעת ר"א בן עזריה בפרקי דר"א שם אבל ר"א בן ערך חולק עליו וע"ש ולפלא בעיני מודע לא זכר המסדר הסדר עולם מדרשת ר' יוסי שפתם הס"ע על הכתוב והמושים עלו בני ישראל ר' יוסי אומר והמושים לחמשה דורות עלו [מכילתא וילקוט שם] ובפרט לדעת ר' עקיבא בתוספתא עדות פ"א אע"פ שהימים והשעות כחוט השערה לפני המקום אינו מונה אלא דורות שנאמר קרא הדורות מראש ואע"פ שנאמר ועבדום וענו אותם נאמר דודו רביעי ישובו הנה וגו' ? ולדעת ר' יוסי במדרש תהלים מזמור צ' י"ז דור עשרים שנה ופ"י לחמשה דורות שמ"ש דודו רביעי ישוב הנה שארבעת דורות יהיו במצרים ודור חמישי בביאת הארץ ויעי' רש"י שם ובפ"י הרמב"ם והראב"ד לעדיות פ"ב משנה ט'. (ג) שבאותו פרק נולד. כבי"א וכ"מ באותו הפרק נולד. וברשב"ם שם ליתא לכל המאמר על אודות איוב. (ד) שנאמר ויחי איוב. כבי"א וילקוט ליתא למלת שנאמר. (ה) ואומר ויוסף ה' את כל אשר לאיוב למשנה. זה לראיה שאף שנתו הוכפלו כמ"ש רש"י בב"ב שם מדעת עצמו וסרה בזה תמיהת התוס' שם ד"ה אימא. (ו) נולד איוב. בירושלמי סוטה פ"ה ר' יוסי בן חלפתא אומר בירידתן למצרים היה איוב ובעלייתן מת. ובבראשית רבה פנ"ז ר' לוי בשם ר' יוסי ב"ד חלפתא אמר בירידתן למצרים נולד ובעלייתן מת. ובמ"ש ב"ש ר' יוסי בר חלפתא הכוונה להס"ע כאן. ובבבלי בב"ב ט"ו ע"א מובא הס"ע בלשון מתייבשה ימי שנתו של איוב משעה שנכנסו ישראל למצרים ועד שעה שיצאו אימא כמשעה שנכנסו ישראל למצרים ועד שעה שיצאו ופירש"י אימא כמשעה כו' ולעולם מעולה גולה היה עכ"ל. ולפי נוסחתנו אין מקום לתירוץ הגמרא אימא כמשעה שנכנסו שהלא מפורש לפנינו שבאותו פרק נולד וכשעלו מת. ומ"ש בבראשית רבה שם אתה מוצא עיקר שני של איוב כו' ובא שטן לקטרג וגירה אותו באיוב זה אינו מהס"ע רק מדבריו ר' לוי או מהמסדר המדרש. ועי' בילקוט בריש איוב מב"ר שמפורש שזה מאמר ר' לוי. ובאגרת התנאים ח"ב צד 180 הערה ז' כתב הרב הגדול ר' בנימין זאב דר. באכער נ"ל שסוף המאמר ובא שטן כו' חסר כאן בהס"ע. ובעיני נראה שהוספה היא. (ז) או יכול כל ד' מאות שנה כו'. פי' שאם גם נספור שנות כלם של קהת ועמרם ופ' שנים של משה לא יהיה יותר מש"ן שנה, וצריך להוציא מהן השנים שנבלעו בשנות אבותיהם ואם תמנה השנים הנותרות יצאו לך ר"י שנה. (ח) ללמדך שכל זמן שזרעך בארץ. בילקוט שם ורשב"ם ובבי"א וכ"מ ומה ת"ל וענו אותם ת' שנה כל זמן שזרעך בארץ לא להם. (ט) וימת יוסף וכל אחיו. כבי"א וכ"מ וימת יוסף בן מאה ועשר שנים [בראשית נ] אין לך קצר ימים כו' וכצ"ל. ועי' תוספתא סוטה פרק י' כל זמן שהיה יוסף קיים היו ישראל בנחת. (י) שקצר ימים פחות מיוסף. עי' ברכות ג"ה ע"א, סוטה י"ג בשם ר' חמא בר הנינא ופרקי דר"א פ' ל"ט לשיכך נתקצרו מחייו י' שנים. ובילקוט שמות ר' קס"ב מביא הס"ע ובלקח טוב וארא י' ט"ז הוא שאמרו רז"ל

סדר עולם רבה פרק ג

ה

(יא) יותר מלוי וכל זמן שהיה לוי קים לא נשתעבדו ישראל למצרים
(יב) שנאמר וימת יוסף וכל אחיו וגו' [שם] ומושמת לוי התחילו המצריים
לשעבדם מכאן אמרו אחד מן האחים שמת (יג) וידאגו כל האחים
אחד מן החבורה שמת תדאג כל החבורה. ובני ישראל פרו וישרצו
וגו' ויקם מלך חדש וגו' [שם] נמצא משמת לוי ועד שיצאו ישראל
מצרים (יד) קמ"ז שנה ואין השעבוד (טו) יותר על כן (טז) ולא
פחות (יז) מפ"ז שנים (יח) כשנותיה של מרים ולמה (יט) נקרא שמה
מרים על שם מירור. (כ) מכות מצרים י"ב חדשים שנאמר ויפץ העם
וגו' [שמות ה'] אימתי (כא) דרכו של תכן באייר והם יצאו בניסן
לקו המצריים עשר מכות (כב) כל י"ב חדש. (*כב) מכות איוב י"ב

הערות ותקונים

רז"ל בס"ע לא חי מכל השבטים יותר מלוי וכל ימי לוי לא נשתעבדו אבותינו כו'
ע"כ. ובסדר עולם זוטא ובילקוט שם מביא ממדרש תרשא באיזה זמן נולדו ומתו כל
השבטים. ואולי היה כל זה לפנינו בהס"ע כי בנוגע לקבלת אבות שאב הסע"ז רוב
דבריו רק מהסדר עולם. (יא) יותר מלוי. במדרש חיות פ' ד' פסוק כלך יפה מת לוי
בא לתן שררה ליהודה. וא"כ חולק על הס"ע בכאן כמו שהעיר הגר"ל. ובעל המדרש
הזה לקח הרבה מהס"ע בכ"מ. ובקבלת הראב"ד צד מ"ח [הוצאת ראב"ן] משמת יוסף
עד שעמדו במצרים נביאי השקר מבני אפרים וגלעד והטעו את ישראל ונהרגו ק"ה
שנה. ושערתו בהמבוא שלי עד ק"ל שהראב"ד לקח זה מהס"ע ולפנינו הנוס' קמיעה.
(יב) שנאמר וימת יוסף וכל אחיו. בילקוט שם ובכתי"א ובכ"מ שנאמר וימת יוסף וכל
אחיו וגו' ובני ישראל פרו וישרצו וגו' נמצא משמת לוי ועד שיצאו ישראל מצרים
קמ"ז שנה ועי' תנחומא שמות אות ד' ובתוספתא סוטה פרק י' נוס' כתי"ע כל זמן
שהיה יוסף קים היו ישראל בנחת משמת כו' וע"ש בהערות. (יג) ידאגו כל האחים.
בילקוט ובכ"מ ובכ"מ ורס"ט ליתא וזה מאמר ר' יוחנן בשבת ק"ה ע"ב ובמדרש רות פ'
ד' פסוק וימת אלימלך מאמר ר' יוחנן משום ר' שמעון בן יוחזק. ובגמ' שם אמרי
לה דמית קטן ואמרי לה דמית גדול ויע"ש ברש"י ובריתא שלנו כמ"ד דמית קטן.
(יד) קמ"ז שנה. צ"ל ק"ז שנה. ועי' שמות רבה פ' ב"ה ופרקי דר"א פרק מ"ה.
(טו) יותר על כן. עי' בילקוט. (טז) ולא פחות. הגר"א הגיה ואין העינו. ואינו מוכרח.
(יז) מפ"ז שנים. עי' במדרש חיות פסוק הנה הסתיו עבר ובתנחומא בא ס' ז' [הוצאת
ידידי הרב הגדול ר' שלמה באבער הי"ו] שמביאים הס"ע וגרסו אלו שמונים ושש שנים
שחוק השעבוד על ישראל משנולדה מרים, וזה כנגד הגדת הגר"א כאן. (יח) כשנותיה
של מרים. עי' במדרש שם. (יט) נקרא שמה מרים על שם מירור. בכ"מ על שם
המירור. ובילקוט שם כשנותיה של מרים שנקראת על שם המירור. ובמדרש חיות
שם ופסיקתא דר"ב פ' פ' פרשת תהודש דף ג' ע"א ופסיקתא רבתי פ' ט"ו ולמה נקרא
שמה מרים אר"י לשון מרור כמ"ד וימרו את חיהם. ונראה שמה שאמרו אר"י זה
ראשי תיבות אמר ר' יוסי והכוונה להס"ע כאן, כמנהג כל המדרשים לכנות מאמרי
הס"ע על שם ר' יוסי. וכאות אמת הגיה שם כחיות ולמה קרא לה מרים א"ר יצחק
לשון מירור ע"ש וימרו את חיהם, ולא דק. ובפסיקתא שם פ"א ראיתי עוד דוגמא
שהביאה כוס' פ"ג בס"ר ב"ב ר"ל בן הלפתא ועי' לקמן פרק כ"ז הערה ב'. (כ) מכות מצרים
י"ב חדשים. ערות פ"ג משנה י' אף הוא ר' עקיבא היה אומר חמשה דברים של י"ב
חדש. ופרש הראב"ר כלן מפורש הטעם שלהם בס"ע פרק שלישי עכ"ל. ובילקוט
שמעוני ישעיה ר' תקי"ד מביא כל המאמר בשם הס"ע וכן בילקוט המכריז על ישעיה
צד ק"ה ג"כ העתיק הס"ע, ושם הגי' משפט מצריים כו'. (כא) דרכו של תכן. צ"ל
של קש. וכן הוא בילקוט שמעוני דפוס סאלוניקי רפ"א. ועי' בילקוט המכריז שם
שגורפתו משובשת. (כב) כל י"ב חדש. בכ"מ לקו המצריים עשר מכות והקב"ה הוסיף
לקח מכות כל י"ב חדש וראה במבוא שלי צד 85. (*כב) מכות איוב י"ב חדשים.

סדר עולם רבה פרק ג

חדשים (כג) שנאמר כן הנחלתי לי ירחי שוא ולילות עמל מנו לי [איוב ו'] מה לילות למנוי שלהן אף ירחים למנוי שלהן. (כד) משפט נוג לעתיד לבוא י"ב חדש שנאמר וקץ עליו העיט (כה) וכפ' בהמת הארץ עליו תחרף [ישעיה י"ה] (כו) משפט רשעים בגיהנם י"ב חדש (כז) שנאמר והיה מדי חדש כהדשו וגוי' [שם ס"ו] [כז] רבי יוחנן בן נורי אומר (כה) מן הפסח (כט) ועד עצרת שנאמר ומדי (ל) שבת בשבתו וגוי' [שם] (לא) לאחר י"ב הודש (לב) פושעי ישראל שעברו (לג) על התורה ועל המצות נפשן בלה (לד) וגופן בלה והן נעשין

הערות ותקונים

עדיות שם. (כג) שנאמר כן הנחלתי. בילקוט וכו"א שכן הוא אומר הנחלתי. (כד) משפט נוג. וכן בכת"א ובכ"מ ובמתניא דבי מערבא [קאמברידז תרמ"ג] אבל בילקוט שם גוג ומנוג ועי' בתו"מ בעדיות שם. אולם בילקוט המכירי שם משפט גוג. (כה) וכל בהמת הארץ עליו תחרף. בהס"ע שתרנגם גענעבראר הנוס' בקרא ח'ת הארץ וכן הוא בשלשה כתבי יד. ולפנינו בקרא יעזבו יחדיו לעיט הרים ולבהמת הארץ וקץ עליו העיט וכל בהמת הארץ עליו תחרף. ועי' גזניוס שורש חיה. (כו) משפט רשעים בגיהנם י"ב חדש. עדיות שם. רה"ש י"ז. שבת ל' ע"א. (כז) והיה מדי חדש כהדשו. בשבת שם פירש"י שנאמר ואשם לא תכבה והיה מדי חדש כהדשו ומדי שבת בשבתו אף הנידונין בו במשמע ומה שכתות למינוי שלהן אף חדשים למינוי שלהן כו' הכי תני לה בסדר עולם עכ"ל וכפי שהביא רש"י מהס"ע מה שבתות למינוי שלהן אף חדשים למינוי שלהן בן הוא גם בילקוט שמעוני ישעיה שם בשם הס"ע, ובנוסחתנו ליתא וכן בילקוט המכירי שם ג"כ אינו אבל כן הוא בכת"א אקספארד והיה מדי חדש כהדשו וגוי' מה שבתות למנוי להם אף חדשים למנוי להם. ובהכ"א שנדפס בספר סדר החכמים ח"ב צד 30 חסר כל המאמר. ובתנחומא בראשית סי' ל"ג והיה מדי חדש כהדשו מאותו חדש לאותו חדש הרי יב"ח זה נובע מהס"ע כאן. ועי' בראב"ד ובתו"מ עדיות שם (*כז) רבי יוחנן בן נורי אומר. ר' יוסי תנא דס"ע מביא בכמה מקומות בשם ר' יוחנן בן נורי ועי' תוספתא שביעתי פ"ד ועוד בכ"מ. (כח) מן הפסח ועד עצרת. בכת"א הגי' ר' יוחנן בן נורי אומר יש רשעים בישראל שהן נידונין בגיהנם מן פסח ועד עצרת שנאמר ומדי שבת בשבתו ויש רשעים גמורים שאין להם מנוחה כל י"ב חדש ודינין אותם בגיהנם כל י"ב חדש. ובסדר החכמים שם נדפס בטעות. והתו"מ בעדיות שם כתב וז"ל ונראה לי דריב"ג מודה נמי לת"ק דיש רשעים שנדונין י"ב חדש כו' אלא קאמר דאיכא נמי דאינן נידונין אלא כמפסח ועד עצרת כו' ע"כ וכיון לדעת הס"ע כפי נוסחת כת"א. (כט) ועד עצרת. ועי' שבלי הלקט הלכות ספירת העומר סי' רל"ה וז"ל ואחי ר' בנימין גר"מ סי' הטעם מה שנהגו שלא לישא בין פסח לעצרת לפי מה שמצינו בס"ע משפט רשעים כו' ריב"ן אומר מן הפסח ועד עצרת כו' ע"כ. (ל) שבת בשבתו וגוי'. מלת וגוי' לא גורסין והלימוד מומדי שכת בשבתו וקאי על יו"ט פסח ועצרת. (לא) לאחר י"ב חדש. תוספתא סנהדרין פרק י"ג ורה"ש שם. ומאמר ר' יוחנן בבבאשית רבה פכ"ה משפט דור המבול יב"ח נובע מהס"ע כאן וצ"ל שם ולא יהיה להם חלק לעולם הבא כמו שהוא במדרש קהלת. (לב) פושעי ישראל. בגמ' רה"ש שם פושעי ישראל בגופן ופושעי עכו"ם בגופן ושם להלן פושעי ישראל בגופן מאן נינהו אמר רב קרקפתא דלא מנח תפילין פושעי עכו"ם בגופן אמר רב כעבירה וכן הוא בילקוט ישעיה ר' תקי"ד ובשערי תשובה סי' קנ"ג גורס אמר ר"ש בן לקיש. אולם בנוסחתנו בכל הדפוסים ובכת"א הגי' פושעי ישראל. ובספר הסידים צד ל"ג [ברלין תרנ"א] מביא מהאלפס הגי' פושעי ישראל בגופן וכן פושעי אומות העולם והם עוברי עבירה. וברמזי הפטרות הדרוקס פ' וחי דרשו דז"ל בב"ר לדיושי התתונה שבשאלו ידו העכו"ם אבל רשעי ישראל אינן בגיהנם ממש כחבורת עכו"ם. (לג) על התורה ועל המצות. ככ"מ שעברו על המצות. (לד) וגופן בלה. ככ"א: גופן נשרף ונשמתן בלה ובתוספתא סנהדרין שם

אפר וגיהנם פולטתן (לה) והרוח מפזרתן תחת כפות רגלי הצדיקים שנאמר ועמותם רשעים וגו' [מלאכי ג'] (לו) אבל מי שפרשו מדרכי צבור כגון המינין והמסורות המשוטטין (לו) והאפיקורסים (לח) ושנתנו חתתם בארץ החיים ושכפרו בתחיית המתים (לט) והאומרים אין תורה מן השמים (מ) והמלעיגים על דברי (מא) חכמים גיהנם ננעלת בפניהם וינדינון בתוכה לעולמי עולמים שנאמר (מב) ויצאו וראו וגו' [ישעיה סו] ולא עוד אלא ששאל בלה (מג) והן אינן בלין שנאמר וצורם לבלות שאול מזבל לו [תהלים מ"ט] מזבלו (מד) מבלה צרתם וצורתם (מה) לבלות שאול (מו) מי גרם להם מפני שפשמנו (מז) ידיהם מזבל שנאמר מזבל לו ואין זבל אלא בית המקדש (מח) שנאמר בנה בניתי בית זכול לך [מלכים א' ח] :

הערות ותקונים

שם נפשן כלה וגופן נשרף ועי' בגמ' רה"ש שם. (לה) זהרון מפזרתן. בכ"א ורוח צפונית זוהר בהן ובכ"מ ורוח צפונית זוהר בהן צ"ל זוהר בהן. (לו) מדרכי צבור. בכת"מ וכ"א ומי שפרשו מדרכי צבור. ובתוספתא סנהדרין וברה"ש שם אבל המינים והמסורת בו' ושפרשו מדרכי צבור ופירש"י שפרשו מדרכי צבור לא גרסינן דהיינו כל הני דלעיל והך מתנהוין בסדר עולם והכי גרסינן ליה התם שפרשו מדרכי הצבור כגון העדוקים והמסורת בו' ע"ב וכגו' רש"י כן הוא בכת"א. וחדוש שבמרא שם לא הניחו עפ"י יוסת רש"י בס"ע ונשארה הנוס' השנה וגם האלפס לא גרס כגודאס זו יעו"ש בחי' הר"ן. ובמדרי סוף מועד קטן: שוב בדקנו בכל הספרים פ"ק דר"ה וכתבו בהם ושפרשו מדרכי צבור וכן בסדר עולם ע"כ ונוסחא משובשת נודמנה לפני. (לו) והאפיקורסין. בכ"א מוסף והגדפנין והמבזין את המועדות ובכ"מ האפיקורסין וחבריון והגדפנין והמבזין את המועדות ויעי' סנהדרין צ"ט. (לח) ושנתנו חתתם בארץ החיים. וכ"ה בתוספתא סנהדרין וברה"ש שם ושם להלן ושנתנו חתתם בארץ חיים אמר רב חסדא זה פרנס המטיל אימה יתירה על הצבור; והלשון שנתנו חתתם בארץ חיים הוא לשון המקרא יחזקאל ל"ב כ"ד, כ"ח. אולם בכת"א וכ"מ ליתא כ"ז בנוסחתנו. ועי' אבות דר"ג נוסחא ב' פרק מ"ג ארץ ישראל נקראת חיים שנאמר כי נתת את חתתם בארץ חיים. (לט) האומרים אין תורה מן השמים. וכן בכ"א וכ"מ וברה"ש שם וכן בתוספתא סנהדרין שם בכ"י ערפורט שכפרו בתורה ועי' בפירש"י ובירושלמי פאה פ"א ה"א. (מ) והמלעיגים על דברי. בס"ע בדפוס אמשטרדם ובהעתקה של מאיר: ויהודים המלעיגים על דברי חכמים ובתוספתא ובגמרא רה"ש שם ליתא וכן בכ"א וכ"מ ליתא ועי' סנהדרין ק' ע"א ובשאלתות ברכה ס' קס"ו. (מא) חכמים. בתוספתא סנהדרין ובגמ' רה"ש מוסף וכל מי שחטא והחטיא את הרבים כגון ירבעם ואחאב ויבלקוט זכריה ר' תקפ"ב כגון ירבעם וחבריו, וכ"ו חוספה מאוחרת. ובכת"א וכ"מ ליתא. (מב) שני' ויצאו וראו וגו'. בכת"א וכ"מ נידון בה לעולם ולעולמי עולמים שנאמר וצורם לבלות שאול וגו'. (מג) אינן בלין. בילקוט אינן בלין. (מד) מבלה צרתם וצורתם. ליתא בכל הבת"י. ועי' ב"ר פ' כ"ו ובשוחר טוב סוף מזמור א' ובפרקא דרבינו הקדוש מובא כל הברייתא בתוספות ושינויים. (מה) לבלות שאול. צ"ל וצורתם לבלות שאול. ולפנינו בקרא הכתיב וצירם. (מו) מי גרם להם. בכ"א מי גרם להם כל אותן הפורעניות. (מז) ידיהם מזבל. ועי' בירושלמי ברכות פ"ט ה"א א"ר אחא כי מי יחובר וגו' אפילו אותן שפשמנו ידיהם מזבל יש להם בטחון לקרבן אי אפשר שכבר פשטו בו לרחקן אי אפשר בו' ע"ש ובמדרש רות ריש פ"ב הוא בשם ר' יוחנן. ועי' בפסיקתא דר"ב פ' ביום השמיני עצרת דף קצ"א ע"ב מ"ש בשם ר' אחא. (מח) שנאמר בנה בניתי בית זכול לך. בכ"א וכ"מ ואומר ויצאו וראו בפגרי האנשים וגו' ועי' פסחים נ"ד ע"א שר' ויסי דרוש ע"ז אור שברא הקב"ה בשני בשבת אין לו בית. 2.

סדר עולם רבה פרק ד

פרק ד

המבול היה (א) כל י"ב חדש (ב) שנאמר בשנת שש מאות שנה לחיי נח וגו' [בראשית ז] (ג) ודורו אינו חיין לעולם הבא (ד) ואינן נידונין שנאמר לא ידון רוחו באדם לעלם [שם ו] (ה) ר' יהושע אומר בהודש השני ביו"ז לחדש זה אייר שהוא שני לניסן (ו) שבו נברא העולם (ז) ובו (ח) כימה (ט) שוקעת ולפי ששינו את מעשיהן

הערות ותקונים

כניה עולמית. ובתוספתא ברכות פ"ה ר' יוסי אומר אש גיהנם שנבראת ביום שני אינת כבתה לעולם שנאמר ואשם לא תכבה וגו' ובבראשית רבה פ"ד הוא מאמר ר' יוחנן בשם ר' יוסי בן חלפתא. ובמבוא שלי שערתו שמקור המאמר בס"ע כאן וחסרת הברייתא לפניו. ובעין ראה להשערתו מצאתי עתה באבות דר"נ נוסח א' פרק מ"א דף ס"ז [הוצאת הרב הגדול ר"ז שעמקער] ר' יוסי אומר צדיקים גמורים אין מצרפים אותם רשעים גמורים אין מצרפים אותם את מי הן מצרפין בינונים אנא ה' מלטה נפשי מדינה של גיהנם כו' ונראה בעיני שהכוונה להס"ע דילן רק שהיה לפניו נוסח אחר. ועי' בבית המדרש ח"ג צד ע"ה.

(א) כל י"ב חדש. עריות פ"ב בשם ר' עקיבא. ובבראשית רבה פ"ג ובילקוט בראשית ר' נ"ו נעתק כמעט כל הפרק בלשון תנינן. ובילקוט חסר הציון להס"ע, ומצאתי באות אמת בהגהותיו וילקוט שהתעורר להס"ע. (ב) שנאמר בשנת שש מאות. בכ"א וכ"מ ליתא וכן הנכון. (ג) ודורו אינו חיין לעולם. משנה סנהדרין דף ק"ה ע"א עי' תוספתא שם ובכ"א אינו באין לעולם. (ד) ואינן נידונין שנאמר לא ידון וגו'. בבבלי סנהדרין שם במשנה לא דין ולא רוח אבל במשנה בירושלמי אינו, וכן באגדת אל"ה בויקרא רבה פ"ד ובשותר טוב מוזמר א' ליתא וכן בכ"א וכ"מ ליתא וזה דעת ר' יהודה בן בתירה בסנהדרין ק"ח ע"א ובתוספתא שם פ"ג ותולק על שימת ר' עקיבא. וחדוש שלא נזכר בהס"ע כאן מאמר ר' יוסי בסנהדרין שם ר' יוסי אומר דור המבול לא נתגאו אלא בשביל לגלג העין כו'. (ה) ר' יהושע אומר בהודש השני ביו"ז לחדש זה אייר. רה"ש י"א ע"ב דתניא. והמקור מכאן כמ"ש רש"י שם הכי גרסינן בסדר עולם רבי יהושע כרישא והדר ר' אליעזר ע"ב וכן הוא בכתי"א ובשאריו כתי"ל להיפך מכפי שהוא לפניו. ובפ' רבינו גרשון מאור הגולה בסוף רה"ש הכי גרסינן הלכה זו וכן בספר רומיים וכן הברייתא בסדר עולם וכן עיקר ר"א ואח"כ ר' יהושע. וכן הוא בכ"א מיכנען בגמ' רה"ש שם ועי' דקדוקי סופרים. ובפירש"י לבראשית רבה פ"ו וכדגמרינן במס' עשרה במרחשון היה יום שמואל כו'. (ו) שבו נברא העולם. בגמ' רה"ש שם ובשני כתבי יד ליתא; אולם בשאריו כתי"ל איתא ועי' רש"י שם ד"ה ואדור ויש פותרין ואדור למעמיהו בראמור ר' אליעזר בחדש שני מרחשון אית ליה דבתשרי נברא העולם והנה מרחשון שני לחדש כו' ולא מילתא היא דאי מדקרי ליה שני שמעינן דבתשרי נברא העולם כו' ע"ב ונראה שלהפותרין שהביא רש"י היה הנוסח בסדר עולם כמו שהוא לפנינו שבו נברא העולם וכן הביא באמת בשם הס"ע הרד"א בפ' לתורה פ' נח דף מ"ח ע"ב דפוס ווארשא תרכ"ב. וראה בלקח טוב בראשית ז' י"א בחדש השני והוא מרחשון כתי"ל נברא העולם. (ז) ובו. בכת"ל בזמן. עי' כימה פ' ברכות נ"ח סעי"ב שכימה היא עקב השולט במרחשון בימי הגשמים יעו"י ברש"י שם והקל"ר פ' שכימה בין מלה לשור, והערוך ערך כמה ורש"י ותוס' רה"ש שם פ' כימה הוא זנב מלה ועי' כרם חמד חלק ז' מכתב רש"י ז"ל ובבר קרמו להעיר הרש"א בכרכות שם ובחות יאר ס' ר"ש. (ט) שוקעת. צ"ל זורחת. כי תמיד עולה כימה מ"ח יום אחר התקופה, ובאייר מתחיל דכונב להאיר ביום ובמרחשון אינו נראה ביום רק בלילה ודעת ר' יהושע שזה היה ביו"ז באייר מ"ח יום אחר ניסן שאז מול כימה עשה ביום ור"א אומר יום י"ז למרחשון יום

סדר עולם רבה פרק ד

(י) לפני המקום שינה עליהן (יא) סדר בראשית רבי אליעזר אומר בחדש השני ב'יו' להודש זה מרחשון שהוא שני לתשרי (יב) שבו נברא העולם (יג) ובו כימה עולה והיא היתה (יד) זמנה של רביעה חכמים (טו) כדברי ר' אליעזר למבול (טז) וכדברי ר' יהושע לתקופות ויהי הגשם וגו' [שם ז] עד מתי ארבעים יום וארבעים לילה (יז) עד כ"ז בכסלו ויגברו המים על הארץ חמשים ומאת יום [שם] עד מתי חמשים ומאת יום (*יז) עד אחד כסיון והמים היו עומדין (יח) ודוממין והרשעים נידונין בהן כל אחד ואחד (יט) לפי מעשיו ויחסרו המים מקצה חמשים ומאת יום וגו' והמים היו הלך וחסרו וגו' [שם ח] המים היו גבוהים מן הארץ ט"ו אמה וכלו לששים יום אמה לארבעה ימים (כ) טפה ומחצה בכל יום ותנה התבה בחודש השביעי ב'יו'

הערות ותקונים

שרך מול כימה לשקוע כיום ולזרוח בלילה ואז ימי גשמים, ובשני כת"י הגי' כאמת כימה עולה. (י) לפני המקום. בכת"י אינו. (יא) סדר בראשית. ברה"ש שם מוסף והעלה מול כימה ביום ונטל שני כוכבים מכימה והביא מבול לעולם ועי' בברכות נ"ח ע"א. וזה הוספה מאוחרת ולפנינו ליתא. ובכת"י הגי' סדרו של עולם. (יב) שבו נברא העולם. בכי"א וגם בשלשה כתבי יד אחרים ליתא אבל בשאריו כת"י איתא. וראה בסדר החכמים ח"ב עד 31. (יג) ובו כימה עולה. צ"ל שוקעת כבי"א וכי"א אימת בזמן שכימה עולה. (יד) זמנה של רביעה. עי' תענית ו' ע"א ובכי"א היא דיתה זמנה של רביעה ביום הזה נבקעו כל מעינות תהום רבה. ועי' בירושלמי תענית פ"א ה"ג הכל מודים ב'יו' שהיא זמן כימה לשקוע שבו ירד מבול לעולם. וזה לשון הסדר עולם לפי הגהנתו. ובגמ' רה"ש שם הגי' גם כדברי ר' אליעזר ומתוך ששינו מעשיהם שינה הקב"ה עליהם מעשה בראשית כו' ולהלן שם בשלמא לר' יהושע היינו דשינה אלא לר"א מאי שינה כדרב חסדא דאמר ר"ח ברותחין קלקלו כו' ובנסוהתנו בדפוס ובכל הכת"י ליתא כדברי ר' אליעזר מתוך ששינו כו'. (טו) כדברי ר' אליעזר למבול. רה"ש י"ב ע"א ת"ר חכמי ישראל מונין למבול כר"א כו' וכווננו להס"ע כאן ובכי"א חכמים אומרים. ובכי"א וב"מ וכ"רס"ש חסר זה. (טז) כדברי ר' יהושע לתקופות. בגמ' רה"ש חכמי אומות העולם מונין אף למבול כר"א. ולפנינו בדפוס ובכת"י ליתא. (יז) עד כ"ז בכסלו. נקט לית לר' אליעזר משום דחכמי ישראל מונין למבול כר' אליעזר ומהירושלמי תענית פ"א ה"ג שזכרנו לעיל בהערה י"ד מבואר שגם דעת ר' יוסי תנא דס"ע כר' אליעזר. וכן דעת יוסף הכהן בקדמוניות היהודים [1. 3. 3]. שהמבול התחיל במרחשון ונפלא שם לשון יוסף שיאמר שמשה כתב בתורה שהמבול התחיל בחדש מרחשון, ובעל ספר היובלים מונה למבול כר' יהושע. (*יז) עד אחד כסיון. עי' בפ' הרא"ש עה"ת פ' נח פירש"י שיום ראשון לא היו מן המנין ולא נראה כו' וכן מצאתי בס"ע וז"ל ביום הזה נבקעו וגו' עד ז"ן בכסלו ויגברו המים עד מתי עד אחד כסיון וא"כ ע"כ הוא סובר שיום ראשון היו המנין עכ"ל. (יח) ודוממין. מלשון יחזקאל כ"ז ל"ב כצור כדמה בתוך הים משרש דמם שפידשו כרת. וגענעבראר תרגם מלשון השקפה ששקעו המים. ובילקוט דפוס סאלוניקי הגי' היו עומדין ותומין ובכי"א ותוממין. (יט) לפי מעשיו. בכי"א הגי' מעשרים ושבעה בכסלו עד אחד כסיון ויחסרו המים מקצה חמשים ומאת יום מן אחד כסיון התחילו המים לחסור שנאמר והמים היו הלך וחסרו עד החודש העשירי באחד להודש העשירי לירידת המים זה אב שמקצת החדש ככלו. וכן הוא בילקוט ר' ג"ז מס"ע. (כ) טפה ומחצה בכל יום. שלפי שאמה בינונית היא בת ששה טפחים וזו היא אמת משה ועי' מנחות דף צ"ה. ועוד הער' דא"ט חלק ראשון ס' 50 מספר שמלך לוד הביא מנחה שמרתה בת ששה טפחים. ובבראשית רבה פ' ל"א שתבת נח היתה באמת תביקין ולג' הערך תביקין ונראה שכווננו לאמת עיר שהעבדן במצרים עי' זק"ש

סדר עולם רבה פרק ד

יום [שם] כשאתה מתחיל למנות (כא) משפסקו הגשמים מליירד נמצאת נחה לששה עשר יום הא כמה היתה גבוה מן הארץ ארבע אמות וכמה היתה משוקעת בתוך המים (כב) ו"א אמה. ויהי מקץ ארבעים יום (כג) לקץ שהתחילו המים לחסור בעשרה בתמוז ויפתח נח את הלון התבה וגו' (כד) וישלח את העורב וגו' שהה שבעה יום וישלח את היונה וגו' (כה) ותבא אליו היונה וגו' שהה (כ"ה) עוד שבעה ימים ויסף שלח את היונה וגו' ותבא אליו היונה וגו' שהה עוד שבעה ימים וישלח את היונה ולא יספה שוב אליו עוד הלכה וישבה לה (כו) על ראשי (כו) ההרים (כח) ובעשירי באחד לחודש נראו ראשי ההרים זה אב כשאתה מתחיל למנות משתחילו הגשמים ליירד. מאחד באב ועד אחד בתשרי נבלעו המים (כט) ויהי באחת ושש מאות שנה בראשון וגו' [שם] מקצת החדש ככולו למדנו שכיון שנכנס

הערות ותקונים

דק"ש בייטראגע ח"א סי' קל"ה. (כא) משפסקו הגשמים מליירד. ככ"א משפסקו תגבורת הגשמים וכן אמר יוסף הכהן [1. 3. 5.] וכן הגי' ברבה וילקוט שם. ואי אפשר לומר שביעי לירידה שהרי לא כלו ארבעים יום של ירידת גשמים וק"ל של תגבורת המים עד אחד בסיון, ואם אתה אומר שביעי לירידה אין זה סיון [רש"י עה"ת שם] ומדוע לא נאמר שביעי לירידה ויהיה מ"ז מרחשון עד י"ז סיון שבעה חדשים שלמים? ובאמת כן היה הנוסח לפני הערוך ערך קל ח' וז"ל בב"ר ותנתה התבה בהרש השביעי ב"ז לחדש זה סיון שהוא שביעי לירידת גשמים סי' מ"ז במרחשון עד י"ז בסיון שבעה חדשים שלמים ע"כ וכ"ה בערוך השלם, וכן הגי' בילקוט ר' נ"ט ועי' בספרינו שם. (כב) ו"א אמה. ובב"ר פ' ל"ב אמר ר' פנחס בשם ר' לוי כך היתה תיבתו של נח שמת על פני המים כעל ב' קורות כמין טבריא לסוסיא. ונראה שרעת ר' לוי שלא היתה התיבה משוקעת במים כלל רק שטה על פני המים. ועי' בשוחר טוב מזמור א' אמר ר' יהושע בן לוי ארבעה חדשים היתה התבה עומדת במים כספינה ב' וגם הרמב"ן והרי"א נוטים כפירושם מהס"ע כאן. (כג) לקץ שהתחילו המים לחסור. בערוך שם וברש"י עה"ת ולקח טוב סי' משנראו ראשי ההרים וכבר העירו על רש"י החוקניו ובתוס' עה"ת שם כה"ה דרד' זקנים [ליווארנא ת"ר] ובפענה רזא מהס"ע כאן ובתוס' עה"ת כתוב שם בזה"ל וכן מצאתי בסדר עולם אמנם אין זה לשונו ע"כ ולא אבין כוננתם בזה. (כד) וישלח את העורב וגו'. עי' רש"י בפ' על התורה שכ' ככולל זה אתה למד שאף בראשונה הוחלל שבעה ימים וככ"א וכי"מ ויפתח נח את הלון התבה וישלח את היונה שהה ה' ימים ויסף שלח את היונה וגו' וכן הוא בילקוט ר' סאלוניקי וכנראה שהוא ט"ס. (כה) ותבא אליו היונה וגו' צ"ל ולא מצאה היונה מנוח וגו' (*כ"ה) עוד שבעה ימים. במדרש רבה שם ר' יוסי אומר ג' שבועות ימים. ובמ"ש ר' יוסי אומר כווננו לחס"ע כאן, ומ"ש במדרש להלן שם הרא מסויעא ליה דאמר ר' יוסי ב"ר הנינא ג' שבועות צ"ל דאמר ר' יוסי בן הלפתא. וכדעת הס"ע מפורש גם בקדמוניות היהודים ליוסף הכהן [1. 3. 5.] ואולי הכוונה במדרש במ"ש בשם ר' יוסי למה שאמר יוסף הכהן. (כו) על ראשי ההרים. בילקוט מס"ע על אחד ההרים. (כז) ההרים. ובפרקי דר"א פ' כ"ג שלח נח את העורב לידע מה בעולם הלך לו ומצא נבלה בראשי ההרים וישב לו כו' ולא השיב שליחותו ועי' בפ' הגרד"ל שם ובפ' הרמב"ן פ' נח. (כח) ובעשירי באחד לחדש נראו ראשי ההרים זה אב. הגר"א מחק זה עד משתחילו הגשמים ליירד. וככ"א הנוסח מתוקן בעשירי באחד לחדש וגו' הא כשאתה מתחיל למנות מאחד באב ועד אחד בתשרי נבלעו המים שכן הוא אומר ויהי באחת וגו' ובכ"מ כשאתה מתחיל למנות משתחילו הגשמים ליירד מאחד באב ועד אחד בתשרי נבלעו המים שנאמר ויהי וגו' ובילקוט הגי' בטעות ויש לתקן כמו שהוא בכ"א. (כט) ויהי באחת ושש מאות

יום אחד כחודש (ל) מונין אותו חדש שלם וחדש אחד שנכנס בשנה (לא) מונין אותה שנה שלימה שמקצת החדש ככולו ומקצת השנה ככולה. חרבו המים מעל הארץ המים היוודין מלמעלה (לב) נגבה אותן הרוח והעולם מלמטה נבלעו במקומן ועדין הארץ לחה (לג) ועשויה (לד) כמקפה ובחדש השני בשבעה ועשרים יום לחדש [שם] זה מרחשון יבשה הארץ ונעשית גריד (לה) המתינו ולא זרעו עד שירדו להם גשמים (לו) שמימי המבול סימן קללה היו ואין בכלל קללה ברכה הרי שני עשר חדש שלימין (*לו) ואחד עשר יום היתירין מה טיבן מלמד שימות החמה יתירין על ימות הלבנה אחד עשר יום (לז) א"ר אלעזר והלא מתחילת בריותיו של עולם ימי החמה יתירים על ימות הלבנה אחד עשר יום שנבראו מלאין חמשה עשר צא מהן ארבעה לפניו מוכן הרי אחד עשר אמרו לו וכיון שעברו (לח) עבור ראשון (לט) הגיעה לבנה לחמה אמר להן (מ) חזרת היא ומשיבה (מא) רבן שמעון בן גמליאל אומר חרובה לידע סימן ימי החמה שהן

הערות ותקונים

מאות שנה. עי' רש"י רה"ש י' ע"ב ד"ה מכלל ובסדר עולם תניא בהדיא דל"א אלעזר האי בראשון תשרי הוא ועי' בתוס' שם ד"ה מכלל. (ל) מונין אותו חדש שלם. רה"ש י' ע"ב וירושלמי שם פ"א ה"א, ובכ"א ובילקוט הגי' מושרת ויהי באחת ושש מאות שנה בראשון באחד לחדש וגו' מקצת ככל החדש למדנו שיום אחד נכנס בחדש ככל החדש, חדש אחד בשנה ככל השנה יום אחד נכנס בחדש מונין אותו חדש שלם חדש אחד נכנס בשנה מונין אותה שנה שלמה. (לא) מונין אותה שנה שלמה. ברייתא דילן בר' יוסי דסובר בר' אלעזר דלקבלת שנה צריך ל' יום ועי' ברה"ש שם. (לב) נגבה אותן הרוח. עי' ברמב"ן עה"ת שם וז"ש הכתוב ויעבר אלהים רוח על הארץ שהיה רוח גדולה וחזקה וצאה מבטן הארץ על פני התהום כו' כי לא אמר הכתוב ויעבור אלהים רוח על המים כו' ללמוד שנבלעו מי התהום במקומן כמו שאמרו בסדר עולם ע"כ. ובילקוט חרבו המים נבלעו במקומן ועדיין כו' ובכ"א העולין מלמעלה גבה אותן הרוח והורידן למטה נבלעו במקומן. (לג) ועשויה כמקפה ובחדש השני בכ"ז יום זה מרחשון יבשה הארץ ונעשית גריד המתינו כו' כן הגיה הגר"א וכ"ה ברבה שם ובילקוט ר' ג' ט"ז. (לד) כמקפה. אבל בכ"ז נעשה כעין גריד. וברבה שם נעשית כמין טפה ועי' מתנות כהונה שם. ופי' כמקפה מלשון קפאו תהומות. ונענעבראר לא תרגם יפה. (לה) המתינו ולא זרעו. ברבה וילקוט שם וזרעו אותה ולא צמחה למה שהיה סימן קללה כו' והמתינו עד שירדו גשמים. ובכ"א יש כאן הוספה מה ראה לוא [לומר] חרבו המים אלא לא יבשו כל צרכה והיה הטיט קרוש עליה מן אחד בתשרי עד כ"ז במרחשון יבשה הארץ ונעשית גריד שכן הוא אומר בחדש השני בכ"ז יום לחדש יבשה הארץ. (לו) שמימי המבול סימן קללה. בכ"א וכ"מ בפני שמימי המבול היו לקללה ואין הקללה בכלל הברכה ועי' בספר הישר פ' נח. (*לו) ואחד עשר יום היתירין מה טיבן. זה להוציא מדעת השכבים ויוסף הכהן [1. 3. 3.] שקראו בתורה למעלה [י' י"א] בכ"ז יומם לחדש השני. אולם בתרגום השמונים הנוסחא נכונה כנוסחתנו. (לז) א"ר אלעזר. בכ"א רס"ל ליתא עד סוף הפרק וכן ברבה וילקוט שם ליתא עד אמר רשב"ג ועי' ירושלמי רה"ש פ"ב ה"ה. ור' אלעזר הוא ר' אלעזר הסמא או ר' אלעזר בן שמוע. והיה לו בקבלה כל זה שנבראו מלאין חמשה עשר. (לח) עבור ראשון. בכ"א כיון שעברו עיבורן הראשון ובכ"מ כיון שעברו עיבור הראשון. (לט) הגיעה לבנה לחמה. בכ"מ הגיע לבנה שמה. (מ) חזרת היא ומשיבה. בכת"י חזרת היא משיוצאה. (מא) רשב"ג אומר. מדרש רבה וילקוט

יתירין על ימות הלבנה אחד עשר יום (מב) ישרוט שריטה בתקופות תמוז ולשנה הבאה אין מגעת לשם עד אחד עשר יום וכן אתה יודע שימות החמה יתירין על ימות הלבנה י"א יום :

פרק ה

כל (א) שבעת הימים היה הקב"ה מדבר (ב) עם משה בסנה שנאמר ויאמר משה אל ה' בי אדני לא איש דברים אנכי גם מתמול גם משלשם גם מאז דברך אל עבדך [שמות ד] (ג) תמול שלשום מאז ג' ימים וג' גם גם ויום שהיה מדבר הרי ז' ימים ופרק הפסח היה (ד) ומכוונין אותו לט"ו בניסן ובאותו הזמן לשנה הבאה יצאו בני ישראל ממצרים. וכן בחמשה עשר בניסן נדבר עם אברהם אבינו (ה) בין הבתרים בט"ו בניסן באו המלאכים אצל אברהם אבינו (ו) לבשרו ובאותו הפרק לשנה הבאה נולד אבינו יצחק (ז) שנאמר למועד אשוב [בראשית י"ח] ובט"ו בניסן (ח) יצאו ישראל ששנאמר ויהי מקץ שלשים שנה וגו' [שם י"ב] (ט) קץ אחד לכולן בי"ד יום ויהי שחמו ישראל את פסחיהן כמצרים (י) ויום חמישי היה וכו' בלילה

הערות ותקונים

וילקוט בראשית שם. ובתוס' עה"ת הביאו זה בשם הירושלמי ולפינו ליתא בירושלמי והרמב"ם בפירושו לרה"ש דף כ"ד הביא המאמר בשם בראשית רבה. (מב) ישרוט שריטה. ככ"א ישרוט שריטה בכותל :

(א) שבעת הימים. שמות רבה פרק ג' אמרו חכמים כל שבעת הימים בו' וכווננו במ"ש אמרו חכמים לה"ע כאן ועי' שוחר טוב מזמור י"ח ובכ"מ במדרש בשם ר' שמואל בר נחמני ובתנחומא ויקרא סי' ג' בשם ר' לוי. ובילקוט שמות ר' קע"ב העתיק זה מהס"ע וחסר שם הצינן לס"ע. (ב) עם משה בסנה. בילקוט וכ"א מתוך הסנה. (ג) תמול שלשום מאז ג' ימים. ברבה ושוח"ש שם הגי' משונה ובכ"א תמול גם תמול שלשום ג' שלשום מאז גם מאז כדברך. ובד' באזוליא ש"מ שתרגם ממנו גענעבראר הנוסחא שלשום ג' ימים וג' גם גם ויום שהיה מדבר הרי ז'. ובילקוט שם דפוס סאלוניקי ליתא מן תמול שלשום עד ז' ימים. (ד) ומכוונין אותו. בילקוט ליתא. (ה) בין הבתרים. מביולתא בא פי"ד ופסקתא רבתי סי' ה'. (ו) לבשרו. ככ"א וילקוט אצל אבינו אברהם לבשר את אמנו שרה. ודעת הס"ע שהיה זה בט"ו בניסן וכ"ה במביולתא שם ובשמות רבה פי"ח ובבראשית רבה פ' מ"ח לוי ועשו עוגות הדא אמרת פריס הפסח היה וכן באיזה כ"ב בס"ע כאן. אולם ברה"ש י"א בתוס' ד"ה אלא גורסים במדרש הדא אמרת פסח היה. וכן בפסקתא רבתי פ"ו דף כ"ד הוצאת הרב הגדול ר' מאיר איש שלום ה"ו. וכל אלה חולקים על מ"ש ברה"ש י"א ע"א דקאי בחג וקאמר למועד ראשון שהיא בחג פסח. וז"ל תוס' ברה"ש שם ד"ה אלא ובתוס' עה"ת פ' וירא אמרינן בס"ע דבמ"ו בניסן נולד יצחק כו' ע"ש. (ז) שנאמר למועד אשוב. ככ"א וילקוט אינו וכן נכון ועי' רה"ש שם ובתוס' שם ד"ה אלא וכצ"ל לשנה הבאה נולד אבינו יצחק שנאמר ויהי מקץ וגו' ועי' תנחומא וירא סי' י"ז. (ח) יצאו ישראל. בתנחומא פ' בא מסיים בט"ו בניסן עתדין להגאל משעבוד מלכות ועי' רה"ש שם. (ט) קץ אחד לכולן. פי' כלם היו קצם בט"ו בניסן. (י) ויום חמישי היה. כצ"ל שהסדר עולם סובר שר"ח אייר באחד בשבת היה כמ"ש לקמן בפרק זה הא למדנו שר"ח אייר באחד בשבת דהא ואל"כ היה ר"ח ניסן בששי בשבת וי"ל בו בה' בשבת. וברייאתא דילן הובאה ככבלי שבת פ"ח ע"א : תניא בסדר עולם ניסן שבו יצאו ישראל ממצרים כו' ועי' ; אולם המביולתא בשלח מס'

יב סדר עולם רבה פרק ה

(יא) לקן הבכורות ממחרת הפסח (יב) ערב שבת היה נסעו מרעמסס (יג) שנאמר ויסעו בני ישראל מרעמסס סבתה [שם] (יד) וכתוב ויסעו מרעמסס בהדש הראשון בחמשה עשר יום להדש הראשון [כמדבר לג] וכתוב ומצרים מקברים וגו' [שם] ומרעמסס נסעו לסבת ומסכת לאתם ומאתם לפני פי החירות (טו) הרי ג' ימים ברביעי ויגד למלך מצרים כי ברח העם [שמות יד] בחמישי ובששי וירדפו מצרים וגו' [שם] אור שביעי ירדו לים שנאמר ויהי הענן והחשך ויאר את הלילה [שם] לשחרית עלו ישראל מן הים ונשקעו מצרים ובאותה שעה

הערות ותקונים

מס' ד' פ"א חולקת וסוברת ניסן שיצאו ישראל ממצרים אירע להיות בחמישי בשבת השלים ניסן אירע אייר להיות בשבת. ולשיטת המכילתא י"ד בניסן ביום הרביעי היה וכן הוא בפרקי דר"א פרק ט' ופסיקתא דר"ב ורבתי פ' החודש. והגאון רבינו סעדיה מובא בראב"ע בשלח ט"ז מ"ז אמר כי יום חמישי בשבוע יצאו ישראל ממצרים. וכו"ה בראב"ע בשם דס"ג בפ' פקודי, והעיד ע"ז באהל יוסף פ' בסדר עולם פרק ו' אמרו כי היה יום ה' והוא יום ראשון של פסח וכדברי רס"ג כן הוא בשם הס"ע בילקוט שמות ד' קנ"ב ובפ' רש"י בב"ר פ"ה וז"ל ומשום דקום לן בברייתא דשמואל ירחינא ניסן שבו יצאו ישראל ממצרים יום ה' היה כו' וגם בס"ע מפורש שאותו חמשה עשר יום שנסעו מרעמסס יום ה' היה ואתמול ביום רביעי שחמו פסחיהם עכ"ל. ועי' במתנות כהונה שם וכן הוא בפרדס רש"י ס"ק סי' י"ז וביוחסין דפוס לונדון צד ה' ור"ח ביום ה' כדאיתא בס"ע. ויותר נפלא מ"ש במנהג ד' י"ט דפוס ברלין ניסן שבו יצאו ישראל ממצרים ה' בשבת היה כדאיתא בס"ע רבא. ושם דף ע"ג לפי מה דקו"ל בס"ע ניסן שבו יצאו ישראל ממצרים ה' בשבת היה. וכן הוא בתניא ד' פ"ה ה' פסח דפוס לייפציג וזה להיפך מהנוסחה האמתית שלפנינו. ועכשיו ראיתי במחזור ויטרי סי' רנ"ט צד רב"ב שכתב ג"כ בשם הס"ע שניסן שבו יצאו ישראל ממצרים חמישי בשבת היה עכ"ל. ונראה כי התאר רבה נוסף בהמחזור ויטרי מוזמן מאוחר. ובכתי"א וכו"ה רס"ט ג"כ הגי' משובש ב"ד בו שחמו ישראל את פסחיהן ויום רביעי היה. ובדקדוקי סופרים בשבת שם העיר שבכת"א אחד מהגמ' חסר המאמר ת"ש דתניא בס"ע; אולם בכת"א אחר מהגמ' במינכען נמצא המאמר. וכן ראיתי שבעין יעקב בשבת שם חסר ג"כ כל המאמר שם מס"ע. וזה לרעתי מהמת שמעתיקי הש"ס היתה לפניהם הגי' בהס"ע בטעות ויום רביעי היה וזה ההיפך מקושיית הגמרא לזה השמיטו כל המאמר אך בספר הגדות התלמוד בשבת שם נמצא לנכון כגירסתנו. ועי' בלקח טוב בשלח ט"ז א' ובאמנות חכמים פ' ב"ג. (יא) לקן הבכורות. בלקח טוב בשלח י"ד ג' תניא בס"ע ניסן שבו יצאו ישראל ממצרים כו' ומבערב לקן בכורות ואותו היום ערב שבת היה. ועי' שבת פ"ו ע"ב לערב פ"ד כו' ושם בלקח טוב ט"ז א' תניא בסדר עולם ד"א בששי בשבת יצאו בני ישראל ממצרים. ומ"ש ד"א לא אבין כוונת המלות, ואולי צ"ל ר"א רבותינו אמרו. (יב) ערב שבת היה. כבר העירונו במבוא להס"ע שלי שאין להביא מזה ראיה שהח"ל בס"ע מנו לחשבון בת"ד ראה מאור עינים פרק ל"ה והנכון שלא הלכו עפ"י הסדר הנהוג בקביעותו ולא עברו בשנה זו כ"א ד' חדשים כמ"ש בשבת שם. ויתכן ש"ש בפסיקתא דרבי פ' החדש אמר ר' חייא שנה שיצאו בני ישראל ממצרים היתה התקופה כליל ה' בתחילת הלילה ומולד הלבנה היה ביום ד' בתצות היום כו' שהיה כ"ז לפנייהם בהס"ע כאן. (יג) שנאמר ויסעו בני מרעמסס. בכ"א אינו. (יד) וכתוב ויסעו מרעמסס וגו' ממחרת וגו'. וכן הרגם אונקלוס בתר יומא דפסחא ויונתן מבתר דאכלו נכסת פסחא ועי' בירושלמי רה"ש פ"ב ה"ח ובירושלמי חלה פ"ב והגאון רס"ג מובא בהזקוני ובלקח טוב פ' מסעי צד רס"ב מפרש ממחרת הפסח על ט"ז בניסן. ובילקוט סאלוביץ לא גרס מן שנאמר ויסעו וגו' עד ברביעי. (טו) הרי ג' ימים. עי' רש"י בפ' עה"ת בשלח ה' ובסוטה י"ב ע"ב ד"ה שירה של ים כתניא בס"ע מרעמסס לסבת ומסכת לאתם כו' עד וי"ט

סדר עולם רבה פרק ה

(טז) אמרו ישראל שירה שנאמר או ישיר וגו' (שם ט"ז) (יז) ויום המישיר בשבת היה והוא היה יו"ט אחרון של פסח. (יח) מים סוף נמנו למרת: שנאמר ויבואו מרתה וגו' (שם) ואומר (*יח) שם שם לו חק ומשפט [שם] (יט) שם נתנו לישראל עשר מצות (כ) ז' מהן שנצטוו לבני

הערות ותקונים

וי"ט אחרון של פסח היה ע"כ. והיהודי ההילוני ארטפנוס כתב גם כן שבאו ישראל לים בני ימים. מובא בהערצפגלד [חלק שני 486] וגם המשורר יחזקאל שחי בזמן בית שני כתב כשירתו כי בני ישראל יצאו מגבול מצרים ביום השביעי לנסיעתם, ומונתו לקבלת הס"ע שביום השביעי ירדו לים ואמרו שירה. ראה הערצפגלד חלק שני [צד 518]. (טז) אמרו ישראל שירה שנאמר או ישיר. בילקוט סאלוניקי לשחרית אמרו שירה ע"י סוטה י"ב ע"א. אולם בפסחים ק"ט הלל זה מי אמרו ר' יוסי. אומר אלעזר בני אומר משה וישראל אמרוהו בשעה שעמדו על הים וחלוקין עליו חבירונו נראין דבריו מודבריהם. ולפנינו בסדר עולם אין זכר מזה. ועי' בתשובות הגאונים סי' קצ"א הוצאת החברה מק"ג ברלין תרמ"ה. (יז) ויום ה' היה. לכך אנו קורין השירה ביום השביעי (רש"י מגילה ל"א) על מה שאמרו שם יו"ט האחרון של פסח קורין ויהי בשלח. אבל בפרקי דר"א פרק מ"ב הניא ר"א אומר ביום שנקוו המים בו ביום נקפאו ונעשו י"ד שבילין ובפ"ט שם בתמיש יצאו אבותינו ממצרים. יכן הוא בפרקי דר"א מכת"י שיצא לאור ע"י הרב ר"ח הורוויץ. וא"כ לדעת הפרקי דר"א היה קריאת ים סוף ביום ג' ששי לימי הפסח והולק על הס"ע. ועי' בפסיקתא הרתא בבית המדרש ה"י צד ל"ז ולא היו יבולים בכורה שלא יחללו השבת בו' וגם זה שלא כהס"ע. (יח) מים סוף נסעו למרה. בקרא כתוב שמות ט"ז [כ"ב] ויצאו אל מדבר שור וילכו שלשה ימים וגו' ויבאו מרתה. (*יח) ואומר שם שם לו חק ומשפט. עי' מכילתא בשלח מס' ד' פ"א ושם נסחו שם נשא לו גדולה דברי ר' יוסי, כן הגיה הגר"א בהגהותיו אית צדק, ולפנינו לא נזכר מזה. (יט) שם נתנו לישראל עשר מצות. ברייתא לאו ר' יוסי היא דהא ר' יוסי סובר שגם על כל האמור בפ' כושף בן נח מוזהר עליו כמ"ש בתוספתא ע"ז פ"ט וסנהדרין ג"ז ע"ב. ויש לעיין במס' גרים שהוציא לאור הרב ר"ק ז"ל ספ"ב א"ל ר' יוסי מפני מה מעונים מפני שבע מצות שנצטוו עליהן בני נח. וכן מ"ש בתנ"כ ויקרא פ' י"ב ר' יוסי אומר אם נפשך לידע מתן שרן של צדיקים לעתיד לבא צא ולמד מאדם חקמוני שלא נצטוו אלא מצוה אחת בל"ת ועבר עליה. בהכרח שפי' ששאר מצות בני נח נכללו אז במצוה זו. ובילקוט שמות ר' רנ"ז הביא בשם הסדר עולם שם שם לו חק ומשפט שם נתן לישראל אחת עשרה מצות שבע שנצטוו בני נח ואבררם על המילה ויעקב שם גיד הנשה הוסיפו לישראל שבת וכבוד אב ואם. וכן הוא בילקוט סאלוניקי ולפנינו בכל הדפוסים ליתא זה אמנם מצאתי אח"ז כמ"א באיזה שינויים קטנים. ויכול להיות שמה המקור למ"ש הרמב"ם בה' מלכים פ"ט ה"א ויעקב הוסיף גיד הנשה. והלחם משנה כתב ע"ז קשה מנא ליה לרבינו הא וצ"ע עכ"ל. ובכתב יד פארמא מהס"ע הנוסח שם נתנו לישראל עשר מצות שבע מהן שנצטוו בני נח הוסיפו עליהן ישראל במרה שבת ודיגן וכיבוד אב ואם. וזה גירסת הגמ' סנהדרין ג"ז ע"ב בלשון והתניא. ובעיני נראה שמאמר מאוחר הוא בס"ע מאיזה סופר. (כ) ז' מהן שנצטוו לבני נח. כבראשית רבה פ' ט"ז ועוד בכל"מ במדרש ובשותר טוב פ"א א"ר לוי שש מצות שנתן הקב"ה לאדם הראשון שנאמר ויצו וגו' וזה שלא חשבו לאבר מן החי. ומ"ש במתנות כהונה כבראשית רבה שם וז"ל כדאיתא בירושלמי דע"ז פרק השוכר יוסי בר בון בשם רב אדם הראשון שלא הותר לו בשר תאוה בו' ושם הלל ועי' בירושלמי דע"ז פרק השוכר דנפקא ליה דוקא מהאי קרא מכל עין הגן וגו' ושם ד"ה פירש"י בירושלמי גרס חברייה בו' ועם פ' י"ח ד"ה אלא על ישראל מפרשים בירושלמי במס' ע"ז פרק השוכר גירוש ישראל בו' ומכל אלה המאמרים אין זכר בירושלמי שלפנינו. ומ"ש כאן בני נח לאו דוקא דהא מפרש כאן מקרא ויצו וגו' על האדם. ובילקוט שמות ר' רנ"ז הגי' בני חת. ובילקוט סאלוניקי הגי' כנוסחתנו. ויצו

סדר עולם רבה פרק ה

יג

נח דתיב (כא) ויצו ה' אלהים על האדם לאמר מכל עין הגן אכל תאכל [בראשית ב] ויצו (כב) אלו הדינין וכן הוא אומר כי ידעתיו למען אשר יצוה וגו' וכתוב לעשות צדקה ומשפט [שם י"ח] ה' זו (ג) ברכת השם (כד) שנאמר ונוקב שם ה' [ויקרא כ"ד] (כה) אלהים זו ע"ז שנאמר לא יהיה לך אלהים אחרים על פני [שמות כ] על האדם זו שפיכת דמים (כו) שנאמר שפך דם האדם כאדם דמו ישפך [בראשית ט] (כז) לאמר זה גלוי עריות שנאמר לאמר הן ישלח איש את אשתו והלכה מאתו והיתה לאיש אחר הישוב אליה עוד הלא חנף תחנף הארץ והיא ואת זנות רעים רכים ושוב אלי נאום ה' [ירמיה ג] מכל עין הגן זה הגזל (כח) שנאמר או מכל אשר ישבע עליו לשקר ושלם אותו בראשו וחמישיתו יסף עליו (כט) ותאני ר' חייא הנשמר כגנה אסור משום גזל ושאינו נשמר כגנה מותר משום גזל אכל תאכל זה אבר מן החי [ל] שנאמר אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו [בראשית ט'] הוסיפו עליהם ישראל באותה שעה (לא) שבת ודינין (לב) וכבוד אב ואם ממרה נסעו לאילם שנאמר ויסעו ממרה ויבואו אילמה וגו' [במדבר ל"ג] הא למדנו שלא היו ישראל חנונים

הערות ותקונים

(כא) ויצו. נראה שאצל העם קבלה שבע המצות האלה וסומכין אותה בפסוק הזה בסיומן שמיקל עליהם זכרם [כזורי מאמר ג']. (כב) אלו הדינין. בסנהדרין שם כל זה מאמר ר' יוחנן שמפרש הבריוותא. ובסדר עולם זוטא ובילקוט שם ליתא כל זה. ובכ"א הגי' אלו הדיינים וכן הוא בתוספתא ע"ז פ"ט על הדיינין ושם להלן על הדיינין כיצד כשם שישראל מצווין להושיב ב"ד בעירות כו' ועי' סנהדרין שם. ובפרקא דרבינו הקדוש בבא דשבעה סי' כ' באיזה שינויים. (ג) ברכת השם. בכ"א זו כיבוד השם, וכן בכ"א פ' וחי פ' ק' ובחוקני פ' בראשית ובפרקא דרה"ק יתיר ה'. ועי' סנהדרין נ"ז ע"א ובתוספתא ע"ז פ"ח קללת השם וכן הוא במדרש אגדה פ' נח הוצאת רש"ב ד' כ"א. (כד) שנאמר ונוקב שם ה' וגו'. בכ"א וכן הוא אומר ונקב. (כה) אלהים זו ע"ז. בסנהדרין שם כי אתא ר' יצחק תני איפכא ויצו זו ע"ז אלהים זו דינים, וכדעת ר' יצחק כ"ה נוסחת המדרשים בבראשית רבה פט"ז ובפ' משפטים ובפ' ואתחנן ובמדרש חזית פסוק ישקני ועי' במבוא שלי צד צ"ו. (כו) שנאמר שפך דם האדם וגו'. במדרשים ליתא. (כז) זה גלוי עריות. עי' סנהדרין שם. ויתכן שהפעל אמר מצונו הוראתו גם על הוראת האירוסין כמו אמורה הייתי לתנשא (בראשית רבה פ' י"ז) ומהו מאמר עשה בה מאמר וכדומה. (כח) שנאמר או מכל אשר ישבע וגו'. בילקוט ובכ"א זכ"ל רס"ט אינו. (כט) ותאני ר' חייא הנשמר בגגה כו'. בכל הת"י שלפני ליתא. ובמבוא שלי העירותי שבתוספתא ליתא לזה. והמאמר שנוי בפסיקתא דבתי פ' עשרת הדברות קמיתא דף ק"ח וקרוב לודאי שנוסח כאן משם. והיה זה בהס"ע לפני המתנות כהונה בבראשית רבה פ' ט"ז. והעירתי החכם הגדול מר דניאל הוואלדאן היו"ש שבדפוס קונשטנטינא רע"ז מס"ע ג"ב ליתא לזה המאמר. (ל) שנאמר אך בשר בנפשו וגו'. בכ"א זכ"ל רס"ט ליתא. ועי' סנהדרין נ"ז ע"א. (לא) שבת ודינין. בסדר עולם זוטא ורש"י בשלה שם הוסיפו שבת ופרה אדומה ודינין וזה ליתא בנוסחתנו ועי' במכילתא שם ובחוקני צד ע"ז התעורר על רש"י ע"ז. ועתה מצאתי בסע"ז הוצאת הרב רש"י שעכטער שהג"י ובחדש השני נתן להם את השבת ע"כ ולא נזכר מפרה אדומה ודינין. (לב) וכבוד אב ואם. מרבירי הס"ע כאן שאומר שם נתנו לישראל עשר מצוות ראיה שמצוות כיבוד אב ואם מצוה אחת ולא כדעת הסמ"ג ורמב"ן דשתי

סדר עולם רבה פרק ה

(לג) אלא על המים (לד) ומאילם נסעו לאלוש שנאמר ויסעו מאילם ויבאו כל עדת בני ישראל אל מדבר סין כו' (לה) היא אלוש בחמשה עשר יום לחדש השני לצאתם מארץ מצרים וא' בשבת היה הא למדנו שראש חדש אייר (לו) כאחד בשבת היה. ועוד למדנו (*לז) שהיו ישראל אוכלין מעונה שהוציאו בידם ממצרים (לז) כל שלשים יום ובו כיום בלתי ולערב אכלו את השליו ולמשכים (לח) לקטו את המן (לט) ובאלוש נתנה להם השבת (מ) ושם עשו שבת ראשונה (מא) שנאמר וישבתו העם כיום השביעי [שמות מ"ז] אחד בשבת (מב) בכ"ג באייר נסעו מאלוש ובאו להם לרפידים ושם

הערות ותקונים

דשתי מצות היא דא"כ יהיו י"א מצות. (לג) אלא על המים. מכילתא בשלח פ"א דברי ר' יהושע. ופי' בכל המסעות כתוב ויסעו ויהנו וכאן כתוב שמות ט"ו כו' ויבאו אילמה ושם שתי עשרה עינות מים וגו' ויחנו שם. ובמדבר ל"ג ט' ויסעו ממרה ויבאו אילמה ובאילם שתי עשרה עינות מים ושבעים תמרים ויחנו שם הרי נראה שלא חנו בכל מקום כי אם עד שמצאו מים. (לד) מאילם נסעו לאלוש. לאו דוקא לאלוש כי מאילם נסעו ויחנו על ים סוף במדבר סין כי המדבר הזה מגיע מאילם ועד סיני ונסעו משפת הים ונכנסו אל תוך המדבר שהוא לדפקה ומדפקה לאלוש כמ"ש הרמב"ן בפירושו שם. (לה) מדבר סין הוא אלוש. הגר"א ל"ג ועי' פ' מ"ה מדבר אלוש הוא מדבר סין, כי מדבר איתם מדבר שור מדבר סין ואלוש קרובים זה לזה עי' ברמב"ן שם. (לו) כאחד בשבת היה. כצ"ל כמו בגדפס. ועי' שבת פ"ו ע"ב ובכ"א בטעות הגי' בשבת היה ובכ"א רס"ט נ"א על הגליון בשבת היה. וזה עפ"י שיטת המכילתא שזכרנו לעיל ולא לשיטת הסדר עולם. ומ"ש בחוקוני בשלח נקטינן ר"ח ניסן שבו יצאו כו' א"כ ט"ו באייר שבו באו למדבר סין יום שבת היה ע"כ זה שלא כהס"ע. ובספר סדר החכמים ח"ב צד 36 מביא מכת"א הא למדנו שר"ח אייר בשבת היה. ובהעתק שה"י מפורש כאחד בשבת. (*לז) שהיו ישראל אוכלין מעונה. קדושין ל"ח תניא אידך וכן הוא בקדמוניות היהודים ליוסף [3. 1. 3]. (לז) כל שלשים יום. עי' מדרש חזית פסוק צאי לך הגי' אכלו ממנה ל"א יום ועי' במ"ב שם. ובשולח הקבלה דף כ"ו דפוס זאלקאווע מביא בשם הס"ע שהיו ס"א סעודות. (לח) לקטו את המן. בכ"א רס"ט ולמחרת לקטו את המן ובכ"א לקטו ואכלו את המן. ועי' בשמות רבה פ' כ"ה והיכן ירד המן באלוש ולמה באלוש בזכות שאמר אברהם לזשי וגו' ואולי צ"ל לא למ"ב מסעות פי' שבוודאי לא למ"ב מסעות ירד המן לישראל כי לא ירד להם מיד בנסעם ממצרים וע"ז שואל באיזה מקום התחיל לירד ומשיב שהתחיל לירד באלוש. (לט) ובאלוש נתנה להם השבת. וז"ש הבזורי מאמר שני שהתחלת השבת אינה כ"א מסיני ומאלוש קודם לכן. ודבריו נובעים מחס"ע כאן. ונפלא הלא לעיל אמרו שבמרה נצטוו על השבת? ובירושלמי ביצה פ"א אר' ליעזר אתיא כמ"ד במרה נתנה השבת ביום באלוש נתנה השבת עומדין באלוש ומזהירין באלוש. הרי מפורש שמתחילת בזה. אולם בכבלי לא נזכר כלל שבאלוש נתנה להם השבת. (מ) עשו שבת ראשונה. וא"כ עשו שתי שבתות קודם מן תורה כמ"ש לקמן וכן בפרקי דר"א פ' י"ח ושתי שבתות שבתו לישראל עד שלא נתן להם את התורה וכו' בשוחר טוב מזמור צ"ב. ובשבת ק"ח אמר ר"י אמר רב אלמלי שמרו ישראל שבת ראשונה לא שלטה כו' ועי' ירושלמי העניית פ"א סח"א. (מא) שנאמר וישבתו העם וגו'. בכ"א שכן הוא אומר ששת ימים תלקטוהו וגו' ועי' שבת פ"ג ע"ב ובתוס' שם ד"ה וכתוב. (מב) בכ"ג באייר. צ"ל בכ"ב באייר. ובכ"א ג"ב בטעות כ"ג ובילקוט שלח ר' תש"ן מספרי זוטא מפני שדיה מקישה בשנה ראשונה בכ"א לחדש וזה לשיטת הס"ע כאן ובדפוס ווארשא תרל"ו הגיהו בילקוט כ"ב וזה ללא צורך. ונלחמו

נתנה להם הכאר (מוג) ונלחמו עם עמלק ושם עשו (מד) שבת שניה .
 (מה) נסעו מרפידים ובאו להם למדבר סיני ומצאו עליו ענני כבוד כל
 (מו) חמשת הימים היה (מו) משה עולה לראש ההר ויורד (מח) מגיד
 לעם את דברי המקום ומשיב דבריהם לפני המקום . (מט) בשלישי
 (נ) בששה לחדש נתנו להם עשרת הדברות (נא) ויום השבת היה :

פרק ו

ביום השביעי (א) אחר עשרת הדברות (ב) עלה משה להר שנאמר
וישבן כבוד ה' על הר סיני ויכסהו הענן ששת ימים [שמות

הערות ותקונים

(מג) ונלחמו עם עמלק . בכ"א ליתא ועי' מביילתא מס' דעמלק פ"א בשם ר' יוסי בן
 הלפתא ומשמע מדבריו שסובר שמלחמת עמלק היתה לאחר מתן תורה . ובפ' הראב"ד
 לס' יצירה פ"א מ"ג כתוב ובעשירי באב נשא ידיו עמלק . ואולי נובע זה מהס"ע .
 (מד) שבת שניה . ועי' בפרקי דר"א שם . (מה) נסעו מרפידים . בכ"א וב"י רס"ט
 ובמוטוט פ' עקב מביא מהס"ע בשני בשבת באחד בסיון נסעו מרפידים ובאו להן
 למדבר סיני ועי' מביילתא יתרו פ"א ביום הזה באו מדבר סיני ר"ח היה ועי' שבת פ"ו ע"ב
 אמר רבא דכ"ע בר"ח אתו למדבר סיני . (מו) חמשת הימים . בריתא לאו ר' יוסי
 דהא ר' יוסי סובר דכ"ד יוד ושוב לא עלה כמ"ש בשבת פ"ה ע"א . (מו) היה משה
 עולה לראש ההר ויורד . בשלשלת הקבלה דף ג"ו ע"א דפוס זאלקאווע מביא בשם
 הס"ע ומשה נגלה יום ב' בהשכמה ובו ביום בא לעם ובהשכמת יום ג' לחדש עלה
 להר כו' וכן כתב הריטב"א בב"ב קכ"א קכ"ב בשם הס"ע שבהשכמה עלה משה ע"ש ולפינו
 ליתא ובמבוא שלי צד כ"ד העירותי שמכאן המקור למ"ש בזכחים ק"א ע"ב דאמר מר
 משה בהשכמה עלה כו' . (מח) מגיד לעם . בכ"א ורס"ט להגיד לעם את דברי ה' .
 (מט) בשלישי בששה לחדש . פי' בהדש השלישי בששי לחדש וכן תרגמו מאיר
 וגענעבראר , והמפרש עי' יוסף שגה כאן בפירושו . ובמוטוט שם ליתא מלת בשלישי
 (נ) בששה לחדש . שבת פ"ו ע"ב ובריתא לאו ר' יוסי ע"ש וכדעת ר' יוסי בן גם דעת
 ר' יהודה בתוספתא ערכין פ"א ר' יהודה אומר הל' עצרת בשבעה בסיון סימן יפה
 לעולם וכן מצינו שהיו ישראל עומדין לפני הר סיני כו' ע"ש . (נא) ויום השבת היה .
 ועי' שבת שם . והמביילתא בשלה מס' ד' פ"א חולקת ע"ז וסוברת שבששי בחדש
 ובששי בשבת . וכן בפרקי דר"א פרק מ"א ערב שבת היו ערוכין כו' . ועי' באור זרוע
 ה' מוצאי שבת דף כ"ד והא דתניא בסדר עולם בששה בסיון נתנו להם עשרת הדברות
 לישראל ויום ששי היה כו' זה הקשה הר' פטר ב"ד יוסף ז"ל והשיב לו הר' יצחק בן
 מלכי צדק ז"ל דהברייתא דסדר עולם משובשת היא דמאן תנא דס"ע ר' יוסי ובני
 התלמוד כך היו שונין אותה כו' בחדש נתנו עשרת הדברות ויום שביעי היה עכ"ל
 ולחנם שכשו הברייתא כי גוים' משובשת נודמנה לפניהם . והג' העיקרית כנוסחתנו
 ובריתא לאו ר' יוסי אלא רבנן . ועי' מביילתא יתרו מס' דבחרש פ"ג מ"ש בשם ר'
 יוסי . ועכשיו ראיתי בס' סדר החכמים ה"ב ע"ד 36 שכתב"י פארמא הגי' בס"ע ויום
 הששי היה . וגי' זו המוטעת הטעתה את רבותינו הנ"ל :

(א) אחר עשרת הדברות . הוא יום הראשון אחר עשרת הדברות כמ"ש ביומא ד' ע"ב
 ובתענית כ"ח ע"ב מאן דאמר בששה נתנו בששה נתנו ובשבעה עלה . ועי' בירושלמי
 תענית פ"ד ה"ה שהובא ג"כ הס"ע ויקרא אל משה ביום השביעי ויעל משה . שביעי
 שהוא אחר הדברות ותחלה לארבעים . (ב) עלה משה להר . עי' בתוס' ב"ק פ"ב ד"ה
 כדי דתניא בס"ע נמצא עלה כו' בסיון ויורד כו' וברשב"ם ב"ב קכ"א ד"ה יום שנתנו
 בדתניא בס"ע משה עלה בששה בסיון לקבלת לוחות הראשונות כו' וצ"ל בתוס' וברשב"ם

סדר עולם רבה פרק ו

כ"ד] (ג) לטהרו למשה ויקרא אל משה ביום השביעי מתוך הענן ויבא משה בתוך הענן (ד) ויעל אל ההר (ה) ויהי משה בהר ארבעים יום וארבעים לילה (ו) כ"ז בתמוז ירד ושבר את הלוחות (*ז) ויהי ממחרת ויאמר משה אל העם אתם המתאם וגו' [שם ל"ב] (ז) עלה (ח) בשמונה

הערות ותקונים

עלה בשבעה בסיון וברשב"ם שם ס"א בשבעה וכן הנכון. וכן היה הנוס' משובש גם לפני הריטב"א בב"ב שם. (ג) לטהרו למשה. בכ"א ויכסו הענן על משה לטהרו. וכן מעתיק הס"ע כמוטוט פ' עקב ובאבות דר"ג ריש פ"א וישכנו כבוד ה' על הר סיני למשה לטהרו זה היה אחר עשרת הדברות דברי ר' יוסי הגלילי וכו' באדר"ג נוסחא א' ובכ"א הנדפס ע"ה הרב הגדול ר"ז שעכטער נ"י. ולפ"ז ברייתא לאו ר' יוסי דהא ר' יוסי אלויה דר' עקיבא סובר דלא היה למשה פרושה כלל וברייתא שלנו כריה"ג ר' נתן ור' מתיא בן חרש כמ"ש יומא דף ד' ע"ב ואדר"ג שם. ובכ"מ ורס"ח חסריים המלות לטהרו למשה וזה לפי שקשה היה להספורים שזה תנא דס"ע דלא כר' יוסי לזה השמיטו מהספר. והריטב"א בב"ב שם כתב מעלה משם להר ביום ז' בהשכמה דכל ירדותו ועלותו של משה רבינו בהשכמה היו וזה ליתא לפנינו וראה במבוא צד 25. (ד) ויעל אל ההר. בשלשלת הקבלה דף ג"ה דפוס זאלקאווע מעתיק בשם הס"ע שאחרי עשרת הדברות נקבצו זקני העם ואמרו למשה דבר אתה עמנו כ' ומשה נגש כו' ונאמר להם אז אתם ראתם כו' ופ' משפטים ופ' חנה אנכי שולח מלאך כו' יע"ש ומכל זה אין זכר בהס"ע ועי' במכילתא יתרו פ"ג מה עשה משה כהמשי כו' ר' יוסי ברבי יהודה אומר בו ביום נעשו כל המעשים ופ' שבו ביום שנתנו הדברות נעשו כל המעשים מכנין המזבח וקריאת הספר וזריקת הדם ויהיה א"כ כל מה שהביא הש"ק בשם הס"ע כדעת ר' יוסי ברבי יהודה ועי' ברש"י ורמב"ן סוף פ' משפטים. (ה) ויהי משה בהר מ' יום ומ' לילה. בכ"א וששה ימים הראשונים לא עלו מן המנין. ובמוטוט פ' עקב מביא מהס"ע יום השביעי אחר שנתנו עשרת הדברות וישכון וגו' וג' ימים הראשונים לא עלו מן המנין פירוש ג' ימים שישב בהר כדכתיב ומשה עלה וגו' היו נכונים וגו' לא עלו מן המנין עכ"ל. וכפי נוסחתנו לעיל ספ"ה כל חמשת הימים היה משה עולה להר נוס' בת"י יותר נכונה ועי' בא"ע וברמב"ן שמות י"ב כ'. (ו) כ"ז בתמוז. בכ"א נמצא עלה בשבעה בסיון וירד ב"ז בתמוז וכו' הגי' בתוס' ב"ק וברשב"ם בב"ב שם וגם כמוטוט שם מס"ע. ועי' משנה תענית דף כ"ז ע"ב ב"ז בתמוז נשתברו הלוחות. וביומא דף ד' ע"ב בשלמא לר' עקיבא היינו דמשכת לה ב"ז בתמוז נשתברו הלוחות כו' אלא לר' יוסי הגלילי כו' מזה מובא שהמשנה והגמ' נסמכו על הס"ע כאן שקבל שבי"ז בתמוז נשתברו הלוחות. ועי' בריטב"א בב"ב שם ואומר בסדר עולם למחרתו יום י"ח עלה משם להר. ועי' בתחומא תשא סימן ל"א. (*ז) ויהי ממחרת וגו'. בכ"א וכי"מ ושבר את הלוחות שנאמר ויאמר משה אל העם וגו' וזה תכוה כי בקרא מפורש ויהי ממחרת וגו' וגם נוס' הדפוס צריך תקון שלא היה זה ב"ז בתמוז. (ז) עלה. בכ"א עלה שניה ובמוטוט שם עלה פעם שניה. ובפ' תשא ל"ג י"א פירש"י שבי"ח שרף את העגל ודן את ההוטאים ובי"ט עלה. ובפ' יתרו י"ח י"ג ובפ' עקב ט' י"ח פירש"י שבי"ח עלה כמ"ש לפנינו ועי' בחוקני תשא שלא התעורר מהס"ע כאן. והריטב"א בב"ב שם כתב שמ"ש בס"ע כאן ב"ח בתמוז עלה טעות סופר ועי' בבחי' שם. (ח) ב"ח בתמוז. הגר"א בבאורו להס"ע השיג על התוס' בב"ק שם שכתבו שבמ' יום אמצעיים היה ג"כ משה בהר דא"כ לא ירד ביוה"כ כו' והוא היה ביום ה' נמצא היה ט' תשרי ביום כ' ובאותו יום נתרצה הקב"ה כו' עכ"ל. ובמה"כ דחק את עצמו ליישב הס"ע בשיטת דפתיק ד"ה פרק מ"ו ולהסכים להתחומא שהביאו התוס' בב"ק שם פ"ב ד"ה כתי שמישה עלה בה' לקבל לוחות אחרונות וירד בשני: אולם אי אפשר ליישב באופן זה דברי הס"ע דכיון דסובר הס"ע דמ' אמצעים מן י"ח עד ר"ח אלול היה משה עולה להר עכ"ל להתפלל בהרש שמפרש כן ואתנפל מ' יום דקרא. וכן מפורש בס"ע עלה בכ"ש כאב ונשנה לו תורה כו' וא"כ ואתנפל

סדר עולם רבה פרק ו

טו

עשר בתמוז ובקש רחמים על ישראל דכתיב (ט) ואתנפל לפני ה' את ארבעים היום ואת ארבעים הלילה אשר התנפלתי כי אמר ה' וגו' (דברים ט) (י) באותה שעה נתרצה הקב"ה לישראל ואמר למשה (יא) לפסול לוחות שניות ולעלות שנאמר בעת ההיא אמר ה' אלי פסל לך שני לוחות אבנים כראשונים ועלה אלי החרה ועשית לך ארון עיץ [שם י'] (יא) ירד בעשרים ושמונה באב ופסל שני לוחות שנא' ופסול שני לוחות אבנים כראשונים וישכם משה בבקר וגו' [שמות לד] ועלה בעשרים ותשעה באב ונשנית לו תורה (יב) פעם שניה (יג) שנאמר ואנכי עמדתי בהר כימים הראשונים ארבעים יום וארבעים לילה וגו' לא אבה ה' השחיתך [דברים י'] כימים הראשונים מה הראשונים מרוצים (יד) אף שניים מרוצים אמור מעתה (טז) אמצעים ככעם (טז) ירד כי' בתשרי (יז) והוא היה יום הכפורים וכשרם שנתרצו לפני המקום (יח) שנאמר וסלחת לעוננו ולחטאתנו ונחלתנו [שמות לד]

הערות ותקונים

ואתנפל מ' יום ע"ב באמצעים הוא דכתיב, ולשיתת הס"ע שר"ח סיון בשני בשבת א"ב יום ל' באב היה כיום ו' ולא כהתנחומא. (ט) ואתנפל וגו' כי אמר ה' וגו' וכן הוא ברשב"ם ב"ב ק"ב מס"ע ובכ"א; אבל בכ"מ ובתוס' ב"ק שם מס"ע ובמוטוט שם ואתנפל לפני ה' כבראשונה מ' יום ומ' לילה להם וגו' והוא שם פסוק י"ח. (י) באותה שעה נתרצה הקב"ה לישראל. בכ"א ליתא כל זה עד עלה בכ"ט באב ובכ"מ וברשב"ם שם הנוסח כמו שהוא לפנינו בדפוס, ובתוס' ב"ק שם ובמוטוט שם מס"ע כמו שהוא בכ"א. (יא) לפסול לוחות שניות. בכ"מ נתרצה המקום למשה בעת ההיא אמר ה' למשה פסל לך שני לוחות אבנים. (יא) ירד בעשרים ושמונה באב. וכן בכ"מ ורשב"ם שם, אבל בכ"א ובתוס' ב"ק שם ובמוטוט שם בעשרים ותשעה באב נתרצה המקום לישראל שכן הוא אמר בעת ההיא אמר ה' אלי פסל וגו'. (יב) פעם שניה. וכן בכ"מ ובמוטוט שם. אבל בכ"א ובתוס' וברשב"ם שם עלה בכ"ט באב ועשה עוד מ' יום מל' באב ועד י' בתשרי וכן נראה שהיה הגי' לפני המסדר פירקי דר"א פירק מ"ו שאמר שם ב"ז בתמוז שבר את הלוחות והרג מ' ובר"ח אלול אמר הקב"ה למשה עלה אלי החרה והעבירו שופר בכל המחנה כו' וע"כ התקינו חכמים שיהיו תוקעין בשופר בר"ח אלול בכל שנה ושנה ובמתזור ויטרי ס' שב"ג צד שס"א הביא הפירקי דר"א בנוסח אחר משלפנינו. ועי' בפירש"י שמות ל"ג ובפ"י המיוחס לרש"י בתענית דף ל' ע"ב ד"ה שנתנו. (יג) שנאמר ואנכי עמדתי וגו'. בכ"א בעשרה בתשרי נתרצה המקום בשמחה לישראל שכן הוא אמר ואנכי עמדתי בהר וגו'. (יד) אף שניים מרוצים. בכ"א ובכ"מ אף האחרונים ברצון. (טז) אמצעים ככעם. וכן ברש"י שמות ל"ג י"א ופ' עקב שם ובתוס' ב"ק שם ובכ"ה שם בשם הס"ע ובכ"א ובדפוסים הישנים מהס"ע; אולם בילקוט ר' תקע"ט ור' תתנה מתיק מס"ע וליתא לכ"ז וכן בכ"מ וכ"י רס"ם ליתא. ואעיר שהרבה מאמרים מפרק זה מובאים מהראשונים בלא זכרון הס"ע כמו רש"י בפ' עה"ת שמות ל"ג י"א ובפ' עקב לא זכר שם הס"ע בהעתיקו רוב הפרק, בפ"י המיוחס לרש"י תענית ל' ע"ב ד"ה שנתנו מביא כל החשבון ומסיים כך שמעתי, החוקני ובעלי התוס' על התורה ובמנחת יהודה ג"ב לא זכרו הס"ע. גם בילקוט שנתק רק מעט מזער מזה הפרק. (טז) ירד ב' בתשרי. בכ"א ובמוטוט שם מס"ע ירד משם בעשרה בתשרי והלוחות בידו שבאותו היום נתרצה המקום לישראל, וכן הוא בתוס' ב"ק שם. (יז) והוא היה יום הכפורים. וכן בכ"מ אבל בכ"א והוא יום הכפורים. ועי' ב"ב קכ"א ע"א בשלמא יום הכפורים יום סליחה ומחילה יום שנתנו בו לוחות אחרונות ועי' ברשב"ם שם שנינו בס"ע כו' ובתענית ל' ע"ב בשלמא יום הכפורים מושם דאית ביה סליחה ומחילה יום שנתנו בו לוחות האחרונות וע"כ בהמיוחס לרש"י. (יח) וסלחת לעוננו ולחטאתנו

סדר עולם רבה פרק ו

לפיכך נתקיים (יט) יום זה חוק וזכרון לדורות (כ) שנאמר והיתה זאת לכם לחקת עולם וגו' [ויקרא ט"ז] (*כ) ויהי ברדת משה וגו' וישבו אליו וגו' [שמות לד] ואחרי כן נגשו כל בני ישראל ויוצום וגו' [שם] מה צום (כא) צום לעשות את המשכן התחילו לעסוק (כב) במלאכת המשכן ויבאו כל איש אשר נשאו לבו וגו' [שם ל"ה] וירא משה את כל המלאכה והנה עשו אותה כאשר צוה ה' כן עשו ויברך אותם משה [שם] (כג) מה ברכה ברכם אמר להם יהי רצון (כד) שתשרה שכינה במעשה ידיכם (כה) אמרו (כו) ויהי נועם ה' אלהינו עלינו וגו' [תהלים צ] (כז) רבי מאיר אומר לא כן (כח) אמר להם אלא ה' אלהי אבותיכם יסף עליכם וגו' [דברים א] אמר להם (כט) אשריכם

הערות ותקונים

ולחטאתנו ונחלתנו. וכן כבי"מ; ובשמות רבה פ' נ"א ועוד כבי"מ במדרש באתו יום נתרצה המקום לישראל שנאמר ויאמר ה' סלחתי כדברך, וכן הובא ברש"י דברים שם ובתוס' יבמות דף ע"ב ד"ה נזופין ובב"ק פ"ב ד"ה כדי בשם הס"ע ובנוסחתנו ליתא זה גם בדפוסים הישנים כס"ע אינו, אבל כן הוא כבי"א; ובמוטוט שם שנאמר וסלחת לעוננו ולחטאתנו ונחלתנו שכן הוא אומר ויאמר ה' סלחתי כדברך וזה תימא שהלא המקרא ויאמר ה' סלחתי נאמר על מעשה המרגלים ולא על מעשה העגל? ומצאתי בתוס' עה"ת פ' שלח ובשיטה מקובצת ב"ק שם מהו"ש שאנץ שהענין ע"ז וז"ל וא"ת: מ"ש בסדר עולם שא"ל הקב"ה למשה סלחתי כדברך על מעשה העגל והלא על מעשה המרגלים כתיב האי קרא? ואומר ר"י שכן ר"ל בסדר עולם שבשנת האחרת על מעשה המרגלים אמר לו הקב"ה סלחתי כדברך כו' והר"ד יהודה נ' הר"י וי"ט מפרש לקרא כו' ע"ש ובענין תרוץ הר"י יהודה מפורש בתנחומא סוף סדר פקודי. ולפני חילוקי ר' תנ"ה והלקה טוב שמנת ל"ד ל"ד לא היה כ"ו בהסדר עולם שכן הביאו מס"ע בזה"ל ירד בי' בתשרי לפיכך הוא יום סליחה כו'. (יט) יום זה חוק וזכרון לדורות. כבי"א לפיכך הוא יום סליחה וכפרה עשו אותו זכרון לדורות שנאמר והיתה וגו' וכבי"מ לפיכך הוא זכרון לדורות. ובמוטוט שם לפיכך עשו אותו זכרון לדורות. ובתוס' ב"ק שם לפיכך סליחה וכפרה הוא לדורות. ועי' פרקי דר"א פרק מ"ז. (כ) שנאמר והיתה זאת לכם וגו' פי' מדכתיב כסיפא דקרא לכפר על בני ישראל, כשם שכפר במעשה העגל. אולם הלשון כס"ע בדפוס פ' כ' כך נתקיים יום זה חוק זהו שלא כדיוק כי במקרא לא מצינו מזה זכר. (*כ) ויהי ברדת משה וגו' כבי"א וכי"מ ובמוטוט על אותה שעה הוא אומר ויבא אהרן וכל בניו וגו'. (כא) צום לעשות את המשכן. כבי"א וכי"מ אינו. וכנראה שחסר כאן מ"ש בתוספתא מנחת כשם ר' יוסי כל ז' ימי מלואים היה שלחן כו' ע"ש. (כב) במלאכת המשכן. כבי"א התחילו להיות עוסקין במלאכת המשכן שנאמר ויבאו וגו' והנשיאים הביאו וגו' ובעלזאל וגו'. וכי"מ להיות עוסקים. (כג) מה ברכה ברכם. תוספתא מנחת פ"ז ספרי פנחס פ' קמ"ב ת"כ פ' שמיני וע"ש. (כד) שתשרה שכינה במעשה ידיכם. כבי"א אמר ר' ת"י לך תשרה שכינה במעשה ידיכם. (כה) אמרו. בדפוסים הישנים מהס"ע והם אמרו ועי' בתוספתא שם. (כו) ויהי נועם ה' אלהינו וגו'. כבי"א וכי"מ ובילקוט ר' ת"י ליתא. ועי' שביעות דף מ"ז ע"א שיר של פגעים יושב בסתר עליון ופירש"י לפי שאמרו משה בהקמת המשכן דכתיב ויברך משה וגו' ויהי נועם וגו' ע"כ ועי' פסיקתא דר"ב פ' יודו ביום כלת משה ובשחר טוב מוזמר צ"א. (כז) רבי מאיר אומר. בילקוט שמות ר' ת"י וכי"א ר' יוסי אומר. ובתוספתא ות"כ הגי' ר' מאיר כמ"ש לפנינו. וכן הוא בד' מנטובה ובשאר דפוסים הישנים מהס"ע. ובספרי שם הוא בלא שם האומר. ועי' חולין ל"ח ע"א ר' יוסי אומר היה ר' מאיר אומר. וראת בספר היקר אגדת התנאים ה"ב לדידי הרב הגדול ר' בנימין זאב פראפעסאר באכער צד 153. (כח) אמר להם. וכן כבי"מ; אולם בילקוט שם וכי"א כך אמר להם ה' אלהי אבותיכם יסף וגו' ויברך אתכם וגו' ועי' תנחומא פקודי סי' י"א. (כט) אשריכם ישראל

ישראל (ל) שזכותם לעבודת המשכן וכשם שזכותם לכך כך תזכו שינתן לכם בית הבחירה (לא) ושתשרה שכינה בתוכם (לב) שנאמר ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם [שמות כ"ה]:

פרק ו

יִדְבַר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר בְּיוֹם הַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ תִּקַּם אֶת מִשְׁכַּן אֹהֶל מוֹעֵד וְשַׁמֵּת שֵׁם וּגו' [שמות מ'] והבאת את השלחן וגו' [שם] (א) התחילו ו' ימי המלואים (ב) בכ"ג באדר ובאחד בניסן שלמו. כל ו' ימי המלואים היה משה מעמיד את המשכן (ג) בכל בקר ובקר (ד) ומקריב עליו (ה) קרבנות (ו) ומפרקו ובשמיני

הערות ותקונים

ישראל. בילקוט ובכ"א ליתא. (ל) שזכותם לעבודת המשכן. בכ"א כדרך שזכותם במעשה המשכן סופו ליתן לכם את בית הבחירה. ובילקוט תזכו לבנות לכם את בית עולמים. ועי' אבות דר"ג פרק כ"א נוסחא ב' ר' יוסי אומר גדולה היא מלאכה שלא שרתה שכינה על ישראל עד שעשו מלאכה שנאמר ועשו לי מקדש וגו'. ואפשר שהכוונה על הס"ע כאן. (לא) ושתשרה שכינה בתוכם. בילקוט ובכ"א שבתוכו עתידה שכינה לשרות ועי' בספר חסידים סי' אלף כ'. (לב) ועשו לי מקדש. ועי' בזה רענן בילקוט שם ובערויבין דף ב' ע"א ובתוס' חולין כ"ב ד"ה יכול:

(א) התחילו. בכ"א אימתי התחילו המלואים. (ב) בכ"ג באדר. ת"כ צו מכליתא דמלואים פ"א מכאן אמרו בכ"ג באדר קרבו מלואים כו'. ובירושלמי יומא פ"א ה"א בלשון תני, ספרי נשא פ' מ"ד ופסיקתא ויהי ביום כלת משה. ומ"ש מכאן אמרו, תני כווננו להס"ע כאן. ובמדרש במדבר רבה פ' י"ג מעתיק כל הפרק באיזה שינוים קמנים ומתחיל בדבור היה ר' יופי אומר. (ג) בכל בקר ובקר. וכן הוא בתו"כ ובספרי ובמדרש רבה שם. אולם בירושלמי יומא שם הגי' כל שבעת ימי המלואים היה משה משה את המשכן ומעמידו ומפרקו. ופליגי שם ר' יוחנן ור"ח כמה עמידות וכמה פירוקים הוה ע"ש. ולפי נוסחתנו בריתא לאו ר' יוסי דיברושלמי יומא שם אמרו ר' יוסי אומר אף אלו נוטלין ואלו מניחין אף זו היתה תמיד אמר ר' יוחנן משיבת אהרן ובניו למד ר' יוסי כמה דתימר בישיבת אהרן ובניו צריך שימסור יום ללילה ולילה ליום ע"ש ומברוייתא דילן מבוואי שרק בבוקר העמידו ופרקו ולא בערב כשימת ר' יוסי. וגירסת הירושלמי יותר מתוקנת. ועי' במדרש במדבר רבה פ"ב ר' חייא בר יוסף אמר שני פעמים בכל יום היה משה מעמידו ומפרקו אחת בבוקר ואחת בערב ר' הגי'א הגדול אומר ג' פעמים בכל יום, וזראה שחולקים בנוסחת הס"ע. ובמ"ש לפנינו כן גרס בהס"ע גם רש"י וזכחים ק"א ע"ב ד"ה דרשעיר וז"ל דתניא בס"ע בכ"ג באדר כו' כל שבעת הימים היה משה מעמיד את המשכן ומקריב את קרבנותיו בכל בקר ובקר ופרקו כו' ע"ב. אולם רש"י לפירוש הראשית רבה פ"ג גרס בהס"ע כני' הירושלמי וז"ל אבל בס"ע מוכיח כל שבעת ימי המלואים היה משה מעמיד המשכן להקריב על גבי המזבח ומפרקו לאחר הקרבה ובשמיני העמידו ושוב לא פסקו עכ"ל. ועי' ירושלמי סוכה פ"ב ה"ז. (ד) ומקריב עליו. בספרי וירושלמי שם ובמדרש במדבר רבה פ' י"ב הגי' ומושחו ומפרקו, ובנוסחתנו לא נזכר ממשחת המשכן בכל יום. ובירושלמי שם התעוררו בזה את תניי תני נמשח ואית תניי תני לא נמשח ופליגי בנוסחת הס"ע. (ה) קרבנות. בכ"א וכי"מ קרבנותיו. (ו) ומפרקו. בשלשלת הקבלה דף נ"ו דפוס זאלקאווא מביא מסדר עולם ובערב מפרקו. וזה שלא כנוסחתנו ועי' בירושלמי שם וברשב"ם ויקרא ה' י'. ומ"ש שפרקו למדו מומ"ש ויהי ביום כלת משה להקים את המשכן ואם לא הוריד אותו מה טעם ביום כלת כי ביום אחר החל וכלה והראוי שיאמר ביום הקים משה את המשכן [עי' רש"י וא"ע ורמב"ן]

סדר עולם רבה פרק ז

(ז) העמידו ולא פרקו (ח) רבי יוסי ברבי יהודה אומר אף (ט) בשמיני העמידו ופרקו ואכל אהרן ובניו את בשר האיל ואת הלחם אשר בסל [שם כ"ט] (י) ופתח אהל מועד תשבו יומם ולילה שבעת ימים וגו' ויעש אהרן ובניו וגו' [ויקרא ח] ויהי ביום השמיני וגו' [שם ט] אחר ז' ימי המלואים (יא) ואחד כשבת היה (יב) וראש חדש ניסן היה וכו' ביום עמדו אהרן ובניו (יג) ורחצו את ידיהם ואת רגליהם מן הכיור (יד) ועבדו את כל העבודות (*יד) והסדרים על הסדר וכו'

הערות ותקונים

ורמב"ן [שם] וכבר מפורש זה בירושלמי יומא שם מנין לפרוקין א"ר זעירא ביום כלת משה להקים את המשכן ביום שבלו הקמותיו. (ז) העמידו ולא פרקו. ע"י בירושלמי שם. (ח) ר' יוסי ברבי יהודה. ת"כ בירושלמי וספרי שם ג"כ ר"ל ברבי יהודה. ובפסיקתא דר"כ ר' שמואל בר נחמני, ובילקוט נשא ר' תשי"ב ר' יוסי אומר. ובכ"א וכי"ט כגו' הדפוס. ובילקוט סוף פרק צ"ג. הגי' ר' יוסי בר"ל. ונראה שהמאמר מר"ל ברבי יהודה נוסף בהס"ע כאן מהת"כ ושאריו מקומות הנ"ל. ועוד לפני בעל מדרש במדבר רבה פ' י"ג שהעתיק בקצור לשון כל פרק זה לא היה זה בהס"ע. וכן לא היה זה בהס"ע לפני רש"י. וזכורו כ"א ע"כ ד"ה שנתנו וע"ש. (ט) אף בשמיני העמידו ופרקו. בכ"א וכי"ט אף בשמיני פרקו וע"י ירושלמי ומדרש שם. (י) ופתח אהל מועד תשבו יומם ולילה וגו'. הגר"א פ' בבאורו כאן בקלעים שהקלעים לא פרקו כל שבעה. ולפי דעת הירושלמי יוצא שם שר' יוסי סובר שרק צריך למסור יום ללילה לא צריכון לזה. ובתוס' ישינים דף ג' ע"א ד"ה מביטו ואל"ת ומאי קאמי' מביטו למה פ"י והלא היה לו להיות תדיר במתנה ליה כמו אהרן ובניו שהיו יושבין תמיד פתח אהל מועד מהא דתניא בברייתא דמלאכת המשכן שכל ז' ימי המלואים היה משה מעמיד המשכן ומפרקו פ' היה מפרקו ומעמידו מיד אבל אם נפרש מעמידו בערב ומפרקו בבוקר ויומם ולילה דכתיבי בקרא לאו דוקא כו' ע"כ ולא ראו מ"ש בס"ע כאן. ובברייתא דמלאכת המשכן שלפנינו [בית המדרש חלק ג' צד קמ"ד] ליתא לכל המאמר שהביאו התוס'. (יא) ואחד כשבת היה. בכ"א אחר זמן ימי המלואים אותו היום אחד בשבת היה. (יב) ור"ל ניסן היה. ע"י סוטה ל"ה ע"א קשיא ליה לר' יוחנן אי מה לחלן כהן גדול וראש חדש ועבודת צבור אף כאן כו' ופירש"י. מה למלואים שכן קרבו צבור כו' ור"ל היה כדכתיב ביום החדש וגו' והוא היה יום שמיני למלואים כדתניא בס"ע אותו היום נטל עשר עטרות. ובזבחים ק"א ע"ב שעיר זו שעיר של נחשון חטאת זו חטאת שמיני דרש שעיר של ראש חדש וע"ש ברש"י ד"ה דשעיר שאותו היום היה ראשון להקרבת נשיאים דתניא בס"ע בכ"ג באדר כו' והוא ר"ל ניסן ואותו היום נטל עשר עטרות וכו' עכ"ל ע"ש. ובפירש"י ויקרא פסוק א'. וכדברי הס"ע כאן כן הוא בקדמוניות היהודים ליוסף הבן 3, 4, 8. (יג) ורחצו את ידיהם ואת רגליהם מן הכיור. ע"י וזכור י"ש ע"א אחר ר' יוסי בר חנינא כל כיור שאין מחזיק שיכול לקדש ממנו ארבעה כהנים פסול שנאמר ורחצו ממנו משה ואהרן ובניו ופירש"י משה ואהרן תריין ובניו תריין שאף משה כהן היה בז' ימי המלואים וע"י בצאן קדשים שם. והרמב"ם הלכות ביאת המקדש פ"ה ה"א ובפירוש המשניות לזכרים שם כתב להא מילתא וזכיא ראה אהרן ובניו [שמות ל' פסוק י"ט] והיו אלקוד ואיתמר ופנחס עמו הרי ארבעה וע"י בכסף משנה שם מזה שהעיר על הרמב"ם וע"י בתשובות חתם סופר או"ח תשובה קע"ג שנעלם ממנו הס"ע דילן. (יד) ועבדו את כל העבודות. בירושלמי יומא פ"א ה"א ר' יוסי אומר תחת הר"ם ותחת שכן המשחה פ"י שסובר ר' יוסי שנמשחו ג"כ בכל יום מז' ימי המלואים ומזה לא נזכר בנוסחתנו כאן. וגם בבבלי לא נזכר זה בשם ר' יוסי. ואולי הכוונה במ"ש בירושלמי בשם ר' יוסי למ"ש יוסף הבן בקדמוניות היהודים 3, 8, 6. וכן מ"ש ר' יוסי בירושלמי חגיגה פ"א ה"א שמ"ש לבני אהרן העשה כתנות כתנת אחת לכל אחד ואחד כפשוטו של מקרא וגם מזה לא נזכר כאן. (*יד) והסדרים על הסדר. במדרש במדבר רבה שם

סדר עולם רבה פרק יז

ביום התחילו הנשיאים להקריב שנאמר (טו) ויהי המקריב ביום הראשון [במדבר ז'] (טז) ראשון למעשה בראשית ראשון לנשיאים ראשון לשכון שכינה בישראל שנאמר (יז) ושכנתי בתוך בני ישראל [מ"א ז'] (יח) ראשון לאסור במה ראשון לכהונה ראשון לברכה (יט) ראשון לעבודה ראשון לחדשים (כ) ראשון לשחיטת צפון (כא) ראשון לאכילת קדשים (כב) ראשון לירידת האש (כג) שנאמר ותצא אש וגו' [ויקרא

הערות ותקונים

שם ובכ"א עבדו את העבודות והסדרים. ובכ"א בו ביום עמדו אהרן ובניו ורחצו ידיהם ורגליהם מן הכיור ולבשו בגדי השרד והקריבו עולות ושלמים עבדו את העבודות וסדרים על הסדר. וגוסחת כת"א נכונה כי לא נוכל לאמר כמ"ש בנוסחת הדפוס, שעבדו כל העבודות דהא אהרן לא הקריב אלא הקרבנות שנצטוו לכו ביום. אבל שמש גם משה עדיין והקריב קרבנות צבור דאם לא כן למה צוהו ה' לרחוץ ידיו ורגליו מן הכיור כמ"ש ורחצו משה ואהרן ובניו את ידיהם ואת רגליהם וכי היכן מצנינו זר רוחץ מן הכיור ועי' ברש"י ובמבאר שם. (טו) ויהי המקריב ביום הראשון. בכ"א ובכ"א הדוסח מתוקן באותו היום התחילו הנשיאים להקריב ויהי המקריב ביום הראשון אותו היום ראשון למעשה כו'. (טז) ראשון למעשה בראשית. תול"כ שמיני פ"א שבת פ"ז ע"כ פסקתא רבתא ס' ח' וזכבראשית רבה פ"ג ועוד כמה פעמים במדרש. ובגמרא שבת שם הביא הברייתא בדבור הצעה תנא. וקשה קצת מדוע קראו הברייתא סתם תנא ולא ברייתא דס"ע. אמנם לפני מדרש במדבר רבה י"ג שהעתיק כל הפרק מס"ע לא היה הברייתא דעשר עטרות בהס"ע. ואפשר שקצר הברייתא. וכבר היה כ"ז בהס"ע לפני המסדר התנחומא הישן סוף פ' פקודי שהביא הברייתא דעשר עטרות ומסיים כדאיתא בסדר עולם. וכן רש"י בכמה מקומות בגמ' ובפ' עה"ת מביא זה בשם הס"ע כמ"ש לעיל הערה י"א וכן כתב רש"י בפ' לבראשית רבה פ"ג דתניא בס"ע עשר עטרות נטל אותו היום יום שמיני למלואים ראשון למעשה בראשית שיום ראשון בשבת היה ור"ח ניסן ובניסן נברא העולם וביום ראשון ס"א ביום ראשון של שבוע עכ"ל. (יז) ושכנתי בתוך בני ישראל. בכ"א וכ"א אינו וכן ליתא בשבת ועי' ברש"י שם. (יח) ראשון לאסור במה. וכן בגמ' שבת ובת"ב שם. ובכ"א ליתא ותחת זה איתא שם ראשון לשחיטת צפון ועי' בתוס' שם ד"ה עשר שלא ראי הס"ע ובפחד יצחק ערך עשר. ובכ"א מינכען השיב ראשון לנרבה ראשון לשחיטת צפון ראשון לקדשים ראשון לסדר בהמה. ולא השיב ראשון לחדשים ולברכה ולאסור במה ועי' בפירש"י לבראשית רבה שם שג' ראשון למלכים וכתב ע"ז ודבר זה שביש הוא ואיננה כתובה לא בס"ע ולא במס' שבת היתה נמי תניא להאוי דעשר עטרות וכן לשחיטת צפון נמי לא גרסינן התם ושבוש הוא כו' עכ"ל. (יט) ראשון לעבודה. רש"י פ' בשבת שם לסדר עבודת תמידין וזה נובע מהס"ע לקמן בפרק זה. והוא כמ"ד דבסיני עולת ראיה הואי ועי' לקמן. (כ) ראשון לשחיטת צפון. לא גרסינן כמו שהעירנו לעיל. (כא) ראשון לאכילת קדשים. קדשים קלים דאלו קדשי קדשים אבלו כל ימי המלואים ועי' בפירש"י בשבת שם. ובכ"א חשב ראשון לקדשים וראשון לאכילת קדשים. (כב) ראשון לירידת האש. ובכלל חושב עשרה דברים שנתחדשו בו ביום. ותול"ל קראו להברייתא בשם עשר עטרות. אולם בעל מדרש תרשא חושב רק ששה דברים שנתחדשו בו ביום. וזו' משובשת היתה לפניו. וגם היריד"א כפל המספר שלא כנכון וז"ל בפ' עה"ת פ' נשא ד' ח' ע"כ ובמדרש אמרו ביום הראשון מתו הראשון מלמד שאחד בשבת היה נמצאת אומר י"ב עטרות נטל אותו היום כו' ע"ש. (כג) שנאמר ותצא אש וגו'. נראה שיש להוסיף כאן בו ביום הקריבו בני אהרן אש וזה שנאמר ויקחו שני בני אהרן נדב ואביהו וגו' וימותו לפני ה' ובכ"א לקמן ואכלה בשני בניה וב הוא בספרי נשא פ' מ"ד ובמגילת תענית פ"ו. וז"ל חלקת טוב חקת ד' ק"י"ט תניא בסדר עולם באחד לחדש הראשון בשנה השנית הוקם המשכן ובו ביום מתו נדב ואביהו. ולפנינו לא נזכר מפורש זה. ואפשר שזוהי לפני חלקת טוב בס"ע כאן כמו שהגתתי. ובמבוא

סדר עולם רבה פרק ז

ט] (כד) בו ביום הקריבו ישראל (כה) תמידין (כו) נדרים ונדבות
 חטאות ואשמות בכורות ומעשרות (כז) ועל אותו יום הוא אומר
 עורי צפון ובואי תימן הפיחי גני יולו בשמיו [שה"ש ד] עורי צפון
 (כה) זה עולה הנשחטת בצפון ובואי תימן (כט) אלו שלמים הנשחטין
 בדרום הפיחי גני זה אוהל מועד. יולו בשמיו (ל) זה קטורת חסמים
 יבא דודי לגנו (לא) זו השכינה ויאכל פרי מגדיו אלו הקרבנות באתי
 לגני אהותי כלה זה יום שמיני אריתי מורי עם בשמיו (לב) זו קטורת
 ולבונה והמנחות אכלתי יערי עם דבשי אלו איברי העולה ואימורי
 (לג) קדשים קלים שתיתי ייני עם חלבי אלו הנסכים ואימורי קדשים
 קלים אכלו רעים* (לד) זה משה ואהרן שתו ושכרו דודים (לד) זו כנסת
 ישראל (לה) בו ביום נמצאת אלישבע בת עמינדב (לו) יתירה על
 ישראל ארבע שמחות ואכל אחד (לז) יבמה מלך ובעלה כהן גדול

הערות ותקונים

ובמבוא להסדר עולם שעתי שמ"ש בספרי נשא שם וימותו לפני ה' וגו' היה ר' יוסי אומר
 המלאך מדרן מתים עד שיצאו ונפלו בעודה כו' שהכוונה במ"ש היה ר' יוסי אומר להסדר
 עולם כאן ושחרת זה ג"כ בנוסחתנו. (כד) בו ביום הקריבו ישראל. בכורות ד' ר' ע"ב
 איתיביה אותו היום שהוקם המשכן קרבו להם בישראל נדרים ונדבות כו' ושם להלן
 איתיביה ריש לקיש לר' יוחנן אותו היום שהוקם המשכן קרבו להם כו' והמקור מס"ע
 כאן אולם שם דייקו אותו היום הוא דקרוב מיכן ואילך לא ולפנינו הנוסח בו ביום.
 (כה) תמידין. וכן הוא במדרש רבה בסדר ר' ע"ב מעשיה נאמרו בסיני והיא עצמה לא קרבה.
 וביבמות ה' ע"ב מה לתמיד שכן ישנו לפני הדבור. ובפירש"י לבר"ר שם והכי תניא
 בס"ע בו ביום הקריבו ישראל תמידין כו' עכ"ל. (כו) נדרים ונדבות. עי' ירושלמי
 רה"ש פ"א ה"א ויהי וגו' ותני עלה ביום שהוקם המשכן בו ביום נתרמה התרומה ונראה
 שכווננו להס"ע כאן. (כז) ועל אותו יום הוא אומר עורי צפון. במדרש רבה שם
 הביא ב"ז בשם ר' יוסי אבל במדרש חזית פסוק ישקני ופסוק יונתי בתגוי הסלע
 ר' מאיר אומר באודל מועד נאמרה ומייתה לה מן הדא קרייה עורי צפון וגו' עורי צפון
 כו' ובמדרש במדבר רבה פ"ג שם להלן ור' יוסף בר חמא דריש ליה ליהא קריה כולי
 עורי צפון במשכן כו' ולא זכרו המקור בהס"ע כאן. ונעתק הס"ע בזבחים קט"ז ע"ב
 וירושלמי מגילה פ"א ה"א. ובפירש"י לבראשית רבה פ' כ"ב עורי צפון זו עולה
 שנשחטת בצפון בהקמת המשכן נאמר פסוק זה בסדר עולם ע"ב. (כח) זה עולה
 הנשחטת בצפון. בכ"א וכו"מ זו עולה שנשחטה בצפון. (כט) אלו שלמים הנשחטין
 בדרום. בכ"א וכו"מ שנשחטו בדרום. וירושלמי ובבר"ר שם אלו השלמים שהיו נשחטין
 בדרום. (ל) זה קטרת חסמים. עי' במדרש שם. (לא) זו השכינה. בכ"א זה שכינה.
 עי' תענית כ"א ע"ב ר' יוסי אומר לא מקומו של אדם הוא מכבד כו' שכן מצינו בהר
 שכל זמן שהשכינה בהר כו' ופירש המפרש לא נסתלקה שכינה עד לזרות האהרונות
 כו' עד אחר בניסן שהוקם המשכן כו' ע"ש ובפירש"י ביצה ה' ע"ב ד"ה מכדי כתיב.
 (לב) זו קטורת ולבונה והמנחות. ככל הבת"ל ובדפוס ראשון קטרת הלבנה ולבונה המנחה
 ועי' ברבה ותחומא שם. (לג) קדשים קלים. כן הוא בכתי"ל. וראה לעיל הערה כ"א.
 (* לג) זה משה ואהרן. בכתי"ל ובמ"מ משה ואהרן ומרים. (לד) זו כנסת ישראל.
 במדרש חזית פ' ישקני וברבה במדבר שם היה לפנינו כאן נוסח אחר שתו ושכרו
 דודים זה נדב ואביהו שנשחטו בצרתן. (לה) בו ביום נמצאת אלישבע. ובחים ק"ב ע"א
 מתיבי חמש שמחות היהא אלישבע יתירה כו' ופירש"י ביום שהוקם המשכן קאי בסדר
 עולם עכ"ל ועי' חזית פסוק מי זאת ועוד בכ"מ במדרש. (לו) יתירה על ישראל. בכל
 הבת"ל יתירה על כנות ישראל. (לז) יבמה מלך, בכ"מ שמחות יבמה כו'. בגמ' ובחים
 שם

יה סדר עולם רבה פרק ז

אחיה נשיא (לח) ובניה (לט) סגני כהונה (מ) ואבלה בשני בניה נדב ואביהו ויש אומרים אף בן בנה משה מלחמה (מא) זה פנחס (*מא) בשני בנין שרף אלעזר הכהן (מב) פרת חמאת (מג) והיו כל ישראל (מד) ושינו (מה) בארבע עשר בו שחמו ישראל את

הערות ותקונים

שם הגיהו אימא אף מלך. ובמבוא שלי העירותי שלפי נוסחתנו אי אפשר לפרש כן בדעת הס"ע. ושם להלן בגמרא מתיב רבה ר' ישמעאל אומר ויבמה מלך אמר רבא לו ולזרעו כו' ומ"ש ר' ישמעאל אומר כווננו לבריותא שלנו ואולי היה ר"ת ר"י וצ"ל ר' יוסי אומר. (לח) ובניה. ככ"א וכי"מ ושני בניה, סגני כהונה. ובגמ' בנה סגן. (לט) סגני כהונה. ע"ש בגמ'. (מ) ואבלה בשני בניה נדב ואביהו. בספרי בהעלותך פ' ס"ח ומובא בגמ' סוכה ד' כ"ה ע"ב ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם וגו' ר' עקיבא אומר מישאל ואלצפן היו שנטמאו לנדב ואביהו ולפי"ז ז' של נדב ואביהו דה בערב הפסת וא"כ יום מיתתן היה בשמוני לניסן וחולק רע"ק על הס"ע. כאן שסובר שמתו בר"ח ניסן ועי' בראב"ע עה"ת ובלקח טוב פ' צו ד' כ"ד דפוס ווילנא. וכדעת ר' עקיבא כן הוא שיטת סתמא דגמרא בפסחים ד' ו' ע"ב ע"ש בתוס' ד"ה שנאמר ובעין ראייה לדעת רע"ק ממ"ש במגילת תענית, מובא מכת"ל מהרב ר"י הכהן מיללער בהערותיו למס' סופרים פט"ו הערה ד', מן ריש ירחא דניסן ועד תמניא ביה אוקים תמידא וע"ש בהערות. (מא) זה פנחס. ככ"א זה היה פנחס, וככ"א אחד אף בן בנה ראתה משה מלחמה. ובגמרא זבחים שם בלא י"ש אומרים והושב חמש שמחות. וזה תמוה דהא פנחס היה למשה מלחמה אחר זמן רב כמלחמת מדין וכנראה שהיש אומרים נוסף בהסדר עולם וכן ליתא במדרש במדבר רבה פ"ג ובתנחומא פ' שמיני אות ג' ובמדרש קהלת פסוק לשהוק אמרתי כחולל ובילקוט סוף משלי. ובמדרש זוטא על קהלת צד 89. וככ"א אחד מה"ע הגי' זה פנחס בשימים. (*מא) בשני בנין. ככ"א למחרת בשני בנין. (מב) פרת חמאת. בכת"ל את הפרה עי' ספרי נשא פ' מ"ד ובגושין ד' ס' ע"ב א"ל לוי שמונה פרשיות נאמרו ביום שהוקם המשכן אלו הן כו' פרשת פרה אדומה ופרש"ל לפי שביום המחרת נשרפה הפרה להיות נשרפין לפסחיהן וקודם לכן לא יכלו לעשותה דבעינן והוא וגו' והכי אמרינן במס' מגילה ירושלמי באחד בנין הוקם המשכן ושני לו נשרפה הפרה עכ"ל וכן הוא במגילה ירושלמי פ"ג ה"ה בשם ר' לוי בשם ר' חמא בר חנינא וברש"י מגילה כ"ט ע"א ד"ה ברביעית בשם ר' חייא וחידיה שלא זכר רש"י כ"ז מהמקור כאן. ולפלא על הרא"ש בתשובותיו כלל י"ג ס' כ"א שלא זכר למאמר של ר' לוי בגיטין שם. ויוסף הכהן 4. 4. 6. יאמר ששריפת הפרה היתה אחרי מיתת מרים לטהר כל ישראל מקבורתה. (מג) והיו כל ישראל ושינו. ככ"א ומהר כל ישראל ממועשה העגל ובכ"ל רס"ט ומהר כל ישראל ובכ"ל ומהר את ישראל ועי' רש"י סוכה כ"ה ע"ב ד"ה ויום. ובאבות דר"נ פרק א' נוסחא ב' אלעזר שרף את הפרה והוא ממנה על כל ישראל כל שנה ושנה א"ר יוסי היא הטהרה הנוהגת לדורות. ודבריו נובעים מהס"ע כאן וע"ש בהערות הרב המו"ל. (מד) ושינו. בלקח טוב פ' חקת צד רל"ח תניא בסדר עולם באחד בנין הוקם המשכן כו' ביום השני נשרפה פרה אדמה וכו' נטהרו הלויים שנאמר והקרבת את הלויים וגו' וכתבו הוה עליהם מי וגו' ושם פ' בהעלותך צד קצ"ב. כה תעשה להם מכאן אמרו שפרה אדמה נשרפת בשני בנין והלויים הונו שנפקדו באחד. בהרש והעבירו תער על כל בשרים עכ"ל וכן הוא בספרי נשא שם וברבה פ"ב בשלושי הונו ממנו על הלויים ותחת הויה שניה שהיו צריכים הלויים לחזור מפני שהיו כלם טמאי מתים כו' צוה המקום לגלותם במקום הויה של יום שביעי וכן הוא בילקוט וברש"י שם ועי' במזרחי; וזה מסכים למאמר ר' לוי בגיטין שם שפרשת לויים נאמרה בו ביום ולפינו בסדר עולם כאן לא נזכר מאומה מטהרת הלויים והברייתא קמיעה לפנינו. (מה) ב"ד בו שחמו ישראל. ככ"א וידבר ה' אל משה במדבר סיני בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים בהרש הראשון לאמרו ויעשו בני ישראל אתו הפסח כמועדו [במדבר ט'] ב"ד בו שחמו ישראל כו'. ובכ"ל בשנה השנית ב"ד בו כו' ובכ"ל

סדר עולם רבה פרק ז

פסחיהם (מו) ויום השבת היה :

פרק ה

וידבר ה' אל משה כמדבר סיני באהל מועד באחד מחדש השני בשנה השנית וגו' [במדבר א'] שאו את ראש וגו' מכן עשרים שנה וגו' (א) ואתכם יהיו וגו' ואחר כך פקד כל בכור זכר לבני ישראל וגו' [שם ג'] ואחר כן נשא את ראש בני קהת וגו' [שם ד'] ואחר כן נשא את ראש בני גרשום גם הם וגו' (א*) ואחרי כן נשא את ראש בני מררי וגו' ואחר כן על פי ה' פקד אתם ביד משה. כו"ד באייר שחמו ממאי נפש פסח שני שנאמר ויהי אנשים אשר היו ממאים לנפש וגו' [שם ט] (ב) ויאמרו האנשים ההמה אליו וגו' וידבר ה' אל משה לאמר איש איש כי יהיה ממא לנפש וגו' ויהי בשנה השנית בחדש השני בעשרים בחדש נעלה הענין [שם י] נמצאו עושין (ג) במדבר סיני י"ב חדש (ד) חסר עשרה ימים ואומר ויכתוב משה את מוצאייהם למסעיהם וגו' [שם ל"ג] נסעו ממדבר סיני באו להם לקברות התאוה ועשו שם שלשים יום שנאמר לא יום אחד תאכלון וגו' עד חדש ימים וגו' [שם יא] נסעו מקברות התאוה (ה) ובאו לחצרות ועשו שם שבעה ימים שנאמר (ו) ותסגר מרים מחוץ למחנה שבעת ימים [שם י"ב] נסעו מחצרות ובאו להן (ז) למדבר פארן (ח) בכ"ח בסיון (ט) ובכ"ט בסיון שלח משה מרגלים

הערות ותקונים

ובכ"י רס"ט שנו רבותינו כו"ד בניסן כו'. ויכול להיות שאיזה מעתיק לא הכין כוונת המלה ושינו וכתב ושנו רבותינו. (מו) ויום השבת היה. במבוא שלי התעוררתי על מה שאמרו בבבלי וירושלמי פסחים ס"ו בענין שנתעלמו הלכה מבני בתורה אם פסח דוחה שבת או לא ולא הביאו מס"ע כאן שמפורש שפסח דוחה שבת.

(א) בכי"א ואתכם יהיו וגו' ויפקד אותם משה גו' ואחר כך פקד את בני לוי וגו'. (א*) ואחרי כן נשא וגו' נראה שצ"ל ואחר כך אלה פקדו משפחות בני מררי וגו' [שם ד, מ"ח]. (ב) ויאמרו האנשים ההמה אליו וגו'. בכי"א ויאמר אליהם משה וכל הפרשה בלה ובכ"ל ממאי נפש לפסח ויהיו וגו'. (ג) במדבר סיני. בכי"א ויהי בשנה השנית בחדש השני וגו' ויסעו בני ישראל וגו' [שם פסוק י"ב] ויכתוב משה את מוצאייהם וגו' במדבר סיני עשו שנים עשר חדש חסר עשרה ימים נסעו ממדבר סיני בעשרים לחדש השני ובאו להן כו' ובצ"ל. (ד) חסר עשרה ימים. עי' מבילתא יתרו מס' דבתרש פ"א. (ה) ובאו לחצרות. ועי' מבילתא בשלח פ"ד וכי בחצרות נסעו ובחצרות חנו, אלא מלבד שחזר מסעם לאחוריהם ג' מסעות בשביל מרים. ועי' בפ' הרשב"ה שם י"א ל"ה ולפנינו לא נזכר מזה. (ו) ותסגר וגו' שבעת ימים. כצ"ל ותסגר מרים מחוץ למחנה שבעת ימים. (ז) למדבר פארן. פ"א במקום אחר שבמדבר פארן כי מדבר פארן איננו שם פרטי של מקום ממקומות המסעות הנזכרות במדבר ל"ג אבל הוא שם כללי לכל המדבר הגדול עד מדבר צין וכל המקומות שהזכירו שם עד שבאו מדבר צין כלם במדבר פארן היו ועי' בפ' הרמב"ם ומ"ש גראטץ חלק א' נאשע ד'. (ח) בכ"ח בסיון. כצ"ל. ובשאלת הקבלה דף ג"ז מובא בסדר הדורות העתיק מהס"ע בטעות כ"ה בסיון, וכן תרגמו גענעבעראר ומאיר וגם בד' מנשובה ובד' וויניציא ש"ה משובש. וכן נדפס בשבוש בספר סדר החכמים ח"ב ער 39 ובכ"ל ליתא המלות בכ"ח בסיון. (ט) ובכ"ט בסיון שלח

סדר עולם רבה פרק ח

יט

(י) שנאמר והימים ימי בכורי ענבים [שם יג] וישבו מתור הארץ
מקיץ ארבעים יום [שם] (יא) ותשעה (יב) באב היה
(יג) שתמצא אומר בת"ב נגזר על אבותינו (יד) שלא יכנסו לארץ
(טו) אחר מרגלים (טז) היתה מחלקותו של קרח (יז) ובליעתו

הערות ותקונים

שלח משה מרגלים. בתענית כ"ט ע"א כתיב ויהי בשנה השנית בחדש השני בעשרים בחדש
נעלה וגו'. וכתיב ויסעו מחר ה' דרך שלשת ימים אמר ר' חמא בר חנינא אותו היום
סרו מאחרי ה' כו' וכתיב ועד חדש ימים יהיו להו עשרים ורתתין בסיון וכתיב ותסגר מרים
וגו' ותניא בכ"ט בסיון שלח משה מרגלים ע"ב. ומ"ש תניא בכ"ט בסיון כו' זה מס"ע
כאן אבל מ"ש ויסעו מחר ה' וגו' ואר"ח בר חנינא אותו היום כו' מזה אין רמו בשלפנינו.
ובהכרח מפרש הכרייתא שלנו הקרא [במדבר י' ל"ג] ויסעו מחר ה' דרך שלשת ימים
כפירש הראב"ע עי' שם או כמו שפי' רש"י מהלך שלשת ימים הלכו ביום אחד שהיה
הקב"ה הפך להכניסן לארץ מיד וזה מספרי במדבר פ' פ"ב ויסעו מחר ה' וגו' אפשר
לומר כן? הלא כבר נאמר י"א יום וגו' מלמד שהלכה שכינה בו ביום ל"ו מל כדי
שיכנסו לארץ וראה בתרגום ירושלמי המיוחס ליונתן בן עוזיאל וארון קיימא דה' ממיל
קדמוהון תלתין ושית מיל. והשמרונים תרגמו תלתת יומים ובלקוט במדבר ר' תשמ"ד
מובא הגמ' תענית ושם ליתא דהוה ליה עשרים ורתתין בסיון. וברושלמי תענית פ"ד
ה"ה הגי' כמו שהוא בבבלי. ועי' בפ' תענית לרבינו גרשון מאור הגולה דרך שלשת
ימים הרי כ"ב דיום עשרים עצמו דאייר הוא ומחשבוין הג' ימים וכתיב עד חדש ימים וגו'
ועי' בפ' המוה"ק לרש"י ותוס' ובפסיקתא ריד"א בתענית שם וברש"י שבת ד' קמ"א ע"א
ד"ה מאחרי ותוס' שם ובפתח עינים להר"א חיד"א בתענית שם. וראה בבית אמת
שם שהענין מהסדר עולם כאן על מה שאמרו בספרי בהעלותך פ' פ"ב וארון ברית ה'
נוסע לפניהם אמרו אבותינו תמאו נגזרה עליהם כו' שמה"ע נראה שמעשה המרגלים
היתה אח"כ. ועי' בהגהות מאיר עין שם הערה ה'. (י) שנאמר והימים ימי בכורי
ענבים. בתנחומא שם אות כ"ב מכאן אתה למד שאין תקופת תמוז בלא תאנים
וענבים. אולם במשנה בכורים פרק א' משנה ג' אין מביאין בכורים קודם עצרת. והס"ע
מאחר ימי בכורי ענבים עד כ"ט סיון כדי שיעניו מ' יום עד מ' באב. ובדברי חס"ע
ששלח המרגלים היה בשנה השנית ליצ"מ כן הוא גם בגמ' תענית שם דאמר מר שנה
ראשונה כו' שניה הקים את המשכן ושלח מרגלים. והמקור מס"ע כאן. וכן כתב גם
ידידיה האלכסנדרוי בחיי משה צד 49 ויהי בשנה השנית לצאתם ממצרים וישלחם איש
אחד כו'. (יא) ותשעה באב היה. בגמ' תענית שם הני ארבעים יום נכי חד הוה?
אמר אביי תמוז דההיא שתא מלויי מלויה. ובכרייתא שלנו לא נזכר מזה ועי' לקמן
בהערה י"ב. (יב) באב היה. וכן בכ"א וכי"מ והגר"א הגיה ערב ט"ב היה. והגי'
הישנה עיקרית ועי' בתוס' תענית שם שהמרגלים באו בט' באב בסוף היום שאז בכו
בכיה של הגם, ועיקר הבכיה היתה בליל א'. וכן כתב יוסף במלחמות היהודים כפר ששי
פרק ד' שביהמ"ק נשרף בבית ראשון ושני ביום העשירי בחדש תמוז. (יג) שתמצא
אומר בט"ב נגזר על אבותינו. מאמר ר' יוחנן בתענית שם ועוד בכ"מ. (יד) שלא
יכנסו לארץ. משנה תענית פ"ד ר' ב"ו בתשעה באב נגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ
ומקור המשנה בס"ע כאן. ואולי הסר כתיב מ"ש בסנהדרין ק"ב א' תנא משום ר' יוסי
עת מזומנת למוצה וביום פקדי וגו' ובפירש"י ביום פקדי בט' באב שבכל השנה באותן
מ' שנה שעמדו במדבר יום מזומן לפורעניות בו חזרו מרגלים בו חרב הבית בראשונה
ובשניה עכ"ל. (טו) אחר מרגלים. בכ"א אחר ביאת המרגלים וברשב"ם ב"ב ק"ט ע"א
ד"ה דלא תניא בס"ע קרח. ביאת המרגלים היתה כו' וכן דעת יוסף הכהן 4. 3. 4.
(טז) היתה מחלקותו של קרח. ביאת המרגלים וברשב"ם שם היתה בליעתו של קרח ועי'
סנהדרין ק"י ע"א אמר ר' יוחנן קרח לא מן הבלועים כו' ובתנחומא קרח אות כ"ג.
(יז) ובליעתו. ותוס' שם בב"ב ד"ה אה פ' בקונטרס דבליעת קרח נמי היתה מיד אחר
המרגלים כמו שהביא מס"ע דקתני אחר ביאת מרגלים היתה בליעת קרח ואם לא

סדר עולם רבה פרק ה

(יח) שנאמר אף לא אל ארץ זבת חלב ודבש וגו' [שם מ"ד]
 ואומר (*יח) והימים אשר הלכנו מקדש ברנע עד אשר עברנו
 את נחל זרד ל"ח שנה וגו' [דברים ב'] (ט) ו"ט שנה היו חוזרין
 ומטורפין (ב) וי"ט שנה (*כ) ישבו בקדש ברנע שנאמר (כא) ותשבו
 בקדש ימים רבים כימים אשר ישבתם [שם א'] [נמצאו (כב) כל המסעות
 (כג) מ"ב מסעות :

פרק ט

ויבאו בני ישראל כל העדה מדבר צין כחדש הראשון וישב העם

הערות ותקונים

מאי קמ"ל וכן משמע נמי מדאמרי הן גוענו כלנו אבדנו ומתרגמינן כו' ששלשה מעשים
 הללו היו רצופים עכ"ל ועי' רש"י דברים א' פסוק א' שכתב דמחלוקתו של קרח קדמה
 לשלח המרגלים . (יח) שנאמר אף לא אל ארץ וגו' בכי"א שכן הוא אומר אף לא וגו'
 ובכי"מ אף לא וגו' ויחר אף ה' בישראל ויניעם . וברשב"ם שם מביא מסדר עולם ובו
 ביום נשרפו המתלוננים ולפינו ליתא זה ועי' בב"ב שם ע"ב וברושלמי שם ה"ב ובשמה
 מקובצת ובתוס' שם ד"ה הא . (*יח) והימים וגו' את נחל זרד ל"ח שנה . ולא נכנסו
 בשנה השנית רק ג' חדשים ומשבאו לקדש ברנע עד שבאו לנחל זרד ל"ח שנה וט'
 חדשים ובשנים שלימות קאירינן . (יט) ו"ט שנה . כמורה נבוכים פ"ג לחלק ג' והיות זמן
 עמידתם במסע חלוק זה מזה עד שהיה מעמדם במסע אחד ל"ח שנה . וכן הוא בגוף
 הערבי ועי' בהערות הר"ש מונק שם וזה כנגד הס"ע . וכן מ"ש בתשובות גאוניס קדמונים
 ברלין תר"ח , סי' ט"ו ולמה שתים מערכות מפני כ' שנה כמדובר וכ' שנה בקדש כו'
 וגם מ"ש במדרש זוטא על שה"ש צד 16 פסוק אשכול הכופר ו"ט שנה עשו בנחל זרד
 וי"ט שנה בקדש ברנע גם זה שלא כהס"ע . (ב) וי"ט שנה ישבו בקדש ברנע . ברש"י
 דברים שם ו"ט שנה שנאמר כימים אשר ישבתם בשאר המסעות והם היו ל"ח שנה ו"ט
 שנה מהם עשו בקדש ברנע שנה הולכים ומטורפים וחזרו לקדש כמו שנאמר ויניעם
 במדבר כך מצאתי בסדר עולם עכ"ל . ובכת"י מקדמון אחד נדפס בפליטת סופרים צד 8
 וז"ל מצאתי בסדר עולם ותשבו בקדש ימים רבים ו"ט שנה שנאמר כימים אשר ישבתם
 בשאר המסעות והם היו ל"ח שנה ו"ט שנה מהם עשו בקדש וי"ט שנה הולכים ומטורפים
 וחזרו לקדש כמה שנאמר ויניעם במדבר ועוד כתב ונסב את הר שעיר ימים רבים כאדם
 שיוצא משער העיר וסובב את כל העיר עד שבא לאותו שער עצמו ונכנס לעיר עכ"ל
 ובכי"מ ו"ט שנים עשו ישראל בקדש וי"ט שנים חוזרין ומצטרפין . וכןסחתנו ליתא שחזרו
 לקדש וכן לא היה זה בהס"ע לפני הכתיב [במדבר ל"ב] והרד"ק במכילת ד' ל' דפוס ליק
 והרמב"ן בס' עה"פ לך . אולם בכי"א הוא מפורש כפי שהביא רש"י . ובמבוא הארמית
 בזה . ובס' היקר סדר החכמים ה"ב שיצא לאור ע"י הרב החה"ג ראב"ן הי"ו נדפס
 מאמר זה בשיבוש . (*כ) ישבו בקדש . בכי"א עשו בקדש . (כא) ותשבו וגו' כימים
 אשר ישבתם . בספר תשובות דונש על רס"ג [ברעסלא תרכ"ו] צד י"א השיג דונש וז"ל
 ועוד אמר רס"ג פתרון ותשבו בקדש ימים רבים כימים אשר ישבתם כנגד ישיבתכם כולה
 וזו היה טעות גדולה על אמרו כי ישיבתכם בקדש ככל אשר ישבתם מעת צאתכם ממצרים
 עד בואם לקדש ואשר ישבו בצאתם כו' ע"ש שהאר"ך דונש ופירש כימים כמו הימים .
 ולא ידע דונש שפי' רס"ג נובע מהס"ע כאן ולא ירד לסוף דעת של הגאון בזה . (כב) כל
 המסעות . בכ"ל כל המסעות כלם . (כג) מ"ב מסעות . עי' מדרש חזית פסוק אל תראוני
 ר' יוסי אומר בני אמי נחרו בי בני אומתי כו' על שנתעבבתי כמדבר ארבעים ושתי
 מסעות לא היה לי לכנס לא"י כו' וזה כהס"ע כאן וכמס' סופרים פ"ב אבל בשיטין נתנו
 טעם במסעות מ"ב ויש נוסחאות בכת"י מ"ח מסעות וכן גרס בהגהות מיומניות ה' ספר
 תורה פ"ו סי' ח' ועוד בכמה ספרי קדמונים וזה שלא כהס"ע ועי' בס' הרב ר"י מיללער שם .
 שנסתלקה

בקדש ותמת שם מרים ותקבר שם ולא היה מיום לעדה ויקהל
 על משה ואהרן [כמדבר כ'] (א) שנסתלקה הכאר שנת הארבעים
 (ב) ור"ה ניסן היה בו בפרק וישלח משה מלאכים מקדש אל מלך אדום
 וגו' [שם] (ג) עשו שם ישראל (ד) שלשה חדשים (ה) ויעל אהרן
 הכהן וגו' ואהרן בן שלש ועשרים ומאת שנה כמתו בהר ההר [שם
 ל"ג] כיון שמת אהרן (ו) נסתלקו ענני כבוד ובאו הכנעניים להלחם
 עם ישראל וישמע הכנעני מלך ערד וגו' [שם כ"א] (ז) ומה שמועה
 שמע, שמע שמת אהרן (ח) והלך התייר הגדול שבהן ונסתלק עמוד
 הענן שהיה נלחם להם ובא ונלחם עמהם והזור לאחוריהם (ט) ז'
 מסעות הנו במוסרה שנאמר (י) ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן
 מוסרה שם מת אהרן [דברים י'] וכי במוסרה מת אהרן והלא בהר
 ההר מת אלא במקום שמת אהרן חזרו לאחוריהן ז' מסעות (יא) עד
 שחזרו במוסרה משם נסעו הגדגדה וגו' [שם] ומשם בארה וגו' היא

הערות ותקונים

(א) שנסתלקה הכאר. ככ"א יום שנסתלקה הכאר. (ב) ור"ה ניסן היה. וכן בכ"א.
 והגר"ה הגיה בעשרה בניסן וכן הוא במגילת תענית פרק י"ז ובתרגום המיוחס ליונתן ב"ע
 ואתו ב' לירחא. ואינו מוכרח בדעת הס"ע שאפשר לאמר שבאו בראשון לחדש ומתה
 בעשרה שעפ"י רוב בחדש הראשון פירושו באחד לחדש. וכדברי הס"ע לפי הנוס' הישנה
 בתכ יוסף הכהן בקדמוניות היהודים 4. 4. 6. בשנת הארבעים לצאת בני"מ מארץ מצרים
 בחדש הראשון באחד לחדש משה מרים. ועי' בית המדרש ח"ב מדרש פטירת של משה
 צד קכ"ג. (ג) עשו שם ישראל ככ"א ד' חדשים וכן הנכון. וכן מצאתי עתה בחזקוני
 פ' חקת עמוד שם ד' חדשים. (ד) ג' חדשים. בדפוסים הישנים מהס"ע ובהעתקה של
 גענעבראר ומאיר עשו שם ישראל נכסין ג' חדשים. וגענעבראר תרגם מלשון נכס,
 נכסין, ומאיר העתיק מלשון כסה. ועי' בילקוט עה"ת ר' תש"ג בשם הילמדנו כיון
 שנסתלק הכאר התחילו מתכנסין על משה ועל אהרן כו' אמר לו משה אי אתה יודע
 להפריש בין כינוס לכינוס אין זה כינוס של תקנה כו' ע"ש ובס' סדר החכמים מביא
 שבכ"א אחד הגו' עשו שם ישראל נכסים. (ה) ויעל אהרן הכהן וגו'. בכ"א ויסעו מקדש
 ויבואו בני ישראל כל העדה הר ההר בו בפרק ויעל אהרן הכהן וגו'. (ו) נסתלקו ענני
 כבוד כו'. ככ"א ליתא. (ז) ומה שמועה שמע. רה"ש ג' ע"א תענית ט' ע"א תוספתא
 סוטה פ"א ספרי פ' בהעלותך בשם ר"ש בן יוחאי וירושלמי יומא פ"א ה"ה ובמ"א פ' י"ש
 וע"ש ומקור הדברים בסדר עולם כאן. (ח) והלך התייר הגדול שבהן. בכתי"א שמע
 שמת אהרן ונסתלקו ענני כבוד והלך התייר הגדול ועמוד הענן שהיה נלחם להם לישראל
 נסס בא ונלחם עמהם ועי' במקומות שהראנו למעלה ובתנחומא חקת אות י"ב, (ט) ז'
 מסעות. בכתי"א כיון שנלחם עמהם חזרו לאחוריהם שמנה מסעות וכן בירושלמי ובתוספתא
 וספרי ומדרש שם ועי' פרקי דר"א פרק י"ז ובתשובות הגאונים ד. ברלין ת"ח ס' ע"ז
 שכיון רב האי גאון להס"ע כאן. (י) ובני"מ נסעו מבארות בני יעקן מוסרה. בכתי"א
 מוסף והלא כבר נאמר ויסעו ממוסרות ויחזו בכני יעקן ומה ת"ל מוסרה אלא זו חזרה
 שמת אהרן שנאמר שם מת אהרן. וזה להוציא מתורת השמונים שנכתבו בדברים י' י'
 נטלו ממוסרות ושור בכני יעקן, וממיתת אהרן במסרות לא זכרו כלל. (יא) עד שחזרו
 במוסרה. ככ"א חזרו לאחוריהן שמונה מסעות ורק אהרן שבטו של לוי והרגו וכו' עד
 שחזרו במוסרה כדאיתא בכפורים ירושלמי. וזה הוספת המעתיק וכיון למ"ש שם פ"א ה"א
 וקיצר המעתיק מ"ש שם שהרג ממנו שמונה משפחות ואף הם הרגו ממנו ארבע.
 ובנסותנו בדפוס חסר כ"ז וגם בדפוסים הישנים מהס"ע אין זכר לזה. ובכבלי אין זכר
 להקבלה ההיא ורש"י [כמדבר כ"ו י"ג] הראה ג"כ בירושלמי וז"ל ומצאתי בגמרת
 ירושלמי שכשמת אהרן כו'. רק מה שכתב שם והרביעית לא ידעתי מה היא נפלא שלא
 דאה מה שכתבו בירושלמי שם בסופו אף הן הרגו ממנו ארבע הרא הוא דכתיב לעמרמי

סדר עולם רבה פרק ט

(*יא) הבאר שחזרה להם ויסעו בני ישראל ויחנו באבת ויסעו מבת ויחנו בעיי העברים וגו' [במדבר כ"א] ומשם נסעו ויחנו בנחל זרד משם נסעו ויחנו בעבר ארנון וגו' שם (יב) נלחמו עם סיוון ויכהו ישראל לפי הרב ויפנו ויעלו דרך הבשן וגו' (יג) ויאמר ה' אל משה אל תירא אתו וגו' ויכו אותו ואת בניו וגו' [שם] ויסעו בני ישראל ויחנו בערבות מואב וגו' (יד) ויהי אהרי המגפה וגו' [שם כ"ה] לאלה תחלק הארץ וגו' (שם כ"ו) (טו) ועומדים בערבות מואב (טז) החזירו הבנים לאבות וחזרו האבות (יז) וחזרוישו לבנים סרה בת אשר היתה מבאי מצרים (יח) ומיוצאיה מבאי מצרים דכתיב וסרה אחותם [בראשית מ"ו] ומבאי הארץ שנאמר (יט) ושם בת אשר סרה [במדבר כ"ו] ויוכבד היתה (כ) מבאי מצרים (כא) ומיוצאיה מבאי

הערות ותקונים

וגו'. (*יא) הבאר שחזרה להם. וכן הוא בכת"א. והג"א לא גרס זה ועי' לקמן פרק י' מנה מרים נסתלקה הבאר וחזרה להן לישראל כו' ועי' ברש"י תענית מ' סע"א. (יב) נלחמו עם סיוון. בכי"א מוסף ויכהו ישראל באלול ויפנו ויעלו דרך הבשן אחר שנפנו מן הרגל שבתשירי ויאמר ה' אל משה אל תירא אתו ונלחמו עם עוג ע"כ. וכן הוא ברבה פ' חקת ובילקוט ד' תס"ח מתנחומא שם בשם ר' יוחנן וכ"ה בתנחומא הישן שם ס' כ"ד. ובתנחומא חקת אות י"ד בשם יש אומרים ועי' במבוא שלי פרק ה' צד נ"ד. וברה"ש ג' ובי נת נפשי דאהרן אכתי הוה סיוון קיים דכתיב וישמע וגו' מי דמי התם כנען הכא סיוון תנא הוא סיוון הוא ערד הוא כנען, ולא הביאו מברייתא דילן שמופוש שמלחמת סיוון באלול ואחרן מת באב. ואולי לא היה כ"ז בהס"ע לפני המסדר התלמוד. וגם מןפשות הכתובים נדע זה שהלא אחרן מת באהרן באב [במדבר ל"ג ל"ח] וכתיב [שם כ' כ"ט] ויבכו את אהרן שלשים יום. ואח"כ תיכף היתה מלחמת סיוון באלול. ויוסף הכהן, 4. 4. 7. יאמר שאהרן מת באהרן לחדש שהעברים יקראו סאבא Saba ונראה שהוא מ"ס וע"ל אב. (יג) ויאמר וגו' אל תירא אותו וגו'. לדעת הס"ע היה כל זה בשנת הארבעים וכן כתב הרמב"ם באגרת תימן לפי העתקת ר' דוד המעריבי שכתב בלעם נאמרה בשנת תשנ"ה הארבעים לצאתם מארץ מצרים ותמצא התהלת החשבון עד אותה העת אלפים ושת"פ שנה. אבל בהעתקת אבן תיבון הגי' נאמרה נבואה זו בשנת ל"ח לצאתם מארץ מצרים וכן העתיק בשם הרמב"ם הרב בעל מאור עינים פרק מ"ג ונכונים דברי המעריבי כמו שאמרו בס"ע כאן. (יד) ויהי אחרי המגפה. בכי"א ויהי אחרי המגפה וגו' שאו את ראש וגו' לאלה תחלק וגו'. (טו) ועומדים בערבות מואב. בכי"א אינו ונראה שצ"ל לעומדים בערבות מואב וכן בתוספתא בבא בתרא פ"ז ובירושלמי שם פ"ח ה"י בשם ר' יהושע בן קרחה ועי' מדרש במדבר רבה פ' ג'. ובס' סדר החכמים מבאי בשם כתי"א ועוד כתי"א אחר וחזרוישו לבניהם ועומדים בערבות מואב ועי' בתוס' סוטה דף ל"ו ע"א ד"ה מאי לאלה תחלק הארץ וגו' והכי מוכח בסדר עולם. (טז) החזירו בני לאבות, עי' ספרי פנחס פ' קר"ב וב"ב קי"ז ע"א. (יז) וחזרוישו לבנים. צ"ל וחזרוישו לבניהם. (יח) ומיוצאיה. צ"ל ומבאי הארץ וכן בכי"א וכי"א רס"ט. (יט) ושם בת אשר סרה. בכי"א והיא לעולם ועי' מכילתא בבלח פ"א סוטה י' ע"ב ובתוס' שם ובספרי דר"א פרק מ"ח ולעיל סוף פרק א'. (כ) מבאי מצרים. עי' סוטה י"ב ע"א ובבא בתרא ק"ב ע"ב ודף קב"ג ע"א דאמר ר' חמא בר חנינא זו יוכבד שחזרתה בדרך ולדיתה בין החומות ומאמרו גובע מהס"ע כאן ומדרכו של ר' חמא בר חנינא להביא מאמרים שמקורם מהס"ע ראה במבוא שלי צד צ"ד ועי' בראשית ב' פ' ויגש פ' צ"ד ר"ל בשם ר' שמואל בר נחמני יוכבד עבודה בארץ כנען וילדתה בארץ מצרים על פילי דמצרים נולדה וגם זה מהס"ע. ובתניא ר' צ"ט דפוס לייפציג ותניא בס"ע בת מאה ושלישים היתה יוכבד כשילדה את משה כו' ובשבלי הלקט סדר פסח ס' ר"ח צד 190: בסדר עולם בת מאה ושלישים היתה יוכבד כשילדה את משה. ובנסחסתנו אינו מבוואר יפה וראה בספר הישר. (כא) ומיוצאיה. צ"ל ומבאי הארץ

מצרים שנאמר ושם אשת עמרם יוכבד בת לוי וגו' ומכאי הארץ שנאמר ושם אשת עמרם יוכבד בת לוי אשר ילדה וגו' [שם] (כב) יאיר בן מנשה ומכיר בן מנשה נולדו (ג) בחיי יעקב אבינו (כד) ומתו לאחר מיתת מרע"ה ונכה היה מן הנולדים במצרים (כה) ומת לאחר מיתת משה רבינו ונקבר בעבר הירדן (כו) ולא נותר מהם איש כי אם וגו' :

פרק י

ידידי בארבעים שנה בעשתי עשר חדש כאחד לחדש דבר משה אל בני ישראל וגו' [דברים א'] אחרי הכתו את סיוחן מלך האמרי וגו' בעבר הירדן בארץ מואב וגו' מאחד בשבט ועד ו' באדר ל"ז יום פירש משה (א) את כל התורה כלה (ב) בששה בו (ג) ויאמר ה' אל משה הן קרבו יומך למות [שם ל"א] בו' באדר (ד) וילך משה וידבר

הערות ותקונים

הארץ וכן בכ"י רס"ט ודיק הכל מפסוק אחר. (כב) יאיר בן מנשה ומכיר בן מנשה נולדו. בכבא בתרא קכ"א ע"ב והתניא יאיר בן מנשה ומכיר בן מנשה נולדו כו' ומ"ש והתניא הכוונה להס"ע כאן והרשב"ם לא העיר על המקור. ובאותו דף למעלה הביא הרשב"ם את הס"ע בב' מקומות. (כג) בחיי יעקב אבינו. בכ"י רס"ט מוסף בחיי יעקב אבינו ומולדתך אשר הולדת אחריהם ועי' בפרקי דר"א פרק מ"ח חמש שנים עד שלא בא יעקב נולדו לו שני שבטים כו' והרשב"ם בכ"ב שם העיר נולדו בחיי יעקב גמרא עכ"ל. (כד) ומתו לאחר מיתת מרע"ה. וכן בכ"א וכו"י רס"ט. והגר"א הגיה לאחר ביאתן לארץ. והגהתו נובעת עפ"י גמ' ב"ב שם שהקשה הגמרא ומשאר שבטים לא עייל והתניא יאיר בן מנשה ומכיר בן מנשה נולדו בימי יעקב ולא מתו עד שנכנסו ישראל לארץ ואם היתה הגירסא לאחר מיתת משה רבינו אז לא היתה קושיא כלל. ובפי' על דברי הימים לאחר מתלמידי רס"ג ד' י"ז היה לפניו בהס"ע כגו' הכתי' וגו' הדפוס וז"ל דע לך באר היטיב כו' והן הן דברי ר"י הגלילי בסדר עולם יאיר בן מנשה ומכיר בן מנשה נולדו בחיי יעקב אבינו, ומתו לאחר משה עכ"ל. ובילקוט סאלוניקי עה"ת רמז תשמ"ד מביא הברייתא וגורס יאיר בן מנשה הלך ומכיר בן מנשה נולדו בימי יעקב. (כה) ומת לאחר מיתת משה רבינו. וכן הוא בכ"א ובפי' על ד"ה הג"ל בשם הס"ע. (כו) ולא נותר מהם איש וגו' בכ"י רס"ט ומת לאחר מיתת משה רבינו עד שלא כבשו ולא נותר מהן איש כי אם כלב בן יפונה ויהושע בן נון לנחלת הארץ ועי' בכבא בתרא שם קי"ז ובמדרש במדבר רבה פ"ב.

(א) את כל התורה כלה. בילקוט יהושע ר' א' מעתיק הס"ע. ובכ"א הגי' שנאמר הואיל משה באר וגו'. (ב) בששה בו. בויקרא רבה פ' י"א ובמדרש חזית פסוק צאי לך אמר ר' לוי כל שבעה ימי אדר היה משה מבקש תפלה ותהנוגים שיכנס לארץ ישראל ובשביעי אמר לו לא תעבור וגו' ועי' במ"ב שם. וכן הוא בשו"ת טוב זמור י"ח בשם ר' ברכיה. אמנם כנוסחת הס"ע כן הוא במדרש פסירת משה רבינו ע"ה צד 122 בבית המדרש חדר דאשון מאחד בשבט עד ו' באדר ל"ז ימים ובאותם ימים פירש התורה לישראל. (ג) ויאמר וגו' הן קרבו יומך למות. בילקוט שם מס"ע באותו היום נאמר לו צו את יהושע וגו' [דברים ג' כ"ח] מה היתה צוואתו חזק ואמץ כי אחת תביא וגו' [שם ל"א כ"ג] ע"כ וכן הוא במוטט פ' דברים ובשלשלת הקבלה דף נ"ו ד' ואלקאווע בשם הס"ע ולפינו ליתא אבל כן הוא בכתי"א ועי' ברש"י וא"ע שם. (ד) וילך משה וידבר. בכ"א וכו"י ובדפוסו מנומכת ווינציא ויבא משה וידבר

סדר עולם רבה פרק י

וגו' ויאמר אליהם בן מאה ועשרים שנה אנכי היום [שם] (ה) שאין תלמוד לומר היום ומה תלמוד לומר היום (ו) מלמד שבז' באדר נולד משה ובז' באדר מת שנאמר וימת שם משה עבד ה' בארץ מואב על פי ה' ויקבור אתו בני בארץ מואב מול בית פעור ולא ידע איש את קבורתו עד היום הזה ומשה בן מאה ועשרים שנה במתו (ז) לא כהתה עינו ולא נס ליחה [שם ל"ד] ויהי אחרי מות משה עבד ה' וגו' משה עבדי מת ועתה קום עבור וגו' [יהושע א'] ויצו יהושע את שמרי העם לאמר עברו בקרב המהנה וצוו את העם לאמר הכינו לכם צדה כי בעוד שלשת ימים אתם עוברים את הירדן הזה לבוא לרשת את הארץ אשר ה' אלהיכם נותן לכם לרשתה [שם] והעם עלו מן הירדן בעשור לחדש הראשון ויהנו בגלגל בקצה מזרח ויחוו [שם ד] (ח) צא מהן (ט) ל"ג יום למפרע (י) ואתה למד (יא) שבז'

הערות ותקונים

וידבר. ואפשר שתפס הסופר לשנא דקרא [רברים ל"ב מ"ד] ובס' סדר החכמים לא העיר על זה. (ה) שאין תלמוד לומר היום. קדושין ל"ח ע"א וש"י ומקור האמור מס"ע כאן. (ו) מלמד שבז' באדר נולד משה. בכ"א מה תלמוד לומר היום היום מלאו ימי ושנותי ללמדך שבשבעה באדר נולד כו' וכן הוא בילקוט יהושע שם מס"ע וכן יש להגיה בקדושין שם בגמ'. (ז) לא כהתה עינו ולא נס ליחה ויבכו בני ישראל את משה בערבות מואב שלשים יום כצ"ל. (ח) צא מהן ל"ג יום למפרע. קדושין שם תניא אידך ובערוך ערך משה הגי' תנו רבנן רבנן רבנן להס"ע כאן ועי' בתנחומא סוף ואתחנן. (ט) ל"ג יום. עי' ברש"י וירד"א ובפ"י הגר"א ביהושע שם שפ"י שציווי יהושע להשטרים היה ביום ל' לאלב משה והשלשת ימים יהיו לפי"ז שלמים. ור' יוסף קרא בפ"י ליהושע חובא כספר נטעי נעמנים [צד 1] פי' בעוד שלשת ימים אלו נאמר עוד שלשת ימים הייתי אומר שלשת ימים שלמים אתם מעבכים כו' וכן שנו בסדר עולם שבשבעה בניסן תמו ימי בכי אבל משה ובשמנה בניסן אמר להם יהושע הכינו לכם צידה כי בעוד שלשת ימים וגו' וכתבי והעם עלו מן הירדן בעשור לחדש וגו' הא למדת שביום השלישי לציווי השטרים עברו ישראל את הירדן עכ"ל ובלנוסתנו אין רמז שבשמנה בניסן צוה להם יהושע וגם לפני רש"י ותוס' בקדושין שם ע"כ לא היה לפניהם זה בהס"ע. (י) ואתה למד. בכ"א צא מהן ל"ג יום למפרע ובשבעה באדר מת משה. (יא) שבז' באדר מת משה. כקבלת הס"ע כן קבל יוסף הכהן בקדומוניות היהודים 4. 8. 49. וימת משה בחדש האחרון מהשנה, אנתנו נקרא אותו בשם אדר, בעת התחדש הירח עכ"ל. ובמכילתא בשלח מס' ב' פ"ה חולק ר' אליעזר הסובר שמושה מת בשבעה כשבט ועוד דעות חלוקות מהתנאים בזה. וברד"ק יהושע ג' י"ב מצינו בדברי רי"ל כי יש מהם שאמרו בז' כשבט מת משה כו'. ויעי' שו"ת מעיל צדקה שם כ"א. והנה הסדר עולם סובר לקמן פרק י"א דמלחמת יריחו היתה ביום השבת וכו' בניסן היתה וא"כ לפי"ז ר"ח ניסן כאחד בשבת ור"ח אדר בשבת בשבעה באדר היתה בערב שבת. והר"י שר שלום גאון מובא מר' עמרם גאון בכדורו ד' ל' ובפירסו לרש"י ס' ד' דף ט' דפוס ירושלים ובקבלת הראב"י צד מ"ח ובס' חסידים ס' שני' אמרו שאין קובעין מדרש במנחה בשבת מפני שבו מת משה ואב"ד שמת כל ביהמ"ד במלכים. וכדעתם כן מפורש בסוטה דף י"ג ע"ב תנא אותה שבת של דיו זוגים היתה כו' ועי' ברש"י שם. וכן כתב רב האי גאון בית נכות הלכות ח"ב צד כ"ז ס' ב', ובשערי תשובה ס' ל'. וזה שלא כהסדר עולם כאן שבעה באדר יום שמת משה היה בערב שבת. וכבר העיר על ר' שר שלום גאון מהס"ע האשכול ה' מועד קמן ד' קס"ג ובתוס' מנחות דף ל' ד"ה מוכאן ועוד כמה מהראשונים. ועי' בפרקי דר"א פרק ט' חובא בילקוט וינה ר' תק"ן שבתמישי עמדו מי הירדן לפני ארון ה' וסובר שר"ח ניסן היה ביום ג' ור"ח אדר ביום ב' וא"כ ז' באדר יהיה לפי"ז ביום א'. והרמב"ג בפ"י

כב סדר עולם רבה פרק י

באדר (יב) מת משה רבינו. (יג) שלשה פרנסים (יד) טובים עמדו להן לישראל ואלו הן משה ואהרן (*יד) ומרים. וג' מתנות טובות נתנו על ידיהם ואלו הן באר ועמוד ענן והמן. מן בזכות משה. עמוד ענן בזכות אהרן. באר (טז) בזכות מרים. מתה מרים (טז) ונסתלקה הבאר וחזרה להן לישראל (יז) בזכות משה ואהרן מת אהרן נסתלק (יח) עמוד הענן חזר להם בזכות משה מת משה נסתלקו שלשתן ולא חזרו (יט) שנאמר ואכחיד את שלשת הרועים בירה אחד [זכריה י"א] וכי בירה אחד מתו והלא בשנה אחת מתו. מרים מתה (כ) בעשרה בניסן ואהרן באחד באב ומשה רבינו בז' באדר אלא יום שמת משה נסתלקו שלשתן (כא) ולא חזרו. מן המן שלקטו (כב) בז' ה'

הערות ותקונים

בפי' עה"ת פ' חקת ד' קצ"ה מביא בשם רז"ל שמושה מת באחד לחודש אדר. וביחסין דפוס לוגדון צד דה' מביא בשם ר' אברהם בר"ח הספרדי שמושה רבינו נולד ביום רביעי שבעה ימים לאדר שלש שעות מהיום ע"כ ובסדר הדורות צד פ"ב ר' ווואשא מביא מס' א"ח פ"ב שו' באדר היה כיום ד' לדעת סדר עולם וכל זה נגד נוסחתנו. (יב) מת משה רבינו. בילקוט יהושע ר' א' ברפוסים הישנים מביא מס' י"ג כאן מלמד שהקב"ה ממלא שנותיהם של צדיקים מיום ליום שנאמר את מספר ימך אמלא עב"ל וכ"ז הוא בקדושין שם ובסוטה י"ג ע"ב בשם תניא אידך ובתוספתא דסוטה פ"א וכוונו להס"ע כאן ועי' במוטוט שם מ"ש בשם הס"ע וגם בעל מסרת הש"ס בקדושין שם ציין להס"ע כאן ולא התעורר שבנוסחתנו ליתא ונמשך בזה אחרי נוסחת הילקוט כדרכו תמיד. (יג) ג' פרנסים. ככ"א ואשלח לפניך את משה ואהרן מרים שלשה פרנסין טובים הללו עמדו כו'. (יד) טובים. בתענית דף ט' ע"א מתיביה ר' יוסי ברבי יהודה אומר ג' פרנסין טובים כו' וכן הוא בשם ר' יוסי ברבי יהודה בתוספתא סוטה פרק י"א ובפרקי דרבינו הקדוש דף ל"ד ע"ב ובילקוט זכריה ר' תקע"ה אבל במכילתא בשלח פ"ה בשם ר' יהושע ונראה שט"ס בכל המקומות וצ"ל ר"י ר"ת ר' יוסי אומר וכן הוא בשאר השירים רבה פ' שני שריך וכוונו להס"ע כאן ולקמן הוכחנו שברייחא דילן לאו ר' יוסי ובכ"א וכ"מ ברפוסים הישנים מהס"ע ובילקוט יהושע ר' ט"ו בלא שם האומר. (*יד) ומרים. כמ"ש במכ"ה ר' ד' ואשלח לפניך את משה אהרן ומרים כמ"ש בכ"א. (טז) בזכות מרים. מן בזכות משה כו' עד בזכות מרים ליתא בכ"א וכ"מ. (טז) ונסתלקה הבאר. בתענית שם שנאמר ותמת שם מרים וכתוב ולא וגו' ובנוסחתנו אינו ועי' בששה"ר שם. (יז) בזכות משה ואהרן. בתוספתא סוטה בזכות משה. ובנוסחתנו כן בכ"א וכ"מ ובגמ' ובילקוט וזה דעת ר' יהושע במכילתא שם. (יח) עמוד הענן. בגמ' ובילקוט שם שנאמר וישמע הכנעני וגו' ומה שמועה שמע כו' ולפינו ליתא וכל זה הספת מסדר התלמוד ועי' במדרש שה"ש שם. (יט) שנאמר ואכחיד וגו'. בכ"א והיינו דכתיב ואכחיד וגו' וכן בגמ' תענית שם והכניין במדרש שה"ש ובילקוט שם וראה שזה המאמר הוא מאמר בפני עצמו ואינו מחובר כלל למאמר הקודם ובמכילתא ג"ב אינו. ובכ"מ ליתא כ"ז עד מן המן שלקטו כו'. ועתה ראתי בסדר החכמים צד 41 שבכ"א אחד ליתא מן וכי בירה אחד כו' עד לא חזרו. (כ) בעשרה בניסן. וכן הוא ברפוסים הישנים. ובכ"א באחד בניסן וכן בפרקי דרבינו הקדוש שם ועי' בגמ' ובילקוט. ובמדרש פטירת אהרן [בית המדרש חדר ראשון צד 91] והלא מרים מתה באחד בניסן ובכ' מתו בני אהרן נדב ואביהו וזה שלא כהס"ע לעיל פרק ז'. (כא) ולא חזרו. בכ"א והצריעה לא עברה את הירדן. וכ"ה במכילתא ובתוספתא שם ובסוטה דף ל"ו ע"א בשם תנא ועי' בששה"ש שם. ומה שמסימת בתוספתא אלא עמרה על שפת הירדן וזרקת בהן מרה. בגמ' סוטה שם הוא בשם ר"ש בן לקיש. (כב) כו' באדר. תוספתא סוטה פרק י"א והרב ר' משה האגוז כתב בשאלות יעב"ץ ה'

סדר עולם רבה פרק י

באדר היו אוכלין (כג) עד ט"ז (כד) בניסן (כה) שנאמר וישבות המן ממחרת באכלם מעבור הארץ (כו) ולא היה עוד לכני ישראל מן ויאכלו מתבואת ארץ כנען בשנה ההיא [יהושע ה'] מה תלמוד לומר ובני ישראל אכלו את המן וגו' (כז) עד כאם אל ארץ נושבת [שמות מז] יום שמת משה אותו היום פסק המן מליד עד כאם אל קצה ארץ כנען [שם] אותו היום כלה המן שבידם הרי ארבעים שנה (כח) חסר ל' יום ול' יום (כט) שהיו

הערות ותקונים

סי' ל"ג ד' ג"ד ע"ב ומאן לימא לן דלא נתחלף למעתיק, בהס"ע, בין ו' לו' ובאמת מתחילתו היה כתוב בהס"ע מן המן שלקטו בו' באדר והוא יום הששי בו' עכ"ל, והנה רצה הרב להגיה בהס"ע כאן בכדי להכמיס דעת הס"ע עם ר' שר שלום גאון שמישה מת בערב שבת. אבל לא ראה שאי אפשר להגיה. והנוסחא האמתית בס"ע בז' באדר כי כן הוא שיטת הס"ע בכל הפרק כמו שהוכחנו למעלה בהערה י"א. וכעין זה השיבו גם הרב יעב"ץ שם. (כג) עד ט"ז בניסן. תוספתא מוטה שם, ובמכילתא בשלח מס' ד' פ"ה והובאה בילקוט שם וביהושע ר' ט"ז ובני ישראל אכלו את המן ארבעים שנה ר' יוסי אומר המשים וארבע שנה אכלו ישראל את המן ארבעים שנה בחיי משה וארבע עשרה שנה אחר מיתתו שנאמר ובנ"י אכלו את המן וגו' אלא אלו י"ד שנה שאכלוהו אחר מיתת משה ואלו הן שבע ששכבו ושבע שחלקו ע"ב וכן הגי' במכילתא דפוס קונסטנטינא רע"ה. וזה שלא בהס"ע כאן וא"כ חולק ר' יוסי על ברייתא שלנו ומה שאמרו בס"ע כאן היא דעת ר' יהושע במכילתא שם. ובתנא דבי אליהו רבה פרק י"ח מובא בילקוט יהושע ר' א' הכינו לכם צידה ובי צידה היתה צריכה שם והלא אינן אלא אוכלי המן שהיו מלקטין אותו בבקר בבקר אלא כך אמר להם עשו תשובה כדי שתכנסו לארץ בו' וזה ג"כ שלא בהס"ע כאן. וידוע שתנא דבי אליהו נתחבר בזמן ר' שיריא גאון. (כד) בניסן. בכ"א מוסף שלשה ושבעה ימים ועי' במכילתא שם ארבעים יום ובכתיי שלח. (כה) שנאמר וישבות המן וגו'. עי' קדושין כ"ח ע"א שמקור מאמרם בס"ע כאן ובתוס' שם ד"ה ובני ישראל וא"ת ואמאי לא מפיך ליה כולה מלתא בהדיא דכתיב וישבות המן ממחרת הפסח וגו' אלמא דעד השתא הוה ליה לישראל ושמא ניחא ליה למדרש מדברי תורה עכ"ל ולא העירו מהס"ע כאן שבאמת למדו כ"ו מקרא זה. ובכ"י מונכח ופארמא הניס' ממחרת הפסח. ובכ"י אחר ממחרת השבת. ולפי מה שכתוב בתוס' קדושין הנ"ל נראה שגם הם נסחו בקרא ממחרת הפסח. (כו) ולא היה עוד לבני ישראל מן וגו'. בכ"א מוסף וכתוב ובכ"י אכלו את המן ארבעים שנה ובי ארבעים שנה אכלו והלא אינן אלא חסר שלשים יום אלא מלמד ששלשים יום היו אוכלין מעוגה שהוציאו ממצרים כו' שאף היא היתה להן כנגד המן ובס' סדר החכמים הגי' שהוציאו בידן ואינו בהעתק שלפני. וכ"ז בקדושין ל"ה בדבור תניא אידך וכזונו להס"ע ובנוסחתנו חסר זה, (כז) עד בואם אל ארץ נושבת. ברייתא דילן מובאה בקדושין שם בגי' משובשת יע"ש ובכ"א הגי' כתוב אחד הוא אומר עד בואם אל ארץ נושבת וכתוב אחד אומר עד בואם אל קצה ארץ כנען אפשר לומר עד בואם אל ארץ נושבת פסגי שנאמר עד בואם אל קצה ארץ כנען אמור מעתה עד בואם אל קצה ארץ כנען יום שמת משה אותו היום פסק המן מליד עד בואם אל ארץ נושבת ואותו היום כלו המן שבידן ע"כ. ובמצאנו למדין מתוך נוסחת הכת"י שדעת הס"ע עד בואם אל קצה ארץ כנען יום שמת משה לראיה לפירש"י בקדושין שם ובפ"י עה"ת שקצה ארץ כנען בערבות מואב והיינו ארץ סיחון ועוגו וארץ נושבת מעבר לירדן ואילך ושלא כדעת ר' יוסף קרא בפ"י ליהושע [נטעי נעמנים עד 2] והתוס' שם ד"ה עד והגר"א כבאורו להס"ע כאן. (כח) חסר ל' יום. עי' בקדושין שם; ובס' סדר החכמים עד 41 נדפס כשבוש אמור מעתה עד בואם אל ארץ נושבת. (כט) שהיו אוכלין מעוגה. וכן כתב יוסף הכהן בקדמוניות היהודים 1. 15. 2. שמהלחם הוה שהוציאו ממצרים אכלו שלשים יום, ועי' במכילתא בשלח מס' ד' פ"א שלשים ואחד יום. ובשה"ש רבה

אוכלין עוגה שהוציאו בידם ממצרים שהיה (*כט) יפה להם כמן :

(ל) סליק פרקא ובבא קמא :

פרק יא

(א) והעם עלו מן הירדן בעשור לחדש הראשון [יהושע ד'] ונטלו להם
 (ב) מחוץ י"ב אבנים והניחום תחת מצב (ג) רגלי הכהנים
 ונטלו להם עוד מן הירדן י"ב אבנים והניחום בגלגל בקצה (ד) מזרח
 יריחו (ה) כיון (ו) שעלו (ז) מן הירדן באו להן (ח) אל הר גריזים ואל
 הר עבל שכשמרון שכבד שכבאצל אלוני מורה (ט) שנאמר הלא
 המה בעבר הירדן אחרי דרך מבוא השמש וגו' אמרו ישראל ברכות
 וקללות (י) והסדירים (יא) על הסדר (יב) כמו שצוה אותם לאמר שאו לכם

הערות ותקונים

רבה פסוק הגידה ל' ר' אליעזר אומר אכלו ממנה ל"א יום. וע"ש במ"כ. (*כט) יפה להם כמן. בכ"א הרי ארבעים שנה. ועי' מדרש זוטא על ש"ש צד 14 בהערה פ"ג שם. (ל) סליק פרקא ובבא קמא. וכן הוא בדפוס הראשון מהס"ע. ולקמן סוף פרק כ' איתא סליק פרקא ובבא מציעא ובכ"א וכי"מ ורס"ט ליתא כ"ז ורק אחרי פרק כ' איתא בכ"י רס"ט סליק פרקא ובבא תנייגא. ונוסחת הדפוס מיושרת כי כבר נודע שדרך הקדמונים לחלק הספרים לג' כבות של עשרה פרקים ועי' בויק"ר פ' י"ט מי יכול ללמוד את התורה נזיקין ל' פרקים כלים ל' פרקים כו' ובמבוא הארכתי.

(א) והעם עלו וגו'. עד כיון שעלו מן הירדן ליתא בכ"א וכי"מ וכן הנכון כי כל זה היה לפי דעת חז"ל בשובם כאשר לנו בגלגל כמ"ש לקמן. (ב) מחוץ י"ב אבנים. עי' תוספתא סוטה פרק ח' ושם בגמ' דף ל"ד ע"א וד' ל"ה ע"ב ובירושלמי שם * (ג) רגלי הכהנים. ומה שהקימו שם כדי שיהיה מקום לכהנים נושאי הארון ויעמדו עליהם ולא יטבעו רגליהם במים עי' בחיי פ' תבא ובריד"א בפ' ליהושע שם בשם רש"י ולפנינו ברש"י ליתא. (ד) מזרח יריחו. הגר"א הגיה כאן שצ"ל כמו שצוה אותם לאמר שאו לכם מזה בתוך הירדן וגו' ואת שתיים עשרה האבנים וגו' וכבר הערנו למעלה שבכת"ל לא נמצא זה ושכ"ז היה אחרי כן. (ה) כיון. וכן בכ"א הגי' כיון. אבל בכי"מ והעם עלו מן הירדן בעשור לחדש הראשון כשעלו מן הירדן ועי' בקול הרמו במשנה סוטה שם. (ו) שעלו. במשנה שעברו וצ"ל כמו שבס"ע. (ז) מן הירדן. משנה סוטה פ"ז דף ל"ב ע"א ומקור המשנה מכאן. (ח) אל הר גריזים. בכ"א באו להן להר גריזים ולהר עבל. ובכ"מ באו להר גריזים ואל הר עבל. (ט) שנאמר הלא המה בעבר הירדן וגו'. במשנה שם הגי' ולהלן הוא אוטר ויעבר אברם בארץ עד מקום שכם עד אלון מורה טה אלון מורה האמור להלן שכם אף אלון מורה האמור כאן הוא שכם. וזה נוסף במשנה מגמ' שם ל"ג ע"ב יע"ש ולפנינו ליתא כ"ז. וכן ליתא בתוספתא סוטה פ"ח בכת"ל ערפורש. (י) והסדירים. בכ"א אמרו ישראל ברכות וקללות וכך הסדירים על הסדר. ומ"ש והסדירים רומז להסדר הכתוב במשנה סוטה שם ובגמ' שם דף ל"ו ע"א והמסרה הס"ע או מנתיק אחרון קצר הסדר עולם כאן. והלשון הסדירים על הסדר תסס המסדר הס"ע גם לעיל בפרק שביעי. (יא) על הסדר. בכ"א מוסיף וחזרו ולנו במקומן. והנחתם אתם במלון אשר תלינו בו הלילה צוה אותם לאמר להן שאו מזה ממעב רגלי הכהנים הכין שתיים עשרה אבנים ואת שתיים עשרה האבנים האלה [אשר לקחו מן הירדן] הקים יהושע בגלגל ע"כ. ובכ"מ הגי' כמו שכתוב בנוסחת הדפוס. ומ"ש בכ"א וחזרו ולנו במקומן כן הוא במשנה שם אבל שם דף ל"ו ע"א ובאו ולנו בגלגל. ונראה שזה גלגל הנזכר בדברים י"א ל'. והוא מערבי לירחו וקרוב לשכם. ואין זה גלגל שחנו שם מקודם שהוא בקצה מזרח יריחו ועי' בירושלמי סוטה שם ובתוספתא סוטה פ"ח. (יב) כמו שצוה

סדר עולם רבה פרק יא

מזה ערך הירדן מטצב וגלי הכתנים הכין שתים עשרה אבנים והעברתם אותם עמכם וגו' ואת שתים עשרה האבנים האלה אשר לקחו מן הירדן הקים יהושע בגלגל (ג) ובנו מזבח (יד) ושדו בשיד וכתבו עליהן התורה (טו) בשבעים לשונות שנאמר וכתבת עליהן את כל דברי התורה הזאת כאר היטב [שם כ"ז] (טז) וזכחו שלמים ואכלו שם שנאמר וזכתה שלמים ואכלת שם וגו' [שם] באותה שעה נתחייבו ישראל (יז) בחלה (יח) ובערלה (יט) ובחדש בעת ההיא אמר ה' אל

הערות ותקונים

שצוה אותם. בכ"י רס"ט צוה אותם לאמר. ובקרא [יהושע ד' ג'] וצו אותם לאמר. (ג) ובנו מזבח. מהכתובים נראה שהנו בגלגל ושם מלו ושם עשו את הפסח וכבשו יריחו ועי' ואחרי זה כתוב ביהושע ח' ל' אז יבנה יהושע מזבח וגו' ורש"י בפ"י שם העיר ע"ז וז"ל פרשה זו כתובה מוקדם ומאוחר שמוים שעברו את הירדן עשו כן ועי' בכפתור ופרח פרק ו' ד' מ' דפוס ברלין ובפ"י היריד"א שם. ובסנהדרין מ"ד ע"א דרש"ר שילא אל"ה הקב"ה שלך קשה משלהם, אני אמרתי והיה בעברכם את הירדן תקימו ואתם רחקתם ששים מיל וע"ש בתוס' ד"ה ואתם. (יד) ושדו בשיד וכתבו עליהן התורה. עי' במשנה כוטה שם ושם דף ל"ו ע"ב ופירושו אחר שבנו מזבח מאותן אבנים והקייבו עליו סתרו המזבח והביאו אבניו למלונם בגלגל ושם הקימום וכתבו עליהן התורה שכן סדרן הכתוב. וע"ש בפירש"י ובתוי"ש שם; ובסדר עולם עם תרגום גענעבדאר ליתא המלות ובנו מזבח. אבל בירושלמי סוטה שם ה"ה תני על אבני המלון נכתבו דברי ר' יודה ר' יוסי ואמר על אבני המזבח נכתבו מאן דמר על אבני המלון נכתבו בכל יום ויום אומות העולם משלחין נוטריהן ומשיאין את התורה שהיתה כתובה בשבעים לשון מאן דמר על אבני המזבח נכתבו לא לשעה היו ונגנזו עוד הוא מעשה נסים נתן הקב"ה בינה בלב כל אומה ואומה כו' מאן דמר על אבני המלון נכתבו ניהא ושדת אותם בשיד. מאן דמר על אבני המזבח נכתבו מה מקימם ושדת אותם בשיד בין כל אבן ואבן ע"ש ומבואר שר' יוסי סובר שאבני המלון לא היו אבני המזבח וחולק על הסדר עולם כאן ומשנחנו בסוטה שם דאותן אבנים סתרון והביאום עמחם ואבני המלון ואבני המזבח אחת הן ע"ש בקרבן עדה ובפני משה וא"ב ברייתא דילן לאו ר' יוסי ועי' בתוספתא סוטה פ"ח. ובכ"י א וכו"מ ורס"ט חסר כל זה מן ושדו בשיד כו' עד באותה שעה נתחייבו בחלה. ובבר ידענו מ"ש למעלה שהמעתיקהם החסירו והשמיטו המאמרים בהס"ע לפי שראו במקומות אחרים שר' יוסי פליג ע"ז. (טו) בשבעים לשונות. במשנה וכתבו עליה את כל דברי תורה בשבעים לשון שנאמר באר היטב ועי' בהראב"ע דברים שם מה שהביא בשם רס"ג וסותר למ"ש רס"ג באזהרותיו עי' קובץ מעשה ידי גאונים קדמונים ד' מ"ג. (טז) וזכחו שלמים ואכלו שם. במשנה שם ליתא זה וכן ליתא בתוספתא סוטה שם ככת"י ערפורט. ושם ד' ל"ו ע"א איתא והעלו עולות ושלמים ואכלו ושמו ושמו. והילקוט יהושע ר' י"ד הביא נוסחת המשנה כפי שהוא בברייתא דילן. ומחמקראות נראה שהכתיבה היתה לאחר שהעלו העולות והשלמים שכן כתוב וכתבת על האבנים אחריו ועלית וזכתה ועי' בתוספתא שם פ"ח ובתוספתא יום טוב במשנה שם. (יז) בחלה ובערלה. בכ"י א בחלה ובחדש ובערלה. (יח) ובערלה. בתוספתא מנחות פ"ו נמצא אתה ואמר כיון שעברו ישראל את הירדן נתחייבו בחלה ובערלה ובחריש וזה דעת ר' שמעון שם ועי' בתוס' מנחות ד' מ"ה ע"ב ד"ה קרבו. וכן הוא בתו"כ בהר פ"א ועי' בקדושין ל"ח ע"א ובלקח טוב בהר דף ע"ב. אבל בקדושין מ' ע"ב תניא ר' יוסי ואמר גדול למוד שקדם להלח ארבעים שנה לתרומות ומעשרות נ"ח כו' ופירש"י בחלה לא נתחייבו עד שנכנסו לארץ דכתיב בבאכם ואמר מר משונה ביאה זו מכל ביאות שבתורה דכתיב בהו כי תבואו וכאן נאמר בבאכם משנכנסו לה עכ"ל וזה אליבא דר' ישמעאל בספרי שלה פ' ק"י ובקדושין שם וחולק על ד' עקבא. וא"כ סובר ר' יוסי שרק בחלה נתחייבו ישראל בכניסתן לארץ וחולק על הסדר עולם כאן. ועי' בתוספתא רה"ש ד' ט' ד"ה ולאפוקי. (יט) ובחדש. ובמשנה ערלה פ"א

סדר עולם רבה פרק יא כד

יהושע וגו' [יהושע ה'] (כ) באחד עשר בניסן ויעש לו יהושע הרבות צורים וימל את בני ישראל אל גבעת הערלות [שם] בארבעה עשר בניסן שחמו ישראל (כא) את פסחיהן שנאמר ויהנו בני ישראל בגלגל ויעשו את הפסח וגו' [שם] כמ"ו בניסן (כב) הקריבו בני ישראל (כג) את העומר שנאמר (*כג) ויאכלו מעבור הארץ וגו' [שם] אחר הפסח (כד) כעשרים ושנים בניסן וסכותם את העיר וגו' ויהי ביום השביעי וגו' [שם] (כה) רבי יוסי אומר (כו) יום השבת היתה

הערות ותקונים

משנה ב' נטעו אע"פ שלא כבשו חייב ועי' בירושלמי שם ובתענית פ"ד ה"ה מצאו עסקון בהלכות חלה ובערלה ובחולין י"ז ובטורי אבן ברה"ש דף י"ב ע"א. (כ) ב"א בניסן, ביבמות דף ע"ב אמר ר' יוחנן משום ר' בנאה ערל מקבל הואה שכן מצינו באבותינו שקבלו הואה כשהן ערלים והעם עלו וגו' בעשרה לא מהילו משום חולשא דאורחא הווייה אימת עביד להו לאו כשהן ערלים והמקור מכאן שבעשרה לא מלו. אבל בירושלמי פסחים פ"ח סה"ח ונזיר פ"ח ה"א א"ל חסדא אתיא כמאן דאמר באחד עשר מלו ברם כמ"ד בעשירו מלו לא קבלו הווייה ערלים. והמאן דאמר שחולק על הס"ע הוא ר' סימון בר' זבדי בירושלמי פסחים פ"ח ה"ו. וכן סתמא דגמ' ירושלמית שם שאמרה על מאמר זה של ר' יונה ור' יוסי ולא הוינן אמרין כלום. (כא) את פסחיהן. לפי בריותא דילן שיום כ"ח בניסן היה ביום השבת ולפ"י ר"ה ניסן היה באחד בשבת וערב פסח בשבת וזוהו ראייה ששחיתת הפסח דוחה שבת. ותול' בבבלי ירושלמי פסחים ד' ס"ו בענין הלכה זו שנתעלמה מבני תורה לא זכרו מהס"ע כאן. (כב) הקריבו. ככ"א וכ"מ הביאו. (כג) את העומר. עי' ספרא בהר פ"א. ובירושלמי חלה פ"ב ה"א ובתוספת קדושין ל"ז ע"ב שלא זכרו הס"ע כאן. ועי' בסמ"ג עשין קצ"ט ומקדים אתבונן בשם הר"י משולם בר' קלונימוס לראיה לדבר על ממחרת השבת מפסח לגלגל שכתוב שם והעם עלו וגו' ממחרת הפסח לומר שחמשה ימים לא אכלו ישראל מעבור הארץ כו' אה"כ ראיתיה כמקצת בספר רבינו משה ה' תמידין ומוספין פ"ז ה"א וכתב אם תאמר שאותו פסח בשבת אירע כמו שדרמו הטפשים כו' עכ"ל הסמ"ג ולפלא שבאמת כתב כן הראב"ע בפ' אמור שאותו פסח בשבת היה. ועי' באהל יוסף שם. ובלקח טוב בשלח ט"ז ל"ה וזם תאמר אותה השנה חל יום ראשון להיות בשבת לפיכך כתוב ממחרת השבת כו' ועי' שם בפ' אמור ד' קכ"ה וכולם לא העירו מהס"ע כאן שמפורש שיום א' של פסח היה אז ביום א' בשבוע זכמבוא העירוותי על מ"ש במנחות ס"ה ע"א בשם ר' יוסי בענין ממחרת השבת ולא היה ר' יוסי ראייה מהקרא ויאכלו מעבור הארץ וגו' שדרעת הס"ע שפסח דהאי שהא היה ביום השבת? (*כג) ויאכלו מעבור הארץ וגו' בכ"י אחר הגירסא בספר סדר התכומים ח"ב צד 42 מוס"פ כאן בעצם היום הזה שהקריבו עומר תחילה ואחר כך אכלו את החדש. וזה נוסף בהכ"י עפ"י הגמ' רה"ש י"ג ע"א ע"ש. (כד) בכ"ב בניסן. בכ"א וכ"מ אחר הפסח בכ"ב בניסן סבבו את העיר שנאמר וסכותם את העיר וגו' וכן הוא בשם הס"ע בתוס' מנחות ד' ל' ד"ה מכאן ובכ"ל רס"ט אבל יוסף הכהן בקדמוניות 1. 1. יאמר כי מלחמת יריחו התחילה ביום א' של פסח. (כה) רבי יוסי אומר. בירושלמי שבת פ"א ה"ח ובמועד קטן סוף פ"ב ובבראשית רבה פ' מ"א לא נזכר שם ר' יוסי ע"ז. וכן מובא הס"ע באשכול ה' מועד קטן צד 163 ובאור זרוע ה' מוצאי שבת ד' כ"ד דהניא בס"ע כ"ח בניסן היתה מלחמה של יריחו ויום שבת היה, ועוד בכמה ראשונים ג"כ בלא שם ר' יוסי. אבל בילקוט תהלים ר' תשע"ט וברא"ש פ' ערבו פסחים ובתוס' מנחות שם ובשבלי הלקט ענין שבת ס' קכ"ז וכן בכ"א וכ"מ בשם ר' יוסי. וכן בתחומא הוצאת הרב ר' של"ב נ"א פ' גשא אות ל"ב בהערה ק"ע העיר הרב המול' שבשלשה כת"י הגי' ומנין שהיתה שבת אמר ר' יוסי בר תלפא שנאמר וסכותם וגו' והכוונה להס"ע כאן, ואה"כ נוסף מאוזה מעתיק גם בגוף הס"ע שם ר' יוסי. (כו) יום השבת היתה. בירושלמי שם שכן מצינו שלא נכבשה יריחו

סדר עולם רבה פרק י"א

(בז) מלחמתה של יריחו ושל עי ושל גבעון היו בתוך (בח) ג' חדשים בשלשה בתמוז ויאמר לעיני כל ישראל שמש בגבעון דום וירח בעמק אילון (כט) וידום השמש וגו' (ל) רבי יוסי אומר (לא) יום התקופה היה למדנו שר"ח ניסן של אותה שנה הוא היה (לב) יום התקופה כלב אמר (לג) ליהושע בן ארבעים שנה אנכי בשלה אותי משה וגו' ועתה הנה אנכי היום בן חמש ושמונים שנה [יהושע יד] הא למדנו שז' שנה (לד) היו מכבשין ומנן ששבע שנים (לה) היו מחלקין עד שלא התחילו למנות (לו) למעשרות ולשמיטים וליובלות ששמונה מאות וחמשים שנה (לז) עשו ישראל על הארץ משנכנסו לה

הערות ותקונים

אלא בשבת דכתיב בה תעשה ששת ימים וכתיב בזיום השביעי וגו' ובבראשית רבה שם תני חזקיה עד רדתה ואפילו בשבת שכן מצינו שלא נכבשה יריחו אלא בשבת, והמקור מכאן. וכבר העירוני שבעלי המדרשים הביאו מאמרי הס"ע בשם חזקיה רבו של ר' יוחנן. ובירושלמי שבת שם לא זכרו שם חזקיה ע"ז. ומה שהביא הילקוט יהושע ר' מ"ז כתיב אפרים מעוז ראשי אם יאמר לך אדם למה חלל יהושע את השבת כו' בשם הירושלמי שבת אינו שם ומקומו במדרש במדבר רבה רפ"ג וגם המהרש"א בה"ל ע"ז כ"ה הביא זה בשם הירושלמי. ובמשך אחרי הילקוט. ובמבוא העירוני שבענינים שונים בבבלי שבת ד' ט"ז א' ובעירונו וגו' בצ"ל. (ל) ר' יוסי אומר. וכן בכ"א וכו"ל. אולם המלות האלו זכרו כלל ממלחמת יריחו שהיתה בשבת וע"ז לא העלו ג"מ בין מלחמת מצוה לרשות ע"ש. (בז) מלחמתה של יריחו. בכ"א יום שבת היתה מלחמתה. וגענעבראר ומאיר תרגמו כאן שלא בדיוק: *Bella Ierichuntis & Aji & Gibeonis - intra trimestre* וזה שהם חברו המלות יריחו ועי וגבעון ובאמת המלה יריחו מוסבת למעלה שהיתה ביום השבת. (בח) ג' חדשים. מלחמות עי וגבעון היו בתוך ג' חדשים. (כט) וידום השמש וגו' ולא היה כיום ההוא לפניו ואחריו וגו' בצ"ל. (ל) ר' יוסי אומר. וכן בכ"א וכו"ל. אולם המלות האלו נוסף כאן. ועוד האגוד דיני תפלת ערבית ד' כ"ה ד' זאלקאווע כתב שיש במדרש כי היום שהוא שעמד לו חממה ליהושע יום תקופת תמוז היה כו' ולא הביא בשם ר' יוסי. ועי' במדרש אסתר פ' ז' תמוז בזכות הארץ ובפ' אבן יהייא שם בתמוז מלחמת יהושע שהיתה בתקופת תמוז וברד"ק יהושע י' י"ב והוא היום הארוך שבשנה והוא יום תקופת תמוז וכיון להס"ע. (לא) יום התקופה היה. עי' ע"ז ד' כ"ה ע"ב מחלוקת אמוראי בזה ולא זכרו לברייתא דילן. וגם בעל הילקוט לא זכר כל אלו המאמרים וילקוטו ואולי לא היה לפניו כ"ו בהס"ע. ועי' בספר הישר ויעמוד שלשים וששה עתים. (לב) יום התקופה. לפי מה שאמרו כאן שבג' בתמוז היה יום התקופה והא אין בין תקופת לחברתה אלא ז"ש ומחצה? ועי' סנהדרין י"ג ע"א שר' יוסי סובר שיום התקופה מתחיל. (לג) ליהושע. בכ"א שבע שנים מכבשין את הארץ וכן כלב אמר ליהושע. (לד) היו מכבשין. בכ"א הא למדת עד אותה שעה היו מכבשין שהן שבע שנים. וברייתא דילן שבאחד בזבחים ק"ח ע"ב וערכין י"ג ע"א ע"ש. (לה) היו מחלקין. בכ"א וכו"מ ושבע שנים היו מחלקין עד שלא התחילו. (לו) למעשרות. בכ"א שלא התחילו למעשרות. (לז) עשו ישראל על הארץ. וכן בכ"א ומינכען ויילקוט יהושע ר' כ"ג ובלקח טוב פ' שלה ד' ק"י בשם הסדר עולם שמונה מאות וחמשים שנה. ובערכין י"ב ע"ב מובא ברייתא דילן בגושה אחר דתניא י"ז ויבלות מנו ישראל משנכנסו לארץ ועד שיצאו ואי אתה יוכל לאמר משעה שנכנסו מנו שאם אתה אומר כן נמצא בית חרב כו' ומ"ש ואי אתה יכול לומר כו' זה הוספה ממסדר התלמוד לפרש בברייתא וכן כתוב ברמב"ם ה' שמיטה ויובל פ"ה ה"ג י"ז ויבלות מנו ישראל כו' וע"ש בכסף משנה שמתרין את הרמב"ם מהשגת הראב"ה שם ומביא ראיה ששיעור יובלות קאמר מהא שאמרו שם מנו ישראל ולא עשו ולא העיר מהס"ע שהגרימ"ע האן עשו. ובתשובות הגאונים הוצאת החברה מוקיצי נרדמים ברלין תרמ"ה תשובה מ"ה תניא בהדיא תת"ג שנה ועל הארץ מאחר שבע שכבשו

כח סדר עולם רבה פרק יא

(לח) עד שיצאו ממנה שהן (לט) שבעה עשר יובלות (מ) שלמין (מא) וכן הוא אומר בעשרים וחמש שנה לגלות: בר"ה וגו' [יחזקאל מ] אימתי (מב) נאמר לו (מג) בתחילת יובל ואם שבעה עשר יובלות שלמין הן האיך הן (מד) יתרון י"ד שנה אמור מעתה ארבעה עשר שנה (מה) שעשו ישראל בגלגל הן שבע שכבשו (מו) ושבע שחלקן (מז) ואחר כך (מח) ויקהלו כל עדת בני ישראל שילה וגו' [יהושע

הערות ותקונים

שכבשו ושבע שחלקו שהן י"ז יובלות כו' ע"כ וכוננו להס"ע כאן. ועי' ילקוט יחזקאל ר' ש"פ. (לח) עד שיצאו ממנה. כבי"א עד שגלו ויצאו מתוכה. (לט) י"ז יובלות. ברייתא שלנו ע"כ לא כר' יהודה שסובר ששנת היובל עולה לכאן ולכאן ברה"ש ח' ע"ב דאילו לר' יהודה לא יהיה התרבן בשנת ל"ז ליובל ה"ז, אבל בשנת השלישית ליובל ה"ח כמ"ש רש"י בערכין שם מובא בתשובת הרלב"ה קונטרס השמיטה ד' מ"ח ולפנינו ברש"י ליתא ובהכרח ברייתא שלנו כרבנן אולם סתמא דתלמודא בערכין שם מוקי למאמר הס"ע לקמן פרק ל' מגלגלין זכות ע"י זכאי כו' אליבא דר' יהודה. (מ) שלמין. בילקוט ובלקח טוב שם ובכ"א ליתא מלת שלמים וכן הנכון כי לא מנו י"ז יובלות שלמים בארץ. (מא) וכן הוא אומר. צ"ל ואומר כמו שהוא בלקח טוב שם. (מב) נאמר לו בתחילת. בכ"א מוסף משנכנסו לארץ עד שחרב הבית תת"ג שנה והן י"ז יובלות ובכ"א אחד הגי' אימתי נאמרה לו זאת הנבואה ליחזקאל. (מג) בתחילת יובל. וכן הוא בכ"א וכי"מ בתחילת היובל וכן הוא בילקוט ובלקח טוב שם ופירושו צא וחשוב מן י"ה ליאשיהו שהיתה תחילת היובל עד כ"ה שנה לגלותנו ותמצא שהיתה בתחילת היובל בשנת היובל וזה פרטן י"ד שנה שנשתיירו מן ל"א שנה למלכות יאשיהו וי"א ליהויקיס ויהויקיס הרי כ"ה וכ"ה לגלות יהויכין הרי נ' שנה. ובערכין שם הגי' איזו הוא שנה שר"ה בעשור לחודש הוי אומר זה יובל ובמבוא צד צ"ג הערותי שגי' הגמ' תמוה שהלא בזמן ההוא לא מנו יובלות ושמיטין. וגם לדעת האומרים מנו יובלות כדי לקדש שמיטין מודאי הכל מודים שלא היה נוהג דין עבד עברי אחר התרבין ודעת ר"א בר"ש בקדושין ל"ח ע"ב מתוספתא שם הוא דעה יחידית וכפי מה שאמרו שם בגמ' אם כן מה ת"ל בארץ בזמן שהדרור נוהג בארץ גוהג בחו"ל וכן הוא להלכה ברמב"ם. וכן אמרו במס' עבדים צד כ"ה עבד עברי והגרצע נוהג ביובל. וכעת מצאתי עוד קדמון אחד שה"ל לו גירסת הס"ע והוא הר"ח כפי שמובא במגדל הננאל צד מ"ה וז"ל אבל לפי שמנו ישראל משנכנסו לארץ ישראל ועד שיצאו י"ז יובלות ואי אתה מוצא י"ד אחר שהוכחה העיר תחילת יובל אלא אם תוציא מן החשבון י"ד שכבשו ושחלקו כו' עכ"ל. וסו"ת קצת לדעת הר"ה בה"ל ע"ז ד' ע"ב שב' ותני בהדיא בתלמוד במס' ערכין י"ז יובלות מנו ישראל משנכנסו לארץ עד שיצאו הרי תת"ן י"ד שכבשו כו' יע"ש. (מד) יתרון י"ד שנה. בילקוט ולקח טוב ובכ"א וכי"מ האיך הן חסרין י"ד שנה. (מה) שעשו ישראל בגלגל. בכ"א ומינכען אמרו מעתה שבע שנים היו מכבשין ושבע שנים היו מחלקין ארבע עשרה שנה שהיה אהל מועד בגלגל [בכ"א עשו ישראל בגלגל] הן הן השבע שהיו מכבשין והשבע שהיו מחלקין וכגו' הכת"י כן הוא בזבחים קי"ח ע"ב בשם תנו רבנן וציין במסרת ע"ש להסדר עולם פ"א וצראה שנמשך גם כאן אחרי גירסת הילקוט. ובלקח טוב שילה שם מובא מהס"ע אמור מעתה שבע שכבשו ושבע שחלקו עולן לחשבון היובל אבל לא מנו אותם. (מו) ושבע שחלקו. בכ"א מוסף כמצא שעישין שמיטה לשירים ואחר שנים ויובל לששים וארבעה שנים. וכן הוא בספרא בדר' פ"א ובתוספתא מנחות פ"ו ועי' בקדושין מ' ע"ב. ובשאלתות פ' קד' ובפ"י הר"ה בע"ז ט' ע"א ויש אומרים דהאי תנא הוא בסדר עולם דתני במס' קדושין בסוף פרק א' בשנת ס"א ליציאת מצרים עשו שמיטה ובשנת ק"ג עשו יובל. (מז) ואחר כך. בכ"א וכי"מ ליתא. (מח) ויקהלו כל עדת וגו' באותה שעה התחילו למעשרות כו'. ואף שנשארה עוד הרבה לכיבוש יותר ממה שכבש יהושע? ועי' רש"י שם שפ"י והארץ שקטה ממלחמה מוסב לענין הראשון לאחר ז' שכבשו סביבותיהם כו' ולכך התחילו לעסוק בחילוק הארץ עליה

סדר עולם רבה פרק יא

יח] באותה עשה התחילו למנות למועשרות (מט) לשמוטים וליובלות
 אז יקרא יהושע לראובני ולגדי וגו' ויאמר אליהם וגו' [שם כ"ב] וגם
 כי שלחם יהושע אל אהליהם ויברכם [שם] בהזרתן בנו מזבח (ג) גדול
 למראה יהושע עשה עמהם שמטה ראשונה שניה לא הספיק לגומרה
 (גא) עד שמת (גב) בית הבחירה שבשילה היה בנוי בנין של
 (נג) אבנים מלמטן (נד) ויריעות מלמעלן ועשו בו ישראל (נה) שלש
 מאות ושישים ותשע שנה וחרב:

פרק יב

יהושע פרנס את ישראל (א) עשרים ושמונה שנה

הערות ותקונים

עכ"ל. (מט) לשמוטים וליובלות, ככחובות כ"ה א' אשכחתינהו לרבנן דבי רב דיתבר
 וקאמרו אפילו למ"ד תרומה בזמן הזה דרבנן הלה דאורייתא שרי' ז' שבכשו וז' שחלקו
 נתחייבו בתלה ולא נתחייבו בתרומה והמקור לזה מס"ע כאן כמו שהעיר רש"י שם
 ולשמטות לא מנו אלא משכבשו ושחלקו כדאמרין בסדר עולם עכ"ל. ועי' בהודושי
 הרישב"א שם שמכיא הס"ע כאן ומסכים אבל ר' יוסי דהוא תנא דסדר עולם לית ליה
 דרבי כדאיתא בירושלמי שבביעית שם וזה שלא בדיוק כמו שיראה המעיין בירושלמי
 שם פרק ה' ה"ב שר' יוסי בעל המאמר שם הוא אמורא ולא ר' יוסי תנא דס"ע, ודעת
 הס"ע שאחרי כיוצא וחילוק מנו לשמוטין וליובלות להוציא מדעת השמרונים שהועבים
 שתיכף אחרי יציאת מצרים מנו לזה כמו שכתוב בספר יהושע להשמרונים [כרמי שמרון
 צד 63] ויעל הענין בתחלת החדש הראשון בשמטה הראשונה לאחר שנת הוי"ב.
 (ג) גדול למראה, צ"ל בחזירתן בנו בני ראובן ובני גד וחצי שבט המנשה מזבח גדול
 על הירדן למראה ולדעת יוסף הכהן בקדמוניות 1. 28. 1. קראם שתי פעמים והפעם
 השנית היתה אחרי עשרים שנה [שם]. (גא) עד שמת. בכי"א ומינכען שמטה ראשונה
 עשה יהושע שנא' וגו' ופי' שלא הספיק לגומרה עד שמת כי שפט כ"ח שנה. וי"ד
 שנה כבשו וחלקו ולא מנו לשמוטין וא"כ לא הספיק לגמור שמטה שניה. (גב) בית
 הבחירה שבשילה. במשנה ובחיים פ"ד ד' ק"י"ב נעתק הס"ע. ואפשר שמ"ש שם במשנה
 עד שלא הוקם המשכן היו הבמות מותרות בו' באו לשילה נאסרו הבמות הוא ג"כ
 מס"ע וחסר כ"ז לפנינו. ובפי' התורה והמצוה לתנ"כ פ' אחרי י"ז כתב וז"ל ור' יוסי
 יסבור כמ"ד שהיו הבמות אסורות בשילה וכמו שסתם במתניתין וכן בס"ע פ"א אמר
 באו לשילה נאסרו הבמות וסתם ס"ע ר' יוסי עכ"ל ולא ראה שבנוסחתנו ליתא כ"ז
 בס"ע. (נג) אבנים מלמטן. עי' במשנה שם ובמבוא הארכתי. ובכ"א היה בנין אבנים
 ובכ"מ היה של בנין אבנים (נד) ויריעות מלמעלן. ויריעות המשכן כמ"ש הרמב"ם
 פ"א מה' הגי' כ"ח וכן הוא בספר דרש. והר' יעקב ספיר כתב באבן ספיר ח"ב צד
 שזה הוספה במשנה לפנינו מזמן מאוחר. (נה) שש"ט שנה. כ"ז מוכח בזכתיים ק"י"ט
 ע"א יע"ש וכן בכי"מ ובכ"א במעות שס"ד. וכן הוא בכ"א אחר:

(א) כ"ח שנה. וכן בכ"א ומינכען. וברש"י שופטים י"ח כ"ו שינינו בסדר עולם יהושע
 פרנס את ישראל ואין לי מקרא ממי ללמוד ע"כ ובי"ח בתוס' בבא בתרא ק"א
 ע"כ ד"ה מנאן ובריש המיורם לרש"י בדברי הימים א' כ"ב פסוק ה' ובר"ק וירד"ק
 פ"א לשמואל א' י"ג בשם הס"ע ובילקוט יהושע ר' ל"ה העתיק הס"ע במעות ל"ח שנה.
 ובקבלת הראב"ד הוצאת ראב"ן צד מ"ח הגי' ג"ח וג"כ ט"ס. ובקצור זכר צדיק לר"י בן צדיק
 צד פ"ו הגי' כ"ח וכן הוא בספר דרש. והר' יעקב ספיר כתב באבן ספיר ח"ב צד
 רכ"ב הערה י"א שצ"ל כאן כ"ז שנה ושכן הוא בכת"י שחתך ירו ויגס רש"י הרגיש
 בזה ואמר שאין לו מקרא ממי ללמוד. עכ"ל ולדעתי הגי' הישנה עוקרת שלעיל סוף
 פ"א

(ב) ויהי אחרי הדברים האלה וימת יהושע בן נון וגו' ויקברו אותו וגו' [יהושע בד'] (ג) בו בפרק מת אלעזר שנאמר ואלעזר בן אהרן מת וגו' [שם] (ד) ויעבדו בני ישראל את ה' וגו' אשר האריכו ימים (ה) ימים האריכו

הערות ותקונים

פ"א אמרו שיהושע לא הספיק לגומרה שמיטה שניה עד שמת, מזה מבואר שמת בסוף שמיטה שניה אחר י"ד שנה לכבוש וחלוק וזה כמעט כ"ח שנה, זמ"ש רש"י ואין לי מקרא ממי ללמוד כוונתו שבכלל זמן נשיאותו של יהושע לא מצינו מפורש בקרא. ומחשבונו השלש מאות שנה של יפתח אין להביא ראיה כלל לגי' הס"ע כאן כי נוס' הס"ע שהיתה לפני הראשונים בחשבונו זה משובה הרבה מנוסחתנו כמו שנעיר לקמן. ולדברי יוסף הכהן 1. 29. § שפט יהושע את ישראל כ"ה שנה ואפשר שצ"ל ג"ב כ"ח שנה. והראב"ע בפי' עה"ת בפסוק ומשרתו יהושע בן נון וברמב"ן שם ובמורה פרק ל"ב משני וברשב"ץ בחלק הג' מבין אבות חולקים על הס"ע כאן ודעתם שיהושע לא היה אחרי העברת הירדן רק י"ד שנה מכבוש הארץ וחלוקה ועי' בספר הישר ויהושע בן שמונים ושתיים שנה בעברו עם ישראל בירדן. ולא למותר להעיר שגם היהודי אאפולמוס שחי בזמן בית שני כתב שיהושע נבא שלשים שנה. הערעפער [2. 282] והשמרונים יחשבו עשרים שנה [כרמי שמרון צד 68] ובמקום אחר מ"ה שנים [שם צד 77]. (ב) ויהי אחרי וגו'. בילקוט שם ובהי' הרמב"ן לכ"ב קי"ב ע"א ליתא. (ג) בו בפרק מת אלעזר. ובילקוט וכי"א אלעזר ובהי' עי' ב"ב מ"ו ע"א ויהושע כתב ספרו והכתוב וימת יהושע וגו'. דאסקיה אלעזר ושם ד' קי"ב ע"א אלא אימא דנפלה ליה משרה חרמים ופי' הרשב"ם חרמי גבוה שחוזרת לכתים ביובל. וזה תמוה דהא לפי המבואר בס"ע כאן היה היובל הראשון אחר מיתתו של אלעזר ל"ז שנה או יותר ועי' בהי' הרמב"ן שם ובשיטה מקובצת שם ולעיל פ"א הערה מ"ו. (ד) ויעבדו בני' וגו'. צ"ל ויעבדו העם את ה' כל ימי יהושע וכל ימי הזקנים אשר האריכו ימים וגו' (שופטים ב פסוק ז') וכן בכי"א וכי"א וכן יש להגיה בגמ' שבת ד' ק"ה ע"ב. ובילקוט יהושע שם הגי' משובשת. (ה) ימים האריכו ולא שנים, וכן הוא בילקוט שם ובכ"א ימים האריכו שנים לא האריכו. אבל בכ"א מיינכען ליתא לזה. ובשבת שם אמר ר' חייא בר אבא א"ר יוחנן כל המתעצל בהספדו של חכם אינו מאריך ימים מדה איתוביה ר"ח ב"א לר' יוחנן ויעבדו ה' וגו' א"ל בבלי ימים האריכו שנים לא האריכו מזה מבואר שנוסחתנו עוד היתה לפני ר' יוחנן. וגם באבות דר"נ פ"א מובא המאמר הג"ל והנוס' ימים האריכו ולא שנים מובא רק בשני כת"י, אבל בשני כת"י אחרים לא נמצא כמו שהעיר ע"ז הרב רש"י שעמטער ג"י שם. וכן בנדפס כבר ליתא. ובכ"א אחר מובא בס' סדר החקמים ח"ב צד 43 מוסף מפני שהתעצלו בהספדו של יהושע ולא הספידוהו כראוי. וזה נוסף שם עפ"י הגמ' שבת הג"ל. ולפני הרבה מהראשונים היה כאן נוסח אחר בהס"ע כמו בקבלת הראב"ד צד מ"ה זקנים שהאריכו ימים אחרי יהושע י"ז שנים וכן הוא בספר קצור זכר צדיק לרב יוסף בן צדיק צד פ"ו בס' סדר החקמים ח"א וכן הוא בספר הישר. וזו"ל היריד"א בפי' לשמואל א' י"ג א' ורש"י ז"ל בפירושו לרברי יפתח כתב החשבונו הזה באופן אחר אמר שיהושע שפט כ"ח שנה, ושהזקנים שפטו אחרי י"ז שנה כו' ולפנינו ברש"י שופטים י"א פסוק כ"ז ליתא כ"ז ואדרבא מביא שם הס"ע כנוסחתנו. אבל בגיטין ד' ג"ט ע"א פירש"י זקנים שקבלו מיהושע והאריכו ימים אחרי דכתיב אשר האריכו ימים אחרי יהושע עכ"ל. וסותר לפי' בשבת ק"ה שם. ועי' בסנהדרין ד' ל"ז ע"א הו' זקנים פירש"י שם כגון עתניאל ואבנן ובונו ע"ב ותרש"ל הגיה שם שהוא בונו ואינו מוכרח כי לדעת הס"ע בפרק זה אבנן איננו בונו. והר"ל ביסוד עולם ח"ב פרק י"ח ד' ל"ג ד. ברלין מביא ג"ב בשם הס"ע שהזקנים שהאריכו ימים אחרי יהושע שפטו י"ז שנים וכן הוא ביוחסין השלם דפוס לונדון צד ז' וז"ל אלו הן הזקנים שהאריכו ימים שפטו את ישראל שבעה עשר שנים לדעת בעל סדר עולם אבל זה לא נזכר ברש"י ולא במפרשים עכ"ל וכדבריהם נמצא בקובץ כת"י המוכר מסדר עולם ומסדר הקבלה ושם המחבר לא נודע [גניי נסתרות צד פ'] וכן הוא בשם הס"ע

סדר עולם רבה פרק יב

ולא שנים ואחריו (*ה) עתניאל בן קנז ארבעים שנה צא מהן שני שעבוד (ו) של כושן רשעתים ח' שנים. בימי (*ז) כושן רשעתים היה פסלו של מיכה שנאמר (ז) ויקימו להן בני דן את הפסל וגו' [שופטים יח] (ח) ובימיו היתה פלגש בגבעה ויקם וידך (ט) ויבא עד

הערות ותקונים

הס"ע בפ' לתנא דבי אליהו פ"ח המכונה זקוקין דנורא. ובשם הסדר עולם זוטא מובא מכת"י בספר סדר החכמים חלק א' צד קצ"ה ימי הזקנים כ' ולפנינו בסע"ו ליתא. ועי' במדרש במדבר רבה פ"ג נמצא אומר שהאריכו ימים אחרי יהושע. ופשט הכתוב שופטים ב' פסוק י' וגם כל הדור ההוא וגו' מורה לראיה לנוסחת הס"ע שהביאו הראשונים שנמשכו ימי הזקנים זמן לפחות לערך כ' שנה. והנזכ' שהביאו הראשונים מהס"ע סותרת לנוס' שלפנינו. ובמקומות רבים מצינו שנוסח שלפנינו הוא נוסחת ר' יוחנן. ועי' בשערי ציון צד ט' ובבוא עתו מסרה לזקנים שנשארו אחריו ולא נודע לנו מספרם ולא ענינם ע"כ ובמגן אבות להרשב"ץ פרק א' ד' ב' כתב כי י"י שנה שפט יהושע וכתב ע"ז הוחסין שם וזה אינו נראה כפי הקבלה דס"ע שעשה ר' יוסי לדעת ר' עקיבא עכ"ל. (*ה) עתניאל בן קנז. בילקוט שופטים ר' מ"א עתניאל בן קנז פרנס את ישראל. (ו) של כושן רשעתים. בכ"א וכ"מ צא מהן שעבוד של כושן רשעתים. (*ז) כושן רשעתים בקרא [שופטים ג'. ח. י'] כושן רשעתים מלך ארם נהרים ויוסף הכהן [2. 3. 5] קראו כושן מלך אשור ושם הלך [3] בני ישראל הבו את האשורים וילחצום לשוב לעבר נהר פרת. (ז) ויקימו להם בני דן וגו'. בילקוט שופטים ר' מ"א וברש"י ורד"ק שם י"א א' ובכ"א וכ"מ שנאמר וישימו להם את פסל מיכה אשר עשה כל ימי היות בית אלהים בשלה [שם פסוק לא] למדנו שכל ימי שילה היה פסל מיכה עכ"ל. והנה ר' יוסי תנא דסדר עולם סובר בירושלמי סנהדרין פ"א ה"ה ובמדרש חזית ט' סמכוני באשישות שהנביא הזקן בבית אל היה יהונתן בן גרשום וחולק שם על ר' מאיר וכן דעת ר' שמואל בר נחמני שם ובירושלמי ברכות פ"ט ה"ב חביריא בעין קומי ר' שמואל ב"נ כומר היה לע"ז והאריך ימים אמר לון כו' הה"ד ונביא אחד זקן יושב בבית אל וגו' אמרו חזאי הוה ועי' ברשב"ם בבא בתרא ד' ק"י ע"א ד"ה והלא יהונתן בן גרשון וגו' ואמרו ר' בסדר עולם עדי יום שגלה משה בן כו' ולפ"ו חי יותר מארבע מאות שנה. ובתנחומא תשא ר' יוסי אומר יש בושה גדול מזה ישראל עוברין בים סוף ופסל מיכה עומד עמדם שנאמר ועבר בים צרה וגו' וזה סותר ג"כ להס"ע ואולי מ"ס הוא וצ"ל ר' יוחנן אמר כמו שהוא בסנהדרין ק"ג סע"ב. (ח) ובימיו היתה פלגש בגבעה. ואע"ג ששתי הפרשיות מפסל מיכה ופלגש בגבעה נחובים בסוף ספר שופטים. כבר ידענו שדעת הס"ע במקומות רבים שאין מוקדם ומאוחר בתורה וכן כתב יוסף הכהן 8. 2. 5. שפלגש בגבעה היתה אחר מיתת יהושע בתחילת ימי השופטים. (ט) ויבא עד נכח וגו'. בילקוט שם חסר הראיה מהקרא. ופי' לפי שזה היה קודם שכבש יהודה חלקו בירושלים לזה אמר לא נסור אל עיר נכרי וגו' ואף שהושע הכהן את מלך ירושלים? אולם מפורש ביהושע ט"ו ס"ג ואת היבסי יושב ירושלים לא יכלו בני יהודה להורישם וגומר. ובתנא דבי אליהו רבה פ"א נעתק הס"ע ושם הגי' משובשת. והנה רש"י בפ' להושע י' פסוק ט' מימי הגבעה חטאת ישראל וגו' כתב חטאת זה נקוד כו' מימי גבעת בנימין חטאת ישראל לפני שהיה מעשה פלגש בגבעה בימי עתניאל כו' וכל זה מצינו בסדר עולם עכ"ל וע"ש לעיל ברש"י ט' פסוק ט'. ונראה שהיה לפני רש"י בסדר עולם כאן דרש על הכתוב מימי הגבעה חטאת ובנוסחתנו אין רמז מזה. ובגישין ד' י' ע"ב אמר רב יהודה אמר רב כל המטיל אימה יתירה בתוך ביתו סוף סוף הוא בא לדי שלש עבירות ג"ע ושפיכות דמים וחילול שבת, ובתוס' שם ד"ה שלש עבירות בסדר עולם אמר דאזינו יום דפלגש בגבעה שבת היה עכ"ל וראה ברש"א שם ובסדר הדורות ערך כ"א תקט"ו ובתפארת יעקב וברי"ף בעין יעקב שם ועוד בכמה מפרשים שכלם הביאו הס"ע הנ"ל וגם זה חסר לפנינו בסדר עולם כאן וראיתי בס' פתח עינים להר"י חיד"א ז"ל בחידושו לגישין שם אחרי שהביא התוס' הנ"ל כתב וז"ל ואני מצאתי בילקוט

נכה וגו' ויאמר אליו אדניו וגו' [שם יט] ואחריו (י) אהוד בן גרא פ' שנה צא מהם שני שעבוד של עגלון מלך מואב (י*) י"ח שנה. בימיו היה שמגר בן ענת (יא) בסוף ימיו אותו הפרק (יב) בימי עגלון היה (יג) ויהי בימי שפוט השופטים וגו' ושם האיש אלימלך וגו' וימת

הערות ותקונים

בלקמי מהר"ר בצלאל ז"ל כ"י משם גליון שכתב וז"ל לספרים דגרסי חילול שבת צ"ל שנלחמו בשבת וידוע דהגליון רב גובריה אמרו הר"א מטון וזרו מתוס' שאנץ עכ"ל הרחידו"א שם. ובשלשלת הקבלה הובא בכרך הדורות שם מטון דבר מורש מלחמת פלגש בגבעה כ"ג בשבט היה. וכן הוא במגילת תענית פרק י"ג ועי' בבא בתרא ד' קכ"א ע"א ובהלכות גדולות ה' מ"ב ובסודר רב עמרם גאון צד ל"ד ואשער שגם זה היה כתוב בהס"ע כאן. ואפשר שכל המאמר במגילת תענית שם נובע מס"ע ומ"ש בפירשי' שמואל א' כ' פסוק ל' ששאלו היה מן החוטפים בימי פלגש בגבעה זה שלא כהס"ע והא פלגש בגבעה היה לדעת הס"ע קודם למלכות שאול כד' מאות שנה. שוב ראיתי ברמזו הפטרות להרוקת הפטרת מחר הדרש בן נעות המדרות ובגמרא נאמר מן הנשים שחטפו בין הגתות והכרמים בפלגש בגבעה מבניהן אתה עכ"ל! (י) אהוד בן גרא. בילקוט שם אהוד בן גרא פרנס את ישראל. (י*) י"ח שנה. וכן בכי"מ ובכי"א צא מהן י"ח שנה שעבוד של עגלון מלך מואב ובספר סדר הדכמים צד 43 ומוחק המלה י"ח. ובכי"א מפורש שכונה עשרה שנה. (יא) בסוף ימיו. בילקוט וכי"א בסוף ימיו של עגלון מלך מואב ובפ' הריד"א שופטים ג' ל"א וחז"ל אמרו ששפט שמגר שנה אחת וכ"ה בקבלת הראב"ד צד מ"ה ובסופן שמגר שנה אחת. ונראה שגרים כאן בן וכן אמר יוסף הכהן. 3, 4, 5. ששמגר מת כשרם שלא שלמה לו שנה אחת. (יב) בימי עגלון היה. בילקוט ובכי"א ובימי עגלון נאמר ויהי וגו' ובכי"מ בימי עגלון היה ויהי וגו'. (יג) ויהי בימי שפוט השופטים וגו' במדרש רות ריש פ"א ויהי בימי שפוט השופטים ויהי? רב אמר ברק ודבורה היו ר' יהושע בן לוי אמר שמגר ואהוד היו ודעת ריב"ל כשיטת הסדר עולם כאן. רק נראה שצ"ל במדרש רות אהוד ושמגר היו והנה במכות כ"ג ע"א אמר ר' יהושע בן לוי ג' דברים עשו ב"ד של מטה והסכימו ב"ד של מעלה על ידם ואחד מהם שאלה שלום כשם בוועו אמר לקוצים ה' עמכם וב"ד של מעלה הסכימו על זה שהמלאך אמר אל גרעון ה' עמך יעו"ש ויחשה ע"ז הרש"א ועוד כמה מהמפרשים שם בתימא הרי מעשה דגרעון היה זמן רב קודם מעשה בוועו ואין סברא דהיה בוועו מכלל ב"ד של גרעון ו' דורות לפניו והניחו בצ"ע; אולם האמת שר' יהושע בן לוי בעל המאמר במכות שם הולך לשיטתו במדרש רות הנ"ל שסובר כדעת הס"ע שבימי עגלון היו השופטים, ושהשופטים היו שמגר ואהוד וחולק על מאמרם אבצן זה בוועו. ומאמרו של ר' יהושע בן לוי במכות שנוי במדרש תהלים מזמור ג"ו ובירושלמי ברכות פ"ט ה"ה רק שם בירושלמי הגי' אמר ר' יהושע בן לוי דרומיא. ונראה שקראו בן לריב"ל. או שט"ם בירושל' התואר דרומיא ולמדנו מזה שהרב רז"ל ז"ל במבוא הירושלמי צד צ"ב שגה בזה עי"ש. ומ"ש במדרש רות הנ"ל בשם רב שהשופטים היו ברק ודבורה זה סותר למאמרו של רב כבבא בתרא צ"א ע"א אבצן זה בוועו דהלא מוזמן ברק ודבורה עד אבצן עברו כמאה ושישים שנה, ומה גם הלא בוועו נשא את רות לעת זקנותו? על כן נראה גירסת הכת"ב בגמ' ב"ב שם גרסו שם רבה בר יצחק ולא רב. ראה דקדוקי סופרים שם. ורבה בר יצחק היה תלמיד רב. ובילקוט רות הגירסא רב נחמן בר יצחק. והדעה שאבצן זה בוועו לא נזכרת במדרשי א"י ורק במדרש רות פ"ו פסוק ותלכנה שתיהן יש אומרים אבצן היה משיא בנותיו כו' וגם בהרגום רות נזכר מזה. והנה בניזר כ"ג ע"ב ועוד בכמה פסקות אמר ר' יוסי בר' חנינא רות בת בנו של עגלון מלך מואב היתה ובמדרש רות פסוק וישאו להם נשים ר' ביבי בשם ר' ראובן אומר רות וערפה בנותיו של עגלון היו. ודעתם נובע מהס"ע כאן שיהי בימי שפוט השופטים בימי עגלון היה ובתוס' כתבו שם להקשות לאו דוקא נקט בת בנו והרי יש מעגלון ועד אבצן יותר כמאתים

סדר עולם רבה פרק יב

אלימלך וגו' ואומר (יד) אל בנותי וגו' [רות א] ואומר (טו) ככל אשר יצאו יד ה' היתה כם [שופטים כ] (*טו) נחשו בן עמינדב מת בשנה השנית לצאת בני ישראל (טז) מארץ מצרים שלמון היה (יז) מבאי הארץ ומת אחר יהושע (יח) וגם כל הדור ההוא ואלימלך (יט) אחיו של שלמון היה אחריו דבורה וברק בן אבינועם ארבעים שנה צא מהן שני שעבוד ליבין וסיסרא (כ) כ' שנים ויעשו בני ישראל הרע בעיני ה' (כא) וימכרם ה' ביד מדין ו' שנים [שם ו] וארבעים שנה של גדעון (כב) וז' שני מדין לא עלו מתוכן וישר אבימלך על ישראל וגו' [שם ט] ויקם אחרי אבימלך תולע בן פואה וגו' [שם י] וישפוט את ישראל

הערות ותקונים

ממאתים שנה כו' ולא העירו מהס"ע כאן וגם מהיפה תואר במדרש שם נעלם הס"ע. וראיתי בחזקוני פ' חקת ד' ע"ז דפוס ווילנא שכ' זו"ל דהכי אמרי' במס' הוריות דאמר רבי יוסי רות בתו של עגלון בן בנו של בלק מלך מואב היתה ע"ב ונראה מזה שהג' הנכונה בגמ' דאמר ר' יוסי והכוונה להס"ע, ולא ר' יוסי בר' חנינא כמו שהוא בגמ' לפנינו. ובילקוט מלכים ר' רכ"ז הגי' דא"ר חנינא רות בתו של עגלון מלך מואב היתה. (יד) אבל בנותי וגו' בכ"א ובי"א ואומר וה' ענה בי וכן הוא אומר בכל אשר יצאו וגו' אבל יוסף הכהן [5. 9. 1.] מאחר מעשה דרות עד אחר מות שמשון בימי עלי. (טו) ככל אשר יצאו וגו'. במדרש רות שם פ' שכנה בנותי תלמידי דר' נחמיה מויתר לה מהתם הה"ד ככל אשר יצאו יד ה' וגו' ביוצאין היתה גופה כו' וזה מס"ע כאן. וברש"י ורד"ק ובילקוט שם מובא זה מהס"ע. וכעין זה בתוספתא ע"ז פ"ד אלימלך היה מגדולי הדור ומפרנסי צבור ועל שיצא לתו"ל כו' ובבא בתרא ד' צ"א ע"א בגי' משוכשת. (*טו) נחשו בן עמינדב. בכ"א וילקוט נחשו מת. (טז) מארץ מצרים. כי לא הזכיר אותו הכתוב אלא במסע ראשונה ובמסע שניה לא הזכיר. (יז) מבאי הארץ. כי בנו של נחשו היה. ובששלת הקבלה ערך פנחס כתוב ואומר סדר עולם כי שלמון הוליד בועז בשנת מ"ב אחרי יציאת מצרים ע"ב ובמבוא צד 131 העירוותי מקור שולח בזה ושמתיה למצאע בעת בסע"ו שהוציא לאור הרב הגדול רש"ז שעבטער נ"י כדברי זו"ל שם ושלמון מבאי הארץ היה. בשנת מ"א לצאתם ממצרים כו' נכנסו ישראל לארץ ע"ש. (יח) וגם כל הדור ההוא. צ"ל וגם כל הדור ההוא נאספו אל אבותיו. (יט) אחיו של שלמון היה. בילקוט ובכל הכת"י שת"ל ליתא אולם בכ"י בס' סדר החכמים יש ובכ"ב ד' צ"א ע"ב הוא מאמר רב חנן בר דבא אמר רב ובמדרש רות פ"ו בשם ר' יהושע בן לוי ובתנחומא בהר אות ה' ד' נ"ב בשם ר' שמעון בן יוחי ולפי"ז היה אלימלך בעת היותא כבן ק"ל שנה [ובמדרש רות פ"ו פסוק ועתה בתי אל תיראי חולקים רבנן ע"ז וסוכרים שטוב אלימלך ובעוז אחים היו. (כ) כ' שנים. ובתרגומו של גענעברארד תרגם במעות שתי שנים, ולפינו בדפוס ב' שנים. (כא) וימכרם ה' ביד מדין. צ"ל ויתנם ה' ביד מדין. (כב) וז' שני מדין לא עלו מתוכן. בכ"א ארבעים של גדעון שני מדין לא עלו מתוכן. בקרא כתיב ותשקוט הארץ ארבעים שנה בימי גדעון, משמע דיכמו גדעון היו כל ארבעים שנה ששני שעבוד מדין לא עלו מתוכן מושא"כ בכלם דלא כתיב בימי עי' רלב"ג שם. והנה הרד"ק שופטים י"א ב'ו, א"ח א', והרד"א כפי' שמואל א' י"ג פסוק א' הביאו בשם הסדר עולם שגם שנות שעבוד מדין בכלל הארבעים שנה והיה לפניהם נוסח אחר בהס"ע כאן ועי' בצמח דוד תשם"א. וכן כתוב בבאור הגר"א כפי' למלכים ב' י' א' שבהשנות ארבעים של גדעון נכללו ז' של מדין וכן הוא בכיבור על בנין הבית מהגר"א שנדפס במקראות גדולות בסוף נ"ד. אבל בספר מעשה תורה המיוחס להגר"א מנין שנות כל שופט ושופט שעבוד מדין ז' אבל בכללם נכלל בהם השעבוד לכך זה ע"ב וזה שלא כהס"ע כאן וסותר הגר"א למ"ש כפי' כאן. וכבר כתבתי במבוא שספק ברבר

כ"ג שנה. אחריו יאיר הגלעדי כ"ב שנה צא מהן שנה אחת (כג) שעלתה לזה ולזה ויוסיפו בני ישראל וגו' ויהר אף ה' בישראל וימכרום ביד פלשתים וביד בני עמון וירעצו וירוצצו את ישראל וגו' [שם] ו"ח שנה עד השנה השנית ליפתח (*כג) ובשנה השנית ליפתח אמר למלך בני עמון בשבת ישראל כהשבון ובכנותיה ובערעור ובנותיה ובכל הערים וגו' ג' מאות שנה ומדוע לא הצלתם בעת ההיא [שם יא] עשה יפתח ו' שנים אבצן מבית לחם (כד) ז' שנים אילון הזבולני עשר שנים עבדון בן הלל (כה) שמונה שנה צא מהן שנה אחת (כו) שעלתה לה ולזה (כו) ויוסיפו בני ישראל לעשות הרע בעיני ה' ויתנם ה' ביד פלשתים ארבעים שנה [שם יג] כ' שנה (כה) בימי יפתח (כט) וכ' שנה בימי שמשון.

הערות ותקונים

אם כל הפי' להס'ע יצא מתי' הגר"א. (כג) שעלתה לזה ולזה. בכ"א ורס"ט צא מהן שנה שעלתה לזה ולזה ובקדמוניות היהודים ליוסף הכהן. 6. 7. 6. חסר זכרון השופט תולע בן פואה. (*כג) ובשנה השנית ליפתח. וכן בכ"א ומינכען ועי' לקמן בפרק מ"ו. וברש"י שופטים י"א כ"ז שנינו בסדר עולם יהושע פרנס כו' ו"ח של בני עמון עד שלא בא יפתח הרי שלש מאות ע"ב ונוס' רש"י נכונה יותר כי השנים כלם מקיטעות הנה. וברד"ק שופטים שם וירד"א שמואל שם הביאו בשם הס'ע שעם ששה שנות יפתח נשלמו השלש מאות שנה ששלח לאמר למלך בני עמון. ונוס' משובשת גזרונה לפניו ויוסף הכהן. 9. 7. 5. יאמר יותר משלש מאות שנה. (כד) ז' שנים. בכ"א ומינכען אבצן מבית לחם יהודה ז' שנים צא מהן שנה שעלתה לזה ולזה. (כה) שמונה שנה. כן הגהתי וכן הוא בכ"א ומינ' ורס"ט ובגזיו נסתרות צד פ'. (כו) שעלתה לזה ולזה. וכן בכת"י. (כז) ויוסיפו בני ישראל וגו' בכל הכת"י שת"י. גלוסה ויעשו בני ישראל את הרע בעיני ה' ויתנם ביד פלשתים ארבעים שנה. ועי' במדרש תהלים מזמור י"ח אמר ר' אבהו בכל מקום כתיב ויוסיפו בני ישראל וגו' ואחר שירת דבורה כתיב ויעשו בני ישראל ובס' סדר החכמים לא התעורר על שינוי הקריאה. (כח) בימי יפתח. צ"ל מימי יפתח. פי' חשבו כ' שנה מן יפתח עד שמשון וכ' שנה בימי שמשון וביחד ימלאו הארבעים שנה. והנאון יעב"ץ והר"י ספ"ר בחלק ב' שם הגיהו להגם בימי אילון ועבדון ועוד השנתיים בנתיים. וכדגהתי תרגם לנכון מאיר בהעתקתו. אבל גענעברארד לא דק בתרגומו. ור' יהודה בן בלעם בפי' לס' מלכים א' מביא בשם רס"ג שכתב בספר דברי הימים שפלשתים משלו בישראל אחרי עבדון עשרים שנה ולפניו בשופטים י"ג א' כתוב ארבעים שנה. וכן הוא בקדמוניות ליוסף. 1. 8. 5. (כט) וכ' שנה בימי שמשון. וכן הוא ביוסף. 12. 8. 5. ועי' בתוס' שבת ד' נ"ד לה מעבירים ובירושלמי פ"ק דסוטה ה"ח ובמדרש נשא פ"ד. ובתשובות הגאונים דפוס ליק ס' מ"ה שאלה מרב יהודאי גאון יורנו רבינו מ"ש בסוטה י' וזור לי כ"ב שנה? זה פ"ס הוא וצ"ל כ' שנה וכן הוא בסדר עולם עכ"ל ר"ג. ועי' בדרגת הגר"ב שם בסוטה מ"ש בשם הרשב"א. ולפלא על מ"ש בתשובת רב האו גאון בבית נכות הלכות ח"ב צד מ"ו ס' י"ח וששאלתם הא דאמרי רבנן אמר שמשון לפני הקב"ה רבש"ע וזור לי כ"ב שנה שמשתי את ישראל כו' מה טיבן של שתי שנים הללו כך ראינו ששאלה זו אמרו שגשאל עליה מר רב יהודאי גאון ז"ל ולא השיב ושמא לא הפך כלומר דבר שלא שמע מרבותיו אבל כך אנו שמענו שאמרו חכמים של אחריו כי שתי שנים היה הכוש בבית האסורים אצל פלשתים כו' ע"ב ולא זכר הס'ע. וג"כ סותר לתשובת מר ר' יהודאי גאון שזכרנו לעיל.

פרק יג

עלי פרנס את ישראל ארבעים שנה (א) ויום שמת בו עלי ויטש משכן שילה וימאס באהל יוסף וגו' (ב) ויתן לשבי עזו (תהלים עט) ויהי ארון ה' בשדה פלשתים שבעה חדשים ויקראו פלשתים וגו' [שמואל א' ו'] ויבאו אנשי קרית יערים וגו' (ב*) ויהי מיום שבת הארון וגו' [שם ז] צא מהן שבעה שנים שמלך דוד כחברון על יהודה נשתיירו שם י"ג שנה צא מהן (ג) אחד עשר לשמואל בעצמו (ד) וב' לשמואל ושאלו (ה) ויהי מיום שבת הארון וגו' [שם] בתחלת אלו העשרים שנה הכיאו את (ו) אהל מועד לנוב ואף על פי שהיה (ז) ארון ה' בקרית יערים (ח) בנוב היו מקריבים (ט) כל י"ג שנה וז' שנים כגבעון. בסוף עשרים העלה דוד את ארון ה' מקרית יערים אל בית עבד אדם הגתי וישב ארון ה' בית עבד אדם הגתי שלשה

הערות ותקונים

(א) ויום שמת בו עלי. ע' זכחים ק"ח ע"ב ובילקוט שמואל א' ר' קל"ט וע"ש שמואל הברייתא דילן. (ב) ויתן לשבי עזו. בכ"א ובכ"מ ויטש משכן שילה אהל שכן באדם וימאס באהל יוסף וכשכט אפרים לא בחר ויתן לשבי עזו והפארתו ביד צד ויסגר לחרב עזמו ובנחלתו התעבר אכלה אש ובתולדותיו לא הוללו כדניו בחרב נפלו ואלמונתיו לא תכנינה ועי' ברש"י שם ובמפרשים. (ב*) ויהי מיום וגו'. בילקוט בדפוסים הישנים ויהי מוקץ וגו'. (ג) אחד עשר לשמואל בעצמו. בגמ' זכחים שם ובתמורה ט"ו ע"א הג' עשר שנים מלך שמואל בעצמו שנה אחת שמלך שאלו ושמואל ושתים שמלך שאלו בעצמו. וכן הגיה הגר"א כאן בבאורו. ובזכחים שם לא התעורר רש"י והוסי' על הס"ע אולם בתמורה פי' רש"י והוסי' ד"ה ושלישם עפ"י הס"ע ובמדרש תהלים מזמור צ"ב והלא לא שפט אלא שלש עשרה שנה. ובמדרש במ"ר פ"ג נשתייר שם י' שנים הוא לא נשא נשואן של ישראל אלא י' שנים. ובתענית ה' ע"ב מו. גרם לשאל שישב בגבעה שישב שתי שנים וכחצה תפלתו של שמואל ופירש המיוחס לרש"י כדמפרש בסדר עולם שמלך מהצית שנת י"א וי"ב וי"ג עכ"ל ובילקוט שמואל שם מעתיק מס"ע י"א לשמואל בעצמו וכן בכל דכת"י שת"י ובס' סדר הח' לא הביא גי' כתי"א (ד) וב' לשמואל ושאלו. בילקוט ובכ"א ושתים לשאלו שנאמר בן שנה שאלו במלכה ושתי שנים מלך. ובכ"מ ורס"ט ושתים לשאלו הרי עשרים ועי' ברד"ק שופטים י"ח א' אפילו לדברי בעל ס"ע כו' הנה עשרים שנה שמנה לשמואל לא נמצא בפירוש בכתוב כו' וזה שלא כנוסחת דס"ע שלפנינו. והנה הקרא ויהי מיום שבת הארון וגו' כתוב קודם מזמן שמלך שאלו. אולם דעת הס"ע דכ"מ שאין מוקדם ומאוחר בפשוט (ה) ויהי מיום וגו'. בילקוט ובכ"א ורס"ט ליתא. (ז) אהל מועד לנוב. בילקוט ובכ"א הביא שמואל הרואה את אהל מועד לנוב. וברד"ק ש"א ז' וכן אמר בס"ע בתחלת כ' שנה הכיאו כו' ובזכחים ק"ח סע"ב ותנא בשמת עלי הכהן חרבה שילה ובאו לנוב ודכוונה להס"ע דילן כמו שציון גם בעל מסרת הש"ס. (ז) ארון ה' בקרית יערים. ומ"ש שמואל א' י"ד י"ח ויאמר שאלו לאחיה הגישה ארון אלהים כי היה ארון אלהים ביום ההוא וגו' והלא הארון היה בקרית יערים? ועי' שקלים פ"ו ה"א ב' ארונות היו אולם בברייתא דמלאכת המשכן סוף פרק ז' והשבעים העתיקו שם המקרא הגישה האפור וכן נמצא בחרבה ספרי קדמונים. (ח) בנוב היו מקריבים. בכ"א בנוב היו מקריבים ועי' משנה זכחים פי"ד ד' ק"ב אלו קדשים קריבים במשכן קרבנות הצבור קרבין במשכן וע"ש בפירוש"י ושם ד' ק"ט ע"א הא מני ר"ש הוא דאמר אף של צבור לא הקריבו כו' ובתוס' שם ק"ז ע"א ד"ה ר"ש בהג"ה ועי' בתוס' יומא מ"ד ע"א ד"ה בשילה. (ט) כל י"ג שנה. בכ"א ומיניכען שנאמר [בכ"מ ליתא] ויהי מיום

חדשים וגו' [שמואל ב' ו] הא למדנו שלא נתברך (י) אלא בעבור ארון האלהים (י) בן שנה שאול במלכו וגו' [שם א' יג] שמואל אמר לשאול בשעה שמשחו וירדת לפני הגלגל וגו' [שם י] ירד שנה ראשונה (יא) והכה נחש העמוני ומשחוהו ישראל (יב) שניה ירד (יג) ולא שמר הבטחתו (יד) ואמר שמואל אל שאול נסכלת לא שמרת וגו' [שם יג] (יד) ואותו הפרק נמשח דוד שנאמר ויאמר ה' אל שמואל עד מתי וגו' [שם ט"ז] ואחר כך ויקח שמואל את קרן השמן וגו' [שם] והוא היה (טו) בן כ"ט שנים (טז) ואומר ורוח ה' סרה מעם שאול [שם ט"ז] ויהי שאול עוין את דוד [שם י"ה] בו בפרק (יז) חרבה נוב (יז) ובאו להם

הערות ותקונים

מיום שבת הארון בקרית יערים וירבו הימים ויהיו עשרים שנה ויבליקוט ליתא . (י) אלא בעבור ארון האלהים . בילקוט ובכ"א למדנו שלא נתברך אלא בשביל הארון ובכ"מ למדנו שלא נתברך אלא בעבור ארון האלהים וב"ש למדנו זה לפלא כי כל זה מפורש בקרא בשמואל שם ברך ה' את עבד אדם ואת כל אשר לו בעבור ארון האלהים ? אמנם בדברי הימים א' י"ג י"ד ליתא המלות בעבור ארון האלהים . ואולי שצ"ל כאן ברך ה' את בית עובד אדם כמה ברכו ? בבנים ובאיוזי זכות בעבור ארון האלהים וכן הוא בברכות דף ס"ג ע"א ובירושלמי יבמות פ"ד ה' י"ב ובמדרש שיר השירים רבה פסוק סמכוני באשיות בשם ר' יוסי בן הלפא וע"ש . בקרא כתיב בעמואל שם ויברך ה' את עבד אדם ואת כל ביתו . ויבליקוט שם ויברך ה' את בית עבד אדם . וכן במקרא שלפנינו כתיב בית עבד אדם ובמכילתא בשלה מס' ד' ו' בבית עבד אדם . (י*) בן שנה שאול וגו' רבים מהמפרשים הראשונים נוטים בזה מהס"ע וחושבים לשאול עשרים שנה למכותו . וגם היהודי אפאליומוס שחי בזמן בית שני כתב ששאל מלך כ"א שנה . אולם השבועים תרגמו כדברי חז"ל בס"ע . ויוסף הכהן בקדמוניות 6. 14. 9. מחשב למלכות שאול ארבעים שנה . (יא) והכה נחש . בילקוט בן שנה שאול במלכו ושתי שנים מלך ירד בראשונה והכה לנחש העמוני וכצ"ל . (יב) שניה ירד . פי' לגלגל כי היו לשם שתי הליכות וגלגל היה בעמק כמו שכתוב שם י"ג פסוק י"ב וירדו פלשתים אלי הגלגל . ועי' במבאר . (יג) ולא שמר הבטחתו . פי' הבטחתו של שמואל שהבטיחו ואמר לו שבעת ימים תהיה [שם י' ה] . (יד) ויאמר וגו' לא שמרת וגו' . בילקוט ליתא כ"ז עד ויקח שמואל את קרן וגו' ובכ"א מוסף ואומר אל כל אשר יפנה ירשיע וגו' ואומר כי המת קסם מרי באותה שעה יוסב שמואל ללכת ויחוק בכנף מעילו ויקרע וגו' ואחר כך ויקח שמואל את קרן וגו' ועי' ביומא כ"ב ע"ב שאול באחת מאי היא מעשה דאגג ובתוספת ישנים שם ד"ה שאול שלא התעוררו להס"ע ובמדרש שמואל פי"ז ובשחר טוב סוף מזמור ז' ובפסיקתא פרשת התודש ד' מ"ה ע"ב מתו בכל אשר יפנה ירשיע ניצחן . (יד) ואותו הפרק נמשח דוד כו' עד והוא היה בן כ"ט ליתא בילקוט ובכל הכת"י ובפסיקתא שם ד' מ"ד תולת דוד ממושכה וגו' זה דוד שנמשח ומלך לאחר שתי שנים וע"ש בהערות . (טו) בן כ"ט שנים . בילקוט בדפוסים וישנים ובכ"א וב"מ בן כ"ה שנה . (טז) ואומר ורוח ה' וגו' . בס"ע עם העתקה של גענעברארד ויהי שאול עוין את דוד ואומר ורוח ה' סרה וגו' . (יז) חרבה נוב . בילקוט הכה נוב . (יז) ובאו להם . בילקוט וכ"א והביא שמואל אהל מועד לגבעון והנכון כנוסחתנו ועי' לקמן . והרמב"ם פ"א מה' בית הבחירה כתב כשמת עלי חרב שילה ובאו לנוב ובנו שם מקדש וכשמת שמואל חרב ובאו לגבעון ובנו שם מקדש וכן הוא בסמ"ג עיש"ן קס"ג . ובשילשת הקבלה ד' ט ע"א ד"ז ובאו לנוב ובנו שם כמו מקדש . ורב יוסף תרגם בדה"א י"ז פסוק ה' ממשכן זמנא לנוב ומנוב לשילה ומשילה למשכן גבעון . וזה שלא בהס"ע כאן שמפורש דבין לנוב ובין גבעון היה האוהל מועד ועי' מ"ש גראמץ ח"א צד ק"ס שלא זכר כ"א . לגבעון

סדר עולם רבה פרק יג

(יח) לגבעון כל ימיו של שמואל הרואה (יט) אינן אלא נ"ב (כ) ועוד שאמר ועלי הכהן יושב על הכסא וגו' (כ*) והיא מרת נפש וגו' [שם א] (כא) כאותו הפרק (כב) נתמנה להיות שופט ואומר (כג) והוא שפט את ישראל ארבעים שנה [שם ד] נשתירו ו"ג שנה צא מהן (כד) שנה אחת לעיבורו (כה) ואחד עשר שנה לשמואל (כו) ושנה אחת לשאול (כז) הרי נ"ב שנה שמואל מת לפני

הערות ותקונים

(יח) לגבעון. הגר"א מתק כל המאמר כאן בו בפרק הרבה נוב כו' והעמיד כל זה לעיל ב' לשאול בעצמו בו בפרק הרבה נוב. אבל כגו' הישנה כן הוא בילקוט ובכל הכת". ובזכחים ק"ח שם העתיקו מהס"ע כשמת שמואל הרמתי הרבה נוב ובאו לגבעון וע"ב אין הכרה להגיה כאן. (יט) אינן אלא נ"ב. בכת" אלא נ"ב שנה. ובכ"מ כל הימים של שמואל הרמתי הרואה אינן אלא נ"ב שנה. בשמחות פ"ג ובמועד קטן כ"ח ע"א חמישים ושתים שנה זו היא מיתתו של שמואל הרמתי. ובתענית ה' ע"ב ויהי כי זקן שמואל ומו סיב שמואל כולי האי והא בר נ"ב הוה דאמר כור מת כנ"ב שנה זהו מיתתו של שמואל הרמתי וכן הוא בירושלמי ברכות פ"ד ה"א ועוד בכמה מקומות והמקור לזה ששמואל חי רק נ"ב שנה מס"ע כאן. ובסבית קיצור ימיו של שמואל אמרו בירושלמי שם ובשורר טוב אמר ר' אבא בריוה דר"פ ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי בכל יצעב יהיה מותר ודבר שפתים אך למחסור הנה ע"י שרבתה בתפלה קצרה בימיו של שמואל כו' אבל ר' מאיר הולק ע"ז שם ואמר והיה כי הרבתה להתפלל אל ה' מכאן שכל המרבה בתפלה נענה וא"ל לדעת ר' מאיר כי שמואל זמן רב יותר והולק על הס"ע כאן. וכן במדרש שורר טוב קימונו כ"ח אע יעמוד משה ושמואל וגו' זה מלך ארבעים שנה וזה מלך ארבעים שנה. אמנם במדרש תהלים שהוציא לאור הרב הגרול ר' שלמה באבער נ"ל ליתא זה. (כ) ועוד. מלת ועוד לא גרסינן. וכן ליתא בילקוט ובכל הכת". והמפרש עין יוסף על הס"ע שנה בזה שחבר המלות נ"ב ועוד ביתד. (*כ) והוא מרת נפש. בכ"א ליתא ובכ"מ איתא. (כא) באותו הפרק נתמנה. בילקוט ובכ"א וכ"מ באותה שעה. וברש"י תמורה ט"ו ע"א ד"ה עשר דאמרו חז בסדר עולם ועלי הכהן יושב על כסא והיא מרת נפש וגו' ובאותה שנה נתמנה עלי להיות שופט על ישראל כו' וברש"י נזיר ה' ע"א ד"ה מאי מכאן אתה למד [בס"ע] שבאותו יום שעלתה הנה לשילה דכתיב ועלי הכהן יושב על הכסא באותו יום נתמנה לשופט והיינו דכתיב יושב על הכסא כו' ע"ש. (כב) נתמנה להיות שופט. ברד"ק וירד"א שם נתמנה להיות כהן גדול ושופט. ובמדרש שמואל שם מלמד שבאותו יום מנו אותו כהן גדול ובתנחומא שמוני אות ג' כ"ה שהיה עלי מלך, ואב ב"ד וכהן גדול שנאמר ועלי הכהן יושב וגו' והדרש שישב חסר כתיב. (כג) והוא שפט וגו'. בכ"א שנאמר והוא וגו' ובכ"מ ליתא זה. (כד) שנה אחת לעיבורו. הגר"א כתב בבאורו כאן שלא גרסינן זה דאח"כ כתיב ויהי לתקופת הימים לא עברו אלא ששה חדשים וב' ימים. ובתנחומי תמורה ט"ו כתב הגר"א להפך וסותר דבריו. ועי' רה"ש ד' י"א ובגדה ד' ל"ח ע"ב ובגליון שם. (כה) ואחד עשר שנה. כפי שהג"י בגמ' זבחים ותמורה ז"ל כאן עשר שנה ויוסף הכהן [ספר ששי פ"ד] אומר ששמואל שפט על כל ישראל י"ב שנה אולם בעיקר אריכות חייו הוא נוסה מס"ע. (כו) ושנה אחת לשאול. הגר"א הגיה שנה אחת לשאול ולשמואל וב' שנים לשאול. וזה ללא צורך כי כבר נשנו הרברים לעיל. ובילקוט ובכ"א וכ"מ ליתא כ"ו ושם הג"י צא מהן שנה אחת לעיבורו נמצא נ"ב שנה. והמעיין ברש"י ותוס' נזיר ה' תמורה שם ותענית ה' ע"ב יראה שלא היה לפניו כ"ז כאן בהס"ע. אמנם המפרש המיוחס לרש"י בתענית שם כתב שלא בריוק וז"ל בר"ה ימי ובסדר עולם תמצא תוספת על זה כשני דפין ע"ב וזה ללא אמת וע"ל כשתו שורות. (כז) הרי נ"ב שנה. בבבלי בכל המקומות שהבאנו למעלה לא נזכר פסטי חשבון מהנ"ב שנה. ובירושלמי בתענית פ"ד ה"א ובבבאריים פ"ג

מיתתו של שאול (כח) בארבעה חדשים שנאמר ויהי מספר הימים אשר ישב דוד בשדה פלשתים ימים וארבעה חדשים [שם כ"ז] ויהי אחרי כן וישאל דוד בתי לאמר וגו' [שמואל ב' ב] כן ארבעים שנה איש בשות במלכו וגו' ושתי שנים מלך בירושלים וגו' נמצאת מלכות ישראל (כט) במלה המש שנים (ל) ויבואו כל זקני ישראל אל המלך הכרונה [שם ה] אותו הפרק נמשח עוד דוד כן שלשים שנה דוד במלכו (לא) וארבעים שנה מלך:

פרק יד

יהי דוד וזקני ישראל (א) ושרי האלפים וגו' ויבאו את ארון

הערות ותקונים

פ"ג למדו זה שנאמר וישב שם עד עולם והלא אין עולם של לוי אלא חמישים שנה דכתיב ומבן חמישים שנה ישוב מוצא העבודה וחיי דולתו נ"ב אמר ר' יוסי ב"ר"ב ושתים שגמלתו וברש"י תמורה שם דכל שנותיו של שמואל לא היו אלא נ"ב כדנפקא לן בעלמא מועד הגמול הנער כו' וע"ש בתוס'. ובמבוא שלי העירתי שכל זה סותר למ"ש בחולין כ"ד ע"א שבשילה ובית עולמים ליום אינן נפסלין אלא בקול ושנים אינן פוסלין בס'. וע"ש בצד ס"א. (כח) בארבעה חדשים. וכן בילקוט וכו"א וכו"מ ארבעה חדשים. אבל בתרגם יונתן תרגם ימים וארבעה חדשים עדן בעדן וארבעה ירחין ודעתו ימים שנה כמו שאמרו לעיל בפרק ב' הערה מ' ולקמן פרק י"ז והשבעים תרגמו כאן ארבעה חדשים וזהמלה ימים לא זכרו כלל ואולי נסחו גם חז"ל בס"ע כן. וכו"מ ויהי מספר הימים אשר ישב דוד בשדה פלשתים ימים ארבעה ובילקוט סאלוניקי ובוויניציאה בשדה פלשתים ד' חדשים. וכן בקעניקאט. ובפירש"י שמואל שם מעוט ימים שנים וא"א לפרש ימים זה שנה כו' ושאל לא הלך אחר מיתתו של שמואל אלא ד' חדשים כמו ששינו בסדר עולם עכ"ל וברש"י נזיר שם כמו שלמדנו בס"ע שלא מת שמואל לפני שאול אלא ד' חדשים כו' עכ"ל. והרד"ק והרד"א בפ' לשמואל א' כ"ד פסוק א' הביאו בשם ח"ל ששבעה חדשים מת שמואל קודם שאול כו' וע"ש וכנראה שכן היה לפניהם בהס"ע כאן. וכעין זה בתוספתא סוטה פרק י"א א"ר יוסי [לפי נוסחת הרד"ק שמואל א' כ"ח פסוק ג', ובמדרש קהלת פסוק טוב שם משמן טוב הגו' א"ר אסי וכן במדרש שמואל פ"ג הוצאת רש"י. וצ"ל א"ר יוסי] כתיב ומת שמואל וכתיב ושמואל מת הא כיצד וימת שמואל מיתה וודאי ושמואל מת מענינו של שאול. וקרוב לומר שכל המאמר נובע מהס"ע כאן ולזה הכוונה במלות א"ר יוסי ולבי אומר לי שרוב מאמרי התוספתא שם נובעים מהס"ע וחסרים בנוסחתנו. (כט) במלה חמש שנים. בכ"מ נמצאת מלכות במלה ה' שנים עי' סנהדרין כ' ע"א ששהה מלכות בית דוד שתי שנים ומחצה ועי' ברש"י שם התניא בסדר עולם והימים אשר מלך דוד וגו' נמצאת מלכות ישראל במלה המש שנים עכ"ל ובתוס' שם חולקין על פירש"י ובדבריהם פ' הרד"ק ש"ב ה' פסוק א' אבל נוסחת הס"ע שלפנינו מוסיפה לפירש"י. ועי' במדרש חסר ויתיר [פלישת סופרים צד מ"ג] כל חברונה מלא בר מן א' ללמדך שעשו ישראל ה' שנים מלך וע"ש. ואגב אעיר על מ"ש הרמב"ם בפיהמ"ש לאבות פ"א כמו שאמרו כיון שנתמנה אדם פרנס על הצבור מלמטה נעשה רשע מלמעלה ע"כ והגר"ב לא ידע היכן נזכר דבר זה בתלמוד או במדרש. שמקור המאמר הג"ל במדרש חסר ויתיר לעיל שם. (ל) ויבאו כל זקני ישראל. בכ"א ומינכען ויבאו כל זקני ישראל וגו' ומשחו את דוד למלך על ישראל כדבר ה' ביד שמואל [דה"א י"א]. (לא) וארבעים שנה מלך. בכ"א אותו היום היה כן שלשים ושבע שנים וארבעים שנה מלך.

(א) ושרי האלפים וגו'. בכ"א ויהי דוד וזקני ישראל ושרי האלפים וגו' ויבאו את ארון

סדר עולם רבה פרק יד

האלהים וגו' ויכל דוד מהעלות העולה וגו' ויחלק לכל איש וגו' ויתן לפני ארון ה' מן הלויים משרתים וגו' ביום ההוא או נתן דוד בראש וגו' [ד"ה א' טו] כשהר היו אומרים (ב) הודו לה' קראו בשמו וגו' [תהלים ק"ה] עד אל תגעו כמושיחי וגו' וכיון הערכים היו אומרים שירו לה' כל הארץ וגו' עד (ג) ויאמרו כל העם אמן וחלל לה' [ד"ה א' טו] וכך היו כל (ד) הארבעים ושלוש שנה לפני הארון עד שהביאו שלמה לבית העולמים. בברוח דוד מפני אבשלום בנו (ה) היה אביתר עומד עד שעלה (ו) במעלה הזתים ושאל (ז) באורים ותומים ונסתלק אביתר מן הכהונה גדולה (ח) ונכנס

הערות ותקונים

ארון ה' [לפנינו אלהים] ויצגו אותו במקומו [לפנינו ויצגו אותו בתוך האהל] בתוך האהל אשר נטע לו דוד וגו' ויכל דוד מהעלות גו' ויבך את העם בשם ה' צבאות [לפנינו בשם ה'] ויתן לפני ארון ה' וגו' ביום ההוא או נתן וגו'. (ב) הודו לה' וגו'. עי' שוחר טוב פ' ע' ובילקוט שמואל ר' קמ"ב ומלכים ב' קפ"ח העתיק הס"ע. ובאשכול ה' הפלה וק"ש צד ח' ובכלבו ובאורות חיים הלכות מאה ברכות ד' ו' אחר מדרש ר' ישמעאל פותחין בהודו לה' קראו בשמו הטעם נראה שכל השנים שהיה הארון ביריעה תקן דוד לומר לפנינו מוזכר זה ככתוב בספר יוחסין וסדר עולם שבתמיד השחר היה אומר מהודו עד אל תרעו ובשל בין הערבים שירו לה' כל הארץ עד והלל לה' עכ"ל ובפ' המזוהם לרש"י בדברי הימים א' ט"ז ל"ה לפיכך תקנם דוד לאומרים לפני הארון מוזכר אחר שהרית בו מפי ר"א בר' משולם ז"ל ע"ב ולא זכר מהס"ע. (ג) ויאמרו וגו' והלל לה'. עי' עד ויאמרו כל העם אמן והלל לה' ועי' בבראשית רבה פ' נ"ד מחלוקת אמוראי. ובכ"א מוסף והניחם להיות משרתים שם להודות ולהלל לה' אסף הראש ומשנתו זכריה גו' עד ועבד ארום בן ידותן וחסה לשערים. והכוונה להכתובים שם ט"ז ל"ז ל"ח ויעוב שם לפני ארון ברית ה' לאסף ולאחיו וגו' וע"ש במבאר. (ד) הארבעים ושלוש שנה. בכ"א ורס"ט וכך היו עושין בציון כל מ"ג שנה ובדפוס ראשון בטעות בציון וכן בדפוס וויניצא ש"ה ובר' באזוליא ש"ט וכך היו אומרים כל מ"ג שנה בציון לפני הארון ומ"ש בציון זהו כמ"ש ש"ב ו' מ"ה. והמ"ג שנה הם י"ג שנה ממלכות דוד כי דוד העלה הארון לירושלים בשמיני למלכותו ושלמה העלה את הארון מעיר דוד היא ציון [מלכים א' ח' א] כשנשלם בנין הבית אחר שש שנים וחצי לבנינו וא"כ עשה לו הארון בציון מ"ג שנה. והילקוט הביא זה מס"ע בשמואל ב' רמז קמ"ב ומלכים קפ"ח אולם היה לפנינו שני קבצים משונים בשמואל העתיק וכך היו עושין מ"ג שנים. ובמלכים וכך היו עושין בציון. (ה) היה אביתר. ובילקוט וכ"א ובבררתו מפני אבשלום יצא עמו עד שעלה במעלה הזתים ובברכות ד' ד' ע"א אביתר אלו אורים ותומים ופירש"י שכל ימי דוד היה נשאל באביתר בו כדאמרינן בסדר עולם ונסתלק או מן הכהונה ע"כ. (ו) במעלה הזתים. בקרא לפנינו שם ט"ז ל' משמע שדוד עלה במעלה הזתים אחר שהשיבו צדוק ואביתר את הארון לירושלים ובשלשלת הקבלה ד' ח' ע"ב מביא הס"ע היה אביתר עומד במעלה הזתים. (ז) באורים ותומים. בכ"א וילקוט ונשאל באורים ותומים ועי' לקמן הערה ח'. (ח) ונכנס צדוק תחתו. בכ"א ונסתלק מן הכהונה גדולה שנאמר ויעל אביתר ונכנס צדוק תחתו. וביומא ע"ג ע"ב כל כתיב שאינו מדבר ברוח הקודש ושכינה שורה עליו אין שואלין בו שהרי שאל צדוק ועלתה לו אביתר ולא עלתה לו שנאמר ויעל אביתר וגו' וזה נובע מהס"ע דילן. כמו שפי' שם רש"י ויעל אביתר והניא בסדר עולם וישאל באורים ותומים ולא עלתה לו ונסתלק מן הכהונה שנאמר ויעל אביתר. ובסוטה מ"ח ע"ב שהרי שאל צדוק בו שנאמר ויעל אביתר והניא בס"ע גבי ארון ובבררתו מפני אבשלום יצא עמו עד שעלה במעלה הזתים ונשאל באורים ותומים ונסתלק אביתר מן הכהונה גדולה ונכנס תחתו כדכתי' ויאמר המלך לצדוק השב את הארון וגו' ע"ב וכן כתב רש"י ורד"ק בפ' לשמואל

צדוק תחתיו (ט) והחזירו את הארון למקומו אבל (י) אהל מועד שעשה משה במדבר וזוהה הנחשת (יא) שעשה בצלאל (יב) ומנורה ושלחן ואש שירדה (יג) בימי משה היו (יד) בכמה בגבעון (טו) ואת צדוק הכהן ואחיו הכהנים לפני משכן ה' בכמה אשר בגבעון וגו' [שם א' י] וכך היו עושים כל (טז) חמשים שנה בגבעון עד שבאו לבית העולמים. ויהי מקץ ארבעים שנה ויאמר אבשלום וגו' כי נדר נדר עבדך וגו' שמואל ב' טו] (יז) היא שנת שלישים ושבע למלכות דוד (יח) רבי

הערות ותקונים

לשמואל ב' ט"ו כ"ד בשם הס"ע ועי' ברש"י ברכות ד' ע"א ד"ה ואביתר שכל ימי דוד היה נשאל באביתר עד מלחמת אבשלום ששאל אביתר ולא עלתה לו ושאל צדוק ועלתה לו כדאמרין בסדר עולם ע"כ והמעין ברש"י בכל אלו המקומות יראה שנים שונות היו לפניו כאן. ולפנינו בדפוס כאן אין זכר מהראיה מועיל אביתר. וכן ליתא זה בילקוט והר"י יונה ברקמה צד קנ"ט מפרש ויעל במקום ויעמד. וגראמץ מפרש כן מדעתו בחלק א' צד 277 בהערת 4 ולא זכר את ר' יונה. (ט) והחזירו את הארון למקומו. בסוטה ל"ד סע"ב ובתוספתא שם פ"ה תניא ר' יוסי אומר בג' מקומות נשאו כהנים את הארון כו' וכשהחזירוהו למקומו. ורש"י ותוס' נדחקו בכוונת המאמר וכשהחזירוהו למקומו. אבל מקור הדברים מס"ע כאן. וזה כוונת המלות תניא ר' יוסי אומר. וראיתי אח"כ ברד"ק יהושע ג' שפי' כן מדעתו ולא זכר הסדר עולם. (י) אהל מועד שעשה משה כו'. זה לשון המקרא דברי הימים ב' א. ג. ה' וחידוש שלא הביאה הכרייתא המקראית האלו. (יא) שעשה בצלאל. בכי"א ובילקוט בצלאל בן אורי בן חור כמ"ש בקרא סמוך ה'. (יב) ומנורה ושלחן. בכי"א ובילקוט שם ושם ליתא ועי' מנחות צ"ח ע"א ובתוספתא דסוטה פ"ג ואעפ"כ לא היו משתמשין אלא בשלחן ומנורה כו'. (יג) בימי משה. בילקוט ובכי"א שם בכמה אשר בגבעון ובקרא בד"ה שם ה' שם לפני משכן ה'. (טו) ואת צדוק הכהן וגו'. בכי"א וילקוט שנאמר ואת צדוק וגו' ובכתי"א להעלות עולות לה' על מזבח העולה תמיד לבקר ולערב ולכל הכתוב בתורת משה אשר צוה ה' על ישראל ועמם הימן וגו' ולפנינו ולכל הכתוב בתורת ה' אשר צוה על ישראל. וכדומה לזה בד"ה ב"ג. י"ה להעלות עולות ה' כתוב בתורת משה. ושם ל"ה י"ב ככתוב בספר משה ובעזרא ג', ב', ובס' סדר התכמים לא התעורר על זה מאומה והס"ד ערך דוד מביא מסע"ר היו בכמה בגבעון ועמם הימן עד שבאו לבית העולמים. (טז) חמשים שנה בגבעון. בכתי"א פארימא כל חמשים שנה אבל בכי"א וכך היו עושים כל שנים שהיו בגבעון. והם ארבעים של דוד ועשרה של שלמה ותחילת שנת י"א נגמר הבנין. ובזבחים קי"ח ע"ב ובירושלמי ספ"ק דמגילה ותוספתא זבחים פ"ג הביאו מהס"ע דנוב וגבעון חמשים ושבע וחשבו י"ג מנוב כמו לעיל פ"ק י"ג ומ"ד דגבעון וז' שנים של בנין הבית לא חשבו לפי שחשבונום זה לא העלו רק להוכיח שנשתתרו שלישה שם"ט שנה ובה סרה פליאת הרב בעל פארימא ישראל בפרש המשניות בזבחים שם. ובסמ"ג עשין קס"ג וימי נוב וגבעון שבעים וחמש שנים וצ"ל חמשים ושבע ובפ' הרי"ה לעי"נ ט' ע"א נוב וגבעון כ"ב שנה וצ"ל נ"ז שנה. (יז) היא שנת שלישים ושבע למלכות דוד. בפרש"י תמורה ט"ו ע"א והכי תניא בס"ע היא שנת שלישים ושש למלכות דוד. ובתוס' שם ד"ה ושלישים ובס"ע תניא שנת ל"ה למלכות דוד היה המדר. והנכון כגו' רש"י שלישים ושש כי היו אחרי המדר ה' שנים למלכות דוד כמ"ש בס"ע לקמן. (יח) רבי נהוראי אומר. בניור ה' ע"א הני ארבעים שנה מאי עבדיתייהו ר' נהוראי אומר משום ר' יהושע לקץ ארבעים שנה ששאלו להן מלך. ובתמורה שם ארבעים שנה למאן ר' נהוראי אומר משום ר' לקץ כו' ובירושלמי סוטה פ"א ה"ח ויהי מקץ ארבעים שנה כל עצמו של דוד לא מלך אלא ארבעים ומאן הוא אמר הכין אלא כשנה ששאלו ישראל מלך וכן הוא ברבה נשא פ' ט'. וב"ז הוא מסדר עולם כאן כמו שהעירו רש"י ותוס' בתמורה שם. אבל התוס' בניור לא הביאו הס"ע

סדר עולם רבה פרק יד

נהוראי אומר משום (יט) רבי יהושע (כ) מקץ ארבעים שנה לקץ ששאלו ישראל את המלוכה (כא) היא שנה עשירית לשמואל הרואה מכאן אתה מחשב שבן שנים עשר שנה (כב) היה שלמה במלכו (כג) וישלח ביד נתן הנביא וגו' (שם יב) (כד) באותו הפרק ויהי אהרי בן ולא בשלום בן דוד וגו' (שם יג) (כה) ויהי לשנתים ימים וגו' ואבשלום ברח וגו' ויהי שם שלש שנים וגו' [שם] וישב אבשלום בירושלים שנתים ימים (*כה) ופני המלך לא ראה [שם ב' יד] (כו) ויהי רעב בימי דוד שלש שנים [שם]

הערות ותקונים

הס"ע ודהקו עצמם לפרש דלאו דוקא מקץ ארבעים שנה. וראוי לדעת כי יוסף הכהן ספר שביעי פ"ה הביא הנוסח ויהי מקץ ארבע שנה. וכן הרגם הפשיטא שהמורה של אבשלום היתה בשנת ארבע למלוכת דוד. אבל תנא דס"ע נסח כנוסחתנו. ועי' במבולתא בשלח מס' דשירא פ"ב. וכן השבעים תרגמו ארבעים שנה. (יט) ר' יהושע בילקוט שמואל ר' קמ"ט העתיק הס"ע משום ר' שמעון. ולקמן פרק כ"ב מובא עוד ר' נהוראי משום ר' יהושע. ובכ"י מונבען הגי' שם ג"כ משום ר' שמעון ע"ש הערה (כ). ובתוס' תמורה שם מביאים הס"ע ר' נהוראי אמר סתם כלא שם ר' יהושע. (כ) מקץ ארבעים שנה. בכ"א ר' נהוראי אומר משום ר"י והלא אינן אלא שלשים והמש ומה ת"ל ויהי מקץ ארבעים שנה לקץ ששאלו את המלוכה וזה גי' התוס' בתמורה שם ובס' סדר החכמים הגי' משובשת ומה ת"ל ל"ז. (כא) היא שנה עשירית. בניזר שם תנא אותו שנה ששאלו להן מלך הוא שנת עשר לשמואל הרמתי ובתמורה שם רתניא אותה שנה ששאלו להן מלך כו' ע"ש וכוונו במ"ש תנא, רתניא להס"ע כאן ובילקוט שם מנתקת מס"ע הוא שנת י"א לשמואל וע"ש ברש"י ותוס' בניזר ובתמורה. ובכ"י לקץ ששאלו להם מלך ודעדרלון מביא למלות שאול. (כב) היה. עי' ספרי ברכה פ' שני' ובפרקי דרבינו החדש סי' כ"ג. ובסוף בראשית רבה. שם ונות ששנותיהן שוות רבקה וקתה כו' שמואל ושלמה. ועל מ"ש רבקה וקתה העיוותי לעיל בפרק א' שהמקור מס"ע שם וכן מ"ש ששמואל ושלמה היו נ"ב ג"כ המקור מהס"ע לעיל פרק י"ג ומכאן וכן מ"ש בספר הסידים [ברלין תרנ"א צד 21] וז"ל ושלמה לא היה יותר מ"ב שנים או י"א כשאמר לו דוד ועבדו בכל לב ע"כ ויהי ושלמה לא הביא מהס"ע אמר ב"ב ר"י קי"ח כתוב ובשלמה כתוב בן י"ב שנה במלכו ומ' שנה הגי' הרי נ"ב עכ"ל וכיון להס"ע כאן. וגם היהודי אאפוליוס אמר ששלמה היה במלכו בן י"ב שנה. [הערצפילד 2. 482] ויוסף הכהן [8. 7. 8] יאמר ששלמה בן י"ד שנה במלכו. (כג) וישלח. בכ"א שנאמר וישלח וגו'. (כד) באותו הפרק. עי' סנהדרין ס"ט ע"ב שזכור שם ברייתא דילן ועי' ברש"י שם ד"ה וכתוב וברש"י ולפלא שלא זכר שם רש"י מהס"ע כאן. (כה) ויהי לשנתים ימים וגו'. בכ"א הרי חמש שנים ועי' בילקוט שם בדפוס' הישנים מעתיק מס"ע באותו הפרק ויהי אחרי בן וגו' מקץ שנתים הרי שתי שנים ואבשלום ברח ויכך וישב גשורה וגו' שלש שנים הרי חמש שנים וישב אבשלום בירושלים שנתים הרי שבע שנים ויהי רעב בימי דוד שלש שנים הרי עשר שנים וישוטו בארץ ויבאו ירושלים מקצה וגו' ומה שהעתיק מקץ שנתים, ויכך וישב ויבאו ירושלים זה שאל כנוסחתנו במקרא שם ויוסף הכהן ספר שמוני פ"ב יאמר ששלמה היה במלכו בן י"ד שנה ושמונים שנה מלך. (*כה) ופני המלך לא ראה. בכ"א הרי שבע שנים. (כו) ויהי רעב בימי דוד. עי' בתוס' תמורה שם דתני בסדר עולם שמלך דוד חמש שנים אחר המרר ג' שנים של רעב כו' ע"ש. ובפרקי דר"א פרק י"ז מובא בילקוט שמואל ר' קנ"ד אמר ר' פנחס. לאחר שלשים שנה [בן הוא ברש"י ובמות ד' ע"ט ע"א ד"ה תריסר ובילקוט שם. ובד' הישנים שלש שנים] שבהרג שאול ובכו וכן רעב בימי דוד וא"ב דעת ר' פנחס שקדם הרעב למיתת אבשלום וחולק

סדר עולם רבה פרק יד לב

ב' כ"א] (כז) הרי עשר וישמו בכל הארץ ויבאו מקצה תשעה חדשים ועשרים יום [שם ב' כד] הרי אחד עשר שנה (כח) ובשנה האחרונה התקין (כט) דוד המלך משמרות כהונה ולוויה (ל) והסדיר את כל הבית וכתוב בשנת הארבעים למלכות דוד נדרשו וגו' [ד"ה א' כו].

פרק טו

(א) והימים אשר מלך דוד על ישראל וגומר [מלכים א' כ] ואומר ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים בשנה הרביעית וגומר [שם ו] (ב) ובשנה השנית ליפתח אמר למלך בני עמון בשבת ישראל כהשכון ובבנותיה וגו' שלש מאות שנה וגומר [שופטים יא] וכן השנה השנית ליפתח (*ב) ועד שנבנה הבית ק"מ שנה וארבעים שנה שהיו ישראל במדבר הרי ארבע מאות ושמונים שנה. כחצי היוכל נבנה הבית (ג) בשנה הרביעית בשבוע (ד) וכן לשלמה (ה) שנאמר ובשנה

הערות ותקונים

על הס"ע כאן וע"ע ירושלמי קדושין פ"ד ה"א. (כז) הרי עשר. צ"ל הרי עשר שנים. (כח) ובשנה האחרונה התקין. בילקוט וכי"א בשנה האחרת בסופה ובד"ק מלכים ב' ג' ז' ובשנת מותו היא שנת ארבעים למלך דוד תקן המשמרות. (כט) דוד המלך. בכי"א הכין דוד ועי' לקמן פרק כ'. (ל) והסדיר את כל הבית. בילקוט וכי"א ליתא. ובשלשלת הקבלה ד' ח' ע"ב מביא הס"ע ובשנה האחרונה התקין משמרות כהונה ולוויה וסדר כל הבית ומצא כ"ד אלפים ליום משוררים ומהם ד' אלפים מנגנים בכל יום ע"ב וכן נעתק בסדר הדורות ערך דוד. ועי' בדברי הימים שם.

(א) והימים אשר מלך וגו'. בכי"א והימים אשר מלך דוד על ישראל וגו' וישב שלמה על כסא ה' למלך תחת אביו ויצלה אליו כל ישראל [דה"א כ"ב] ויהל שלמה לבנות את בית ה' בירושלים וגו' ויהל לבנות בחדש השני בשני בשנת ארבע למלכותו [שם דה"ב ג'] צא שנה אחת שעלתה ליה ולזה ע"ב ועי' בירושלמי רה"ש פ"א ה"א ובבבלי שם ד' ג' ע"א. (ב) ובשנה השנית ליפתח. בכי"א משנכנסו לארץ עד השנה השנית ליפתח ג' מאות שנה ועי' לעיל פרק י"ב. (*ב) ועד שנבנה הבית. בכי"א עד שבנה שלמה את הבית. (ג) בשנה הרביעית בשבוע. כי ת"מ שנה היה משנכנסו ישראל לארץ ישראל עד שנבנה הבית הרי ט' יובלות פחות י"ד שנים וי"ד שבכשו ושהלקו הרי פחות הצי יוכל ונמצא שבהצי נבנה הבית. ובפ' על דברי הימים לאחד מהלמדיו רס"ג צד ל"ז וז"ל ובענין דברים הללו מיענו במרות חכמים ובספר היובלות שהביא אלפיומו רס"ג מספרי הישיבה בשנת ארבעים למלכות דוד בהצי היוכל בד' בשבוע התקין משמרות כהונה ולוויה כו' עכ"ל וזה מותר לדעת הס"ע כאן ששנת ארבעים למלכות דוד לא היתה בהצי היוכל רק בכ' ליוכל ובא' בשבוע. והנה יוסף הכהן נגד אפיון צד י"ט כותב והנה שלמה בנה את הבית שש מאות ושתים עשרה שנה אחרי יצאו בני ישראל ממצרים ע"ב ובקדמוניות יאמר [8. 3. 1] חמש מאות ושתים עשרה ושתים וזה שלא כנוסחתנו וכן מ"ש שם יוסף שהיה אז ג' אלפים וק"ב שנים לבריאת העולם וזה לא רחוק מהשבון הס"ע. אמנם סותר יוסף דבריו בקדמוניות [1. 3. 3]. (ד) וכן לשלמה. בכתי' ליתא וכן הנכון כי מ"ש בשלמה ובשנה הרביעית פירושו למלכותו במ"ש גם כד"ה ב' ג' בשנת ארבע למלכותו והיהודי אפוליומוס שחי בזמן בית שני כתב ששלמה התחיל לבנות הבית בשנת ה"ג לחייו. וא"כ בשנה ראשונה למלכותו ראה הערצפילד ח"ב צד 482. (ה) שנאמר. בכי"א וכי"א ליתא.

סדר עולם רבה פרק טו

הרביעית יסד בית ה' בירה זו ובשנת ה'א בירה בול הוא החודש השמיני וגומר [מלכים א' ו'] (ו) ואת ביתו בנה שלמה י"ג שנה [שם ז] אז יקהל שלמה את (ז) זקני ישראל וגומר [מלכים א' ח] ויקהלו אל המלך שלמה כל איש ישראל [שם] מלמד שאין השכינה שורה (ח) אלא בהקהל וכן הוא אומר וירא כל העם וירנו וגומר [ויקרא ט] ואומר ויקרבו כל העדה ויעמדו לפני ה' [שם] ובמתן תורה הוא אומר כי ביום השלישי ירד ה' לעיני כל העם על הר סיני [שמות יט] ובבית העולמים הוא אומר וככלות שלמה להתפלל והאש ירדה וגומר (י) וכל בני ישראל רואים ברדת וגו' [ד"ה ב' ז] ועל אותה שעה הוא אומר צאינה וראנה וגו' ביום התונתו [שיר השירים ג] (יא) ביום שמונה שלאחר שבעת ימי המלואים וביום שמחת לבו ביום גמר (יב) בית העולמים (יג) ויאהב שלמה את ה' ללכת בחוקות דוד [שם ג] ארבעה שנים עד שלא התחיל לבנות

הערות ותקונים

(ו) ואת ביתו בנה וגו'. הגר"א ל"ג אבל בכל הכת"י איתא. (ז) זקני ישראל. ככ"א וכ"מ כל זקני ישראל וכן בקעניקאט ולקמן שם במלכים פסוק' ובה"ב ה' ג' ויבאו כל זקני ישראל. (ח) אלא בהקהל. ככ"א וכ"מ בקהל ועי' יבמות ס"ד ע"א ובבא קמא פ"ג ספרי בהעלותך ספ"ד דברים רבה פ' ז'. ופירושו כל עם ישראל, ועי' הרי"ת ג' ע"ב ובירושלמי שם ובפסחים פ"ז סה"ז. אבל במכילתא יתרו פ"ג ובילקוט שם ד"א לעיני כל העם מלמד שאם היו חסרים עד אחד אינן כדאי לקבל ר' יוסי אומר אפילו יש שני אלפים ושני רבבות הם כדי לקבל שנאמר ובנתה ויאמר שובה ה' ורבבות אלפי ישראל ע"כ וא"כ ברייתא דילן דלא כר' יוסי, ועי' בילקוט מלכים ר' קפ"ז שהביא הסדר עולם. (ט) ואומר ויקרבו וגו' וכן הוא ככ"א וכ"מ. אבל בילקוט ליתא ותחת זה איתא שם ואומר וירא כל העם ויפלו על פניהם. (י) וכל בני ישראל רואים וגו'. צ"ל והמלך וכל העם זובחים זבח לפני ה' ויזבח המלך שלמה את זבח וגו' ויחנכו את בית האלהים המלך וכל העם והכהנים על משמרתם וגו' וכל ישראל עומדים. ובכ"א מוסיף הא למדת שאין השכינה שורה אלא בקהל וכן הוא אומר במקלות ברכו אלהים ואומר ותקהל העדה. ובילקוט וכן הוא אומר במקלות ברכו אלהים ונראה שזה הוספה מאיזה מעתק עי' כתובות ז' ע"ב ובפירש"י ותוס' ד"ה במקלות ובירושלמי ברכות פ"ז ה"ג. (יא) ביום שמונה. בילקוט ורס"ט אלו ימי המלואים וככ"מ אלו המלואים וככ"א זה יום שהוקם המשכן ואהל מועד שבמדבר. (יב) בית העולמים. ככ"א בנין בית עולמים. ועי' פסיקתא דר"ב ויחי ביום בלת משה ומ"ש שם ד"א כו' נובע מהס"ע כאן ולעיל פרק ז' באתי לגני אחותי כלה זה יום שמיני. ובמשנה סוף תענית ביום התונתו זה מתן תורה וביום שמחת לבו זה ביה"מ. ובמתניתא דבני מערבא [קאמבריו תרמ"ג] ביום התונתו וביום שמחת לבו זה בנין בית המקדש ועי' תנחומא אחרי אות ה' ובמדרש חזית סוף פסוק צאינה וראינה. ונראה שחסר כאן בסדר עולם כ"ש בתו"כ שמיני פ"א על אותה שעה הוא אומר צאינה וראינה וגומר בנין המצוינים במלך שלמה במלך שהשלים שלו בעטרה שיעמרה לו אמו זה אה"מ שמצוייר בתכלת כו' אין אמו אלא ישראל שנאמר ולאומי אלי האינו ע"כ ובעין ראה לזה שהאומר הוא לר' יוסי מ"ש מפסיקתא דר"ב שם ועוד בכמה מקומות במדרשים ר' שמעון בן יוחאי שאל לר' אליעזר בר' יוסי א"ל אפשר ששמעת מאביך מהו בעטרה שיעמרה לו אמו אמר ליה כך אמר אבא כו' שנאמר אלי עמי ולאומי ולאמי כתיב עמד ר"ש בן יוחאי ונשקו על ראשו ואמר אילולי כו' ע"ש. (יג) העולמים. בילקוט שם מוסיף אש שירדה בימי שלמה לא נסתלקה עד מנשה. והג"י משוכשת וצ"ל אש שירדה בימי משה לא נסתלקה מעל מזבח הנחשת אלא בימי

(יד) את הבית אבל (טו) משהתחיל לבנות את הבית ויקח את כת פרעה ויביאה אל עיר הוד [שם] כאותו הפרק והוד שמע במצרים וגומר [שם יא] ויהי שטן וגומר [שם] ויתן המלך את הכסף בירושלים כאבנים וגומר ומוצא הסוסים וגומר ותעלה ותצא וגומר [שם יב] (יז) והמלך שלמה אהב וגומר [שם יג] שתמצא לומר (יח) כי על אפי ועל חמתי וגומר [ירמיה לב] אבל לעת (יט) זקנת שלמה

הערות ותקונים

בימי שלמה ואש שירדה בימי שלמה לא נסתלקה עד שבא מנשה וסלקה. וכמו שהוא בספרא ויקרא פ"ה ובזבחים ס"א ע"ב. והיה כ"ז לפני בעל הילקוט בהס"ע כאן. וכן מוצאתי כ"ז אח"כ ככ"א כמ"ש בילקוט משירדה האש בימי שלמה לא פסקה עד מות מנשה. והנה בעל מסרת הש"ס בזבחים שם צ"ן להסדר עולם כאן. אבל לא העיר שבנוסתהו ליתא ונמשך גם כאן אחרי נוסחת הילקוט. והרב בעל התורה והמצוה בתו"כ שם העיר וז"ל ובימי שלמה נסתלקה האש ממוזב הנחושת אל מזבח אבנים כמ"ש בסדר עולם פ"ק מ"ו עכ"ל וגם הוא נמשך בזה אחרי בעל מסרת הש"ס. ואפשר ש"ש ר' יוסי בזבחים ג"ט ע"ב על הכתוב כי מזבח הנחושת שעשה משה קטן מהכיל היה ג"כ כתוב בהס"ע אך נשמט מנוסתהו; אם אמנם יש לדיק קצת דנה לשיטת ר' יוסי שם מ"ש בד"ה ב' ז' פסוק ז' ויקדש שלמה את תוך החצר הוא שבנה מזבח אחר חוץ ממוזב הנחושת וא"ך יאמר כאן שלא נעתקה האש ממוזב הנחושת והלא בד"ה שם פסוק א' כתיב והאש ירדה מהשמים וגו' אולם כבר ידענו שהס"ע תופש הכלל שאין מוקדם ומאוחר בתורה. ונראה ג"כ שבמקור הס"ע שאש שירדה בימי שלמה לא נסתלקה עד שבא מנשה וסלקה מ"ש בד"ה ב' ל"ג מ"ו ויבן את מזבח ה' ויזבח עליו זבחי שלמים ותורה שמוה מבואר שמונשה בנה מזבח האש ופסל את מזבח הנחושת שעשה שלמה והנוסח ויבן כן הוא ברוב ספרי כת"ב בד"ה שם לעדות קעניקאט ודי ראסטי. אולם לפנינו בפסוק שם הכתיב ויבן את מזבח ה' ונראה שהס"ע קרא בפסוק לפי הקרי ויבן. וראה רש"י במלכים ב' מ"ז מ"ו. (יד) את הבית וכן הוא בילקוט ר' קע"ב מוס"ע. וברש"י מלכים א' ג' ויאהב שלמה וגו' ארבע שנים עד שלא התחיל לבנות הבית אבל משהתחיל לבנות ויתחתן שלמה את בת פרעה כשתמצא לומר כי על אפי וגו' כך שנינו בסדר עולם למדנו שאין הפרשיות כתובות כסדר עכ"ל. (טו) משהתחיל לבנות את הבית. אבל בויקרא רבה פ' י"ד וברבה נשא פ' י' א"ר יודן כל אותן שבע שנים שבנה שלמה בית"מ"ק לא שתה בהן יין כיון שבנאו ונשא בתיה בת פרעה אותו הלילה שתה יין הה"ד כי על אפי וגו' וחולק בזה על הס"ע וע"י נדה ר' ע' ע"ב כאן קודם שנשא שלמה כו' והמקור מכאן. (טז) כאותו הפרק כו' ויהי שטן וגו'. בילקוט ובכל הכ"י ליתא וע"י נחומא בראשית ס' כ"ו. (יז) והמלך שלמה אהב וגו'. פי' שמונה כאן השלשה דברים שעשה שלמה שלא כהוגן ויתן את הכסף, ומוצא הסוסים, והמלך שלמה אהב כמ"ש הגר"א בבאורו כאן. וכן מפורש בפסיקתא דר"ב פ' אחרי. אבל בירושלמי סנהדרין פ"ב ה"ו ומדרש חזית ספ"א כתיב והמלך שלמה אהב נשים נכריות ר"ש בן יוחאי אמר אהב נשים ממש זנות כו' ר' יוסי אומר למושבך לדברי תורה ולקרבן תחת כנפי שכינה ר' ליעזר אומר על שם גם אותו החמ"או הנשים הנכריות אישבת תימר ר"ש בן יוחאי ותנייה זר' ליעזר הדא זר' יוסי בן הלפתא פליג אתלתיהון ע"כ. פ' שר' יוסי פליג על כולם וסובר דלשם שמים נתכון ולא נתחתן בהן בגיותן אלא גיירן והכניסן תחת כנפי שכינה. וכן כתב דרמב"ם ה' איסורי ביאה פ"ג ה"ד ובפ"י הרי"ד למלכים שם ובעין זה בשם ר' יוסי בשבת ג"ו ע"ב וא"כ ברייתא דילן דלא כר' יוסי. ובילקוט ר' קע"ב וברש"י מלכים א' ג' לא היה כ"ו בהס"ע. ככ"י מוינען כתוב כאן והמלך שלמה אהב וז' מואביות עמוניות צדנית חתית ומן אדומית לא זכר. וראה גרעמיץ ח"א צד 413 בהערה. ומ"ש יוסף הכהן 5. 7. 8. (יח) כי על אפי וגו'. ע"י נדה דף ע' ע"א. (יט) זקנת שלמה. בריש מדרש חזית תני ר' חייא רבה רק לעת זקנת שלמה שרתה עליו רוח

סדר עולם רבה פרק טו

(כ) סמוך למיתתו שרתה עליו (כא) רוח הקודש ואמר שלשה ספרים הללו משלי שיר השירים (כב) וקהלת אחיה אמר לירבעם והיה אם תשמע וגומר [מלכים א' יא] ומה בנה לדוד נתן לו מלכות (כג) שלשים ושש שנה על ישראל לו ל"ג ולבנו שלשה (*כג) ואלו זכה ירבעם בן נבט היתה מלכות ישראל מסתיימת בידו לו ל"ג ולבנו שלש וכן הוא אומר ואענה את זרע דוד למען זאת [שם] מה תלמוד לומר למען זאת אלא כנגד ל"ו שנים (כד) שנתחתן שלמה בפרעה (כה) מלך מצרים (כו) מה תלמוד לומר אך לא כל הימים כבר גלוי לפניו שאם עומד לקלקל.

הערות ותקונים

הקודש ואמר ג' ספרים משלי וקהלת ושיר השירים והנה במבוא צד 15 הארכתי בזה במה שכתב הגר"ל להוכיח מזה המאמר שר' חייא סדר הסדר עולם, והראיתי שלא נכון הדבר מכמה טעמים. והקורא ידרשם משם. ובאן אעיר שבריותא דילן לא כר' יוסי יהוא סובר בידים פ"ב שמתלוות ב"ש וב"ה שקהלת אינו מטמא את היום ושיר השירים מתלוות ולגורסא אחרת מגילה ד' ע"ב שיר השירים מטמא את היום וקהלת מתלוות ולפ"ו בריותא לאו ר' יוסי ועי' אבות דר"ג פ"א. (כ) סמוך למיתתו. במדרש שיר השירים ליתא והנה בילקוט מלכים שם ר' קע"ג מביא אחרי מאמר זה מס"ע מאמר אחר גם כן בשם הס"ע בגבעון נראה ה' אל שלמה א"ר יונתן שלשה הם שנאמר להם שאל ואלו הם שלמה ואחז ומלך המשיח כו' עד אלא שאומר לו שאל. ובכל הדפוסים הישנים בילקוט סאלוניקי וכוויניצואה וגם בפראנקפורט ציין ע"ו סדר עולם ולפינו ליתא זה ומסופק אני אם היה זה לפני בעל הילקוט בהס"ע ובודאי ט"ס הוא מהמבצעים כי המאמר מקורו כבראשית רבה פ' מ"ד ובמדרש תהלים ולא מס"ע. וכזה נראה לי ג"כ בילקוט ירמיה ר' ש"ט שמצוין גם כן בכל הד' הישנים מה שנאמר שם אשר קלם מלך בכל אשר שרפם לא נאמר כו' עד מלמד שעשם בקלוות בשם הס"ע וזה ג"כ בודאי ט"ס כי מקורו בסנהדרין צ"ג כמו שמצוין בילקוט ד. ווארשא וכן במ"ש בילקוט דניאל ר' אלף ס"ג בה בלילא קטיל כלשאר מלכא כל המשתמש בכרתה של תורה כו' עד בכרתה של תורה עאכ"ו מצוין בד' הישנים גם כן סדר עולם. ומסופק אני אם לא ט"ס הוא כי חזונו של המאמר מוכיח כי מאוחר הוא ומה יוכל הקורא הנבון ללמוד שאין לסמוך על הציונים בילקוט בדפוסים הישנים. (כא) רוח הקודש. עי' לקמן פרק ב' שלא נמנה שלמה בין המ"ח נביאים וע"ש בהערה כ"ה. (כב) וקהלת. וכן בילקוט ר' קע"ט ובכ"א וכ"מ. ובמדרש חזית פסוק שיר השירים, עליגי בזה אמוראי ר'. חייא רבה ור' יונתן ר"ה רבה אמר משלי כתב תהילה ואח"כ שיר השירים וקהלת ור' יונתן אמר שיר השירים משלי וקהלת. והסדר עולם כדעת ר' חייא. ונראה שטעות ספר בירש מדרש חזית שנאמר תני ר' חייא רבה וע"ל תני והמלות ר' חייא רבה הם בטעות ממה שכתוב שם לעיל. והכוונה להס"ע דילן. ובעל מדרש חזית לקח הרבה מהס"ע. ועי' בפרש"י בבבא בתרא י"ד ע"א משלי וקהלת שניהם ספרי חכמה שה"ש נראה בעיני שאמרו לעת זקנתו ע"כ זה שלא כהס"ע כאן שכל הג' ספרים כתב לעת זקנתו. (כג) שלשים ושש שנה. בכ"א מה בניתי לדוד ששה ושלושים שנה שהיה מלך על כל ישראל לו ל"ג ולבנו שלשה. ובילקוט ר' קצ"ג מס"ע מה לדוד בניתי ל"ו שנה שהיה מלך על ישראל. ובכ"מ ליתא כל זה. (*כג) ואלו זכה ירבעם כו' עד לבנו שלש ליתא בילקוט וכ"א. (כד) שנתחתן. בכ"א מה ת"ל זאת כנגד שלשים ושש שנים שנתחתן. ובילקוט כנגד שלשים ושבע שנים כו' ובכ"מ כמו שהוא בדפוס. (כה) מלך מצרים. בכ"א וכ"מ ובילקוט כבת פריעה מלך מצרים. (כו) מה תלמוד לומר אך לא כל הימים כבר גלוי כו'. הגר"א ל"ג כ"ז ועי' לקמן פרק מ"ז ובכ"א ורס"ט ובילקוט אמרו רבותינו עתידה היתה המלכות לחזור בימי אסא אם לא היה מקלקל ואף ירבעם אלו זכה קבל מלכות על כל ישראל

פרק מז

והימים אשר מלך שלמה על ישראל ארבעים שנה [מלכים א' יא] רחבעם בנו (א) י"ז שנה שנאמר בן ארבעים ואחת שנה רחבעם במלכו ושבע עשרה שנה מלך בירושלים [שם י"ד] הוי כמה ראהו דוד שנה אחת ועשה את התורה (ב) הוא ובניו (ג) שנים שלש שנאמר כי הלכו בדרך דויד ושלמה לשנים שלש [ד"ה ב' יא] וברביעית מרדו במקום שנאמר ויהי כהכין מלכות רחבעם וכהוקתו עזב את תורת ה' וגומר [שם יב] (ד) וגם קדש היה בארץ וגומר ויהי בשנה החמישית למלך רחבעם עלה שישק וגומר כי מעזו בה'. כאלף ומאתים וגומר [ד"ה ב' יב] ויקח את אוצרות בית ה' וגו' [מלכים א' י"ד] אביה בנו ג' שנים [ד"ה ב' יג] (ה) וירדוף אביה אחרי ירבעם וגו' ולא עצר כח ירבעם וגו' [שם יג] ואין אתה יודע מי הוא שנגפו אמור הרי (ו) ירבעם קבר את אביה (ז) ומפני מה נגפו (ח) שהיה עומד ומחסד (ט) את ישראל ואומר להם ועמכם

הערות ותקונים

לו ל"ג ולבנו שלשה. ובכ"מ אמרו חכמים שעתידה מלכות ישראל לחשאר בשלוח אם לא היה מקלקל. והרב רנ"ר ז"ל הגיה בגליון כמדומה לי שנקרא לחזור במקומה תחת לחשאר בשלוח. ועי' בפירש"י מלכים שם פסוק ל"ט ובסדר עולם אמרו ואענה כו' ע"ש ואחשוב שכל המאמר שכתוב בילקוט ובכתבי יד הוספה מאיזה מעתיק מאותד מלקמן פרק ט"ז וכן מורה הלשון שנו רבותינו. אמרו חכמים. ובעל הילקוט לא הרגיש בזה. ונראה שחסר בהס"ע כאן מה שאמרו בסנהדרין ק"ב ע"א תנא משום ר' יוסי עת מזומנת לפורענות וילך רחבעם שכם וגו' תנא משום ר' יוסי מקום מזומן לפורענות בשכם ענו את דינה בשכם מכרו אחיו את יוסף בשכם נחלקה מלכות בית דוד כו' ע"ש. (א) י"ז שנה. בדפוסים הישנים י"ד שנה אולם בילקוט ר' ר"ה ובכ"א ובכ"מ י"ז שנה. (ב) הוא ובניו. בילקוט ובכ"א ובכ"מ הלך בתורת משה הוא ויהודה עמו, כי כן כתוב להלן י"ב א' ויהי כהכין וגו' עזב את תורת ה' וכל ישראל עמו. (ג) שנים שלש שנאמר כי הלכו וגו'. אולם במלכים א' י"ד כתוב לחיף מכפי שנאמר בדברי הימים ויעש יהודה הרע בעיני ה' ויקנאו אותו מכל אשר עשו אבותו וגו'? אמנם הס"ע שהשתמש במקורים רבים שאבדו מאתנו נותן ערך לספר דברי הימים כשאר ספרי הקודש כמו כאן ועוד במקומות רבים להלן בפרק י"ח ואחרי מות יהודה וגו' שעשה יואש עצמו עכו"ם ובפרק כ"ד שמנשה עשה תשובה שנה לחיף מכפי הנאמר בספר מלכים. (ד) וגם קדש וגו'. בכ"א ואומר וגם קדש וגו' ועי' מכילתא בשלח מס' דעמלק פ"א. (ה) וירדוף אביה אחרי ירבעם. בכ"א וירדוף אביה אחרי. (ו) ירבעם קבר את אביה. בילקוט שם מס"ע ובכ"א ואין אתה יודע מי הוא שנגף הרי ירבעם קבר את אביה ומלך אחריו ב' שנה הא אינו אומר ויגפתו אלא באביה וגם יוסף הכהן בקדמוניות [8. 11. 3.] יאמר שאביה מת מיד אחר נצחוני. (ז) ומפני מה נגפו. בילקוט וכי"א מפני מה נגפו המקום. (ח) שהיה עומד ומחסד. בילקוט וכי"א מפני שהוא עומד. ובירושלמי יבמות פרק ט"ז ה"ג ובוקרא רבה פל"ג ובכ"ר פ' ס"ה ולא עצר כח ירבעם וגו' ויגפתו ה' אמר רבי שמואל בר נחמן את סבור שהוא ירבעם אינה אלא אביה ר' יוחנן אמר על שישך את ירבעם [במדרש שהיחסם רבים] הה"ד ואתם המון רב ועמכם עגלי וגו' ודעת ר' יוחנן כמ"ש בס"ע כאן. (ט) את ישראל. פי' שחרשם וגרפם וכמ"ש בירושלמי ומדרש שם ומחשד. והיריד"א בפ' למלכים א' י"ב כתב אמרו בסדר עולם וירדוף אביה וגו' ומפני מה נגפו המקום מפני שהיה עומד ומחשד את ישראל ואמר להם וגו' הנך רואת

סדר עולם רבה פרק מז

עגלי זהב אשר עשה וגו' [שם] והוא או (י) לכד את בית אל וראה (יא) עגל הזהב והניחו (יב) לפיכך נגפו (יג) המקום ובשנת עשרים לירבעם וגומר [מלכים א' ט"ו] מלך אסא מ"א שנה בימיו שקטמה הארץ עשר שנים (יד) בשנת חמש עשרה לאסא בא (טו) זרח הכושי (טז) והחזיר לאסא את (*טז) כל הבזה אשר בזו שישק

הערות ותקונים

שחז"ל אמרו שמאמר אביה לישראל מהעגלים היה חשד ולא דבר אמת עכ"ל וכנסו' הס"ע שהביא הר"ד א"ן כן הוא באמת בכ"י אחד מובא בס' סדר החכמים ח"ב ע"ד 47 ובילקוט בדפוסים הישנים, ולא כיון הר"ד יפה כי הפשט הפשוט שבזה אותם מלשון בי חסד הוא. והר"ד בפ"י שם הביא מהס"ע שבוה את ירבעם ברבים וכן הוא בירושלמי ובבראשית רבה שם, וכן לשון ספר חסידים אות אלף קכ"ה אבל יחיד שחטא לא ילבין פניו ברבים כאביה לירבעם ע"כ וגו' נובע מהגירסא ההיא מהס"ע כאן. (י) לכד את בית אל, בירושלמי יבמות ובמדרש שם ורבנן אמרין ע"י שבאת ע"ז לידו ולא ביניה הה"ד וירדוף אביה אחרי ירבעם וילכד ממנו ערים את בית אל וגו' וזה ג"כ מכאן ומכל אלו המאמרים הנוגעים בקורות מלחמת רחבעם עם ירבעם אין זכר בגמ' בבבלי. (יא) עגל הזהב והניחו. פי' שבמקרא כתוב (מלכים ב' ד' כט) רק חטאי ירבעם בן נבט אשר חטאי את ישראל לא סר יהוא מאחריהם עגל הזהב אשר בבית אל ואשר ברן, וכן בכל מלכי ישראל כתוב כי לא סרו מעל חטאת ירבעם מזה מפורש שהניח אביה את עגל הזהב ועי' לקמן פרק כ'. (יב) לפיכך נגפו המקום, ובילקוט שם ובכ"א הגי' וראה את עגל הזהב המל עליהם לפיכך נגפו המקום, ובכ"א ליתא כל זה ורק בקצור לשון ובחזקתו עזב וגו' ויאמר להם עמכם עגלי זהב והוא לכד בית אל וראה עגלי הזהב והניחו לפיכך נגפן המקום. (יג) המקום, בילקוט בדפוסים הישנים שם מוסף ועל שקרא לאחיה בכלל. והעיר היות רענן שם שאמר ועמכם עגלי זהב הרי גם אחיה בכלל, ונראה כי ט"ס הוא בילקוט וצ"ל ועל שקרא לאחיה בן בליעל, וזה דעת ריש לקיש בירושלמי ומדרש שם ריש לקיש אמר על שבוה את אחיה השילוני הה"ד וקבצו אליו אנשים בני בליעל על דצוות לאחיה השילוני, וכל זה היה לפני בילקוט בהסדר עולם כאן. ועי' בפ' המיוחס לרש"י בד"ה ב' י"ג כ' שלא ראה הס"ע, (יד) בשנת חמש עשרה לאסא, הגר"א הגיה בשנת אחת עשרה והנכון בעיני כג' הישנה ט"ו לאסא וכן הוא בילקוט ברש"י ורד"ק ורד"א בפ' למלכים שם בשם הס"ע ובכ"א וכי"ג וכן נראה מהכתוב שם ט"ו פסוק ו' וקבצו ירושלים בחדש השלישי לשנת חמש עשרה למלכות אסא ויזבחו לה' כיום ההוא מן השלל הביאו וגו' ומבואר שמן השלל שהביאו ממלחמת הכושים, וא"כ מבואר שהמלחמה אסא ע"ד זרח היתה בשנת ט"ו למלכות אסא ומ"ש שם י"ג כ"ג בימיו שקטמה הארץ עשר שנים פי' שאחרי כן לא שקטמה הארץ ממלחמות קטנות, ובפ' המיוחס לרש"י בד"ה שם י"ד ג' מפרש החשבון ומסיים ובסדר עולם מפרש היטב ע"כ. ויוסף הכהן [1. 12. 8]. יאמר שמלחמת זרח באסא היתה בי"א למלכות אסא, (טו) זרח הכושי, בילקוט וכ"א וכי"ג זרח מלך מוש וכן יוסף הכהן [1. 12. 8]. אומר שהיה זה מלך הכושים, ובילקוט עת"ר ר' ר"ל מביא הקרא וגומר ויצא אליהם זרח מלך הכושי [דה"ב י"ד ח']. (טז) והחזיר לאסא את כל הבזה, בפסחים ק"ג ע"א בא זרח מלך מוש ונטלו משישק בא אסא ונטלו מזרח כו' ופירש"י ורשב"ג מלחמתו של זרח במצרים גמרא אבל מלחמת זרח באסא קראי ע"כ ובמדרש אסתר פסוק בימים ההם כשם ר' שמואל בר נחמני עשה מלחמה עם זרח הכושי ונפל בידו ונטלו ממנו ובע' מהר"ז עשה מלחמה פי' פרעה וצ"ע מנין לו ע"כ ונראה שחז"ל שאבו ידיעתם ממלחמת זרח במצרים מהס"ע כאן. ודעת חז"ל כדעת רוב דורשי קדמוניות מצרים שזרח הכושי הוא אזרקאן הראשון מלך מצרים שמלך אחר שישק ונראמץ בחלק ב' ע"ד י"ח בהערה לא זכר דעת חז"ל בזה, (*טז) את כל הבזה, בס' סדר החכמים ע"ד 48 מביא מכי"ע שמוסיף בגיזי ובזוי דבזוי דבזוי וזה לשון הגמרא סנהדרין צ"ד ע"א בזוי דבזוי ובזוי דבזוי כ"ה

סדר עולם רבה פרק טז

לה

מלך מצרים מירושלים ונמלה אסא (יז) היא שנת ל"ה לשלמה משמת ויקם ה' שטן לישראל את רצין וגומר ירבעם מלך כ"ב שנה נדב בנו שתי שנים בשנת שלש לאסא מלך יהודה מלך בעשא בן אחיה (יח) על כל ישראל וגומר כ"ד שנה [מלכים א' ט"ז] בשנת שלשים ושש למלכות אסא עלה בעשא מלך ישראל על יהודה וגומר [ד"ה ב' א'] [יט] אפשר לומר כן והלא אסא קבר את בעשא בשנת כ"ו למלכותו (כ) ומה תלמוד לומר לאסא כנגד ל"ו שנה שנתחתן שלמה בבת פרעה מלך מצרים וכנגד ל"ו שנה שנגזרה על מלכות בית דוד שתחלק (כ"ב) ובאחרונה עתידה שתחזור להם וכנגד ל"ו שנה שנגזרה למלכי ארם להיות שטן לישראל ובאחרונה יפלו ביד בית דוד (כא) לכך נאמר בשנת שלשים ושש למלכות אסא בשנת שש עשרה לאסא מאחר שנפל בידו זרה הכושי היא שנת ל"ו לשלמה משמת ויקם אלהים לו שטן את רוזן בן אלידע [מלכים א' י"א] [כב] באותה שעה כרתו ברית מלך ישראל ומלך ארם לעלות ולהתגרות באסא (כג) וקלקל אסא ויוצא אסא כסף וזהב וגו' ברית ביני ובינך וגומר וישמע בן הדרד וגומר ויהי כשמוע בעשא ויהדל וגו' ובעת ההיא בא חנני וגומר הלא הכושים והלובים וגו' כי ה' וגו' [ד"ה א' יא] ולא

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י ם

כ"ה נגמ' בת"י שם ע"י דקדוקי סופרים שם. וזה הוסיף המעתיק בס"ע כאן. (יז) הוא שנת ל"ה לשלמה משמת כו' הגר"א ל"ג זה. אבל בכ"א וכ"א הוא שנת ל"ה לשלמה משמת והדר שמע במצרים כי שכב דוד עם אבותיו וגו' ויהי שטן לישראל כל ימי שלמה. ובפ' המיוחס לרש"י בדה"ב ט"ז י"ט תניא בס"ע בשנת כו' ובשנת ל"ו למלכותו מאחר שנפל זרה הכושי בידו הוא שנת ל"ו משמת שלמה. וכ"ה בפ' רש"י מלכים שם. (יח) על כל ישראל. בכ"א וכ"א על ישראל וכן בקניקאט ועוד ספרים אחרים. (יט) אפשר לומר כן והלא אסא כו'. שהרי מלך ב' לפני בעשא ובעשא מלך כ"ד וכ"ז מובא בתוספתא סוטה פרק י"ב ובפירש"י מלכים א' י"א ובדה"ב ט"ז י"ט ובילקוט מלכים שם ובדה"ב ר' אלף ע"ז בשם הס"ע. (כ) ומה תלמוד לומר לאסא כו'. פ"י מה שכתוב למלכות אסא הכוונה למנין שנות המלכות אשר בידו מעת פירוד שני הממלכות יהודה וישראל היו ל"ו שנה. בכ"א אלא כנגד ל"ו שנה שנתחתן שלמה בבת פרעה וכנגד ל"ו שנה שנגזרה גזרה על מלכות ב"ד שתחלק ובאחרונה עתידה שתחזור להם וכנגד ל"ו שנה שנגזרה גזרה על מלכי ארם להיות שטן לישראל ובאחרונה יפלו ביד בית דוד, ובילקוט מלכים שם וכ"א אלא מה ת"ל בשנת ל"ו כנגד ל"ו שנה משמת שלמה [בכ"א לוחא ב' מלות אחרונות] שנתחתן שלמה בבת פרעה וכנגד ל"ו שנה שנגזרה גזרה על מלכי ארם להיות שטנים על ישראל ובאחרונה כו' וע"י בתוספתא וברש"י שם ושם. (כ"ב) ובאחרונה עתידה שתחזור להם. פ"י הגזירה היתה גזירה רק על ל"ו שנה אם לא היה אסא מקלקל בכ"ו באחרונה לע"ל תחזור המלכות לב"ד. (כא) לכך נאמר. בכ"א וכ"א לכך נאמר בשנת ל"ו למלכות אסא בשנת ט"ז למלכותו מאחר שנפל זרה מלך כוש בידו היא שנת ל"ו לשלמה משמת. וכן בילקוט ורש"י שם. (כב) באותה שעה. בילקוט וכ"א וכ"א בשנת ט"ז לאסא וברד"ק מלכים ב' ט"ז ל"ג ובס"ע אומר כי המלחמה הזאת שבנה בעשא את הרמה היתה בשנת י"ז לאסא שנת אחת אחר מלחמת הכושים ומנין ל"ו שאומר בדברי הימים הוא למיתת שלמה כי כשנשא שלמה את בת פרעה בשנת ארבע כו'. (כג) וקלקל אסא. בילקוט וכ"א שנאמר ויקח אסא את כל הכסף וגו' וישלח המלך אסא וגו' [מ"א ט"ז] ובעת ההיא בא חנני וגו' וכן בפירש"י בדה"ב שם ובכ"א לעלות ולהתגרות

סדר עולם רבה פרק מז

זו מלאכי ארם לחיות סוטנים לישראל (כד) עד מות אלישע (כה) ובימי אחז כרתו ברית מלך ישראל ומלך ארם לעלות ולהתגרות עם אחז ולא היתה זכות ביד אחז שיפלו בידו (כו) ונפלו שניהם ביד תגלת פלאסר מלך אשור.

פרק יז

בעשא מלך כ"ד שנה אלה בנו שתי שנים נמצא אסא קבר את אלה בשנת (א) כ"ז שנה למלכותו זמרי הרג את אלה ומלך אחריו שבעה ימים בתרצה וישמע העם החונים לאמר וגומר [מלכים א' ט"ז] אז יחלק העם ישראל וגומר [שם] כמה היתה מחלוקת זו (ב) ארבעים שנה בשנת ל"א לאסא מלך עמרי (ג) מלכות שלימה ויחזק העם וגומר [שם] (ד) ומפני מה הרגו את תבני כיון (ה) שהשיא אסא בתו של עמרי (ו) ליהושפט בנו לאשה הרגו את תבני עמרי מלך שנים עשר שנה בשנת ל"ח שנה לאסא מלך יהודה וימולך אהאב בן עמרי על ישראל כשמונה כ"ב שנה [שם] בשנת ד' לאהאב

הערות ותקונים

ולתגרות באסא וסילקן אסא ויקח אסא וגו'. (כד) עד מות אלישע. בדפוסים הישנים מהס"ע ובילקוט וכי"א ובכ"א ובפ"י רש"י שם עד ימות אחז פי' עד זמן אחז וכן תרגם מאיר בתרגומו. וגענעברארד תרגם עד זמן שמת אחז. ועי' לקמן פרק כ' ובהערה שם הערה י"א. ובתוספתא סוטה פ"ב כל זמן שהיה אלישע קיים לא היה גדודי ארם באין בגבול ישראל כו' ובכ"י שם לא היו גדודי ארם מתגרין בישראל כו' משמת וגדודי ארם יבואו וגו' ולפינו וגדודי מואב והס"ע נראה שקרא ג"כ וגדודי ארם ובפ"י המיוחס לרש"י בדה"ב ט"ז ד'. (כה) ובימי אחז. בילקוט וכי"א בשנת שלש לאחז ועי' לקמן פרק כ"ב. (כו) ונפלו שניהם. פי' מלך ישראל ומלך ארם. ובכ"א מוסף וימולך יהושפט בנו תחתיו ויתחזק על ישראל וגו' (דה"ב יז) ויעמד שופטים וגו' ועמכם בדבר משפט וגו' עד ויהי ה' עם הטוב [שם יט].

(א) כ"ז שנה למלכותו. כצ"ל ובילקוט מלכים ר' ר"ז מביא הס"ע ועי' בית רענן שם. (ב) ארבעים שנה. הגר"א הגיה ה' שנים. וכן הוא בילקוט שם וברש"י וירד"א בפ"י שם בשם הס"ע, ובכ"א וכי"א ורס"ט ארבע שנים. וזוהו עשו הסופרים ארבעים שנה. וכמו שהוא בכת"י כן הוא בילקוט ד. סאלוניקא וד. וויניציאה. וברד"ק מלכים א' ט"ז ב"א וכתוב בסדרי עולם וכמה היתה המחלוקת הוה ארבעה חרשים ע"כ וצ"ל ארבע שנים. וגענעברארד תרגם בטעות ארבעים שנה. (ג) מלכות שלימה. בתחילת כ"ז לאסא מלך זמרי ובהרג מיד ועד סוף ל"א היתה המחלוקת ומת תבני ומלך עמרי אח"ז בשלימות והרד"ק כתב בפ"י בשנת כ"ז לאסא מלך זמרי היינו בסופה וא"כ עד ל"א לאסא רק ד' שנים וכדברי הס"ע כאן בארו מרעתם גם חכמי העמים כמו usher ואחרים. (ד) ומפני מה הרגו. בכי"א וימת תבני וימולך עמרי. כיון שנשא אסא כו' הרגו את תבני. ובכ"א וימת תבני מפני מה הרגו את תבני כו' ומלשון המקרא אין להוכיח שהרגו רק שמת מרת עצמו כמ"ש וימת תבני. ובילקוט שם כיון שהשיא כו' מת תבני. ובילקוט בד. הישנים כיון שהשיא ליהושפט מת תבני ובקדמוניות ליוסף בקהן 8. 12. 5. יאמר שהרגו את תבני ושעמרי מלך בשנת שלשים לאסא. ולפינו בקרא ל"א לאסא. וברש"י ורד"ק בשם הס"ע הרגו את תבני. (ה) שהשיא. בכי"א ומי' שנשא אסא. (ו) ליהושפט בנו. הגר"א הגיה ליהורם בן בנו. אולם כג' הישנה כן הוא בתוספתא סוטה פ"ב ובילקוט וכי"א ומינענען. ובפירש"י מ"א ט"ז כ"ב כשנשא

(ז) מלך יהושפט יהושפט בן ל"ה שנה היה במלכו כ"ה שנה מלך בירושלים
 [מ"א כ"ב] בשנת (ח) שלש שנה לאחאב היה רעב גדול בשמרון
 (ט) שלש שנים ומלחמות בן הדד ב' שנים (י) ומחצה אחויה בן אחאב
 (יא) מלך שנתים ובשנה השנית לאחויה (יב) נגנו אליהו ולא נראה
 עד שיבוא מלך המשיח ונראה ונגנו שניה ואינו נראה עד שיבוא (יג) גוג

הערות ותקונים

אסא בתו של עמרי ליהושפט בנו הרגו את תבני כשראו חשיבתו של עמרי בסדר עולם
 עכ"ל וברד"ק שם ובס"ע אומר כי הרגו תבני כי כשהשיא אסא בתו של עמרי ליהושפט
 הרגו את תבני ע"כ. והגהת הגר"א לא נראה בעיני שדוחק גדול הוא דאפילו לחשבון
 הגר"א שמפרש בן ל"ב שנה יהורם במלכו מיום שמת אחאב שחשב המלוכה לו
 ואז היה יהורם רק בן שתי שנים! ומ"ש הגר"א שאסא נתחתן עם עמרי בשנה שניה
 להמתחלקת גם זה דוחק לפי פשוטות הסדר עולם שכשנתחתן עם עמרי הרגו לתבני
 שזה מוכיח שהתחתן של אסא היתה הסיבה להריגת תבני וזה היתה בשנה החמישית
 להמתחלקת ועדיין לא היה יהורם בעולם וז"ל רש"י במ"ב מ' כ"ש כ' שנה לפני שנולד
 אחויה שהם ב' שנים קודם שנולד אביו יהורם גזרה זו מיום שנשא אסא את בת עמרי
 ליהושפט בנו כו' כך שנויה בס"ע ובתוספתא דסוטה ע"כ וכו"ה בפ"י המיוחס לרש"י בד"ה
 שם. ובפ"י על ד"ה מיוחס לתלמודי רס"ג צד 53 וז"ל ופירשו חכמים משנתחתן יהושפט
 בן אסא עם אחאב עד שהמלך בן בנו אחויה בן מ"ב שנה ע"כ וכיון להס"ע כאן.
 ומתחבוב ועם אמו עתליהו בת עמרי לא נוכל להביא ראייה לדעת הגר"א כי לעיל
 כתוב שבת אחאב היתה ליהורם לאשה וא"כ אולי נתגדרה בבית עמרי ולכן יחסה הכתוב
 אליו. ובתוספתא דסוטה שם לא הגיה הגר"א כלום. (ז) מלך יהושפט יהושפט בן ל"ה
 שנה היה במלכו כצ"ל ובילקוט וכי"א בן ל"ה שנה יהושפט במלכו. ובכ"א יש כאן
 חוספה בין שני הצאי עגולה נקרא וימלך יהושפט ויהי ה' עם הטוב ונראה שהסופר טעה
 ושנה הפסוקים הנזכרים לעיל סוף פרק ט"ד. (ח) שלש שנה, הגר"א הגיה י"ג שנה
 לאחאב. וכן הוא בילקוט ר' ר"ה ובכ"מ. אבל בכ"א בשנת ט"ו לאחאב ובכ"י רס"ט
 י"ג שנה. וכן בצמח דוד שנת ל"ד מס"ע וכו"ה בהס"ע באזוליא ש"מ. (ט) שלש שנים.
 וכן בכ"מ אבל בילקוט וכי"א ג' שנים ומחצה. וביקרא רבה פ"ט אמר ר' ברכיה
 ור"ח בשם ר' יוחנן ג' חדשים בראשונה וג' חדשים באחרונה וי"ב באמצע וחזנא אמר
 בן בירושלמי בכא בתרא פ"ג ה"ב ר' שמואל בר נחמני בשם ר' יוחנן כשם שחלוקין
 באן בשני הזוקה, כך חלוקין בשני אליהו ע"כ. ובפ"י היריד"א מ"א י"ז ט"ו ובסדר עולם
 כתוב שהתמיד הנס הזה מנר הקמח וצפחה השמן שנה תמימה ע"כ וכן כתב הרלב"ג
 בלא זכרון הס"ע. ולפינו אין זכר מזה גם בהכ"י אינו. ונראה שהיה כתוב בהס"ע
 ב"ד על הכתוב ותאכל היא והוא וביתה ימים ודרשו שנה וכמ"ש לעיל פרק ב' שנה
 אחת לירבו הימים ע"ש בהערה. ובכתובות דף נ"ד ע"א. ויוסף הקהן בק"ה 2. 13. 8.
 מביא בשם הסופר מענאנדר שעצירת גשמים היתה שנה אחת. (י) ומחצה. וכן בכ"א
 וכי"מ וצ"ל שתי שנים. ובילקוט חסר זה. (יא) מלך שנתים. צ"ל אחויה בן אחאב
 מלך על ישראל וגו' וימלך על ישראל שנתים [מ"א כ"ב]. (יב) נגנו אליהו. וכן לקמן
 בפרקין כבר היה לאליהו ז' שנים משנגנו. ומקתני משנגנו כפירוש מ"ש שנלקח
 בסערה גשמים ר"ל באויר ועודנו חי כמ"ש לעיל ספ"א ועדיין הוא קיים. ובסוכה דף
 ה' ע"א תנא ר' יוסי אומר מעולם לא ירדה שיבינה למתה מעשרה ולא עלו משה
 ואליהו למרום שנאמר השמים וגו' וא"כ דעת ר' יוסי מוסכם להס"ע דילן. ויוסף הקהן
 2. 9. יאמר שבימי יהורם מלך ישראל נעלם אליהו מעיני בני אדם ועד היום
 הזה לא ידע איש איך מקום שבתו. (יג) גוג ומגוג. בילקוט בדפוסים הישנים ובכ"א
 ומיכען ובשנה השנית לאחוויה נגנו אליהו וזכור לטוב ואינו נראה עד שיבוא גוג
 ומגוג. אבל ביוחסין דפוס לונדון עד מ"ג ועוד בס"ע ב' אליהו היתה נגלה כשיבוא משיח
 ומד יסתר פנים שנית ואח"כ יתגלה כשיבוא גוג ומגוג. ובשלשלת הקבלה דף י"א ע"א
 ד"ו בסדר עולם נראה שבביאת המשיח יגלה אליהו ותכף יסתר ע"כ ועי' בספר אליהו

סדר עולם רבה פרק יז

ומגו ועכשיו (יד) הוא כותב מעשה כל הדורות כלם וימת כדבר ה' (*יד) אשר דבר אליהו וגו' [מלכים ב א'] בשנת שתים ליהורם בן יהושפט מלך יהודה כי (טו) לא היה לו בן [שם ב' א'] (טז) אפשר לומר כן והלא הוא מלך (יז) בשנת י"ט ליהושפט אלא לענין שנאמר ויועק יהושפט וגו' [דברי הימים ב' י"ח] ראוי היה יהושפט (יח) ליהרג באותה שעה אלא (יט) בשכר זעקה שזעק תלה לו הכתוב ז' שנים (כ) ועלתה מלכות לבנו בשנת חמש ליהורם בן אחאב מלך ישראל ויהושפט מלך יהודה וגו' [מ"ב ח'] בהזירתן מן המלחמה (כא) מאחר שהרגו עמון ומואב והר שעיר באו והמליכו

הערות ותקונים

בבית המדרש ח"ג צד ע"ב, ובפסיקתא פרשת הודש דף מ"ט ע"ב, (יד) הוא כותב מעשה כל הדורות כלם, וכן בן סורא מ"ט ט' אוכר וכעת הונכת לעשות שפטים ולהשיב אף ה' כו' ובזיקרא רבה פל"ד וברות רבה פ"ה כשאדם עושה מצוה מי כותבה אליהו כותבה ובקדושין דף ע' ע"ב על כלם אליהו כותב כו' ובכ"מ הוא כותב כל הדורות כלן, (*יד) אשר דבר אליהו, חידוש שכתוספתא סוטה פ"ב בכ"ע הגי' ביד אוריהו וכן הוא בילקוט הישנים דה"א רמז אלף ע"ז, אולם בילקוט מלכים א' רמז רכ"ג הגי' כנוסחתנו, (טו) לא היה לו בן, בכ"א ויהורם בן אחאב מלך על ישראל בשמרון בשנת שמונה עשרה ליהושפט מלך יהודה וימלוך י"ב שנה ויעש הרע בעיני ה' רק לא יגו' [מ"ב ג'] שכן הוא אומר באחזיהו אחיו וימת כדבר ה' ביד אליהו וימלוך יהורם תחתיו בשנת שתים וגו' ובילקוט ה' רכ"ג בשנת י"ט ליהושפט מלך יורם בן אחאב י"ב שנה שכן הוא אומר באחזיהו אחיו וימת וגו', (טז) אפשר לומר כן, בתוספתא סוטה פ"ב מובא בלא זכרון ר' יוסי, אבל בילקוט מלכים שם נעתק הס"ע אמר ר' יוסי, וכן בבתי"ה מהתוספתא ליתא המלות א"ר יוסי וכן ליתא בכ"א וכו"מ, (יז) בשנת י"ט ליהושפט, וכן הוא בתוספתא ובילקוט וברש"י מלכים ב' א' י"ח אולם בכ"א ומינבען וברד"ק מלכים שם מס"ע והלא הוא מלך משנת י"ח ליהושפט כמ"ש לפנינו בקרא מלכים ב' ג' א' ובקעניקאט שם עשרים, (יח) ליהרג, בילקוט מלמד שהיה יהושפט ראוי ליהרג, (יט) בשכר, בילקוט וכת"י ובשכר זעקה שזעק וברד"ק שם תלה לו האל ז' שנים, (כ) ועלתה מלכות לבנו, בילקוט ועלתה מנין מלכותו לבנו ובכ"א ומיני' ועלתה מלכותו לבנו, וברש"י שם ומאותה שעה הוא מונה לבנו, ובמדרש רבה ותנחומא פ' פנחס למה לא נאמר כאן ביהושפט מלך להודיעו כו' ויש אומרים מפני שנגזרה גזרה שיהרג עם אחאב והיה הכתוב מונה לבנו מאותה שעה וכיוצא להם"ע כאן, ומ"ש בסדר עולם זוטא ויהושפט מלך כ"ה שנים אבל לא נמנו לו אלא כ"ג שנה לפי שיהורם בנו מלך ב' שנים בחייו, וכן הוא ברש"י מלכים ב' ח' ט"ז וברד"ק שם בשם הס"ע שיהושפט המלך את יורם בחייו שתי שנים זה אינו מבואר יפה כנוסחתנו ועי' בהגהות הג' יעבץ, ובסע"ז שהוציא לאור הרב הגדול ר"ש שעכטער נ"ח וכן בסע"ז הגדפס בס' סדר החכמים ה"ב צד 69 ליתא כל זה, ובילקוט שם הגי' תלה לו הכתוב ז' שנים, (כא) מאחר עהרגו עמון ומואב והר שעיר, באותה המלחמה לא מצינו שהיה עם מלך ישראל כי המלחמה הייתה בימי אחזיהו בן אחאב ועדיין לא מלך יהורם בן אחאב עד מות אחזיהו אחיו, ואתרי המלחמה הזאת התחבר יהושפט עם אחזיהו [רה"ב ב' ג"ה] ועי' ברד"ק שם שהביא מס"ע וחזר יהושפט ממלחמת עמון ומואב והר שעיר עם מלך ישראל מאחר שהרגו אותם באו והמליכו כו' ועי' חזית פ' אשכול הכופר ואם יאמר לך אדם שאין הכתוב מדבר ביהושפט כו', והנכון שצ"ל כאן מאחר שהרגו מואב וכן היה כהס"ע לפני רש"י שכן כתב בפ' מלכים ח' כשהזירו מן המלחמה שנלחמו במלך מואב כך ענויה בסדר עולם עב"ל, וכן יאמר יוסף הכהן, 2, 3, 9 כי יהושפט מת בזמן לא כביר אחר מלחמת מואב, ובכ"א מינבען בחזירתו מן המלחמה שהרגו

את יהורם בן יהושפט על יהודה (כב) ולו אחים בני יהושפט וגו' ויתן להם אביהם וגו' [דה"ב כ"א] וכיון שמת יהושפט עמד יהורם והרג (*כב) את אחיו בחרב שנאמר (כג) ויקם יהורם על ממלכות אביו ויבא אליו מכתב מאליהו וגו' [שם] כבר היה (כד) לאליהו שבעה שנים (כה) משנגנו בן ל"ב שנה יהורם במלכו ושמונה שנים מלך בירושלים [שם] (כו) ובאחזיהו בנו אומר בן כ"ב שנה אחזיהו במלכו ושנה אחת מלך בירושלים [מ"ב ח'] (כז) ובמקום אחר הוא אומר בן מ"ב שנה אחזיהו במלכו ושנה אחת מלך בירושלים [דה"ב כ"ב] (כח) אמר רבי יוסי וכי אפשר לכן שיהא גדול מאביו בשתי שנים אלא כיון (כט) שהשיא אסא את בנו לבתו של עמרי נגזרה גזרה על מלכות בית דוד שתכלה עם בית אחאב (ל) וכן הוא אומר ומהאלהים היתה תבוסת אחזיהו וגו' [שם] ונפלו שניהם בו ביום (לא) זה עם זה:

פרק יח

בימי יהורם בן אחאב היה (א) רעב גדול בשמרון שבע שנים ובהן היה בן הדד נלחם בישראל (*א) בשנת האחרונה

הערות ותקונים

עמון ומואב והר שעיר, וראה דה"ב כ' כ"ז. (כב) ולו אחים וגו'. בקרא שם לפנינו כל אלה בני יהושפט מלך ישראל. ובפחד יצחק ערך יהושפט מביא מספרים כתי"ו ושם כתוב בקרא מלך יהודה וכן דוא בכ"י מינבען מהס"ע וכן בקעניקאט. (*כב) את אחיו. בילקוט וכי"א וכי"מ את כל אחיו כמ"ש בקרא. (כג) ויקם יהורם וגו'. בילקוט וכי"א ליתא. (כד) לאליהו. בכי"א לאליהו זכור לטוב. והגה בדבר הכתוב מאליהו לא נזכר בספר מלכים. אך הס"ע סונוך בזה על ספר דברי הימים ויוסף הדקן. 2. 5. 9. יאמר שהמכתב מאליהו קבלו בעת שהיה עוד אליהו על האדמה. (כה) משנגנו. עי' יחסין וצמח דוד ערך אליהו. (כו) ובאחזיהו בנו. בילקוט וכת"ו ובאחזיהו אומר. (כז) ובמקום אחר הוא אומר. בכי"מ ליתא ובילקוט ובכי"א איתא והשבעים גרסו כאן בן כ"ב שנה כמו במלכים וכן בקעניקאט אך תנא דס"ע נסח כנוסחתנו. (כח) אמר רבי יוסי. הוספתא סוטה פ"ב ובילקוט מלכים שם ובדה"א ר' אלף ע"ז בשם ר' יוסי. והכוונה להס"ע וזה"ל הכניסו המעתיקים גם בגוף הספר. והעד כי בכי"א ליתא המלות א"ר יוסי [ובס' סדר החכמים לא העיר ע"ז]. וכן לפני רש"י במלכים ב' ט' כ"ט ובדה"א בספ' המיוחס לרש"י כ"ב ב' לא היה בהס"ע המלות א"ר יוסי. וככל אלו המאמרים שנעתקו מהס"ע בהתוספתא סוטה הג"ל בשם ר' יוסי או בלא שם השונה אין זכרון כזה בבבלי וירושלמי ומדרשים. (כט) שהשיא אסא את בנו. הגר"א הגיה בן בנו. וכבר הערנו לעיל הערה ה' שאין מהצורך להגיה. ובכי"א ומינבען אלא כיון שנשא אסא בתו של עמרי ליהושפט בנו לאשה וכ"ה בילקוט שם. וברש"י מלכים וד"ה שם מביא מהס"ע אלא כ' שנה לפני שנולד שהם ב' שנים קודם שנולד אביו נגזרה גזרה זו מיום (לא) זה עם זה. בכי"א ונפלו שניהם זה עם זה ביד יהוא בו ביום. ומשנת ל"א לאסא מעת החתון עם עמרי, עד שמת אחזיהו מ"ב שנים ט' מאסא וכו' ליהושפט וה' ליהורם הרי מ"ב:

(א) רעב גדול. בכי"א ומיני' היה רעב בשמרון ובילקוט מלכים ר' רב"ג העתיק הס"ע כנוסחתנו. (*א) בשנת האחרונה. בילקוט בשנת ה' וכן גראה מהכתוב מ"ב ח' פסוק ג' ויהי

סדר עולם רבה פרק יח

(ב) קלל אלישע גחוי (ג) וילך אלישע לדמשק ומשה את חזאל למלך על ארם ושלה (ד) את יונה בן אמתי ומשה את יהוא ברמות גלעד ויהי בהשפט יהוא וגו' (ד) ויהי כבואם אל תוך העיר וגו' ויבקש את אחוזה וילכדהו וגו' ועתליה אם אחוזה וגו' ותקח יהושבעת (ה) ויהי אתם בבית ה' וגו' [דה"ב כ"ב] (ו) ועליו (ז) הכתוב אומר (ח) כי

הערות ותקונים

ויהי מקצה שבע שנים וגו' והמלך מדבר אל גחוי וגו' ומה נראה שעדיין לא היה מצורע ומ"ש מלכים ב' ה' פסוק כ"ו ויצא מלפניו מצורע כשלג. אין מוקדם ומאוחר בתורה. (ב) קלל אלישע גחוי. הגר"א לא גרס זה. ובכ"מ קלל אלישע ובכ"א וילקוט בגירסתנו. (ג) וילך אלישע דמשק. וכן בילקוט אבל בקרא מלכים ב' ח' פסוק ז' ויבא אלישע דמשק וראה בקעניקאט ועי' סוטה דף מ"ו ע"א ובסנהדרין ק"ו ע"ב ויבא אלישע דמשק למה הלך א"ר יוחנן שחלך כו' ואולי נובע זה מהס"ע. (ד) את יונה בן אמתי. עי' ילקוט שם ורש"י ודר"ק וריד"א במלכים ט' א' שמוכא זה בשם הס"ע ובבראשית רבה פ' כ"א כיונה מה זה בורת כו' ופי' המ"ב צ"ל כיונה שנאמר ויהי האחד מפול הקורה ובקשתי ולא מצאתי בשום מדרש ואם קבלה נקבל ע"כ ומהיפי מראה בירושלמי ברכות פ"ט ה"ב נעלם הס"ע כאן. ובשלשלת הקבלה ד' י"א ד"ו ובסדר הדורות ערך יהוא כתבו ז"ל בסדר עולם נראה שיונה חי יותר מק"ב שנים עכ"ל ואף כי ממשית יהוא עד סוף ירבעם השני הוא לערך יותר ממאה שנה אבל בסדר עולם שלפנינו אין כל רמז שיונה נבא עד סוף מלכות ירבעם ועי' לקמן בפרק י"ג הערה ב' שוב ראיתי שדבריו שלשלת הקבלה נובעים מפ"י הירד"א ליונה ג' א' ז"ל שם: אתה תמצא שכתבו בס"פ שיונה משח ליהוא בן נמשי למלך על ישראל בשנת ג"א וס"ב לביצירת העולם וחה יונה עד זכריו שמלך בישראל שנת ג"א קס"ד לביצירה ויצא מזה שחיה יונה אחרי שהתחיל בכבואתו מאה ושנים שנים ע"כ ובנוסחתנו אינו מבואר כל זה. וכן מ"ש בפירש המיתוס לרש"י בתענית י"ז ע"א ז"ל ונה היה בימי אמצויה סדר עולם עכ"ל וזה אינו מדויק כי יונה נבא למלכי ישראל וצ"ל בימי יהוא. (ד*) ויהי כבואם וגו' בכ"א וכ"מ לוחא, (ה) ויהי אתם וגו' צ"ל ויהי אתה בית ה' מחתבא שש שנים [מלכים ב' א']. (ו) ועליו. בכ"א כי יצפנני בסכה ביום דעה יסתריני בסתר אהליו ועתה ירום ראשי על אויבי וגו'. (ז) הכתוב אומר כי יצפנני וגו'. ז"ל רש"י בתהלים כ"ו שם כי יצפנני בסכה בטוח אני וגו' ושנינו בסדר עולם שהמקרא הזה נאמר על יואש בן אחזיהו שהסתירנו יהושבע אחותו בעליית בית קדשי הקדשים כענין שנאמר ויהי אתה בבית ה' וגו' וכן פי' בחדר המטות בעליית בית קדשי הקדשים כו' וזה שישך ר"א הקליר נסמן הדר המטות הורבן ביתך יכפר על ישראל ע"כ ונראה מפורש מזה שהיה לפני רש"י בהס"ע שהסתירנו בעליית בית קדשי הקדשים ולפנינו ליתא וכן תרגם רב יוסף בר"ה שם בחדר המטות בקודש קודשיא ובשמות רבה פ"א ובחזית פ"א ובשורר טוב שם חולקים ביה ר"א ור' שמואל בר נחמני אם בעליית בית המקדש או בתאים היה טמון ולא זכרו הס"ע וחידוש שרש"י בפ"י למלכים ב' י"א כ' מעתיק כל המאמר ה"ל כמו שפי' בתהלים ולא הזכיר מהס"ע. ובפי' המוחסם לרש"י בדה"ב כ"ב י"א מביא את פירש"י במלכים ו"ג לא זכר הס"ע. (ח) כי יצפנני בסכה וגו' עי' ילקוט ר' רל"ד שמעתיק מס"ע והסר שם הציון לס"ע. ובמאור עינים פרק ה"ב כתב בשם ידידיה האלכסנדרי ז"ל וזה הנקרא כבערותו אלי היה יואש ראשון לזרע דוד ולשאיתא זרע נתן אשר עליו כתות המשוררים כיומן ושמואל שוררו המזמור הנסמן מאת שבעים הדקנים במספר ע"ד ומסודר מטעם יהודיע לבלי יגמור אלהים להכרית את זרע בית דוד אחריו חם זרע שלמה ע"כ ועי' ברש"י בדה"א ג' פסוק ודה"ב כ"ב א' וישורר טוב מזמור י"ה אמר דוד כי אתה תאיר נדי ביהושבע וה' אלהי יגיה חשבי ביהודיע אולם על הפסוק כי יצפנני וגו' לא נזכר בשורר טוב ממה שכ' בס"ע כאן. ובשלשלת הקבלה דף י"א ע"ב דפוס זאלקאווע הביא ג"ב מפילון הירודי ונראה שלקה מהמאור עינים

יצפנני בסכה וגו' [תהלים כ"ז] מהו בצור ירוממני (ט) זה יהודיע
הכהן בן אדם שהוא דומה לצור וימשחתו יהודיע ובניו ויאמרו יהי
המלך [דה"ב כ"ג] וישמח כל עם הארץ וגו' [מ"ב י"א] בן שבע שנים
יהואש במלכו בשנת שבע ליהוא מלך יהואש וארבעים שנה מלך
בירושלים (ט) בשנת כ"ג ליואש (י) חזק את בדק הבית (יא) הרי
קנ"ה שנה משבנאו שלמה ועד שבדקו יואש (יב) ויעש יהואש הישר
בעיני ה' כל ימי יהודיע הכהן ויוקן יהודיע וגו' [דה"ב כ"ד]
(יג) משנולדה קלקלה (יד) בימי שלמה נולד יהודיע המתקן (טז) ואחרי
מות יהודיע הכהן וגו' (טז) שעשה יואש עצמו עכו"ם שנאמר
וישתחו למלך וגו' אז שמע המלך אליהם [שם] :

פרק יט

יהוא (א) מלך על ישראל כ"ח שנה ויאמר ה' אל יהוא וגו' מי אמר
לו כך (ב) וינה בן אמתו בימים ההם החל ה' וגו' מן הירדן

הערות ותקונים

עינים מבלי הזכרת שמו. (ט) זה יהודיע. בילקוט וכי"א ליתא לכל המאמר. ובכי"מ
ורס"ט ביום רעה יתירני זה יהודיע שמשח יואש למלך על יהודה. ובכ"י אחר מובא
בס' סדר החכמים הגו' אדם שהוא דומה לצור. (ט) בשנת כ"ג ליואש. כמ"ש
במלכים ב' י"ב פסוק ז'. (י) חזק את בדק הבית. בכי"א ובילקוט בדק את הבית.
ובכתב יד מינכען חזקו את בדק הבית. (יא) הרי קנ"ה שנה. פירש בקנ"ה לבנין
הבית חזק יואש את הבית והרד"ק כתב בנוס' מושעת נ"ה שנה וצ"ל קנ"ה. ובפירש
המיוחס לרש"י בד"ה ב' כ"ד ז' חשב חשבון עד קנ"ה ולא חשב כ"ג ליואש והשומט
גם שש שנים לעתליה. (יב) ויעש יהואש הישר וגו'. בילקוט בד' הישנים וב"י מינכען
ויעש יהואש הישר בעיני ה' כל ימיו אשר הורה יהודיע הכהן [מ"ב י"ב ג'] ומ"ש
בד"ה שם וישא לו יהודיע נשים שתיים פי' נשא יהודיע ליואש שתי נשים וכן פי' יוסף
הכהן בקדמוניות היהודים [9. 7. 5]. והראב"ד [בה' איסורי ביאה ה' י"ג] השיב על
הרמב"ם שם שכ' שכה"ג אינו נושא שתי נשים לעולם מקרא זה וישא לו יהודיע נשים
שתיים יע"ש. (יג) משנולדה קלקלה. בילקוט ובכי"א הגי' משנולדה קללה. ובכי"מ
ליהא כל המאמר. (יד) בימי שלמה. הכוונה בסוף ימי שלמה כי ממות שלמה עד
כ"ג ליואש שיהיה תקן בית המקדש [מ"ב י"ב ז'] קנ"ה שנה. וממשמעות הכתוב
בדה"ב כ"ד י"ד נראה שיהודיע חי איזה שנים גם אחרי התקן, וא"כ ע"כ נולד יהודיע
בסוף ימי שלמה וכל ימי יהודיע היה קל"ש שנים ועי' כפי' על ד"ה המיוחס לרס"ג צד
54 צא וחשוב משנולדה קלקלה בימי שלמה נולד יהודיע ועכשו בימיו נתקן הבית
כי יהודיע היה בן בנייה רב פעלים שר צבא שלמה עכ"ל. (טז) ואחרי מות יהודיע.
צ"ל ואחרי מות יהודיע באו שרי יהודה וישתחו למלך כי עשה עצמו עכו"ם או שמע
המלך אליהם. (טז) שעשה יואש עצמו עכו"ם. גם כאן שאב הס"ע מספר דברי הימים
כי במלכים לא נזכר מזה מאומה. ועי' שמות רבה פ' ה' ובמדרש במדבר רבה פ'
כ"ג. וב"ש ויעש יהואש הישר בעיני ה' כל ימיו אשר הורה יהודיע הכהן [מ"ב י"ב
ג'] שנראה מזה שיואש עשה הישר בעיני ה' כל ימיו? והנכון שתול' קראו במלכים
כאן כחשבעים כל ימי אשר הורה יהודיע הכהן. וכן נראה שגם יוסף הכהן קרא בן
בקרא [קדמוניות 9. 7. 5]. ועי' מכילתא בשלח מס' דעמלק פ"א :

(א) מלך על ישראל. בכי"מ יהואש מלך על ישראל מ' שנה יהוא מלך על ישראל.
(ב) וינה בן אמתו. בכי"א וכי"מ מי אמר לו נבואה זו וינה בן אמתו. ועי' ברש"י
ורד"ק

סדר עולם רבה פרק יט

מזרח השמש וגו' [מ"ב ו'] (ב*) בשנת כ"ג ליואש וגו' מלך יהואהו
 בן יהוא על ישראל בשמרון י"ז שנה [שם ב' ו"ג] בשנת ל"ז ליואש
 מלך יהודה מלך יהואש בן יהואהו על ישראל בשמרון ט"ו שנה
 [שם ג] ואלישע חלה את חליו וגו' [שם] היא (ג*) השנה העשירית
 ליואש מלך ישראל מכאן אתה מחשב כמה שנים פרנס אלישע את
 ישראל (ג**) מ"ט שנה ליהושפט ועד עכשיו היו (ד) יותר משישים
 שנה בשנת שתים ליואש בן יהואהו מלך ישראל מלך אמציהו
 בן יואש מלך יהודה (ד*) בן כ"ה שנה היה במלכו וכ"ט שנה מלך
 בירושלים בשנת (ה) י"ב לאמציה (ה*) הוא חכה את אדום בגיא
 מלח וגו' [שם ב' ו"ד] (ו) ויהי אחרי בא וגו' ויחר אף ה' וגו'

הערות ותקונים

ורד"ק וירד"א שם שהביאו מס"ע ובילקוט ר' רל"ב חסר הציון להס"ע. והנה במכילתא
 ריש פ' בא ומכאן ביבמות דף צ"ח ע"א בשם ר' עקיבא יהי דבר ה' אל יונה שנות
 ולא שלישיית והקשו מהקרא הוא השיב את גבול ישראל וגו' כדבר ה' ביד עבדו יונה
 בן אמתו וע"ש ר' נחמן בר יצחק אמר הכי קאמר כדבר ה' אשר דבר ביד עבדו הנביא
 כשם שנחפז יננה מרעה לטובה כך בימי ירבעם בן יואש נחפז להם לישראל מרעה
 לטובה ע"ש ובתוס' שם ד"ה רב נחמן אומר ר"י שחולק על אותו מדרש שהביא רש"י
 בפירוש נביאים [לפנינו ברש"י ליתא] ויאמר ה' אל יהוא יען אשר הטובות וגו' ע"י יונה
 בן אמתו אמר לו עב"ל ומ"ש התוס' בשם אותו מדרש כווננו למה שנאמר בהס"ע כאן
 ולפ"ז חולק ר' עקיבא על מ"ש בס"ע כאן. ועי' ברש"י מלכים ב' י"ב כ"ה. ובמדרש
 יונה [בבית המדרש הרר ראשון צד 96] לא זכר מנבואת יונה שנזכרת בס"ע כאן
 (ב*) בשנת כ"ג ליואש וגו'. בכי"מ בשנת עשרים ושתים ליואש מלך יהודה. וזה שלא
 נכנסתנו שם בקרא י"ג א'. (ג) ואלישע חלה וגו'. בכי"מ ואלישע חלה את חליו אשר
 ימות בו ויעל אליו. ולפנינו בקרא וירד אליו. (ג*) השנה העשירית ליואש מלך ישראל.
 ובילקוט ברפוסים הישנים השנה העשירית ליהואש והס"ע שהיה לפניו מקורים רבים
 שנאבדו מאתנו שאב זה ממקור שלא ידענו שבשנה העשירית ליואש מלך ישראל מת
 אלישע ולפי פשטות הכתובים יותר נראה כי בתחילת מלכותו מת כי אז התחילה
 התשועה שהרי מעת שהלה יהואהו את פני ה' שמע ה' את תפלתו וכן נראה מדברי
 יוסף הכהן [9. 8. 6.] ועי' ברד"ק שם. (ג**) מ"ט שנה ליהושפט. וכן הוא בילקוט
 ועי' לעיל פרק י"ז הערה י"ג. וזה נראה מהקרא מלכים ב' ג' י"א ויאמר יהושפט האין
 פה נביא לה' וגו' ואם היה עוד אליהו בארץ הלא אלישע לא נפרד ממנו בודאי שאלו
 אליהו? והיוחסין והש"ל והצמח דוד גורסים כאן מ"ח שנה ליהושפט וראה בסדר
 הדורות. (ד) יותר משישים שנה. בילקוט ר' רל"ג ובכ"א מ"ט ליהושפט ועד
 עכשיו היו יותר מס' שנה. ובכ"מ הרי מ"ב שנים. וצ"ל הרי ס"ב שנים. ובמדרש
 תדא הוצאת הרב ר' אברהם עפשטיין נ"י צד כ"ה אלישע שמש לישראל ס' שנה.
 וכן הוא ברבה נשא פ' י"ד אלים ס' עתודים ס' כו' אלישע שמש לישראל ס' שנה.
 וז"ל הירד"א בפ' למלכים ב' י"ג י"ט וראוי שהדע שכפי מספר שנות המלכים אלישע
 פרנס את ישראל מ"ט שנה למלכות יהושפט עד מותו שהם ס"ו שנה עב"ל ולקח מהס"ע
 כאן וזה פתן י"ב של יהורם וכ"ל של יהוא ומ"ו של יהואהו הרי נ"ה ועשר של יואש
 הרי ס"ה ליה אמר בס"ע כאן יותר משישים שנה. (ד*) בן כ"ה שנה וגו'. בכי"מ בן
 עשרים ושתים שנה וכן הוא בשני כתבי ד' בספר סדר החכמים. (ה) י"ב לאמציה.
 וכן בילקוט שם ובכ"א והצמח דוד בשם הס"ע אבל ברד"ק וכי"מ בשנת י"ג לאמציהו
 ובשוכו מן המלחמה אחרי שנלחם עם מלך ישראל קשרו עליו עבדיו והמיתוהו. וכל זה
 היה בשנת י"ד לאמציהו וכן כתב יוסף הכהן [9. 9. 3.] ויראב"ד בפ' לתורת הכהנים
 פ' מצורע כתב ובשנת ארבע עשרה למלכות אמציה נלחם עם יואש כלך ישראל כו'.
 (ה*) הוא חכה וגו'. בכי"מ הוא חכה וגו' עשרת אלפים איש וכן בקעניקאט. (ו) ויהי אחרי

(ז) ויהי בדברו אליו וגו' (ח) מה היא העצה אשר יעץ המקום עליו ויעץ אמציה מלך יהודה וגו' [דה"ב כ"ה] וישלה יואש מלך ישראל וגו' אמרת (ט) הנה הכית וגו' ולא שמע אמציה וגו' וינגף יהודה לפני ישראל וגו' (י) ואת אמציה וגו' וכל הכסף וגו' (יא) בו כפרק מת יהואש וכו' לו אמציה ירושלים ויחי אמציה בן יואש וגו' ומעת אשר סר אמציה מאחרי ה' וגו' שמעו (יב) מה שאמר לו הנביא ויקשרו עליו קשר בירושלים וגו' וישאחו וגו' [דה"ב כ"ה] (יג) בן ט"ז שנה עוזיהו במלכו ונ"ב שנה וגו' (יד) ויהי לדרוש אלהים בימי זכריהו המכין בראות אלהים וגו' [שם כ"ז] (יד) ובמה הצליחו אלהים הוא בנה את אילת (טו) וישיבה ליהודה ומה תלמוד לומר אחרי שכב המלך עם אבותיו [מ"ב י"ד] אלא שמלך (טז) בימי אבותיו (יז) ד"א

הערות ותקונים

בא וגו'. ככ"מ ויהי אחרי בא אמציהו מהכות את האדומים ויבא את אלהי [כני] שעיר ויעל לו לאלהיו [לפניו ויעמדם לו לאלהים וגו'] [דה"ב כ"ה] (ז) ויהי בדברו אליו. ככ"מ ויאמר אליו [לפניו לו] הלועץ למלך נתגוד חדל לך למה נכך [לפניו יכרך] וגו'. (ח) מה היא העצה וגו'. עד בו בפרק מת יהואש ליחא בילקוט ועי' ברש"י שם. ובכ"מ הוא העצה כו'. וכדברי הס"ע כגן יאמר יוסף הכהן בקדמוניות שם שה' יעץ את אמציה למלחמה עם יואש לשלם לו כמפעלו בעד עונותיו. ומקור אחד היה ליוסף והס"ע שממנו שאבו זה. (ט) הנה הכית וגו'. ככ"מ הנה הכיתו את אדום וגשא את לבך להכבד הכבד ושב בביתך [לפניו ונשאך לבך למה וגו'] ונפצת אתה ועמד הכבד וגו' ובכ"מ מביא הפסוקים ממלכים ב' י"ד ולדעת יוסף הכהן שם היתה סיבת המלחמה בין אמציה ויואש כי אמציה שלח ליואש לאמר כי יצוה שיואש ועמו יהיו סרים למשמעתו ושהיו יהודה ישראל לעם אחד כבימי דוד ושלמה תחת ממשלתו ועל זה יצדק הלשון הנה נשא לבך להכבד וגו'. (י) ואת אמציה וגו'. ככ"מ מוסיף ופרץ בחומת ירושלים ארבע מאות אמה ונטל כל הכסף והזהב והכלים הנמצאים בבית ה' ובאוצרות בית המלך ואת בני התערובות ע"כ וזה מלשון המקרא שם ובכ"מ מדובר הימים שם וספויץ בחומת ירושלים משער ועד שער הפנה כמו במלכים שם. ומה שכתוב לפניו בדה"ב כ"ה י"ג ויפשטו בערי יהודה משמרן ועד בית חורון. וזה תמוה כי הערים האלה ערי אפרים היו. אבל ביוסף הכהן שם יאמר ויבזו את הארץ עד בית שמש. והעירני החכם הגדול הפראפעמאר מר דניאל הוואלזאן הי"ו על תרגום הסורי שתרגם שם אשלת אגון בקוריא דיהודיא ובשמריא ובקוריא דעממא. (יא) בו בפרק מת יהואש. כי מלך ישראל מת בשנת י"ד לאמציה לפי חשבון השנים (יב) מה שאמר לו הנביא. וכ"ה ככ"מ וברש"י שם בלא זכרון הס"ע ובילקוט וכ"ה ליחא. (*יב) בן ט"ז שנה וגו'. בכ"מ ויקח כל עם הארץ [לפניו במלכים ובד"ה כל עם יהודה] את עזריה וגו' בן ט"ז שנה עזריהו במלכו וחמש עשרה שנה מלך וזה ט"ס הוא. (יג) בראות אלהים וגו'. ככ"מ ויהי לדרוש את ד' בימי זכריהו המבין בראת אלהים וזה שלא כנוסחתנו. וכן העתיק המקרא בראת אלהים ככ"ה ובמאור פרק קמא דמועד קטן ובירושלמי סוטה פ"ט ה"ו וכן בקאניקאט. (יד) ובמה הצליחו אלהים. בילקוט ר' רל"ד ובכ"ה ומה היא הצלחה שהצליחו. (טו) וישיבה ליהודה. ככ"ה וכ"מ הוא בנה את אילת וישיבה ליהודה אחרי שכב המלך עם אבותיו [ככ"מ את אבותיו] ומה ת"ל עם אבותיו אלא שמלך כו'. (טז) בימי אבותיו. במאור שם בחיי אבותיו וברד"ק שמלך בחיי אביו. ולפי הס"ע כגן שהקשר על אמציה היה ב"ד למלכו אבל הוא מלך כ"ש שנה וא"כ מלך עזריהו בחיי אביו. (יז) ד"א מה יהורם כו'. לפני המאור שם לא היה כל זה בהס"ע. ולפני הרד"ק במלכים ב' י"ד כ"ב היה זה בהס"ע. ובכ"מ מה יותם כו' ובילקוט בד. סאלוניקי

סדר עולם רבה פרק יט

מה יהורם אחזיהו ויואש מתו מיתת תהלואים ע"י אחרים (יח) כך אמציהו מת מיתת תהלואים על ידי אחרים (יט) עוזיהו וירבעם מלכו כאחת אלא שירבעם מלך (ב) בימי אביו שנה אחת שנאמר וירבעם ישב על כסאו [מ"ב י"ג] בשנת עשרים ושבע שנה לירבעם מלך ישראל (כא) מלך עזריה בן אמציה וגו' [שם כ' ט"ז] אפשר לומר בן (כב) והלא שניהם מלכו כאחד אלא שמלך מלכות מנוגעת. וכן הוא אומר ויהי עוזיהו המלך וגו' [דה"ב כ"ז] ואומר כלם התייחסו (כג) בימי יותם מלך יהודה (*כג) ובימי ירבעם מלך ישראל [דה"א ה] (כד) אפשר לומר בן והלא עוזיהו קבר את ירבעם (כה) וגו' מלכים אחריו (כו) אלא כל כ"ה שנה שהיה עוזיהו מצורע יותם בנו היה על בית המלך שופט את עם הארץ [שם] (*כו) וירבעם בן יואש מלך מ"א שנה בשנת שמונה ושלישים שנה (כז) לעוזיהו מלך יהודה

הערות ותקונים

בוויציא מה יורם ואחזיהו ויותם מתו מיתת תהלואים ע"י אחרים. (יח) כך. בילקוט כתי"י אף אמציהו. (יט) עוזיהו וירבעם מלכו כאחת. תוספתא נגעים פ"ח הו"ב מצורע ספ"א ומועד קטן ד' ע"ב א"ר חייא דנתי לפני רבי למהדנו רבנו יותם לא היה לו לעוזיהו אלא בימי הללוש אמר לו אף אני כך אמרתי. והמקור לזה שיותם לא היה לעוזיהו אלא בימי הללוש מהס"ע כאן שירבעם ועוזיהו מלכו כאחד. כמו שהעיר כבר על זה בשאלות פ' מצורע מובא במאור במ"ק שם ע"ש. ובלקח מובא פ' מצורע דבר מ"א ובתוס' מועד קטן שם ד"ה יותם ובריטב"א שם שהביאו הס"ע. ומ"ש בלקח טוב שם ר' יוסי אומר קל וחומר לימי הללוש זה נגד גירסת הגמ' בבבלי מ"ק שם וכן בירושלמי שם שדעת ר' יוסי שמצורע מותר בימי הללוש ועי' בפ"י רש"י ישעיה ד' ח'. (כ) בימי אביו שנה אחת. בילקוט וכי"א ומי"א אלא שירבעם מלך בימי אביו שנה שנאמר וירבעם וגו'. וכ"ה בשם הס"ע ברד"ק במלכים ב' י"ג י"ג. וברש"י מלכים ב' ט"ו ח' כתוב ע"כ עוזיהו וירבעם מלכו כאחת אלא שירבעם מלך בחיי אביו יואש ג' שנים לכך הוא אומר וירבעם ישב על כסאו שישב כבר ועזיהו עמד משמת יואש ומלך ירבעם מלכות שלימה ובסדר עולם ראיתי שירבעם מלך בחיי אביו שנה ואיני יודע אם כבוש הסופרים הוא שאינו יכול לישב בשנת ל"ח לעוזיהו מלך זכריה אלא בענין זה ע"כ וכן הגיה הגר"א כאן ג' שנים כדעת רש"י אבל במאור כמועד קטן שם הביא נוסחת הס"ע עוזיהו וירבעם מלכו כאחד וירבעם מלך בחיי אביו שנאמר וירבעם ישב וגו' ע"כ. (כא) מלך עזריה בן אמציה. בילקוט וכי"א ובמאור שם מלך עוזיהו בן אמציה וכן הוא בקעניקאט. (כב) והלא שניהם מלכו כאחד. עי' רש"י ישעיה ד' ח'. (כג) בימי יותם מלך יהודה. בכי"מ כלם נתייחסו בימי יואש מלך יהודה וגו' ובילקוט בה. הישנים כלם נתייחסו בימי יותם. (*כג) ובימי ירבעם מלך ישראל. ובילקוט וכי"א ובימי ירבעם בן יואש ועי' בתוספתא שם בהערות. (כד) אפשר לומר בן. הלא לסדר המקראות נולד יותם לאחר מיתת ירבעם וברייתא דילן מובאה בתוספתא סוטה פ"ב וילקוט מלכים שם וברב"א ר' אלף ע"ז. (כה) וגו' מלכים אחריו. בתוספתא שם ובילקוט ובכ"א ומי"א ליתא. (כו) אלא כל כ"ה שנה כו' ובתוספתא ובילקוט כד"ה שם אלא מלמד שכל אותן שנים שהיה עוזיהו מצורע יותם בנו שפט את עם הארץ ע"כ. ובכ"מ שהיה המלך מצורע ובהכרח לאו דוקא כל אותן השנים שהרי משנצטרע עוזיהו נולד יותם ולא שפט את עם הארץ אלא אחר שגדל והיה בן דעת ועי' בפ"י הראב"ד כתי"ס מצורע ובאדר"ג פרק מ' נוסח א' וכדעת הס"ע כאן נוטה גם יוסף הכהן [9. 9. 3]. (*כו) וירבעם בן יואש וגו'. בכי"א וכי"מ ליתא. (כז) לעוזיהו מלך יהודה. וכן בקעניקאט ובקרא לעזריהו. וחידיש שלא נזכר כאן כי אם ירבעם ועוזיהו מלכו

(כז) מלך זכריהו בן ירבעם וגו' ששה חדשים. הוא דבר ה' אשר היה אל יהוא וגו' (כח) בני רבעים וגו' [מ"ב ט"ו].

פרק כ

(א) הרי הוא אומר

הערות ותקונים

מלכו מאת בהכרח צריך לומר שזכריה מלך בחיי אביו ג' שנה לכן נאמר בשנת ל"ח שנה לעזריהו ולא מ"א שנה ועי' ברד"ק שם. ואולי חסרה הכריתא כאן. ועי' בתוס' מו"ל ז' ע"ב ד"ה יותם. (*כז) מלך זכריהו וגו'. ככ"מ מלך זכריה בן ירבעם בן יהואש בן יהואחז בן יהוא על ישראל בשמרון וגו' וזה שלא כנוסחתנו. (כח) בני רבעים וגו' פי' דור רביעי אחר הבן וחמישי אחר האב כי האב היה יהוא ומלכו אחריו יהואחז בנו ויואש בן יהואחז וירבעם בן יואש וזכריה בן ירבעם ועי' בפ' הראב"ע בראשית כ"ג. וברקמה צד קל"ג.

(א) הרי הוא אומר. בפרק זה חושב הס"ע מ"ח נביאים שהיו לישראל אחר שנכנסר לא"י. וכבר נזכרה הכריתא ככלל ה"ר מ"ח נביאים נתנבאו לישראל [מגילה י"ד] ובפרט ג"כ היה פרק זה לפני חז"ל כמו שהוכחתי במבוא שלי צד ע"ג. שלפני התוספתא ספרי גמ' בבלי וירושלמי כבר היו בס"ע בפרט מניין המ"ח נביאים ע"ש וגם הבעל הלכות גדולות ה' הספר, בהוצאת הח' מקוצי נרדמים צד 632 מובא ברש"י מגילה שם, ובסוף ספר הנביאים של ר' משה בן אשר ובתנ"ך רש"י ובמכתבת התיגאן [אבן ספיר חלק ב' צד רכ"ה] ובמדרש של ר' שמעיה שושני פ' תרומה [מכתב חדש להר"פ ז"ל משנת תרנ"ז צד 261] ובפ' הר"ח במגילה שם העתיקו כמעט כל הפרק כ' מהס"ע. אולם למורת רוח כל דורש חכמה הגירסאות משבשות והרבה שגיאות ומעיות מהמעתיקים וגם רכינו הגר"א לא סלל עוד המסילה והניח כמה דברים מוקשים כמו א) הס"ע שלפנינו מונה כאן בין המ"ח נביאים את יהואל בן זכריהו בן יהודע ועזריהו בן עודד אשר בכולם נאמר רק שהיתה עליהם רוח אלהים שזה תחילת מדרגת הנבואה כמ"ש בכורה פרק מ"ה לשני ולא נזכרו שהיו נביאים כמו שלא יתחשבו בין הנביאים יפתח מששון ועמשא שנזכר ג"כ עליהם שלבשם רוח ה'. ב) בנוסחתנו נתחשבו ג"כ לנביאים ברוך בן נריה שריה בן מנחם ומרדכי היהודי שלא נזכרה נבואתם בפירוש בקרא ובס"ע לקמן פרק כ"א נאמר בפירוש אין לך כל עיר ועיר בא"י שלא היו בו נביאים אלא כל נבואה שהיתה לצורך הדורות נכתבה לצורך שעה לא נכתבה. ובריתא זו מובאה במגילה י"ד ע"א בלשון דתניא ומונו להס"ע. ובהלכות גדולות שם בהוצאת הח' מק"ץ צד 633 מפורש ברוך בן נריה ושריה בן מנחם ומרדכי כלשן הנמאל ושלום נתנבאו לצורך שעה ע"כ וכן הוא בשערי ציון צד י"א, ובוודאי היה להכה"ג הגי' בן בהס"ע לקמן בסוף הפרק. וא"כ לא נוכל למנות את אלה שלא נזכרה נבואתם וראת בטורי אבן במגילה שם. ג) לעומת זה תני ושייר כמה נביאים כמו עורך הנביא שנבא לאסא בדח"ב (טו ח'), ורוחק גדול לומר שהארץ ימים יותר משתי מאות שנה עד אחוה' שמעיה שושני שם חושב באמת עורך ועודד לשנים. זכריה המבין כמ"ש לעיל פרק י"ט הערה י"ג ובס"ע זוטא חושב עזריהו בין הנביאים שנבאו בימי המלך עזריהו ובס"ע זוטא שנרסם בס' סדר החכמים ה"ב צד 70 נחשב הנביא עזריהו בימי המלך יותם. וכונתו לזכריה המבין כמ"ש בפ' המימוס לרש"י ברה"ש שם, וכן בבה"ג שם ובשערי ציון שם הושע עמוס ישעיה וזכריה המבין בימי עזריהו. ובה"ג הוצאת מק"ץ צד 632 הגי' וישעיה זכריה המבין ביראת אלהים ובזחסיין ד. לונדון צד 6 וגראה בפירוש מהסדר עולם כי אז בימי ישעיה היה הושע ועמוס וזכריה

סדר עולם רבה פרק ב

(ב) ונסתם גיא הרי כי יגיע גיא הרים אל אצל וגו' [זכריה יד] חוון ישעיהו בן אמוץ וגו' [ישעיה א] דבר ה' אשר היה אל הושע וגו' [הושע א] דברי עמוס אשר היה וגו' [עמוס א] דבר ה' אשר היה אל מויכה המורשתית וגו' [מויכה א] מלמד שכלן נתנבאו בפרק אחד אבל אי אתה יודע (ג) מי קדם את מי (ד) כיון שאמר

הערות ותקונים

וזכריה המבין ביראת אלהים ע"כ. וכן הוא בס"ע זוטא בס' סדר התכמים ח"א צד 176. וגם זכריה הנביא שכתב פרשה ט' בזכריה ע"י לקמן הערה י"ב. בארי אביו של הושע שנמפל נבואתו בישיעה ה', י"ט, כ'. כמ"ש ר' סימון בוקרא רבה פ' ז' ומובא ברש"י שם. חווי שנבא בימי מנשה בדה"ב ל"ג י"ט ובס"ע זוטא ובה"ג וש"צ שם הזיקה נבא בימי אמוץ. וצ"ל חזאי. וגם דברי הגר"א כאן מותרים למ"ש הגר"א בהגהותיו למגילה י"ד ע"א ע"ש. ובעיקר המספר של המ"ח נביאים כבר הטיל בו ספק בעל תנא דבי אליהו רבה פרק ט"ז אמר לו רבי זמא נשתנה מ"ח מארבעים וחמשה או מחמשים? אמרתי לו בני כנגד מ"ח ערי מקלט בו ע"ש ובהרבה כתבי יד לקמן בפרק כ"א לא נזכר כלל מהמספר מ"ח נביאים ושבע נביאות. ונראה שנוסף המספר מזמן מאוחר ובמאמר בסוף ספר הנביאים של ר' משה בן אשר ובתנ"ך רש"י [אבן ספיר ח"ב צד רכ"ז] כל נביאי ישראל מן משה רבינו אשר האלהים ראש הנביאים ואבי הספרים עד דניאל ומלאכי מאה ושבעה עשר עכ"ל. ויוסף הכהן בקדמוניות היהודים 2. 2. 10. יאמר שהיו רק י"ג נביאים שכתבו ספריהם. ושנה זה בספרו נגד אפיון ספר ראשון צד 3. כיוחסין דפוס לונדון. ועכשו ראתי כרגע בתולדות היהודים להדר. הערצפערל ח"ב צד 17 שנגע בזה במנין המ"ח נביאים. אבל לא העיר על כל מה שהערנו. והיה לפניו ס"ע בנוס' משובשת' (ב) ונסתם גיא הרי וגו'. וכן הוא בליקוט המכירי על ישעיה צד ק"ד בשם הס"ע. ובליקוט השמעוני ריש הושע נעתק ג"כ הס"ע וליאת זה. והמפרש עץ יוסף כתב שלא ידע לאיזה ענין הביא הס"ע המקרא הזה. והר"י אבן ספיר בספרו שם צד רכ"ז כתב עוד דבר לחש עמדי בס"ע פרק כ' הרי ה"א ונסתם גיא הרי וגו' והנה כל מתבונן ושתומם על המראה מה ענין ונסתם גיא הרי אל הנביאים? ונראה לענ"ד שהס"ע קרא ונסתם לשון סתמה ודרש גיא על הנבואה והרים על הנביאים בו עכ"ל ולדעתי הדבר פשוט שכוננת הס"ע כאן לסוף הפסוק כאשר נסתם מפני הרעש בימי עזויהו שמכאן אנו למדין שתחילת נבואתו של ישעיה היתה ביום הרעש ביום שנצטרע עזויהו וע"י מבילתא בשלח ע"פ אמר אויב וכיורשמי ברכות פ"ט ה"ב ובמדרש חיות פסוק נפת תטופנה וברש"י ישעיה ו' ד' ועמס' א' ותרצה שברור הדבר כמ"ש. (ג) מי קדם את מי. בליקוט הושע וככ"א ואם אי אתה יודע מי הוא שקדם תחילה הרי הוא אומר תחלת וגו' ובתנא דבי אליהו זוטא פרק ט' מעתיק הס"ע תחילה לארבעה נביאים זקנים שהיו מתנבאים באותו הפרק. ואולי בוונתו מ"ש נביאים זקנים לפי ש"לדעת הס"ע היה גם זכריה המבין בעת ההיא כמ"ש ליקל. (ד) כיון שאמר תחילת דבר ה' בהושע וגו'. בפסחים פ"ז ע"א דבר ה' אשר היה אל הושע וגו' בפרק אחד נתנבאו ד' נביאים וגדול שכולן הושע שנאמר תחילת דבר וגו' א"ר יוחנן תחלה לארבעה נביאים שנתנבאו באותו הפרק ואלו הן הושע ישעיה עמוס ומיכה. ובבבא בתרא י"ד ע"ב מכדי הושע קדים דכתיב תחילת דבר וגו' א"ר יוחנן שחיה תחילה לארבעה נביאים שנתנבאו באותו הפרק ואלו הן בו' והמקור לדברי ר' יוחנן מהס"ע כאן. וכן בפסיקתא רבתי דאנכי תחילת דבר ה' בהושע וגו' אלא תחילת מלכותו של עזויהו בו' ג"כ מהס"ע כאן. ורש"י כתב בפסחים שם ד"ה ארבעה בכלהו כתיב ביה בימי עזויהו יותם אהו והזיקתו שכלן החלו להינבא בימי עזויהו וקפחתו היי ארבעה מלכים ע"כ וכן הוא בתוס' שם ד"ה בימי. ובגוגת רש"י ותוס' למאמר ר' יוחנן הנאמר שם ע"כ אין לך כל נביא ונביא שלא

סדר עולם רבה פרק ב מא

תחלת דבר ה' בהושע וגו' [הושע א] ובעמוס הוא אומר שנתים לפני הרעש [עמוס א] ובישעיה הוא אומר בשנת מות המלך עוזיהו וגו' [ישעיה ו] (ה) והוא היה ביום הרעש דכתיב וינעו אמות הספים וגו' [שם] דבר ה' אשר היה אל מיכה המורשתית בימי יותם וגו' [מיכה א] מלמד (ו) שכלן קדמו את מיכה. חזון עובדיה וגו' [עובדיה א] אימתי היתה מלחמה זו (ז) בימי אמציה

הערות ותקונים

קפח ארבעה מלכים בימי שנאמר חזון ישעיהו וגו'. ובאמת מאמרו של ר' יוחנן בהכרח לא דוקא, כמו שנראה בס"ע כאן, דהא מצינו כמה נביאים שלא קיפחו ארבעה מלכים. אלא ע"כ מ"ש בפרק אחד נתנבאו כוונתם שלא היו ביחד כל המשך זמן רק דבימי עוזיהו נתנבאו כולם כמו שמפורש כאן בהס"ע. ולפלא שרש"י ותוס' לא זכרו כלל ממקור המאמר בהס"ע כאן. (ה) והוא היה ביום הרעש. ועי' רש"י שם. ובילקוט שמעוני ובכ"א בישעיה הוא אומר וינעו אמות הספים שנתנבא ביום הרעש. ובילקוט המכירי שם ישעיה נתנבא בימי הרעש שנאמר וינעו אמות הספים. ובאגדת בראשית פרק י"ד אמרו רבותינו מאה ועשרים שנה היה ישעיה כו'. וביבמות מ"ט ע"כ מגשה הרג את ישעיה ועי' סנהדרין ק"ג ע"א. ואולי המקור לכל זה הס"ע והסר לפנינו. (ו) שכלן קדמו את מיכה. פי' שאלו השלשה הושע עמוס וישעיה היו קודם שנתנגע עוזיהו אבל במיכה כתיב בימי יותם ולא נזכר עוזיהו הרי כלן קדמו את מיכה. ולחוציא מדעת אלה שנסחו במיכה בימי עזיהו יותם ראה קעניקאט. ובויקרא רבה פ"ו ר' עזריה בשם ר' יהודה בר סימון אמר ישעיה מטייל הייתי בבית תלמודי ושמעתי קולו של הקב"ה אומרת את מי אשלח ומי ילך לנו שלחתי את מיכה והיו מכין אותו בלחי הה"ד בשבט יכו על הלחי כו' ע"ש ומפשט הפסוקים לא נראה זה כמיכה וזולת אם בפרש המדרש על מיכיהו בן ימלא. ומצאתי בהשרון שנה ג' צד שפ"ו שהתעורר בזה הרב ר' מתתיהו שטראשון ז"ל ומביא ראיה מפסיקתא דאנכי ששם הגי' שלחתי את מיכה והכהו שנאמר ויגש צדקיהו בן כנענה ויכה את מיכה וגו'. ועי' בפסיקתא נחמו' ד' קכ"ה ע"ב ובהערות הרב רש"ב שם. ומה שמתמה שם הרב רמ"ש ז"ל על מ"ש רש"י בבבא מציעא ד' ע"א ע"א ד"ה וירד ואני שמעתי רשאי לירד לתוך כו' וקשה בעיני שיתירו חכמים לישראל להנקם ולגמול רעה כו' וסותר רש"י למ"ש בקדושת כ"ה ע"א שכתב ואף למעט כו'. והנה כבר התעוררו על סתירת רש"י בזה הרב רח"ד א בס' יעיר און מערכת ה' ס' ט' בשם כמה מהראשונים. וגם הרש"ב בתולדות רש"י הערה נ"א. ובעיני נראה לדבר ברור שברש"י קדושין שם ט"ס קטן וצ"ל וא"ל למעט כו' ור"ה ואחרים פירשו. וכיון רש"י לפי הערך ערך חייו ותו לא מדי. (ז) בימי אמציה. בילקוט ריש עובדיה מובא הס"ע ושם הגירסא בימי יהושפט מלך יהודה. וכ"ה בכ"א ובכ"רס"י. ובפירוש"י לבראשית רבה פ"ג כתוב ובביריתא דמ"ט מדות דר' יוסי מפרש חזון עובדיה כה אמר ה' אימת בימי יהושפט ומלך אין באדום במקום שעיר ובמקום אחר נצב מלך בעיר הגדולה עכ"ל. ולפי גירסא זו כווננו למלחמת יהושפט עם המון רב מעבר לים באדום בדברי הימים ב' כ' פסוק ב' ולפינו בקרא מארם ועי' בפ"י הסבא שם ובקעניקאט מאדום. וכן על מה שכתוב שם פסוק א' מהעמונים מביא בקעניקאט מהאדומים, וכן כתב הגאון רס"ג באמונות ודעות מאמר ג' צד ס"ש הוצאת סלוצקי וז"ל וראיתי אנשים שואלים מי הוא זה שאמר חזון עובדיה וציר בגוים שלה קומו ונקמו עליה למלחמה והודעתים שהוא יחזאל [שם בר"ה פסוק י"ד] וזאת המלחמה היתה לאדם בימי יהושפט כי עובדיה היה בימיו וכאשר בא להלחם עמו בני עמון ומואב כו' וענין קומו בדברי עובדיהו הוא ענין התיצבו עמדו בדברי יחזאל עכ"ל ונראה שגם לפני רס"ג היה הגי' כאן בימי יהושפט.

ולא

סדר עולם רבה פירק כ

(ח) ומלך אין באדום וגו' [מלכים א כ"ב] ומשנפלו אדומיים בימי אמציהו לא העמידו מלך במקומן (ט) ולא זקפו ראש עד היום ומשנפלו ארמיים (ט*) בדבר אלישע (י) לא עמדו אלא שנתעוררו (יא) בימי אחז ונפלו משנפלו פלשתים בימי חזקיהו (יב) לא העמידו מלך עד היום משנפלו מלכי אשור בימי חזקיהו (יג) לא העמידו מלך

הערות ותקונים

ולא יתכן לאמר שעובדיה נבא למלחמת אמציה באדום, כי בפירוש אמר לאמציה הנביא למה דרשת את אלהי העם אשר לא הצילו את עמם מידך? [דה"ב כ"א ט"ז]. (ח) ומלך אין באדום. עי' מדרש חזית פסוק אל תראוני. (ט) ולא זקפו ראש עד היום. בכ"א משנפלו בימי יהושפט לא העמידו מלך עד היום ומשנפלו בימי אמציהו לא זקפו ראש עד היום. ובילקוט שם משנפלו אדומיים בימי אמציהו לא העמידו במקומו עד היום הזה. ובפירוש"ל לבר"י שם ובס"ע דר"י מפורש משנפלו אדומיים בימי יהושפט שוב לא העמידו מלך במקום עד היום וכו' ע"ל. ונוסחא זו נכונה בעיני כי אך נובל לאמר שמימי אמציהו לא זקפו ראש והלא עמוס ירמיה ויאל ויהזקאל נבאו על פשעי אדום ועל מפלתם. ונודע שהאדומים נשארו בארצם עוד בימי החשמונאים. ובירושלמי פסחים ריש פ"ג נזכר חומן האדומי. (ט*) בדבר אלישע. יותר נכון גירסת כ"א בימי אלישע כי כל זמן שאלישע חי לא היה לארמים תקומה. ונראה שהו"ל קראו במלכים ב' י"ג כ' וימת אלישע וגו' וגדודי ארם יבואו בארץ וכמו שהוא באמת בתוספתא סוטה ספ"ב בכ"ע. (י) לא עמדו. בכ"א משנפלו ארמים בימי אלישע ובילקוט לא העמידו מלך. ונוסחת הדרוש נכונה יותר שכן מצינו שיואש בן יהואחז לקח את הערים מיד בן הדר אשר לקח מיד יהואחז אביו במלחמה שלש פעמים הכרו יואש [כ"ב יג ב"ה]. ויבטעם בן יואש השיב את דמשק ואת חמת ליהודה בישראל [שם י"ד כ"ה] ומנחם בן גדי הכה את תפסה ואת כל אשר בה [שם ט"ז ט"ז] שהיתה מארם. (יא) בימי אחז ונפלו. נפלא בעיני הלא ירמיה מ"ש נבא עוד על מפלת ארם, ושם פסוק ב"ג לדמשק בושת חמת וארפד כי שמועה רעה שמעו וגו' והצתי אש בחומת דמשק ואכלה ארמנות בן הדר? וסופרי היונים הקדמונים עוד ידעו מארץ ארם? עי' גיוניוס. שורש ארם. ועוד יוסף הכהן מספר במלחמות היהודים 1. 4. 3. מבני ארם לא שכר לו המלך אלכסנדר חיל עזר, יען כי הארמים שונאים תמיד את היהודים תכלית שנאה. ובאזה מכת"ל הגי' בס"ע כאן משנפלו אדומים. ובכ"א אחר מ"ס' ונפלו בימי מנחם ב. (יב) לא העמידו מלך עד היום, בילקוט לא חזקיהו ראש עד היום. ובכ"א משנפלה פלשתים בימי חזקיהו לא זקפו ראש עד היום שנאמר הוא הכה את פלשתים עד עזה ואת גבוליה מעור מבצר וגו' ונוסחא זו תמוה הלא ירמיה מ"ו א' עוד נבא על פלשתים בטרם יכה פרעה את עזה וגו' שזה היה לדעת הס"ע לקמן פרק כ"ו בשנה העשירית לצדקיהו שטף פרעה את עזה וכן זכרה מ"ו, ו' והכרתו גאון פלשתים ולעדות יוסף הכהן 11. 8. 3 נתקימה נבואה זו בימי אלכסנדר הגדול שכבש את גת בחזרתו ממלחמת צור וצידון. ואולי מזה ראתה לדעת המבקרים שהנביא הזה הוא זכריה הראשון. והפלשתים חיו עוד על ארמנות בימי החשמונאים עי' חשמונאים א'. וע"ל נראה שנוסחת הדרוש לא העמידו מלך נכונה. (יג) לא העמידו מלך עד היום. ובילקוט וכ"א לא העמידו מלך על כל הארץ. וזה מסתבר יותר שנודע מקורות הימים שזומן ההוא מימי חזקיהו נחלשה מלכותם על כל העולם ולא נובל לאמר שלא העמידו מלך כלל מן הזמן ההוא הלא ידענו שאחרי סחרב מלכו נרגל, אסר הודן, סאממוג, סארדאנאסאל וסאראק. ולדעת הס"ע לקמן פרק כ"ד כבש נבוכדנצר את ננה בשנה ראשונה למלכותו. ויוסף הכהן [10. 2. 2], יאמר שבימי חזקיה נדרסה ממלכת אשור ע"י המדיים. ומדברי קסענעפאן בקיראפעידיא ספר ראשון פרק ה' נראה שבורש מלך פרס להם וכבש מלכות אשור. ונראה שכוון

מב סדר עולם רבה פרק כ

עד היום ומשנפלה מצרים ביד נבוכדנצר (יד) לא נתנשאת עוד על הגוים עד היום שנאמר מן הממלכות וגו' [יחזקאל כט] ובני זרה וגו' (טז) אלו נתנבאו במצרים (טז) ובני קרה וגו' [שמות ו] (ז) אלו נתנבאו במדבר (יח) ויהושע בן נון מלא רוח וגו' [דברים לד] וישלה ה' איש נביא וגו' [שופטים ו] (יט) זה היה פנחס ויבא איש

הערות ותקונים

שכוון למלכות בבל כי כן קוראים הסופרים הראשונים לבלל אשר ראה העיראדט חלק ראשון 178 ועוד בכ"מ. (יד) לא נתנשאת עוד על הגוים עד היום. בילקוט משנפל מצרים בימי נבוכדנצר לא התנשאו ראש עוד מן הממלכות וגו' ובכ"א לא נתנשאת עוד על הגוים שנאמר מן הממלכות וגו' ובספר הישר לר"ת סי' שמ"א מובא בתוס' סוטה ד' ט' ע"א ד"ה מנימין והכי הגא בסדר עולם מיום שעלה מלך בבל על ארץ מצרים עוד לא זקפה ראש וכו' הישר שם לא נתנשא עוד ובמכילתא בשלה פסוק וברבו גאונוך שאל אנמונינוס את רבינו הקדוש אני מבקש לילך לאלסטריא שמא יעמוד מלך וינצחני אמר לו איני יודע מ"מ כתוב לנו שאין ארץ מצרים יכולה להעמיד לא מלך ולא שר שנאמר מן הממלכות תהיה שפלה וגו'. ונדוע מקורת הימים שזמן לא כבור כשני דורות אחרי מפתל פרעה נכו ע"י נבוכדנצר נפלה מצרים תחת עול מלכות פרס ביד בנו של כרש. (טז) אלו נתנבאו במצרים. הגר"א לא גרס כאן כל זה. כי בפרק זה חושב המ"ח נביאים שנתנבאו משנכנסו ישראל לארץ. אולם בילקוט דה"א ר' אלף ע"ד ובכ"א כמו שהוא בדפוס. (טז) ובני קרה וגו'. הגר"א הגיה שלשה אלו. וכן בבבא בתרא ד' י"ד סע"ב עשרה בני אדם אמרו ספר תלים אדם כו' וע"י שלשה בני קרה ולפלא כי במדרש חזית פסוק כמגדל דוד צוארך חשיב ר' יוחנן שלשה בני קרה לאחר. ובר"ש ד' ד' ע"א מאו קא מכשר נביא לישראל והגרצ"ה בהגהותיו לשם מתמה שאינו נופל לשון מכשר נביא על מקרא זה אשר נתיחס לבני קרה והם לא היו נביאים וצ"ל ע"ב ולא ראה בס"ע כאן וע"י בתרגום ר"י שם. ובילקוט תהלים ר' תשמ"ו אמר רב כהנא שהתנבאו על הדורות האלו כו'. ועתה ראיתי בדקדוקי סופרים בראש השנה שם שהביא שבכת"י ליתא מלת נביא וכתב שכן הנכון ולא ראה גם הוא בהס"ע כאן. (ז) נתנבאו במדבר. וכן הוא בפ' הר"ח במגילה י"ד ע"א. וצ"ל אלו נתנבאו ומלת במדבר לא גרסין כי כאן חושב הנביאים משנכנסו לא"י. ובתהלים מיוחס י"א מזמורים לב"ק וכן מוחשב בני קרה לנביא פילא 1. 308. ועיין שם 1. 516. ובכה"ג גורס כאן שנתנבאו במצרים ומוסיף נבואת מצרים ואומר אליהם וגו' וימרו בני וגו'. ואע"ש למען שמו וגו' [יחזקאל כ'] ודיתה כבושה קרוב לתשע מאות שנה עד שבא יחזקאל וזה ליתא לפנינו אבל כן הוא במכילתא בא פ"ה ובויקרא רבה פ"ז ובשמ"ח סוף פ"ו בשם ר' שמואל בר נחמני. (יח) ויהושע בן נון מלא רוח וגו'. בכ"א ליתא זה. ובתנ"ך של ר' משה בן אשר ורש"י [אבן ספיר ה"ב בסופו] הגי' ואומר בימיו בנה חיאל בית האלי את ירירו וגו' כדבר ה' אשר דבר ביד יהושע בן נון זו הנבואה עכ"ל ומביא מקרא זה לראיה שהיה יהושע נביא. וכן בן סירא כו"ו א' אומר: אחרי משה קם יהושע בן נון איש חיל ונביא. (יט) זה היה פנחס. כ"ה בשם הסדר עולם בילקוט בד"ה שם וברש"י שופטים שם, וברש"י שופטים ב' א' ויעל מלאך ה' שנינו בסדר עולם זה היה פנחס ע"ב וכן הוא בשם חס"ע ברש"י מגילה י"ד ע"א ובנסוחתנו ליתא זה. וכדברי רש"י מס"ע כן הוא בויקרא רבה פ' א' ובנשא פ' י"ג ותחומא שלח אות א' ובמורה פמ"ב לשני ודכותיה ויעל מלאך ה' מן הגלגל וכי המלאך היה והלא פנחס היה ולמה קורא אותו מלאך אלא א"ל סימון פנחס בשעה שהיתה רוח הקודש שורה עליו כו' ויוסף הבהן [ח' ב'] יאמר גם כן שזה היה נביא ה' וכן יאמר יוסף 1. 2. 5. שמה שנאמר שופטים א' וישאלו בני ישראל בה' שהיה זה על ידי פנחס וע"י ברד"ק וברלב"ג בשופטים שם.

סדר עולם רבה פרק כ

אלהים אל עלי וגו' [שמואל א' ב'] (ב) זה היה אלקנה המה יסד דויד ושמואל הראה כהמונתם [ד"ה א' ט'] אלו כ"ד (בא) משפחות כהונה ולויה גד החוזה ונתן הנביא התקינו מעשה הבית עם דוד (כב) אסף (כג) והימן וידותון נתנבאו בימי דוד (כד) אחיה אמר לשלמה הבית הזה וגו' (כה) ושכנתי בתוך בני ישראל וגו' [מלכים א' ו'] ובאחרונה אמר לו יען אשר היתה זאת עמך וגו' [שם א' יא'] (כו) שמעיה אמר לרחבעם לא תעלו וגו' [שם יב'] ובאחרונה כשברחו (כז) מפני שישק היה דבר ה' אל שמעיה לאמר נכנעו לא אשחיתם וגו' [ד"ה ב' יב']

הערות ותקונים

(כ) זה היה אלקנה. עי' ספרי ברכה פ' שמ"ב ואגרת בראשית פ' ט"ט [בית המדרש ח"ד צד ס"ט] אלקנה נקרא נביא שנאמר ויבא איש אלהים זה אלקנה וילקוט זמדרש שמואל שם ורש"י ורד"ק ורלב"ג שם מס"ע. ובערוכין י"ח ע"ב אלא מעתה גבי אלקנה דכתיב וילך אלקנה ופירש"י אלקנה נביא היה דכתניא בסדר עולם ויבא איש האלהים אל עלי זה אלקנה ע"כ אמנם ברש"י מגילה י"ד שם מביא מהס"ע שהיה עלי נביא ועי' לעיל פרק י"ג הערה כ"ב ובשלשלת הקבלה ערך אליהו העתיק כל דבריו רש"י במגילה בלא הזכרת שמו. ובנוסחתנו ליתא. שעלי היה נביא. וכן ליתא בבב"א ה' הספד ובפי' ר"ח למגילה שם ועי' בפ' הריד"א בשמואל שם. (כא) משפחות כהונה ולויה. בכ"א ורס"ט אלו משמרות כהונה ולויה. ועי' משנה תענית ד' כ"ז ע"א ובילקוט ד"ה ר' אסף ע"ז מס"ע. וכן במכילתא בא פ"א וכן תמצא האבות והנביאים בדוד מה הוא אומר כו'. ובמנוא הארכתי. (כב) אסף. ראה ברה"א כ"ה ב' אסף הנבא על ידי המלך ובכבא בתרא שם ועל ידי אסף. ובתוס' שם ט"ו ע"א ד"ה ועי' לפי הספרים גרסי שלמה צ"ל דאסף היה משלשה בני קרח והוא אביאסף ולספרים דל"ג שלמה לא הוי אסף אביאסף אלא אסף היה מן הלויים המשוררים ע"כ וזה מפורש בחזית שם על דעת ר' יוחנן הוא אסף דהבא הוא אסף דתמן על דעת רב אסף אחר הוא ע"כ. ועי' בילקוט דה"א ר' אסף ע"ד מס"ע. (כג) והימן. הגר"א הגיה והימן ואיתן, ועי' ב"ב שם ולחשוב נמי איתן כו' ובמדרש חזית שם וכן עוד בכ"מ במדרש שאיתן הוא אברהם. וכבר אמר הכתוב ויחכם מכל אדם מאיתן האזרחי והימן וגו' [מלכים א' ה'] ובאגדת בראשית פרק נ"ה נקרא אברהם איתן ונקרא הימן שהאמין כו' וראה בדה"א כ"ה פסוק א' לבני אסף וגו' ובתרגום רב יוסף שם דאיתנבי ברוח קודשא. ולפלא שבד"ה כ"ה שם אינו מזכיר איתן. (כד) אחיה אמר. מה שלא הביא הס"ע מקרא מפורש מלכים א' י"א ל"א; י"ד ב', ה', כי כן דרך הס"ע להביא התחלת נבואתם. (כה) ושכנתי בתוך בני ישראל. עי' ילקוט מלכים ר' קפ"ג. מס"ע ובמקום אמר לו יען וגו' אב"ב ברש"י מגילה י"ד שם ובפי' הירד"א למלכים שם ובמדרש ר' שמעיה שושני הג"ל העתיקו מהס"ע ששלמה היה נביא. וגם בבב"א ה' הספד הגי' ושלמה אבל מסופק אני אם לא ט"ס הוא שם בבב"א וצ"ל ושמעיה. ובבב"א הוצאת מק"ל צד 632 הגי' ושלמה. ובנוסחתנו לא נמנה שלמה בין הנביאים ולעיל פרק ט"ו נאמר שרק סמוך למיתתו שרתה עליו רוח"ק ואמר ג' ספרים משלי שה"ש וקהלת ובמורה פרק מ"ה לשני שלא הגיע למעלת הנבואה כ"א למעלת רוח הקודש. ומקרא מסייעא לברייתא דילן לנוסחתנו מומ"ש במלכים א' ט', ב': שנית ואם נאמר לו מפי ה' ולא עי' נביא שלישי היתה ובח' הירד"א במגילה י"ד ג"כ לא חשב שלמה לנביא ובש"ס שם הגיהו אולי צ"ל שלמה כאן. וזה ללא צורך. (כו) שמעיה אמר לרחבעם. עי' רש"י במגילה שם שלא היה לפניו גוף הס"ע בעת שפי' ע"ש. (כז) מפני שישק. בכ"א באחרונה ובראות [לפניו ובראות] ה' כי נכנעו

(כח) וכי שישק שמו (כח*) והלא זכוב שמו שנאמר ישרוק ה' לזכוב (ישעיה ז) ולמה נקרא שמו שישק שהיה יושב ומשמר אימתי ימות שלמה שאין לנו כיוצא בו וכיון שמת שלמה בא ולקח אוצרות בית ה' (כט) ערו הנביא נתנבא על המזבח בבית אל ויאמר מזבח וגו' (מלכים א' י"ג) ועזריהו בן עודד (ל) היתה עליו רוח אלהים (לא) ויצא לפני אסא וגו' (ד"ה ב' טו) ובעת ההיא בא חנני הרואה וגו' [שם טז] וגם ביד (לב) יהוא בן חנני וגו' (מלכים א' טז) [לב*] מיכיהו אמר לאחאב כה אמר ה' הראית את כל החמון הגדול וגו' [שם כ] ובשניה אמר לו לך התחזק

הערות ותקונים

נכנעו היה דבר ה' אל שמעיה וגו'. (כח) וכי שישק שמו. כל המאמר כו' עד ערו הנביא נתנבא ליתא כבי"א וכ"ו הוספה מאוחרת מאיזה מעתיק. ונראה שגם לפני רש"י לא היה כ"ז בהס"ע כי כתב בפ"י לסנהדרין פ"ט ע"ב ד"ה ערו הנביא וכדברי הימים גבי יאשיהו כתיב והוא היה ערו עכ"ל ונראה שצ"ל ובד"ה גבי שמעיה כתיב וכיון להס"ע כאן. וא"כ לא היה לפניו כל המאמר שכתוב כאן משישק. (כח*) והלא זכוב שמו, בספרי העמים נקרא שמו שישק, שעשענך, והשבעים העתיקו שם שישק סוזקים, ונקרא גם כן בשם סיכוכים ויוסף הכהן במלחמות היהודים ספר ששי פ"י יקראהו אוזוכים, ובקדמוניות היהודים 2. 10. 8 קורא לו שישק, ונדוע שהמלך הזה איננו פרעה חותנו של שלמה כי האהרון היה שמו פסוקענעם, ושישק זה לקח מלכות מצרים מחותנו של שלמה, ואולי יש להגיה כאן הוא שישק הוא פרעה ולמה נקרא שמו שישק כו' במ"ש במדרש אסתר פסוק על סא מלכותו. וברש"י מלכים א' י"ד כ"ה הביא זה המדרש ממדרש שיר השירים ולא נמצא שם ועי' בפ"י הראב"ע מקץ י"א. ועכשיו הגיעני המדרש זוטא על שה"ש וכצאתי שם כל המאמר באיזה שינוים קטנים ע"ש בצד 38 פסוק אני לדודי וזוה נראה שרש"י ראה את המדרש שה"ש הנ"ל. (כט) ערו הנביא. בתוספתא סנהדרין פ"י ובסנהדרין ד' פ"ט ובירושלמי שם. ובספרי שופטים ר' קע"ז נביא שעבר על דבר יוסף עצמו כגון ערו הנביא ופירש"י שהתנבא על מזבח ה' בבית אל כו' והוא היה ערו. ע"כ והמקור לדברי חז"ל מס"ע כאן. וכן בסנהדרין ק"ד ע"א ומשרה שכינה על נביאי הבעל מחבירו של עידו הנביא ופירש"י דערו הנביא נתנבא על מזבח בבית אל ויאמר מזבח מזבח ונפרש בסדר עולם דהיינו ערו הנביא ע"כ וכ"ו בשם הס"ע בכבה"ג שם וברש"י מלכים ורד"ק ור"ד"א שם מלכים א' י"ג א', ובסדר עולם זוטא ערו נתנבא בימי שלמה, וכן יורה פשטיות המקרא בדה"ב י"ז ה'. ויוסף הכהן שם פ"ח מביא רק בשם עזריה. (לא) ויצא לפני כן הוא ביוסף הכהן. 5. 8. 8. Iadon וסותר יוסף דעתו למ"ש שם בקדמוניות 4. 4. 10. שהנביא הזה היה אחיה. איננו בהעתקה צרפתית אחרת לא נזכר שם שם הנביא. חז"ל הרד"ק שם והנה איש האלהים ארז"ל שהוא ערו הנביא ואמת הוא כי בימי ירבעם נבא כו' עכ"ל. (ל) היתה עליו. בסע"ו ויהורם ועזריה בן עודד וחנני הרואה ויהוא בימי אסא. ומ"ש ויהורם מ"ס וצ"ל ויהורם כהן גדול כמ"ש בדה"ב י"ז ה'. ויוסף הכהן שם פ"ח מביא רק בשם עזריה. (לא) ויצא לפני אסא וגו'. הכוונה במלת וגו' על פסוק ה' והנבואה ערד הנביא. (לב) יהוא בן חנני. בהנבואה על בעשא מביא יוסף הכהן ספר שמיני פ"ו ופרק ז' הנביא בשם גימאן. שלא נזכר שמו בכה"ק. (לב*) מיכיהו אמר לאחאב. מובא בילקוט ר' ר"כ מס"ע וע"ש. והסר שם הציון להס"ע, ושם הגו' בראשונה אמר לו הראית כל החמון הזה בשניה אמר לו התחזק ודע וראה וגו' ובשלישית אמר לו יען כי אמרו

סדר עולם רבה פרק כ

ודע וראה וגו' [שם] ובשלישית אמר לו יען אשר אמרו ארם אלהי הרים ה' וגו' [שם] איש אחד מכני הנביאים אמר אל רעהו וגו' [שם] (לג) אמרו (לד) זה היה מיכיהו ובאחרונה אמר לו (לה) מי יפתה וגו' [שם] וכימי יחושפט ויצא אל פניו (לו) יהוא בן חנני החזה [ד"ה ב' יט] ויהואל בן זכריהו בן בניהו וגו' [שם כ] ויתנבא אליעזר בן דודיהו ממרשה וגו' [שם כ] וכימי יחורם (לז) ויבא אליו מכתב וגו' [שם] וכימי יהואש (לח) וישלח בהם נביאים להשיבם וגו' [שם כד] ורוח אלהים לבשה את זכריהו וגו' [שם] (לט) וכימי אמציה ואיש האלהים בא אליו לאמר המלך אל יבוא וגו' [שם כה] (מ) אמרו זה היה (מא) אמוץ אחיו וכימי אחז ושם היה נביא לה' (מב) ערד שמו וגו' [שם כח] (מג) יואל ונחום

הערות ותקונים

ארם ובאחרונה אמר לו מי יפתה את אחאב, (לג) אמרו. בילקוט וכי"א ליתא מלת אמרו. וזה הוספה מאוחרת. (לד) זה היה מיכיהו. בתוספתא ובבבלי סנהדרין שם המותר על דברי חבירו חבירה דמיכה דתיב ואיש אחד מכני הנביאים וגו' והמקור לזה מס"ע כאן, וכן בקדמוניות היהודים ליוסף, 14, 5. כתוב שזה הנביא היה מיכיהו, ונראה שמקור אחד היה ליוסף ולהס"ע. (לה) מי יפתה וגו'. בכי"א ובתיב ויצא הרוח ויעמוד. (לו) יהוא בן חנני וגו'. זהו שמנה לעיל הערה ל"ב בימי אסא. ואפשר שהיו שנים. (לז) ויבא אליו מכתב וגו'. המעשה הזה נודע רק מדברי הימים, ובמלכים לא נזכר מזה. ומה שלא הביא הס"ע כאן נבואת אליהו בחייו מפני שרוצה להודיע שכל מלך היה לו שליחות בנבואה. (לח) וישלח בהם נביאים וגו'. הגר"א הגיה זה אלישע ויונה, ובהלכות גדולות ושערי ציון שם אלישע בימי יחושפט וינה בימי יהוא. ובפריק דרבינו הקדוש בבא דארבעה ס' ז' ארבעה תלמידים היה לאליהו ואלו הן מיכה וינה עובדיה ואלישע. (לט) וכימי אמציה ואיש אלהים וגו'. עי' ספרי פ' ברכה. (מ) אמרו. בבה"ג. שם ליתא מלת אמרו. וזה נוסף מאיזה מעתיק. (מא) אמוץ אחיו. בכי"א ליתא מלת אחיו. אולם בבה"ג שם איתא וכן הוא בבה"ג רוצאת מק"ן וכן הוא במאמר סדר עולם צד קס"ד הנדפס בספר סדר החכמים ח"א. ובספ"ז הנדפס שם צד 176 ובמגילה ד' י' ע"ב ובסוטה י' ע"ב אמר ר' לוי דבר זה מסורת בידנו מאבותינו אמוץ ואמציה אחים היו. והעירוני במבוא להס"ע שלי שכוונת ר' לוי להס"ע כאן, אבל בסוכה כ"ז ע"ב אמר ר' אליעזר אין לך כל שבט מישראל שלא העמיד נביאים יהודה ובנימין העמידו מלכים על פי נביאים, משמע שנביאים בעצמם לא מצאו להם וזה דלא כהס"ע והמסורת אבות שהיה לר' לוי ועי' בילקוט שופטים ר' מ"ב. ובספר סדר החכמים ח"ב מתעק מבי"א שנתנבא בימי אמציה ובהעתק שלי ליתא זה. (מב) ערד שמו. עי' מ"ש לעיל הערה ל"א. שערד נתנבא בימי אחז ואפשר ששנים היו כמ"ש לעיל. אולם ביוסף כהן 2, 12, 9 קרא הנביא שנבא בימי אחז בשם הכל ולא ערד. ובהעתק שאשכנזית להר"ר קוילען (Kaulen) כתוב ערד. (מג) יואל ונחום. ז"ל רש"י בריש יואל ויאל בן פתואל, בן שמואל הנביא שפתה לאל בתפלתו י"א שנבואה זו נאמרה באותן ז' השנים שאמר אלישע כי קרא ה' לרעב וכימי יחורם בן אחאב היה ובהלכות גדולות נמצא יואל ונחום והכין היו בימי מנשה עכ"ל והנה מ"ש רש"י שהוא יואל בן שמואל כן הוא במדרש שמואל פ"א וברבה נשא מובא בילקוט ריש יואל. ומ"ש בשם י"א הוא בתענית ה' ע"א ובפירש"י שם. ומ"ש בשם הלכות גדולות הוא שם בה' הספר. וכן במגילה י"ד ע"א מביא זה רש"י מבה"ג מס"ע. וכבר הראיתי במבוא

סדר עולם רבה פרק ב מד

(מד) והבבוק נתנבאו בימי מנשה ומפני שלא היה מנשה כשר לא נקראו על שמו (מה) וכן הוא אומר (מו) וידבר ה' אל מנשה זאל עמו ולא הקשיבו ויבא ה' עליהם את שרי הצבא וגו' [שם לג] (מו) דבר ה' אשר היה אל צפניה בן כושי וגו' [צפניה א] דברי ירמיהו בן חלקיהו אשר היה דבר ה' אליו וגומר [ירמיה א] וגם איש היה מתנבא בשם ה' אוריהו בן גומר [שם כו] היה היה דבר ה' אל יהוקאל בן בוזי וגומר [יהוקאל א] [מה] כלם נתנבאו סמוך לחרבן (מט) ברוך בן נריה ושריה (נ) בן מחסיה (נא) ודניאל איש המודות (נב) כלם בימי נבוכדנצר .

הערות ותקונים

במבוא שלפני רש"י לא היה תמיד דס"ע . וכן בפ' היריד"א בריש יואל מביא מס"ע בנוס' הרפוס . אולם בילקוט מלכים ר' רמ"י וריש יואל ונחום מעתיק הסדר עולם נחום וחבבוק ולא הזכיר מ'ואל וכן נראה שהיה לפני רש"י במלכים ב' כ"א פסוק י' ביד עבדיו הנביאים נחום וחבבוק ולפי שהיה מנשה כו' עכ"ל ועי' בדר"ק שם . וננוסחת דילקוט רש"י כן הוא גם בכ"א וכבר הראיתי בכמה מקומות בהערותי שנוסחאות דילקוט וכ"א ע"פ" רוב מתאימות זה לזה וכן העתיק הס"ע היריד"א במלכים ד' כ"א פסוק י' ובשלתל הקבלה דף י"ב ע"א מביא הגי' ישעיה יואל נחום וחבבוק . וכ"א כבה"ג הוצאת מק"ב ע"ש . ועי' ברכות דף י' ע"א בעין יעקב שם . אמנם בפסיקתא דר"ב פ' נחמו דף קכ"ח ע"ב שמונה נביאים נתנבאו אחרי חרבן בית המקדש ואלו הן יואל כו' וע"ש ובאבן עזרא ריש יואל מ"ש בשם ר' משה הכהן ובמורה פכ"ש לשני ולדעת יוסף הכהן 3 . 11 . 9 נבא נחום בימי יוחם מלך יהודה ונתקיימה נבואתו אחר מאה וחמש עשרה שנים . (מד) וחבבוק . אבל בכתובים אחרונים , התנין בבבל , כתוב ובימים ההם בימי דניאל היה נביא בארץ יהודה ושמו חבבוק . וא"כ לפי"ו האריך ימים הרבה , וברמזי הפטרות להרוקח ז"ל ב' דשבעות חבבוק הלך לדניאל בגוב אריות ואמר עמו אגדה של פסח . (מה) וכן הוא אומר . בילקוט וכ"א שנאמר . (מו) וידבר ה' אל מנשה וגו' . והיה להס"ע זה בקבלה ובילקוט מלכים שם וידבר ה' וגו' נחום וחבבוק וגו' . ולכאורה זה סותר למ"ש לקמן פרק כ"ד שמנשה עשה תשובה . (מו) דבר ה' אשר היה אל צפניה וגו' . הגר"א ל"ג זה כאן . ולדעתי צ"ל דברי ירמיהו בן חלקיהו גו' דבר ה' אשר היה אל צפניה וגו' וגם איש היה מתנבא וגו' שתחילת נבואות ירמיהו וצפניה היתה בימי יאשיהו . ונראה שגם אוריה היה בימיו , ובמלכים ב' כ"ג ועל המלך בית ה' וגו' והכהנים והנביאים מזה מבואר שהיה בימיו נביאים הרבה . והרד"ק והיריד"א הביאו בשם הו"ל שירמיה היה מנבא בשווקים וצפניה בבתי כנסיות וחולדה אצל הנשים ע"כ וזה בפסיקתא רבתי פ' ויהי בעת שסירחה ד' קל"ט ע"ב הוצאת הרב הג' ר"מ איש שלום נ"י . (מח) כלם נתנבאו סמוך לחרבן , בכ"א ליתא . (מט) ברוך בן נריה . במכילתא ריש פ' בא שברוך לא נתחשב בין הנביאים אבל במקומות אחרים לחו"ל מצינו שברוך היה נביא ועיניו בס' עשרה מאמרות להרמ"ע מפאנו ד' ג"ד ע"ב שלא הביא להס"ע . (נ) בן מחסיה . במגילה מ"ו ע"א ושיריה בן מעשיה , ובדקדוקי סופרים שם מביא מכת"ב בן מחסיה . ובפ' הר"ח במגילה שם עזריה בן מחסיה . ועי' בהגר"א במגילה שם . אולם בקרא לפנינו ירמיה נ"א פסוק ג"ש שריה בן נריה בן מחסיה ובקעניקאט שם מביא מספרים שהנוסח בן מעשיה . ומ"ש מלכים ב' כ"ה י"ח שריה כהן הראש הוא בן עזריה כמ"ש בדר"א א' ה' פסוק מ' . (נא) ודניאל איש המודות . במגילה ג' ע"א שדניאל לאו נביא . והגר"א הגיה כאן ומרדכי היהודי . וזה על פי גמ' דמגילה שם וככ"א ומרדכי בלשן ו'וסף הכהן 4 . 11 . 10 . יאמר שדניאל נתחשב לנביא . (נב) כלם בימי נבוכדנצר , במגילה שם מתייבית ברוך בן נריה ושריה בן מחסיה ודניאל איש המודות

סדר עולם רבה פרק ב

(נג) מרדכי היהודי (נד) חגי זכריה ומלאכי כלם נתנבאו בשנת
(נה) ב' לדריוש את מוצא (נו) בהן ו' שנאמר בהן איש האלהים
ואלו הן משה (נו*) ואלקנה ושמואל (נז) דוד שמעיה (נח) ועזר
(נט) ואליהו ואלישע (ס) מיכה (סא) ואמון שמואל (סב) וחנני נקראו
הרואים שנאמר בהם הרואה [שמואל א' ט'] (סג) הרואה [ד"ה ב'
טז] יחזקאל (סד) ודניאל נאמר בהם בן אדם.

(סה) סליק פרקא ובבא מציעא

הערות ותקונים

חמדות כלם נתנבאו בשנת ב' לדריוש. וכן הוא גם בפרקי דרבינו הקדוש בכא
דשבעת. והעירתי במבוא שחז"ל כוונו להס"ע כאן אבל נוסחתנו נכונה יותר כי כל
אלה הנביאים לא היו בזמן אחד. ופלא בעיני שנראה שהבח"ג ה' הספר היה לו
גור' אחרת בגמ' משונה משלפנינו וז"ל ברוך בן נריה שריה ומרדכי הנגאל ושולם
נתנבאו לצורך שעה ע"כ וכן הוא בשערי ציון צד י"א, ובמאמר התיאגן כאבן ספיר
צד רכ"ו ג"כ ואלו הנביאים שנתנבאו בבבל כירידתן מירושלים חגי זכריה ומלאכי
ודניאל ע"כ וא"כ לדעתם ברוך ושריה ומרדכי לא היו נביאים ואין מקום לפ"ז לקושת
הגמ' במגילה שם ע"ש. (נג) מרדכי היהודי ע"ש בגמ' מגילה ולדעת יוסף. 2. 11. 6.
היה מרדכי בימי אחשורוש שהוא כרש. והיה בבבל וכאשר נלקחו הבתולות לאחשורוש
אז בא מבבל לשושן. (נד) חגי זכריה ומלאכי. ע"ש בגמ'. (נה) ב' לדריוש. צ"ל
בשנת ד' לדריוש כמ"ש בזכריה ז' פסוק א' ויהי בשנת ארבע לדריוש וגו' וכן צ"ל
בגמ' מגילה שם (נו) בהן. פי' בהן בהנביאים שנמנו למעלה בפרק זה יש עשרה
שנקראו איש האלהים ובריותא דילן מובאה בספרי ברכה פ' שמ"ב ובאבות דר"ג
פרק ל"ז נוסחא ב' בהוספת וביאור דברים. ועי' בילקוט שמואל ר' צ"א שהעיר
שהמסורת מנה י"א גברי שנקראו איש האלהים וה"א הוא חנן בן יגדליהו [ירמיה ל"ה ד']
ובאמת המסורת איננה מחולקת עם הס"ע, כי הס"ע הושב רק הנמנים לעיל כמ"ש. ועי'
באבות דר"ג נוסחא ב' פמ"ג אין אתה יודע אם חנן נקרא איש האלהים ואם גדליהו
נקרא איש האלהים אמור מעתה חנן כו' ובילקוט נחמיה רמז אלף ע"א. מביא המאמר
וגורם זה אחד מכני אדם שנקראו איש האלהים ועין בילקוט האזינו ובס' סדר החכמים
צד 52 מביא מכ"ע הגי' אתה מוצא בהן שנאמר בהן איש האלהים ול"ג עשרה.
אבל בסוף המאמר מוסיף והם עשרה. (נו*) ואלקנה. זה עפ"י מ"ש לעיל ויבא
איש האלהים וגו' זה אלקנה עי' הערה כ'. (נז) דוד. בכ"א דוד המלך וכן כתוב
בנחמיה י"ב כ"ו במצות דוד איש האלהים. וערו. כמ"ש לעיל הערה כ"ט שערו
נתנבא על המזבח והוא איש האלהים. (נט) ואליהו. בכ"א ואליהו זכור לטוב.
(ס) מיכה. עי' לעיל פרק זה ובשלישית אמר לו יען אשר וגו' ובמלכים ב' כ"ח יוגש
איש האלהים וגו'. (סא) ואמון. כמ"ש לעיל הערה ל"ט ובכ"א אמציהו ואיש האלהים
בא אליו וגו' זה היה אמון. ובפ' הריד"א שמואל א' ב' כ"ז מביא בשם הס"ע
בשבוש ועמוס, וכן הוא במעות בכת"י אבות דר"ג הנדפס בספר נות שלום צד 36,
ובהלכות גדולות הוצאת הח' מקיצי נדרמים צד 633. (סב) וחנני. בבח"ג הגי'
והנגאל ובבח"ג החדש וחנני. וזה בדה"ב ט"ז ז'. ושם ב"ט א' מובא כקעניקאט
'הוא בן חנני הרואה. (סג) הרואה. בכ"א ליתא ועי' באבות דר"ג שם. (סד) ודניאל
[דניאל ח' ז']. (סה) סליק פרקא ובבא מציעא. וכן בדפוס נמטובה ובשאר
דפוסים קדמונים ובכת"י רס"ט סליק פרקא ובבא חנינא. ועי' מ"ש לעיל סוף פרק
י' הערה ל"י.

פרק כא

(א) **בשרה** (ב) נאמר בת הרן (ג) אבי מלכה ואבי יסכה [בראשית י"א] ובמרים נאמר ותקח מרים הנביאה [שמות ט"ו] בדבורה נאמר ודבורה אשה נביאה [שופטים ד'] (ד) ובחנה נאמר ותתפלל חנה ותאמר עלִי לבי בה' [שמואל א' ב'] (ה) ואביגיל נתנבאה לדוד וכן דוד אמר לה וברוך טעמך [שם כ"ה] ובחולדה הוא אומר אל חולדה הנביאה [מלכים ב' כ"ב] (ו) ובאסתר נאמרה

הערות ותקונים

(א) בשרה. כבי"מ במתניא באברהם אמינו ועתה השב את אשת האיש כי נביא הוא בשרה הוא אומר בת הרן אבי מלכה וגו' וכל אבות ואמהות נקראו נביאים שנאמר ויתהלכו מגוי אל גוי ומממלכה אל עם וגו' אל תגעו במשיחי ובנביאי אל תרעו וכבי"א באבינו אברהם הוא אומר ועתה השיב וגו' בשרה הוא אומר אבי מלכה ואבי יסכה ומנין שאבות ואמהות נקראו נביאים שנא' ויתהלכו וגו' אבל דברי הס"ע נעתקו בילקוט שופטים רמז מ"ב ולא גרס כאן לכ"ז רק הגי' שם כמו בדפוס. וכן הוא בגמ' כגילה י"ד ע"א וראה לקמן הערה כ"ה. (ב) נאמר. בפרק זה לדעת הגר"א בבאורו כאן הושב ז' נביאים שהיו כולם שבאו ישראל למצרים וז' שהיו לישראל במצרים וז' נביאות שהיו לישראל וז' נביאים שהיו לאומות העולם. אבל כפי שיראה הקרא המבין להלן בהערותי דברי הגר"א נובעים מחמת שהגיה את הס"ע על פי שארי מקומות בתלמודים ומדרשים, וזה אינו מתאים להבקורת האמתית כי לא בכל מקום נוכל להסכים לדברי הגר"א כי הגרסאות הישנות בסדר עולם חולקות על התלמודים והמדרשים. (ג) אבי מלכה ואבי יסכה. יעוין בילקוט שופטים שם. והמעתיקים דברי הס"ע כלבלו בדפוסים הישנים מאמרו הס"ע. ובריותא דילן מובאה במגילה שם ומפרשה ר' יצחק יסכה זו שרה שהיתה סוכה בכנבואה כבי"ש לעיל סוף פ"ב ואולי צ"ל בגמרא שם אר"י ו"ת א"ר יוסי וכוונו להס"ע שם. (ד) ובחנה נאמר ותתפלל חנה וגו'. כצ"ל והכוונה שכל הפרשה נאמרה בכנבואה ובתום' במגילה שם ד"ה דכתיב והכי נמי הוה מצי לאתווי כל הפרשה שכל הנבואה בו' ובכ"א וילקוט וכי"מ ובחנה נאמר ותתפלל חנה ותאמר וז"ל נקט רק רישא דפרשתא, וכמה הלכתא גברתא למדו הו"ל במקומות שונים בתלמודים ומדרשים מתפלת חנה. וראה בתרגום שם. ואולי כ"ש בירושלמי מנהדרין פ"י ה"א דאמר ר' יהושע בן לוי בשם ר' יוסי כך היתה ערתו של קרח שוקעת וזורדת עד שעמדה חנה ונתפללה עליהם ואמרה ה' ממת ומחיה וגו' נובע מהס"ע כאן וחסרה הברייתא שלפינו. ובכ"א הגדפס בספר סדר החכמים ה"ב צד 33 כתוב בחנה הוא אומר ותתפלל חנה וגו' רמה קרני ולא רמה פני וצ"ל ולא רמה פני וזה רמז למה שאמרו במגילה י"ד ע"א דוד ושלמה שנמשחו בקרן נמשכה וכתובתן שאלו ויהוא שנמשחו בסך בו' ואם אמנם שנשנה המאמר הזה בכבלי עוד בשני מקומות ובירושלמי שקלים פ"ו ה"א ובהוריות פ"ג ה"ב ועוד במקום אחד ובמדרש ויק"ר פ"י ובמדרש שמואל פ"י ועוד בכ"מ במדרשים אבל נראה שהמאמר הנ"ל לא היה כתוב בהס"ע ועוד לפני בעל הילקוט שופטים הנ"ל לא היה זה בהס"ע כאן. (ה) אביגיל נתנבאה לדוד. כבי"א וכ"מ נתנבאת ועי' במגילה שם. (ו) באסתר נאמרה ותכתוב אסתר וגו'. וכן הוא בכי"א וכ"מ ובילקוט שם אבל במגילה שם אסתר דכתיב ותלבש אסתר מלכות בגדי מלכות מיבעי ליה אלא שלבשתה רוח הקודש כתיב הכא ותלבש וכתוב התם ורוח לבשה את עמשא. והעירותי במבוא שזה תמוה דאיך נוכל ללמוד מעמשא דהא הוה לא יחשב בין המ"ה נביאים לעיל בפרק כ' ובקרא כתיב רק שלבשתו רוח הקודש? על כן יותר נכון נוסחתנו כאן מדכתיב ותכתוב אסתר ומשנתקבלה בכתובים בהכרח שהיתה נביאה. ובג"ל הגדפס בסדר החכמים שם כתוב באסתר

סדר עולם רבה פרק כא

ותכתוב אסתר המלכה בת אביחיל וגו' (ז) אלו מ"ה נביאים ושבע נביאות שנתנבאו להן לישראל ונכתבו בכתובים (ח) ויש נביאים כיוצאי מצרים ולא נכתבו (ט) וכן משה אמר מי יתן והיה לכם זה להם [דברים ה] (י) ואומר ומי יתן כל עם ה' נביאים מי יתן ה' את רוחו עליהם [במדבר יא] ועובדיה אמר לאלהיו הלא הגד לאדוני את אשר עשיתי כהרג אזבל את נביאי ה' ואחבא מנביאי ה' מאה איש וגו' [מלכים א' יח] (יא) הוין ממה שהיו ביהודה ובנימין ואלהיו אמר לאלישע שב נא פה כי ה' שלחני עד בית אל (*יא) ויצאו בני

הערות ותקונים

באסתר הוא אומר ותלכש אסתר מלכות ותכתוב אסתר המלכה וגו' ונראה שידים מאוחרות שלמו בהכ"ע כאן להגיה גם עפ"י הגמרא מגילה הנ"ל ועוד לפני הילקוט שופטים הנ"ל לא היה זה בהכ"ע. (ז) אלו מ"ה נביאים ושבע נביאות שנתנבאו. גמרא מגילה שם. וברפוס מנמוכה ואו"ב גם בשארי הדפוסים המאוחרים הגי' מ"ח נביאים ונביאות וחסר מספר שבע אבל ברפוס וויניציאה ש"ה הגי' מ"ח נביאים וז' נביאות ובכ"א וכ"ש אלו הנביאים והנביאות שנתנבאו ובכ"מ אלו נביאות שנתנבאו. ונראה שגי' הכ"א ורס"ש הנכונה כי נראה שהכ"ע לא חשב הנביאים והנביאות במספר בדיוק. ודע שהמספר מ"ח נביאים וז' נביאות נזכרו רק במגילה שם ומוה בהלכות גדולות הוצאת החברה מקצי נדרמים צד 633 וע"ש אבל בירושלמי ומרדכי ג"ל אין זכר מזה ואדרבה מובא בבבלי מגילה שם ברייתא דא"י ויהי איש אחד מן הרמתיים צופים וא"ר אבהו אחד ממאתים צופים שנתנבאו להם לישראל ולפנינו בגמ' חסר שם שם בעל המאמר אולם בילקוט ריש שמואל ישנו. וכן הוא בגמרא כת"ל שם ועי' ברקדוקי סופרים שם. ובמדרש שניאל פ"א הגי' ר' יוחנן אמר. ולגירסת הילקוט שמעוני שופטים רמז ס"ח היתה הגי' בגמ' ברכות ס"א ע"א אלא מעתה וילך אלקנה הרמתה על ביתו [בגמ' הגירסא משושבת ע"ש] הכי נמי והא כתיב ויהי איש אחד מן הרמתיים צופים איש אחד שבא ממאתים צופים שנתנבאו להם לישראל וכן הוא באמת בגמ' כת"ל בברכות שם ועי' דקדוקי סופרים שם ועי' מה שכתבנו לעיל פ"ק ב' הערה א'. (ח) ויש נביאים כיוצאי מצרים ולא נכתבו. בכ"א וכלן נתנבאו להן לכתוב ויש נביאים כו' ובכ"ל פארמא ויש נביאים שנתנבאו כו' ובמגילה שם מובאה ברייתא דילן תניא הרבה נביאים עמדו להם לישראל כפלים כיוצאי מצרים אלא נבואה שהוצרכה לזירות נכתבה ושלא הוצרכה לא נכתבה. ובילקוט שמואל ר' ע"ה הביא הגמ' דמגילה וגורס הריבה נביאים נתנבאו לישראל כיוצאי מצרים ואמרו לה כפלים כיוצאי מצרים ע"ל. והנה לפנינו בס"ע כאן הגירסא כיוצאי מצרים ופליגי אמוראי בשתי הגירסאות בס"ע במדרש חזית פסוק נופת תמונה שפתותך רבי דרוסא ורבי ירמיה בשם רבי שמואל בר יצחק ששים רבוא נביאים עמדו להם לישראל בימי אליהו רבי יעקב בשם ר' יוחנן אמר מאה ועשרים רבוא. והמאמר שנוי במדרש בכמה מקומות. ולפי גירסת הגמרא במגילה שלפנינו כן הוא דעת ר' יוחנן במדרש הנ"ל. ועי' ילקוט קהלת פסוק והכסיל בחושך הולך. (ט) וכן משה אמר מי יתן והיה וגו'. כפ"ל כמו שהתחתי וכן הוא בכ"א כל המאמר עד לצורך שעה לא נכתבו. ובכ"א שם וכן משה אמר מי יתן כל עם וגו' וברפוסים מנמוכה וויניציאה ויש נביאים כיוצאי מצרים יכול מפני שהן קטנים ת"ל והמשים איש וגו' ונדפסו עפ"י נוסחא המשושבת בכ"ל מניכען. כי כן הוא שם בטעות. (י) ואומר ומי יתן וגו'. בכ"א וכ"מ וכן משה אמר מי יתן כל עם ה' נביאים. (יא) הוין ממה שהיו ביהודה ובנימין. בכ"א ליתא ובכ"מ הלא הוגד וגו' את כל [לפנינו במקרא ליתא מלת כל] נביאי ה' הוין משהו משבט יהודה ובנימין. (*יא) ויצאו בני הנביאים אשר בבית אל. בכ"א אן נביאים פחות משנים וכן הוא במדרש שיר השירים שם ומדרש קהלת פסוק והכסיל בחושך ובפתיחתא דרות

סדר עולם רבה פרק כא

מו

הנביאים אשר בית אל וגו' שוב אמר לאלישע שב נא פה כי ה' שלחני יריחו (יב) ויגשו בני הנביאים אשר ביריחו וגו' (יג) יכול מפני שהם מועטים ת"ל וחמשים איש מכני הנביאים הלכו וגו' (יד) יכול מפני שהם הדייטות תלמוד לומר ויאמרו אליו הידעת כי היום ה' לוקח את אדוניך מעל ראשך וגו' (מלכים ב' ב) אדונינו אין כתיב כאן (טו) אלא אדוניך מלמד שכלם גדולים כאליהו (*טו) ושקולים כאלישע (טז) שאין לך כל עיר ועיר בארץ ישראל שלא היו בו נביאים (יז) אלא כל נבואה שהיתה לצורך הדורות נכתבה (יח) לצורך שעה לא נכתבה (יט) ועליהם מפורש בשור השירים [ד] מה יפו דרך אחותי כלה מה טבו דרך מיין וריה שמניך מכל בשמים נפת תמופנה שפתותיך כלה דבש וחלב תחת לשונך וגו' (כ) באדם הוא אומר ויצו ה' וגומר [בראשית ב] (כא) בנה הוא

הערות ותקונים

דרות. והנה בקרא כתיב בני הנביאים. וחז"ל אמרו נביאים? ויתכן שחז"ל קראו ויצאו הנביאים כמו שהביא מספרים קעניקאט, (יב) ויגשו בני הנביאים אשר ביריחו. בכ"א אין נביאים פחות משנים וכן במדרש שם. (יג) יכול מפני שהם מועטים ת"ל וחמשים וגו'. כן הגהתי מסברה וכעין זה בתוספתא סוטה י"ב ע"ש. ובכ"א אלישע אמר שב נא וגו' ושניהם עמדו על הירדן ובדפוסים הראשונים ג"כ הנוסח משושב. (יד) יכול מפני שהם הדייטות. בתוספתא שם יכול קטנים ובכ"א שהן הדייטות. וכעין זה בתוספתא הרויות פ"ב יכול בני אדם הדייטות היו ת"ל כי אנשי מופת המה שאין מופת אלא נביא כו'. (טו) אלא אדוניך. בכ"א לא אמרו אדונינו אלא אדוניך. (*טו) ושקולים כאלישע. בכ"א מלמד שחבריו של אליהו היו ושקולין כנגד אליהו. ובתוספתא סוטה שם מלמד שהיו חכמים כאליהו ובכ"מ מלמד שכלם שקולים וגדולים כאליהו ואלישע ונראה שחסר כאן בס"ע מה שכתוב שם להלן בתוספתא וכשנגזרו אליהו נסתלקה מהן שנאמר ויאמרו אליו וגו' ע"ש. (טז) שאין לך כל עיר ועיר בא"י. בילקוט רמז רכ"ד מביא הס"ע שאין לך עיר בא"י. וכן בכ"א. ובכ"מ ורס"ש שאין לך כל עיר וכפר בא"י. ועי' סוכה כ"ו ע"ב ובתוספתא סוכה פ"א שם בשם ר' אליעזר אין לך כל שבט ושבת מישראל שלא יצאו ממנו נביאים. ובחזית שם נעתק כל המאמר כס"ע כאן בשם ר' יוחנן. (יז) אלא כל נבואה. בילקוט שם ומפני מה לא נתפרסמה נבואתן אלא נבואה כו'. וכן הוא בכ"א ובגמ' מגילה שם י"ד. ובדפוס מנטובה כל נבואה שהיתה לצורך התורה נכתבה ועי' בפתיחתא במדרש רות. (יח) לצורך שעה לא נכתבה. במדרש חזית שם בשם ר' יוחנן אמור מעתה כל נבואה ששעתה והיתה צורך לדורות נתפרסמה, וכל נבואה שהיתה שעתה ולא היתה בה צורך לדורות לא נתפרסמה אבל לעתיד לבוא הקב"ה מביאן ומפרסם נבואתן הה"ד ובא ה' אליה כל קדושים עמך עב"ל וע"ש במתנות כהונה. וכל דבריו ר' יוחנן נובעים מס"ע כאן ומריש פרק כ', ובעל מדרש חזית השתמש הרבה בהס"ע יותר מכל בעלי מדרשים והה לפניו כתב יד מהס"ע בגירסאות מיושרות. וראה במדרש זוטא על קהלת צד 92 בהערה ע"ש. (יט) ועליהם מפורש בשם מה יפו דרך מיין וגו'. עי' בחזית שם ר' ברכיה בשם ר' חלבו אמר כשם שעמרו לישראל ששים ריבוא של נביאים כו' ובא שלמה ופרסמן נפת תמופנה וגו' וזה מס"ע כאן. (כ) באדם הוא אומר ויצו ה' וגו'. כן הגיה הגר"א וכד' מנטובה ובכ"א ויפל ה' אלהים תרומה על האדם וגו' ועי' תרגום אונקלוס. (כא) בנה הוא אומר נח איש צדיק תמים וגו'. בדפוס מנטובה מוסיף ביפת הוא אומר יפת וגו' ובכ"א בנה הוא אומר יפת אלהים ליפת וגו' ופי' שזה נבואת נח ועי' מגילה ט' ע"ב. וכן כתוב

סדר עולם רבה פרק כא

אומר נח איש צדיק תמים היה בדרותיו את האלהים התהלך נח
 [שם ו] בשם הוא אומר ברוך ה' אלהי שם [שם ט] (כב) על דברתי
 מלכי צדק [תהלים ק"י] (כג) בעבר הוא אומר ויקרא שמו פלג כי
 בימיו נפגה הארץ [בראשית י] (כד) באברהם הוא אומר ועתה
 השב אשת האישי כי נביא הוא וגו' [שם כ] (כה) ומנין שכל האבות
 נקראו נביאים (כו) שנאמר אל תגעו במשיחי ובנביאי אל תרעו
 [תהלים ק"ח] אלו נביאים שעמדו לישראל (כז) עד שלא באו
 למצרים ואלו הנביאים (כח) שנתנבאו במצרים (כט) ובני זרח וגו'
 [ד"ה א' ב'] (ל) ומשה ואהרן מן ישראל (לא) בלעם ואביו

הערות ותקונים

כתוב בספר היובליים פ' ח' ויזכור נח את כל אשר דבר בפיו בהתנבאו לאמר ברוך ה'
 אלהי שם וישכון ה' באחלי שם וידע כי גן עדן כו' וכן כתב פילא [היורש צד 61]
 הצדיק על גס הוא היה מתנבא לולי זה לא נתקיימו ברכותיו וקללותיו ע"ל.
 (כב) על דברתי מלכי צדק. וכן אמרו חז"ל בכמה מקומות ששם הוא מלכי צדק
 ע' לדוגמא נדרים ל"ב ע"ב ובפרקי דר"א פ"ח ובכ"א בשם הוא אומר על דברתי
 מלכי צדק. ובהלכות גדולות שם הגי' ושם יפת. (כג) בעבר הוא אומר ויקרא שמו
 וגו'. כמ"ש לעיל פרק א' בהערה י"ב ובאלקוראן ג"כ אומר בעבר היה נביא וזה לקח
 מדברי חז"ל. (כד) באברהם הוא אומר ועתה השב וגו'. לעיל הערה א' העירתי זה
 שבכת"י וכו' הישנים כתוב זה בראש הפרק. וכי לפני בעל הילקוט לא היה זה
 שם בהס"ע ושהגהתו כמו שהגהתי. (כה) ומנין שכל האבות נקראו נביאים. בכת"י
 ומנין שכל האבות והאמהות. וזה נכונה ביותר כי כן נראה שהס"ע הושב לנביאות
 גם את האמהות וכן אמרו בירושלמי ברכות פ"ט ה"ג רבי יהודה בן פזי בשם דבית
 רבי ינאי אמנו רחל נביאות הראשונות היה, ובבראשית רבה פ' ט"ז רבי הגי'
 בשם רבי יצחק אמהות נביאות היו ובשוחר טוב מזמור ט' א"ר לוי כתיב ויאמר לה
 ה' שני גוים בבטןך ר"א אומר בשם ר"י אמרו מעולם לא נזקק הקב"ה לשוח עם
 אשה אלא עם אותה צדקת ובירושלמי סוטה פ"ה ה"א ר"י בשם ר"ל בר"ש לא
 מצינו שדבר המקום עם אשה אלא עם שרה בלבד מכל זה הנך רואה שהחל חכמי
 א"י לא ידעו מהמספר שבע נביאות. ובשוחר טוב מזמור ק"ה א"ר ברכיה חכמי
 אל תרעו אלו האמהות שהיו נביאות [ועי' במתנות כהונה בבראשית רבה פס"ז מה
 שהגיה שם על פי הילקוט תהלים הג"ל] הרי נראה שגם לפני השוחר טוב היה הנוסח
 כאן כמו שכתוב בכת"י שכל האבות ואמהות היו נביאים ולא כמו שהגיה הגר"א
 ש"ג המלה והאמהות. וכמ"ש לעיל הערה ז'. (כו) אל תגעו במשיחי וגו'. עי' שבת
 קי"ט ע"א ובבא בתרא י"ב ע"ב. וכן יאמר פילא [היורש שם] גם יצחק גם יעקב
 בנביאים נחשבו. (כז) עד שלא באו למצרים. ובדפוסם הראשון עד שלא באו אבינו
 אברהם לעולם ובכ"א עד שלא עמד א"א. אבל משעמד אבינו אברהם. ובכ"א
 אלו נביאים שלא נתנבאו דורות עד שלא בא אברהם לעולם. ועי' בכה"ג שם.
 (כח) שנתנבאו. זה נשנה לעיל בפרק כ' וצ"ל כאן. וראה בילקוט ב"ה שם מס"ע.
 (כט) ובני זרח וגו'. עי' בילקוט שם. והנה הס"ע היה לו בקבלה שבני זרח היו
 נביאים במצרים ועוד בימי שלמה נאמר ויהבם מאיתן האזרחי והיטן וכלכל ודרדעו
 [מלכים א' ה'] וגם יוסף הכהן היה לו זה בקבלה כמ"ש בקדמוניות [8. 2. 5]. אבל
 נראה שיש מהז"ל שתולקים על זה וסוברים שלא היו נביאים כמו בירושלמי סנהדרין
 פ"ו ה"ג ובבבלי שם ד' מ"ד ע"ב מאי כלם חמשה חמשה. הם לעולם הבא וע"ש בתוספתא
 סנהדרין פ"ט ובחי' הרש"א בסנהדרין שם. וכדברי הס"ע כאן תרגם רב יוסף בדה"א
 ב' פסוק י'. (ל) ומשה ואהרן מן ישראל. עי' בה"ג שם וברש"י מגילה י"ד ע"א.
 (לא) בלעם ואביו. ברייתא דילן מובאה בבבא בתרא ט"ז ע"ב ובגמרא דייקו התם
 עיקר

(לא) ואיוב מארץ עוף, ואלפז התימני, ובלדד השוחי, וצופר הנעמתי, (לב) ואליהו בן ברכאל הבזי אלז הנביאים שנתנבאו לאומות (לג) עד שלא נתנה התורה לישראל אבל משנתנה תורה לישראל פסקה (*לג) רוח הקודש מן האומות, (לד) וכן במשה הוא אומר ובמה יודע איפוא כי מצאתי חן בעיניך וגו' [שמות לג] (לה) מנין שעשה הקב"ה רצונו שנאמר הנה אנכי כורת ברית וגו' [שם לד] באותה שעה (לו) פסקה רוח הקודש מן האומות.

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י ם

עיקר נביאותיהו לישראל הכא עיקר נבואתיהו לאומות ובמבוא העירות שממשמעות הס"ע כאן אי אפשר לפרש בהס"ע כן. והיה לפניכם נוסח אחר בהס"ע, ובהלכות גדולות שם צד 632 מביא כל הפרק כ' וכ"א מהס"ע וגורם כאן בלעם בן בעור הוא לכן הארמי אביו הוא בעור הם המושלים שנתנבאו על מואב. וזה ליתא לפנינו כאן. והוא בסנהדרין 'ק"ה ע"א ע"ש וברושלמי נזיר פ"ו ה"א. (*לא) ואיוב מארץ עוף. עי' לעיל פרק ג' שאיוב נולד בירידת ישראל למצרים. והיהודי אריסטאס שהי בזמן בית שני כתב בספרו שאיוב היה בן עשו, ולפנים היה שם איוב: יובב ונראה שלדעתו הוא יובב בן זרח נכד עשו. וראה ביוחסין השלם צד 6. (לב) ואליהו בן ברכאל הבזי. לפי נוסחתינו נחשבו ז' נביאים לאומות וכן אמרו בב"ב שם שבעה נביאים נתנבאו לאומות ובוקרא רבה פ"ב אמר אליהו [כצ"ל] פעם אחת הייתי מהלך כו' אמר לי אתם אומרים ז' נביאים עמדו לאומות העולם כו' וכן הוא בפרקי דרבינו הקדוש בבא דשבעה ב"ה. אבל בס"ע דפוס באזיליא ש"מ ובמסגרת רע"ד ובדפוס וויניציאה ש"ה הגי' ואליהו וברכאל הבזי. וא"כ גם ברכאל היה נביא לאומות ושמונה נביאים היו ונמצא רשמים קטנים לראיה לגירסא זו מנגמ' בבא בתרא שם ולפעמך אליהו בן ברכאל לאו מישראל הוה והא כתיב כמשפחת רם וע"ש בתוס' ורש"י וברושלמי סוטה פ"ה ה"ה אמר ר' אלעזר בן עזריה אליהו זה יצחק בן ברכאל בן שברכו האל שנאמר ויברכהו ה' הבזי שכייה כל בתי ע"ז בשבעה שנעקד על גבי המזבח ור' עקיבא דריש אליהו בן ברכאל זה בלעם ע"ש. (לג) עד שלא נתנה התורה לישראל אבל משנתנה תורה כו'. ובלעם איך היה מתנבא לאחר מתן תורה? וכבבא בתרא שם הגירסא בתר דשכיב משה מי שריא שכינה על האומות ובוקרא רבה פ"א אמר ר' יצחק עד שלא הוקם המשכן היתה נבואה מצויה באומות העולם משעוק המשכן כסתלק מביניהם שנאמר אחזתיו וגו' אמרו לו הרי בלעם מתנבא א"ל לטובה של ישראל מתנבא מי מנה עפר יעקב וגו' ובכ"ז אלז נתנבאו לדורות עד שלא נתנה תורה לישראל. וברושלמי אין זכר מהו' נביאים שנתנבאו לאומות וראה בגמרת האמוראים חלק ב' צד 228 מה שהעיר ירדיו הר"ג רב"ז באכער ג"ל משהש"ר. (*לג) רוח הקודש. בכ"א את הרוח. (לד) וכן במשה הוא אומר. בכ"א וכן משה הוא אומר. (לה) מנין שעשה הקב"ה רצונו. בכ"א ליתא ושם ואומר הנה אנכי וגו'. (לו) פסקה רוח הקודש מן האומות. בכ"א מלמד שפסקה רוח הקודש מן האומות ונתנה לישראל. ובברכות ז' ע"א א"ר יוחנן משום ר' יוסי ג' דברים בקש משה מלפני הקב"ה ונתן לו בקש שלא תשרה שכינה רק על ישראל ונתן לו שנאמר ונפלניו וגו' וכבא בתרא ד' ט"ז ע"ב והא אמר מר בקש משה שלא תשרה שכינה וגו' ובכת"ל בגמ' שם הגי' שלא תשרה שכינתו על אומות העולם. וכיוצו במ"ש א"ר יוחנן משום ר' יוסי, והאמר מר להסדר עולם כאן. ובאיהו קדמונים מוכא המאמר בשם ר' יוחנן משום ר' יוסי בן זמרא וט"ס הוא וגם מזה המאמר של ר' יוחנן אין זכר בירושלמי.

סדר עולם רבה פרק כב

פרק כב

(א) שלום בן יבש (*א) הרג את זכריהו ומלך אחריו ירח ימים
 (ב) בשמרון ויעל מנחם בן גדי מתרצה וגומר [מלכים
 ב' טז] בשנת ל"ט שנה (*ב) לעזריה מלך יהודה מלך מנחם בן
 גדי על ישראל עשר שנים בשנת חמשים שנה (ג) לעזריה מלך
 יהודה מלך פקחיה בן מנחם בשמרון שנתים בשנת נ"ב שנה לעזריה
 מלך יהודה מלך פקח בן רמליהו על ישראל בשמרון עשרים שנה
 [שם] בשנת שתים לפקח מלך יותם בן עוזיהו [שם] בן כ"ה שנה
 יותם במלכו ושש עשרה שנה מלך בירושלים [ד"ה ב' כ"ז] בשנת
 י"ז לפקח בן רמליהו (ד) מלך אחז (*ד) בן עשרים שנה אחז במלכו
 וי"ז שנה מלך בירושלים [מלכים ב' טז] בשנת (ה) י"ז לפקח ויהרג
 פקח בן רמליהו ביהודה מאה ועשרים אלף ביום אחד וגו' [דח"ב
 כ"ז] (ה) כי הכניע ה' את יהודה כעבור אחז מלך וגו' [שם כח]
 ויהרג (ו) זכרי גבור אפרים (ז) את מעשיהו בן המלך וגו' וישבו
 בני ישראל מאחיהם (ח) מאתים אלף וגומר [שם] בשנת

הערות ותקונים

(א) שלום בן יבש, בילקוט מלכים ר' רל"ו כזבא כל הפיק בשלימות. (*א) הרג
 את זכריהו נו', כבי"א ובילקוט שלום הרג את זכריהו ומלך אחריו ירח ימים
 בשנת שלשים ותשע וגו'. (ב) בשמרון. כבי"א וכי"א ליתא. (*ב) לעזריה. כבי"א
 לעזריהו. וכבי"א לעזיה. (ג) לעזריה מלך יהודה. כבי"א וכי"א לעזריהו מלך פקחיה
 וע"ש במנחת שי. (ד) מלך אחז. בילקוט אחז בן יותם וכי"א אחז בן יותם מלך
 יהודה כמ"ש שם לפנינו שם מ"ז א'. (*ד) בן עשרים שנה אחז במלכו וגו'. כבר
 העיר הרב בעל מאור עינים פרק י"ז שמכתובים כאן וזמ"ש במלכים ב' י"ח ב'
 שהזקיהו היה בן כ"ה במלכו נראה שאחז הוליד בן י"א שנה ושלא מצאתי לאחד
 מחכמי ישראל דובר על זה עכ"ל וכבר העירוני לעיל פרק ב' הערה ל"ח מהירושלמי
 יבמות פ"י ה"ח מאחז למד ר' יוסי ברבי יהודה שקטנים יכולים להוליד יע"ש. והשבעים
 קראו בד"ז כ"ח א' בן עשרים וחמש שנה אחז במלכו. וכן בקעניקאט. (ה) י"ז
 לפקח. בילקוט באותה שעה אבל כבי"א וכי"א בשנת י"ז לפקח והג"א הגיה בשנת
 י"ה. (*ה) כי הכניע וגו'. ככת"י ליתא. (ו) זכרי בד. מאגטובה מה"ע וכן בשארי
 דפוסים זכדי וכן בקעניקאט וכן תרגם גענעברארד. (ז) את מעשיהו בן המלך.
 כבי"א את מנשה בן המלך. ובהמיוחס לרש"י בד"ה שם אחז הרג זכרי גבור אפרים
 את עזריקם ואת דוגמא ואיה וענה עכ"ל ודבריו תמוזים שלא נמצא במקרא בן לאחז
 בשם מעשיהו ונראה שטעות סופר הוא ברש"י וצ"ל אתו תחת: אחז, שזכרי גבור
 אפרים הרג בעזרת מעשיהו בן המלך את עזריקם נגיד הבית ולזה כתב רש"י ואת
 עזריקם שהיו"ו נוסף ועין סנהדרין ד' ס"ג ע"ב ברש"י ד"ה סלמנדרא ולא מצינו לו
 בן אלא חזקיהו עכ"ל וחקראי אברהם פ"דקאוויין אמר שמצא מעצה שכתוב בה: וגדליה
 בן המלך אחז בראשם. וכבר העיר על יזופה הרב הגדול רא"א דר. הרכבי נ"ל בספרו
 אלטיודישע דענקמאלער אויס דער קרים צד 42 אמנם במדרש ויקרא רבה פ' ל"ו
 ובירושלמי סנהדרין פ"י ה"א ר' אומר על ידי שנתסר בכנו הככור הה"ד ויהרגו זכרי
 גבור אפרים את מעשיהו וגו' ולדברי יוסף הכהן [9. 12. 1]. נהרג במלחמה זו בן
 אחז בשם זכריה. (ח) מאתים אלף וגו'. כבי"א ותהרגו כם בזעף עד לשמרון הגיע.
 ולפינו [ה"ב כ"ח ט'] עד לשמוס הגיע. ובהס"ע בדפוסים מנטובה ווויניציאה מביאים
 הקרא ויהרג פקח בן רמליהו ביהודה מאתים ועשרים אלף בתורים כיום אחד. ולפינו
 בקרא

מדר עולם רבה פרק כב מה

(ט) עשרים לפקה היה (ט*) ויהי בימי אהו וגו' ויגד לבית דוד לאמר וגו' ויאמר ה' אף ישעיהו וגו' ואמרת אליו וגו' יען כי יעין וגו' נעלה ביהודה ונקיצנה וגו' כה אמר ה' אלהים וגו' [ישעיהו ז] (י) באותה שעה ויקח אהו את הכסף וגו' וישמע אליו מלך אשור וגו' [מלכים ב' טז] בשנת עשרים לפקה (י*) בא תגלת וגו' [מלכים ב' טז] (יא) נטל עגל הזהב שבדן והלך לו וכן הוא אומר ויבא אליו (יא*) תגלת פלאמר מלך אשור ויצר לו (יב) כי חלק אהו את בית

הערות ותקונים

בקרא ליהא מלת בחורים. (ט) עשרים. בכ"א בשנת כ"א. (ט*) ויהי בימי אהו. וכן הוא בכ"מ ובילקוט בשנת שלש לאהו היה ויהי וגו' ובכ"א שנת כ' לפקת שהיא שנת ג' לאהו ועין בילקוט המכירי על ישעיהו צד 61 שמביא המאמר בשם הכ"ע. (י) באותה שעה ויקח אהו וגו'. בכ"א באותה שעה וישלח אהו מלאכים אל תגלת פלאמר [לפניו פלסר] מלך אשור לאמר עבדך וגו' ויקח אהו את הכסף וגו' ויעל מלך אשור על דמשק [וכן בקעניקאט, ולפניו אל דמשק] וכן הוא בילקוט המכירי שם. ובכ"מ ובהמכירי שם מובאו הפסוקים שלא כנוסחתנו ויקח אהו את הכסף ואת הזהב הנמצא באוצרות בית ד' [לפניו שם ט"ח] הנמצא בית ה' ובאוצרות בית המלך. אבל כמו שהוא בכ"מ ובילקוט כן הוא בקעניקאט] ויעל מלך אשור על דמשק וילכדה ויתפשה [לפניו שם פסוק ט' ליהא מלת וילכדה]. (י*) בא תגלת וגו'. בילקוט בדפוסים הישנים ויך את עיון וגו' ולפניו בקרא ויקח את עיון. (יא) נטל עגל הזהב שבדן. וכן הוא בילקוט המכירי שם. אבל בילקוט שמעוני שם ונטל את שני עגלי הזהב ושברן. ונוסחתנו מיושרת. ובכ"מ חסר זה. וגלו אל"ב ג' פעמים א' בימי פקח לקח את כל ארץ נפתלי והוא בשנת ד' לאהו. ב' בשנת י"ב לאהו ויער וגו' פול מלך אשור ויגלם לראובני והגדי ולחצי שבט מנשה וזה י"ב לאהו תחילת מדר של הושע לאחר שעבדו שמונה שנים. ג' שש לחוקיהו והוא תשע למדרו של הושע לקח שמרון וגלו כולם [מלשון רש"י מלכים ב' י"ח פסוק א' בשם הסדר עולם] ולפי זה דעת הסדר עולם שנפתלי וזבלון גלו תחילה ואח"כ ראובן וגד. אבל בערכין י"ב ע"א וברושלמי גיטין פ"ד ה"ג ועוד בכ"מ בירושלמי ובת"כ בה"פ פ"ב משגלו שבט ראובן וגד בטלו היוכלות ודעתם שראובן וגד גלו תחילה. ובמס' עבדים צד כ"ה הוצאת הר"ק ז"ל הגירסא מאימתי פסקו היוכלות משעלה פול מלך אשור ותגלת פלאמר מלך אשור והגלה לראובני והגדי כו' וזה שלא כהסדר עולם וכן מ"ש בטוביה א' איש היה מומטה נפתלי ושמו טוביה, והוא היה מן הגולה אשר הגלה שלמנאסר מלך אשור ג"כ שלא כהס"ע שנפתלי לא גלה שלמנאסר. ועי' בפ' המיוחס לרש"י ברה"א ה' פסוק ו'. והרלב"ג והג"א כתבו שמשמעות הכתובים בימי מנחם בן גדי בא פול מלך אשור ואח"כ כתוב בימי פקח בא תגלת פלאמר הרי פול מלך תחילה וגלות נפתלי היתה בימי תגלת ע"כ והולקים בזה אמוראי בפתיחתא דאיכה ר' אלעזר אומר שבט ראובן וגד גלו תחילה ור' שמואל בר נחמני אומר שבט זבלון ושבט נפתלי גלו תחילה. ובמדרש עשר גליות נוסח א' ונוסח ב' [בית המדרש חלק ד' צד 183 וה"ה צד 113] שהעתיק רוב דבריו מהסדר עולם מביא שראובן וגד גלו תחילה. ויתכן שהיה לפניו הנוסח בהס"ע כן וכן הוא בקבלת הראב"ד ובאמת טביא הרוד"א בהקדמה למלכים ובפ' בסוף מלכים ב' ובפ' על התורה כמה פעמים כשם הסדר עולם שראובן וגד גלו תחילה וזה לשונו בהקדמה למלכים: הראשון מהגליות היה כמו שכתוב בדברי הימים לראובני ולגדי וגו' וזוהי זה בימי פקח בן רמליהו מלך ישראל כמו שבא בסדר עולם עכ"ל וזה לחיפך מנוסחתנו. והקרא בישעיהו ח' כ"ג כעת הראשון הקל ארצה זבלון וארצה נפתלי מסייע להס"ע כנוסחתנו. וראה מ"ש ר' צמח גאון בתשובתו ע"ד אלדד הדני ומ"ש ע"ז הרב הגדול ר"א עפשטיין בספרו אלדד הדני צד י"ש בהערות. (יא*) תגלת פלאמר. בכ"א וכ"מ ובילקוט פלאמר. (יב) כי חלק אהו וגו'. בכ"מ ובילקוט המכירי כי חלק אהו את הכסף ואת

הזהב

ה' וגו' [ד"ה ב' כח] (*יב) כי שמע מה שאמר לו הנביא לא תקום ולא תהיה [ישעיה ז] [יג] באותה שעה ויקשר קשר הושע בן אלה וגו' בשנת עשרים ליותם בן עוזיהו [מלכים ב' טו] [יד] היא שנת ד' לאחו היתה אפשר לומר בן אלא שהיתה גזירה מימי יותם (טו) ד"א רצה הכתוב למנותם ליותם בקבר ולא לאחו בחיים עליו עלה שלמנאסר מלך אשור (*טו) ויהי לו הושע עבד ה' [שם יז] נמצא אחו מלך יהודה והושע מלך ישראל משועבדים למלך אשור (טז) ה' שנים (יז) בשנת שנים עשרה לאחו ויער ה' אלהי ישראל (יח) את רוח מלך אשור וגו' [דה"א ח'] נטל ענל הזהב שבבית אל והלך לו לקיים מה שנאמר (יט) גם אותו לאשור יוכל

הערות ותקונים

הזהב וזה שלא כנוסחתנו בדה"ב כ"ח פסוק כ'. (*יב) כי שמע מה שאמר. בכ"א שכבר מה שאמר לו הנביא אל תירא וגו' ועי' בסדר התכמים עד 84 שבאיזה כת"י שכפר כמה שאמר כו'. (יג) באותה שעה ויקשור קשר. בכ"א וכ"א. ובלקוט שמעוני באותו הפרק ויקשור קשר וגו' בשנת עשרים ליותם שהוא שנת ארבע לאחו אפשר לומר בן אלא שהיתה גזירה בימי יותם ד' שנים. ובכ"ד [מלכים ב' טו] ל) ואומר בסדר עולם וכי אפשר לומר בן אלא שהיתה גזירה כו' והפשיטא נסח כאן בשתא תרתין. ורס"ג כתב בספר הגלוי [זכרון לראשונים ה' עד 190] ומצינו שהכתוב מנה מספר השנים ליותם המת ולא לאחו החי כי אמר ויקשור קשר הושע בן אלה וגו' בשנת שנים [עשרים] ליותם בן עוזיהו וכל משך הזמן שמלך יותם הוא ט"ז שנה וזה היה בשנה הרביעית לאחו ופנה ממנו אף שהוא חי ומנה השנים ליותם ע"כ וכוון להס"ע כאן. (יד) היא שנת ד' לאחו. עי' בלקוט שם. (טו) ד"א רצה הכתוב למנותם כו' עי' רש"י ורד"ק מלכים ב' ט"ו שהביאו זה מזה"ע. וגם הרס"ג כיון לזה כמו שפורש בהערה י"ד אבל בפ' הירד"ל למלכים ב' ט"ו ל"א מביא מס"ע שהיה גזירה גזורה בימי יותם והז"ל אמרו שרצה הכתוב למנות ליותם כו' הרי נראה שלא היה לפני הירד"ל ה"א בהס"ע כאן. (*טו) ויהי לו וגו'. בכ"א וישלח לו מנחה. ולפינו מ"ב י"ז ג' וישב לו מנחה. (טז) ה' שנים. צ"ל ט' שנים. ועי' רש"י ישעיה ח' כ"ג. (יז) בשנת י"ב לאחו. עי' רש"י ישעיה שם בשנת י"ב ויער אלהי ישראל את רוח פול וגו' וגלות זה בשנת י"ב לאחו תחילת מרדו של הושע כו' ואין החשבון מפורש במקרא בגלוי אבל יש ללמוד מברייתא דסדר עולם עכ"ל וברש"י מ"ב י"ז א' בשנת י"ב לאחו עלה סנחרב על הושע והגלה לאותן שבעבר הירדן וכך שנינו בסדר עולם כו' עכ"ל והנה לפינו במ"ב י"ז א' כתוב בשנת י"ב לאחו מלך הושע בן אלה וגו' ושם פסוק ג' עליו עלה שלמנאסר מלך אשור וכאן בס"ע מביא הפסיק בדברי הימים שכתוב את רוח פול מלך אשור ואת הגלת פלאסר? ולדעת חז"ל סנהררון צ"ד ע"א כל שנות מלכי אשור שנמצאים בבבאיים תיארים לסנחרב. ובלקוט מלכים ב' רמז רל"ז הוא מאמר ר' יוחנן ולפינו בגמ' שם חסר שם בעל המאמר. וגם העיראדאט 2. 141. מזכיר את סנחרב. (יח) את רוח מלך אשור. בלקוט וכ"א ויער ה' את רוח פול ויגלם לראובני והגרי וגו' וכן מובא הקרא בהקדמה למלכים ל'הירד"ל ועי' בספר הגלוי לרס"ג. ולפינו כתוב את רוח פול מלך אשור ואת תגלת פלנצר וגו' [ובכ"א תגלת] ומקורות העמים נדע זמן מלכי אשור כזה הסדר: ירב, פול, תגלת פלאסר, שלמנאסר, סרגון, ותרין, סנחרב, ברגל, אסר הדון, סאמנוג, סארדאנאפאל, והאחרון היה סאראק. (יט) גם אותו לאשור יוכל. בכ"א נטל ענלי הזהב כו', ומ"ש גם לרבות על העגל שבדן נגלה תחילה [רד"ק בשם רס"ג] וזה סותר לדעת רס"ג שמוזב בפ' על דברי הימים לאחד מתלמידיו בשם רס"ג עד 27 ע"ש ועי' יפי תואר במדרש בראשית רבה פ' ס"ה ד"ה והלא

[הושע י] (כ) ר' נהוראי אומר משום ר' יהושע הרי הוא אומר כה אמר ה' כאשר יציל הרועה מפי הארי שתי כרעים או כדל און וגו' [עמוס ג] (כא) אלו מכל ישראל בפאת מטה מלמד שלא נשתיירו בהן (כב) אלא אחד משמונה שבהן (כג) ושאר העם היכן היה (כד) בדמשק לקיים מה שנאמר והגלתי אתכם מהלאה לדמשק וגו' [שם ה] אותה שעה כיון שראה הושע בן אלה שגלו (כה) עגלי הזהב עמד (כו) והעביר פרדסאות (כז) שהושיב ירבעם בן נבט (כח) על התחומין (כח) שלא לעלות (כט) לירושלים שבכל מלכי

הערות ותקונים

והלא לא נגף אלא אביה שהביא בשם הגאון מה שמפורש בס"ע כן. ולכאורה תמוה מה ענין בית אל שהיתה כנחלת בנימין כנלות ההיא? אולם ידענו משופטים א' כ"ה שבני יוסף הכו את יושבי בית אל ולכרדה. והרד"א בפ' שם הביא מהס"ע שתגלת פלאסר מלך אשור הגלה העגל השני שהיה בבית אל בעת שלקח את עיון וגו' ואת הגלעד. (כ) ר"ג אומר משום ר' יהושע, בכי"ם משום ר' שמעון, וכעין זה במצא בירושלמי פ"ק דמעשרות ה"ג. ובתוספתא שם. (כא) אלו מכל ישראל. בילקוט ורש"י ורד"ק וירד"ק בעמוס שם ובספרו ישועות משיחו ד' ק"ב מביאים בשם הסדר עולם הרי הוא אומר כאשר יציל הרועה מפי ארי שתי כרעים וגו' אלו הם עשרת השבטים שנסמכו על חזקיהו ופלטו עמון. ובסדר הרוות ערך גלוית בני גד היא כל זה בשם הילקוט ומשיג מזה על דברי השלשלת הקבלה אולם בדפוסים הראשונים מהס"ע ובנוסחתנו ליתא כל זה אבל בכי"א מצאתי שם בזה"ל הרי הוא אומר כאשר יציל וגו' אלו עשרת השבטים שנסמכו על חזקיהו מלך יהודה ועל יהודה ובנימין ופלטו עמון ע"כ וכנראה שכן היה בהס"ע לפני הרה"ב ד' הלוי בקבלתו [מנטובה רע"ד] ועלה סתרח פעם שניה והגלה לשבט אשר ויששכר וזבולון ונפתלי ולא נשאר אלא אחד משמנה שנאמר כה אמר ה' כאשר יציל וגו' ועי' במדרש עשר גלויות נוסח א' ודברי הס"ע שעשרת השבטים נסמכו על חזקיהו סותר קצת אל מ"ש כה"ב ל' י"א אך אנשים מאשר ומנשה ומזבולון נכנעו ויבאו לירושלים ובכ"י הנדפס בס' סדר החבטים הגי' קצת עשרת השבטים נסמכו כו'. ובכי"ם הנוסח שתי כרעים מכל ישראל פלטו. (כב) אלא אחד משמנה. בילקוט מלמד שלא נשתרו מישראל היושבים בשמרון בפאת מטה ובדמשק ערש אלא אחד משמונה שבהן. ובכ"א מלמד שלא נשתיר מישראל אלא אחד מ' שבהן. ובכי"ם שלא נשתיר מהן אלא אחד משמונה שבהן וברש"י עמוס שם לשמעי' משמו של ר' מנחם ז"ל שהיה מפרש זה אחד משמונה שלא נאמר פאת אלא בפאת מטה במקצתה באחר מ' רוחות של פאה והיא שמינית של מטה כו' ע"ש וכעין פי' ר' מנחם הוא בילקוט שיר השירים מתחומא פסוק הנך יפה דודי. ובמדרש זוטא על שה"ש עד 24 פסוק הנך יפה דודי הגי' שלא שיר המקום מהם אלא אחד משבעה ואחד משמונה ע"ש ולפלא שבילקוט ד. סאלוניקא רפ"א וד. וויניציא גורס בקרא נגב פאת מטה וזה שלא בנוסחתנו בקרא ועי' בילקוט שה"ש שם. (כג) ושאר העם. בכי"א ושאר ערש היכן הוא ובכ"ם ושאר ערס, ודי ראססי מביא מספרים שכתוב בקרא בדמשק ערס ובילקוט סאלוניקו וויניציאה מביאים ג"ב הקרא ערס. ובילקוט שה"ש שם המטה כלה להיכן הלכה. (כד) בדמשק. ונראה שקרא הס"ע ובדמשק בשין שמאלית ולפינו כתוב בשין ימנית. ודי ראססי מביא הנוסח ספרים שכתוב בשין שמאלית. (כה) עגלי הזהב, בכי"ם שני עגלי הזהב. (כו) והעביר פרדיסאות. בכי"ם כל אותן פרדיסאות. (כז) שהושיב ירבעם בן נבט. הלשון שהושיב שמנה שומרים מצינו לרוב במדרשים ותלמודים עי' לדוגמא תענית כ"ח ע"א ושם ל' ע"ב וב"ב קב"א ע"ב ומועדי קטן כ"ח ע"ב ובירושלמי תענית פ"ה ה"ז [והמקור מכאן] ועוד בכ"ם. (כח) על התחומין. בכי"א על הדרנים. ובילקוט ליתא. (כח) שלא לעלות. בילקוט וכי"א שלא יעלו ישראל לרגל. (כט) לירושלים, ובכבא בתרא קב"א ע"ב. עולא אמר יום שבטל בו הושע

סדר עולם רבה פרק כב

ישראל הוא אומר ויִלָּךְ בדרך ירבעם ובחטאתיו [מלכים א' טו] (ל) בהושע הוא אומר רק לא כמלכי ישראל (*ל) אשר היו לפניו [מלכים ב' יז] אלא מפני מה (לא) נתחתם גזר דינם לגלות בימיו מפני שהיו ישראל תולין את הקללה במלכותם (לב) שנאמר אני ידעתי אפרים וישראל לא נכחד ממני וגו' [הושע ה] אותה שעה כיון שראה הושע פניו של מלך אשר לעלות ולהגלות ישראל פעם שלישית הלך ונסמך על מלכי מצרים (לג) בשנת שנים עשרה לאחו מלך יהודה מלך הושע בן אלה בשמרון על ישראל תשע שנים [מ"ב י"ז] (לד) אפשר לומר כן והלא הוא מלך משנת ארבע

הערות ותקונים

הושע בן אלה פרדיסאות שהושיב ירבעם כו' ופי' הרשב"ם שם פרדיסאות שומרים כדתינו בסדר עולם כשראה הושע בן אלה כשגלו כו' ואולי היה לחולל בהס"ע שיום שבטל הושע הפרדיסאות היה בט"ו באב ובעין ראייה לזה ממ"ש הרד"ק מלכים ב' י"ז ה' אמרו שהעביר כל אותן פרדיסאות כו' ואמר כי בט"ו באב בטל אותן פרדיסאות לפיכך היו ישראל עושין יו"ט בט"ו באב עכ"ל הרי נראה שהיה לפניו זה בהס"ע ויש לעין בזה, ובתענית ד' ל' ע"ב יום שבטל הושע כ"א פרדיסאות שהושיב ירבעם ב"ב על הדרכים שלא יעלו ישראל לרגל ואמר לאיזה שירצו יעלו וכן בירושלמי תענית שם. ובבבא בתרא ליתא לזה שאמר לאיזה שירצו יעלו. וכן בס"ע כאן אינו. והמפרש המוזהם לרש"י בתענית שם לא התעורר על המקור מס"ע כאן אם כי הביא באיזה מקומות כפי' לשם את הס"ע. (ל) בהושע הוא אומר. בילקוט וכו"א אבל בהושע הוא אומר רק לא כמלכי ישראל אשר היו לפניו עליו עלה שלמנאסר. (*ל) אשר היו לפניו עליו עלה שלמנאסר. בילקוט סאלוניקי וויניציאה כ' פעמים שלמנאצר. וכן בקעניקאט במ"ב י"ה ט'. (לא) נתחתם גזר דינם לגלות בימיו. פ' אם לא הלכו בדרכי ירבעם על מה נתחתם גזר דינם של ישראל? ומתוך מפני שהיו ישראל תולין את הקללה במלכותם שהיו מעבכין אותו מלעלות לרגל עמד זה ובטל פרדיסאות ולא עלו לפיכך גלו כי עתה הזנית אפרים ואין להם לתלות במלך כן למדתי בסדר עולם [רש"י הושע שם] אבל ככו"א ומיכען הגי' אלא מפני מה נתחתם גזר דינם של ישראל לגלות ולא גרם בימיו. ונראה שהשביל והירושלמי הלוקים בגירסאות של הס"ע ועי' בבבלי גיטין פ"ח ע"א א"ל רב כהנא ורב אסי לרב כתיב ביה בהושע בן אלה ויעש הרע בעיני ה' וגו' וכתב עליו עלה אמר להן אותן פרדיסאות שהושיב ירבעם על הדרכים כדי שלא יעלו ישראל לרגל בא הושע ובטלן ואעפ"י כן לא עלו ישראל לרגל אמר הקב"ה אותן שנים שלא עלו ישראל לרגל ילכו בשבי. ותשובת רב נובע מהס"ע לנוסחת הכתי' והדיוש שלא נזכר בגמרא שם מהראיה מקרא כי עתה הזנית אפרים וגו' הכתוב בהס"ע כאן? ועי' ברשב"ם ב"ב קכ"א ע"ב ד"ה יום כדתינו בס"ע כשראה כו' ע"ש. אבל בירושלמי תענית פ"ד ה"ז כהנא שאל לרב [הו' רב כהנא בבבלי ה"ל] כל הדא טיבואא רבתא עבר וכתב ביה עליו עלה שלמנאסר וגו'? אמר לו ע"י ששמת את הקולר מצוארו ותלאו בצואר הדינים לא אמר כל עמא יסקין אלא מאן דבעי מיסקן יסקין, וכן הוא בתנא דבי אליהו וזמא פ"ט משבא הושע בן אלה הוא היה עומד ובטל כל המשמרות כלן שהיו עומדים על הדרכים מימי ירבעם כו' והיה מכריז ואומר כל מי שהוא רוצה לעלות יבוא ויעלה ושמת הקולר מצוארו ותלאו בצואר הרבה וזה לדעת הס"ע לגירסת הדפוס מפני מה נתחתם גזר דינם לגלות בימיו, ותלאו החטא בהושע ולא בישראל ובכו"ע תולין את הקללה. (לב) שנאמר. בילקוט וכו"א לקיים מה שנאמר. (לג) בשנת י"ב. בילקוט וכו"א שכן הוא אומר בשנת י"ב. (לד) אפשר לומר כן. בילקוט וכו"א ר' יוסי אומר אפשר לומר כן וכן הוא בשם ר' יוסי בילקוט כתב ד' משנת ע' לאלף הששי שהיה לפני הרב בעל מאור עינים פרק ל"ה והעלה המאור עינים

סדר עולם רבה פרק כב

(לה) לאחז אלא מה ת"ל תשע שנים (לו) תשע שנים למרדו וכן הוא אומר וימצא מלך אשור בהושע קשר וגו' [שם] ויהי בשנה הרביעית למלך הזקיה היא שנת ז' להושע בן אלה מלך ישראל עלה שלמנאסר מלך אשור על שמרון ויצר עליה (לז) וילכדה מקצה שלש שנים [שם יח] בשנת שש לחזקיה היא שנת תשע (לח) למרדו של הושע בן אלה נלכדה שמרון ויגל מלך אשור את ישראל וגו' [מלכים ב' יח] (לט) ויתשם ה' מעל אדמתם וגו' [דברים כט] (*לט) ויבא מלך אשור מבבל וגו' [מלכים ב' י"ז] (מ) דיניא ואפרסתביא מרפליא (מא) אפרסי' ארכויא בבליא ששנכי' דהיא עלמיו ושאר אומיא וגו' [עזרא ד] וירשו את שמרון וישבו בעריה [מלכים ב' יז].

פרק כג

(א) ויהי בארבע עשרה שנה למלך הזקיה עלה סנחריב וגו' (ישעיה ל"ו) (ב) שמנה שנים בין גלות ראשונה לשניה

הערות ותקונים

ענים שר' יוסי לשיטתו ע"ש. ובאמת מ"ש הילקוט ר' יוסי אומר כיון להסדר עולם כאן כנהוג תמיד בתלמודים ומדרשים. (לה) לאחז. בילקוט וכ"ל אקספארד וכ"ל מ והלא כבר היו לו ח' שנים משהרג את פקח ומלך תתתיו. (לו) תשע שנים למרדו. בילקוט בד' הישנים מה ת"ל תשע? משנת תשע למרדו, וראה גראטין בספרו ח"א שגם חכמי העמים פרשו הקרא כמו שפי' הס"ע כאן. (לז) וילכדה מקצה שלש שנים. הגר"א הגיה כאן ופסלו של מיכה עמו הכתוב בס"ע לקמן פרק כ"ד וזה ללא צורך להגיה ע"ש בהערותי הערה ל"ג. (לח) למרדו של הושע. בכ"א ליתא למלת למרדו וכן הנכון. ושם הגי' היא שנת תשע של הושע בן אלה מלך ישראל וגו' כלשון הקרא י"ח י'. (לט) ויתשם ה' וגו'. עי' משנה סנהדרין פ"א ד' ק"י ואבות דר"ג פל"ו ובתוספתא סנהדרין פ"ג מחלוקת ר"ע ור"ש. ונראה שתנא דס"ע שנה עפ"י דעת ר' עקיבא. ובילקוט והיינו דכתיב ויתשם. ובכ"א והיינו דכתיב ויתשם וגו' על אשר לא שמעו בקול ד' אלהיהם ויעברו את בריתו את כל אשר צוה משה וגו' [מ"ב י"ח י"ב] ע"ב. (*לט) ויבא מלך אשור. בקרא שם נראה שסוכב על שלמנאסר שנזכר שם למעלה פסוק ג', ומ"ש כאן דיניא וגו' הנה בעזרא ד', ג', כתוב מימי אסר הדון מלך אשור? ועי' לעיל הערה ל"ו ובקעניקאט בעזרא שם. ובילקוט בד'. סאלוניקי וד' ווינציא ליתא מן יובא וגו' עד וישבו בעריה. (מ) דיניא. בילקוט ליתא עד סוף הפרק. ואפשר שמ"ש בפרקי דר"א פרק ל"ח ר' יוסי אומר הוסיף עוד עליהם ארבעה גוים כלם תשעה גוים הם שנאמר דיניא וגו' שהכונה להסדר עולם כאן כמ"ש לעיל דוגמתו בפרק א' הערה ל"ח ואח"כ מצאתי שגם דעת ירדני הרב הגדול ר' בנימין זאב פראפעססאר כאבער באגדת התנאים ח"ב עד 189 בהערה 5 נוטה ג"כ לזה. (מא) אפרסי' בכ"א אפריקא. ועי' בסנהדרין צ"ד ע"א מר זוטרא אמר לאפריקי וכן הוא בירושלמי שביעית פ"ו ה"א ויוסף בקדמוניות 1. 15. כתב שעל שם עפר [בראשית כ"ה ד'] נקרא אפריקא, ומביא יוסף ראייה לדבריו מהסופר קלעאדעמוס הנקרא בשם מלכות שכתב קורות ישראל (?) ובפ"ה ה' ישעיה הזקן על עזרא הנדפס מחדש בק"ב כתוב שם אפרסיא שם מקום.

(א) ויהי בארבע וגו'. כל הפרק מובא בבילקוט מלכים ר' רל"ו בשם הסדר עולם.

(ב) שמנה שנים. בילקוט וכ"א ומינבען שמונה שנה שהה בין גלות ראשונה

סדר עולם רבה פרק כג

(ג) ושמונה שנים שהה (ג*) בין גלות שניה לשלישית ועוד שהה ח' שנים (ד) ועלה על יהודה לקיים מה שנאמר כעת הראשון הקל ארצה וזולון וארצה נפתלי והאחרון הכביד וגו' [ישעיה ה] (ה) אמר ר' יהושע בן קרחא מעות (ה*) גדול טעה סנחרב (ו) אחרי הדברים והאמת האלה וגו' [ד"ה ב' ל"ב] (ז) באותה שעה שלח תרתן לאשדוד בשנת בא תרתן אשדודה וגו' [ישעיה כ] (ח) שטף עמונים (ט) ומואבים שהיו מסייעין אותו כשצר על שמרון ג' שנים לקיים

הערות ותקונים

לשניה ועוד שמונה שנים בין גלות שניה לשלישית ונראה שצ"ל כאן ועשר שנים ועני' עשרת השבטים [קובץ על יד צד 38] שמוכא שם הס"ע דילן ומפרשו . (ג) ושמונה שנים . צ"ל עשר שנים ועני' רש"י ישעיה ח' פסוק כ"ג י (*ג) בין גלות שניה לשלישית . צ"ל לקיים מה שנאמר כעת הראשון וגו' וכו"ה בשם הס"ע בפ"י הרד"א שם . ובהעתק מכת"י מהריצב"א ז"ל שנמצא ת"י הפראפעסטאר מר דניאל תוואלאן נ"י ראיתי שלש גלויות גלו עשרת השבטים בשנת עשרים לפקח ויקח מלך אשור את עיון ואת אבל וגו' וזה היה בשנת ר' לאחו שהה ח' שנים ובא עליהם שנת י"ב לאחו והגלה לראובני וגדי וכשראה הושע כי מרד בו ושלח מלאכים אל סוא מלך מצרים משל ללסטים שנכנסו בשדה כו' (ד) ועלה על יהודה . בילקוט בד' הישנים ועלה על מלך חזקיהו ובכ"א בטעות צדקיהו . (ה) אמר רבי יהושע בן קרחא . בילקוט וכו"א ר' יוסי אומר . ובכ"א ר' יהושע בן קרחא . ועני' סנהדרין צ"ד ע"א תנא משמיה דר' יהושע ב"ק פרעה כו' סנחרב שחרף על ידי שליח נפרע הקב"ה כמנו ע"י שליח כו' ואולי חסר כאן זה המאמר או שחסר כאן מ"ש בספרי פ' עקב פ' מג"ר ר' יהושע ב"ק אומר משל ללסטים שנכנסו בשדה כו' וכן אתה אומר כי לא מועף לאשר מוצק לה כעת הראשון הקל וגו' ע"ש ומ"ש בס"ע כאן טעות גדול טעה סנחרב זה מאמר בפני עצמו כמו שיעוין בסנהדרין שם והמפרש עין יוסף שגה כאן בפירושו . (*ה) גדול , בכ"א גדולה . (ו) אחרי הדברים וגו' . בילקוט שנאמר אחרי וגו' . (ז) באותה שעה שלח תרתן . בכ"א אותה שעה שלח תרתן לאשדוד שנאמר בשנת בא וגו' . ובפירש"י ישעיה שם פסוק ג' כאשר הלך עבדי ישעיהו ערום ויהף שלש שנים ילך בן לאות ולמופת למצרים כו' למדנו שכבש תרתן את אשדוד שלש שנים לפני מלחתו של סנחרב כו' עכ"ל וזה שלא כהס"ע כאן . ופשוטות הכתובים בישיעה שם כדעת הס"ע כמו שפי' הרד"ק בפ"י לשם . והנה בישיעה שם כתוב בשלוח אותו סרגון מלך אשור . ובס"ע כאן אומר שסנחרב שלחו? (ח) שטף עמונים ומואבים . בילקוט ובכ"א שטף עמונים ומואבים והעריבים וכן הוא בשם הס"ע מובא מר' יעקב בר' שמעון בתוס' ברכות מר' יודא חסיד ז"ל נדפס בספר ברכה משולשת ד' ט"ז . אבל ברש"י ישעיה ט"ז פסוק י"ד וכן מפורש בס"ע שטף עמונים ומואבים כנוסח הפסוק וכו"ה בכ"א . ויוסף הכהן בקדמוניות [10. 1. 4] מזכיר בשם העיראדאט שסנחרב מלך כערבים , וכותב יוסף שהעיראדאט טעה בזה שקרא לסנחרב מלך הערבים . אבל מדברי הס"ע כאן נראה שבאמת מלך סנחרב גם בערבים והו"ל אמרו בסנהדרין שם שמלך על כל העולם ובשם בירוסו הבשרי מביא יוסף שם שסנחרב נצח את כל אזיא ומצרים . ודברי הס"ע ששטף עמונים ומואבים מסכים לדעת חז"ל שסנחרב כלכל כל העולם [ביבמות ע"ג ע"א] ור' יהושע התייר ליהודה גר עמוני לבוא בקהל לפי שכבר עלת סנחרב וכלכל כל העולם נגד דעת ר' גמליאל [עו' ידים פ"ב ובתוספתא שם וקדושין פ"ה] ובקרא לא מצינו מפורש ממשלת בני עמון ואפשר שנכללו בנבואת ישעיה שם על מואב ועי' גראטץ חלק א' משני צד 238 הערה א' . והר"ת בספר הישר סי' שמי' מוכא בתוס' סוטה ט' ע"א ד"ה מנימין כתב וז"ל וגם מואב שטף בדאמרינן בסדר עולם שלש שנים ונקלה כבוד מואב שסנחרב שטפן כו' ולא גרסינן עמון כו' ולפום הדימא גרס עמון כהדי מואב עכ"ל וזה שלא כנוסחתנו . (ט) ומואבים ע"י

מה שנאמר (ט*) בשלש שנים כשני שכיר וגוי [שם יו] באותה שעה (י) וישלח מלך אשור את רבשקה וגוי ויצא אליו אליקים בן חלקיהו אשר על הבית וגוי [שם לו] ויבואו עבדי המלך חזקיהו אז ישעיהו ויאמר אליהם ישעיהו וגוי הנני נתן בו רוח ושמע שמועה ושב (*י) אל ארצו (יא) מה שמועה שמע וישמע אל תרהקה מלך כוש וגוי שטף (*יא) שבנא הסוכן (יב) וסייעתו והלך (יג) לכוש ונטל (יד) חמדת כל (טז) הארצות ובא לו לירושלים (טז) לקיים

הערות ותקונים

ע"י בתום סופה שם. (ט*) בשלש. ברש"י ישעיה שם ובילקוט ובס' הישר לר"ת שם הגומ' שלש. (י) וישלח. מלך אשור את רבשקה וגוי' למדנו מסדר עולם שבשליחות ראשונה היה רבשקה לבדו ותרתן רוב סרים באו בשליחות שניה [רש"י ורד"ק במלכים שם] וכן בבן סירא מ"ח כ' כתוב בימיו עלה סנחריב וישלח את רבשקה מלביש כלשון המקרא. (*י) אל ארצו. בילקוט וכי"א לארצו וכן בקעניקאט. (יא) מה שמועה שמע. בילקוט שמעוני ומה היא השמועה ששמע מה שנאמר וישמע תרהקה וגוי' ובילקוט המכירי על ישעיהו צד 155 מובא כל המאמר בשם הס"ע ושם הגי' שמע אל תרהקה מלך כוש. (*יא) שבנא הסוכן. בילקוט וכי"א שבנא הסופר. וכן בהמכירי שם. ובקרא מלכים ב' י"ח פסוק י"ז, י"ח א', וכישעיה ל"ו כ"ב כתוב הסופר וכישעיה כ"ב ט"ו לך בא אל הסוכן הזה ועי' קעניקאט ובתום' יומא ל"ח ע"ב ד"ה דלא. (יב) וסייעתו. בילקוט וכי"א וברש"י ישעיה ל"ז ל"ז בשם הס"ע שבנא הסופר וכל סייעתו והולכים בזיקם והלך לו לכוש וברש"י ישעיה כ"ב כ' שטף שבנא וסייעתו והלך לו כך שנויה בס"ע עכ"ל. ובהמכירי שטף שבנא הסופר וסייעתו. ועי' סנהדרין כ"ו ע"א ובשודר טוב י"א כי אתא סנחריב וצר עלה דירושלים כתב ושבנא פתקא ושדא בגיאת שבנא וסייעתו השלימו כו' אמרו ליה משיריתך הויא אמר הדרו בי אמרו ליה א"ב אתוכי קא מתייבת בן כו' וזה סותר לדעת הס"ע כאן ששטף סייעתו של שבנא ועי' בשו"ט ובויקרא רבה פ"ה שבנא ויואח וע"ש במפרשים ואולי זה כוונת הס"ע שבנא וסייעתו. (יג) לכוש. והרד"א בהקדמה למלכים ובפירושו שם ד' ש"ה ד' לייפציג כתב וז"ל הגלות הרביעי היה לבני יהודה שעלה סנחריב ועמו כות ועוא וחמת וספרים ולקח מארץ יהודה מאה וחמישים מדינות שהיו בהם יהודה ושמעון ובקש להוליכין להלח וחבור עד שמרד בו מלך כוש וגזון הקב"ה מלפניו כברי חושך כמו שאמר בסדר עולם עכ"ל וכן הוא במדרש עשר גלויות נוסח א' [בית המדרש חלק ד' צד 183]. וכ"ה בשערי ציון צד 12. ולפי שהלשון משובש קצת במדרש עשר גלויות אעתיק דברי הראב"ד בקבלתו ד. מנשובת רע"ד וז"ל ועלה על ירושלים והעלה עמו כותים מבבל ומכוש ומחמת ומערים ומספרים שנא' ויבא מלך אשור וגוי ועלה על יהודה ולקח מארץ יהודה ק"ן מדינות שהיו בהן ב' שבטים יהודה ושמעון ולקח עמו ובקש להוליכין להלח וחבור עד שמרד עליו מלך כוש שאחריו מצרים ולקח עמו יהודה. ושמעון ועשה מלחמה עם מלך כוש וגזנס הקב"ה כהרו חשך הרי ד' גלויות שגלו י' השבטים ע"י סנחריב עכ"ל. והנה מכל זה אין זכר בהס"ע שלפנינו ובוודאי הברייתא קטיעא לפנינו היתה שלמה לפני רבותינו הראשונים ועוד לפני הירד"א היה זה בהס"ע וכעין זכר קטן לזה מצאנו בירושלמי סנהדרין פ"ה ה"ה ר' ברביה ר' חלבו בשם ר' שמואל בר נחמני [שדחה בקי בהס"ע כמ"ש במבוא צד 98] שלש גלויות גלו ישראל כו' ואחד שירד עליהם הענין וכסה אותם כו' לאשר בחושך הגלו אלו שירד עליהם הענין וכסה אותם ע"כ. ועי' באלדר הדני ע"א בבית המדרש ה"ג צד מ' שוב מוצאתי בעיני עשרת השבטים צד 63 שהביא הר"א בן הרמב"ם ז"ל הירושלמי הנ"ל. (יד) חמדת כל. וכן בכ"מ, אבל בילקוט וכי"א חמדת וכל הארצות, (טז) הארצות. בכ"א הארצות וכן ברש"י שם ובהמכירי. (טז) לקיים מה שנאמר יגיע מצרים וגוי', כל המאמר העתיק בעל מדרש

סדר עולם רבה פרק כג

מה שנאמר יגיע מצרים וסחר כוש וגו' [שם מה] יגיע מצרים (יז) זה חיל פרעה מלך מצרים. וסחר כוש (יח) זה תרהקה מלך כוש וסבאים אנשי מדה אלו חיילות שלהן. עליך יעבורו (יט) זו ירושלים ולך יהיו (כ) כבר מושלמין לך אחרוך ולכו זה חזקיהו. בזיקים יעבורו זו (כא) בכידה ומנקיא (כב) אליך ישתחוו ואליך יתפללו הן (כג) נותנין שבחו של הקב"ה ואומרים אך כך אל ואין עוד אפס אלהים באותה שעה וישלח מלך אשור (כג) את תרתן ואת רב סרים וגומר (כד) ויקראו אל המלך וגו' [מלכים ב' י"ח] וישלח ישעיהו בן אמוץ וגומר זה הדבר וגומר את מי הרפת וגדפת וגו' ביד מלאכך וגו' אני קרתי וגו' (כה) ויהי כלילה ההוא וגו' [שם יט] (כו) וכולן מלכים

הערות ותקונים

חזית פ' אתי מלכנו בשם ר' ישמעאל בר' יוסי בשם ר' אבא וצ"ל בשם אבוי. והוא לר' יוסי בעל הס"ע ובילקוט המכורז על ישעיהו צד 154 מביא המדרש חזית וגורם ר' ישמעאל בר' יוסי בשם ר' אחא וזה בוודאי ט"ס, וגראה שהיה להבעל מדרש שה"ש הנ"ל הנוסח בס"ע כאן משונה משלפנינו וע"ש וכן מ"ש בפרקי דר"א פרק מ"ד ר' יוסי אומר כשבא סנחרב לארץ ראו כל העמים שבסביבות ארץ ישראל את מנהג סנחרב כו' נראה שכיון ג"כ להס"ע ולפנינו ליתא ועי' לעיל פרק כ"ב הערה מ'. (יז) זה חיל פרעה. במדרש שם ובילקוט וברש"י וכת"ל זה פרעה מלך מצרים. (יח) זה תרהקה מלך כוש. הר"ת בס' הישר מובא בתוס' מוטה ד' ט' ע"א ד"ה מנימין כתב וז"ל ובמצרים אשכחן בהדיא שלא בלבדן אלא ששפן כדאמרין בסדר עולם כשהלך לתרהקה מלך כוש ועל אותה שטיפה אמרינן בתוספתא [כוונת הר"ת לתוספתא קדושין פ"ה] אמר לו ר' עקיבא מנימין טעית כו' וגמרא שלנו לא חש להזכיר לפי שלא היה כיבוש גמור כו' ע"ש וכל זה אינו מבואר יפה בנוסחתנו כאן. וכן צריך תקון לשון הבה"ג [הוצאת מקיצי נדרמים צד 443] דאשכחן במצרים דבי ברוינהו נבוכדנצר קבע ליה הקב"ה זמנא לאהדרינהו ואהדרינהו כו' ע"ש. (יט) זו ירושלים. במדרש חזית שם עליך יעבורו זה חזקיהו וסיעתו. (כ) כבר מושלמין לך. מסרו נפשם לך. (כא) בכידה ומנקיא. צ"ל בקרקומוניקין ופי' ביוניות טבעות הכבלים כמ"ש בערוך ערך כרמונקיא ובמדרש שה"ש שם אחרוך ולכו בזיקים יעבורו זו בכידה ועי' בירושלמי סנהדרין פ"י ה"ב מהו בחוחים ר' אבא בר כהנא כתידי ומנקיא וכן תרגם רב יוסף בר"ה שם ל"ג א"א בכירומאנקיא. (כב) אליך ישתחוו ואליך יתפללו. במדרש שה"ש שם אליך ישתחוו זו ירושלים ואליך יתפללו זו בית המקדש. (כג) נותנין. בילקוט שמעוני וכי"א מתניס שבחו של הקב"ה מלשון שם יתנו צדקות ה' וכן בירושלמי מגילה פ"א ה"א ובפתיחתא איכה רבתי ד"ה ר' חנינא בר ספא מתניס שבחו של הקב"ה. ובילקוט המכירי שם נותן שבחו. (כג) את תרתן ואת רב סרים. וברש"י ישעיהו ל"ז שנינו בס"ע באותה שעה וישלח את תרתן וגו' הם הזוכרים בספר מלכים ב' י"ח פסוק י"ז והם הם המלאכים שנאמר עליהם ישלח אחר השמועה שנאמר וישלח מלאכים אל חזקיהו [שם י"ט ט' ובישעיהו שם] ולא הם באו עם רבשקה בשליחות הראשון ועל אותן הספרים השיב ישעיהו כזה לך וגו' עב"ל רש"י. ובנוסחתנו אינו מבואר יפה. ובילקוט חסר כל זה. ובס"ע ד. באזיליא ובכ"א הגי' בקרא את תרתן ואת רבשקה וגו' ולדעת יוסף הכהן [10. 1. 1]. היו כל השלשה שרי צבא של סנחרב ביהוד בשליחות. (כד) ויקראו אל המלך וגו'. כאן צריך להיות מה שנאמר להלן בו ביום נסע סנחרב עשר מסעות כו' וכן הוא לכתוב בילקוט שמעוני שם. (כה) ויהי כלילה ההוא. בישעיהו שם לא נזכר שהיה זה כלילה. ויוסף הכהן שם 10. 1. 5. מספר ג"כ שהיה זה כלילה. והעיראדאט מובא ביוסף שם 10. 1. 4. מספר באופן אחר שהעבירים נפלו על אנשי סנחרב ושרי צבאם והשחיתו את כל כלי מלחמתם וכבר העירו על שגגתו. (כו) וכולן מלכים קשורים

סדר עולם רבה פרק כג נב

קשורים כתרם בראשיתן (כז) לפני מפלתו של סנחריב חלה חזקיהו שלשה ימים (כח) רבי יוסי אומר (כט) יום שלישי לחלויו של חזקיהו היתה מפלתו של סנחריב (ל) ועמדה לו חמה (ל*) כשם שעמדה לו לאחו (לא) שנאמר הנני משיב אה צל המעלות וגו' [ישעיה לח] בו כיום נסע סנחריב (לב) עשר מסעות בא על עית וגו' (לג) עברו מעברה וגו' נדדה מדמנה וגו' צהלי קולך וגו' עוד היום בנוב לעמוד [שם י] שתמצא אומר בו כיום נסע עשר מסעות. (לד) באחת עשרה ביובל. בשנה הרביעית בשבוע (לה) עלה סנחריב (לו) וכן הוא אומר וזה לך האות אכול השנה ספיה וגו' [שם לז] (לז) שעלה

הערות ותקונים

קשורים כתרם בראשיתן. וכן בילקוט. ובבב"מ כלן קשורים כתר בראשיתם. וב"ה במדרש במד"ר פ' ט'. ובמדרש תהלים מוזמר ע"ט וכלם היו איפרינן ודוכסין כו'. ובבב"א הללו כלן קשורי כתרם בראשיתם וכלן ראשי לגיונות היו. וכן בדה"ב ל"ב כ"א ויחד כל גבור חיל ונגיד ושר במחנה מלך אשור ועי' סנהדרין צ"ה ע"ב א"ר אבהו הללו ראשי גייסות הן. וזה מס"ע כאן וברש"י ישעיה ל"ו ל"ו מביא מסדר עולם אותה שעה ויצא מלאך ה' ויכה וגו' כלם קשורים כתרם בראשיתם וקטן שבכלם היה שר על שני האלפים שנאמר ואתנה לך אלפים סוסים וגו' ואך תשיב את פני פחת אחד וגו' למדנו על קטן שבפחותים שהוא שר על אלפים איש ונפלו הם וגייסותם עכ"ל ועי' סנהדרין שם בשם רב ובשם רב אשי וע"ש ובתוספתא סוטה פ"ג כלם מלכים קשורים כתרם בראשיתם כנוסח הדפוס כאן. ומה שהביא רש"י בשם הס"ע ליתא לפנינו ועי' מביילתא שלח מוס' דשירתא פ"ב ויך במחנה אשור קפ"ה אלף וגו' אמרו הגדול שבהם היה ממונה על קפ"ה אלף והקטן שבהם אין פחות משני אלפים שנאמר ואיך תשיב את פני פחת וגו' ונראה שהמסדר המביילתא כיון במ"ש אמרו לחסדר עולם כאן כפ' נוסחת רש"י. ולפנינו הברייתא קטיעה. (כז) לפני מפלתו של סנחריב שלשה ימים חלה. ועי' בפ' היריד"א שזה שכתוב בימים החם חלה וגו' שהיו שני הדברים בזמן אחד עליה סנחריב על ירושלים ומחלת חזקיהו. (כח) רבי יוסי אומר. כן הוא בילקוט וכתבי יד. (כט) יום שלישי. בילקוט ובב"א וכי"מ יום השלישי של חזקיהו [בכת"י לחוליו] הוא היה יום מפלתו של סנחריב. וברד"ק מלכים ב' י"ט ל"ה ועוד אמרו כי לפני מפלתו של סנחריב חלה חזקיהו ויום שלישי לחלויו היתה מפלתו של סנחריב ואותה הלילה אמרו ישראל שירה שנאמר השיר יהיה לכם כליל התקדש חג עכ"ל ונראה שהיה כ"ז לפניו בהס"ע ולפנינו ליתא. (ל) ועמדה לו חמה. בילקוט ועמדה לו שמש. (ל*) כשם שעמדה. בבב"מ ורס"ט שירדה לו לאחו. ואולי מכאן המקור למ"ש בסנהדרין צ"ו ע"א דא"ר יוחנן אותו היום שמת בו אחו ב' שעות ועי' ובי חלה חזקיהו ואיתפח אהדרינהו קודשא בריך הוא להנך עשר שעי כו' ע"כ. (לא) שנאמר הנני משיב. בילקוט ליתא ובבב"א מוסיף אותו היום עלה בית ה'. (לב) עשר מסעות. ועי' סנהדרין צ"ד ע"ב א"ר הונא עשר מסעות נסע אותו הרשע באותו היום שנאמר בא על עית וגו' ובמדרש פנים אחרים נוסח ב' על מגילת אסתר ד' ל"ו הוצאת הרב ר' שלמה באבער נ"ה הגי' ושלשה עשר מסעות הלך בו ביום ע"ש וזה סותר למ"ש בגמ' סנהדרין שם הני טובא הוין וע"ש ברש"י אולם המדרש דושב י"ג מסעות כמו שנחשבו י"ג בקרא בישיעה שם ועי' פסיקתא דר"ב דברי רמיהו ד"ק ק"ו ע"ב הוצאת רש"י. (לג) עברו מעברה. עי' רש"י ישעיה י' פסוק ל"א. (לד) כ"א ב"א ב"ובל. וכן בבב"מ אבל בילקוט וכי"א בארבע לשבוע שהוא י"ה ליובל. ונוסח הרי"ם עיקר שבאשר תחשוב משנה ההיא שהיתה שנת י"ד לחזקיהו עד י"ה ליאשיהו שהיתה שנת יובל [למזן פרק כ"ד] תמצא ששנת י"ד לחזקיהו כ"א ב"א ב"ובל היתה. (לה) עלה סנחריב. בילקוט ובב"א היתה מפלתו של סנחריב. (לו) וכן הוא אומר. בילקוט שנאמר ובב"א שכן הוא אומר. (לז) שעלה. צ"ל שהיה בפרס

סדר עולם רבה פרק כג

(לח) בפרס הפסח (לט) ולא יכלו לזרוע ואכלו (*לט) ספיחים (מ) ובשנה השנית שחים (*מ) שגדעו הלגיונות האלנות (מא) ובשנה הרביעית זרעו (*מא) וקצרו וגו' [שם] מלמד שלא נשתייר בשבוע (מב) אלא שנה אחת לאחר מפלתו של סנחרב עמד חזקיה ופטר את האוכלוסים (מג) שבאו עמו (מד) בקולרין וקבלו עליהם (מה) מלכות שמים (מו) לקיים מה שנאמר ביום ההוא יהיו חמש ערים בארץ מצרים מדברות שפת כנען וגו' [שם יט] הלכו (מז) ובנו מזבח והיו מקריבין עליו עולות (מח) לשם שמים (מט) שנאמר ביום ההוא יהיה מזבח לח' וגו' [שם] (נ) והיו מתפללין ומשתחוין אל ירושלים שנאמר אלך

הערות ותקונים

(לח) בפרס הפסח. עפ"י רוב פ"י פרס הפסח ט"ו יום קודם הפסח כמ"ש במוסף הערוך ערך פרוס וע"י כפ"ג דשקלים ובכורות ד' ג"ח ע"א מאי פרוס פלגא פלגא דמאי הלכות פסחא. ובכראשית רבה פ' מ"ה הוא אמרת פרוס הפסח היה אבל בפירש"י וירא ובתוס' רה"ש י"א ע"א כונא ומרש' הוא אמרת שפסח היה וע"כ נראה שצ"ל כאן בפרס הפסח וכן ראיתי אח"ז בילקוט ובכ"מ ורס"ט, אבל בכ"א שעלה בערב הפסח. וברש"י ורד"ק ישעיה ל"ח א' יום מפלתו של סנחרב הוא יו"ט ראשון של פסח וע"י בשמות רבה פ' י"ה ובירושלמי פסחים פ"ט ה"ג ובשהש"ך פסוק עד שהמלך. (לט) ולא יכלו לזרוע. בילקוט ובי"א ולא הספיקו לזרוע ואכלו ספיחיהן. (*לט) ספיחים. בכ"מ ספ"ח. (מ) ובשנה השנית שחים. ברש"י ישעיה שם שחים הן ספיחי גדועי אילנות כך הוא בסדר עולם אבל יונתן תרגם כתבתן ספיהו ספיחים עכ"ל ועי' גיזיונים בשרש ספ"ח. (*מ) שגדעו. בכ"מ גרגנו לגיונות את האלנות. (מא) ובשנה הרביעית. צ"ל השלישית כמו שהוא בילקוט ובת"י וברד"ק מליכים שם פסוק כ"ט, ומשנה ה' ואיך לא כתוב בקרא ע"כ ששנת שביעית היחה. (*מא) וקצרו. בכ"א וכ"מ ונטעו כרמים ואכלו פרים בלשון הקרא ובילקוט הגירסא משובש. (מב) אלא שנה אחת. בילקוט ובת"י אלא אותה שנה. (מג) שבאו עמו. ברש"י ישעיה י"ט י"ח בשם הס"ע שהביא עמו ממצרים ומכוש. (מד) בקולרין. בשלשאות עי' ערוך ערך קלד ד'. (מה) מלכות שמים. בילקוט עול מלכות שמים ובכ"א קבלו עליהן מלכות שמים והלכו למקומן. וברש"י וחזרו למקומן ובתוס' ר' יהודה חסיד לברכות ד' ט"ז מביא הס"ע וקבלו עליהם את עול מלכות שמים וחזרו למקומן. ובמנחות ד' ק"ט ע"ב ר' מאיר האי קרא דר' יהודה מאי עביד ליה לכדתניא לאחר מפלתו של סנחרב יצא חזקיה ומצא בני מליכים שהיו יושבים בקרנות של זהב הדיין שלא לעבוד ע"ז שנאמר ביום ההוא יהיו חמש ערים וגו' והכוונה להס"ע דילן. ונוסחת הגמ' משונה משלפנינו, ונראה שיר מאוחרת שלמה בגמ' כאן, והלשון שהיו יושבין בקרנות של זהב נובע ממאמר רב בסנהדרין צ"ח ע"ב בא עליהם סנחרב הרשע במ"ה אלף איש בני מליכים וישבים בקרנות של זהב כו' וכן רגיל הלשון הזה בכ"מ בגמ' כמו בקדושין ע"ז ע"ב ובסנהדרין כ"א ע"א ועי' ירושלמי יומא פ"ו ה"ג. (מו) לקיים מה שנאמר. בילקוט שנאמר, (מז) ובנו מזבח. וכן הוא ברש"י שם ובילקוט ובי"א ובפ"י על ד"ה לרס"ג עד 13 ובנו במזב. ובכ"מ ליתא. ובגמ' שם הלכו לאלכסנדריא של מצרים ובנו מזבח, וזה הוספה מזמן מאוחר שנודע שאלכסנדריא נבנתה בימי אלכסנדר מוקדון. (מח) לשם שמים. בילקוט וברש"י והקריבו קרבן לשם שמים. ובכ"א ומקריבין עליה קרבן ומקשירין עליה לשמים ובגמ' שם והעלו עליו לשם שמים. (מט) שנאמר ביום ההוא וגו'. בילקוט לקיים מה שנאמר. אבל ר' יהודה דורש הקרא ביום ההוא יהיה חמש ערים וגו' על מזבח בית חנוני ע"ש בגמ' מנחות, וכדעת ר' יהודה באר ג"כ יוסף הכהן במלחמות היהודים 3. 10. 7 ובקדמוניות היהודים [13. 3. 1]. (נ) והיו מתפללין כו' עד ואלך יתפללו ליתא בכ"א. ומ"ש בגמ' מנחות שם מא'

ישתחוו ואלו יתפללו וגו' [שם מה] (גא) קודם ביאתו של סנהרב
 סתם חזקיה את מימי גיחון (גא*) שנאמר ויועץ עם וגו' (גב) הוא
 חזקיה סתם את מוצא וגו' [ד"ה ב' לב] (גג) בן כ"ה שנה היה
 במלכו וגו' [מלכים ב' יח].

פרק כד

בן שתים עשרה שנה מנשה (א) במלכו וגו' [מלכים ב' כא]
 (ב) בשנת כ"ב למנשה (ג) גלה מנשה לבבל (ד) ופסלו של מיכה
 עמו שנאמר ויקימו להם בני דן את הפסל וגו' עד יום גלות הארץ
 [שופטים י"ח] (ה) וכהצר לו חילה את פני ה' וגו' [ד"ה ב' לג]

ה ערות ותקונים

עיר הדרס יאמר לאחת כדמיתרגם רב יוסף נו' זה ממסדר התלמוד לפרש הברייתא
 דס"ע. (גא) קודם ביאתו של סנהרב. בכי"א לפני ביאתו של סנהרב ויועץ וגו'.
 (גא*) שנאמר ויועץ עם וגו'. בכי"מ ראה חזקיהו במותו של סנהרב ויועץ עם שריו
 ונברויו לסתום את מוצא המעינות [לפנינו בה"ב ל"ב ג' את מימי העינות,
 ובקעניקאט המעינות] וגו' ויאמר למה יבואו וגו' [לפנינו לאמר וגו'] הוא חזקיה
 סתם את מוצא מי [לפנינו שם פסוק ל' מימי] גיחון העליון למטה וגו' ולפנינו
 ויישרם למטה וגו'. (גב) הוא חזקיה סתם את מוצא וגו'. מפני שבפסוק ויועץ עם
 שריו וגו' לא נזכר שם גיחון לכך מביא הפסוק הזה הוא חזקיהו סתם וגו' ומה
 נראה שרעת הס"ע שסתומת מי גיחון וסתומת המעינות דבר אחד הוא וכן דעת
 המבארים. וע"י מ"ש הרי"ש ז"ל בספרו דאם הייליגע לאנד צד 288 וא"כ ע"כ סובר
 הס"ע כמ"ש באבות דר"ג פרק ב' שבסתומת מי גיחון הסכים דעתו לדעת דמקום וכן
 מפורש בשוהר טוב מזמור פ"ו נכבדות מדובר כך זה חזקיה שנאמר ואשר וגו'
 שסתם מי גיחון וגו' והולקים על המשנה פסחים ד' נ"ו ע"א ובברכות ד' י' ע"ב
 וירושלמי פסחים שם שחשבו זה בין הדברים שלא הודו לו וע"י בהרד"ק בפי' שם.
 (גג) בן כ"ה שנה היה במלכו. בילקוט וכו"א וכו"מ היה חזקיה במלכו. וכן הוא
 בילקוט בדפוסים הישנים.

(א) במלכו וגו'. בכי"א וחמישים ושתים שנה מלך. (ב) בשנת כ"ב למנשה. בילקוט
 מלכים ד' רמ"ו העתיק זה בשם הס"ע. ובכי"א בשנת כ"ב למנשה, ופי'
 למכותו. (ג) גלה מנשה לבבל. בילקוט וכו"א ליתא מלת לבבל. וזה שגלה לבבל
 נדע מדה"ב ל"ג פסוק י"א ויוליכוו בבלה. אולם במלכים לא נזכר מזה. וגם יוסף
 הכהן בקדמוניות 2, 3, 10 מספר כפי שכתוב בד"ה מתשונת מנשה ומגולותו לבבל.
 (ד) ופסלו של מיכה עמו. ובכי"א ובילקוט גלה הוא ופסלו של מיכה וברבר זמן גלות
 פסלו של מיכה מצינו בהראשונים נוסחאות שונות בהס"ע ועי' רש"י שופטים י"ח פסוק
 עד יום גלות הארץ בימי סנהרב כגלות הראשונה עכ"ל ובפי' הרשב"ם לבי"ק ד' ק"י
 ע"ב ואמרינן בסדר עולם עד יום גלות הארץ עד יום שגלה מטה דן ופסלו של מיכה
 עמו כך מפורש בפרק בהרא ברכות ירושלמי כו' ע"ש [ועי' מ"ש ר' צמח גאון
 בתשובתו ע"ד אלדד הדני ולא הוזכר שבט דן בכל הגלות, אלדד הדני הוצאת הרב
 ר"א עפשטיין צד 7] ובצמח דוד ובסדר הדורות הביאו מס"ע פרק כ"ד שפסל מיכה
 עמד בא"י עד זמן צדקיה שנאמר ויקימו להם וגו' עד יום גלות הארץ פ' עד חרבן
 הבית עכ"ל. ובהגר"א גרס' הוא לעיל בגלות עשרת השבטים בפרק כ"ב ואין מהצורך
 להגיה. (ה) וכהצר לו וגו'. בכי"א הלה את פני ה' אלהי אבותיו וכן בקעניקאט
 ולפנינו את פני אלהי. ומתפלת מנשה נדע מדה"ה ובמלכים לא נזכר מזה והתפלה

סדר עולם רבה פרק כד

נמצא מנשה עשה תשובה (ו) ל"ג שנה (ז) לפני מיתתו (ח) בן עשרים ושתיים שנה אמון במלכו ושתי שנים וגו' ויעש הרע וגומר [מלכים ב' כא] כי הוא אמון הרבה אשמה וגומר [ד"ה ב' לג] (ט) בער תורה מישראל בן ח' שנה יאשיהו במלכו ול"א שנה מלך בירושלים וגו' בשנת י"ח שנה וגו' [מלכים ב' כב] (י) אותה שנה נמצא

הערות ותקונים

כתובה בכתובים אחרונים, (ו) ל"ג שנה, בסנהדרין ק"ג א"ר יוחנן כל האומר מנשה אין לו חלק לעולם הבא מרפה ריהן של בעלי תשובה דתני תנא קמיה דר' יוחנן מנשה עשה תשובה ל"ג שנים דכתוב בן ל"ב שנה וגו' דתני מלך אחאב ב"ב שני מנשה כמה מלך נ"ה שנין דל מינייהו ב"ב פשו להו ל"ג, ונראה שהתנא שתנא קמיה דר' יוחנן הוא אחד מהשונים שסדרו הס"ע לפני ר' יוחנן, ושנה לפני ברייתא דילן, ור' יוחנן קבלה כנגד המנשה בסנהדרין צ' ע"א, ומ"ש בגמ' הראיה מהקרא ויעש אשרה כאשר עשה אחאב זה ליתא לפנינו ונראה שחסר זה, והיה עוד זה בהס"ע לפני הרד"ק מ"ב כ"ב ח' שאמר וז"ל אבל למה שמצינו בס"ע ודברי רז"ל כי בשנת כ"ב למנשה גלה ואח"כ עשה תשובה וסמכו זה למה שכתוב ויעש אשרה כאשר עשה אחאב וכמה מלך אחאב כ"ב ר"ל כי מנשה הרע כאחאב עכ"ל, וכן היה זה בהס"ע לפני המיוחס לרש"י בדה"ב ל"י כ"א, ודברי רז"ל להוציא מנוס' הספרים שלא נסחו כמ"ב כ"א ג' את המלה אחאב, והנה באדר"ג פמ"א הוצאת הרב רש"י שעכשמו ד' ס"ו ע"א אלא שהתנו חכמים שאין להם חלק לעולם הבא המשה מלכים כו' [וע"ש בפי"ק ל"ו צד 108 ירבעם, אחאב, מנשה] ר' יוסי אומר צדיקים גמורים אין מצרפין אותם רשעים גמורים אין מצרפים אותם את מי הן מצרפין בינונים, ומה נראה שר' יוסי סובר שמנשה לא חזר בתשובה, ולא נזכר בשום מקום בתלמודים ומדרשים מדעת ר' יוסי שחזר מנשה בתשובה ועי' במד"פ פ' י"ד ושוח"ט מזמור ה' ויק"ר פ' ל', וע"כ נראה שברייתא דילן כדעת ר' יהודה במשנה סנהדרין ד' צ' ע"א, (ז) לפני מיתתו, בגמ' סנהדרין ליתא זה, וכן בילקוט נמצא מנשה עשה תשובה ל"ג שנה, ובכ"א נמצא מנשה עשה תשובה בן ל"ג שנים, ולפי נוסחת כ"א יחשוב ה"ב שנים שהיה במלכו וכ"ב שנים שהיה בגלותו לשנים מקוטעות והיו שנים שלמות ל"ג שנים, ובכת"ד מובא בס' סדר החכמים צד 77 הא למדנו שעשה תשובה לשלש שנים, וזה אינו מובן מנין זה לנו לדעת? ונראה ברור שזה מעות מאיזה מעתיק שהבין במעות מ"ש בס"ע כאן נמצא מנשה עשה תשובה ל"ג שנה וסבר המעתיק שהכוונה ל'ג' שנה, ואח"כ בא רעהו ועשה מן ל'ג', לשלש שנים, והנה בירושלמי סנהדרין פ"א ה"ה רבי יהושע בן לוי אמר חנניה בן עזור נביא אמת היה כו' כל ימיו של מנשה אינן אלא חמישים וחמש שנה צא מהן עשרים שנה שאין ב"ד של מעלה עונשים ובררתם, והנה ר' יהושע בן לוי חושב שהיה מנשה בן ל"ב בעת שהתהלך לחטוא ועמד ברשעתו ל"ה שנה וזה שלא כה"ע, ועי' בישה מראה שם, ואולי ט"ס יש כאן בירושלמי, (ח) בן עשרים ושתיים שנה, בכ"א בן כ"ב שנים אמון במלכו ושתי [לפנינו ושתיים] שנים מלך בירושלים ויעש הרע בעיני ה' ולא כנכע מלפני ה' הכנע מנשה אביו וגו' [דה"ב ל"ג] ויקשרו עבדי אמון עליו וימיתו את המלך בביתו [מ"ב כ"א] ע"כ, (ט) בער תורה מישראל, בילקוט מלכים ר' רמ"ו וביער התורה מישראל, והסר הציון שם לס"ע ובכ"א שביער תורה מישראל ופרוש שדס"ר התורה מישראל כמו דברים י"ז וכדומה, אולם בסנהדרין ק"ג ע"א כי הוא הרבה אשמה ר' יוחנן ור' אלעזר חד אמר ששרף את התורה וחד אמר כו' ובהכרח שמו"ש בנוסחתנו כאן בער תורה הכוונה ששרף את התורה ואין בעור אלא שריפה כמו שמוכיח השרוש הזה ג"כ בכנין ותסתים מזה שמו"ש בגמ' שם חד אמר ששרף את התורה שזה דעת ר' יוחנן, וכבר הוכחתי בכמה מקומות שנוסחתנו ככמה מקומות על פי נוסחת ר' יודנן, (י) אותה שנה נמצא, בילקוט שם ר' רמ"ה הגי' אותה השנה היתה תחלת היובל

אותה

סדר עולם רבה פרק כד נד

(יא) ספר תורה בבית ה' ואותה שנה היא היתה (יב) תחילה (יג) של יובל ואותה שנה בדיק יאשיהו את הכית. (יד) הרי ר"ה שנה משכדקו יואש ועד שבדקו יאשיהו. (טו) ולמה נבדק מהרה בימי יואש (טז) כי עתליהו המרשעת בניה פרצו את בית ה' וגו' [ד"ה ב' כד] (יז) ואותה שנה עשה

הערות ותקונים

אותה שנה נמצא כו' [וכן כבי"א] אותה שנה שב אל ה' כו' אותה שנה בדיק בבית . (יא) ספר תורה בבית ה' . בילקוט ובי"א נמצא הספר בבית ה' . וראה במלכים ובד"ה שם ל"ד ט"ו וט"ז . (יב) תחילה של יובל . הגר"א הגיה שנה של יובל ומבאר בבאורו כאן כי מגלות יהויקים עד גלות יכניה שנה ולא כמ"ש רש"י בכתובים שבין גלות יהויקים לגלות של יכניה לא היה אלא ג' חדשים ורש"י בעצמו חזר בו כמ"ש במגילה עכ"ל וכיון למ"ש רש"י במגילה י"א ע"ב ונפלא שבבאר הגר"א ביחזקאל מ' א' , באר הגר"א להיפך כמה שבאר כאן וחולק על פירש"י מגילה וערכין וע"ש וע"ל לעיל פרק י"ב הערה כ"ב ונראה שהג"י הישנה היא היתה תחילה של יובל עיקרית וכן הוא בילקוט וברש"י יחזקאל א' פסוק ב' ובערכין י"ב ע"ב ובספר הישר לה"ח ס' תצ"א בשם הס"ע וכאשר תחשוב תמצא בדיוק שהשנה היתה תחילה של יובל . (יג) של יובל . ממ"ש בס"ע כאן נראה שמנו יובלות וכן אמרו לעיל פרק כ"ג באחת עשרה ביובל בשנה הרביעית בשבוע היתה מפלתו של סנחריב . אולם בערכין י"ב ע"ב ועוד בכמה מקומות אמרו משגלו שבט ראובן ושבת גד וחצי שבט המנשה בטלו יובלות ושם י"ב ע"ב הנך שני דאגלינתו סנחריב עד דאתא ירמיה אהררינתו לא קחשיב להו . ובפ"י המיוחס לרש"י שם ודוקא נקט דכל אותן השנים שהיו בגלות לא חשיב ר' יהודה במנון שמישין ויובלות כו' אלא כאותה שנה שהורו בימי יאשיהו התחילו למנות ליובל וצא וחשוב מאותה שנה כו' וכך נמצאת בסדר עולם כ"ה ב"ח ליאשיהו היתה תחילת היובל עכ"ל וביתר ביאור בספר הישר לה"ח שם וז"ל הנה שני דאגלינתו סנחריב לא קחשיב ולא גרסינן תלת וכן פ' רש"י דלא מנו יובל מבי גלות עשרת השבטים עד ר"ח [לפנינו בס"ע כאן ר"ח] ליאשיהו דאמרינן בסדר עולם בשנת י"ח ליאשיהו היתה תחילתה עכ"ל . והנה רבותינו הג"ל העלו בכונת הס"ע כאן שאמרו היא היתה תחילה של יובל שמאותה השנה התחילו מחדש למנות ליובל ומקודם זה לא מנו כלל יובלות ושמישין . וזה תימא גדולה לומר כן שמפורש בס"ע לעיל שמנו יובלות . ופשוטו הס"ע כאן ששנת י"ח ליאשיהו חל בתחילת היובל האחרון וז"ל רש"י ביחזקאל א' פסוק ג' היובל האחרון בתחילת י"ח ליאשיהו וכן שנינו בס"ע שהיא היתה תחילת היובל עכ"ל וע"י בתשובת הרלב"ח ד' נ"ב . ומדבריו הגמ' ערכין ל"ג ע"א א"ר יוחנן ירמיה החזירן ויאשיהו בן אמון מלך עלירם נראה שהבינו שאז בימי יאשיהו התחילו למנות ליובלות וע"ש . (יד) ר"ה שנה . וכן הוא בילקוט שם ובדר"ק מ"ב כ"ב ה' . וחשבון זה לא נתברר לי צא וחשוב אמציה כ"ט עזויה נ"ב יותם ט"ו אחז ט"ז חזקיהו כ"ט מנשה נ"ה אמון ב' וי"ז ליאשיהו הרי ר"ה שנה ואם נאמר שנצטרף ב' שנים מיואש מגלן שנגמר התקין בשנת י"ח ליאשיהו ולא קודם ? והר"ד"א מ"ב כ"ב ג' חשב רכ"ז שנים וגם זה לא מובן . ובכתב"ד בס' סדר החכמים הגי' מאתים וכ"ב שנה . והצמח דוד כתב וז"ל הנה ר"ה שנה כדבר ספר עולם לבלתי נקפיד על שנה אחת . (טז) ולמה נבדק . בילקוט ובי"א ומפני מה נבדק . (טז) כי עתליהו וגו' . כבי"א כי עתליהו המרשעת בניה פיצו את בית ה' [וכן בקעניקאט וכן בדפוס ממנוכה וויניציאה אבל לפנינו שם ז' בית האלהים] וגם כל בית ה' [לפנינו כל קרשי בית ה'] עשו לבעלים . (יז) אותה שנה עשה יאשיהו תשובה . ממ"ש לעיל הערה י"ב מבאר שהשנה היא היתה י"ח למלכות יאשיהו וכ"ל לימי חייו ושמי"ש במלכים ב' כ"ב ג' ויודי בשמנה עשרה שנה למלך יאשיהו הכוונה למלכותו כמ"ש בדה"ב ל"ד פסוק ח' ובשנת שמנה עשרה למלכו ואם לא נאמר כן אז תחסר מהחשבון ר"ה שנה ח' שנים ! אבל בגמ' שבת נ"ו ע"ב בל האומר יאשיהו חמא אינו אלא טועה כו' שכל דין שיון מבן שמנה עד שמונה ע"ש החזירן להן ופירש"י מבן ח' שישב על כסא מלכותו עד בן י"ח שמצא חלקיה

סדר עולם רבה פרק כד

יאשיהו תשובה (יה) וכמוהו לא היה לפניו מלך אשר שב וגו' [מלכים ב' כג] (יט) יאשיהו (כ) גנו (כא) הארון (כב) שנאמר ויאמר ללוים המבינים לכל ישראל הקדושים לה' תנו את ארון הקודש וגו' [ד"ה ב' לה] (כג) בימיו עלה פרעה נכה מלך מצרים וגו' וישלח אליו מלאכים לאמר מה לי ולך וגו' ולא הסב יאשיהו וגו' ויורו הוורים למלך יאשיהו וגו' ויעבירוהו עבדיו וגו' [דה"ב ל"ה] ועליו (כד) קונן ירמיהו רוח אפינו משיח ה' נלכד כשחיתותם וגו' [איכה ד] (כה) ויקח עם הארץ וגו' [ד"ה ב' לו] בן כ"ג שנה יהואחז במלכו וגו' חדשים מלך בירושלים ויאסרהו מלך מצרים וימלך מלך מצרים את אליקים אחיו וגו' [שם לה] בן כ"ה שנה יהויקים במלכו וי"א שנה מלך בירושלים וגו' [מלכים ב' כג] נמצא יהויקים (כו) גדול מאחיו (כז) ב' שנים (כח) בראשית ממלכת יהויקים בן יאשיהו מלך יהודה [ירמיה כה] אמר ירמיה הנביא (כט) לכל יהודה וירושלים

הערות ותקונים

את הספר ע"ב ומוזה למד מרן כמור חשן משפט סי' ח' שאין הקמן ראוי לדין עד שיהיה בן י"ח. וזה שלא כהפ"ע כאן שהיה יאשיהו אז בן כ"ו שנה ולא י"ח. (יח) וכמוהו. בילקוט שכן הוא אומר וכמוהו וגו'. (יט) יאשיהו. ראיתי למי שהביא מכת"י בתוספתא סוטה פרק י"ג הגי' ישעיהו. ובעיני נראה שגי' משובשת היא שמפורש בכ"מ יאשיהו גנו הארון עי' להלן. (ב) גנו. יומא כ"ב ע"ב וירושלמי שקלים פ"ו ה"א סוטה פ"ח ה"ג ותוספתא יומא פ"ב ופסיקתא דר"ב פ' אהרי ומשם נראה שכן דעת ר' יוסי תנא דס"ע. (כא) הארון. ביומא ובירושלמי שם מוסף מה ראה שגנוזו ראה שכתוב יולך ה' אותך ואת מלךך וגו'. ובנוסתתנו כאן ליתא וכן ליתא בכריתות ה' ע"ב ע"ש. (כב) שנאמר ויאמר וגו'. בירושלמי שם מפרש הברייתא אמר להם אם גולה הוא עמכם לכבל אין אתם מחזירים כו' ע"ש. ובדפוס מנטובה וויניציאה מס"ע גורם ויאמר ללוים המבצרים לכל ישראל וגו'. (כג) בימיו עלה פרעה וגו'. בכ"א בימיו עלה פרעה נכה מלך מצרים על מלך אשרו להלחם בכרכמיש על נהר פרת [לפנינו במ"ב כ"ג כ"ט ליתא להלחם בכרכמיש ובד"ב ל"ה ב' להלחם בכרכמיש על פרת] וגו' ויורו המורים למלך יאשיהו [לפנינו בד"ב כ"ב שם פסוק כ"ג ויורו הוורים, וכמו שהוא בכ"א כן הוא בד. מאנטובה וויניציאה וכן בקעניקאש] וגו'. (כד) ועליו קונן ירמיהו רוח אפינו וגו'. בכ"א ליתא [ובס' סדר החכמים לא התעורר עי"ן] ובתענית כ"ב ע"ב זה מאמר של ר' שמואל בר נחמני בשם ר' יוחנן. וכבר הוכחתי שנוסתתנו בס"ע נוסחת ר' יוחנן וגם יוסף הכהן 1. 5. 10. אמר שירמיהו קנן על יאשיהו שירי אבל. וראה בתוספתא תענית פ"ב. (כה) ויקח עם הארץ. בכ"א ויקח ע"ה את יהואחז בן יאשיהו ומילכי אתו [לפנינו בד"ב ל"ו א' ליתא מלת אתו] תחת אביו בירושלים. (כו) גדול מאחיו. בכ"א גדול מן אחיו יהואחז וזה סותר לדעת ר' יוחנן בהוריות י"א ע"ב ובירושלמי שקלים פ"ו ובויק"ל פ"י ועוד במקומות רבים הוא יוחנן הוא יואחז שמהו נראה שיאחז היה הבכור ועי' בבה"ג הוצאת מק"ל צד 605 ובהערות הגאון ר"ע הילדסהיימער ה"י. ושמתני לראות שבילקוט מלכים רמ"ז סאלוניקי וויניציאה ליתא לכל המאמר נמצא יהויקים גדול מאחיו ב' שנים. (כז) ב' שנים. עי' הוריות שם. ובפרש"י כריתות ה' ע"ב יהויקים היה גדול מיהואחז ב' שנים דכתיב יהואחז בן כ"ג וגו' נמצא יהויקים גדול מיהואחז ב' שנים כך שגויה בסדר עולם עכ"ל. (כח) בראשית ממלכת יהויקים וגו'. אמר ירמיה, לפנינו בירמיה כ"ה א' כתוב שזה היה בשנה הרביעית ליהויקים בן יאשיהו. וכנס' הדפוס כן הוא בכ"א ובילקוט בדפוסים הישנים. (כט) לכל יהודה וירושלים

סדר עולם רבה פרק כד נה

(ל) כה אמר ה' צבאות אלהי ישראל שובו נא איש מדרכו הרע ומרוע מעלליכם וגו' [שם כה] (לא) שהוכיחו פעמים רבות ולא שמעו וחזר ונתנבא עליהם (לב) כה אמר ה' אם לא תשמעו ונתתי את הבית הזה כשילה וגו' [שם כו] בראשית ממלכת יהויקים בן יאשיהו מלך יהודה וגו' כה אמר ה' עשה לך מוסרות וגו' כה אמר ה' צבאות אלהי ישראל אנכי עשיתי את הארץ וגו' ואני נתתי את כל הארצות האל ביד נבוכדנצר מלך בבל עבדי וגו' ועבדו אותו וגו' (לג) והיה הגוי והממלכה וגו' [שם כז] (לד) באותה שעה הרג יהויקים את אוריה שנאמר (לה) ויוציאו את אוריה ממצרים ויביאוהו אל המלך יהויקים ויכהו בחרב וגו' [שם כח] (לו) וכשם שנתנבא אוריה כך נתנבא ירמיה אלא אך יד אחיקם בן שפן וגו' [שם] (לז) אשר היה דבר ה' אל ירמיה הנביא על הגוים למצרים על היל פרעה נכה וגו' [שם טו] (לח) שנה ראשונה (לט) כבש נגוה שניה (מ) עלה וכבש את יהויקים ויהי לו יהויקים עבד ג' שנים וגו' [מלכים ב' כד] ולא הוסיף מלך מצרים לצאת וגו' [שם] בשנת ארבע ליהויקים נתחתם (מא) גזר דינן של ישראל לגלות ועל ירושלים לשתות את כוס יין החמה.

הערות ותקונים

ירושלים. בכ"א לכל עם יהודה וליושבי ירושלים ובילקוט סאלוניקי לכל העם וליושבי ירושלים וראה בקעניקאט ירמיה כ"ה ב'. (ל) כה אמר ה' צבאות אלהי ישראל. בכ"א כה אמר ה' ולפנינו בקרא שם ליתא זה. ובילקוט סאלוניקי ובדפוס וויניציאה ליתא מן אמר ירמיה עד באותה שעה הרג יהויקים. (לא) שהוכיחו. בכ"א מלמד שהוכיחו. (לב) כה אמר ה'. בכ"א בו בפרק אמר ירמיהו הנביא כה אמר ה'. (לג) והיה הגוי וגו'. בכ"א והיה הגוי והממלכה אשר לא יעבדו את מלך בבל [לפנינו ירמיה כ"ו ח' אשר לא יעבדו אתו את נבוכדנצר] (לד) באותה שעה. בכ"א ובילקוט אותה שנה. (לה) ויוציאו וגו'. בכ"א ויוציאו את אוריה ממצרים ויביאוהו אל המלך יהויקים וימיתוהו בחרב לפנינו שם כ"ג ויכהו בחרב. (לו) וכשם שנתנבא אוריה. הגר"א הגיה כאן כשם שנתרג אוריה כך היה נהרג ירמיה. וזה עפ"י ספרי בהעלותך פ' ט"ח ותוספתא סוטה פ"ט ופי' שהרשעים אמרו שכשם שנהרג אוריה כך ירמיה חייב ליהרג אך יד אחיקם וגו' ובילקוט בד. הישנים וכ"א ליתא כ"ו והוספה מאוחרת זה כאן ומאירי תרגם בחרגומו בטעות עפ"י גוסס הישן. (לז) אשר היה דבר וגו'. בכ"א אשר היה דבר ה' אל ירמיהו הנביא על כל [לפנינו ירמיה מ"א א' ליתא מלת כל וכגי' התי"א] כן הוא בקעניקאט] הגוים למצרים על היל פרעה [לפנינו פרעה נבו מלך מצרים אשר היה על נהר פרת בכרכמיש] אשר הכהו נ"ג בשנה הרביעית ליהויקים בן יאשיהו מלך יהודה היא השנה הראשונה לנבוכדנצר מלך בבל. ולפנינו שם ספוק ב' ליתא משך מלכת האחרונות. ובילקוט סאלוניקי וויניציאה שנת ד' ליהויקים היא שנת א' לנ"ב. ואולי כיון בעל הילקוט לירמיה כ"ה א'. (לח) שנה. בכ"א וילקוט אותה שנה עלה וכבש גינה. (לט) כבש נגוה. במגילה "א ע"א וערכין "ב ע"ב דאמר מר שנה ראשונה כבש נגוה שניה כבש את יהויקים ופירש' בערכין דאמר מר בסדר עולם עכ"ל ועי' ערך ערך גל ובמסרת הש"ס בערכין שם ציין ס"ע כ"ב וצ"ל כ"ד ובמגילה לא ציין בעל מסרת הש"ס כלל לבריות דילן. ולפי דברי העראדאט בחלק ראשון 185, 103 כבר כבשו מקודם המדים את נגוה. אבל קסענעפאן בתולדות כרש הגדול ספר ראשון פרק ה' מספר שכרש כבש את מלכות אשור. וכדברי העראדאט כן הוא גם בקדמוניות ליוסף. 2, 2, 10 (מ) עלה וכבש. בכ"א וילקוט שניה כבש. (מא) גזר דינם של ישראל לגלות, וכן הוא בד. מנטובה וויניציאה

פרק כה

בשנת שלש למלכות יהויקים מלך יהודה בא נבוכדנצר מלך בבל על ירושלים (א) ויצר עליה [דניאל א] (א*) אפשר לומר כן והלא הוא מלך בשנת ד' ליהויקים ומה ת"ל בשנת שלש ליהויקים אלא שנת (ב) שלש למרדו במקרא אחד הוא אומר בשנת שבע [ירמיה נב] ובמקרא אחר הוא אומר (ג) בשנת שמונה [מלכים ב' כד] (ד) מה ת"ל שנת ז' ומה ת"ל שנת ח' שנת ח' (ה) משמלך ושנת ז' לכבוש יהויקים ויתן ה' בידו וגו' [דניאל א] (ה*) במקום

הערות ותקונים

וויניציאה. אבל כבי"א נתחתם גזר דינן של אומות העולם לשתות כוס החמה שנאמר קח את כוס יין החמה וגו' ובילקוט סאלוניקי וויניציאה נתתם גזר דינם של ישראל לגלותם ונתחתם גזר דינם של אומות העולם לשתות כוס החמה, ועי' בפ' הרד"ק שם.

(א) ויצר עליה. ויתן ה' כן הוא כבי"א ולפינו ארני. וכמו שהוא כבי"א כ"ה בקניקאט. (א*) אפשר לומר כן והלא הוא מלך בשנת ד' ליהויקים. בערוך השלם ערך גל ז' ובפירש המיוחס לרש"י בערכין י"ב סע"א הניא בסדר עולם אפשר לומר כן והלא לא מלך נבוכדנצר עד שנה רביעית ליהויקים כדכתיב הדבר אשר היה אל ירמיהו גו' בשנה הרביעית ליהויקים גו' ועי' רש"י במגילה י"א ובפ' על דה"ב ל"ו ז' ובילקוט מלכים ר' רמ"ח בשם הס"ע. (ב) שלש למרדו. בילקוט וברש"י וכי"א ומה ת"ל בשנת שלש שנת שלש למרדו. ופי' שהוא שבע למלכו. וענין זה יאמר יוסף הכהן בקדמוניות 3, 6, 10. (ג) בשנת שמונה. בילקוט וכי"א וכי"א ויבא ירושלים בשנת שבע למלכותו [המלה האחרונה ליתא כבי"א ובילקוט] ובמקום אחר הוא אומר שנת שמונה. והקרא ויבא וגו' לא מצאתי ורש"י במגילה שם כתיב בגלות יהויכין בשנת שמונה למלכות נבוכדנצר בסוף ספר מלכים ובספר ירמיה בסופו אשר הגלה נבוכדנצר בשנת שבע ועי' בערוך שם וברש"י ערכין שם שדחקה את עצמם בזה למצוא כוננת חז"ל בזה. (ד) מה ת"ל שנת כו'. בילקוט וכי"א ליתא. (ה) משמלך. בילקוט שנת ח' שהומלך שנת שביעי שכבש יהויקים. וכבי"א שנת ח' שמלך שנת ז' שכבש יהויקים. ופי' נבוכדנצר כבש יהויקים בשנה שניה למלכותו כמ"ש לעיל פרק כ"ד וא"כ הוא שנת ח' למלכות נבוכדנצר. וכן אמרו לקמן פרק כ"ז י"ט משמלך י"ח לכבוש יהויקים. ובערכין י"ב מובא ברייתא דרילן בזה הנוסח דאמר מר גלו בז' גלו בח' גלו בי"א גלו בי"ט ומפרשת הגמ' גלו בשבעה לכבוש יהויקים גלות יהויכין שהיא שמונה לנבוכדנצר גלו בי"ח לכבוש יהויקים גלות צדקיהו שהיא י"ט לנבוכדנצר. מזה נראה שלפני הגמ' היה הנוסח בהס"ע בקיצור לשון גלו בז' גלו בח' גלו בי"ח גלו בי"ט והגמ' מספקת בכוננת הס"ע ומפרשת. וכן היה הנוסח בהס"ע לפני הספרי פ' מ"ג והמפרשים הגיהו שם ביד חוקה עפ"י מאמרם בערכין שם. וכן העתיק הספרי בגי' מוטעת גם בעל הילקוט המכריז בישעיה צד ע'. ומ"ש לפינו בס"ע כאן שנת ח' משמלך שנת ז' לכבוש הוספה היא עפ"י מסקנת הגמ' שם. ובנוסחת הגמ' בהס"ע היה עוד לפני רש"י בפ' לדניאל ט' פסוק ב' וז"ל ושנינו בסדר עולם גלו בז' גלו בח' גלו בי"ח גלו בי"ט ופרשו רז"ל במס' מגילה גלות יכניה בשבעה לכבוש יהויקים כו' עכ"ל וברש"י יומא ג"ד ע"א ד"ח כל ז"ל דאמר מר גלו בשבע גלו בח' גלו בי"ח גלו בי"ט כו' ופרשו גלה יכניה בשבע לכבוש יהויקים שהוא שמונה לנבוכדנצר כו' עכ"ל ועי' בפ' ה' הלל בספרי שם מובא מדרב בעל מאיר עין שם הערה מ"ח ובערוך השלם ערך גל ד' הניא מה ת"ל שבע מה ת"ל שמונה כו' ולא זכר הס"ע. (ה*) במקום אחר הוא אומר קבורת המור וגו'. בילקוט וכי"א ליתא. ויאסרנו

אחד הוא אומר קבורת חמור וגו' [ירמיה כב] ובמקום אחר הוא אומר (ו) ויאסרוהו בנחשתים וגו' [ד"ה ב' ל"ן] (ז) אלא מלמד שבין שאסרו מיד מת באסוריו (ח) והוציאו וגררו לקיים מה שנאמר סחוב והשלך וגו' [ירמיה כב] (ט) והגלה [את כל ירושלים ואת כל השרים ואת כל גבורי החיל (י) עשרת אלפים גולה [מ"ב כד]

הערות ותקונים

(ו) ויאסרוהו בנחשתים. כבי"א ויאסרוהו בנחשתים להוליכו בבלה מיד מת באסוריו לקיים מה שנאמר קבורת וגו'. וכן בכ"י מינ' ובערוך השלם שם ולא הוליכו בבלה דהניא בסדר עולם מיד מת בשנאמר לקיים מ"ש קבורת חמור וגו' וברש"י במגילה שם ובפעם הזאת נמסר בידו והרגו ונתקיים בו קבורת חמור וגו' ובזיקרא רבה פ' י"ט ביצר שלשלוהו ר' אלעזר ור' שמעון ר"א אמר חי שלשלו אותו כמד"א ויתנוהו וגו' ר"ש אומר מת שלשלו אותו כו' א"ר יהושע בן לוי אני מקיים דברי שניהם חי שלשלו אותו אלא שהיה מפונק ומת בידם ודעת ר' יהושע בן לוי נובע מהסדר עולם כאן. ובפ"ה המיוחס לרש"י בערכין שם הביא מהס"ע מה ת"ל בשנת שלש שהיא ששית לכבושו והוליכו לבבל ע"ב ועי' ברש"י סנהדרין ק"ב ע"א יהויקים לא סיים מלכותו שהוגלה לבבל ואולי צ"ל יהויכין. וזה להיפוך מכפי נוסחתנו ועי' ברד"ק שם. ומ"ש במדרש עשר גליות נוסח ב' [בית המדרש חלק ה' צד קי"ד] נטל נבוכדנצר את יהויקים וחתכו התיכות כו' והשליכו לכלבים שנאמר קבורת וגו' זה כדעת ר' נחמיה ביוקרא רבה שם. ולדעת הס"ע כנוסחתנו מתאים גם יוסף הכהן 10. 6. 3 שנשלך מרוץ לחמות העיר לכלבים. וכן יאמר אאפולוניוס שנבוכדנצר לקח יהויקים בשביה. (ז) אלא מלמד. בערוך וכי"א ומינ' ליתא. (ח) והוציאו וגררו. בערוך וכי"א וכי"מ ליתא. (ט) והגלה את כל ירושלים ואת כל השרים וגו' עשרת אלפים גולה וגו'. וזה תמוה שכ"ז נאמר בגלות יהויכין ולא בגלות יהויקים. וכמו כן מ"ש בסדר עולם זוטא ובמדרש עשר גליות נוסח א' [בית המדרש ח"ד צד 134] ונתקן בשערי ציון צד 13 ובשלשלת הקבלה בשנת ארבע ליהויקים [צ"ל בשנת י"א] עלה נבוכדנצר פעם ראשונה והגלו משבט יהודה ואפרים ומבנימין שלשת אלפים ועשרים ושלשה ומשאר שבטים שבעת אלפים גבורים כו' ע"כ ודבריו תמוהים הלא אין זכר במקרא לזה בימי יהויקים. הן אמת לדעת יוסף הכהן בקדמוניות 10. 6. 3. גלה נבוכדנצר בימי יהויקים שלשת אלפים מראשי העם דכבל וביניהם היה יהויקאל הנביא עודנו צעיר לימים ואת יהויקים הרג. אבל כל זה כנגד פשטיות הכתובים בדניאל א' ובמלכים וכו' וכו' וגם בקבלת הראב"ד מנטובה רע"ד בשנת ד' ליהויקים נתתם גזר דינם על יהודה ובנימין על מה שנשתייר מיהודה וכן הגלות ועלה נבוכדנצר פעם ראשונה בימי יהויקים והגלה מיהודה ובנימין ג' אלפים וכ"ג ומשאר שבטים שבעת אלפים. ובכתי' הריצב"א ויוליכו לבבל [ל'יהויקים] ושלל את את כלי התיכל והגלה משבט יהודה ואפרים ובנימין ג' אלפים וכ"ג והמליך את יהויכין והוא יכניה עכ"ל. והנה כבר העירוני לעיל שרוב דברי מדרש עשר גליות נתקן מהס"ע. וכנראה שגם כאן נתקן במדרש עשר גליות מהס"ע כאן. שהדברים כתובים בשבוש. וכן בכ"י מינכען הנוסח ג"כ בשבוש כמו בנדפס. ונראה מזה עד כמה שגו המעתיקים מבלי העלות על לב מה שהעתיקו ומסברה הגהתי כאן סחוב והשלך וגו' בן ח' שנים יהויכין במלכו וגו' השרים וגו' כו' עד ואולי הן כלי חמדת בית ה' זה הארון. ושמתתי למוצא אח"כ בכ"י אקספארד שכן הוא באמת שם הגי' סחוב והשלך וגו' בן י"ח יהויכין וגו' ויעש וגו' [מ"ב כ"ד ט'] ויבא וגו' [שם פסוק י"א] ויצא וגו' [שם פסוק י"ב] והגלה את כל ירושלים ואת כל השרים וגו' [שם פסוק י"ד] ע"ב והמעתיקין ברד"ק [מ"ב כ"ד א'] יראה שהיה לפניו הגי' הנכונה בס"ע כגי' הכת"א. א' את כל ירושלים ואת כל השרים. בדפוס באזעל את ירושלים ואת השרים בכ"מ את ירושלים. (י) עשרת אלפים גולה. צ"ל ואת כל גבורי החיל עשרה

סדר עולם רבה פרק כה

יהודים (יא) שלשת אלפים וגו' ומבנימין ושאר שבטים שבעת אלפים וגו' [מלכים שם] (יב) הכל גבורים עושי מלחמה [מלכים ב' כד] (יב*) וכי מה גבורה בכני אדם (יג) המחלכין בגולה ומה מלחמה עושיין בני אדם הזקוקין בזיקין (יד) ונתונים בשלשלאות אלא הכל (טז) גבורי תורה שנאמר (טז) ברכו ה' מלאכיו גבורי כה וגו' [תהלים קג] עושי מלחמה שהיו נושאין ונותנין במלחמתה של תורה שנאמר (יז) על כן יאמר בספר מלחמות ה' את והב וגו' [במדבר כא] (יח) ומתוכן והחרש והמסגר אלף [מלכים ב' כד] (יט) הרש

הערות ותקונים

עשרה אלפים גולה [מ"ב כ"ד] זה העם וגו' יהודים שלשת אלפים כ"ג [ירמיה נ"ב]. (יא) שלשת אלפים וגו'. עי' רש"י ירמיה שם ובמלכים שהביא הס"ע. ובכ"מ את כל גבורי החיל עשרת אלפים ומבנימין ושאר השבטים שבעת אלפים גולה וזה ט"ס הוא. ועי' במדרש עשר גליות נוסח א' שם. ולפלא מ"ש בשערי ציון עד 13 ועלה ג"כ פעם שניה לדפנה של אנטוכיה והגלה משבט יהודה ובנימין ושאר השבטים חמישים אלף ע"כ ובחקרמה לר"ד"א למלכים ד' קפ"ח כתוב וז"ל ובסדר עולם כתוב שהיו חמישים אלף מיוזרה ובנימין ומשאר השבטים ומלבד השאר שזכר ע"כ. ומה הגלות לא ניזכר בהס"ע שוב ראיתי בקבלת הראב"ד שכתב שם והגלה ארבעת אלפים ושש מאות משבט יהודה ובנימין חמישים אלף ומשאר שבטים ז' אלף ע"כ וזה כחודה שאין לה פתרון. ואולי ט"ס הוא וז"ל והגלה ארבע אלפים ושש מאות משבט יהודה ובנימין. והכוונה לירמיה נ"ב ל' כל נפש ארבעת אלפים ושש מאות. ומ"ש חמישים אלף. אולי היה כתוב ג' אלפים. וכיון לבי"ש יהודים שלשת אלפים וב"ג [ירמיה שם] ובא מעתיק אחר וכתב מו' ג', ומה נחיה חמישים אלף. ועי' לקמן סוף פרק כ"ז. (יב) הכל גבורים עושי מלחמה. בכ"מ הכל בני חיל גבורים עושי מלחמה. וזה שלא כנוסחתנו. (יב*) וכי מה גבורה בכני אדם. ברייתא דילן מובא בספרי פ' האזינו תנחומא נח אבות דר"ג. פרק כ"ג וברש"י סוכה מ"ד סע"א ותניא בסדר עולם וכי מה גבורה כו' ע"ש ובילקוט מלכים ר' ר"ג ציון מהספרי ולא מהס"ע. (יג) המחלכין בגולה. בכ"א וכי מה גבורה עושיין בני אדם שנתונין בשלשלאות של ברזל וכן הוא ברש"י שם. ובכ"מ וכי מה גבורה עושים בני ישראל החולכים בגולה. (יד) ונתונים בשלשלאות. ברש"י שם ליתא כל זה. ובכ"א שזקוקין בזיקין החולכין בגולה. ובכ"מ ומה מלחמה עושים בני אדם האסורים בזיקים והנתונים בשלשלאות של ברזל. וברד"ק מ"ב כ"ד ט"ז וכי מה גבורה הם עושים בני אדם החולכים בגולה ומה מלחמה עושיין בני אדם האסורים בזיקין הנתונים בשלשלאות של ברזל אלא גבורים בגבורה של תורה. (טז) גבורי תורה. בכ"א ומיני אלא גבורים גבורי תורה. וכ"ה ברש"י שם. וכעין זה במדרש נשא פ"א כלם אחוזו חרב ר' יוסי אומר שבעת הדין הכל נושאים ונותנים בהלכה כו' והיו רואין כאלו חרב מונחת לדין בין יריבותיהן. (טז) ברכו ה' וגו'. בכת"י וכן הוא אומר ברכו. (יז) על כן יאמר וגו'. בכ"מ ליתא. וכן בספרי שם אינו. ובכ"א עיני מלחמה מלחמתה של תורה וכן הוא אומר על כן יאמר וגו' ועי' תנחומא ריש פ' ויקרא. (יח) ומתוכן והחרש והמסגר אלף. בכ"א מה ת"ל והחרש וגו' בירושלמי נדרים פ"ו ה"ח ובויקרא דבא פ"א ר' ברכיה בשם ר' יהודה אומר הרש אלף ומסגר אלף ורבנן אמרי זה זה אלף. ודעת הס"ע כרבנן. וזה כדעת ר' יוסי בירושלמי חגיגה פ"א ה"א אפילו כתובה אחת לכל אחד ואחד ועי' בתוס' חגיגה ד' ג' ע"א ד"ה חרש. וכן דעת יוסף הכהן 1. 7. 10. ובמדרש הלל [בית המדרש ז"ה ע"ד 97] בשעה שגלו לבבל היו בתוכם אלף צדיקים שנאמר החרש והמסגר וגו' ועי' ברד"ק שם ובס"ע הוא אומר ומתוכן החרש והמסגר וגו'. (יט) חרש שאחד מדבר. ספרי שם. ובגטין פ"ח ע"א כ"ז בשם דריש מרימור ובסנהדרין ל"ח ע"א דרש מרי בר מר. והמקור מס"ע כאן

סדר עולם רבה פרק כה

נו

שאחד מדבר (ב) והכל שותקין מסגר שהכל יושבין לפניו
 (בא) ולמדוין ממנו (כב) כענין שנאמר ופתח ואין סוגר וסגר ואין
 פותח [ישעיה כב] אילי הארץ [מלכים ב' כד] אלו חורי יהודה
 ובנימין (כג) ועליהן הכתוב אומר כה אמר ה' וגו' כתאנים המובנת
 האלה כן וגו' [ירמיה כד] [כד] בן ה' שנה יהויכין במלכו וגו' חדשים
 ועשרה ימים מלך בירושלים [ד"ה ב' לו] ובמקום אחר הוא אומר
 בן י"ה שנה יהויכין במלכו וגו' חדשים מלך בירושלים [מלכים ב'
 כד] מה תלמוד לומר שמונה ומה תלמוד לומר שמונה עשרה
 (כה) בן שמונה כשמלך (כו) ומשמלך שמונה עשרה כשנתתם גזר דינו
 לגלות (כז) ועליו אמר נבוכדנצר מכלבא כישא גורא טבא לא (כח) נפיק
 (כט) בחצי הויבל גלה יהויכין בשנה הרביעית כשבוע וכן הוא אומר
 ולתשובת השנה שלה המלך נבוכדנצר ויבא בבבלה עם כלי חמדת
 בית ה' [דה"ב לו] ואלו הן כלי חמדת בית ה' (ל) זה הארון וימלך

הערות ותקונים

כאן . ובירושמי סנהדרין פ"א ה"ב ר' ברכיה בשם רבי והתירש אלו החברים ובויקרא
 רבה פ"י ר' יהודה בר סימון אמר אלו תלמידי חכמים . (ב) והכל שותקין . בכ"א
 כמה שנאמר החרישו אלי איים . (בא) ולמדוין ממנו . בספרי שם מוסף אחר שפותח
 אין סוגר . ובמדרש עשר גלויות שם מסגר כיון שהיה אחד סוגר אין אחר שפותח
 ועי' תנחומא פ' נח סי' ג'. (כב) כענין שנאמר . בכ"א וכ"א ובספרי שם לקיים
 מה שנאמר . (כג) ועליהן הכתוב אומר כה אמר ה' וגו' . עי' רש"י שם . (כד) בן ה'
 שנה יהויכין וגו' עד זה הארון מקומו לעיל כמ"ש בהערה ט'. וראיתי להעיר כאן
 שנתנה המעתיקים לקצר המאמרים שהעתיקו זה מנהג ישן נושן כמו שלדעתי הכוונה
 במקרא יהושע י' פסוק י"ג עד יקום גוי אויביו הלא היא כתובה על ספר הישר .
 שפי' שהשירה התחילה בספר הישר בהמלות וידום השמש וירח עמר . והסוף היה
 עד יקום וגו' ולזה מכוון המלות עד יקום . ואולי הכוונה כמ"ש בספר הישר להספר
 הישר שנמצא אצלנו והשירה כלה כתובה שם ובסופה : כן יאבדו כל אויביך ה'
 ורשעים כמוץ ידוף רוח כו' וזה הכוונה כמ"ש עד יקום גוי אויביו . וכן בשמואל א'
 ב' פסוק ה' שבעים בלחם נשכרו ורעבים חדרו עד עקרה ילדה שבעה וגו' שפי'
 שקצר המעתיק שירת חנה עד המלות עקרה ילדה שבעה וגו' . (כה) בן שמונה
 כשמלך . צ"ל בן י"ה כשמלך וכה' בכ"א וכ"א . ונוסחתנו המוסעת הסעה את הדר"ק
 הירד"א כפי' שם כ"ד פסוק ט"ו וה' ע"ש . (כז) ומשמלך שמונה עשרה . צ"ל
 ומשמלך נבוכדנצר שמונה [ודברי "הס"ע להוציא מבעלי הנוסחאות שהביא קעניקאט
 בד"ה שם שנסחו שם בן י"ה שנה] נתחתם גזר דינו לגלות . ובכ"א וכ"א ושמונה
 משנתחתם גזר לגלות . (כז) ועליו אמר נבוכדנצר כצ"ל . וכן בויקרא רבה פ' י"ט
 וברד"ק וירד"א שם בשם הס"ע . וברש"י מגילה י"א ע"ב מביא מהס"ע אמר לו יעניני
 האב מדר כך והמלכת את בנו מתלא ארין מכלבא כו' . (כח) נפיק . בכ"א מכלב
 ביש גזר טב לא פיק . (כט) בחצי הויבל גלה יהויכין . חשוב י"ד מיאשירו וי"א עד
 יהויכין . (ל) זה הארון . זהו דעת ר' אליעזר בתוספתא שקלים ספ"ב וירושלמי שם
 דמ"ו ובבלי יומא נ"ג סע"ב ועוד בכמה מקומות . אבל דעת הסדר עולם לעיל
 פרק כ"ד וכן דעת ר' יוסי תנא דס"ע כמ"ש בהערותי שם הערה ט"ז שיאשיהו גזר
 הארון ובאמת מ"ש כאן הוספה מאוחרת היא . ובכ"א וכ"י מינכען ליתא כ"ו . ואיזה
 מעתיק שלא שנה כתב זה . ובכת"ד ליתא מן ולתשובת וגו' עד זה הארון . וגם
 היהודי אפוליומוס כתב בספרו שנבוכדנצר לא לקח הארון עם הלוחות [הערצפילד
 חלק שני צד 483] . אולם מה שאמר אפוליומוס שירמיה גזר הארון . מצנינו לו

חבר

סדר עולם רבה פרק כה

מלך בבל את מתניה דודו תחתיו ויסב את שמו צדקיהו בן כ"א שנה צדקיהו במלכו וגו' [מלכים ב' כד] (לא) ויהי בשנת הדיא בראשית ממלכת צדקיה מלך יהודה בשנה הרביעית בחדש החמישי אמר אלי חנניה בן עוזר הנביא וגו' כה אמר ה' צבאות וגו' לאמר שברתי את עול מלך בבל כעוד שנתים ימים אני משיב וגו' [ירמיה כח] (לא*) מי הטעה את חנניה נבואה שנתנבא ירמיה הנביא על עולם (לב) לעיניו שנאמר (לב*) כה אמר ה' צבאות הנני שובר את קשת עולם ראשית גבורתם [שם כט] וימת חנניה הנביא בשנה הדיא (לב*) כחדש השביעי [שם כח] ואלה דברי הספר אשר שלח ירמיהו הנביא (לב**) מירושלים וגו' כה אמר ה' צבאות אלהי ישראל לכל הגולה וגו' בנו בתים ושבו וגו' קחו נשים והולידו בנים ובנות וגו' ודרשו את שלום העיר וגו' [שם כט] (לג) ואומר לפי מלאת לבבל ע' שנה אפקוד אתכם וגו' [שם] בשנה הרביעית (לד) לצדקיהו (לד*) יוד להקביל פני נבוכדנצר מלך בבל (לה) בבבל (לו) ושריה עמו והזור ובא לו למלכותו לירושלים.

הערות ותקונים

חבר במגילת חשמונאים ב', ב', ה', ושם שנמצא כתוב בספרים כו' וכנראה אאפולמוס זה הוא שנבחר מיהודה המכבי לציר לרומא לתקם ברית אהבה ושלום. [החשמונאים א', ח', ב']. (לא) ויהי בשנה הדיא וגו'. עי' רש"י בירמיה שם כשהגיע אותו הזמן שהשליט נבוכדנצר את צדקיהו על חמשת מלכים שהיה ירמיה אומר שליחותו כו' בראשית ממלכת צדקיהו בתחלה שהשליטו על חמשה המלכים כו' ונראה שדבריו נובעים מהס"ע וחסר כאן לפנינו. וכן מ"ש הרד"ק והרד"א בירמיה שם ובסדר עולם אמרו כי השנה הרביעית היתה למלכותו ע"כ ולפנינו לא נזכר כלל מזה והשבעים קראו כאן ויהי בשנה הרביעית למלך צדקיהו. (לא*) מי הטעה את חנניה. עי' ירושלמי סנהדרין פ"א ה"ה חנניה נביא אמת היה ובבבלי שם ד' פ"ט ע"א ובתוספתא שם פ"ד והמקור מכאן. (לב) לעיניו. ככ"א ומיניכען ליתא מלת לעיניו וכן הנכון כי לא נאמר במקרא שירמיה נבא לעיני חנניה ובכל המקומות שזכרנו נאמר והיה שומע חנניה מה שירמיה מתנבא בשוק העליון ויוד ומתנבא בשוק התחתון. (לב*) כה אמר ה' וגו'. ככ"מ כה אמר ד' הנני שובר וגו'. (לב*) בחדש השביעי. ככ"מ בחדש השביעי ככ"א בחדש השביעי בראשית ממלכת יהויקים בן יאשיה מלך יהודה ואלה וגו'. (לב**) מירושלים וגו'. ככ"מ מירושלים אל זקני הגולה אשר הגלה נ"ג מלך בבל וגו' וזה כנוסחתנו שם כ"ט א'. (לג) ואומר. מלשון ואומר נראה שקרא הסדר עולם הכתוב ודרשו את שלום העיר אשר הגלית אתכם משמה והמ"ם הוא עולה ויורד והדרישת שלום הוא על ירושלים ולא על בבל, שאם לא כן מאי ואומר? ובמבוא הארכתי בזה. (לד) לצדקיהו. ככ"א ליתא מלת לצדקיהו. (לד*) יוד. ככ"מ בא לו להקביל. (לה) בבבל. ככ"א בבבל. (לו) ושריה עמו. ככ"א ומיני' ושריה שר מנוחה עמו. וככ"מ שריה שר מנוחה עמו. ולדעת יונתן [ירמיה נ"א נ"ט] לא הלך שריה עם צדקיהו אלא שלח שם לשריה וז"ש כד אול בשליחות צדקיה ופי' את צדקיהו בעבור צדקיהו כמ"ש הרד"ק שם וכן תרגמו השבעים בירמיה בלכתו את צדקיה ועי' גראמק חלק א' משני צד 372 בהערה. ומ"ש הרד"ק וירד"א בפ"י כאן בשם הסדר עולם אינו מנואר יפה בנוסחתנו. ועין רבה נשא פ"י הנבואה נקראת מנוחה שנאמר ושריה שר מנוחה.

פרק כו

ידיה בשלשים שנה וגו' [יחזקאל א] היו שלשים שנה (א) משנמצא הספר בית ה' ברביעי בחמישי לחדש וגו' (ב) היה היה דבר ה' וגו' [שם] (ג) ואבא אל הגולה תל אביב וגו' ואשב שם שבעת ימים משמים בתוכם [שם ג] לאחר שבעת ימים (ד) נאמר לו ואתה שכב על צדך וגו' ואני נתתי לך את שני עוונם וגו' מלמד (ה) שהיו ישראל מכעיסין (ו) לפני הקב"ה משנכנסו לארץ (ז) ועד שיצאו ממנה (ח) שלש מאות וצ' שנה וכלית את אלה ושכבת על צדך הימני וגו' [שם ד] מלמד שהיו (ט) בית יהודה מכעיסין (י) לפני הקב"ה (יא) משגלו עשרת השבטים ועד שחרבה ירושלים ארבעים שנה (יב) נמצאו כולם ד' מאות ושלשים שנה. ויהי בשנה הששית בששי בחמשה לחדש אני יושב בביתי וגו' [שם ח] (יג) מלמד שהיתה אותה שנה מעוברת.

הערות ותקונים

(א) משנמצא הספר בית ה'. בילקוט ריש יחזקאל וברש"י שם בשם הס"ע וכי"א ויהי בשלשים שנה וגו' משנמצא הספר בבית ה' וכי"מ הרי שלשים שנה משנמצא בו' וזהו שתרגם יונתן בתלתיין שנין לזמן דאשכח חלקיה כהנא רבה ספרא דאורייתא וכן דעת היראמינום כפי' שם וברש"י שם נמצא לחדש שלשים שנה שמנה לתחילת היוכל מנה בו' וכן שנינו בסדר עולם שהיא היתה תהלת יובל בו'. וברמזי הפטרות להרוקק וז"ל הפטרת א' דשבעות ויהי בשלשים שנה ליוכל ותרע שכן הוא שזה היה תחילת נבואתו ומנה ליוכל וכן בסוף נבואתו מנה ג"ב ליוכל בו'. (ב) היה דבר ה' וגו'. כל הפרק הזה מועתק בילקוט יחזקאל ר' שמו"ל באיזה חסרונות ושינוים קלים. (ג) ואבא אל הגולה וגו'. כבי"א ומינ' ובילקוט יתא ושם כבי"א ואומר ואשב שם וגו'. (ד) נאמר לו. כבי"א ליחזקאל. (ה) שהיו ישראל מכעיסין לפני הקב"ה. כבי"א בית ישראל כלשון המקרא וכי"מ ובילקוט חסר כל זה. ולמאור זה סותר למ"ש בפתיחתא רבתי באיכה אמר ר' יוסי בר חלפתא כל מי שהוא יודע כמה שנים עברו ישראל ע"ז הוא יודע אימתי בן דוד בא בו' ועי' בילקוט המכירי על ישעיה צד ה'. (ו) לפני הקב"ה. כבי"א לפני המקום שלש מאות ותשעים שנה ועי' בס' סדר החכמים צד 60. (ז) ועד שיצאו ממנה. כבי"א עד שיצאו הימנה. וברש"י יחזקאל ד' פסוק ה' שנינו בס"ע מלמד שהטאו ישראל ש"צ שנה משנכנסו לארץ עד שגלו ממנה עשרת השבטים. (ח) שלש מאות וצ' שנה. כבי"א כתוב בגליון הכ"י פרטי החשבון שהבאתי בהמבוא שלי צד קס"א ונראה שהיה לעיני הסופר פרטי החשבון שכתוב ברש"י יחזקאל שם שמצא בתשובות רב יוסף ריש מתיבתא. ועי' בתנא דבי אליהו זוטא פרק ה' וברבה פרק י"ז שהושב שלשה מאות שנה בזמן השופטים וזה לא נכון שרק קי"א שנים היו השעבודים בימי השופטים. ונראה שהיה לפנינו גוסס אחר בהס"ע כאן. (ט) בית יהודה. כבי"א ומינ' בני יהודה. ובילקוט הגוסס משובש. (י) לפני הקב"ה. כבי"א לפני המקום. (יא) משגלו עשרת השבטים. כבי"א משגלו. וברש"י שם מלמד שהטאו בית יהודה משגלו בו'. (יב) נמצאו כלם. כבי"א ובין. ובילקוט במספר ימים ש"צ יום מלמד שהיו ישראל מכעיסים לפני המקום מ' שנה משגלו ישראל עד שחרבה. (יג) מלמד שהיתה אותה שנה מעוברת. פי' שברביעי בחמשה לחדש נאמרה לו הנבואה [יחזקאל א' א] ובשנה שאחריה בת' תמוז הרי שני"ד ושבעת ימים היה משמים והאך כלו הש"צ ימים על כרחך צ"ל שאותה שנה מעוברת היתה ועי' כפי' הריד"א ביהזקאל ה' א' שמביא הס"ע. ובילקוט ויהי בשנה הששית בששי בא' לחדש אני וגו' ובד' מנומנה בששה לחדש אני וגו'. וכי"מ חסר כל

סדר עולם רבה פרק כו

(יג*) ותפל עלי שם יד ה' [שם ה'] [יד] באותה שעה הראה (טו) המקום ליחזקאל כבוד השכינה שמסתלק (טז) מתוך הבית (יז) וישאו הכרובים את כנפיהם וירומו מעל הארץ וגו' [שם י] ואומר ויעל כבוד ה' מעל תוך העיר וגו' [שם יא] [יח] אתה מוצא אותם (יט) עשר מסעות לשכינה ויהי בשנה השביעית בחמישי (*יט) בעשור לחודש באו אנשים (כ) מוקני ישראל וגו' ויהי דבר ה' אלי לאמר כן אדם דבר אל זקני ישראל וגו' (כא) הלדרוש אותי וגו' התשפוט אותם וגו' [שם כ] (כב) באותה שעה כרת צדקיה ברית את כל העם וגו' לשלח (*כב) איש (כג) את עבדו וגו' וישבו אחרי כן וישבו וגו' (כד) ואומר העגל אשר כרתו לשנים ויעברו בין כתריו [ירמיה לד]

הערות ותקונים

בל זה המאמר . אבל בכי"א איתא . ובגליון כ"י רס"ט כתוב פ'י ממה שהזקנים וישבים משמע שנועדו לעבור עכ"ל . ועי' בירושלמי בכורים פ"ג ה"ד אין ממנים זקנים בחוץ לארץ א"ר לוי ולא מקרא מלא הוא כ"א בית ישראל וישבים על אדמתם הא כל ישיבה שלך לא יהא אלא על אדמתך (*יג) ותפול עליו וגו' בכי"א ליתא . (יד) באותה שעה . בילקוט וכת"י אותה שנה . (טו) המקום . בילקוט וכי"א ליתא . (טז) מתוך הבית . בילקוט וכי"א מן הבית . (יז) וישאו הכרובים את כנפיהם וגו' בכי"א ומינכען וישאו הכרובים את כנפיהם והאופנים לעומתם וכבוד אלהי ישראל וגו' ויעל כבוד ה' מעל תוך העיר וגו' [שם יא] וע"ש ברש"י ורד"ק ובילקוט סאלוניקי וויניציאה וישאו הכרובים את כנפיהם תמצא אותם י' מסעות כו' . (יח) אתה מוצא אותם . בילקוט וכת"י תמצא אותן . (יט) עשר מסעות לשכינה . ברה"ש ל"א ע"ב ובפתחתא דאיכה רבתי זה מאמר ר' יהודה בר אידי בשם ר' יוחנן . ועי' באבות דר' נתן פרק ל"ד . (*יט) בעשור לחודש . בר' מנחמה וויניציאה בעשרים לחודש . (כ) מוקני ישראל . בילקוט שם וברמז שש"ט מוקני יהודה . ורד"ק בפ' ליחזקאל שם הביא בשם הסדר עולם שזקני ישראל אלו היו חנניה משאל ועזריה . ובפ' הריד"א שם ובסדר עולם אמרו מי היו אלו חנניה משאל ועזריה כי באו לדרוש את ה' בעבור הנותרים בארץ ע"כ ולפנינו כס"ע כאן אין רמז מזה . אבל כ"ה בעלי המדרש שיר השירים רבה פרק פסוק זאת קומתך הה"ד ויבאו אלי אנשים מבני ישראל וגו' וכו' היו אלו חנניה משאל ועזריה אמר לפני הקב"ה רבש"ע חנניה כו' מבקשים לתן נפשם על קדושת שמך מתקיים את עליהן או לא א"ל כו' הה"ד כן אדם דבר אל זקני ישראל ואמרו אליהם הלדרוש וגו' מאחר שגרמתם כו' ע"כ ולקח כל זה מהס"ע כאן . וכבר העירוני לעיל שבעל מדרש זה לקח הרבה מהס"ע יותר מכל בעלי המדרשים ויהי לפנינו הכ"י מהס"ע יותר שלם מכפי שלפנינו . (כא) הלדרוש אותו וגו' . עי' רש"י וירמיה ל"ח ח' אחרי כרות המלך בשנה השביעית למלכו כך שנינו בסדר עולם ויהי בשנה השביעית באו אנשים מוקני יהודה [וכן בילקוט שם מוקני יהודה] לדרוש את ה' אמרו ליחזקאל עבד כהן שמכרו רבו מהו שיאכל בתרומה כלומר לפי שהיו רוצין לומר לא נעש על המצות על שהחזירו את העבדים ע"ל ולפנינו אין שמץ דבר מזה . אולם נמצא בספרי שלח פ' קמ"ו . ובילקוט יחזקאל ציין וי"ד ולא מצאתי בויקרא רבה ואולי צ"ל תדא"ר . תנא דבי אליהו רבה . (כב) באותה שעה . בילקוט ורש"י וירמיה ל"ד בשם הס"ע וכי"א וכי"מ באותה שנה . (*כב) איש . בכי"מ איש את עבדו . ואיש את שפתו חשים ולפנינו שם פסוק ט' את שפתו העברי והעברית . (כג) את עבדו . בכ"י מינכען ואומר וישמעו וישלחו וישבו אה"כ וישבו את העבדים ואת השפחות אשר שלחם חפשי לנפשם ויכבשו אותם לעבדים ולשפחות וזה שלא כנוסחתנו פסוק י"א . (כד) ואומר העגל וגו' . בילקוט וכי"א וכי"מ כרתו עגל

סדר עולם רבה פרק כו

נמ

(כה) למרוד במקום (כו) שתמצא אומר אלו ואלו מתוך מרד
(כז) באותה שעה מרד צדקיהו כמלך בבל (כח) והלך וסמך על מלכי
מצרים (כט) כשתמצא אומר אלו ואלו מתוך מרד ות"ל אלו נסמכו
על מלכי מצרים ואלו נסמכו על מלכי מצרים (ל) אלו גלו שלש גליות
ואלו גלו שלש גליות אלו עשו שלש שנים במצודה ואלו עשו שלש
שנים במצודה אלו אכלו בשר בנים ובנות ואלו אכלו בשר בנים
ובנות (לא) וכן הוא אומר בדרך אחותך הלכת ונתתי כוסה בידך
וגו' [יחזקאל כג] [לב] בשנה התשיעית וגו' וכל חילו על ירושלים וגו'
[ירמיה לט] [לג] וחיל פרעה יצא ממצרים וחיל פרעה שטף עזה וחזר
למצרים ויהי דבר ה' אלי בשנה התשיעית בחדש העשירי בעשור

ה ערו ת ות קו נים

עגל לשנים ויעברו בין בתריו כלשון המקרא. (כה) למרוד במקום. גם השבעים
העתיקו שהברית היה לע"ז וכן בספרי שופטים פ' קע"א מעביר בנו ובתו באש זה
שמעביר בנו ובתו לע"ז וזורת עמה ברית שנאמר העגל אשר כרתו לשנים מזה
מבואר שגם דעת הספרי שברית העגל היתה לע"ז ועי' ברש"י ירמיה שם ובירושלמי
רה"ש פ"ג ה"ה. ועי' במבוא שלי צד קפ"ו מה שהבאתי בשם הר"י יוסף קרא בפ"י
לירמיה שהיה לו נוסח אחר בס"ע משלפנינו. (כו) שתמצא אומר אלו ואלו מתוך
מרד. בילקוט וכו"א וכו"א ליתא. (כז) באותה שעה. בילקוט וכו"א וכו"א מתוך
שנה. (כח) והלך וסמך. בכח"י ונסמך. (כט) כשתמצא אומר אלו ואלו מתוך מרד,
כצ"ל ובילקוט סאלוניקי וכו"א וכו"א אלו מתוך מרד ואלו מתוך מרד. (ל) אלו גלו
שלש גליות ואלו גלו שלש גליות. עי' רה"ש ל"א ע"ב ובירושלמי סנהדרין פ"ה ה"ה
ובמדרש רבה במדבר פס"ג ומדרש תרשא בבית המדרש ח"ג צד קפ"ה ובספרי עקב
פ' מ"ג ואבדתם מזהרה גולה אחר גולה ועי' ילקוט עקב שם ור' תח"ט. ובפירש ר'
מנחם כ"ר הלבו קרא ליהזקאל [השחר ש"ב צד רצ"ה] ד' גליות גלו ישראל ע"י
בבוכדנצר ושם צד רצ"ו פ' כ"ד ו' לפי שד' פעמים גלו ע"י כמו שפי' בפרשת חוד
היורה עכ"ל ודבריו כנגד הס"ע כאן. ולפני הרבה מהראשונים היו כתובים העשר
גליות [שנדפסו בבית המדרש ח"ד] בהסדר עולם כמו ר' הלל הכפרש הספרי כתב
שם כפ' עקב מובא מהרב הגדול כעל מאיר עין בהערה מ"ו שם וז"ל ותני לה בסוף
סדר עולם ועשר גליות גלו ישראל עם שבט יהודה ובנימין עכ"ל והיריד"א בהקדמה
למלכים כתב ז"ל ומבלעדי אלה השבע גליות עוד היו אליהם גליות אחרים בהיותם
בגלות ובבנין בית שני כמו שבא בסדר עולם ע"כ ושם להלן כתב היריד"א ועל
אלה השלשה גליות נשלם מספר העשרה גליות שזכרו חז"ל בסדר עולם עכ"ל
ומהעשר גליות ידע כבר ר' צמח גאון בתשובתו ע"ד אלדר הדני זז"ל ושנו רבותינו
עשר גליות גלו ישראל ד' ע"י סגורב כו' ועי' בספר אלדר הדני צד 17 הערה ט"ו
מ"ש הרב המחבר שם. וכן הביאם הראב"ד הלוי בסוף ספר הקבלה. וקרוב לומר
ששאנו כלם מהסדר עולם. אבל בנוסחתנו אין כל זכר מזה. (לא) וכן הוא אומר.
בילקוט וכו"א וכו"א לקיים מה שנאמר. (לב) בשנה התשיעית וגו'. בכ"י ומינכנו
בשנה השמינית לצדקיהו בא חיל מלך בבל על ירושלים וחיל פרעה וגו' וחיל פרעה
שטף את עזה והלך לו למצרים. וכן הוא בהס"ע דפוס באילויא עם תרגום של
גענעברארד. ובירמיה מ"ז פסוק א' הדבר אשר וגו' בטרם יכה פרעה את עזה שהכה
אותה בעת שחזר מדרכו שרצה ללכת לעזור לישראל מול הכשדים. ורש"י ורד"ק
הביאו שם בשם הס"ע שהיה זה בשנה העשירית לצדקיהו וכן נראה מפשטות הכתובים
וישמעו הכשדים וגו' ויעלו וגו' [שם לו] מזה נראה שכבר צרו על העיר והם התחילו
לצור בשנה התשיעית ונראה להגיה כאן בשנה העשירית בעשירי וגו' וחיל פרעה וגו'
ובילקוט שם בדפוסים הישנים הסר כל המאמר. (לג) וחיל פרעה וגו'. עי' ברש"י
שם

סדר עולם רבה פרק כו

לחדש לאמר בן אדם כתוב לך את שם היום את עצם היום הזה
 סמך מלך כבל אל ירושלים בעצם היום הזה [יחזקאל כד] (לד) כי'
 בטבת בשנה העשירית (*לד) בעשירי בשנים עשר לחדש היה דבר
 ה' אלי לאמר בן אדם שים פניך על פרעה מלך מצרים והנבא עליו
 ועל מצרים (לה) כלה [שם כט] (*לה) אותו הזמן הנה הנמאל בן
 שלום דורך בא אליך לאמר (לו) קנה לך את שדי אשר בענתות כי לך
 משפט הגאולה לקנות ויבא אלי הנמאל בן דורי (לז) כדבר ה' אל הצר
 המטרה ויאמר אלי קנה נא את שדי אשר בענתות אשר בארץ בנימין
 כי לך משפט הירושה ולך הגאולה קנה לך ואדע כי דבר ה' הוא
 ירמיהו [לח] (לה) ויהי באחת עשרה שנה בראשון בשבעה לחדש היה

הערות ותקונים

שם וכן אמר יוסף הכהן [10. 7. 3.] שהיה זה בשנה השמינית לצדקיהו. (לד) כי'
 בטבת. עי' רה"ש י"ה ע"ב ועוד בכ"מ ובכ"מ בשנה התשיעית בעשירי [לפנינו שם
 בחדש העשירי] וגו' כתוב לך את היום הזה [לפנינו את שם היום הזה] סמך מלך כבל
 על ירושלים וכן בקעניקאט ולפנינו אל ירושלים. (*לד) בעשירי. בילקוט בד' סאלונקי
 וויניציאה ליתא וכן בקעניקאט. (לה) כלה. בכ"מ ליתא. (*לה) אותו הזמן הנה הנמאל
 בן שלום. בכ"א אותה שנה אותו זמן באותו פרק. ובכ"מ אותה שנה אותו
 זמן. ובילקוט אותו זמן באותו פרק. והר' הנמאל והר' יוסף אבן מייגש מובא בשיטה
 מקובצת בכבא בתרא ד' כ"ח ע"א הביאו כל המאמר מהס"ע בשם ר' יוסי אומר. וזה
 שכתבו בירמיהו שם הרב אשר היה אל ירמיהו מאת ה' בשנה העשירית טעמו
 נמשך עד ויאמר ירמיהו הנה הנמאל וגו' שבדבר הנמאל היה אליו בשנה העשירית
 כמ"ש ברש"י ורד"ק שם. ובכבא בתרא שם מוקשה הגמרא ולרבנן מנ"ל חזקה בג'
 נשים אמר רב יוסף קרא כתיב שדות בכסף יקנו וכתוב בספר וחתום שהרי נביא
 עומד בעשר ומוזהר על אחת עשרה ופירש"י ירמיהו בשנה העשירית לצדקיהו היה
 בלתי כו' ושם נאמר לו הנה הנמאל כו' אלמא דהני תרתין שנין לא חיי חזקה מכאן
 לתזקה שאינה פחותה מג' שנים עכ"ל ובתוס' שם ד"ה ודלמא ור"ח פ' דר' יוסף
 יליף הכי וגרים שהרי נביא עומד בתשע ומוזהר על י"א כו' ומביא ראיה מסדר
 עולם דבשנה תשיעית בחדש עשירי היה ומיהו בכל הספרים שלנו כתוב שהרי נביא
 עומד בעשירי וכן בסדר עולם שלנו תניא בשנה העשירית ועוד כו' דלפי גירסת
 הסדר עולם ליכא לא שמנה עשר חדש כו' עכ"ל. ובשיטה מקובצת על האריך בזה
 והביא גירסת הגאונים ור' יוסף אבן מייגש והראב"ד שגורס בהסדר עולם כגירסת
 הר"ח וכן הוא גירסת רבינו גרשון מאור הגולה בחידושו לכבא בתרא שם הנדפס
 בדפוס ווילנא. והרמב"ן בחי' לב"ב שם כתב על גירסת זו שאינה מתיישבת
 על סדר המקרא שהרי כתוב בשנה העשירית וגו' ויהי דבר ה' אלי לאמר ואי
 אתה מוציא שם נבואה אלא זו הנה הנמאל וגו' אלמא בעשר היה עומד ומ"ש
 רבינו הנמאל ז"ל דהכי תנא לה ר' יוסי במתניתין לא אשכחי רבנן בנוסחי דילן
 הכא ואשכחן תנא דס"ע דתנא הכי בשנה העשירית בעשירי וגו' ובאותו זמן ובאותו
 פרק הנה הנמאל וגו' אלמא נביא בעשר היה עומד וזו היא גירסתו של רש"י ז"ל
 שהרי נביא עומד בעשר כו' עכ"ל הרמב"ן שם אבל בירושלמי ב"ב שם לא נזכר
 כלל מראיה זו שהביאו בבבלי מהסדר עולם. (לו) קנה לך את שדי. בכתב יד
 מינבען קנה לך את שדי אשר בענתות בארץ בנימין כי לך משפט הירושה
 לקנות וזה שלא כנוסחתנו שם פסוק ז'. (לז) כדבר ה'. בדפוס באזעל בדבר ה'
 ועי' רש"י מגילה ט"ו ע"א ד"ה בשלמא אינהו מפרשי ירמיהו והנמאל דכתיב ויבא
 אלי הנמאל בן דורי כדבר ה'. ונראה שצ"ל ברש"י בדבר ה' וזה שלא כנוסחתנו
 בקרא. (לה) ויהי באחת עשרה שנה וגו'. עד בג' בתשרי כו' ליתא בילקוט. ובכ"מ
 ליתא

דבר ה' אלי לאמר בן אדם את זרוע פרעה מלך מצרים שכרתיו וגו'
 [יחזקאל ל] ויהי באחת עשרה שנה בשלישי באחד לחדש היה דבר
 ה' אלי לאמר בן אדם אמור אל פרעה מלך מצרים ואל המונו אל
 מי דמית בגדלך [שם לא] ויהי בעשתי עשרה שנה באחד לחדש היה
 דבר ה' אלי לאמר בן אדם יען אשר אמרה צור על ירושלים האה
 נשכרה דלתות העמים נסכה אלי אמלאה החרבה [שם כו] (לט) בשלשה
 בתשרי אחר חרבן הבית נ"ב יום (מ) נהרג גדליה בן אחיקם בן שפן
 והיהודים אשר היו במצפה ושאר הפליטה הלכה למצרים וירמיה
 וכרוך עמהן (מא) ויהי בשנים עשרה שנה בעשירי בחמשה לחדש
 לגלותינו בא אלי הפליט מירושלים לאמר הכתה העיר [שם לג]
 ויהי בשנים עשרה שנה בשני עשר חדש באחד לחדש היה דבר ה'
 אלי לאמר בן אדם שא קינה על פרעה מלך מצרים ואמרת אליו
 כפיר גוים נדמית [שם לב] (*מא) ויהי בשנים עשרה שנה בחמשה
 עשר לחדש היה דבר ה' אלי לאמר בן אדם נהה על חמון מצרים
 וחורידהו [שם] (מב) אותה שעה הראה ליחזקאל (מג) שהאומות
 נדונין לבאר שחת (מד) בשנת עשרים ושלש לנבוכדנצר (*מד) נתנה

הערות ותקונים

ליתא עד אותה שעה הראה ליחזקאל כו'. (לט) בשלשה בתשרי אחר חרבן הבית
 כ"ב יום. ובלקוט סאלוניקי וויניציא נ"ב יום ויהרג ישמעאל בן נתניה את גדליה
 עי' רה"ש י"ח ע"ב ובמגילת תענית פרק י"ג והר"י והרד"ק בפ' ירמיה מ"א פסוק
 א' והרב כ"י מוכא כמ"ו וי"ד סי' תקמ"ט פ"י שגדליה נהרג ברה"ש ועי"ז נדחה
 תעניתו וזה נגד ברייתא דילן. וכן מה שכ' הטורי אבן בחי' לרה"ש שם ובש"ת
 ראשית בכורים שגדליה נהרג בשנה השניה אחר החרבן גם זה שלא כהס"ע שמפורש
 שהריגת גדליה היתה אחר החרבן נ"ב יום וכן כתב רש"י ברה"ש שם ד"ה ראשון
 נשרף הבית בתשעה באב ובתשרי שלאחריו נהרג גדליה עכ"ל. (מ) נהרג גדליה.
 ככ"א בא ישמעאל ב"נ והרג את גדליה. ובלקוט ויהרוג ישמעאל בן נתניה כו'
 ועי' ברה"ש שם. (מא) ויהי כ"ב שנה בעשירי בחמישי לחדש וגו'. עי' רה"ש שם.
 ובירושלמי תענית פ"ד ה"ה. (*מא) ויהי כ"ב שנה כמ"ו לחדש. ככ"מ ויהי
 באחת עשרה שנה [וכן בגליון בקעניקאט] בראשון בשבעה לחדש! (מב) אותה
 שעה. בילקוט ובת"י אותה שנה ובכ"מ ליתא מן ויהי כ"א בראשון וגו' עד ויהי
 כ"ב בחמשה עשר וגו'. (מג) שהאומות נדונים לבאר שחת. עי' שוחר טוב מזמור
 ו' ובשמות רבה פ"ט וכן ישעיה אומר לכן הרחיבה שאול נפשה וגו' שאין הבהילים
 וירדן לגיהנם ולפ"ז לשון הס"ע כאן באותה שעה צריך תקון קצת ועי' ירושלמי
 קדושין פ"ק ובבבלי סנהדרין ק"א ע"ב. (מד) בשנת עשרים ושלש לנבוכדנצר.
 עי' רש"י יחזקאל כ"ט י"ז נבוכדנצר לכד צור ככ"ג למלכותו כמו שמצינו בסדר
 עולם עכ"ל וזה שאמר הכתוב בירמיה נ"ב ל' בשנת שלש ועשרים לנבוכדנצר
 הגלה גו' ועי' ברש"י שהביא הס"ע. ועי' בפ' ר' מנחם בר' הלבו [השחר שם]
 ובמדרש עשר גלויות נוסח א' בבית"ד ה"ד עד קל"ה. ובלקוט שם הגי' בטעות
 וכעין זה כתב יוסף הכהן 1. 10. 11. (*מד) נתנה צור בידו. בפ' המווחס לרש"י
 בבראשית רבה פ"ה כתב חז"ל ובשנה רביעית לגלות כבש נבוכדנצר לצור והרג את
 חיים כדמפרש בסדר עולם עכ"ל. ולפינו בניסחתנו אין זכר שנבוכדנצר הרג את
 חיים ועי' נבא בתרא ד' ע"ט ובבראשית רבה פ' ה'. ובבית המדרש הדר ה' ענין
 חיים מלך צור עד ק"א ומ"ש הרב ר' אהרן יעלזניצק ז"ל בהקדמה ובפ' הראב"ע
 על התורה פ' מקץ מ"א. ויוסף [נגד אפיון ספר ראשון] כתב כי נבוכדנצר בשנת
 ישבע למלכותו הנהר על צור. כו' אחרי מותו המליכו את חיים אחי' כו' ע"ש.
 את

סדר עולם רבה פרק כו

צור בידו ושטף (מה) את כל היהודים שהיו בעמון ומואב (מו) ובסביבות ארץ ישראל (מו) נפש שבע מאות וארבעים וחמשה (מה) בשנת עשרים ושבע לנבוכדנצר נתנה מצרים בידו נשא המונה ושלף שללה ובזז ביוה (מט) והיתה שבר לחילו [יחזקאל כט] (ג) והגלה ירמיהו וברוך לכבל בעשרים וחמש שנה לגלותינו (ג*) בראש השנה בעשור לחדש בארבע עשרה שנה אחר אשר הוכתה העיר בעצם היום היתה עלי יד ה' ויבא אותי שמה [שם מ] (נא) אותה שעה הראה (גב) הקב"ה ליחזקאל במראה את תבנית הבית לעתיד לבא *

פרק כו

ויהי בשנה התשיעית (א) למלכו בחודש העשירי בעשור לחדש בא נבוכדנצר מלך בבל הוא וכל חילו על ירושלים ויחנו עליה ויבנו עליה דיק סביב ותבא העיר במצור עד עשתי עשרה

הערות ותקונים

(מה) את כל היהודים, ברש"י ירמיה שם את היהודים, (מו) ובסביבות ארץ ישראל- ברש"י שם ליתא אבל כפי' ה' יוסף קרא על ירמיה כסופו מביא כל המאמר מס'ע כמו שהוא לפנינו, ובפי' ר' מנחם בר' שמעון על ירמיה [כת"י ת"ה] הפראפעססאר מר דניאל חוואלזאן הי"ו] ובס"ע נמצא כי בשנת שלש ועשרים נתנה צור בידו ושטף היהודים הנמצאים בסביבות עמון ומואב והם נפש ז' מאות ומו"ה ע"כ ובכ"מ עמד צור כו' ושטף את כל היהודים שהיו בעמון ומואב ובכל סביבות א"י, (מו) נפש שבע מאות, זה לשון המקרא בירמיה שם, (מה) בשנת עשרים ושבע לנבוכדנצר, וכן בכ"א וביחזקאל כ"ט י"ז והיו בעשרים ושבע שנה בראשון באחד לחדש, פירש"י למלכות נבוכדנצר, אותה שנה נתנה מצרים בידו כך שנינו בסדר עולם עכ"ל ובירמיה מ"ו י"ג הדבר אשר דבר ה' אל ירמיהו הנביא לבוא נבוכדנצר מלך בבל להכות את ארץ מצרים פירש"י זו מכה שניה שהחריב נבוכדנצר את מצרים בשנת עשרים ושבע למלכו כמו ששנו בס"ע עכ"ל ועי' שם ברד"ק וירד"א, אולם בקדמוניות ליוסף הכהן [10, 9, 7] כתב שנבוכדנצר בשנת כ"ג למלכותו לכד מצרים ולקח בשביה לבבל את יהודי מצרים ולפלא שבילקוט סאלוניקי ווינציאה הגי' כשלושה ועשרים שנה לנבוכדנצר נתנה מצרים בידו כו' ובכ"מ בשנת כ"ז נתנה צור, (מט) והיתה שבר לחילו, עי' ברש"י שם, (ג) והגלה ירמיה וברוך לכבל, בילקוט והגלה ירמיה וברוך עמהם, ובכ"א וכ"מ והגלה ירמיה וברוך עמהם לכבל, ובפירש"י ירמיה מ"ד י"ד כי אם פלטים ירמיה וברוך חזרו משם שהגלם לנבוכדנצר כשנתנה ארץ מצרים בידו בעשרים ושבע למלכו כך שנינו בס"ע עכ"ל אבל לפנינו בנוסחתנו ליתא שהזרו ירמיה וברוך לארץ ישראל ומהמקראות שם מ"ד י"ד לא יהיה פליט ויריד לשארית יהודה הבאים לגור שם בארץ מצרים ולשוב ארץ יהודה וגו' כי לא ישובו כי אם פלטים, ושם פסוק כ"ח ופליטי חרב ישבון מן ארץ מצרים ארץ יהודה מתי מספר וגו' נראה מפורש כי נבא שחפליטים ישובו לארץ יהודה, וע"כ אמר הס"ע ששבו ירמיה וברוך לא, ובכבא כהרא מ"ו ע"א בתוס' שם פי' הקונטרס יחזקאל לא כתב ספרו לפי שהיה בחו"ל וקשה דהא ירמיה בחו"ל הוה שהלך למצרים ונתבטא שם כמה נבואות ולא מצינו שהזרו יותר לארץ ישראל עכ"ל ולפי נוסחת הס"ע כאן שהיתה לפני רש"י סרה תמיחת התוס' ולדעת יוסף הכהן ספר י"א פ"א לא גלה כבודאדן את ירמיה רק נשאר במצפה, כמ"ש בירמיה מ' ו', (ג*) בראש השנה בעשור לחדש, לפלא שבילקוט סאלוניקי ווינציאה לא גרס בקרא המלות בח"ה ועי' ערכין י' ע"א, (נא) אותה שעה, בילקוט וכ"א וימניכען באותה שנה, (גב) הקב"ה, בכ"ה המקום, (א) למלכו, בדפוס באזיליא למך צדקיהו, ובכ"א בן עשרים ואחת שנה צדקיהו במלכו

סא סדר עולם רבה פרק כז

שנה למלך צדקיהו (ב) בחדש הרביעי בתשעה לחדש ויחזק הרעב בעירו ולא היה לחם לעם הארץ ותבקע העיר וכל אנשי המלחמה (ג) יברחו ויצאו מהעיר לילה דרך שער בין החומות אשר על גן המלך וכשדים על העיר סביב וילכו דרך הערבה וירדפו חיל כשדים אחרי המלך וישיגו את צדקיהו בערבות וירחו וכל חילו נפצו מעליו, ויתפשו את המלך ויעלו אותו אל מלך בבל רבלתה בארץ חמת וידבר אתו משפטים וישהט מלך בבל את בני צדקיהו (ד) לעיניו וגם את כל שרי יהודה שפט ברבלתה ואת עיני צדקיהו עור ויאסרוהו בנחשתים ויביאהו מלך בבל כבלה ויתנהו בית הפקודות עד יום מותו [ירמיה נ"ב] (ה) כל עשרים ושמונה יום (ו) היה מקרקר ושוע אל החר וכן הוא אומר בחדש החמישי בשבעה לחדש (ז) היא שנת תשע עשרה שנה למלך נבוכדנצר מלך בבל [מלכים ב' כה] ובמקום אחר הוא אומר בעשור לחדש ואומר בשנת שמונה עשרה לנבוכדנצר [ירמיה נב] מה ת"ל תשע עשרה ומה ת"ל י"ח אלא (ח) תשע עשרה משמלך (ט) ושמונה עשרה לכבוש יהויקים מה ת"ל בשבעה לחדש [מ"ב כה] ומה תלמוד לומר בעשור [ירמיה נ"ב] אם (י) נאמר בעשור למה נאמר בשבעה

הערות ותקונים

במלכו ואחת עשרה שנה וגו' והיו וגו'. (ב) בחדש הרביעי. כד"ב בחדש השביעי. וכי"א בחדש העשירי. (ג) יברחו. ככ"א ובדפוס באזוליא ברחו. (ד) לעיניו. כד"ב ליחא תיבת לעיניו וכן בקעניקאט. ובסוף מגילת תענית בששה במרחשון עורו עיני צדקיהו ושחטו בנוי לעיניו. ומי יודע אם לא היה זה בחס"ע כאן. (ה) כל עשרים ושמונה יום. מן תשעה לחדש הרביעי משתבקה העיר עד שבעה לחדש החמישי עשרים ושמונה יום. (ו) היה מקרקר ושוע אל החר. ככ"א מקרקר קיר ושוע בלשון המקרא. ועי' בגמ' תענית שם בנוסחת הע"ש ואף הקב"ה מקרקר עליהם כתרנגולים שנאמר כי יום מהומה כו' מקרקר קיר ושוע אל החר. ובשמות רבה פ"ט מקרקר אתריהם כתרנגולת ובערוך ערך קרקר א'. (ז) היא שנת תשע עשרה שנה למלך נבוכדנצר. ככ"א וכתוב אחד הוא אומר בחדש החמישי בעשור לחדש היא שנת שמונה עשרה למלך נבוכדנצר ולפנינו בקרא ירמיה נ"ב י"ב כתוב היא שנת י"ט למלך נבוכדנצר אך שם, פסוק כ"ט בשנת שמונה עשרה לנבוכדנצר וגו' ויוסף הכהן [נגד אפיון צד 6] ביוחסין דפוס לונדון כתב וז"ל כן כתוב בספרינו כי נבוכדנצר בשנת שמונה עשרה למלכותו חרס בית מקדשנו עב"ל ושהו דבריו בקדמוניות היהודים. 5, 8, 10 וגם כותב ספר יהודית ב' א' תפס לשון ויהי בשנת שמונה עשרה למלכו. ומ"ש יוסף הכהן בקדמוניות שם שנחרב הבית בשנת ג' אלפים וחמש מאות וי"ג וששה חדשים ועשרה ימים לבריאת העולם. זה שלא כהסדר עולם וכן מ"ש היריד"א בפ"י ביחזקאל כ"ד וז"ל ונשרפה בית השם בשנת שלשת אלפים ושנ"ה כפי מה שנזכר בסדר עולם והיו אם כן הפשיט וגאולים תתק"י שנים עב"ל ולפנינו לא נזכר זה. (ח) תשע עשרה משמלך. ככ"א שמלך. ולזה כווננו הו"ל במגילה י"א ע"ב ובערבין י"ב ע"ב ואמר מר גלו בשמונה עשרה גלו כתשע עשרה גלו כ"ה לכבוש יהויקים גלות צדקיהו שהיא תשע עשרה לנבוכדנצר וע"ש בפירש"י שזכר מהמקור מס"ע כאן. ולעיל בפרק ב"ה הוכחתי שהלשון בס"ע כאן נוסף מהגמרא שם והגירסא הישנה כאן גלו ב"ה גלו ב"ה. (ט) ושמונה עשרה לכבוש יהויקים. ככ"א שכבש את יהויקים, ופרושו שמי"ש בשנת י"ח למלכות נבוכדנצר. הכוונה למלכותו שאז כבש את יהויקים. וספר בזה תמימת הר"י הלל המפ"ש הספרי בפ' עקב מובא מהרב הגדול בעל מאיר עין שם הערה מ"ח. (י) אם נאמר בעשור

סדר עולם רבה פרק כז

(יא) אמור מעתה (יב) בשבעה נכנסו גוים להיכל ונטלו את הים ואת המכונות (יג) ואת העמודים (יד) והיו מקרקרין בו שביעי שמיני ותשיעי עד שפנה היום שנאמר (טו) קדשו עליה מלחמה קומו ונעלה בצהרים אוי לנו כי פנה יום כי ינטו צללי ערב [שם ו] עם השיכה הציתו בו את האור (טז) והיה נשרף (יז) בעשור לחדש ועל אותו הדור הוא אומר כי ידעתי את יצרו וגו' ואומר כי אנכי ידעתי את מריך וגו' כי ידעתי אחרי מותי כי השחת וגו' [דברים לא] וכן בצדקתו הוא אומר וגם במלך נבוכדנצר מרד אשר השביעו וגו' גם כל שרי הכתנים והעם הרבו למעול וגו' וישלח ה' אלוהי אבותיהם וגו' ויהיו מלעיבים במלאכי אלהים וגו' ויעל עליהם את מלך כשדים וגו' וכל כלי בית אלהים וגו' [ד"ה ב' ל"ז] (יח) וישרוף את בית ה' ואת בית המלך וגו' [ירמיה נב] ויגל

הערות ותקונים

בעשור למה נאמר בשבעה. בכ"א ליתא. והפשיטא נסח בתשעתא תחת שכתוב לפנינו: בעשור. (יא) אמור מעתה. בכ"א ליתא. (יב) בשבעה נכנסו גוים להיכל. בתענית כ"ט ע"א ותניא אי אפשר לומר בשבעה שהיו כבר נאמר בעשור בו' וכווננו במ"ש דתניא להס"ע כאן. וכן מובאה הבריתא בירושלמי תענית פ"ק רביעי ה"ו ובמגילה פ"א ה"ו ותני כן בשביעי נכנסו לתוכו בו' וכווננו ג"כ להס"ע דילן. ובתלכות גדולות ה' תשעה באב [צד 189 הוצאת מק"ג] אכלו ושתו וקלקלו עד תשעה באב ותשעה באב סמוך למנחה בו' ואמר ר' יוחנן אלו הייתי באותו הדור לא הייתי קובעה אלא בעשרה באב וזה שר' יוחנן סדר הס"ע וסמך בזה עליו. ויש ספרים קדמונים שגרוסו בגמ' שם ר' יוחנן בן זכאי וט"ס הוא והג' ר' יוחנן מושרת. (יג) ואת העמודים. בכ"א ונטלו את העמודים ואת המכונות ואת ים הנחושת במ"ש בקרא מ"ב ב"ה י"ג. ובגמ' בבבלי וירושלמי שם ליתא כ"ז. ובתוספתא שם איתא. (יד) והיו מקרקרין בו שביעי בו'. בכ"א והיו מקלקלין בו שביעי שמוני ותשיעי עד שפנה היום התשיעי. וכן בגמ' בבבלי שם וילקוט מלכים שם וקלקלו. אבל בירושלמי היו מקרקרין בו. (טו) קדשו וגו' אי נא לנו כי פנה יום וגו'. בגמ' בבבלי איתא אבל בירושלמי אינו וכן בכ"א ליתא. (טז) והיה נשרף. צ"ל ונשרף. ובירושלמי שם ובעשירי נשרף. רבי יהושע בן לוי ציים תשיעי ועשירי ר' אבין ציים תשיעי ועשירי ר' לוי ציים תשיעי ועשירי, וכל אלו האמוראים סמכו על הס"ע כאן. (יז) בעשור לחדש. במדרש עשר גלויות נוסח א' [ביהמ"ד ח"ד שם] מוסף והרג בירושלים צ' רבוא וד' רבוא הוי' ממה שנהרג בו' והיו הליום עומדים על דוכנם ואומרים שירה בו' והגלה בגלות זו מורעו של משה ששים רבוא עכ"ל ובקבלת הראב"ד מנומרה רע"ד הלשון מתוקן וז"ל ובשנת ו"ל למלכות נבוכדנצר עלה נבוכדנצר בו' והרג מישראל צ"א רבוא חוי' מה שנהרגו על דמו של זכריה ומוציא שביעית חיתה בו' והגלה בגלות זו ליום מורעו של משה ס' רבוא שנאמר ובני משה גרשום ואליעזר וגו' ובני רחבעם רבו למעלה למעלה מששים רבוא עכ"ל ומכל זה אין זכר בהס"ע שלפנינו. וכבר העירותי לעיל שלפני הראשונים היו כתובים המדרש עשר גלויות בהס"ע. וקרוב לוודאי שכל מה שהביאו כאן המדרש עשר גלויות והראב"ד לקחו גם זה מהס"ע. ועוד היה זה בהס"ע לפני הרב ר' יצחק אברבנאל שהביא כל זה בשם הס"ע בהקדמה למלכים ע"ש. ואפשר שמ"ש בגמרא ברכות ד' סע"א ותני רב יוסף למעלה מששים רבוא שכווננו ג"כ לר' יוסי בעל הס"ע. ואולי כווננו במ"ש ותני רב יוסף לתרגום רב יוסף בד"ה כ"ג א' שתרגסו כן. אולם יותר קרוב לשער שכווננו להס"ע ועי' מ"ש הרב ר' אברהם אליהו דר. הרבני בהערותיו לספרו של גראמץ ז"ל ה"ה הערה ק"א. (יח) וישרוף את בית ה' וגו'. בכ"א וישרפו

השארית מן החרב אל בכל וגו' (יט) למלאות דבר ה' בפי ירמיהו וגו' [דח"ב לן] (כ) רבי יוסי אומר (כא) המישים ושתים שנה (כב) לא

הערות ותקונים

את בית ה' [וכן בקעניקאט, ולפנינו אלהים] וינתצו את בית המלך. ולפנינו שם פסוק י"ט וינתצו את חומת ירושלים. ונראה שהמקרא הזה נאמר כאן בס"ע שלא במקומו. (יט) למלאות דבר ה' מפי ירמיהו וגו'. כל ימי השמה שבתה למלאות שבעים שנה. ובפי' המיוחס לרש"י שם למלאות שבעים שנה של שמיטה ויובל שבטלו ישראל בארץ כו' הרי שבעים שנה מקודשים של שמיטה שלא שמיטום ישראל לפיכך גלו שבעים שנה לקיים מה שנאמר אז תרצה הארץ את שבתותיה כן מפורש בסדר עולם עכ"ל וכן הוא בפי' לדברי הימים מיוחס לאחד מתלמידי רס"ג בד"ה שם. ובפירש"י ויקרא כ"ו פסוק ל"ד וביחזקאל שם ובחבקוק ב' פסוק ג' בלא זכרון הס"ע ובנוסחתנו חסר זה. וגם בכתבי יד אינו. (כ) רבי יוסי אומר. וכן בבב"א. ובירושלמי תענית פ"ד סה"ה תני ר' יוסי אומר נ"ב שנה כו' וכו"ה בפתיחתא דאיכה רבתי אבל בשבת קמ"ה ע"ב ויומא נ"ד ע"א ובפסיקתא דר"ב פ' וכו"ה בדרי ירמיהו ורבתי סי' א' הגי' תני ר' יהודה אומר, וט"ס הוא והגי' הנכונה ר' יוסי אומר, והתלמוד בבלי וירושלמי והפסיקתא והמדרש כווננו במ"ש ר' יוסי אומר להס"ע כאן, כדרך רוב בעלי המדרשים שקראו למאמרי הס"ע בשם ר' יוסי אומר, ויתכן שהיה כתוב רב"י בר"ת וכתבו המעתיקים בטעות ר' יהודה אומר ובילקוט ירמיה ר' רפ"א הגי' רבי אומר, וצ"ל רב"י ר' יוסי, ובילקוט דה"ב אלף פ"ה הגי' ר' יהושע אומר. וצריך לתקן ר' יוסי אומר. וזה לא כביר ראיתי בילקוט המכיוור על ישעיהו צד 10 [שיצא לאור ע"י הח' רי"ז שפירא בהשתדלות הרב הח' הכולל ר' משה דר. גאסמער נ"ב] שהביא הגמרא דשבת הגי' וגרס דתניא המישים ושתים שנה כו' ונראה מזה שעוד לפנינו לא היה בגמ' שם ר' יוסי או ר' יהודה. ומזה ראייה גדולה לדברי בכמה מקומות בספרינו זה שבכל מקום שנמצא שם ר' יוסי בראשי מאמרי הס"ע השונים בתלמודים ומדרשים הוספה מאוחרת הוא זה. ובא זה ללמד שעמ"י רוב שמצינו בתלמודים ומדרשים מובאות ברייתות מספרי וספרא ונרשם עליהן שם העונה ר"ש או ר' יהודה וכדומה שזה נוספו מזמן מאוחר. (כא) המישים ושתים שנה. מחרבן בית המקדש עד שנה ראשונה לכרש מזה כ"ו של נבוכדנצר כי הוא מלך מ"ה שנה ובתשע עשרה למלכותו נחרב המקדש וכו"ג של אויל מרודך וב' של בלשצצר ושנה של דרוש ותחילת כרש היתה הפקודה הרי נ"ב שנה. ועי' ברש"י ביזמא שם. ויוסף הכהן [נגד אפיון ספר ראשון פ"א] כתב: כתוב בספרינו שבית המקדש היה חרב ושמש המישים שנה ובשנה השנית למלכות כרש החלו שבת לבנותו עכ"ל ובפסיקתא שם הגי' נ"ב שנה לאחר חרבן הבית לא עבר אדם בא"י. וזהו כפי' רש"י שבת שם. ובפי' היריד"א לירמיה ט' מביא הגי' ובדברי הכמים ז"ל ר' יהודה אומר המישים ושתים שנה אחר החרבן מגלות צדקיהו עד פקודת כרש לא עבר איש בא"י ע"ב ועי' פסיקתא פרשת החדש ד' נ' ע"ב. וראיתי להעיר על מה שכתוב בקורות היהדות וכתותיה להרח"ה ר"מ יאסנט ז"ל ח"ב צד 82 בהערה שהמספר נ"ב שנים בהס"ע כאן לאו דוקא ובאים בהס"ע כמה פעמים ע"י הגזמה והפלגה ע"כ וזה לא נכון כמו שיראה המעיין השונה שהמספר נ"ב כאן הוא בדיוק רב, וזולת זה נשנה המספר נ"ב בהס"ע עוד שתי פעמים בפרק א' ישיבתו של סרוס נ"ב שנה. והמספר בדיוק כמו שיעוין שם בהערותי וכן לקמן בפרק ל' עוד פעם אחת וגם שם המספר נכון יותר. (כב) לא עבר איש ביהודה. לכאורה הוא לשון המקרא בירמיה ט', כי נצתו מבלי איש עובר. אבל קשה לומר כי בכל הגי' שנה לא עבר איש ביהודה ונתבטל שם הישוב לגמרי שהרי מצינו בנחמיה א', ב' ויבא הנני אחד ממי שהייתי בירמיהו ואשאלם על היהודים הפליטה וגו' ועי' בפירש"י שם וכן בירמיה מ"ד כ"ח ופליטי חרב ישבון מן ארץ מצרים ארץ יהודה וגו' וידעו כל שארית יהודה וגו' אמנם בירושלמי תענית

סדר עולם רבה פרק כה

עבר איש ביהודה (כג) שנאמר (כד) על ההרים אשא כבי ונהי ועל נאות מדבר וגו' [ירמיה ט] (כה) רבי יוסי אומר (כו) שבע שנים נתקיים המקרא הזה בארץ ישראל (כז) גפרית ומלח שרפה כל ארצה וגו' [דברים כט] ויבה אותם מלך בבל וימיתם וגו' ויגל יהודה מעל אדמתו וגו' נפש שמונה מאות שלשים ושנים [ירמיה נב] (כח) שלש גליות (כט) ארבעת אלפים ושש מאות (ל) ומבנימין ומשאר השבטים ז' אלפים (לא) שגלו עם יהויכין.

פרק כה

ובשנת שתים למלכות נבוכדנצר וגו' ותתפעם רוחו ושנתו נחיתה עליו [דניאל ב] (א) אפשר לומר כן אלא (ב) שמנה

הערות ותקונים

תענית שם הגי' נ"ב שנה לא נראה עוף מס בא"י וכן הוא בפתיחתא דאיכה בסופה ועוד בכמה מקומות במדרשי א"י. וכן נראה שבצ"ל בגמ' בבלי שבת שם שגרסינן שם והכא מגלן שגלו העופות דתניא ר"א נ"ב שנה לא נראה עוף מס בא"י כו' ולפי גירסתנו בגמ' שם לא עבר איש ביהודה אין ראייה כלל שהעופות גלו מארץ ישראל אולם ביומא שם מוכח להדיא שגרסו לא עבר איש ביהודה שהרי הגמ' מקשה. מזה על מ"ש בקרא וישב היבوسی את בני בנימין בירושלים! (כג) שנאמר. בכ"א לקיים מה שנאמר. (כד) על ההרים וגו'. בבבלי שבת שם מעוף השמים ועד בהמה נדדו הלכו כהמ"ה כגמטריא ג"ב. וזה הוספה מאוחרת לפרש הברייתא. ובירושלמי שם ליתא. (כה) רבי יוסי אומר. וכ"ה בכ"א. וביומא ג"ד ע"א תניא ר' יוסי אומר ז' שנים נתקיימה בו' והכוונה להס"ע כאן ובירושלמי כתובות פרק י"ב ה"ג ובפתיחתא דאיכה רבתי ובילקוט ירמיה שם תני בשם ר' יודה וצ"ל תני בשם ר' יוסי. (כו) שבע שנים נתקיים המקרא הזה. בכ"א ז' שנים נתקיים גפרית ומלח בא"י שנאמר גפרית וגו'. ובילקוט דניאל ד. סאלוניקי רפ"א הגי' תניא ר' יוסי אומר שלש מאות ושבע שנים נתקיימה בו' וזה טעות סופר. (כז) גפרית ומלח שרפה וגו'. בבבלי שם ליתא ועי' בירושלמי שם. וביומא שם ואמר ר' יוחנן מ"ט דר' יוסי אתיא ברית ברית כתיב הכא והגביר ברית לרבים שבעו אחד וכתוב התם ואמרו על אשר עזבו את ברית ה' וגו' ופירש"י הגביר לרבים בספר דניאל כתיב זה כי מ פ ר ש ליה ר' יוחנן אותו ברית האמור בו' עכ"ל. אבל בירושלמי כתובות ומדרש וילקוט שם הגי' שבע שנים עשתה ארץ ישראל נשרפת הדא הוא דכתיב והגביר ברית לרבים שבעו אחד. מזה מבואר שהראיה מהקרא בדניאל היתה לפני הירושלמי ומדרש בגוף הברייתא. ובבבלי שם הזכירו זה בשם ר' יוחנן ובמבוא הארכתי כזה. (כח) שלש גליות. פי' בהשלש גליות המנויים בירמיה שם נ"ב כ"ה הגלה נבוכדנצר בשנת שבע יהודים שלשת אלפים ועשרים ושלשה ושם ססוק כ"ט בשנת שמונה עשרה לנ"ג שמונה מאות שלשים ושנים ושם ססוק ל' בשנת שלש ועשרים שבע מאות ארבעים וחמשה ובסך הכל ארבעת אלפים ושש מאות. (כט) ארבעת אלפים צ"ל של ארבעת אלפים. (ל) ומבנימין ומשאר השבטים ז' אלפים. עי' רש"י ירמיה נ"ב ססוק כ"ח ומשאר שבטים ז' אלפים כו' ואחד אומר ז' אלפים [מלכים ב' כ"ה] בא זה ופירש יהודים ג' אלפים ומשאר שבטים ז' אלפים ע"כ. ועי' לעיל פרק כ"ה. (לא) שגלו עם יהויכין. בכ"א וגולה שגלו בימי יהויכין והחרש והמסגר אלף ועי' לעיל פרק כ"ה. (א) אפשר לומר כן. ברש"י דניאל שם ובילקוט שם ר' אלף ע"ב מובא הס"ע. ובילקוט חסר הציין לס"ע. (ב) שמנה דכתוב שתים לחרבן. ברש"י וככ"א אלא

הכתוב שתיים לחרבן הבית (ג) וחדשים לחרבן הבית וכן הוא אומר (ד) ויהי בל"ז שנה גלות יהויכין מלך יהודה בשנים עשר חודש בכ"ה לחודש וגו' [ירמיה נב] ובמקרא אחר הוא אומר בכ"ז [מלכים ב' כח] מה תלמוד לומר (ה) בכ"ה ומה ת"ל בכ"ז אלא בכ"ה מת שטנו נבוכדנצר (ו) ונקבר ובכ"ז הוציאו אויל מרודך מקברו וגררו בשביל לבטל גזרותיו (ז) לקיים מה שנאמר ואתה השלכת מקברך כנצר נתעב וגו' [ישעיה יד] ובכ"ז הוציאו ליכניה (ח) בו בפרק מת צדקיהו (ט) וספרו עליו ווי דמית מלכא צדקיהו (י) שתי שמרייא דכולהון דריא לקיים מה שנאמר בשלום תמות וגו' [ירמיה לד]

הערות ותקונים

אלא בשנת שתיים לחרבן הבית. ובכ"מ ורס"ט אלא רצה הכתוב למנות שנים קודם חרבן הבית ושנים לאחר חרבן הבית. ובילקוט סאלוניקי אלא בשנת שתיים לחרבן הבית צמנה הכתוב שנים לחרבן הבית וחדשים לחרבן הבית. ודרפסי מנסובה ובאזיליא צמנה שנים לחרבן הבית ויוסף הכהן בקדמוניות 3. 10. יאמר ובשנת שתיים אחרי שכבש נבוכדנצר את מצרים. ועי' בילקוט המכירי על ישעיה צד 98 שמביא הס"ע. (ג) וחדשים לחרבן הבית. בכת"ל ליתא. ועי' בספרי בהעלותך פ' ס"ד. (ד) ויהי בל"ז וגו' בכ"ה לחדש וגו'. במקרא אחר הוא אומר בכ"ז. עי' ליקוט דניאל שם שמביא הס"ע בגי' וכתוב אחר הוא אומר בכ"ז וכתוב אחר ה"א בכ"ז. וכן הוא בילקוט ישעיה ת"ח. אולם בירמיה שכ"א מביא הגי' הנכונה כמו שהוא לפנינו. וכן הוא לנכון בילקוט המכירי על ישעיה שם ובאבות דר"ל נוסח ב' פרק י"ז. והילקוט שמעוני היה לו קובצים שונים מהס"ע ע"כ הביא בנוסחאות שונות. (ה) בכ"ה. בכ"א מה ת"ל בשבעה ומה ת"ל חמשה. ובכ"מ כנוסח הדפוס. (ו) ונקבר. בכ"א וכי"מ אלא בכ"ה לחדש מה שטנו נבוכדנצר ונקבר בכ"ז. (ז) לקיים מה שנאמר ואתה השלכת וגו'. וזה שתרגם בעל תרגום שני לאסתר פ"א מה עבד אויל מרודך בהחייא שעתא על לבי גנזי מלכא ואפיק מתמן שלשלייא דפרולא כ' ונגד יתיה מקבריה דהכדין מפרש עלוהי כתבא ואתה השלכת מקברך וגו' ולקח זה מהס"ע כאן. ובילקוט ישעיה שם מוסיף ולקיים מה שנאמר איום נורא הוא ממנו משפטו ושאתו יצא וגו'. וזה ליתא בכת"ל שת"ל וגם בילקוט דניאל וירמיה שם אינו. אמנם נראה שגם לפני המדרש ויקרא רבה פ"ח ותנחומא תזריע אות' י' היה זה בהס"ע. (ח) בו בפרק מת צדקיהו. פי' אחרי מות נבוכדנצר. ולזה כוונת חז"ל במועד קטן כ"ה ע"ב הכי א"ר יוחנן שמת נבוכדנצר בימיו. והכוונה להס"ע דילן. והלשון בסדר עולם ושם צריך תיקון שכתב בשנה הראשונה למלכו הוציא יהויכין מבית כליא ואח"כ מת בבבל אחר מות צדקיהו. ולדעת יוסף הכהן 7. 10. מת צדקיהו בחיי נבוכדנצר וקבר אותו בכבוד מלכים. (ט) וספרו עליו. בכי"מ ומינבען וספרו עליו היו ארון על צדקיהו. וזה כלשון הכתוב ירמיה ל"ד ה' והיו ארון יספדו לך וזה להיפך ממה שנאמר על דתיקים [ירמיה כ"ב י"ח] לא יספדו לך חיי ארון וגו' ונודע שהיה אצלם הסדר בהתחלת חיי ארון. ובאבות דר"ל נוסח ב' פרק מ"ג צדקיה נאמר לו בשיבה טובה שנאמר בשלום תמות וגו' וזה תמוה שהלא בקרא אין זכר שמת בשיבה טובה ומדברי הכתובים נראה שמת בעלומיו. (י) שתי שמרייא דכולהון דריא. בילקוט ובכ"א דכל דריא, וזה שנענש בשביל דורו שהוא היה צדיק ודורו רשעים. וזה כמ"ש בערכין י"ז ע"א אמר ר' יוחנן משום ר' שמעון בן יוחאי בקש הקב"ה לחזור את העולם לתהו מפני דורו של צדקיהו כיון שנשתכל בצדקיהו נתקדר דעתו. ובתמורה ט"ז ע"ב שהיה ר' יוסי אומר על ע"ז הביאום ואמר רב יהודה אמר שמואל על ע"ז שעשו בימי צדקיהו. ובמ"ק ט"ז ע"א וישמע עבד מלך הכושי וכי כושי כו' אף צדקיהו משונה במעשיו פירש"י צדיק גבור היה ובהוריות

סדר עולם רבה פרק כח

(יא) כשתמצא אומר (יב) כל שהוא בטובה אל יתיאש מן הרעה וכל שהוא ברעה אל יתיאש מן הטובה מנין (יג) מיתויבין וצדקיהו (יד) נבוכדנצר מלך מ"ה שנה (טו) אויל מרודך בנו כ"ג (טז) ובלשצר בנו שלש בשנת הדא לבלשצר מלך בכר דניאל הלם הוא וגומר [דניאל ז] (יז) בשנת ב' למלכות בלשצר הזון נראה אלי אני דניאל וגו' [שם ח] (יח) בשנת ג' למלכות בלשצר וגומר בלשצר מלכא עבד לחם רב וגו' בלשצר אמר כמעם חמרא וגומר באדין התני וגומר אשתני חמרא וגומר בה שעתא נפקת אצבען די יד אנש וגומר אדין מלכא זיווהי שנוהי וגו' [שם ה] ויקרא

הערות ותקונים

ובהוריות י"א ע"ב הוא שלום הוא צדקיהו שהיה מושלם במעשיו וע"ש בפרש"י ובשבת קמ"ט ע"ב צדקיה צדקא מאי הוה ליה למיעבד ובסוכה ג"ב ע"ב שמנה נסיכי ארם צדקיה כו' וע"ש ונפלא הא קראי כתיבי כמלכים ב' כ"ד י"ט ויעש הרע בעיני ה' ככל אשר עשה יהוקים, ובירמיה ג"ב ב' ויעש הרע בעיני ה' ככל אשר עשה יהוקים, ובדל"ג ל"ו י"ב ויעש הרע בעיני ה' אלהיו לא נכנע מלפני ירמיהו הנביא מפי ה' ? וכאמת מצינו לר' אלעזר בן עזריה שאמר מה צדקיהו מלך יהודה שלא עשה אלא מצוה אחת שהעלה ירמיה מן הטיט [מולך כ"ח ע"ב] ובכרכות י"ח ע"ב אמרו על צדקיהו והמתים אינם יודעים מאומה אלו רשעים שבחיהו קרויין מתים שנאמר ואתה חלל רשע נשוא ישראל וע"ש ברש"י חלל רשע על צדקיהו הוא אומר ועדיין בימי יחזקאל חי היה וקורחו חלל עב"ל וכן פירש"י ביהזקאל שם, ובסנהדרין ק"ג ע"א הביאו הקרא דמלכים הנ"ל ותרצו שהיה בידו לכותות ולא מיחה. (יא) כשתמצא אומר, בכ"א מכאן אתה אומר. (יב) כל שהוא בטובה אל יתיאש, ולתפך אמרו בספרי פ' עקב פ' מ"ג כמו בכה להולך זה יהויכין כו' נמצנו למדים שנבלת יהויקים כו' הביבה מחייו של יהויכין ועי' באדר"ג שם. (יג) מיתויבין וצדקיהו, בכת"י זה יהויכין וצדקיהו. (יד) נבוכדנצר מלך מ"ה שנה, עי' מגילה י"א ע"ב חשוב ארבעין וחמש דג"ג ושם להלן ונבוכדנצר מנלך דמ"ה מלך דאמר מר כו' וכווננו להס"ע כאן ועי' ויקרא רבה פ' כ' ובספיקתא דר"כ פ' אהרי ד' קס"ח ע"ב זה בנה ביהמ"ק ומלך ארבעים שנה וזה החריבה ומלך ארבעים שנה, ותפשו מספר שלם, ויוסף הבתן בקדמוניות 1. 11. ובספרו נגד אפיין פ"א הביא בשם בירוסו הכשדי ימי מלכות נבוכדנצר שלשה וארבעים שנה וחשב שנים שלימות, (טו) אויל מרודך בנו כ"ג, לא מצינו זה בקרא, ובמגילה שם אמרו אויל מרודך כ"ג גמרא, והבונה שגמרו זה מהס"ע כמו שהעירותי ע"ז במבוא, ועכשיו מצאתי שכן דעת ר' טוביה בלחך טוב על אסתר עד 86 נשאר מואיל מרודך כ"ג שנה כו' וזהו שאמרו חז"ל במס' מגילה כ"ג דאויל מרודך גמרא ע"כ, ויוסף הבתן שם חושב לאויל מרודך י"ח שנה וסותר דבריו למ"ש בס' נגד אפיין שם שמלך אויל מרודך שתי שנים. (טז) ובלשצר בנו שלש, בקרא דניאל נקרא בלשצר בנו של נבוכדנצר וכן במגילת בתוך ב' פ"א ועי' רש"י ירמיה כ"ז ז', ולפי ספרי המנים מלכו אחרי נבוכדנצר אויל מרודך, נעריגוליסאר, לאבססאראקאס, ובלשצר, והעראדאט, 1. 188. קראו בלשצר לאבינעט, (יז) בשנת ב' למלכות בלשצר, צ"ל בשנת ג' כמו שהוא בדניאל ח' א', ופ"ל בסוף ענת ג' ונ"ה כבי"א וכי"מ, (יח) בשנת ג' למלכות בלשצר וגו' בלשצר מלכא עבד וגו' צ"ל בשנת ג' למלכות בלשצר בלשצר מלכא וגו' ופ"ל אף שלפי סדר הפרשיות נאמרה פרשה ה' בלשצר מלכא עבד וגו' מקודם ואח"כ בפרשה ז' כתוב בשנת הדא לבלשצר וגו' אך הס"ע היה לו בקבלה שזה היה בשנת שלש לבלשצר, ואין מקודם ומאוחר בתורה, וכן הוא כבי"מ בשנת שלש לבלשצר מלכא עבד וגו' ובכ"א בשנת שלש לבלשצר מלכא בסוף שבועים לבלל בלשצר עבד וגו' ובס' סדר הח' גלקה בחסד ועפ"י

אריה על מצפה אדני וגו' (יט) משא דומה אלו קורא משעיר וגו' אמר שומר וגו' [ישעיה כ"א]. (כ) מי הוא שומר זה הקב"ה שנאמר הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל וגו' (כא) ה' ישמרך מכל רע וכל המזומור [תהלים קכא] (כב) מה משמר שלא תכנס אומת באומה ומלכות במלכות (כג) אפילו (כד) כחוט השערה אלא מלכות

הערות ותקונים

ועפ"ז נבין מאמר אחד במדרש שרבים לא הבינו כראוי והוא ברבה בראשית פ' פ"ה ודכותה ביה בליליא קטיל בלשצר מלכא כשדיא ודריוש מדאה וגו' והן הוא בשנת שלש למלכות בלשצר המלך? ובחדושי הרשב"ש שם העיר והן הוא בשנת שלש למלכות בלשצר הן קודם זה ואחר ספור דריוש כתיב ג"כ בשנת חדא לבלשצר ואולי חסר זה מהספר ע"ד. והדבר פשוט שבעל המדרש מעיר על הפרשיות בדניאל שנאמרו שלא כסדרן ואומר הלא הפרשה ביה בליליא קטיל בלשצר וגו' היתה בשנת שלש למלכות בלשצר שהמדרש סמך בזה על הס"ע כאן. מקשה מדוע נאמרו שלא כסדרן, וע"י מתרץ המדרש שם ר"ה אמר שלא יאמרו דברי פיוטין הם כדי שידעו הכל שאמרו ברוח"ק. והמפרשים שם שגו בפ' המדרש. ע"ש. (יט) משא דומה וגו'. בכ"א ואומר משא דומה וגו' נראה שדרשו אלו בצירוי כמו אלה. וכנראה שכן דרשו גם בספרי נשא פ' מ' ע"ש. (ב) מי הוא שומר. בילקוט דניאל ר' אלף ס"ו וכישעיה שם ובכ"א זמי הוא השומר הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל. ובכ"א מה אמר שומר הנה לא ינום וגו'. (כא) ה' ישמרך מכל רע וכל המזומור. בכ"א ה' ישמרך מכל רע ישמור את נפשך ה' ישמרך [לפנינו שמך] ה' צלך על ידי ימיך ה' ישמור צאתך ובואך מעתה ועד עולם. ובכ"א הפסוקים כסדרן וע"י מ"ש ידידי הרב ר' חיים ליב מארקאן נ"י במכתבתו דברי שיר צד 11. ובפירש"י חבקוק ב' מ"ו וז"ל היו משקה רעותו כסדר עולם דרשו כלפי בלשצר שהשקה את השרים בכלי בית המקדש ובהם נספחו ונשתכרו בהמתו של הקב"ה וכו' בלילה נהרג על מעוריהם להגלות קלונם וראו שונאיהם כגוולם עב"ל ולפנינו אין כל רמז מזה בס"ע. ונראה שחסר כאן זה. ויש עוד זכר לזה הדרש במכילתא בשלה"פ יע"ש ובשבת קמ"ט ע"ב. וראיתי להעיר שגם העיראדאט 1. 191. מספר שמופלת בבל היתה בלילה בליל הגם, ואגב אעיר מה שלמדתי מדברי העיראדאט להבין מה שתרגם אונקלוס [דברים ג' י"ב] באמת איש באמת מלך. וכן בתרגם רב יוסף בדה"א י"א כ"ג חמש באמה חמישה אמה באמת מלך ובספר יהושע להשומרונים [כרמי שמרון צד 72] הנה ארכו מן הארץ חמש אמות באמת מלך ושם צד 75 חמש אמות מלכי, ומה זה אמת מלך? וזה נבין מדברי העיראדאט 1. 178. שמספר מעובי הכותל המקיף את עיר בבל לרוחב המישים אמה וגובה מאתיים אמה באמת מלך. ומוסיף העיראדאט שאמת המלך גדולה שלש אצבעות מאמה פשוטה. (כב) מה משמר. בכ"א מה הוא משמר. (כג) אפילו. בילקוט וכו"א ליתא. (כד) כחוט השערה. ע"י ברכות מ"ה ע"ב ר' יוחנן אמר לפי שאין מלכות נוגעת בחברתה אפילו כמלא נימה. וכן אמרו זה עפ"י דעת ר' יוחנן בתענית ה' ע"ב. והמקור לזה מהס"ע כאן. וגם רש"י התעורר במקום אחד מעצמו שמקור המאמר מהס"ע רק לא זכר את הס"ע מפורש כדרכו לפעמים להביא הס"ע סתם וע"י זימא ל"ח ע"ב בן עזאי אומר בשמך יקראוך כו' ואין מלכות נוגעת בחברתה אפילו כמלא נימה ופירש"י אין מלכות נוגע בחברתה משהגיע זמן המלכות לפול ותעמוד אחרת אל יאחר זמן כמלא נימא אלא מי שזמנה לפול בלילה נופלת בלילה שנאמר ביה בליליא קטיל בלשצר וזמנה ביום נופלת ביום שנאמר ובתהפכתם השך הים עב"ל וזה מהס"ע כאן. ומ"ש הריד"א בפ' לישעיה כ"א וז"ל ובפ"ק דתענית אמר ריב"ל אם יאמר לך אדם איכן אלהיך אמור לו בכרך כו' מי הוא שומר וגו' עד ואומר ביה בליליא קטיל בלשצר מלכא כשדיא ע"ב והנה מ"ש בפ"ק דתענית הוא באמת שם בירושלמי פ"א

סדר עולם רבה פרק כח

שהגיע זמנה לפול ביום נופלת ביום בלילה נופלת בלילה (כה) וכן הוא אומר ונוף צרי יומם (כו) ובתחפנחם חשך היום [יחזקאל ל'] ואומר ביה בלילה קמיל בלשצר מלכא בשדאה ודריוש (כז) מדיא קביל מלכותא כבר שנין שתין ותרתי [דניאל ה] מה ת"ל כבר שנין שתין ותרתינן אלא (כח) יום שנכנס נבוכדנצר להיכל בימי יהויכין נולד שטנו (כט) והוא (ל) דריוש יום שמשחו את יהוא ברמות גלעד (ל*) משחו את הזאל שטנו (לא) הרי שבעים שנה משמך נבוכדנצר (לב) ע' חסר אחת משכבש יהויקים ועוד שנה אחת לכבל (לג) עמד

הערות ותקונים

ה"א אבל מה שהביא מן כי הוא שומר עד סוף המאמר כ"ז מהס"ע כאן וזכרונו המעורר. (כה) וכה"א ונוף צרי יומם. אולי קראו חז"ל שרי יומם כמו שהוא בכמה נוסחאות לעדות קעניקאט. (כו) ובתחפנחם חשך היום. צ"ל ואומר ובתחפנחם וגו' [שם פסוק י"ח]. ועי' בפסיקתא ויהי בחצי הלילה ד' ס"ג ע"ב אמר ר' יוחנן אין שרה של מצרים נופלת אלא ביום כו' והמקור מכאן. (כז) מדיא קביל מ' ובכ"א מדיא. (כח) יום שנכנס נ"ל להיכל בימי יהויכין. בקרא אין זה בפירוש שנבוכדנצר נכנס להיכל בגלות יהויכין. ובכ"א הגי' כמו שהוא בדפוס אבל בכ"מ יום שנכנס נ"ל להיכל בימי יהויקים וכ"ה בשם הס"ע ברש"י דניאל ו' פסוק א' ועי' סנהדרין צ"ו ע"ב וגו' ומי סליק נ"ב לירושלים והבתיב כו' והנאני שמצאתי גירסא אחרת בלקח טוב על אסתר צד מ"ד ע"א תנא בס"ע למה נמנו שני דריוש המדי שהוא בן ס"ב שנה במלכו, לפי שכיון שהגלה נבוכדנצר את יהויכין בשנה ההיא נולד שטנה של בכל כו' עכ"ל. (כט) והוא. כתיב' ליתא. (ל) דריוש. והחשבון מהס"ב שנים בן, לעיל בפרק כ"ו אמרו גלו בימי יהויכין בז' לכיבוש יהויקים שהוא ח' לנבוכדנצר נשאר נבוכדנצר ל"ז שנה שהרי מ"ה מלך וכו' דאזיל מרודך [בשנים שלמות קאמרינן] וגו' של בלשצר הרי ס"ב שנה. וסרה בזה התמיה הגדולה מבעל הגה"ה הנדפסת גם בדפוס מנומכה רע"ד. (ל*) משחו את הזאל שטנו. לפי סדר המקראות מ"ב ח' י"ג אמר אלישע לחזאל הראני ה' אותך מלך על ארם. ושם ט' א' אלישע הנביא קרא לאחד מבני הנביאים [שהוא יונה לדעת הס"ע לעיל פ"ט] ויאמר לו חגור מתנדך וקח פך השמן וגו'. (לא) הרי שבעים שנה משמך נבוכדנצר. בילקוט גם בד. הישנים ליתא זה. ובכ"א הרי שבעים שנה לכבל למום שמלך נבוכדנצר ובכ"א דניאל ט' ג' וז"ל ואף במשנת סדר עולם נמצא החשבון הזה ושנינו שם בשנת מות בלשצר הרי שבעים שנה מיום שמלך נבוכדנצר. (לב) ע' חסר אחת משכבש יהויקים. בילקוט ובכ"א והרי שבעים שנה חסר אחת למום שבבש את יהויקים. והחשבון מהשבעים שנה הוא למלות בכל מ"ה של נבוכדנצר וכו' של אויל מרודך כי שנה אחת של אויל מרודך נבלעת בתוך שנת מ"ה של נבוכדנצר הרי ס"ז וגו' של בלשצר הרי שבעים. ובפ"י ר' ישעיה הזקן לעורא צד 37 וז"ל מפני שהיו שנים מקוטעות שבאותה שנה שמת נבוכדנצר מלך בנו וגו' שנים מלך בלשצר עם אותה שנה שמת אויל מרודך שגם אלו היו שנים מקוטעות עכ"ל ועי' הערה ל"ג. (לג) עמד דריוש והשלימה. במגילה י"א סע"ב אמר רבא שנים מקוטעות היו תניא נמי הכי ועוד שנה אחרת [צ"ל אחת כמו שהוא לנכון בילקוט אסתר ר' אלף מ"ח] לכבל ועמד דריוש והשלימה ומ"ש תניא נמי הכי כוונת להס"ע כאן כמו שפירש"י שם עוד שנה אחת לכבל הכי איתא בסדר עולם ביה בלילה קמיל בלשצר ודריוש מדיא קביל מלכותא הרי שבעים שנה מיום שמלך נ"ג שבעים חסר אחת מיום שכבש יהויקים ועוד שנה אחת לכבל למלכות שבעים שנה משבש על עם ישראל [ז' מלות האחרונות ליתא בנוסחתנו] ועמד דריוש והשלימה ואחריו בשנה אחרת מלך כורש בבבל ונפקרו פקידה במקצת שאמר מי בכם מכל עמו יהי אלהיו עמו ויעל וגו' למדנו מבריתא זו כשמת בלשצר [כו' עכ"ל]. ובתוספת ר"ח במגילה שם

סדר עולם רבה פרק כח

סה

דריוש והשלימה (לד) בשנת אחת לדריוש בן אחשוורוש מורע
 מדו וגומר [שם ט] [לה] אי אתה מוצא שנה למדי בכתובים
 אלא זו בלבד (לו) וכן ירמיה אמר להם לישראל ופן ירך לבככם
 (לז) ותיראו בשמועה הנשמעת בארץ [ירמיה נא] זו של בלשצר
 ובא בשנה השמועה (לח) זו של דריוש ואחריו בשנה השמועה
 והיתה ככל צבי וגו' [ישעיה וג] (לט) וחמס בארץ ירושלים
 (מ) מושל על כורש הפרסי ואני בשנת אחת לדריוש המדי עמדי
 למחזיק ומעוז לו ועתה אמת אגיד לך הנה עוד ג' מלכים
 עומדים לפרס [דניאל יא] זה כורש ואחשוורוש ודריוש שכנה
 את הבית ומה תלמוד לומר רביעי (מא) רביעי למדי

הערות ותקונים

שם ותניא נמי הכי בסדר עולם ועוד שנה אחרת לבלב ועמד דריוש והשלימה ע"כ
 ובפ"י לעורא שם כמו שאמר בס"ע עמד דריוש והשלימה הרי שבעים ע"כ ובכ"מ
 ואין אתה מוצא שנה אחת למדי בכתובים אלא מזו בלבד. (לד) בשנת אחת וגו'.
 בילקוט לקיים מה שנאמר, ובכ"א שנאמר בשנה וגו'. (לה) אי אתה מוצא שנה
 למדי. בכ"א ואי אתה מוצא למדי בכתובים אלא זו בלבד ועי' רש"י דניאל ח'
 פסוק ג' ושנינו בס"ע לא מצינו שנה למדי בכתובים אלא זו בלבד ע"כ ובמגילה
 י"א ס"ע"ב בפירש"י ותניא בס"ע לא מצינו למדי שנה בכתובים אלא זו בלבד ע"כ
 והסופר העיראראט 1. 130 יאמר שזלכות מדי נמשכה קב"ח שנה עד שכללו תחת
 יד פרס, ואח"י התקוממו שנית נגד דריוש וכבש אותם שנית. וגם חז"ל ידעו
 מזה לזה דיקו לא מצינו למדי שנה בכתובים אלא זו בלבד. (לו) וכן ירמיה.
 בילקוט וב"א ואף ירמיהו. (לז) ותראו בשמועה. בכ"מ ותראו מפני השמועה.
 (לח) זו של דריוש. ברש"י ישעיה י"ג פסוק י"ט והיתה ככל שתי פורעניות באו
 לה בשתי שנים דריוש הרג בלשצר ומלך שנה ולשנה השניה נהפכה כהפכת
 סרוס מן השמים וכן שנינו בס"ע ובא בשנה השמועה והוא [לפינו ליתא מלת
 הזאת] של דריוש ואחריו בשנה השמועה והיתה ככל וגו' וכן בס"א פסוק ט' נפלה
 נפלה ככל ת"י נפלת ואף עתידה למיפל ב' נפילת שנה אחר שנה תחילה על ידי
 מדי ופרס ובשנה השניה על ידי שמים והיתה ככל וגו' וכן מצינו בס"ע ובא בשנה
 השמועה זו של דריוש ואחריו בשנה השמועה והיתה ככל וגו' עב"ל רש"י אולם
 בירמיה שם לא זכר מפורש את הס"ע. וכן הוא בשם הס"ע ברד"ק שם וכן הוא
 הג"י בכ"מ אבל בילקוט דניאל שם ובירמיה ר' של"ה ובב"א ופן ירך וגו' בשמועה
 השמעת בארץ זו של בלשצר ובא בשנה השמועה זו של ככל שנאמר והיתה ככל
 צבי וגו' ואחריו בשנה השמועה מה שנאמר כי לפי מלאת לבלב שבעים שנה וחמס
 בארץ ומושל על מושל זה של כורש הפרסי ע"כ. ומדבריו סופרי קורות העולם לא
 נודע שבכל התקוממה אח"ז כנגד דריוש שתי פעמים ודריוש נצחם. (לט) וחמס
 בארץ על ירושלים. בילקוט וב"א ליתא. (מ) מושל. בכ"מ וב"א ומושל וכן
 בקעניקאט, (מא) רביעי למדי. בילקוט דניאל אלה ס"ו וכן בכ"א והרביעי יעשיה
 עושר גדול ככל יכול ככל ת"י רביעי רביעי למלכי ככל ועי' בפרקי דר"א פרק מ"ט.
 ובנסחתינו ליתא זה. ובכ"מ כנוסת הדפוס. ובפ"י הירוד"א לדניאל תלת עלעין בפומיה
 בן שינה פ"י ר"ל שהיו שלשה צלעות כו' וזה הפ' לא יתכן עם היות שדרשו כן
 במלכות אחרי דריוש המדי שלמד ככל כו' וזה הפ' לא יתכן עם היות שדרשו כן
 בסדר עולם עב"ל ולפינו אין שמוך דבר מהדרש על הכתוב תלת עלעין וכן לא היה
 זה כה"ע לפני רש"י כי בס"י לשם כתב חז"ל ואני אומר תלת עלעין ג' מלכים כרש
 ואחשוורוש ודריוש עב"ל ולא הזכיר זה בשם הסדר עולם ועי' ברש"י שם י"א פסוק

סדר עולם רבה פרק כה

(מב) ויהי דניאל עד שנת אחת וגומר [דניאל א'] בו בפרק נאמר לו (מג) בתחלת תחנונים יצא דבר וגומר שבעים שבעים וגו' ותדע ותשכל וגו' [דניאל ט] שבעים שבעה (מד) אלו שעשו בגולה (מה) ועלו ושבעים ששים ושנים (מו) אלו שעשו בארץ ושבעים אחד מקצתו עשו בארץ ומקצתו חוצה לארץ ואחרי השבעים ששים ושנים יכרת וגו', והגביר ברית לרבים וגו' (מז) ר' יוסי אומר שבעים שבעים משחרב בית ראשון (מה) ועד שחרב בית אחרון שבעים לחרבנו וארבע מאות (מט) ועשרה לבנינו ומה ת"ל שבעים שבעים (מט*) אלא שהיתה גזירה גזורה (נ) קודם לשבעים שנה (נא) וכן הוא אומר והיו ימי ק"ב שנה [בראשית ה'] ואומר בשנת ת"ר שנה לחיינו וגו' [שם י] אפשר לומר כן אלא שהיתה גזירה גזורה (נב) קודם לק"ב

הערות ותקונים

ב', ובמאור עינים פרק ל"ח. (מב) ויהי דניאל עד שנת וגו'. לא גרסין כאן. (מג) בתחלת תחנונים צ"ל תחנוניך וכ"ה בכ"א. (מד) אלו שעשו בגולה. פי' מן החרבן עד הפקדה מ"ט שנים הרי שבעה שמימות וגו' שנים עד ג"ב. (מה) ועלו. בכ"א ובערוך ערך שבע א' ובילקוט דניאל שם ובעמוס ר' תקמ"ז הגי' שבועים שבעים נחתן על עמך ועל עיר קדשך וגו' ר' יוסי אומר שבעים שבעים משחרב בית כו' וכן תדע ותשכל וגו' עד הגביר ברית לרבים הוא שם בסוף הפרק וכן מובא הס"ע בילקוט המכורי על ישעיה צד 61 ע"ש. (מו) אלו שעשו. בערוך ליתא תיבת אלו ועי' נזיר ל"ב ע"ב ולא ידעין לאימת והכתיב שבועים שבעים וגו' ובהמפרש שם. (מז) רבי יוסי אומר. נוסף כאן מהערוך ומדילקוט שם. ובכ"א שנים מהם עשו בארץ ישראל ואחד מקצתו. ונראה שכן הוא בילקוט דניאל והגי' משושבת שם. (מח) ועד שחרב בית האחרון. בילקוט ועד שחרב אחרון. ובילקוט עמוס עד שחרב בית שני. ומ"ש כאן בית האחרון זה עפ"י לשון המקרא גדול יהיה כבוד הברית הראשון וגו'. (מט) ועשרה לבנינו. וכן הוא בילקוט המכורי שם אבל בכ"א וילקוט שמעוני ועשרים. ועי' יומא ט' ע"א אמר רבה בר בר חנא אמר ר' יוחנן מאי דכתיב וראת ה' תוסף ימים זה מקדש ראשון שעמד ד' מאות ועשר שנים ולא שמשו בו אלא ל"ח כהנים גדולים ושנות רשעים תקצורה זה מקדש שני שעמד מאות ועשרים שנה ושמשו בו יותר משלש מאות כהנים ועי' בתוס' שם. והנה המקור מוזמן מקדש ראשון ושני הוא מס"ע כאן. וגם המספר כהנים שמשו נראה ג"כ שהיה זה בהס"ע. וחסר לפנינו והיה זה בהס"ע עוד לפני שלשלת הקבלת ערך ה' גמליאל ד' י"ח ד. זאלקאווע, וכן מ"ש בירושלמי יומא פ"א ה"א ובתוספתא זבחים פ"ג ארבע מאות ועשר לבנינו הראשון וד' מאות ועשרים לבנינו האחרון המקור מס"ע כאן. וראיתי להעיר על מ"ש היסוד עולם פרק י"ח ד' ל"ג ד. ברל"ן וזה מה שאמר הצרפתי רל"ח לירידה תמ"ח לפקדה הפ"ח לכניסה של"ח להריסה. וכן כתוב בקצור זכר צדיק רב יוסף בן צדיק צד 86 בס' סדר החכמים. ואינו יודע מי היא זה הצרפתי הנזכר. אם הוא ר' יוסף טוב עלם שהראשונים יחסו לו סדר הס"ע, או ר' יעקב בר' שמשון שנזכר מר' יהודה החסיד שהכיר ספר בשם סדר עולם ועי' ברכה משולשת פ"י על ברכות מר"י החסיד [ולדעת הרב ר' אברהם עפשטיין הוא ר' אברהם בר' חייא הנשיא. ועי' בפ"י ה"ה ל"ע ד' ט' ע"א, הקי"ל ג' של"ח הרב הכית. (מט*) אלא שהיתה. בכ"א אלא מלמד שהיתה. (נ) קודם לשבעים. צ"ל קודם שבעים שנה. (נא) וכן הוא אומר. בילקוט וכ"א כיצא בדבר אתה אומר. (נב) קודם לק"ב שנה. צ"ל קודם עשרים שנה. שמשולשת יפת עד המבול אינו אלא מאה שנה. וב"ח ברבה נשא ובאבות דר"ב פ"ב ובילקוט שם וברש"י בראשית ו' פסוק ג' כשם הס"ע. ובמדרש אגדה שהוציא לאור הרב הגדול ר' שלמה

שנה (נג) וכן הוא אומר בעוד ס"ה שנה יחת אפרים מעם [ישעיה ז] ואותה שנה (נד) שנת ד' לאחו היתה אפשר לומר כן אלא שהיתה גזירה גזורה (נה) מימי עמוס שנתים לפני הרעש שנאמר כה אמר עמוס בחרב ימות ירבעם וישאל גלה גלה מעל אדמתו [עמוס ז].

פרק כט

ובשנת אחת לכורש מלך פרס לכלות דבר ה' מפי (א) ירמיה (ב) העיר וגו' מי בכם מכל עמו וגו' ויקומו ראשי האבות וגוטר מלבד עבדיהם וגומר [עזרא א] ארבע רבוא (ג) בכלל (ד) ופרט אינן אלא ל' אלף (ה) וגו' מאות וששים (ו) וי"ב אלף היכן הם (ז) אלא אלו שעלו משאר השבטים (ח) ויכינו את המזבח על מכוונתם וגו' ויתנו כסף לחוצבים וגומר

הערות ותקונים

שלמה באבער ג"י בבראשית שם הגי' אמר רב יוסף ק"ב שנה קודם שגולה הקב"ה שיכוא מבול, ובהערות שם הערה ג' וראיתי בכת"י המיוחס לר' משה הדרשן כתוב שם בזה הלשון ר' יוסי אומר שנתן הקב"ה כו' ולכן צ"ל גם בכאן ר' יוסי אומר ע"כ ונראה שכווננו במ"ש ר' יוסי אומר להס"ע כאן. (נג) וכן הוא אומר. בילקוט וכי"א כיצא בדבר אתה אומר. (נד) שנת ד' לאחו היתה. בכי"א והוא היה אומר לו בשנת שלש. וזה כמ"ש לעיל פרק כ"ב הערה ט', וכן הוא בילקוט דניאל ועמוס שם. ובערוך שם הגי' ואומר בשנת ארבע לאחו וכן הוא בילקוט המכורי שם וכן הוא בכת"ד בס' סדר החכמים, והכוונה להס"ע לעיל פ"ב ה"ל. שהנבואה נאמרה לאחו בשנת ארבע לאחו והרב ר' קאהוט ז"ל כתב שם בערוך לא מצאתי זה הפסוק, ולא ידע שהכוונה להס"ע. ועי' בהוס' מועד קמן ד' ז' ע"ב ד"ה יותם ובריטב"א שם וברש"י ישעיה שם שהביאו הס"ע. (נה) מימי עמוס. בילקוט ובת"י בימי עמוס. וקבלת הס"ע כאן לחוציא מבעלי הנוסחאות שנסתרו בישיעה שם בעוד עשרים וחמש שנה יחת אפרים מעם עי' קעניקאט. ותמיה גדולה שבילקוט דניאל ועמוס שם בדפוס סאלוניקא וויניציאה ופראנקפורט הביאו ג"כ הקרא בנוסח בעוד עשרים וחמש שנה?

(א) ירמיה. בכי"מ וירמיהו. וכן בקעניקאט. (ב) העיר וגו'. בכי"א כה אמר כרש מלך פרס כל הארץ וגו' ולפינו בעזרא שם פסוק ב' כל ממלכות הארץ וגו'. (ג) בכלל. בכי"א ליתא. (ד) ופרט אינן אלא ל' אלף. בפרט יעלו לערך מאתים פחות משלשים אלף. (ה) וגו' מאות וששים. וכן בכי"א וששים וכן בקעניקאט ולפינו שם פסוק ס"ד ששים. (ו) וי"ב אלף היכן הם. ברש"י עזרא ב' ס"ד וכן מפורש בסדר עולם כל הקהל וגו' י"ג אלף היכן הם וכן בכי"א וכי"מ ובספר ישועות משיחו להר"ד ד' ל"ג בשם הס"ע וחושבים מספר שלם. וברמב"ם בהשגות לספר המצוות שרש ראשון ד' ב' ע"ב שם בס"ע בפרט אינן אלא שלשים אלף ושנים עשר אלף היכן הם כו' עכ"ל ויוסף הכהן. 1. 3. 11. מביא ארבע רבוא ושני אלפים הס"ע. ובספר סדר החכמים מביא מבי"ד ובפרט אינן עולין אלא לאלף ש"ס. וז"ס הוא וצ"ל אלא ל' אלף ש"ס. (ז) אלא אלו שעלו משאר השבטים. וברש"י שם אלא שעלו כושאר השבטים מלבד עבדיהם ואמחותיהם שלא היו בכלל הקהל ע"כ ועי' ברמב"ן שם. ובפ"ר ישעיה הוקן לעזרא שם ובפרטן אי אתה מונח עם כל הגתונים ועבדי שלמה אפילו שלש רבוא והאחרים היכן הם ובס"ע האחרים היו משארי השבטים שעלו עמם ע"כ. (ח) ויכינו את המזבח וגו'. בכי"מ ויכנו את המזבח. ובכי"א ויכינו המזבח וגו'

סדר עולם רבה פרק כט

[עזרא ג'] (ט) כרש מלך ג' שנים מקוטעות (י) ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו וגו' (יא) באדון בטילת עבדות בית אלהא וגו' [שם ד'] בשנת ג' למלכו עשה משה וגו' [אסתר א'] [יב] כל ארבע שנים (יג) היתה אסתר מוטמנת בשושן הבירה (יד) ותלקח אסתר אל המלך וגו' [שם ג] (טו) כל ה' שנים היה המן כונס שלל למרדכי (טז) בחדש הראשון הוא חודש ניסן וגו' [שם ג] כ"ג בניסן כתב המן את הספרים להשמיד להרוג וגו' [שם] [יז] כ"ד בניסן (יח) נכנסה אסתר לפני המלך כ"ד בניסן תלו את המן (יט) כ"ג בסיון כתב מרדכי ספרים להשיב ספריו של המן [שם ח] כ"ג באדר ויכו היהודים בכל אויביהם וגו' והרגו בשושן חמש מאות איש [שם ט] ותלו את עשרת בני המן (כ) על אשר כתבו שטנה על יושבי יהודה וירושלים

הערות ותקונים

וגו'. (ט) כרש מלך ג' שנים מקוטעות. לפי הגמ' דמילה י"א ע"ב צ"ל כאן ארבע שנים מקוטעות כי אמרו שם חמש דדריוש וכרש. אבל רש"י שם כתב וז"ל והני נמו כס"ע כרש מלך ג' שנים מקוטעות הרי שמנית שנה יתירה ע"כ. ובכ"א שלש שנים ועי' בתוס' ר"ד במגילה שם וז"ל ומה שהביא המורה [כוונתו לרש"י] הברייתא מס"ע שכרש מלך ג' שנים לא נהירא לי כו' ע"ש ובלקח טוב לאסתר צד 86. ובגמ' מגילה בבתי"מ שם כתוב חמש דדריוש וכרש קדמאה עי' בדקדוקי סופרים שם. ונראה שקראו לכרש כרש קדמאה לפי שהיה עוד מלך פרס. בשם כרש הצעיר שקטענעפאן היוני כתב גם תולדותיו בספר שקרא אנאבאזים. ובבבא מספר יום מלכותו שמלך כרש הגדול הס"ע חושב ג' שנים. והעראדאט חושב שלשים שנים. ואחרים חושבים שבע שנים. (י) ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו וגו'. בסע"ז עמד אחשורוש ובטל מלאכת בהמ"ק ומת ובנוסחאות אחרות עמד אחשורוש ובטל מלאכת בהמ"ק ובקש לעקור את ישראל ועקרו הקב"ה לו ולהמן הרשע מן העולם. וכ"ה במאמר ס"ע. בספר סדר החכמים צד 166. ובנוסחאות אחרות, (יא) באדון בטילת עבדות וגו'. בקרא עזרא ו' כ"ד כמורש עד שנת תרתין למלכות דדריוש מלך פרס. והס"ע סובר שזה אחשורוש מלך פרס? (יב) כל ארבע שנים. כי משנת שלש התחילו לקבץ את הבתולות וכתוב ותלקח אסתר וגו' בשנת שבע הרי ארבע שנים. (יג) היתה אסתר מוטמנת. עי' מדרש בראשית רבה פ"א אמון מוצנע הך דאת אמר ויהי אומן את הדסה ועי' ברש"י ובמ"כ שם ודרשו אומן כמו טומן בחילוף א' בט'. (יד) ותלקח וגו'. בכ"א שכן הוא אומר. (טו) כל ה' שנים. וכן בכ"א ה' שנים. ובכ"א כל אותן השנים. ונראה שמוה עשו המעתיקים ה' שנים. ובילקוט אסתר אלף נ"ג בד'. הישנים כל אותן שבע שנים. ובלקח טוב שם צד 98 נמצא המן מקבץ מומן ו' שנים. וה' שנים משנת שבע לאחשורוש עד י"ב. ובתרגום הסורי תרגם על מ"ש בשנת שבע בשנת ארבע למלכותיה. אמנם השבעים העתיקו כנוסחתנו. (טז) בחדש הראשון וגו'. בכ"א אחרי זה אחר הדברים האלה גזל המלך וגו'. (יז) כ"ד בניסן. בכ"א כ"ד בו. (יח) נכנסה אסתר לפני המלך. עי' מגילה ט"ו ע"א אמר רב שהעביר יום ראשון של פסח בתענית ובפירש"י שם ובגליון הגמ' שם. ושמואל חולק על זה. ועי' בפרקי דר"א פ"ק ג' רבי יוסי אומר אסתרלגום גדול היה המן כו' אמר לה מרדכי והלא יום שלישי יום פסח הוא. ועי' ברבא אסתר פ"ח ה' שלשה ימים לילה ויום אלו הן י"ג וי"ד וט"ו בניסן ועי' יבמות קכ"א ע"ב ובשולחן הירוש' ש ס' ת"י וברב"ז ח"ב ס' תת"ח. ובילקוט אסתר ובלקח טוב ד' ל"ו איני יכול לבטל מגילת תענית שכתוב בהן מן יום ראשון ניסן ועד יומין שמונה עשר קרב התמיד. דלא למספר בהון ודלא להתענא בהון. וזה שלא כגירסתנו במגילת תענית שם. (יט) כ"ג בסיון כתב מרדכי. כמו שהוא בקרא אסתר ה' פסוק ט' ועי' בילקוט שם ובס' סדר החכמים. (כ) על אשר כתבו שטנה. בכ"א הם שכתבו שטנה על יהודה וירושלים

(כא) כיום ההוא בא מספר ההרונים וגו' ובאותו הזמן לשנה הבאה נאמר ותכתוב אסתר בת אביחיל וגו' [שם] הרי הוא אומר כי לפי מלאת לבבל ע' שנה אפקוד אתכם [ירמיה כט] (כב) למלאות להרבות ירושלים שבעים שנה [דניאל ט] (כג) שנה לאחר הרבן הכית

הערות ותקונים

וירושלים. וברש"י אסתר ט' פסוק י' עשרת בני המן ראיתי בס"ע אלו עשרה שכתבו שטנה על יהודה וירושלים כמו שכתוב בספר עזרא. ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו כתבו שטנה על יהודה וירושלים ומה הוא השטנה לבטל העולים מן הגולה בימי כרש שהתחילו לבנות את הבית והלשינו עליהם הכותים והחדילום וכשמת כרש ומלך אחשורוש והתנשא המן דאג שלא יעסקו אותן שבירושלים בבנין ושלחו בשם אחשורוש לשרי עבר הגזר לבטלם עכ"ל. ובילקוט עזרא אלף ס"ח מביא מהסדר עולם ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו כתבו וגו' מי היו עשרת בני המן שתלו וארתהשטא הוא אחשורוש עכ"ל. וכו"ה בילקוט בדפוסים הישנים וזה כמ"ש לקמן בס"ע פ' ל' שהמלכות כלה נקראת ארתהשטא והשטנה נכתבה פעמים בימי אחשורוש ובימי ארתהשטא כמ"ש בעזרא ד'. פסוקי ה', ו'; אמנם נראה שחסרון בנוסחתנו שילתא כל מה שהביא רש"י הג"ל בס"ע וכן ליתא מ"ש הילקוט בשם הס"ע שארתהשטא הוא אחשורוש ועי' בפרקי דר"א פרק ג'. ועוד חסר בנוסחתנו מ"ש בפירוש"י אסתר ו' א' מובא בפ"י הבחוי על אסתר כשם רש"י [ולפינו ברש"י ליתא] וז"ל כתוב בס"ע שמושי בן המן וסופר היה וכן כתב רש"י עזרא ד' פסוק ה' ושמושי ספרא ושמושי היה סופר הוא שמושי בנו של המן ע"כ ובגמ' מגילה ט"ז ע"א מלמד ששמושי כותב וגבריאל כותב ופירש"י שמושי סופר המלך שונא ישראל היה ומימות כורש היה שנאמר בספר עזרא שכתב שטנה על ישראל ואף בימי אחשורוש עשה כן שנאמר ובמלכות אחשורוש וגו' ע"כ ונראה שלכל זה היה המקור בס"ע כאן ולפינו הברייתא קטועה, שוב ראיתי בספר מנות ושי להר"ש אלקבץ בפ"י לאסתר ד' קנ"ט [ויניציא שמ"ח] שהביא פירש"י במגילה הג"ל בנוסח אחר ומפורש שרש"י הביא זה בשם הס"ע וז"ל הר"ש אלקבץ, פירש"י ואף בימי אחשורוש כתב שמושי בן שנאמר ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו כתבו שטנה ובני של המן היה נדאיתא בס"ע גבי עשרת בני המן שכתבו שטנה ע"כ עכ"ל הר"ש אלקבץ. ונראה להביא עוד ראייה שהמאמר מקורו מס"ע ממדרש אבא גוריון ד' ב' [הוצאת הרב ר' שלמה באבנר נ"ה]. ויאמר להביא את ספר הזכרונות אמר ר' יודן שמושי בן המן היה קורא כו' וע"ש בהערות הערה ח' שהעיר הרב המו"ל וז"ל בכ"י שמושי בן המן סופר המלך זה ע"כ וכבר ידענו ממקומות רבים בספרנו זה שר' יודן סדר הס"ע. ונוסחתנו נוסחת ר' יודן. וראיתי להעיר שגם יוסף הכהן 6. 11 כתב שסופר המלך אחשורוש לא רצה לקרות המעשה מהצלת אחשורוש ע"י מרדכי וזה מתאים למ"ש במגילה שם מלמד שנקראין מאליהן, וגם בתרגום הסורי באסתר שם ספ"ב וכתב בספר ולא כתבו בספר וימא קדם מלכא ושם יומצא כתוב ואשחכא דכתיב. ואם לא כתבו האין ימצאו כתוב אם לא שנאמר ששמושי מוזק וגבריאל כותב. (כא) כיום ההוא בא מספר וגו'. שם ס"א פסוק י"א ונמשך לפסוק א' בשנים עשר חדש כ"ג וגו' ובכ"א בארבעה עשר באדר בא מספר וגו' וכו"ה בכתי"ר בס' סדר החכמים בטעות ב"ד אייר. וז"ל אדר. וראוי לדעת שבתרגום הסורי שם תרגם ס"ט פסוקי י"ז י"ח בשינוי וז"ל בתל"ת עסרא בידה אדר ואתחניהו בארבע עסרא בה בידהא, ופסוק י"ח ועברוהו יומא דמשתיא ודהדומא. והנה חלק הסורי פסוק י"ז לשני חלקים ופסוק י"ט והיהודים וגו' חסר בנוסחתנו. (כב) למלאות להרבות ירושלים. בכ"א ואומר למלאות וגו'. (כג) שנה לאחר הרבן הכית מלאות להרבות ירושלים. בכ"א אמר רבא [בילקוט בדניאל אלף ס"ו אכור רב] אף דניאל טעה בהאי השבנא דכתיב בשנה אחת למלכו וגו' מרקאמר בינותי מכלל דטעה מ"מ קשו קראי אהדרי אמר רבא לפקודה בעלמא ועי"ש בפירש"י. אולם בילקוט שם הגי' בגמ' והיינו דכתיב ובשנת אחת לכרש מלך פרס, המשים ושתיים שנה שעשו בגולה

סדר עולם רבה פרק כט

(כד) עשו ישראל במלכות כשדים ועלו (כה) ג' של כורש (כו) וי"ד של אחשורוש (כז) וב' של דרויש ובשנה שניה לדריוש (כח) נכנה הבית וכן זכריה אמר ויען מלאך ה' וגו' ויאמר ה' צבאות עד מתי אתה לא תרחם את ירושלים וגו' אשר זעמת זה ע' שנה [זכריה א'] (כט) כל ארבע שנים היה הבית נכנה שנאמר ושיציא ביתא דנא וגו' [עזרא ו] (ל) ובאותו הזמן לשנה הבאה עלה עזרא מבבל

הערות ותקונים

בגולה ועלו שלשה של כרש כו' וזה לשון הס"ע כאן . (כד) עשו ישראל במלכות כשדים . בילקוט ריש עזרא מס"ע ובכ"א ג"ב שנה שעשו בגולה ועלו , וכ"ה בכ"מ ורס"ט ועי' הערה כ"ג . (כה) ג' של כרש . צ"ל ד' של כרש כמ"ש לעיל . (כו) וי"ד של אחשורוש . במגילה י"א סע"ב אחשורוש כמה מלך ארביס כו' ובצמח דוד שנת ש"ב כתב וז"ל ויש קצת לתמוה על ר' יוסי בעל סדר עולם שכתב שמלך י"ד שנים מאחר שלא מצינו לו בכתוב רק י"ב שנה מה שלא עשה כן בשארי מלכי פרס שלא העירף ימי מלכותם כו' אך הגאון מהר"ר סיני בר' בצלאל תירץ ואמר שלפי פשוטי המקראות שבמגילת אסתר מצינו לאחשורוש י"ד שנה שהיו אומר הכתוב בשנת י"ב למלך אחשורוש הפיל פור וגו' ואח"כ בחדש י"ב וגדל בי"ב וי"ד אדר נהפך גדלו ושלטו היהודים כו' הרי הוא שנת י"ג לאחשורוש ואח"כ נאמר ותכתוב אסתר וגו' לקיים את אגרת הפורים השנית והוא בלי ספק שנת י"ד לאחשורוש ע"כ ודפ"ח עב"ל הצמח דוד ונעלם מהם הגמ' דמגילה הנ"ל ושכבר הקדימם בפירושים רש"י במגילה שם . (כז) וב' של דרויש . צ"ל ואחת של דרויש כמ"ש לעיל וכן כתב רש"י בשם הס"ע בעזרא ד' פסוק כ"ד ושם א' א' ומשנה אחת לכרש עד שנת שתים לדריוש י"ח שנה שהשלמו השבעים שנה להרבות ירושלים ע"כ אבל מ"ש רש"י שם ואחר אחשורוש מלך דרויש בנו של אחשורוש שהוא בן אסתר כו' כדמפורש בס"ע ע"כ ובמבאר שם ה' פסוק ב' דרויש זהו הוא בן אסתר כדעת בעל ס"ע וכ"ה בקבלת הראב"ד ובפי' על אבות ס"א מר' יעקב בר' שמושו [כוכבי יצחק חוברת כ"ח צד 17] ובכ"ר ר' יוסף קרא בפ' לזכריה [נשעי נעמנים צד 9] ובנוסחתנו חסר זה ועי' במנות יש להר"ש אלקבץ ד' כ' סע"ב ובמאור עינים ס"ה ל"ח . ובפי' לעזרא מר' ישעיה הוקן צד 31 כתוב וז"ל ומטעם כרש ודריוש ואתחשפתא מלך פרס אמרו רבותינו ז"ל בפרק קמא דר"ש הוא כרש הוא דרויש הוא ארתחשפתא וכך מוכיח נמי בס"ע רבא ומלך שלשים וארבע שנה עד שבא אלכסנדרוס מוקדון מלך יון והרגו ולקח ממנו המלוכה אבל בס"ע זוטא מוכיח שאתחשפתא ודריוש הפרסי שני מלכים היו ואתחשפתא מלך שלשים ושתים שנה ודריוש הפרסי מלך אחריו שתי שנים ונ"ל שאין לסמוך אלא לפי מה שאמרו רבותינו ז"ל בתלמוד שלנו הוא כרש הוא דרויש הוא ארתחשפתא וכך נראה הפשט ואין לפרש בענין אחר . וברייתא דסע"ו פליגא ואין לסמוך עליה עב"ל ודברי הריד"א אלה נזכרים בקצור מהרב בעל מאור עינים ס"ח ע"יש . ובכל המהדורות מהסע"ו שראיתי גם אלה שיצאו לאור בס' סדר החכמים וזוהם לא נמצא מה שהביא בשמו הרב ר' ישעיה . רק בחסע"ו שנדפס בס' סדר החכמים ה"א צד 195 בקצור לשון כתוב ארתחשפתא ל"ג . דרויש הפרסי ב' . ונראה שאליו כיון הריד"א . וניכר שמוצאו מוזמן מאוחר . (כח) נכנה הבית . בילקוט עזרא שם וזכריה ש"ט ובכתי"י שנאמר בשנת שתים לדריוש [זכריה א'] ויען מלאך ה' צבאות עד מתי וגו' [שם פסוק י"ב] . (כט) כל ארבע . בילקוט וכת"י ארבע : (ל) באותו הזמן לשנה הבאה עלה עזרא . לבאורה כוננת הברייתא באותו זמן ששצויא הבית והיינו בסוף שנת שית לארתחשפתא לשנה הבאה והיינו בתחלת שנת השביעית למלך פרס . כי אז תהא השנה למלכי פרס . קרוב לתקופת ניסן . וכמו שפורש בקרא ד' פסוק ט' כי באחד לחדש הראשון הוא יסר המעלה מבבל וגו' ועי' רש"י שם ה' באחד לחדש ניסן אותו היום היתה תחילת עלותם מבבל ע"כ . אבל לא כן הבינו הו"ל

(לא) וגלות אחרת עמו שנאמר הוא עזרא עלה מבבל וגו' ויעלו מבני ישראל אל ירושלים בשנת ז' (לב) לארתחשסתא המלך (לג) ויבא ירושלים בחדש החמישי היא שנת השביעית למלך כי באחד לחודש הראשון וגו' כי עזרא הכין לבבו וגו' [עזרא ז] (לד) ובא והכביל את ישראל מן הנשים הנכריות :

פרק ל

(א) דברי נחמיה בן חכליה וגו' [נחמיה א] י"ב שנה עשה בארץ ישראל מתקן בחומה (ב) ומשיב את ישראל איש (ג) לעירו ולאחותו (ד) וכן הוא אומר ובכל זה לא הייתי בירושלים כי (ה) בשנת שלשים ושתים לארתחשסתא המלך וגו' ואבא לירושלים

הערות ותקונים

חז"ל שהביאו הברייתא ברה"ג ע"ב ותניא באותו זמן לשנה הבאה עלה עזרא כו' ואם איתא שנת שמונית מובעי ליה ? וכן בערכין י"ג ע"א ר' אשי אמר הנך שית שני עד דסליק עזרא ומקדש ותנא באותו זמן לשנה הבאה כו' ועי' במאור ברה"ה שם . ובתוס' בערכין שם ד"ה אותו בשלשה ועשרים באדר יצא עזרא מבבל . והתוס' ורש"י ברה"ה ובערכין לא זכרו מהמקור מהס"ע כאן . ובירושמי ר"ה פ"א ה"א מובא כל הברייתות בנידון זה רק הברייתא מהס"ע חסרה ולא זכרוה ? (לא) וגלות אחרת עמו . וכן בכ"א ומינכ"ה . אבל בגמ' ובילקוט וגלותו עמו . ולפי נוסחתנו וגלות אחרת הכוונה שכבר היתה הגלות הראשונה ששבה ע"י זרובבל [עזרא ב' פסוק ב'] ובמבוא שלי צד 93 העירוני על מ"ש בס"ע וצא בשנת י"ה למדי היא שנת שבעים לחורבן הבית עלה עזרא הסופר לירושלים וכ"ה בסע"ז בס' סדר הח' ח"ב צד 71 . וזה תמוה דהא קרא כתיב שעזרא עלה אחר זמן זה כשבע שנים [עזרא ז] ? ומצאתי אח"ז בסע"ז הגדפס בד' לוגדון ביוחסין השלם צד 92 שם הלשון יותר מתוקן וז"ל שנת י"ה לפס"ס ומדי שנשלמו שבעים שנים לחורבן הבית בשנת ב' לדריוש בן אסתר ואז בנה זרובבל הבית והשלימו ואח"כ עלה עזרא הסופר וגלותו עמו עכ"ל וזה מתאים להס"ע כאן . וכ"ה בסע"ז בס' סדר הח' צד 74 . (לב) לארתחשסתא המלך . לעיל הביא הקרא ושיצא ביתיה וגו' למלכות דריוש מלכא . וכאן הוא אומר לארתחשסתא המלך ? אולם זה לא קשה עפ"י מה שאמרו לעיל שהמלכות נקרא ארתחשסתא . (לג) ויבא ירושלים וגו' . בכ"מ ויעלו מבני ישראל הכהנים [לפנינו ז' , ז' ומן הכהנים] וגו' לירושלים [לפנינו אל ירושלים] ויבא ירושלים וגו' היא השנה השביעית למלך [לפנינו היא שנת השביעית למלך] כי באחד לחדש הוא יסוד המעלה מבבל וגלות אחרת עמו ובאחד לחדש החמישי בא וגו' ולעשות וללמד בישראל חוק ומשפט ע"כ . וממ"ש בסנהדרין כ"א ע"ב תניא ר' יוסי אומר ראו היה עזרא שתנתן תורה על ידו לישראל אלמלי קדמו משה כו' ואע"פ שלא נתנה תורה על ידו נשתנה על ידו הכתב כו' וכן מ"ש הוריות ז' ע"א כיוצא בו אמר ר' יוסי הבאים מהשני הגולה הקריבו וגו' הכל עולה הכל עולה סלקא דעתך כו' מכל זה אין זכר כאן בהס"ע ? (לד) ובא להכביל בכ"א והכביל , ובכ"מ והוא הכביל .

(א) דברי נחמיה בן חכליה וגו' . בכ"מ ויהי בחדש כסלו ואני הייתי בשושן הבירה ולפנינו בנחמיה א' א' ויהי בחדש כסליו שנת עשרים ועי' ברה"ש ג' ע"א . (ב) ומשיב את ישראל . בילקוט ריש נחמיה מס"ע ומשיב את ישראל ובכ"א מיישב ובכ"מ ומשיב : (ג) לעירו ולאחותו . בילקוט ובכ"א איש בעירו ואיש באחותו . (ד) וכן הוא אומר . בילקוט ובת"י שכן הוא אומר . (ה) בשנת שלשים ושתים וגו' . בכ"א בשנת שלשים ושתים לארתחשסתא המלך [לפנינו בתמיה י"ג ז' לארתחשסתא

סדר עולם רבה פרק ל

סמ

(יב) שכל המלכות נקראת ארתחשטא. (יג) כל שני מלכי (יד) מדי ופרס (טו) ר"ן שנה (טז) וישבו הכהנים והלוים והשוערים והמשוררים ומן העם והנתינים וכל ישראל וגו' [נחמיה ז] ויאספו כל העם כאיש אחד וגו' [שם ה] ואומר (יז) ויעשו כל הקהל הבאים מן השבי סכות וישבו בסכות כי לא עשו (יח) מימי ישוע בן נון וגו' [שם] (יט) אפשר לומר בן (כ) אלא מקיש ביאתן בימי עזרא לביאתן בימי יהושע (כא) מה בימי יהושע (כב) נתחייבו במעשרות

הערות ותקונים

כרש. ובתרגום המדוי לאסתר הוא אחשוורוש הוא ברה דאחשוורוש. (יב) שכל המלכות נקראת ארתחשטא. כאשר כל מלכי מצרים נקראו פרעה [רש"י דניאל] והתואר חשטא כתב המאור עינים שם בשם בירוסי הכשדי שמורה נצחן והתאר ארת גדול באופן שחבור התוארים שניהם ארתחשטא מורה נצחן גדול. והעראדאט 7. 28. כתב קסרקס כלשון פרסי הוראתו הונית אריאס, ארטאקסירקס הוראתו הונית מיגאס אריאס [לוחם גדול] ועי' גיוניוס באוצר המלים שלו שפי' שבלשון פרסית מורה ארתחשטא. מלך גדול. (יג) כל שני מלכי. בילקוט ובה"ל ומלכות. (יד) מדי ופרס. צ"ל ופרס שה"ע מונה לפרס ג"ב שנה. (טו) ר"ן שנה. צ"ל חמשים ושתיים שנה. וכן הוא מפורש בילקוט שם ובכ"א. אבל בכ"מ ל"ב שנה וט"ס וצ"ל ג"ב. ובס"ע זוטא מלכה מלכות ויין כשנת ג"ב שנה למדי ופרס. ובס"ע ז' בס' סדר החכמים ה"ב עד 71 כשנת חמשים ושתיים שנה למדי ופרס מתו חגי זכריה כו' ובניקרא רבה פ' כ"ט דא"ר שמואל בר נחמני מלמד שהראה הקב"ה ליעקב אבינו שרה של בבל עולה שבעים עוקים ושל מדי ג"ב וצ"ל של פרס. והמקור לזכיר ר' שמואל בר נחמן כס"ג באן כמו שמצינו לרוב שהשתמש בהס"ע. ומה שכתוב בנוסתהגו וגם בדפוס מנטובה ונוציאה ושאר דפוסים הראשונים ר"ן זה טעות מאיזה מעתיק שעשה מן ג"ב. ג"ד. ואה"ב בא רעהו ועשה מן ג"ד ג"ר או ר"ן. וזה מצוי הרבה בספרי הראשונים וג"כ לעיל בס"ע פרק י"ז נמצא דוגמתו שכתבו דפוסים וכמה היתה המחלוקת ארבעים שנה. ההת הנוסחא הנכונה ד' שנה וע"ש הערה ב' והחשבון הפרטי מהג"ב שנה שהושב הס"ע כך: לעיל בפרק ג"ט הושב ג' של כרש, י"ד של אחשוורוש, וארת לדרוש, ולקמן בפרק זה מונה הס"ע למלכות פרס בפני הכית ר"ד שנה ויחד ג"ב שנה והמלומדים גענעברארד ומאיר תרגמו מאתים וחמשים שנה. (טז) וישבו הכהנים וגו'. בכ"א ושאר העם והכהנים והלוים והמשוררים והשוערים [לפניו נחמיה י' כ"ט הכהנים הלוים השוערים המשוררים] והנתינים וכל הנבדל מעמי הארץ [לפניו הנתינים וכל הנבדל מעמי הארצות] אל הורת האלדים מנשהם ובניהם ובנותיהם [לפניו נשים בניהם ובנותיהם] כל יודע מוכן מחזיקים על אחיהם אדיריהם ובאים באלה [לפניו באלה ובשבועה]. (יז) ויעשו כל הקהל הבאים. בקרא השבים מן השבי. ובכ"א מהשבי. (יח) מימי ישוע. וכן בכ"א. ובבבלי ערפן ל"ב ע"ב בכל דבתיא כתבי יהושע והבא כתיבי ישוע כו'. ובירושלמי שביעית פ"ו ה"א ולמה ישוע? ר' הלל בשם ר' שמואל בר נחמן פגם הכתוב כבוד צדיק בקבר מפני כו'. ובכ"מ כי לא עשו מימות יהושע בן נון עד היום הזה. ולפניו שם כי לא עשו מימי ישוע בן נון כן בני ישראל עד היום ההוא. ובדפוסים הראשונים מהס"ע וכן בספר סדר החכמים מימי יהושע. (יט) אפשר לומר בן. מובא בערכי ר"ב ע"ב ובירושלמי שביעית שם ובקדושין פ"א ה"ח ע"ש. (כ) אלא מקיש. בערכי שם אפשר בא דוד ולא עשו סכות עד שבא עזרא. ובילקוט נחמיה אלה ע"ד בא שלמה כו' בא דוד כו'. (כא) מה בימי יהושע. בכ"א וכ"מ מה ביאתם בימי יהושע ועי' סנהדרין צ"ח ע"א כדנתיא עד יעבור ע"ך ה' זו ביאה ראשונה עד יעבור עם זו קנית זו ביאה שניה וע"ש כפרשי"י. (כב) נתחייבו במעשרות. וכן בכ"א. ובכ"מ ליתא. ובגמ' שם מנו מעשרות ועי' לעיל פרק י"א. ובירושלמי שם ושם הקיש ביאתן בימי עזרא לביאתן בימי

סדר עולם רבה פרק ל

(כג) ובשמיטין וביובלות (כד) וקדשו (כה) ערי חומה והיו ששין ושחין לפני (כו) המקום כ"ה (כז) אף ביאתן בימי עזרא (כח) נתחייבו במעשרות (כט) שמיטין ויובלות וקדשו ערי חומה (ל) והיו ששין ושמיטין שנאמר ותחי שמחה גדולה מאד [שם] (לא) וכן הוא אומר (לב) והביאך ה' אלהיך אל הארץ אשר ירשו אבותיך וירשתה וגו' [דברים ל] (לג) מקיש ירושתך לירושת אבותיך מה ירושת אבותיך בחידוש כל הדברים הללו אף ירושתך בחידוש

הערות ותקונים

בימי יהושע מה ביאתן בימי יהושע פטורין היו ונתחייבו אף בו ע"ש. (כג) ובשמיטין. ככ"מ נתחייבו בו בשמיטין וביובלות. (כד) וקדשו. וכן ככ"מ ובכ"א ובקדוש. (כה) ערי חומה. עי' בתוס' שם בערכין ד"ה ערי חומה ובמשנה למלך ה' שמיטה ויובל פ"ב הט"ו שדחקו עצמם בזה למצוא המקור אם קדשו ערי חומה. אבל בכפתור ופרח פרק ג' צד 4 ע"ב דפוס ברלין מביא הגמ' ערכין הגמ' ולא גרס להא שקדשו ערי חומה. (כו) המקום. וכן ככ"מ. אבל בכ"א הקב"ה. (כז) אף ביאתן בימי עזרא. בכמה דפוסים חדשים ליתא כ"ז. ובכ"א וכ"מ אף ביאתן בימי עזרא כד. ולפי גירסתנו ברייתא דילן דלא כר' יוסי תנא דס"ע דהא רבי יוסי סובר שמאליהן קבלו עליהן את המעשרות בימי עזרא ושרק על ידי כריתת ברית חייבו עצמם לתרומות ומעשרות ולא מרין תורה כמו שהיה בימי יהושע כמו שמבואר בירושלמי יבמות פ"ז ה"ג אשכח תני ר' ישמעאל ברבי יוסי בשם אביי מאליהן קבלו עליהן את המעשרות ואמר יאות מעשרות מדבריהן ועי' בקרבן עדה אשכח תני בתר הכי מצא ברייתא מפורשת דתני בשם ר' יוסי אביו מאליהן קבלו המעשרות ואינן אלא מדרבנן ואמר יפה אמר ר' יוסי לעיל במשנה אם היתה בת מאכלת בתרומה דס"ל דתרומות ומעשרות בזמן הזה דרבנן עכ"ל. ויש להביא ראיה לפירוש הקרבן עדה מירושלמי תרומות פ"א סה"א שמוקי מ"ש ר' יוסי במשנה שם שמשבא לעונת נדרים תרומתו תרומה כמ"ד מאליהן קבלו את המעשרות וכן מירושלמי קדושין פ"ד ה"א א"ר יוסי גדולה היא החזקה מכאן שהחזקו שם להיות אוכלין אף כאן אוכלין נחא תמן דכתיב הציבי לך ציונים הכא מאי אית לך? כמ"ד מאליהן קבלו את המעשרות. [ויש לעיין בבבלי קדושין דף ס"ט ע"ב] וכן דעת ר' יוחנן שמאליהן קבלו את המעשרות עי' בירושלמי דמאי פ"א ה"ד בעין קומיה [דר' יוחנן] מה טעם? א"ל כד תסתאבון אנא אומר לכון [כשתזקיננו אנא אמר לכון] מה היה מימר להון? כמ"ד מאליהן קבלו עליהן את המעשרות. וכן דעת כמה תנאים ואמוראים בירושלמי. ובמקום אחר האירכתי בזה נידון תרומות ומעשרות בימינו אלה בהמושבות החדשות שנוסדו בארץ ישראל. ונעיר רק על מ"ש העיטור חלק א' אות פ' דף כ"א שנראה מדבריו שהבין שר' יוסי בירושלמי שביעית שם האומר מדבר תורה נתחייבו הוא ר' יוסי בן הלפתא וזה אינו דהוא ר' יוסי בר' חנינא. וכן מ"ש בספר התרימה הלכות ארץ ישראל ז"ל ובמס' שביעית בירושלמי גרסי' בה ר' יוסי הגלילי וכן בשליח מכות בתלמוד דידן עכ"ל ולפנינו לא נזכר ר' יוסי הגלילי לא בשביעית בירושלמי ולא במכות בבבלי. (כח) נתחייבו במעשרות ובשמיטין וביובלות וקדשו ערי חומה. בכ"א וכ"מ ליתא. (כט) ושמיטין ויובלות. בגמ' ערכין שם מסקינן שבין שגלו ראובן וגד וחצי שבט מנשת בשלו יובלות ומנו רק לקדש שמיטין ועי' לעיל פרק כ"ד הערה י"ג וברמב"ם פרק י"ב מהל' שמיטה ויובל ה"ח ומ"ש רבינו תם בתוס' ערכין שם ד"ה מנו. (ל) והיו ששין ושחין. בכ"א וכ"מ ליתא. (לא) וכן הוא אומר. בכתי' ליתא. (לב) והביאך ה' אלהיך וגו' מקיש כו'. בסמ"ג מצות עשין קל"ג כתוב ז"ל כדתניא בס"ע ר' יוסי אומר והביאך וגו' והביא זה בשם ר' יוסי כדרך כל הראשונים. להביא מאמריהם"ע בשם ר' יוסי אבל במאמר זה אי אפשר ליהסר לר' יוסי כי המאמר דלא כר' יוסי כמו שנראה להלן בחערה ל"ד. (לג) מקיש ירושתך לירושת אבותיך. בכ"מ ליתא

סדר עולם רבה פרק ל ע

כל הדברים הללו. (לד) או יכול תהיה לכם ירושה שלישית ת"ל וירישתה ראשונה (לה) ושניה יש לכם (לו) שלישית אין לכם (לז) והצפיר (לה) השעיר מלך יון וגו' הוא המלך הראשון [דניאל ח] ועמד מלך גבור וגו' וכעמדו תשבר וגו' [שם יא] הוא אלכסנדרוס

הערות ותקונים

ליתא. (לד) או יכול תהיה לכם ירושה שלישית. בכי"א יכול ירושה שלישית ת"ל וירישתה ירושה ראשונה ושניה יש לכם ואין לכם ירושה שלישית ובכי"מ או יכול יש לכם ירושה שלישית ת"ל וירישתה יש לכם ירושה שניה ואין לכם ירושה שלישית. ובכפתור ופרח צד 4 כפ"ג בס"ע אמרו ירושה ושניה יש להם שלישית אין להם ובכתי פ' נצבים ודרשו רז"ל בס"ע אשר ירשו אבותיך וירישתה ירושה ראשונה ושניה יש להן שלישית אין להן וחדוש שלא הזכירו הכפתור ופרח והכתי שברייתא דס"ע דילן מובאה בתלמוד בבלי בשני מקומות ביבמות פ"ב ע"ב דתניא בס"ע אשר ירשו אבותיך וירישתה ירושה ראשונה ושניה יש להן ושלישית אין להן ואמר ר' יוחנן מאן תנא סדר עולם ר' יוסי עכ"ל ובגדה מ"י ע"ב וסבר ר' יוסי תרומה בזמן הזה דרבנן והתניא בסדר עולם אשר ירשו וגו' ירושה ראשונה כו' וא"ר יוחנן מאן תנא סדר עולם ר' יוסי? ר' יוסי תני לה ולא סבר לה. והמעיון ביבמות שם יראה שר' יוחנן וריש לקיש חולקים בשיטת ר' יוסי, דעת ר' יוחנן שר' יוסי סובר תרומה בזמן הזה דאורייתא והכיא המסדר התלמוד ברייתא דילן לראיה לזה, וא"כ לפי דעת זה ברייתא דילן בדעת ר' יוסי, ועי' בירושלמי דמאי פ"ג ה"ג ובתוספתא שם הובא בסמ"א שם אמר ר' שמעון בן גמליאל שלח לי ר' יוסי כי רבי אתרוג ולמדתי בו ג' דברים שזה לראיה לדעת ר' יוחנן שר' יוסי סובר שתרומה בזמן הזה דאורייתא אבל ריש לקיש סובר שדעת ר' יוסי תרומה בזמן הזה דרבנן. ומקשה המסדר התלמוד בנדה מברייתא דילן. ומתרצת הגמ' שר' יוסי תני לה ולא סבר לה. והברייתא בס"ע שלא כהס"ע. וכדעת ריש לקיש בשיטת ר' יוסי כן דעת ר' יוסי בזבחים דף ס' סע"א ר' יוסי אומר ג' דברים משום ג' זקנים וזה אחד מהן ר' ישמעאל אומר יכול יעלה אדם מעשר שני לירושלים ויאכלנו בזמן הזה כו' וע"ש בתוס' ד"ה מאי ובירושלמי דמאי שם. וז"ל הריטב"א ביבמות שם וא"ת וריש לקיש לא סבר מתניתא דסדר עולם? י"ל דאיתו סבר דס"ע לאו ר' יוסי היא אלא תנא אחרינא עכ"ל. (לה) ושניה יש לכם. פי' בימי עזרא דכשגלו גלות ראשונה בטלה קדושת הארץ, ועי' רש"י יבמות שם וכן הוא בערוך ערך קדש ב' ובסמ"ג שם ובכפתור ופרח שם ובכתי שם. אבל התוס' ביבמות שם ד"ה ירושה כתב רז"ל פי' רבינו הננאל ראשונה ירושת אברהם יצחק ויעקב שניה ירושת יהושע ומשם ואילך קדשה לעולם עכ"ל ובכסף משנה הלכות תרומות הלכה כ"ו וז"ל ולכן נראה לי שרבינו הרמב"ם מפרש כפירוש רבינו הננאל דירושה ראשונה היא ירושת אברהם יצחק ויעקב שניה ירושת יהושע ומשם ואילך קדשה לעולם השתא אתא שפיר כו' עכ"ל ולפירושם קצת ראייה מהירושלמי דמאי הג"ל ועי' בספ' הר"ש שם. אך לפירוש רבינו הננאל קשה הלא מפורש לעיל בפירקין מקיש ביאתן בימי יהושע לביאתן בימי עזרא מה בימי יהושע נתחייבו במעשרות כו' אף ביאתן בימי עזרא נתחייבו כו' ומה מפורש שבימי עזרא הוצרכו לקדש? ואולי לא היתה הברייתא הג"ל בס"ע לפני הר"ח והכסף משנה. (לו) שלישית אין לכם. בילקוט נחמיה אלף ע"ז מעתיק בס"ע ואין לכם ירושה שלישית בחדוש כל הדברים האלו, והסר שם בילקוט הציון להס"ע. (לז) והצפיר השעיר וגו'. בכי"א והצפיר והשעיר מלך יון וגו' ועמד מלך גבור ומשל ממשל רב ממשלחו [לפינו ממשל רב] ועשה כרצונו וכעמדו [וכן בכי"א וקענניקאט, ולפינו וכעמדו] ותחץ לארבע רוחות השמים וגו' ולא נמשלו אליו משל וגו' ולפינו ולא כמשלו אשר משל. (לח) השעיר מלך יון וגו'. עמי מוקדון קראו את עצמם עם הצפירים [ציגענפאלק] ובמטבעות הישנות שלהם נראו שמלכיהם מוכתרים בקרני השעירים על ראשיהם. וברש"י

סדר עולם רבה פרק ל

מוקדון (לט) שמלך י"ב שנה (מ) עד כאן היו הנביאים (מא) מתנבאים ברוח הקודש (מב) מכאן ואילך הט אונך ושמע דברי חכמים (מג) שנאמר כי נעים כי תשמרם בבטנך וגו' להיות בה' מבטחך [משלי כב] (מד) ונאמר (מה) הלא כתבתי לך שלשים וגו' להודיעך קשט וגו' [שם] (מו) וכן הוא אומר שאל אביך ויגדך וקניך ויאמרו לך [דברים לב] (מז) יכול זקני השוק ת"ל ויאמרו לך הא למדת (מח) זקן זה

הערות ותקונים

וברש"י זכריה ו' פסוק ו' ופתרונו לרב סעדיה דניאל ראיתי המלך הנגב הוא מלך מוקדון עכ"ל ולא הביא מהס"ע. וגם מה שכתוב במדרש עשרת המלכים עד 44 המלך השמיני זה אלכסנדר כו' נקורו מכאן. (לט) שמלך י"ב שנה. וכן הוא בחשמונאים א', א', ט', וימלוך אלכסנדרוס שנים עשרה שנה וימות. ובתולדות אלכסנדר עד 57 הוצאת הרה"ג הר"ר ישראל הלוי נ"י ושני היי אלכסנדר ל"ב שנה ובן י"ח התחיל להלחם כו' וימי מלכותו י"ב שנה ככתוב על ספר מלכי מדי ופרס עכ"ל ובכ"א מלך אלכסנדר מוקדון י"ב שנה וזת. ובכ"א וימשול אלכסנדרוס מוקדון י"ב שנה וימת. ובמאמר ס"ע בס' סדר החכמים עד 167 דתניא ר' יוסף אומר י' שנים מלך בעילם ואחר כך פשטה מלכותו בכל העולם ומלך י"ב שנים. ועי' בעי"ז י' ע"א, ובילקוט דניאל ר' אלף ס"ו מעתיק כל המאמר מהס"ע ושם הגי' משובשת ועי' בילקוט מלכים ר' רי"א מפרקי דר"א המלך השמיני זה אלכסנדרוס מוקדון כו' וחכמי העמים מנו למלכות אלכסנדר מוקדון י"ב שנה ואיזה חדישים. (מ) עד כאן היו הנביאים. וכן בכ"א. אבל בכ"א עד כאן נביאים מתנבאים. (מא) מתנבאים ברוח הקודש. סנהדרין י"א ע"ב ת"ר משמחו נביאים האחרונים מישראל חגי זכריה ומלאכי נסתלקה רוח הקודש מישראל כו'. והמקור מכאן. ועי' מדרש חז"ל פסוק אם הומה תנא כשמתו נביאים אחרונים ובתנחומא בראשית אות כ"ג. וכדברי הס"ע כתב גם יוסף הכהן [נגד אפיון צד ג' ביוחסין השלם] ה"ל בהמשך הימים האלה [בימי אחשוורוש] פסקה הנבואה ונסתם חזון מישראל עכ"ל. ובחקדמת ספר הגלוי לרס"ג ויהי ב"ד שנה ומאתים ואלף מיום נסתם חזון ונביא והמקור מס"ע כאן. (מב) מכאן ואילך הט אונך וגו'. בכ"א הט אונך וגו' ולכך תשיב לדעתי [לפנינו שם פסוק י"ז חזית לדעתי] כי נעים וגו' להודיעך קשט דברי אמת [וכן בקובצים שהיו לפני קעניקאט, ולפנינו אמרו אמת] וגו'. ובכ"א הט אונך ושמע דברי חכמים ולכך תשים לדעתי כי נעים כי תשמרם בבטנך ויגדך ויאמרו לך על שפתי להיות בה' מבטחך וגו' הנה כתבתי לך שלשים [וכן בכ"א] להודיעך קשט דברי אמת ע"כ וזה ג"כ שלא כנוסחתנו. (מג) שנאמר. בילקוט וכת"ל ליתא. (מד) ונאמר הלא וגו'. בכר"ל ליתא למלת ונאמר, ולפלא שהלא הכתובים האלו שנאמרו בספר משלי נאמרו זמן רב קודם התיבת הנבואה ואך מביא הס"ע ראיה מהם לשמוע לדברי חכמים? אמנם במאמר ס"ע הגדפם בספר סדר החכמים עד 166 כתוב באותו היום פסקה נבואה מישראל מכאן ואילך היו משתמשין בבת קול ומכאן ואילך הט אונך לדברי חכמים עכ"ל וכן הוא במאמר אלו הנביאים שנתנבאו על ישראל [אבן ספיר ח"ב ע' 227] וכן הוא בס"ע זוטא ובהלכות גדולות הוצאת החברה מקיצי נרדמים [ע' 9], ולא זכרו הפסוקים שנזכרו בס"ע כאן. (מה) הלא כתבתי לך שלשים וגו'. פי' מדכתיב שלשים ולא רבעים ע"כ אסור לחוסף מאומה על כתבי קודש שכבר נפסקה הנבואה וכן כתב רש"י במשלי שם שלשים תורה נביאים וכתובים עכ"ל. ועי' במגילה ד' ז'. (מו) וכן הוא אומר. בילקוט וכת"ל מכאן ואילך שאל וגו'. (מז) יכול זקני השוק. בספרי דברים שם ובילקוט דניאל שם ובדברים שם מעתיק מס"ע וזה ליתא וכן בכ"א וכ"ל ליתא. (מח) זקן זה שקנה חכמה. עי' סנהדרין י"ד ע"א סוטה מ"ד ע"ב אי כתב רחמנא זקני הוה אמינא אפי' זקני השוק כתב רחמנא זקניך ופירש"י מיוהרין שבזקנים ועי'

סדר עולם רבה פרק ל

שקנה חכמה (מט) רבי יוסי אומר (ג) מלכות פרס כפני
הבית (נא) שלשים וארבעה שנה (נב) מלכות יון מאה ושמונים

הערות ותקונים

ועי' בתורת כהנים ויקרא פ"ו ומנהדרין י"ג ע"ב ובויקרא רבה פ' י"א בשם ר' יוסי
וקרושין ל"ב ע"ב שבת ק"ג ע"א ויבמות ק"א וע"ש. (מט) רבי יוסי אומר. וכן
בכ"א וכ"מ. ובעי' דף ה' סע"ב מאה ושמונים ותו לא והתני ר' יוסי כרבי מלכות
פרס כו' ובדקדוקי סופרים שם ככת"ל מינכען הגי' והתניא ר' יוסי אומר. והכוונה
במ"ש ר' יוסי אומר להס"ע כאן. ובמאור עינים פרק י"ש כתב וז"ל והנה עינינו רואות
פ"ק דמס' ע"ז אשר הובאו שם דברי ר' יוסי בשם כריתא ופירש"ל הכי תנא בס"ע
עכ"ל ובשאלת יעקב ס' ל"ג כתב הרב ר' משה האגוי וז"ל ובפ"ק דע"ז לענין
שנות בית שני אשר הובאו שם דברי ר' יוסי כשם כריתא פירש"ל ז"ל הכי תנא
בס"ע עכ"ל ולפינו ברש"י ע"ז ליתא זה. ועי' בספר התרומות הלכות ע"ז ס' קל"ד
ובכפתור ופרח פרק ה' דף כ' שהביאו הס"ע. (ג) מלכות פרס כפני הבית. ככת"ל
הרצ"ב"א כפני הבית פתרונו בזמן שהבית קיים כמו וימת על פני תרח אביו לא
יהיה לך אלהים אחרים על פני וכמו ויכהן אלעזר וגו' על פני אהרן אביהם עכ"ל
ועי' בפירש"י בע"ז שם. (נא) ל"ד שנה. בכ"א שלשים וארבע שנה. וכן בכ"מ
ובילקוט. והרב בעל מאור עינים פרק ל"ז האריך בענין זה בדברים של מעם
להראות שמלכות פרס נמשכה זמן רב. והכס אחד כתב שלדעתו עיקר מאמר ר'
יוסי לראשונה היה מלכות פרס כפני הבית שלשים ור' זבא רעהו וכתב שלשים
וד' או ל"ד בקצרה. וראה גדולה וחזקה לדעתו ממ"ש לעיל כל שני מלכי מדי
ופרס חמשים ומאתים שנה. ושמה במציאתו וקרא אחרי המאור עינים שלא ראה
מאור מימיו. אולם באמת כל דברי ההכס הג"ל בטלים ומבוטלים בסקירה אחת לכל
דורש וחוקר בחכמת ישראל ומעמיק בדברי החכמים כמ"ש לעיל בהערה ט"ו
שהגוססא האמיתית בהס"ע לעיל כל מלכי פרס חמשים ושתים שנה. והגי' ר"ן שנה
הוא בטעות מאיזה סופר שלא שנה ולא קרא. ודברי ההכס הג"ל אינם מיוסרים על
פי הבקורת הנאמנה ורק עפ"י הדורא. (נב) מלכות יון ק"פ שנה. עי' ויקרא רבה
פ' כ"ט בשם ר' שמואל בר כהנמן ושל יון ק"פ, ומ"ש בשבת ט"ו ע"א דא"ר כהנא
כ"שלה ר' ישמעאל בר' יוסי שלחו לו רבי אמור לנו ב' וג' דברים שאמרת לנו
משום אביך שלח להם כך אמר אבא ק"פ שנה עד שלא הרב הבית פשטה המלכות
על ישראל כו' ומ"ש פשטה המלכות פירושו מלכות רומי כמ"ש רש"י בע"ז דף ח'
ע"ב, וכן הוא בס"ע זוטא ובפירש"י בשבת שם בדפוסים הישנים. ועי' בדקדוקי
סופרים בשבת שם. והרב הגרול בעל דור דור ודורשו חלק ד' צד שכ"ז התעורר
פרש"י סותר את עצמו בשבת וע"ז ולא כיון כמחכ"ת יפה בזה. והרב הר"ז"ו המפרש
בויקרא רבה שם כתב שמ"ש בשבת שם ק"פ שנה עד שלא הרב הבית פשטה מלכות
מוקדון על ישראל ודברי הגמרא צריך עיון שאמר ר' ישמעאל בר' יוסי משום אביו
וכמ"ש בס"ע בהרי"א מלכות יון ק"פ שנה הרי שהתחילה מלכות יון ל"ד שנה אחר
בנין בהמ"ק כו' ואך אמר עד שלא הרב הבית ק"פ שנה פשטה מלכות מוקדון על
ישראל? ובחכמת דבריו ר' ישמעאל בר' יוסי כדברי הס"ע וצריך להגיע בגמרא כמו
בס"ע עכ"ל והנה נלה הרב ידו להגיע בגמרא שבת לחנם כי שם הגירסא הנכונה
מלכות רומי ולא יון כמ"ש לעיל. והנה בהס"ע לא נמצא מפורש המאמר הג"ל
שהביא ר' ישמעאל בר' יוסי משום אביו. וכי יודע אם איננו חסר זה בנוסחתנו כמו
הרבה מאמרים אחרים החסרים בנוסחתנו והביאום הראשונים כשם הס"ע והערגו
עליהם בכ"מ בהערותינו. והרב ההכס ר"מ יאספ ז"ל כתב בקורות היהדות וכתותיה
חלק ב' צד 90 בזה הלשון: אומרים שר' יוסי חבר ספר בשם ס"ע. אבל אנתנו
יודעים מושבת ט"ו וע"ז ה' שכנו נשאל שאלות אחדות בקורות ישראל ששמע
מאביו, ומתוך זה נראה שהס"ע לא היה אז מפורסם וידוע או שלא נתחבר עדיין.
הס"ע שלנו הוא מוזמן מאוחר, ורק מיוחס לר' יוסי עכ"ל. ולעני"ל נראה שלא כיון
למטרת

(נז) מכאן ואילך צא וחשוב (נח) לחרבן הבית (נט) ובגולה (ס) כותבין

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י מ

חרב ג' שנים וכחצה לפני חרבן הבית. ובשו"ת פאר הדור דפוס אמשטרדם ד' מ"ט ע"ב כתב הרב ר' סעדיה אבן נדאן וז"ל וימלך תחתיו אגריפס בן אגריפס והוא מונבז המלך וימלך עשרים שנה ובסוף ימיו נחרב הבית ע"ל והנה לא נעלם ממני שיוסף הכהן בקדמוניות היהודים מזכיר רק את מלכי הדייב בשם מונבז הראשון [1. 2. 20]. וגם מונבז השני [שם] Monababus. וממונבז יוצאי ירך הורדוס איננו מזכיר מאומה. אבל קשה לאמר כי רבותינו הנ"ל טעו ולא ידעו בטיב קורות אומתנו כלל. וידוע דברי רש"י בב"ב י"א ע"א מונבז המלך בנה של הילני המלכה מזרע החשמונאים. וכן כתב התוס' בכתובות ז' ע"ב ד"ה תורה גבי הילני המלכה אע"ג דמבית חשמונאי היתה שהרי אם מונבז המלך היתה כו' ע"ב וידועים ג"כ דברי המאור עינים פרק נ"ב כמה שהשיג בזה על רש"י הנ"ל. והנה גם יוסף הכהן בקדמוניות 18. 5. 4. מזכיר ג"כ את אגריפוס בן אגריפוס הגדול. ויכול להיות שהיה לו שם ג"כ בשם מונבז, כי השם מונבז היה רגיל אצל היהודים כידוע שהיה גם תנא בימי ר' עקיבא בשם מונבז. ומי יודע אם המונבזים, מבית מונבז המלך שזכרו בכמה מקומות בגמ' ובתוספתא אין הכוונה למונבז זה ולא למונבז הגר שבשום אופן לא יאות לו השם מלך? הלא לדברי יוסף מלך הדיב בעצמו לא נסע לירושלים ורק אחיו? ויש לי הרבה דברים בזה. (נז) מכאן ואילך צא וחשוב. ובגמ' ע"י שם צא וחשוב כמה שנים אחר חרבן הבית. ובגמ' כת"י הג' צא וחשוב. ועי' בדקדוקי סופרים שם. ועי' בתשובות הגאונים [הוצאת מקציע נרדמים ברלין תרמ"ה תשובה מ"ה] שהגי' שם מכאן ואילך צא וחשוב תשע מאות וארבעים ואחת ושם הלך בדברי רב האי גאון וז"ל וזה אשר כתבנו אלך באגרת הוצאת מכאן ואילך צא וחשוב התקבל"א עד השנה הזאת שהיא שנת אלף ש"א ובכל שנה ושנה שתבוא ראוי להוסיפה לחשבון אשתקד היה ראוי לשנות מכאן ואילך צא וחשוב תתק"ב כו' ובספרים הישנים את מוצא כמה שהיה באותה שנה והלבלר שאין מבין נוסח כמה שהוא רואה ואין מנשה ומוסיף למנין שנתו ע"ל. וכן בילקוט דניאל שם דפוס וויניציא ודפוס פראנקפורט מכאן ואילך צא וחשוב. אבל בילקוט שם דפוס סאלוניקי צא וחשוב תשס"ב. ובכ"א צא וחשוב שבע מאות וס"ב שמונים ושתיים שנה. ובכ"א צא וחשוב שבע מאות ושבעים שנה ובמאור עינים פרק י"ט ראה תראה כי בדברי ר' יוסי האומר מלכות פרס בפני הבית ל"ד שנה כו' מסיים ואומר מכאן ואילך צא וחשוב תשס"ב שנים לחרבן כו' ועם כי מצאתי הלשון הזה מחולף הנוסח מס"ע בדפוס לכתבי יד, וכן בילקוט ר' שמעון הדרשן בספר דניאל פסוק והצפיר השעיר שהובא שם מאמר זה מס"ע המצא דפוס תוגרמא ודפוס וויניציאה משונים זה מזה [כמו שכתבתי לעיני] אני הנה העתקתי הלשון הנוכר מילקוט כתוב יד בשנת ע' לאלף הששי אשר לאחים המפוארים בני מונטילברדו ע"ל. והנה נוסח משובש נודמן לבעל המאור עינים וז"ל בכל הכת"י צא וחשוב תשס"ה כי הלא שנת החרבן היה ג"א תתכ"ו. ואם נוסף על ג"א תתכ"ח שמן היצירה תשס"ח אחר החרבן יעלו ד"ה תקצ"ו וזה זמנו של הסופר המעתיק הס"ע ע' במבוא שלי צד 48. (נח) לחרבן הבית. פי' בארץ ישראל חשבו לחרבן הבית ועי' בפורש"י בע"ז שם. ובכת"א ובי"מ ליתא המלות לחרבן הבית. (נט) ובגולה. בכ"א וכך כותבין בגולה. ובכ"מ וכן כותבין בגולה. ובילקוט וכן כותבין במגילה. ובמאור עינים שם ליתא. (ס) כותבין בשמרות למנין יונים. בכ"א בשטר למנין יונאי. ובכ"מ בשטר למנין יונאי. וכן בילקוט. ועי' בגמ' ע"ז י' ע"א א"ר נחמן בגולה אין מונין אלא למלכי יונים בלבד הוא סבר דהוי קא מדחי ליה נפק דק ואשכח דתניא בגולה אין מונין אלא למלכי יונים בלבד. והכוונה לברייתא דרילן. ולפנינו הגי' מעט משונה. ומה שנאמר כאן כותבין בשמרות יע' מ"ש הר"ת בהוס' יבמות צ"א ע"ב ד"ה מלכות יון שמה שאמרו בגולה

סדר עולם רבה פירק ל

בשטרות (סא) למנין יוונים (סב) אלפא (סג) ואלו הן (סד) שמונה מלכי יון אלכסנדרוס מוקדון, (סה) פירמן (סו) שלימן, (סז) סליקס (סה) סנטרוק (סט) אנטיוך אנטיוכס (ע) גסקלגס

הערות ותקונים

בגולה אין מונים אלא למלכות יון בלבד היינו בשטרות אבל לא בגיטין. וכן פי' הר"י בתוס' גיטין דף ס' ע"א ד"ה מפני ובחי' הר"ן שם. ולא הביאו ראה לדבריהם מהס"ע כאן שמפורש כותבין בשטרות. וראה בספר העיטור חלק ראשון מאמר ז' דף ו' ע"ב שהוא חולק וסובר שגם בגיטין היו מונין למלכות יון וג"כ לא זכר את הס"ע. (סא) למנין יונים. בכי"א למנין יונאי אלפא ומאה שבסדר שנין. ובכ"מ למנין יוני אלפין. ובליקוט סאלוניקי וויניציאה למנין יונאי מלכי מאה ושבע עשרי שנין. ובמאור עינים שם ולאף קי"ז ל'ונים. ובס' סדר החכמים מעתיק אלפא ומאה ושכסרי שנין. וברס"ט למנין יונים מלכא. וע"ל בכל המקומות אלף וקמ"ז. לא קי"ז. שכאשר הצרף אלף וקמ"ז לג' אלפים וחמ"ט שאן התחילו למנות לשטרות יעלה ג"כ לד"א תקצ"ז זמנו של הסופר המעתיק הס"ע עי' לעיל הערה נ"ז. (סב) אלפא. הגר"א פי' מוציאת מערים למנין יונים אלף שנה וזה נובע מהגמ' ע"ז ט' ע"א וברש"י שם. ובעיני נראה שט"ס הוא המלה אלפא עי' הערה ס"א. ובגמ' ע"ז י' ע"א הגי' למנין יונים בלבד וג"כ ליתא לחיבת אלפא. (סג) ואלו הן. בליקוט זכ"א וכו"מ כתוב כאן מפולמוס של אסירוס כ' עד מלחמת בן כוזיבא ואחרי זה ואלו הן שמונה מלכי יון כו'. (סד) שמונה. בליקוט דפוס הישנים ואלו הם מלכי יון ולא גרס למלת שמונה. ובכ"א וכו"מ שמונה. וכן בפיקא דרבינו הקדוש סי' ז' שמונה מלכי יון וכן הוא בכתאב אלתארך צד 109 ובמדרש אגדה שהוציא לאור הרב הגדול ר' שלמה באבער נ"פ' לך דף ל"ג והעמידה מלכות יון שלשה מלכים אלכסנדרוס מוקדון וגסקלגס ואנטונינוס. ובס"ע וזטא מונה י"א מלכי יון מלבד אלכסנדר מוקדון. (סה) פירמן. וכן בפרקי דרבינו הקדוש ובליקוט זכ"א. והמאור עינים פרק כ"ב העתיק פיראטוס. ובכ"מ פירטוס. ובכ"ל פירסוס, והוא פערדיקוס או פיליפוס אירידאוס השונה קרובו של אלכסנדר, (סו) שלימן. ובליקוט בדפוס הישנים ובכ"א וכו"מ ורס"ט טלמיון. ובפרקי דרבינו הקדוש טלמיון, ובכתאב אלתארך טלמיון, והוא בטלמוס עכ"ל ועי' בערך מלכי יון אלכסנדר. (סז) סליקס, בפרקי דרה"ק סליקס, ובכ"מ פירטוס. סליקות וכן בכ"מ. ובמאור עינים שם סליקוס. (סה) סנטרוק. ובמאור עינים שם סאנטירוס ובלשון העמים סאנדראקאטטוס. ועי' בספר על ראשי גלויות מהרב החכם ר' אשר לאצארוס צד 11 בהערה. (סט) אנטיוך. בליקוט דפוס הישנים אנטון. ובכ"א וכו"מ ופרקי דרה"ק כגי' הדפוס. ונראה שכווננו לאנטוכוס הראשון, ובמקומות אחרים במדרשים מבונה אנטוכוס כמו בב"ד פכ"ג. (ע) גסקלגס. בליקוט ופרקי דרבינו הק' וקסקלגס, ובכ"א וגסקלגס, ובכ"מ ונסקלגס. ובדפוס באזיליא גסקלגס. והוא קאיוס קאליגולא ונודע ברשעתו. ובס"ע וזטא [ווארישו תרל"ו] אחרו שמונה מלכי יון המונים כאן אומר בימי נקבור מלך יון יצאו בני השמונאים והרגו אותו ואח כל תיולתיו היא שנת קע"ה ליון — וכן הוא בס"ע וזטא בס' סדר החכמים צד 71. וכן בספ"ז הוציאת הרב שעכטער, [ואל הס"ג וזטא הוצאת הח"ש הג"ל שמש"ס מאדע עד היום הזה שהוא אחד עשר לחדש כסלו שנת השמיטה ושנת ד' אלפים וחמש מאות וששים וארבע לבריאת עולם, כוון רבינו חם, ראה בספר התרומה ח' ע"ז ס' קל"ג, ור' תם מצא בסוף ס"ע לרבנן סבוראי שנת ד' אלפים וח' מאות וששים וארבע לבריאת עולם אז היתה שנת שמיטה] אבל בס"ע לעיל אמרו ק"פ ליון —. ומלך יוחנן בן שמעון כו' ל"ז שנים כו' ומלך ינאי בן יוחנן כהן גדול כו' והולך והושב למלכי בית השמונאים ובית הורדוס ומשך ימי מלכותם בפרט ונראה כי כל זה לקח בעל סדר וזטא מהס"ע כאן כמו שלקח מהס"ע רוב דבריו וגם שמת מלכי יון באותה שנים קטנים וברור שחסי' לפנינו בס"ע כאן אחרו מספר מלכי יון פירי' החשבון ממלכי בית השמונאים ומלכות הורדוס. וראה במאמר

(עא) מפולמוס של אסירוס (עב) פול (עג) עד פולמוס של אספסינוס
 (עד) פ' שנה אלו בפני (עה) הבית מפולמוס של (עו) אספסינוס עד
 פולמוס (עז) של מיטוס

הערות ותקונים

ס"ע צד 169 בס' סדר החכמים שגם כן שאב כל זה מהס"ע. ובמבוא התעוררתי
 על כמה ענינים מקורות החשמונאים ונס הנובה שזכרו בספרי הראשונים בשם הס"ע
 ולפניו חסר כל זה. וכן העירוני על מ"ש הרב רח"א בברכי יוסף או"ח סי' תרפ"ב
 בשם ספר בירך יצחק פ' בהעלותך דאיתא בס"ע דיוחנן כהן גדול שני שמות היו לו
 יוחנן חשמונאי ובספר שבת של מי בקונטרס יעקב לחק סי' מ"ז הביא דברי הר' רח"א
 הנ"ל ומקשה על הס"ע מנמ' דמגילה ע"ש וכן נשנה זה בספר סדר החכמים צד 197
 בשנת ק"פ למלכות יון מלך יוחנן בן שמעון בן מתתיה בן חשמונאי ל"ז שנה כמו
 שמצאתי בס"ע דרבנן ע"כ והנה לעיל הבאנו זה בשם ס"ע זוטא. אבל במבוא הראיתי
 שהראשונים קראו ס"ע דרבנן לס"ע שלנו. וכן מ"ש בעל אמונת חכמים פרק כ"ד
 וז"ל והוצרכתי להתווכח עמהם על מה שהובא בס"ע ופרק השותפין בענין הורדוס עכ"ל
 ובכל הס"ע אין רמז מזה. ובשולשלת הקבלה ד' י"ח ע"א דפוס זאלקאווא אומר ס"ע
 מ' באדר נחלקו הלל ושמיאי כו' וזה היה בתחלת מלכות הורדוס עכ"ל וגם מזה אין
 זכר בהס"ע שלפניו וזה מובא גם מבעל הלכות גדולות ד' תשעה באב ותעניות ובסוף
 מגילת תענית ועוד בכמה ספרי ראשונים. ומזה נראה ברור שהסר בפרק זה בהס"ע
 דברים רבים מתולדות מלכי החשמונאים ומלכי בית הורדוס ועוד מקרים גדולים שקרו
 באומה בהמשך מלכותם. (עא) מפולמוס של אסירוס. כנ"ע אסירוס. ובילקוט
 וכ"א מפולמוס של אסירוס. לדעת הגאון שי"ר ז"ל בערך מילים ערך אסירוס כוונת
 הד"ל בפולמוס זה על כבישת ירושלים בפעם הראשונה ע"י הרומאים ע"י פומפיוס
 ואסירוס זה הוא סקוירוס שר צבא הראשון של הרומים אשר עמד בתחילה לימין
 אריסטובולוס נגד הורקנוס אחיו ולדעתו צ"ל בס"ע כאן במקום אסירוס אסקוירוס.
 אבל יותר נראה שדעת הס"ע על המרידות שצמחו אחרי מות הורדוס ואז היה
 קויטיליוס ווארוס [כן יכנהו יוסף, נגד אפיין ספר ראשון] ציב הרומים כירושלים
 שחשקו המרידות בשפיכות דם נראה ומבחינה מאד ולפי זה צ"ל כאן מפולמוס של
 ווארוס וכן דעת הרב גראמץ ז"ל. ואף כי מימות הורדוס עד פוליוס של אספסינוס
 ר"ל עד חרבן הבית רק ע"ג שנה. בכל זה מוכרחים לאמר שהס"ע לקח מספר שלם
 של שמונים שנה. ובכ"י רס"ט הגי' מפוליוס של הורדוס. וכן נראה שהיה הנוסח
 בכת"י מינענך כי שם המלה נמחקת מעט ואי אפשר לקרות ברור. וגם מחשבוני זה
 לא מצינו מספר שלם של שמונים שנה שנודע שהורדוס שפך דם הרבה בתחילת
 ובסוף מלכותו ולחשוב בתחילת מלכותו המספר מעט ומסוף מלכותו המספר הרבה.
 (עב) פול. בילקוט ובכל כת"י ליתא. (עג) עד פולמוס. כנ"א וילקוט עד פולמוס
 של רומים. (עד) פ' שנה אלו בפני הבית. כצ"ל והגרי"א מחק זה בהגם. ובכ"א
 מוסף כאן בזה הנוסח בפולמוס של אספסינוס גזרו על עטרות החנים ועל האירוס
 בפולמוס של מיטוס גזרו על עטרות כלה עכ"ל ונמצינו למדן שמה שנשנה במשנה
 סוף מטה כל זה המקור מס"ע כאן ובמשנה שם בפולמוס של מיטוס גזרו על עטרות
 כלה ושלא ילמד אדם את בנו יונית. אבל בנוסח כ"א ליתא מהגזירה שלא ילמדו
 יונית. ונודע שהגזירה היתה מקודם זמן רב, ובמבוא הארכתי בזה. ועי' בילקוט
 יתקאל ר' שם"א. (עה) הבית. בילקוט דפוס סאלוניקא הגי' כאן שבע עשרה שנה
 ומלכות בית כוזיבא, ובדפוס וויניציא שבע עשרה שנה מלכות בית כוזיבא. ונראה
 שצ"ל זה אחרי כל זה המקור של מיטוס [עי' לקמן הערה ע"ז] ונראה שהנוסח
 המוטעת התיא הטעה את רש"י ז"ל שכתב בפי' לסנהדרין צ"ג ע"כ בר כוזיבא ממלכי
 חורדוס היה ע"כ. (עו) אספסינוס. כנ"ע אספסינוס. (עז) של מיטוס. הגרי"א
 הגיה כאן ב' שנים אלו בפני הבית וזה עפ"י משנה סוטה שם שכתב רש"י שם
 בפולמוס של מיטוס שהביא הורקנוס אריסטובולוס אחיו, וכן פ' הרע"ב והתפארת
 ישראל.

סדר עולם רבה פרק ל

(עח) כ"ד (עט) ומפולמוס של מיטום עד מלחמות (פ) בן כוזיבא (פא) ט"ז שנה ומלחמת בן כוזיבא (פב) ב' שנים ומחצה (פג) ג"ב שנה אחר חרבן

הערות ותקונים

ישראל שם. אבל באמת טעות סופר הוא כאן כי מהפולמוס של אספנינום שהיה בפני הבית כבר הזכיר הס"ע לעיל. וכאן צ"ל מפולמוס של אספנינום עד פולמוס של קיטום. וכן צריך להיות במשנה סוטה שם. וכן הוא במאור עינים שם מפולמוס של אספנינום עד פולמוס של קיטום, וכ"ה בכת"י ישן מהמשנה סוטה שם לעדות הרב החכם הישיש הר"ר משה דר. שטיינשניידער הי"ו בהזכור חוברת ז' משנת תרמ"ג. וכן הוא בכת"י מתניתא דבני מערבא בסוטה שם [קאמברידז תרמ"ג]. ובילקוט דניאל שם בדפוס סאלוניקי. אבל בדפוס וויניציא ודפוס פראנקפורט הגי' משושב מיטום. וכן משושב בכ"מ ובכ"א מיטום ושם להלן מפולמוס של קיטום ועי' בס' סדר התכמים. ובכפתור ופרה פרק ה' ד' י"ט דפוס ברלין הגי' בפולמוס של קיטום וצ"ל קיטום וסובב על המרידה שהיתה בארץ ישראל בסוף ימי טרינוס ששלח להשקיף המרידה שמרדו היהודים את שר צבאו לזיוס קווינטוס והוא שפך דם הרבה בישראל באופן אכזרי ולזה כוונת חז"ל בפולמוס של קיטום, ובכ"י רס"ט מיטום הישע. (עח) כ"ד. צ"ל ג"ב, ובכ"א המישים ושתים משנה ובמאור עינים שם ג"ב שנה. וכן בכ"י וברס"ט. אבל בכ"מ שלשים ושתים שנה. וצ"ל המישים ושתים שנה. ואיזה סופר טעה ועשה מן ג', ל', ואח"כ בא מעתיק אחר וכתב שלשים, וכן בילקוט המרידה שם בדפוסים הישנים לנכון המישים ושתים שנה. וכן נראה שכן היה בהס"ע לפני רש"י ז"ל שכתב בסוטה שם וז"ל ובין זה לזה היו המישים ושתים שנה כדאמר בס"ע עכ"ל ובסנהדרין צ"ו ע"ב בפירוש"י ד"ה עוד וז"ל ומצינו בס"ע מפולמוס של אספנינום עד פולמוס של מיטום שנים עשר שנה ע"כ וצ"ל ג"ב שנה. וזה מתאים לזמנו של קווינטוס ובירושלמי תענית פ"ה ה"ו ובמדרש איכה פסוק בלע"ה אמר ר' יוסי ג"ב שנה עשת ביתר אחר חורבן הבית כו' וזה סותר לדעת הס"ע שמאחר מלחמת בן כוזיבא בזמן מאור כמ"ש להלן? אולם הר"ר יאסע ז"ל כתב כבר בקורות דוהדות וכתותיה ח"ב צד 87 בהערה שהכוונה עשת בותר שפוחה והצליחה ועלתה למעלה ביפיה דעוזה לג"ב שנה אחר החורבן, אולם מפלגה היתה בזמן מאור. ועי"ד המספר ג"ב שנה שתפס הס"ע ורצה הח' יאסע להטיל ספק בזה שהוא דרך גזומא כבר הוכחתי לעיל בס' כ"ז שלא כיון יפה. (עט) ומפולמוס של מיטום. בילקוט ובמאור עינים ובכ"א קיטום. (ב) בן כוזיבא. בילקוט בית כוזיבא. ובמאור עינים ובכ"א ורס"ט בן כוזיבא. ובכ"מ בר ככבא. וברש"י סנהדרין שם בשם הס"ע מלכות בן כוזיבא. ובקבלת הראב"ד ה' סעדיה אבן דאנון בתשובות פאר הדור ס' רכ"ה ובששלת הקבלה ערך ר' עקיבא ובצמח דוד ערך בר ככבא בזה הלשון ומלכו ג' דורות מהם, מבר ככבא, על ישראל והיו רמלוס בן רופוס בן כוזיבא, ובשערי ציון צד 23 ומלך בן בנו אחריו, ולפניו בס"ע לא נזכר מזה מאומה. ואולי זה הבונה בנוסחת בילקוט בית כוזיבא. (פא) ט"ז שנה. וכן בכ"א ובכ"מ ורס"ט ובמאור עינים שם. ועי' הערה ע"ה. (פב) ב' שנים ומחצה. עי' סנהדרין צ"ג ע"ב בר כוזיבא מלך תרתין שנים ופלא, ועי' ברש"י סנהדרין צ"ו ע"ב ב' שנים ומחצה. ובכ"א ורס"ט ובמאור עינים שם ג' שנים ומחצה. וכן הוא בילקוט בר. הישנים. ובכ"מ שלש שנים. (פג) ג"ב שנה אחר חורבן הבית. בילקוט ובמאור עינים שם ובכת"י ליתא והגרי"א הגיה כאן ללא צורך במחכ"ת. והנה בכ"א ובמאור עינים שם מוסף שם בזמן ואילך צא וחשוב שש מאות ושש עשרה שנה ומחצה. ובכ"מ ורס"ט מכאן ואילך צא וחשוב. ובילקוט דפוס סאלוניקי צא וחשוב תר"ו שנה ומחצה. אולם בדפוס וויניציא ופראנקפורט צא וחשוב. וזה הוספה מהסופר המעתיק הס"ע שנוצר לעיל בהערות נ"ו וס"א. שאשר התסרי מהמספר תשס"ה מהחורבן שהציג הסופר, ע"ל שנה מפולמוס של אמירוס עד פולמוס של אספנינום ומפולמוס של אספנינום עד קיטום ג"ב שנה, ומקיטום עד מלחמת בן כוזיבא ט"ז, ומלחמת בן כוזיבא ג' שנים ומחצה

סדר עולם רבה פרק ל

הבית (פד) היה ר' יוסי אומר (פה) מגלגלין זכות ליום זכות (פז) וחובה ליום חייב (פז) נמצאת אומר כשהרב הבית (פח) בראשונה (פט) אותו היום (צ) מוצאי שבת (צא) היה ומוצאי שביעית (צב) היתה (צג) ומשמרתו של יהויריב היתה

הערות ותקונים

ומחצה, וביחד קנ"א וחצי, ישאר תר"ו שנה ומחצה. אבל לפלא שהחשבון של הסופר אינו מדויק וכנראה שחשב וטעה. שהרי פ' שנים מפולמוס של אסירוס עד אספסיונים הלא בפני הבית היה, וא"כ לא נוכל לנכות מהמספר תשס"ח רק ע"א שנה ומחצה ולא קנ"א וחצי? והנה מזה יראה המעין שהולקט דפוס סאלוניקי היה לו הכת"ל מהס"ע שוה עם נוסח כת"ל א שכתוב בו זמנו של הסופר. והולקט דפוס וויניציא ופ"ה היה לו נוסח כת"ל מ. וכן המאור עינים היה לו נוסח כת"ל א. והרב ר"ל צונץ ז"ל בספרו על הדרשות צד 89 בהוצאה השניה כתב שלדעתו מה שנאמר בס"ע בפרק זה מן מכאן ואילך צא וחשוב לחרבן הבית כו' עד כ"ב שנה אחר חרבן הבית שכל זה נוסף כאן מזמן מאוחר. והנה לא" כון יפה שכבר חז"ל בתלמוד בבלי ע"ד ר' י' ע"א הביאו הברייתא דילן ובגולה כותבין בשטרות למנין יונים בלבד ע"ל לעיל הערה ס' וכל המאמרים האלו שמאחר הריט"ץ היו כבר לפני בעל ס"ע זוטא שהיה בימות הגאונים, ועל כלם הנה המושגה סוף סומה שאבה מהס"ע כאן כמ"ש לעיל בשם רש"י. (פד) היה ר' יוסי אומר. וכן בכ"א, אבל בכ"ל ר' יוסי אומר. וע"ל בירושלמי תענית פ"ד ה"ה תני ר' יוסי אומר יום שהרב הבית כו' ובבבלי בערכין י"א ע"ב ר' יוסי אומר מגלגלין כו' וחכונה בירושלמי ובבבלי כמה שאמר ר' יוסי אומר להס"ע כאן ואח"כ הכניסו הסופרים גם בגוף הס"ע שם ר' יוסי ע"ל זה. וראיה לזה הנה בבבלי תענית כ"ט ע"א מובא בדבור דתניא מגלגלין כו' ולא נזכר שם ר' יוסי ע"ז, וכן בתוספתא תענית שם לא נזכר כלל שם ר' יוסי. ומחדש בדפוס ווילנא תרכ"ג עם האלפס הגיהו בתוספתא שם ר' יוסי אומר וזה ללא נכון. וכבר היכתי בהמבוא נגד דעת הרב ר' יוס טוב צונץ ז"ל שכתב שם בספרו שהוא חושב שהתשעה המאמרים בס"ע שנוכר שם ר' יוסי עליהם נוספו בהס"ע מזמן מאוחר. (פה) מגלגלין. בכ"א לעולם מגלגלין. (פז) וחובה ליום חייב. זהו כללו של ר' עקיבא בשמחות פ"ה ועוד נכמה מקומות. וכן כללו של ר' יוסי בתוספתא סנהדרין פרק י"ד מלמד שתולין חובה בחייב, ובירושלמי שם פרק י' ה"ב וה"ח אלא שמגלגלין זכות ע"ל זכאי וחובה ע"ל חייב, ועכין זה נמצא בשם ר' יוסי בסנהדרין ק"ב ע"א שעת ומקום מוזמן לפרעניות בס"ע שנוכר שם ר' יוסי בכ"א וכ"ל יתאי וכ"ל נמצא. ובגמ' שם אמרו. (פח) בראשונה. בכ"ד הראשון. (פט) אותו היום. בכ"מ וכ"ד יתאי. (צ) מוצאי שבת היה. בכ"ל אותו היום תשעה באב היה ומוצאי שבת היה. וכן בגמ' תענית וערכין שם. ובירושלמי שם יום שהרב הבית היה מוצאי שבת כו'. ובכ"ל שכתרב הבית בראשונה ערב שבת היה ומוצאי שבת היה. ובדאי ס"ס הוא. וברס"ט מגלגלין זכות ליום זכאי וחובה ליום חייב כשהרב הבית בראשונה שבת ומוצאי שביעית היתה ומשמרתו של יהויריב היתה ותשעה באב היה וכן בשניה. (צא) היה. בכ"י היתה. (צב) היתה. בכ"מ וכ"ע היה וע"ל בבבלי וירושלמי. ומ"ש מוצאי שביעית היה לפי ששנת שלשים ושש ביוכל האחרון נחרבה הבית, כי מ"ה ליאשורה התחילו למנות ליוכל האחרון. (צג) ומשמרתו של יהויריב היתה. וכן בכ"מ. ובכ"א ומשמרתו של יהויריב. ובערכין שם י"ב ע"ב משמרתו של יהויריב בשניה מי הואי והתניא ד' משמרות עלו מן הגולה ידעיה וחרים כו' התקינו נביאים שביניהם שאפי' יהויריב ראש משמרות עולה לא ידחה ידעיה ממקומו אלא ידעיה עיקר ויהויריב תפל לו? אלא שארא. ובתוס' שם ד"ה משמרתו של יהויריב הקשה רבינו אלחנן דהא אמרו' ב"ק דף ק"ג. נתן הכסף לידעיה ואת האשם ליהויריב אלא שחיה בבית שני? ו"ל דהא מתני' מתני' סמוך לבית ראשון ע"ב ולפלא שיותר היה להם להקשות הלא

סדר עולם רבה פרק ל עה

(צו) עומדים על דוכנם (צח) ואומרים שירה ומה שירה אומרים (צט) וישב עליהם את אונם וגו' [תהלים צד] (ק) כחדש הרביעי במ' לחדש (קא) הובקעה העיר [ירמיה נב] (קב) בראשונה (קג) בשנייה בי"ז בו (קד) ברוך ה' אלהי ישראל מן העולם ועד העולם ויאמרו כל העם אמן והלל לה' [דה"א טז] (קה) ברוך ה' אלהים אלהי ישראל עושה נפלאות לבדו וברוך (קו) שם כבודו לעולם [תהלים ע"ב] והוא מהשניא עידניא ומניא וגו' [דניאל ב] עידניא (קז) זו עדנא (קח) שש סדום

הערות ותקונים

כמו שחיה לפני התוספתא כ"ע שזה שלמים היו עומדין הוא מאמר בפני עצמו. ולא כגו' הגמ' בערכין שם ועי' הערה צ"ה. (צו) עומדים על דוכנם. עי' בפ"י המיוחס לדש"י בתענית שם. ובערכין שם הגי' והכתיבה והלויים היו עומדים על דוכנם. (צח) ואומרים שירה. בגמ' ערכין שם האי שירה מאי עבדתיה אילמא דעולת הוכה מי הואי בי"ז בתמוז במל התמיד כו' אלא לאו דעולת נדבה ותסבירה דעולת כו' אלא איליאי בעלמא הוא דגפל להו בפומיא כו' ועי' בירושלמי תענית שם ובמס' סופרים שם. ומה מאד ישתומם כל מעיין בשום שכל בדברי רבותינו בראותו כי בכ"א וכ"ט ורס"ט ליתא כל זה מן בזה ובזה היו הלויים כו' עד. וישב עליהם וגו' וכן בשארי בת"י ליתא. ובירושלמי ובתוספתא ובדרוש תהלים שם ליתא המלות ואומרים שירה. (צט) וישב עליהם וגו'. בבבלי שם ושם ולא הספיקו לומר יצאתם ה' אלהינו עד שבאו נכרים וכבשום ולפינו ליתא וכן בירושלמי ובתוספתא שם ג"כ אינו. (ק) כחדש הרביעי. בכ"א וכ"ט ורס"ט ליתא. ובירמיה נ"ב ו' כתוב כחדש הרביעי בתשעה לחדש ויחוק הרעב וגו' ואח"כ שם פסוק ו' ותבקע העיר. (קא) הובקעה. בכ"א הוכחה. (קב) בראשונה. במשנה תענית פרק ד' כ"ו ע"ב חמשה דברים ארעו את אבותינו בי"ז בתמוז נשתברו הלוחות כו' והובקעה העיר. ובגמ' שם ד' כ"ח ע"ב הבקעה העיר בי"ז הו? והכתוב כחדש הרביעי בתשעה לחדש? אמר רבא לא קשיא כאן בראשונה כאן בשניה דתניא הובקעה העיר בתשעה בשניה בי"ז בו. ומ"ש דתניא כווננו להס"ע דילן. [והדרוש שבסמ"ג ה' ת"ב מעתיק המשנה והובקעה ירושלים כחרבן שני]. וגם יוסף הכהן בקדמוניות [10. 8. 2] יאמר שהבקעה העיר בתשעה הלילה במ' לחדש הרביעי ובירושלמי תענית פ"ד ה"ה כתיב בתשעה לחדש הובקעה העיר ואת אמר הכין? א"ר תנחום בר חינאי לקול חשבונות יש כאן וכן הוא הגי' בס' האשכול ה' ת"ב צד 13 ולא זכרו מהס"ע דילן. ועי' רה"ש י"ח ע"ב ארבעה דברים היה ר' עקיבא דורש ואני אין דורש כמותו צום הרביעי זה תשעה בתמוז שבו הובקעה העיר שנאמר בתשעה לחדש וגו' וזה כשיטת הס"ע. אבל בירושלמי תענית פ"ד ה"ה תוספתא סוטה פ"א וספרי פ' ואתחנן הגי' בדברי ר' עקיבא צום הרביעי זה י"ז בתמוז. וכן גרסו בגמ' רה"ש הגי' העירך ערך ארבע ובלקח טוב ואתחנן ובסמ"ג הל' ט"ב ובמגיד משנה ה' תענית פ"ה ס"ד ד' ובתלכות גדולות הל' ט"ב [הוצאת מקיצי נדרמים ד' 189] ועי' שם ובתוס' רה"ש שם ד"ה זה שלא זכרו הס"ע. (קג) ובשניה בי"ז בו. וכן בכתי"ד. וכן ברס"ט כמו שהעתיק לי ידידי הרב הגדול ר' אברהם עפשטיין מהכת"י שהוא כעת ת"י. ובכ"א כשבעה בו. ובכ"ט במ"י בו. ועי' בתוספתא תענית שם. (קד) ברוך ה' אלהי וגו'. בכ"א הכיט מה הוא אמר ברוך ה' וגו'. ובתוספתא שבת פרק י"ז א"ר יוסי ענותנותו של ה' זכירה בן אבקולום שרפה את החיכל כו' ומי יודע אם לא היה כתוב כאן כל המעשה מחרבן המקדש? (קו) שם כבודו לעולם. בכ"ט לעולם ועד. (קז) זו עדנא. עי' תנא דבי אליהו רבה פיק י"ז וילקוט ירמיה ר' ר"ס וברניאל אלף ג"ט שהעתיקו כל המאמר בשם הס"ע. (קח) של סדום. וכן הוא בתנא דבי אליהו רבה שם ובילקוט ובכ"א וכ"ט. ואולי צ"ל עדנא של כשדים. כי אין ענין לסדום בכמות דניאל וברס"ט

סדר עולם רבה פרק ל

וזמניא (קט) זמניא של ירושלים תבנה בקרוב ואמרו אמן מהעדא מלכין זה יהויקים ומהקם מלכין זה נבוכדנצר (קי) מלך ככל זהב חכמתא לחכימין זה משה רבינו (קי"א) אבי החכמה ואבי התבונה ומנדעא ליודעי בינה (קי"ב) זה יהושע בן נון (קי"ג) שנאמר ויהושע בן נון מלא רוח חכמה ד"א חכמתא לחכימין זה יוסף הצדיק שנאמר אין נבון והכם כמוך [בראשית מא] ומנדעא ליודעי בינה זה (קי"ד) דניאל והכריו דכתיב אדין לדניאל בחווא דיא ליליא רוא גלי [דניאל ב] הוא גלי עמיקתא ומסתרתא וגוי' [שם] עמיקתא זו עומק המרכבה ומסתרתא (קטו) זה (קטז) מעשה בראשית ידע מה בחשוכא (קיז) זו מתן פורענותן של רשעים בניהנם ונהורא עמיה שרי זה מתן שכרם של צדיקים לעתיד לבוא . (קיח) ד"א יהב חכמתא לחכימין זה יהושע בן נון שנאמר ויהושע בן נון מלא רוח חכמה (קיט) ומנדעא ליודעי בינה זה ירמיהו שנאמר בטרם אצרך בבטן ידעתך וגוי' [ירמיה א] [קכ] יכול בעתו ת"ל זה ספר תולדות האדם מלמד (קכ"א) שהראוהו הקב"ה לאדם הראשון (קכ"ב) דור דור ומנהיגיו דור

הערות ותקונים

וברס"ט ליתא כל זה . (קט) זמניא של ירושלים . בילקוט ותדא"ר ובכתי"ו זו זמנה של ירושלים . (קי) מלך ככל . בכי"א ליתא . ובכ"מ זו מלכות נבוכדנצר מלך ככל . וברס"ט מהעדא מלכין זו מלכות יהויקים ומהקם מלכין זו מלכות נבוכדנצר מלך ככל . (קי"א) אבי החכמה . בכי"ד אבי החכמים . ובכ"א אבי החכמה ואבי הנבואה . ובכ"ד וראש הנביאים . ובכ"מ ובתדא"ר אבי החכמה ואבי הנביאים . (קי"ב) זה יהושע בן נון . בכי"ד ליתא . (קי"ג) שנאמר ויהושע וגוי' . בתד"א רבה ובילקוט ובכ"א ליתא . (קי"ד) דניאל וחכריו . בכי"א ליתא למלת וחכריו , ובילקוט וכי"מ ורס"ט איתא . (קטו) זה מעשה . בכי"ד וכי"מ ורס"ט אלו מעשה . (קטז) מעשה בראשית . עי' בראשית רבה פ"א שר' יהודה בר' סימון העתיק מאמר הס"ע כאן ועי' ביפ"ת שם . (קיז) זו מתן פורענותן של רשעים . בילקוט זה פורענותם . ובכ"א זו מדת פורענותן של רשעים . ובכ"ו רס"ט זו מחת פורענותן של רשעים בניהנם . (קיח) ד"א יהב חכמתא וגוי' זה יהושע בן נון . זה טעות הדפוס ממ"ש לעיל ובילקוט וכי"ד ליתא . והגר"א הגיה זה ישעיה שנאמר ה' אליהם נתן לי לשון למודים [ישעיה נ] ואין זכר מזה לא בתדא"ר ולא בילקוט שם וגם בכ"ו רס"ט ליתא והוספה מאוחרת בזמן כל המאמר כאן בס"ע . (קיט) ומנדעא ליודעי בינה זה ירמיהו . בילקוט ובכ"א ליתא . ובכ"א וכן הוא מפורש עי' ירמיהו בטרם וגוי' ובילקוט דניאל שם וכן הוא אומר בטרם וגוי' ובכ"ד ואומר וכן ברס"ט ועי' פסיקתא רבתי פ' וימלך מלך צדקיהו הוצאת הרב הגדול ה"ד מאיר איש שלום נ"י שנראה שנוסף כל זה משם . (קכ) יכול בעתו . בילקוט ירמיה ה"ס מביא הס"ע עד סוף הפרק . וכן באבות דר"ט פ"ח גוסס ב' ועי' בהערות הרב רש"י שעכטער נ"י . (קכ"א) שהראוהו הקב"ה לאדם הראשון . ועי' סנהדרין ל"ח ע"ב והיינו דאמר ריש לקיש מאי דכתיב זה ספר תולדות אדם מלמד שהראוהו הקב"ה דור דור ודוושיו כו' שנאמר ולי מה יקרו העיך אל . וכן הוא בע"ז דף ה' ע"ב באיזה שנינים קטנים . והנה נזכר בגמ' בשם ריש לקיש מה שמפורש כאן . ובאבות דר"ג פרק ל"א כל המאמר בשם ר' יהושע בן קרח . ובכ"א שם הגי' וכן היה ר' יהושע אומר ועי' בהערות שם . ואולי צ"ל וכן היה ר' יוסי אומר והכוונה להס"ע . ועי' בבראשית רבה פ' כ"ד ובתשובות הגאונים בשערי תשובה ס' קפ"ו שלא זכרו דס"ע דין . (קכ"ב) דור דור ומנהיגיו . בכ"א מלמד שהראוהו הקב"ה לאדם הראשון כל תולדות העתידות לצאת ממנו והראוהו הקב"ה דור דור ודוושיו דור

דור ונביאיו דור דור ודורשיו דור דור והכמיו דור דור ופרנסיו דור דור ושופטיו חכמי דור דור נביאי דור דור (קבג) צדיקי דור דור מספר שמותיהן (קכד) מנין ימותיהן חשבון שעותיהן סכום פסיעותיהן שנאמר (קכה) כי אתה צעדי תספור וגו' [איוב יד] (קכו) ואומר ותקטן עוד זאת בעיניך ה' אלהים וגו' [שמואל ב ז] (קכז) ואומר גלמי ראו עיניך וגו' [תהלים קלט] ואומר ולי מה יקר רעיד אל (קכה) מה עצמו ראשיהם (קכט) אספרך מחיל ירביון [שם]:

קל) סליקא לה תניא דסדר עולם רבא

הערות ותקונים

דור והכמיו דור דור ופרנסיו דור דור ושופטיו דור דור ונבחרו דור דור וצדיקו וברס"ט מלמד שהראה הקב"ה לאדם הראשון כל תולדות העתידות לצאת הימנו והראהו דור דור ודורשיו דור דור ותכמו, דור דור ופרנסיו, דור דור ושופטיו. צדיקי דור דור, רשיעי דור דור, ובלקוט ירמיה שם מס"ע מלמד שהראה לו הקב"ה לאדם הראשון חכמי כל דור ע"כ ומ"ש לפנינו בדפוס ובכ"א לא היה לפני הלקוט. וראה בספר מקור חיים לר' שמואל סרסא פ' תשא ד' פ"ג שכתב ואביא לפניך מאמר נפלא מספר ס"ע. וקרא להס"ע ספר עולם. (קבג) צדיקי דור ודור. בילקוט ירמיה שם ובכ"א ורשעי כל דור ודור שנאמר זורו רשעים מרחם ע"כ ובכתי"ד דור דור ורשיעיו. ועי' מבילתא בא פט"ו. אבל באבות דר"ג שם ויש אומרים לא הראהו אלא צדיקים בלבד שנאמר כל הכתוב לחיים בירושלים. ומחולקים בנוסחאות של הס"ע כאן. (קכד) מנין ימותיהן. בילקוט שם מספר שנותם ומנין ימיהן וחשבון שנותיהן ובכ"א מנין ימיהם ומספר שנותיהן וחשבון שעותיהן וברס"ט מנין שניהם ומספר ימיהם חשבון שעותיהם סכום פסיעותיהם. (קכה) כי אתה צעדי וגו'. בילקוט וכתב יד אקספארד ובמקור חיים וברס"ט וכן הוא אומר כי אתה וגו'. (קכו) ואומי ותקטן וגו'. בילקוט כי אתה צעדי תספור ואומר גלמי ראו וגו' והדרש מהקרא ותקטן וגו' מספא דקרא וזאת תורת האדם כמו שפורש בילקוט שם, ובכ"א וכי"מ חסר המקרא הזה וברס"ט ואומר ולי מה יקר רעיד אל מה עצמו ראשיהם ואומר זאת תורת האדם ה' אלהים ואומר גלמי וגו'. (קכז) ואומר גלמי ראו עיניך וגו'. בילקוט וכי"א אבל תלמידו חכמים ולי מה יקר רעיד וגו' ועי' ספרי קרח פ' ק"ט ובתנחומא פ' בראשית אות כ"ח ד"א גלמי ראו עיניך שהראהו לו הקב"ה לאדם כו' והכוונה להס"ע כאן. (קכה) מה עצמו ראשיהם. בכי"מ ומה עצמו וכן בקובץ של קענניקאט והראב"ע בפ"י על פסוק ולי מה יקר רעיד לא התעורר על מ"ש חז"ל כאן. (קכט) אספרך מחול ירביון. במקור חיים שם ואומר אספרם מחול ירביון הקיצוני ועודי עמך וכן ברס"ט. (קל) סליקא לה תניא דסדר עולם רבא. כן הוא בס' סדר החכמים. ובכ"ד חסל סדר עולם. ובכ"מ סליק פרקא, נשלם סדר עולם, תהלה לאל עולם. ובכ"י רס"ט תם ונשלם סדר עולם בס"ד.

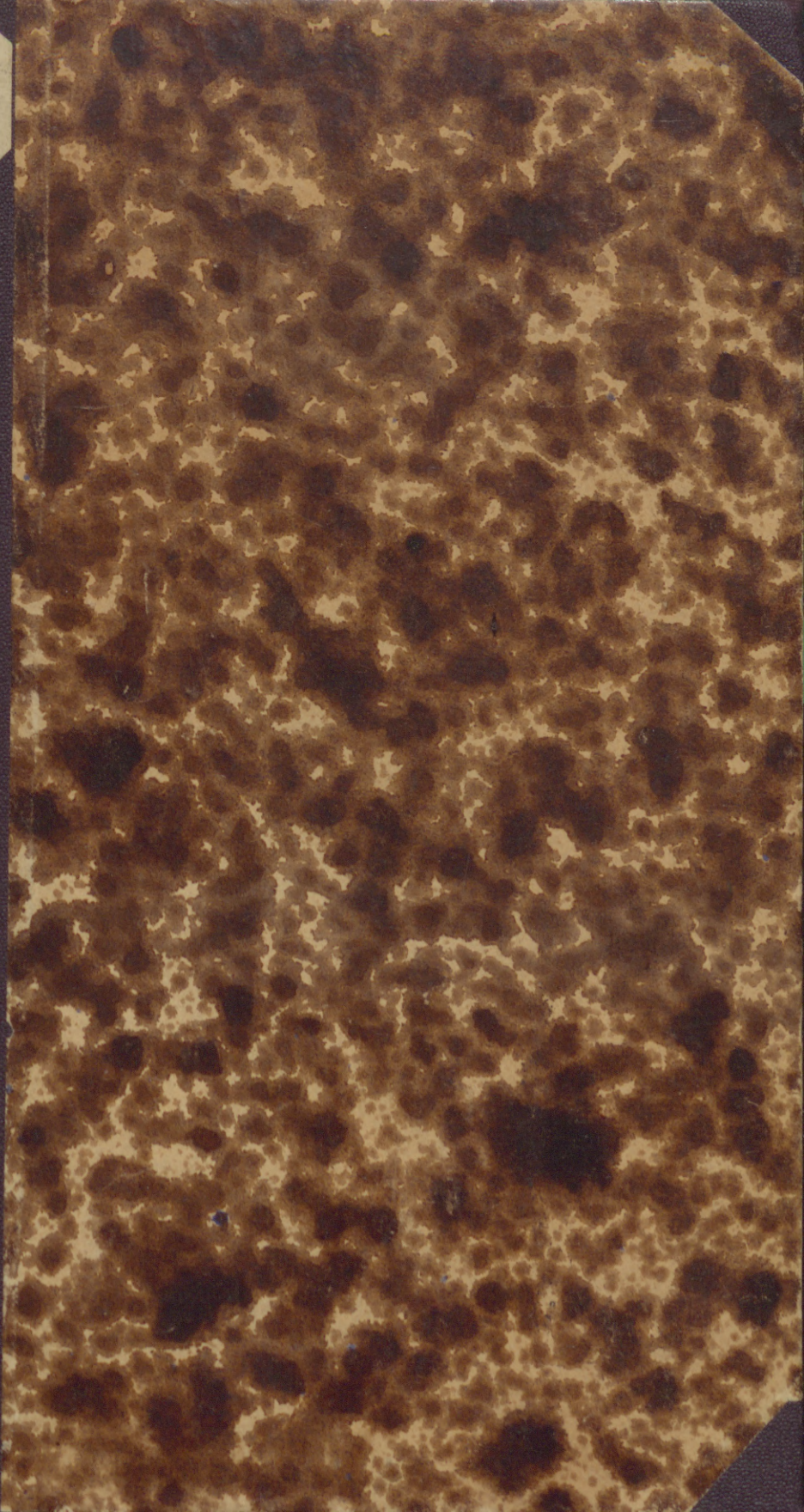
תקונים

- 14 הערה ז' בשנית אבותיהם צ"ל בשנות אבותיהם .
צד 26 ומאילם נסעו לאלוש עי' בה"ג הוצאת מק"נ צד 612 .
צד 31 בהערות שורה כ"ו עי' בבה"ג שם .
צד 33 שורה ל"ד שוב ראיתי שמקור הרי"א שכ' י"ב עטרות הוא במדרש נשא פי"ג שכ"ב שם בדפוס ראשון רע"ב דפוס וויניציא .
צד 34 שורה י"ב עי' בה"ג שם .
צד 39 שורה ז' צ"ל ח"א במקום ח"ב .
צד 40 סוף הערה י"ד הערני הרב הג' רב"ז באכער שמגוף היוני בהקדמוניות גראה שכתוב אבא .
צד 44 שורה כ"ב גם בקובץ של קעניקאט הנוסח ממחרת הפסח .
צד 55 הערה ב"ה דברי ר"י בן בלעם מובא מהרה"ח ראני"ן נ"י בהקדמה לספר היקר סדר החכמים .

B

599.

סדר

עולם

רבה

ed.

H. RATNER.